

DIE MEMOIREN
DER
GLÜCKEL VON HAMELN

1645—1719

HERAUSGEGEBEN

VON

PROF. DR. DAVID KAUFMANN.

FRANKFURT AM MAIN.
J. KAUFFMANN

1896.

(3584) 2578

DIE MEMOIREN

DER

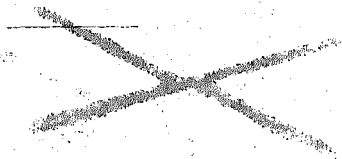
GLÜCKEL VON HAMELN

1645—1719

HERAUSGEGEBEN

VON

PROF. Dr. DAVID KAUFMANN.

FRANKFURT AM MAIN.

J. KAUFFMANN

1896.

[Faint handwritten notes or signatures]

1892

ZUR FEIER DES 70. GEBURTSTAGES
MEINER ELTERN

LEOPOLD UND ROSA KAUFMANN

UNTERNOMMEN.

1896

ZUM HOCHZEITSFESTE
MEINES BRUDERS

IGNATZ KAUFMANN

(24. MÄRZ)

VOLLENDET.

Vorwort.

Die Ausgabe der Memoiren Glückel Hamelns, die ich hier zum ersten Male vorlege, ruht vor Allem auf der vortrefflichen Handschrift 91 der Merzbacheriana in München¹⁾, deren ich Dank der Güte des Besitzers, des Herrn Dr. Eugen Merzbacher, schon eine Reihe von Jahren hindurch zu geschichtlichen Studien mich bedienen durfte, bevor ich mich entschloss, sie mit seiner Erlaubniss der allgemeinen Benutzung zugänglich zu machen. Mit Ausnahme des fehlenden Blattes 15 und der am unteren rechten Ende beschädigten zwei letzten Blätter ist die sorgfältig, in jüdischer Currentschrift geschriebene Copie in allen ihren 188 Blättern vollständig und unversehrt erhalten.

Durch die bereitwillige und unermüdliche Unterstützung des Herrn Liepman Ph. Prins in Frankfurt am Main habe ich aber auch alle wesentlichen Varianten der einzig bekannten zweiten Handschrift²⁾ zur Verbesserung dieser Ausgabe

1) R. N. Rabinowitz **אדל אברהם** p. 9.

2) M. Kayserling, die jüdischen Frauen S. 154, der von Tendlau's Mittheilungen Nichts wusste, spricht von diesen Memoiren als von einem „in der Nationalbibliothek zu Paris handschriftlich aufbewahrten Geschichtswerke.“ Wer daraus auf eine dritte Handschrift unseres

VIII

benutzen können, die einst A. Tendlau zu seinen Mittheilungen über diese Denkwürdigkeiten vorgelegen hat¹⁾ und jetzt im Besitze des Herrn Theodor Hecht in Frankfurt am Main sich befindet. Leider war das fehlende Blatt auch aus dieser Abschrift nicht zu ergänzen, die erst mit Blatt 6 beginnt und von Blatt 10 bis 22 eine Lücke aufweist.

Um diese Denkwürdigkeiten, wo es angiehet, in ihren zeitgeschichtlichen Angaben aus anderen zeitgenössischen Quellen zu beleuchten, habe ich dieser Ausgabe auch die Gans-Megilla (S. 334—94) und die Notizen Samuel b. Meir Hekschers (S. 394—400) einverleibt. Mögen auch die Aufzeichnungen des Phöbus Gans aus Minden in cod. Oxford 908⁷, durch deren Abschrift Herr Prof. Dr. Adolf Büchler in Wien mich verpflichtet

---

Buches zu schliessen sich verleiten liesse, würde sich bald enttäuscht sehen. Diese angebliche Pariser Handschrift ist die der Merzbacheriana und ehemals in Goldberg's Besitze gewesen (S. 354). Die Angaben bei Kayserling enthalten hier überhaupt fast ebensoviele Irrthümer als Worte. Der Rabbiner Moses Hameln in Baiersdorf, der Sohn Glückels, der Diaskenast ihrer Memoiren, wird hier, ein moderner Oedipus, der Gatte seiner Mutter „Glikel Hamel“, nach dessen Tode sie erst ihr Buch geschrieben haben soll. In der „Probe“ wird das Fehlen eines ganzen Blattes nicht bemerkt, das fehlende Ende vor der Lücke willkürlich ergänzt, in der deutschen Umschrift aus dem Worte in genere in jener Zeit gemacht u. s. w.

¹⁾ S. „Der Israelit“ herausg. von Dr. Lehmann V, (1864), 53 f., 89 f., 107 f., 117 f. und VI, (1865).

hat, in Folge der schlechten Ueberlieferung und des schadhafte[n] Zustandes der vorläufig allein vorhandenen Handschrift lückenhaft und unfertig erscheinen, so werden sie doch, wenn erst archivalisches Material sie ergänzen wird, für die Geschichte der quellenarmen Gegend, aus der sie stammen, ebenso erwünschte als werthvolle Aufschlüsse bieten können. Die von mir aus der Handschrift des Herrn Rabbiners Dr. Siegmund Auerbach in Halberstadt mitgetheilten Aufzeichnungen über den Mord in Hamburg geben uns ein Mittel an die Hand, die Sorgfalt der Berichte Glückel Hamelns an diesem besonderen Falle wie an einem Beispiel zu prüfen.

Ich habe bei so viel Gelegenheiten, da die Handschrift dieser Memoiren noch die stille Freude meiner geschichtlichen Studien gebildet hat, unter diesem kurzen Namen als Quelle und Unterlage von Behauptungen und Ermittlungen darauf hingewiesen, dass es nunmehr dabei verbleiben muss, wenn ich gern auch eine anspruchslosere Bezeichnung für dieses von seiner Urheberin unbetitelt hinterlassene Gedenkbüchlein hätte wählen mögen.

Bedarf es auch noch der Rechtfertigung dafür, dass ich das Buch nicht in deutscher Umschrift vorlege, sondern getreu in der Gestalt es belassen zu müssen glaubte, in der es aus der Hand der Verfasserin hervorgegangen ist? So sehr ich im Interesse einer allgemeinen wis-

senschaftlichen Benutzung dieser Denkwürdigkeiten deren volle Verdeutschung gewünscht hätte, so schien mir gerade das Gebot strenger Wissenschaftlichkeit einen solchen Versuch, so lange nicht das Original vorgelegt war, auszuschliessen. Mit der blossen Umschrift, die überdies den Reif von den Früchten, die Farbe von den Schmetlingsflügeln wegwischt, war es hier nicht gethan. Die Sprache erscheint von Worten und Wendungen, Entlehnungen und Anspielungen aus dem hebräischen und rabbinischen Schriftthum so durchsetzt, geht oft so unversehens und ungesucht aus der deutschen Rede in das Idiom der Bibel über, dass eine Uebersetzung erforderlich wäre, durch die aber gerade das im Munde einer Frau so merkwürdige Gepräge, das Charakteristische dieses Stiles einfach aufgehoben würde. So weit durch leise Nachhülfe das Verständniss dieses in seiner dialektischen Färbung den Hamburger Ursprung der Schreiberin verrathenden Deutsch erleichtert werden konnte, ist es in den Anmerkungen geschehen.

Eine sorgfältige Benutzung des Index wird an vielen Stellen, wo besonders die Bestimmung der verwandschaftlichen Verhältnisse Schwierigkeiten bereitet, einen Commentar ersetzen und die in den Anmerkungen gegebenen Andeutungen ergänzen.

Die Feststellung des sprachlichen Elementes, die Aufsuchung der besonders in den einge-

streuten Erzählungen benutzten Quellen aus der jüdisch-deutschen Litteratur, die Behandlung der hier überreich vorhandenen culturgeschichtlichen Momente und so viele andere Forschungen, zu denen der neugewonnene Stoff Anregung und Veranlassung bietet, hätten ebenso viele besondere Abhandlungen erfordert, die in der ersten Ausgabe eines Buches keine Stelle finden können. Es mag hier genügen, die Quelle gefasst und ihrer Benutzung übergeben zu sehen; ich muss es Anderen überlassen, sie auf Flaschen zu ziehen.

B u d a p e s t, den 19. März 1896.

Einführendes.

Es ist kein Grab, was sich in diesem Buche vor uns aufthut, sondern ein Menschenherz. Die Denkwürdigkeiten, die hier zum ersten Male ans Licht treten, hätten schon um der Person ihrer Urheberin willen längst die Herausgabe verdient. In einem Schriftthume wie dem jüdischen, in dem alles Persönliche schein zurücktritt, die Zufälligkeiten des Einzellebens neben dem Bleibenden und Ewigen der Gesammtheit gar nicht zu Worte kommen, sind autobiographische Aufzeichnungen einer Frau vollends ohne Beispiel. Es muss eben eine ausserordentliche, das geistige Niveau ihrer Umgebung weitaus überragende Frau von ungewöhnlicher Kraft des Innenlebens gewesen sein, die nur die Bethätigung des Dranges, ihren Kindern und Nachkommen schriftlich sich mitzuthellen, von jeder Spannung des Gemüthes und aller Trauer der Seele zu befreien vermochte. Mögen diese stillen Blätter, bei denen die gramgebeugte Wittwe, wie sie uns selber erzählt, in kammerschweren Nächten gegen die Melancholie Schutz suchte, ursprünglich nur für das Auge der Familie bestimmt gewesen sein, sie gehören gleichwohl der jüdischen Litteraturgeschichte an, die auf viele Zeugnisse und Denkmäler aus dem Geistesleben jüdischer Frauen, aber auf keines von so hoher Selbstständigkeit und

alles Herkommen durchbrechender Einzigartigkeit hinzuweisen vermag.

Mehr aber noch als durch diese persönlichen Vorzüge werden diese Denkwürdigkeiten durch ihren cultur- und sittengeschichtlichen Inhalt eine Kostbarkeit, ein reicher Besitz der an Quellen für die Erforschung des gesellschaftlichen und inneren Lebens so armen jüdischen Schriftthums. Diese schlichten, auf keinerlei Eindruck berechneten, von aller Selbstbespiegelung freien Herzensergiessungen der trefflichen Frau werden für den prüfenden Blick des Forschers ebensoviele Urkunden, die für die Cultur und Gesittung der jüdischen Familie in der zweiten Hälfte des 17. und im ersten Viertel des 18. Jahrhunderts ein absichtsloses und darum um so werthvolleres Zeugniß ablegen. Ungerufen werden wir hier zu Beobachtern und Mitwissern von Vorgängen, die im Schoosse der Familie sich abspielen und von ihren innersten Regungen und Bestrebungen ungeschminkte Kunde bringen. So wird bei aller ursprünglichen Anspruchslosigkeit das Buch eine Quelle der Culturgeschichte, wie jene Puppenstuben der Museen ein Abbild der Häuser und ihrer Einrichtungen für die Jahrhunderten liefern, aus denen sie stammen.

Aber auch durch das, was an thatsächlichem Inhalt darin auf der Oberfläche liegt, werden diese Aufzeichnungen eine werthvolle Ergänzung unseres geschichtlichen Wissens. Wir erhalten hier Ein

blick in das Leben von Gemeinden in Deutschland wie in Frankreich, in Dänemark und Holland wie in Oesterreich und Polen. Für die Geschichte der jüdischen Gemeinden Altona, Amsterdam, Baiersdorf, Bamberg, Berlin, Cleve, Danzig, Frankfurt am Main und Frankfurt an der Oder, Fürth, Hamburg, Hameln, Hannover, Hildesheim, Kopenhagen, Lissa, Leipzig, Metz, Stettin, Wien, um nur die hauptsächlichsten zu nennen, werden diese Denkwürdigkeiten fortan nicht zu entbehren sein. Ich habe durch langjährige Erfahrung den Werth dieser Denkwürdigkeiten nicht nur für die jüdische Familiengeschichte, sondern auch für die Erforschung der geschichtlichen Vorgänge in Gemeinden und Ländern in einem so hohen Grade kennen und schätzen gelernt, dass ich nicht länger zögern mochte, diese aufschlussreiche Quelle allgemeiner Benutzung zugänglich zu machen.

Die Urheberin dieser Aufzeichnungen stand durch ihre weitreichenden Familienbeziehungen und durch die Eheverbindungen ihrer Kinder so sehr im Vordergrund des jüdischen gesellschaftlichen Lebens ihrer Zeit, dass ihre Denkwürdigkeiten naturgemäss die Geschicke so vieler Menschen aus den verschiedensten Städten und Ländern umspannen. Wenn auch der Kreis ihres Lebens durch die drei Punkte Hamburg, Hameln und Metz beschrieben erscheint, so hat ihr wechselvolles Geschick sie doch an so viel Orten vorbeigeführt und mit so viel Familien in Bezie-

hung gebracht, dass ihre scharfe Beobachtungsgabe und ihr treues Gedächtniss einen fast chronikartig reichen Stoff zur Niederschrift ihr an die Hand gab.

Glückel Hameln, wie sie nach dem sagenumwobenen ersten Wohnorte ihres Gatten genannt wurde, war aber auch durch ihre Abstammung und Erziehung bereits dazu angeleitet, mit aufgeschlossenem Sinne das Leben zu beobachten und seine Erscheinungen in gesammelter Betrachtung festzuhalten. Ihr Vater, Löb Pinkerle, hatte zuerst wieder die Stättigkeit, die ruhige Niederlassung von Juden in Hamburg bei den Behörden ausgewirkt. Bei aller Frömmigkeit und strengen Vätersitte, die im Hause geübt wurde, hatte doch neben dem über die Kräfte geübten Wohlthun und edler Gastlichkeit (S. 28) die feinere Sitte darin längst eine Heimstätte; eine Halbschwester Glückels war als Kind bereits im Französischen unterrichtet worden (S. 34). Die Stellung, die der Vater in der Gemeinde einnahm, machte das Elternhaus zu einem Mittelpunkte, in dem die öffentlichen Vorgänge mehr als anderorten beachtet und besprochen wurden. In die frühesten Erinnerungen aus der Kindheit mischten sich die Schrecken des Schwedenkrieges und die Bilder der jüdischen Flüchtlinge, die vor dem Schwerte Bogdan Chmielnicky's ruhelos bis in den deutschen Norden sich gejagt fühlten. Halb ein Kind, ward Glückel aus der Grosstadt, deren bildenden Ein-

fluss sie voll erfahren hatte, nach dem öden Hameln versetzt, wohin sie Chajjim Hameln in die Ehe folgte. Aber früh gewöhnt, in frommen Werken und hingebendem Studium des Gesetzes das Ideal des Mannes zu verehren, fand sie von der trotz alles frommbeschaulichen Lebenswandels sonnigen Heiterkeit im Wesen ihres Schwiegervaters Josef sich so angemuthet und angezogen, dass sie Elternhaus und Vaterstadt verschmerzte und in die neuen Verhältnisse mit jugendlicher Leichtigkeit hineinwuchs. Als sie nach kurzem Aufenthalte Hameln mit Hamburg vertauschte, war aus dem Kinde die wackerste Frau, die Stütze, der Trost und die Lebensfreude des Gatten geworden, der auch in geschäftlichen Dingen auf ihren Rath zu lauschen sich gewöhnt hatte. Von einer wachsenden Kinderschaar umdrängt, von der Sorge um Haus und Erwerb eingenommen, mochte sie damals noch nicht geahnt haben, dass sie die Eindrücke, die ihr dankbares Herz und ihr offener Sinn in sich aufnahmen, dereinst gestaltend und nachschaffend aus sich herauszusetzen in die Lage kommen werde. Sie stand in ihrem 44. Lebensjahr, als der Tod ihr am 16. Januar 1689 den treuesten Gatten und ihren zwölf Kindern den Ernährer entriss. Damals zuerst ist ihr in bangen Nächten, wenn sie mit ihrem Kummer und ihrer Verzweiflung allein war, der Gedanke gekommen, für ihre Kinder das Bild des Vaters festzuhalten und ihnen durch den Hinweis

auf ihre Abkunft und die edlen Vorbilder ihrer Familie das Ausharren auf dem Wege der Pflicht zu erleichtern. Als wäre es aller Ertrag ihres Lebens gewesen, Gottes Gerechtigkeit und die Kraft der Elternliebe als die Pole dieses Daseins »in der Erscheinungen Flucht« zu erkennen, sendet sie ihrer Lebensgeschichte eine Theodicee und die Betrachtung über den aller Creatur eingepflanzten wunderbaren Instinct der Elternliebe voraus, in dessen Schilderung sie durch Wort und Bild und Beleg sich gar nicht zu lassen weiss. Aber als erröthete die keusche Seele vor sich selber, da sie so sich selbst zum Gegenstande einer Schilderung gemacht sieht, eilt sie die Erklärung hinzuzufügen, dass sie nicht etwa als etwas Besonderes sich »ausschliesse« (S. 20), um einer Lebensbeschreibung werth zu sein, sondern in Seelenangst, da die Trübsal ihrer sich zu bemächtigen drohe, zur Aufzeichnung ihrer Lebensgeschichte sich flüchten wolle.

Sie hat gleich, als sie 1691 die Feder ansetzte, sieben Bücher ihrer Denkwürdigkeiten zu schreiben sich vorgenommen und diese Zahl auch wirklich vollendet. Aber zwischen den ersten und letzten Büchern klafft ein Zeitraum von nahezu einem Menschenalter. Das hatte sie nicht geahnt, als das Unglück sie zur Schriftstellerin zu weihen anfing, dass sie das unter Thränen begonnene Buch an ihrem Lebensabend in einem zweiten Wittthum zu Ende führen werde. Ganz der

Erziehung und Versorgung ihrer Kinder gewidmet, hatte sie in der Einsamkeit ihres Herzens wie ein stilles Gelübde es sich vorgesetzt, von den Kämpfen und Leiden ihres Lebens im heiligen Lande auszuruhen, in dem sie nach dem Muster so vieler frommer Frauen ihre Tage zu beschliessen gedachte. Aber ihre eigenen Kinder stellten sich der Ausführung ihres Vorsatzes entgegen. Wie hätten sie auch in den Entschluss willigen sollen, der sie des Segens beraubte, der von der Nähe einer solchen Mutter ausgieng! Mehr als ein Jahrzehnt hatte sie den Anerbietungen, die von den verschiedensten Seiten ihr gemacht wurden, sich entgegengestemmt, die angesehensten Männer, die um ihre Hand anhielten, zurückgewiesen. Als aber ihre Kinder selbst sie bestimmten, ihre trauervolle Einsamkeit aufzugeben und an der Seite eines würdigen und allgemein geschätzten Mannes ein neues Leben zu beginnen, liess die sonst so scharfdenkende und entschlossufeste Mutter sich bereden, zumal noch Pflichten ohne Zahl in dem weitgezogenen Kreise ihrer Familie ihr Verbleiben in der Nähe der Ihren erforderte. Am 9. Juni des Jahres 1700 ward sie in ehrenvollem Geleite nach Metz abgeholt, um als Gattin Cerf Lévy's, wie man ihr verhiess, das so lang entbehrte Glück wiederzufinden.

Unter all den Orten, an denen der vielverehrten Frau Kinder und Enkel blühten, war

Metz ihr der theuerste. Dort lebte in Ehren und gesegnetem Ueberfluss als vielbenedete Gattin Mose Krumbach-Schwobs, des angesehensten und besten Mannes der Gemeinde, ihre Tochter Esther. Schon das Elternhaus Mose Schwabs hatte den stolzen Mittelpunkt dieses mächtig emporgeblühten jüdischen Gemeinwesens gebildet. Kein Geringerer als der vom grossen Kurfürsten so begünstigte weithin berühmte Elia Gomperz von Emmerich hatte Abraham Schwob oder Schwab für seine Tochter Agathe zum Manne ausersehen. Wohlthun und Förderung rabbinischen Wissens waren die Aufgaben, in deren Erfüllung die Ehegatten wetteiferten. Um ihren Bestrebungen einen dauernden Erfolg zu sichern, errichteten sie in gemeinsamer Stiftung in der Gemeinde Metz eine reichfundirte Talmudklausen, aus der nachmals das am 1. November 1859 nach Paris verlegte Rabbinerseminar hervorgieng¹⁾. Ein grosses Haus, 18000 Thaler und die Einkünfte einer andern Liegenschaft bildeten das Eigenthum der neuen Schule, die unter dem Rabbinate des nachmals als Landesrabbiner von Mähren wirkenden R. Gabriel Eskeles ihrer Wirksamkeit übergeben wurde und Schüler von nahe und fern nach Metz brachte. Abraham und Agathe Schwab hatten aber auch ihre Tochter Genendel

---

¹⁾ Ab. Cahen in der Revue des études juives VIII, 200.

(S. 313) nur einem Manne zur Frau geben wollen, der Familienansehen und talmudisches Wissen in seiner Person vereinigte, und darum Samuel Lévy, den Sohn des angesehenen, langjährigen Vorstehers der Gemeinde Metz Cerf Lévy zu ihrem Schwiegersohne ersehen, der bald zur Verwaltung eines Rabbimates im Elsas berufen wurde. Cerf Lévy war im Jahre 1700 ein bereits im Alter vorgerückter Mann, der auch schon eine Tochter an den Metzger Kaufmann Isai Willstadt verheirathet hatte (S. 314). Als Banquier genoss er in Stadt und Land das weitgehendste Vertrauen. Juden und Christen bewarben sich förmlich darum, ihm ihre Capitalien leihen zu dürfen. Nie war eine Stockung in der Wiedergabe oder bei der Kündigung der Depositen vorgekommen. Die Handelsbeziehungen des Hauses waren immer ausgedehnter geworden, der Name der Firma hatte den besten Klang. Ein selber begüterter Mann wie Lemle Wimpfen, der nachmals vor dem jüdischen Neujahrstage im Jahre 1727 bei der Rückreise aus Paris ermordete Lambert Levi, stand dem Chef, den häufig seine Finanzunternehmungen nach Paris führten, in seinen ausgedehnten Geschäften zur Seite¹⁾.

Es war daher eine würdige und nach menschlicher Berechnung aussichtsvolle und glückliche Verbindung, die da Glückel Hameln

---

¹⁾ S. p. LXXII. die Ergänzungen zu S. 294 n. 3.

auf den Rath und das Betreiben ihrer Kinder mit Cerf Lévy in Metz eingieng. Aber es war ein erbogter und trügerischer Glanz, in dem das Haus leuchtete; an der scheinbar so blühenden Pflanzung nagte bereits im Geheimen der Wurm. Die Zinsenlast, die Cerf Lévy auf sich geladen hatte, war immer unerschwinglicher geworden. Man hatte sich dazu gedrängt, ihm Gelder anzuvertrauen, und unbedenklich die Wucherzinsen eingestrichen, die das Haus, so lange es eben gieng, leichten Muthes bewilligte. Als aber durch einen Umschwung der Lage die alten Erträgnisse ausblieben, die Habsucht der Gläubiger die ersten Enttäuschungen erfuhr, da war es mit dem Vertrauen auf einmal vorbei und statt dem Hause durch Geduld und Entgegenkommen Zeit zur Sammlung und zur Ueberwindung der Schwierigkeiten zu lassen, trieb man es durch überstürzte Kündigungen in kopfscheu gewordenem Misträuen gewaltsam zum Untergang. Das durch Jahrzehnte in Ehren und unbedingtem Ansehen dastehende Haus war 1702 bankerott geworden. Die eigene Gattin Cerf Lévy's war unter den geschädigten Gläubigern. Aber empfindlicher als die Einbusse ihres Vermögens war für Glückel Hameln der Schlag, den ihre Ehre erlitten hatte. In all den Jahren ihrer Wittwenschaft war es ihre unablässige Sorge gewesen, aus aller Ungunst der Verhältnisse, aus allen Schwankungen und Erschütterungen, in die sie durch das Unglück

ihrer Kinder gerathen war, den Schild der kaufmännischen Unbescholtenheit blank und unbeinakelt hervorgehen zu lassen. Fast war es ihr noch ein Trost, ihren Mann brodlos, bettelarm dastehen zu sehen, von dem Unheil, in das Fremde durch ihn gerathen waren, aufs Tiefste selber getroffen. Als hülflose Wittve hatte sie den reinen Namen, den der Vater zurückgelassen, den Kindern erhalten und aus allen Stürmen gerettet, Achtung, Heilighaltung fremden Eigenthums als unverbrüchlichsten aller Grundsätze eingepägt, um jetzt, da sie aller Sorge ledig zu werden gedachte, in den schmutzigen Wirbel hineingerissen zu werden, gegen den jede Fiber ihres Herzens sich sträubte. Darum hatte sie also die Vereinsamung und den ungleichen Kampf mit dem Leben getragen, darum auf die süsseste Hoffnung ihrer Seele, auf den Abschluss ihrer Tage im heiligen Lande verzichtet, um am Abend ihrer Jahre der Noth, die sie nie gekannt, in die hohlen Augen zu sehen und das Bewusstsein eines vor Gott und den Menschen reinen Namens, das bisher sie stark gemacht hatte, so schuldlos dahinopfern zu müssen. Wie mag ihr jedes Wort in die Seele geschnitten haben, das sie als verlassene Frau ihren Kindern nach dem Tode ihres in fleckenlosem Andenken fortlebenden Gatten in ihre Denkwürdigkeiten eingeschrieben hatte! War sie von einer Vorahnung beschlichen worden, als sie die Mahnung aussprach, dass »man vor Allem sein

Geschäft ehrlich treibe, mit Juden wie mit Nichtjuden, damit es, Gott verhüte, zu keiner Entheiligung des göttlichen Namens dabei komme. Hat man Geld und Waare von anderen Leuten in Händen, muss man mehr Sorge dafür tragen als für das Eigene selbst, damit man, Gott behüte, Keinem Uebelthat oder Unrecht zufüge. Denn dieses ist die erste Frage, die man im Jenseits stellt, ob man auch in Handel und Wandel rechtschaffen gewesen ist« (S. 19).

Aber Glückel Hameln war auch durch ihre Treue im Unglück das Musterbild einer jüdischen Frau. Ihre Stelle war auch fortan an der Seite Cerf Lévy's. Es war ihr Trost geblieben, dass sie ihn auch weiter achten konnte, da sie wenigstens von seiner Unschuld überzeugt war und den letzten «zinnernen Löffel» (S. 311) ihn hatte hingeben sehen, um die Forderungen seiner Gläubiger zu decken. Seine persönliche Freiheit sollte denn auch Niemand anzugreifen wagen. Man hatte viel zu genau gewusst, wie Viele an dem Manne sich bereichert hatten, als dass man bei dem Zusammenbruche seines Vermögens auch noch den Unglücklichen unter den Trümmern zu begraben hätte wünschen können. Wohl versuchte ein Uebelwollender, wie sie stets zur Hand sind, aus dem Bankerott Cerf Lévy's der ganzen Gemeinde Metz den Strick zu drehen und auf die Behandlung der Juden in der Stadt als Fremde

anzutragen¹⁾, allein die Ruchlosigkeit dieses Beginnens, welches die rauchenden Trümmer eines niedergebrannten Hauses entwendete, um sie als Feuerbrand in friedliche Hütten zu schleudern, war viel zu durchsichtig, als dass man auf die Absicht des Schadenstifters eingegangen wäre. Cerf Lévy blieb vor dem Schmerze bewahrt, in sein Unglück auch noch seine unschuldige Gemeinschaft hineingerissen zu haben. Aber er war ein stiller Mann geworden, der von der Hülfe seiner Kinder lebte und die Frau, deren Seelengrösse er jetzt erst voll begreifen und verehren lernte, nicht ohne bittere Selbstanklage und schmerzliche Rührung anblicken durfte. Siech und gebeugt, an Leib und Seele gebrochen, schleppte er seine Tage hin, bis ihn in der Nacht auf Sonntag

---

¹⁾ Das giftgeschwollene Aktenstück des de Gipsy genannten Angebers aus dem Jahre 1702 findet sich, wie mir Herr Oberrabbiner Isaac Weil, früher in Metz, jetzt in Strassburg, mitgetheilt hat, dem ich auch die Auszüge aus den Todtenregistern der Gemeinde Metz verdanke, im Archiv der Stadtbibliothek daselbst. Unter Anderem heisst es darin: que si on les avait fait payer (les banquiers) les 50000 Ecus réclamés aux étrangers pour faire la banque beaucoup bons français ne se trouveraient pas abimés par la Banqueroute Cerf Lévy. In der Replik der jüdischen Gemeinde wird erwidert: La faillite Cerf Lévy n'interesse pas la Communauté des Juifs. Outre que les fautes sont personnelles, ce particulier a fait voire, que l'avidité des chrétiens auxquels il payait des intérêts exorbitants a la plus de part à sa chute que son désordre et son peu de conduite.

den 24. Juli 1712 der Tod von der jahrelangen Trauer an dem Grabe seiner Hoffnungen und Ehren erlöste¹⁾.

Wieder war es der Tod des Gatten, der Glückel Hameln die Feder in die Hand drückte. Wie hatte sich wieder so viel in ihrem Herzen angehäuft, was nach Ausdruck rang und ihren Kindern nicht vorenthalten bleiben sollte! Es war ein genügend grosser Zeitraum dahingegangen, in dem ihre Schmerzen und Erfahrungen sich wie ein fertiger Stoff von ihr ablösen konnten, um als abgeklärtes Ergebniss und Erlebniss für die Nachfahren aufgezeichnet zu werden. Aber sie war niemals trotz aller Prüfungen des Geschickes so ganz in ihren eigenen und persönlichen Angelegenheiten aufgegangen, dass sie nicht auch Sinn und Aufmerksamkeit für die öffentlichen Vorgänge und Interessen ihrer Gemeinschaft sich bewahrt hätte. Besonders war es das Leben in der Gemeinde Metz, wo ihr so unheilbare Wunden geschlagen wurden, dem sie den Balsam des Trostes und der Stärkung entnahm. Die unter dem Rabbinat von Männern wie R. Gabriel Eskeles, Ahron Worms und Abraham Broda erblühenden frommen Institutionen waren ihr eine Augenweide, eine Herzerquickung. Sie hatte sich inmitten so viel treu geübter Vätersitte und eifrig

¹⁾ Im Todtenregister der חברה קדישא von Metz heisst es: הזקן כהר"ר הירץ לוי נפטר בליל מש"ק כ' תמוז תע"ב לפ"ק למעלה מראשותיו חמו ויזילה טרעני.

gepflegter Gelehrsamkeit so wohl und heimisch gefühlt, dass sie es ihre Neigung für die neue Heimath nicht entgelten liess, was das Schicksal ihr darin zu tragen auferlegte. Mit liebevollem Blicke für alle Vorgänge im Schoosse der Gemeinde führte sie denn auch ihre Denkwürdigkeiten, die dadurch zugleich die der Judenschaft von Metz geworden sind, bis zum Jahre 1719 fort. Sie hatte ihr siebzigstes Lebensjahr lange überschritten, als sie das siebente Buch ihrer Aufzeichnungen abschloss. Weiter hatte sie diese auch gar nicht zu führen beabsichtigt. In ihrem Leben war es still geworden, ihr Blick hieng an so viel Gräbern, in denen ihr Theuerstes zum ewigen Schlaf gebettet lag. Fromm und gottergeben, wie sie gelebt, ward sie Dienstag den 19. September 1724, neunundsiebzig Jahre alt, aus dem Kreise hinweggenommen, in dem man mit anbetender Verehrung zu ihr emporzublicken gewohnt war. Als der Vorsteher der frommen Brüderschaft zu Metz in das Todtenregister der Gemeinde einschrieb, dass die Greisin Glück, die Wittve des Vorstehers Hirz Lévy, in gutem Namen am 2. Tage des Neujahrsfestes 485 gestorben sei¹⁾, mochte er nicht geahnt haben, dass hier ein Leben zu Ende gegangen war, von dem man noch erzählen wird, wenn die

¹⁾ Die Eintragung lautet: הוקינה מרת נליק' אשת ר' הירץ לוי פ"ו ע"ה נפטרה ונקברת בש"ט יום ג' ב' דר"ה תפ"ה לפ"ק.

XXVIII

Denkmäler des Friedhofs, wie es leider in Metz geschehen ist, verfallen, zerstäubt und vergessen sein werden.

Glückel Hameln hat in ihren Denkwürdigkeiten ein Selbstporträt hinterlassen, das um so treuer und sprechender ist, aus je ungesuchteren Zügen es sich zusammensetzt. Man braucht kein Herzenskündiger, kein rückwärts gewandter Seher zu sein, um die Gestalt der ehrwürdigen Matrone an der Hand ihrer Aufzeichnungen aus dem Grabe der Zeiten in lebensvoller Wahrheit heraufsteigen zu sehen. Sie war gewiss, wie sie in der Bescheidenheit ihres Herzens es selber sagt, nur Eine von Vielen, aber ein Typus, der festgehalten zu werden, in seinem vollen Gepräge auf die Nachwelt zu kommen verdient hat. Der Nachgeborene hat bei ihrem Bilde das Gefühl, an der Quelle, an dem heiligen Ursprung zu stehen, aus dem die geschlechtererhaltende Kraft des Stammes, das Leben der Gesammtheit strömt. Von solchen namenlosen Heldinnen, von solchen Müttern schreibt sich der Segen, die Unverwüstlichkeit her, die das Erbe von Generationen bilden, wie auch in dankbarer Erkenntniss die Namen solcher Stammütter häufig zum Ehrenschild, zum Familiennamen ausgebreiteter, vielverzweigter Geschlechter geworden sind. Eine Frömmigkeit, welche die Gesundheit und Heiterkeit der Seele, das Geheimniss der Lebenskraft bedeutet, bildet den Grundzug in ihrem

Wesen. Mit der Sicherheit eines Instinctes sehen wir in allen Lagen das Gottvertrauen in ihr seine führende und stützende Kraft bewähren. Auf dem festen Grunde dieser tiefen Religiosität spriessen die zartesten Blüthen einer edlen, duftigen Sittlichkeit. Ihr gilt selbst im Gedanken Unrecht thun als Sünde (S. 202). Es ist dem Menschen nicht verliehen, auf den Grund fremder Herzen zu blicken und die Antriebe ihrer Handlungen mit Sicherheit zu beurtheilen. Darum scheut sie es, Beschuldigungen zu erheben, über die nur Gott allein Sicherheit besitzt, und verschweigt die Namen derer, die ihr wehe gethan haben (S. 125). Frei von aller Selbstgerechtigkeit, ihrem Schöpfer gegenüber schuldbewusst und demuthsvoll, weiss sie in der Freude sich zu bescheiden, im Unglück sich zu fassen. Der Gedanke, dass Frömmere leiden, Schuldlosere untergegangen sind, hilft ihr dem Schicksal seinen Stachel entwenden. »Du grosser Gott, du weisst es, so hören wir sie (S. 125) ihr Herz beschwichtigen, wie ich mein' Zeit in grossen Sorgen und Betrübniß meines Herzens zubringe! Ich bin eine Frau gewesen, die in grosser Aestimation bei ihrem frommen Gatten so lange und wie sein Augapfel gewesen ist, aber mit seinem Absterben ist mein Reichthum, meine Ehre, Alles mit hinweggegangen, was ich all meine Tage und Jahre zu bejammern und zu beklagen habe, ob ich auch wohl weiss und meine Schwachheit und, dass ich einen

grossen Fehler begehe, bekennen muss, dass ich meine Zeit in solchem Elend und Jammer zubringe. Viel besser wäre es, dass ich alle Tage auf meine Kniee fiel und den grossen gnädigen Gott lobete und für die grosse Gnade dankte, die er mir Unwürdigen thut. Ich sitze noch bis dato an meinem Tisch, esse, was mich gelüstet, lege mich zu Abend in mein Bett, habe noch einen Schilling zu zehren, so lange es dem grossen Gott beliebt, ich habe meine lieben Kinder, ob es auch zu Zeiten dem einen oder dem anderen nicht geht, wie es gehen soll, so leben wir doch und erkennen unsern Schöpfer. Wie viel Leute sind in dieser Welt, die besser, frömmere und gerechter und wahrhaftiger sind als ich und haben viel weniger, nicht Speise für Eine Mahlzeit, und zwar solche, die ich selber kenne, dass es ausbündig fromme Leute sind, wie sollte ich da meinem Schöpfer genug loben und danken können für all die Gnaden, die er ohne unsere Verdienste an uns thut!«

Ihren wahren Reichthum, ihre glühendste Innigkeit entfaltet aber diese kernhafte Natur auf dem Boden der Familie. Keusch und zurückhaltend im Ausdruck ihrer Empfindungen, ergreift sie uns durch die mächtigen Accente der Gatten- und Mutterliebe um so tiefer, je ungewollter und ungesuchter sie aus ihrem Munde hervorbrechen. Was sie am Liebsten im Herzen verschlossen hielt, das strömt über die Lippen, wenn sie des

totden Gemahls, des »lieben, herzigen Freundes« gedenkt, der seinen letzten Athem in den Worten ausgehaucht hat: tröstet mein betrübtcs Glückelchen (S. 85)! Es ist wie ein Blick auf den Grund des jüdischen Familienlebens, der sich bei dem schnell dahingehenden Blitze solcher Aeusserungen uns eröffnet. Wir werden inmitten harter Wirklichkeit Zeugen eines Eheglückes, eines Herzensbundes von einer Zartheit und Feinheit der Empfindungen, wie sie sonst nur die Dichtung erfindet. In liebender Verehrung hängt die glückliche Gattin auch an den Eltern ihres Gemahls. Da ihr Josef Hameln in Hannover entgegenkommt, mit rothen Wangen, im schneeweissen bis an den Gürtel reichenden Bart, da ist es ihr, als ob ein Engel, als ob der Prophet Elias ihr erschiene. »Wenn man einen alten schönen Mann sollte abmalen, hätte man ihn nicht schöner können abmalen« (S. 156).

Aber nirgends offenbart sich die Kraft und die Hoheit dieses liebenden Herzens stärker als in dem Verhalten zu der Schaar ihrer Kinder. Wie theilt sie so gleichmässig ihre Sorgfalt und Zärtlichkeit aus! Ganz Pflichtgefühl und Opferfreudigkeit, sorgt und schafft sie Tag und Nacht für ihre Wohlfahrt, ihre Erziehung, ihren Namen und ihre Ehre. Zu Thaten der Tapferkeit durch ihre Mutterliebe angefeuert, ist sie jedoch gegen Fehler nicht blind, Schwächen gegenüber nicht nachgiebig. Sie hat Kindesliebe geübt und durch

ihr Beispiel bewährt, wie man greisen Eltern begnügen soll. Sie weiss aber auch, dass abgrundtief und unvergleichlich auf Erden Elternliebe allein ist, mit der selbst die treueste Kindesliebe sich nicht messen kann.

Diesen Eigenschaften eines ebenso tiefen als kraftvollen Gemüthes stehen in dieser reich von der Natur ausgestatteten Persönlichkeit auch ungewöhnliche Gaben des Geistes gegenüber. Wohl hat sie als Kind nur die dürftige Schulbildung des Cheder genossen (S. 26), aber ihre Auffassungskraft war so gross, dass ihr die Körner des jüdischen Schriftthums genügten, um daraus Mehl und geistige Nahrung in Fülle zu ziehen. Von Natur lernfreudig und wissensdurstig, verschlang sie das Schriftthum, welches das jüdische Haus der Frau darbot, so dass der Stoff von Weisheit und Moral, der aus der heiligen Schrift und der rabbinischen Litteratur darin aufgenommen war, mit ihr verwuchs, in Fleisch und Blut bei ihr übergieng. Unvergleichlich ist die Leichtigkeit, mit der sie die Kernsprüche und geflügelten Worte des jüdischen Weisheitsschatzes im Wortlaut anwendet, das hebräische Wissen, das sie mühelos und fast unwillkürlich in ihre Sprache mischt. Sie ist in der Geschichte der Rabbinen des Talmuds so zu Hause, dass sie spielend nur darnach zu langen braucht, um ihr die Beispiele zur Beleuchtung ihrer ethischen Lehren zu entnehmen. Was sie gelernt und gelesen, ist so sehr

ihr Eigenthum, so lebhaft ihr gegenwärtig, dass sie stets aus dem Vollen schöpft, dem sich herandrängenden Ueberfluss stets zu wehren und zu steuern hat. Neben diesem heimischen Wissensstoffe ist ihr aber auch die Welt der Fabeln und Erzählungen zur Hand, die im Gewande der hebräischen Schrift früh den jüdischen Frauen und Mädchen zugänglich gemacht worden war, jener eiserne Fond von Märchen und Legenden, die auf ihrer Wanderung auch in die Judengasse eingekehrt sind, wärmer und entgegenkommender auch hier begrüsst, als man zu vermuthen geneigt wäre¹⁾. Sie ist auch dieses moralisirenden Erzählerstoffes so voll, dass ihr nur zu leicht der Mund davon übergeht. Wie im Volksstück der Gesprächston jeden Augenblick in das Lied überzuschlagen bereit ist, so hat in ihrer Darstellung der ruhige Fluss der Erzählung die stete Neigung zur Inselbildung gleichsam, zu immer wiederkehrender Unterbrechung durch fremden Gedächtnisstoff, durch eingestreute entlehnte Episoden²⁾, moralisirende Lesefrüchte. Mit einer Lust am Fabuliren, die wir, denen an jedem Worte ihrer eigenen Mitthei-

---

1) Vgl. P. F. Frankl über die Erbauungs- und Unterhaltungslektüre unserer Altvordern in Frankel-Graetz' Monatschrift 34, 145—65.

2) Die Aufsuehung der Quellen dieser Episoden: S. 39—57, 94—97, 130—33, 137—142, 166, 171—5, 203—9, 264—7, 279—89, 303—7 verdient den Gogenstand einer besonderen Studie zu bilden.

lungen und Herzenergiessungen mehr als an all dem fertig übernommenen Stoffe lehrhafter angewendeter Ethik gelegen ist, nur beklagen können, weiss sie in der Freude an den erbaulichen Geschichten sich gar nicht zu lassen, ihrer gewohnten Knappheit und kernigen Kürze vergessend, wie vom Reiz des Predigens gebannt und hingerissen.

Dadurch hat sie uns aber auch, wie sie ihr Herz nicht für sich allein behielt, auch zu Mitwissern ihres Wissens gemacht, einen Einblick in die Quellen ihrer Bildung eröffnet, den Durchschnitt gleichsam ihres geistigen Lebens hinterlassen. In »Mutter Glückel von Hameln« lebte eben Etwas von dem Drange nach freier dichterischer Gestaltung des Erlebten, eine Art schriftstellerischer Mittheilsamkeit, der das eigene Geschick gegenständlich und zu fügsamem Stoffe wird. Ihre Aufzeichnungen sind darum nicht gleich jenem »Gedenkbüchlein« ihrer Zeitgenossin in den Bergen der Steiermark, Maria Elisabeth Stampfer¹⁾, Tagebuchblätter, die dem Gang der eigenen und der öffentlichen Ereignisse folgen, sondern freie aus der Entfernung der Jahre und des Schauplatzes nachgeschaffene Memoiren, die bei aller Treue und Wahrhaftigkeit der Darstellung eine unbewusste, aber trotz aller Schlichtheit und Geringfügigkeit der Mittel künstlerische Tendenz, die innere Form durchdringt.

¹⁾ S. Adam Wolf, Geschichtliche Bilder aus Oesterreich II, 60—84.

Mit Recht haben daher auch ihre Kinder die sieben Bücher der Denkwürdigkeiten ihrer frommen und gelehrten Mutter wie einen Schatz gehütet und durch Abschriften den späten Nachkommen überliefert. Ganz besonders liess es sich ihr Sohn Mose Hameln, nachmals Rabbiner in Baiersdorf, der Schwiegersohn des Hoffactors des Markgrafen von Bayreuth, Samson aus Baiersdorf, angelegen sein, die Memoiren Glückels sorgfältig aus ihrer eigenen Handschrift zu »translatiren.« Dies bezeugt sein Sohn, der Namensträger seines Grossvaters, der Sonnabend den 5. April 1788 im Alter von 76 Jahren verstorbene Chajjim Hameln, aus dessen Nachlasse das Buch der Grossmutter wie ein forterbender Familienschatz in den Besitz seines Sohnes, des den Namen des Stammvaters der Hameln führenden Urenkels Josef Hameln, und dessen Neffen Chajjim in Königsberg übergieng. In diese brandenburgische Gemeinde war wohl bereits Chajjim Hameln übersiedelt, da wir ihn 1779 an der Spitze der Vorsteher der frommen Bruderschaft von Königsberg antreffen¹⁾. Und wie mit den Namen der Ahnen der Geist der Treue in dieser Familie fortgeerbt hatte, sehen wir einen andern Chajjim b. Josef Hameln, den Arzt in Frankfurt am Main, wo das Geschlecht der Hameln damals bereits seit nahezu

1) Ihn erkenne ich in dem התורני הנבאי מהור"ר חיים סג"ל in den handschriftlichen Statuten der חברה קדישא von Königsberg (ער"ה שבט תקל"ט) in meinem Besitze.

anderthalb Jahrhunderten die grösste Ausbreitung gefunden hat, Mittwoch den 11. December 1799 sein Exemplar des Gedenkbuches seines Hauses aus einem anderen zerlesenen und zerschissenen »Original«, das ihm daselbst zugänglich war, sorgfältig und pietätvoll ergänzen.

Völlig wird aber der Bedeutung dieser Denkwürdigkeiten, der geschichtlichen Absicht und tiefen Bescheidenheit ihrer Urheberin nur der gerecht, der die seltene Frau auf dem Hintergrunde ihrer Zeit in ihrer gesellschaftlichen Stellung als Mittelpunkt einer der verzweigtesten und angesehensten unter den jüdischen Familien Deutschlands betrachtet. Für sie hat der Hinweis auf Abstammung und Familienadel nur den Zweck, die Selbstzucht, das Pflichtbewusstsein, das Sittlichkeitsideal der Nachgeborenen zu heben und zu läutern, Tugenden in Ueberlieferungen, Vorzüge des Herzens und des Geistes in Erbeigenthümlichkeiten umzusetzen. Es ist keine Spur in ihr von dem Wahne des Sichbesserdünkens, einer auserlesenen Besonderheit durch die blossе Geburt; ihr gilt der Mensch, was er leistet und selber bedeutet. Noch weniger war sie von der Art derer, denen die Häufung der Glücksgüter im Leben Alles ist, Vermögen zu Kopfe steigt und äusserer Besitz den Massstab des inneren Gehaltes abgiebt. Sie verweilt in der Schilderung selbst ihrer Nächsten bei denen nur mit liebevoller Andacht, die ihr als Beispiel für ihre Kinder,

als Musterbilder jüdischer Frömmigkeit, Gelehrsamkeit und Gesittung vorleuchten. Die Verbindung mit der Familie ihres Gatten hat darum nur ihr ganzes Herz ausgefüllt, weil sie ihr nicht nur Ansehen, das sie schon durch ihre eigene Herkunft besass, sondern auch einen Schatz von Ueberlieferungen brachte und zu Personen sie in Beziehung setzte, in denen sie eine unerschöpfliche Quelle der Verehrung und Nacheiferung entdeckte.

Die Wahrheit ihres Urtheils hat die Geschichte bestätigt. Das Andenken der Kinder Samuels Stuckert's, d. i. Stuttgarts aus Witzhausen im Hessischen hat sich so tief und lebhaft in die Erinnerung ihrer Zeitgenossen eingegraben, dass noch nach anderthalb Jahrhunderten kein Glied in der Kette der Ueberlieferung fehlte, als Heinrich Heine's Grossonkel, Simon von Geldern, daran gieng, den Stammbaum seiner Familie bis auf ihre Zeiten hinaufzuführen¹⁾. Vor Allem war es Josef Hameln, an den die Familientradition als an ihren stolzesten Ruhmestitel anknüpfte. Sein Andenken hat sich in den Gemeinden, in denen er auch nur vorübergehend gewohnt hat, unauslöschlich befestigt. Auf ihn geht mit die Gründung der 1668 errichteten frommen Bruderschaft in Hildesheim zurück, in deren ersten

---

¹⁾ D. Kaufmann, Aus Heinrich Heines Ahnensaal p. 297—303.

Statuten sein Name überliefert ist¹⁾). Sein Seelengedächtniss in Hannover, wo er am 30. Januar 1677 verstorben ist, preist seine Gottesfurcht und Wohlthätigkeit in Worten²⁾, die uns die Werthschätzung erklärlich machen, die seine treffliche Schwiegertochter für ihn hatte. Und noch ein später Nachkomme, Josef Fürst, Rabbiner von Hrodno, der Sohn des der Familie Hameln verwandten Rabbinatebeisitzers von Altona und Hamburg, Jeremias Fürst, preist sich glücklich, den Namensträger des berühmten Stammesoberhauptes Josef Hameln sich nennen zu dürfen³⁾.

1) M. Landsberg, Zur Geschichte der Synagogengemeinde Hildesheim (Hannover 1868), 14 und 21.

2) Im Memorbuche von Hannover, wo auch unter Nr. 117 sein Grabstein erhalten ist, lautet sein und seiner Gattin Seelengedächtniss: יא"ג החסיד ועניו זקן ונשוא פנים פרנס הדור האלוף מהר"ר יוסף בר ברוך דינאל שמואל הלוי וצלה"ה ע"ג אי"ו שרר"ו עבור שעסק בתורת ה' תמימה, מימים ימימה ובעבודה זו תפלה ובגמילות חסדים טובים, השיב עם רחוקים וקרובים, זן ומפרנס רעבים וכל עוברים ושבים, הוא היה מתחילה ועד סופו אחי מנדיבים, שמו היה נודע בשערי בת רבים, הדרוך בנוי לתלמוד תורה ולא זו מביתו לומדים ומלמדי עשירי ואביונים, כמה מאות הפריו מכיסו לנדוני כלות וחתנים, כל שנה ושנה נדב ושלח לארץ הקדושה מתנת הגונים, וגם צוה לבניו אחריו לשלוח לארץ הקדושה זהב ואדרכמונים, מי יוכל למלל ממדות הטובות שהיו בו מנעוריו עד שבא לגבורת שמונים, ביז תנצב"ה עם אבות הקדמונים אכ"ר. יצאה נשמתו בטהרה בש"ק בין מנחה למערב ז"ך שבט ונקבר למחרתו ביו" א' כ"ח בו שנת תל"ז לפ"ק פה הנזכר והיה נקרא בפי כל מהר"ר יוסף האמיל.

יא"ג החסידה והגבירה מרת וריידן בת נתן שפנייר זיל ע"ג שרר"ו.

3) Am Schlusse des Vorwortes zu R. Mordechai Süsskind Rothenburg's Responen, als deren Diaskeuast, Abschreiber

Aber Josef war nicht der Einzige, der unter seinen Geschwistern zu Namen und Ansehen gelangte. Im Seelengedächtniss der Gemeinde Fulda¹⁾ stehen auch die Namen seines Sonnabend den 1. März 1670 verstorbenen Bruders, des frommen, demüthigen und gelehrten Mose Kramer aus Stadthagen und seiner Gattin, der vor ihm Montag den 29. Juli 1669 heimgegangenen Gütele, Tochter des Rabbiners Meir, verzeichnet, der Begründer der nachmals zu grosser Verbreitung und hohem Ansehen gelangten Familie Stadthagen²⁾. Ihr Sohn Josef,

und Herausgeber der im Hause des Autors erwachsene Josef Fürst sich einführt, zeichnet er: **בן ונכד המפורסם ממשפחת רם המיוחסות אשר שמו כשם רבו מהור"ר יוסף האמיל וצלה"ה**. Ein zweiter Sohn Jeremias Fürst's, Salomo Salman (vgl. Hurwitz עיר רחובות p. 30), war der Schwiegervater des Herausgebers von Ascheri's Commentar zur Mischna-ordnung **זרעים**, Elischa b. Abraham aus Hrodno, und 1735 schon verstorben. Er heisst vollends nach Glückels Gatten: **אלטונה פי שנים** s. וממיוחסת ר' חיים האמיל (Altona 1735) am Schlusse der Vorrede. Ein dritter Sohn, der in Berlin am 17. Ab 1748 verstorbene Bendit Fürst, ist 1729 auf R. Mose Lembergers Aufnahmebriefe unterschrieben. s. Landshuth's **תולדות אנשי** השם p. 25. Ueber Israel Fürst in Hamburg s. das Vorwort zu Abr. Broda's **אשל אברהם**.

1) **יא"נ החסיד העניו החבר ר' משה בר ברוך דניאל שמואל** הלוי ז"ל משטטהגין ואשתו החסידה גיטלה בת מוריני הרב ר' מאיר ז"ל בעבור שהתנדב לעניי עירנו ק"ק בולדא חמשים ריוכש טאליר תהא נשמתיהם צרורה וכי. הוא נפטר יום שבת קודש ט' אדר ת"ל לפ"ק ונקבר יום א' יו"ד אדר והוא נפטר ליל ב' שלמחרתו יום ב' ר"ח אב תכ"ט ונקברת בו כיום.

2) Benjamin Wolf Stadthagen war Vorsteher in

der Namensträger seines Grossvaters Josef Stadthagen, erscheint nach der Approbation der Vierländersynode von Jaroslau 1683 als Mäcen des von Meir Teomim-Fränkels 1684 in Amsterdam herausgegebenen En Jakob¹⁾. Eine Tochter dieses Josef, Namens Edel, war die erste Frau Hirsch Benjamin Fränkels, des Vaters des gefeierten Lehrers Moses Mendelsohns, David Fränkels, nachmals Rabbiners von Berlin²⁾.

Aber mit nicht geringerem Hochgeföhle als auf die alternden Zweige am Baume ihrer Familie konnte Glückel von Hameln beim Abschlusse ihrer Denkwürdigkeiten auf die jungen Sprossen blicken, die sie aus den neuen Verbindungen ihres Hauses hervorgehen sah. Wie viel ihr auch das Leben genommen hatte, sie konnte beruhigt Halberstadt s. Auerbach, Geschichte der isr. Gemeinde H. 100. Sein Sohn Jehuda St., Lehrer in Altona, klagt vor und hinter seinem מנחת יהודא (Altona 1768) über sein unablässiges Unglück.

¹⁾ Er heisst hier: האלוף המרומם והקצין. Die beiden anderen Mäcene dieser Ausgabe sind Fränkels Schwager Isak Seckel b. Mose Israel Josef, der Vater Salman Norden's (s. Ch. N. Dembitzer חר"א ומנהיג הקצין המרומם הראש ומנהיג הקצין חר"א), und Elia Ries, der Schwager Glückel Hamelns. Hendle, eine Tochter Josef Stadthagens, ist es, von der die Rechtsgutachten des R. Zebi Aschkenasi Nr. 64—5 handeln. Rebekka, eine zweite Tochter Josefs, war an ihren Gliedcousin Samuel b. Löb Bonn verheirathet s. Kaufmann a. a. O. 298.

²⁾ Sie starb nach Landshuths handschriftlicher Sammlung der Berliner Grabschriften ²²/₃₄ Mittwoch den 26. Nisan 1717.

sich sagen, dass sie das Erbe von Ruhm und Namen, das sie angetreten hatte, nicht ungemehrt zurücklassen werde. Wo sie auch den Blick bei ihren Kindern in der Runde in so viel Städten und Ländern ruhen liess, überall sah sie ihre Geschicke mit denen der erbangesehensten Familien verknüpft und ihre Namen mit den besten der neuern jüdischen Geschichte verwachsen. Als hätte man allerorten gewetteifert, die Söhne und Töchter dieser trefflichsten der Mütter wie edle Reiser den besten Stämmen einzupflanzen, sehen wir die ersten jüdischen Familien ihrer Zeit um die Kinder Glückels von Hameln sich bewerben. Nicht wenig hat neben der eigenen Trefflichkeit der Umstand dazu beigetragen, dass Glückel durch Jente, die Schwester ihres Gatten, die Schwägerin des hannöverischen Kammeragenten Liepman Cohen, genannt Leffmann Berens¹⁾, und durch dessen Tochter Genendel die Tante des berühmtesten Rabbiners in deutschen Landen, des nachmaligen Landesrabbiners von Mähren und Böhmen, David Oppenheim, geworden war.

Schon bei der Eheverbindung ihres ersten Sohnes Nathan, nachmals in Kopenhagen, zeigte es sich, welche Aussichten ihren Kindern winkten. Kein Geringerer als der erste Geschäftsmann, der bedeutendste Financier unter den Juden

---

1) Kaufmann, Samson Wertheimer 86 n. 1 und Aus Heinrich Heines Ahnensaal 52 f. Das. S. 53 Z. 4 ist statt Sussmann zu lesen: Salman.

Deutschlands, der spätere Wiener Oberhoffactor Samuel Oppenheimer hatte seine Tochter dem Sohne Chajjim und Glückel Hamelns zugebracht. Es war ein blosser Zufall, der die bereits beschlossene Verbindung der beiden Häuser vereitelte (S. 159). Aber auch die Ehe mit Mirjam, der Waise Elia Ballin's, vormals des reichsten Mannes unter den Juden Hamburgs (S. 30), war ehrenvoll und glückverheissend genug.

An der Spitze ihrer Töchter sehen wir Zippor dem Sohne des Elia Gomperz in Cleve, des berühmtesten und bei Hofe angesehensten Juden in preussischen Landen, Kossmann Gomperz, die Hand zum Bunde fürs Leben reichen. Die Hochzeit in Cleve, die der Kurprinz von Brandenburg, der nachmalige König Friedrich I. von Preussen, in Gesellschaft des Fürsten Moritz von Nassau, durch seine Anwesenheit verherrlichte, war mit einem Glanze gefeiert worden, wie kein jüdisches Haus jener Tage ihn bis dahin gesehen hatte (S. 146).

Nicht minder hob die Familie die Verbindung mit dem begüterten und hervorragenden Hause der Krumbach-Schwob oder Schwab in Metz. Agathe Gomperz, die Gattin Abraham Schwabs, durch ihren Bruder Kossmann mit Glückel Hameln verschwägert, ersah bald eine zweite Tochter Glückels, Esther, als Gattin für ihren Sohn Mose. Ein Hochzeitsfest, wie es seit 100 Jahren in Amsterdam nicht gesehen worden

sein soll, vereinigte 400 Personen zur Feier dieser bedeutungsvollen Verbindung zweier so angesehener Familien (S. 215).

Den Gatten in der eigenen Familie fand nur Eine Tochter, Channa, die auf den Wunsch der Grossmutter, der Wittwe Josef Hamelns, Samuel, dem Sohne Abraham Hamelns, ihrem Vetter also, dem Brudersohne ihres Vaters, in die Ehe folgte (S. 176).

Am Wohnsitze der Mutter, in Hamburg, nach dem Tode des Vaters ihr Stab und ihre Stütze, verblieb Mardochai Hameln, der die Tochter Mose b. Nathan's als Gattin sich erwählte (S. 193).

Ganz nach dem Sinne der frommen, jüdische Gelehrsamkeit über Alles schätzenden Mutter war die Ehe ihres Sohnes Löb, die ihr, ein Beispiel menschlicher Kurzsicht, am Meisten Schmerz und Enttäuschung bringen sollte. Löb Hameln ward der Gatte einer Enkelin des einstigen Beisitzers des Wiener Rabbinates, des R. Mordechai Model Ries, und seiner von Glückel Hameln einer der Erzmütter gleich verehrten Gattin Pessel Ries, der Schwiegersonn ihres Sohnes Hirschel Ries in Berlin (S. 212).

Berlin sollte auch die Heimath und nur allzu bald auch das Grab eines anderen Kindes Glückels werden. Ihre mit dem Herzen der trefflichen Mutter besonders verwachsene Tochter H e n d e l

folgte dem Sohne¹⁾ der Wiener Exulanten Benedictus und Bona Veit dahin, um nach einem kurzen Eheglück von 17 Wochen ihr junges Leben zu beschliessen (S. 228).

Josef Hameln²⁾, der Namensträger des Grossvaters, war unter den Söhnen der Einzige, der die Braut im eigenen Hause sich ersah. Er heirathete die Tochter eines Veters seines Vaters, Meir Stadthagens, um an dessen Wohnorte, in Kopenhagen, sich niederzulassen.

Zur Mehrung des Familienansehens trug ganz besonders die Ehe bei, die Samuel Hameln mit der Nichte des Wiener Oberhoffactors und zugleich Landesrabbiners Samson Wertheimer, der Tochter Mose Wertheimers in Bamberg, einging (S. 251). Diese Verbindung war nahe daran, auch in das Lebensgeschick Glückel Hamelns selber entscheidend einzugreifen, die bereits entschlossen war, ihren Wohnort Hamburg mit Wien zu vertauschen und der Einladung Samson Wertheimers zu folgen, der ihr in seinem

---

1) Den Namen hat auch Simon von Geldern nicht mehr gekannt s. Kaufmann a. a. O. 299.

2) Eine Tochter Josef Hamelns, Namens Freudchen, wie die Urgrossmutter, die Gattin Josef Hamelns h'ess, war in Schwabach an Elia Beer verheirathet. Dieses Ehepaar preist Abraham Mühlhausen, der Sohn Josef Breslau's und Enkel Abraham Broda's, als die Mäcene von תולדות אברהם (Fürth 1769). Elia Beer war ebenfalls ein Enkel R. Abraham Broda's.

eigenen fürstlichen Hause eine Wohnung eingeräumt und zur Uebersiedlung nach Oesterreich bereits einen kaiserlichen Reisepass ausgewirkt hatte (das.).

Durch diese Eheschliessung ist Bayern aber auch noch die Heimath eines zweiten ihrer Söhne geworden. Mose Hameln ward der Schwiegersohn des durch seine Beziehungen zum Markgrafen von Bayreuth bekannten Samson aus Baiersdorf, wo Mose nachmals, so ganz nach dem Herzen der Mutter, auch als Rabbiner wirkte (S. 291).

Glückels Tochter Freudchen war nahe daran, die Gattin eines der hervorragendsten Männer der Dreigemeinden, des Gründers der Hamburger Talmudklausen, Berend Kohens zu werden¹⁾, folgte aber Mardochai, dem Sohne Mose b. Löbs in Altona, um nachmals in London sich niederzulassen.

In Metz, wo Glückel an der Seite ihrer Tochter Esther Schwab ihre Tage beschloss, sollte auch ihr jüngstes Kind Mirjam sich ansiedeln, die Mose, dem Sohne des Isak Willstadt in die Ehe folgte.

Der Name Hameln, den wir die Söhne Chajjim und Glückel Hamelns als Familiennamen führen und beibehalten sehen, ist aber nicht nur durch ihre glänzenden Eheverbindungen und die

---

¹⁾ D. Kaufmann in Monatschrift 40, 220. ff., 262 ff. und 330 f.

daraus entsprossenen Kinder in deutschen Landen verbreitet worden, sondern auch noch durch die Söhne eines zweiten Sohnes Josef Hamelns, des in Frankfurt am Main angesiedelten und hier an Hindche, die Tochter Löb Oppenheims, verheiratheten Isak Hameln zu Ansehen und weiter Verbreitung gelangt. Vier seiner Söhne, Löb, Nathan, Mose und Chajjim Hameln verblieben in Frankfurt¹⁾, wo ihre Familie in stetigem Wachsthum mit dem Leben der Gemeinde immer enger sich verknüpfte. Isak, der Sohn Nathan Hamelns, war bereits 1716 Einer der Vier, bei denen die Scheine der zur später vereitelten Herausgabe des Alfasi beabsichtigten Lotterie abgeholt werden konnten²⁾. Isak wirkte als Besitzer des Rabbinate³⁾ und war an eine Tochter des Frankfurters Löb Weissweiler⁴⁾ verheirathet. Wohl ein Zweiter dieses Namens war der Isak

1) Nach Simon von Geldern's Stammbaum a. a. O. 297—8. 1657 correspondirt bereits der Buchhändler Jakob Hameln von Frankfurt a. M. mit Johann Buxtorf dem Vater s. *Revue des études juives* 8, 76.

2) Schudt, *Jüdische Merckwürdigkeiten* IV, 2, 150.

3) Horowitz, *Frankfurter Rabbinen* 3, 92; s. Anhang Nr. 16.

4) Ein Sohn Löb Weissweilers, der selber 1763 schon verstorben war, starb in diesem Jahre in Wien s. L. A. Frankl, *Inschriften des alten jüdischen Friedhofs in Wien* Nr. 47 und Kaufmann, *Aus Heinrich Heines Ahnensaal* 116. Mittwoch 28. Tischri 1713 bittet Mendel Drach in Wien Nata Hameln, seinen Wechsel von Löb Weissweiler herauszunehmen (Isr. Gemeindearchiv 107 a).

Hameln, der als Agent der Baumeister d. i. der Bürgermeister von Frankfurt am Main in den Jahren 1728/29 in Wien sich aufhielt¹⁾. Phöbus Hameln erscheint 1719 im Gemeindevorstand bei Gelegenheit der Ausschliessung Salomon Bings aus allen Aemtern²⁾. Meir b. David Hameln sehen wir 1742 unter den 23 Mitgliedern der Commission für die Wahl des Vorstandes³⁾. Itie d. i. Gütchen Hameln war die Gattin des Cassiers der ganzen Judenschaft, wie sein Titel lautete, des Fürsprechers und Baumeisters Mendele Drach. Ihr Testament vom 20. Kislew 5517, d. i. 1756 hat sich noch erhalten⁴⁾. Mehr aber als diese nur gelegentlich auftauchenden Angaben in Be-

1) Von Wien aus berichtet er Montag den 11. Tebeth תש"ב, Mittwoch 26. Schewat 1729 und Sonnabend Nachts 21. Adar 1729 an Leser Oppenheim (Israelitisches Gemeindearchiv von Frankfurt am Main 110a; s. Anhang Nr. 17.

2) Ib. 110a.

3) Horowitz a. a. O. 3, 15 n. wo jedoch Hammel in Hameln zu verändern ist.

4) Israel. Gemeindearchiv 111a. Sie vermacht dem Richter in Fürth, ihrem Schwestersonne David Strauss 600 Reichsthaler, dem Sohne des verstorbenen Kalman Strauss 100 Reichsthr., Löb b. Bär Wirz-Gans aus Mainz 10 Gulden und dessen Kindern 600 Reichsthr., den Kindern von Sanwil und Anselm Gans je 50 Gulden und R. Hertz b. Bär Bonn 600 Reichsthaler. Am 24. Januar 1758 erklärt der Bürger und Conversus Simon Friedrich Belgrad, dass er irrthümlich in der deutschen Uebersetzung dieses Testaments Hirtz Bonn statt Hirtz Bär, Sohn des verstorbenen Bär Bonn geschrieben habe.

treff der Mitglieder der Familie Hameln in Frankfurt am Main zeigt ein Ueberblick über die noch erhaltenen Epitaphien der Gemeindemitglieder dieses Namens, welche eine Verbreitung der Familie hier gewonnen und wie sie allgemach durch ihre Verbindungen mit den ältesten Stammhäusern in den Vordergrund des gesellschaftlichen Lebens vorgerückt war¹⁾.

An dem Stammesmerkmal der Leviten und durch die Wiederkehr der bekannten Namen ihrer Stammväter in ihrer Zugehörigkeit zur gleichen Familie kenntlich, begegnen uns, zum Theil von Frankfurt aus sich verbreitend, die Sprossen des alten Geschlechtes in den verschiedensten Gemeinden Deutschlands, aus denen hier nur die Namen eine Stelle finden mögen, die in Worms²⁾, Bingen³⁾ und ganz besonders in

1) Die im Anhang veröffentlichten Grabschriften der Familie Hameln in Frankfurt am Main habe ich aus der mir durch die Güte des Herrn Rabb. Dr. S. Horowitz zur Verfügung gestellten handschriftlichen Copie der Frankfurter Grabschriften gesammelt.

2) Im grünen Buche von Worms f. 247b finden sich die Eintragungen: ער"ה תע"ה נפטר ונקבר הילד יאקב בן דוד האמל ושבק חי לכל ישראל.

י"י ה' כ"ג סיוון [תצ"ד] נפטר ונקבר האשה בילא אשת דוד האמל ושח"ה.

3) Im Memorbucho von Bingen wird der folgenden Mitglieder der Familie Hameln gedacht:

1) יא"נ החבר ר' יהודה ב"ה הקי כהר"ר משה האמיל הנפטר רך בשנים ומנעוריו עסק בתורת ה' לכבוד ולתפארת לא לשום פני אחרת, צנוע ומעלי שייף עייל שייף נפיק, על פתח

בהי"ם דפק, עשה תפילתו בכוונה, לאל שוכן מעונה, אשתו מרת הענלי נתנה עבורו ב' זהו לצדקה, בשכר זה תנצב"ה עיני אברהם יצחק ויעקב שר"ל ושאר צדיק[ים] וצדקניות שבניע אמר.

נפטר ונקבר בשיש יו"ג עשרה בשבת תקיט"ל.

יא"ג איש משה עניו מאוד בכל מעשיו גדול ליהודים 2) ורצוני לרוב אחיו ה"ה האלוף והיקר הקצין כ"ה משה בן כ"ה יחאל הלוי עבור שהי' בסתר נותן פו לאבינום, במקום שאין יד שולט(נס)ת גנו מסמונים, ומיא[ם] בתענוגי העולם עבר, ומדבר שקר הרחיק מלדבר, ולהלות לעניים בשעת דחקם ממאוד, לא מנע עצמו מעודו, ואחרי שהי' חד מהמנויי דסיועה[ת] המס פה, צויה קודם מותו, להפיש מעובו כמנין שמו י' צלי שטוק העולה לסך שלשום וארבעה זהו למיץ לקרן קיימת עולמית להחברי דסיועת המס הנ"ל :המבוררים החברי ישניחו שיהי' הקרן קיימת הנ"ל תמיד ביד איש בטוח והרווחים אשר יעלו על הקרן הנ"ל יחלקו החבר' הנ"ל לסיועת המס וגם ירשיו נתנו עבורו ב' זהו לצדקה בש"י תנצב"ה עיני אי"ו שרד"ו וע"ש צ"ש שבניע ויזכה לעמוד לתחי' אמן הי' נקרא בפ"כ ר' משה בן ר' מיכל האמל מפ"פ.

נפטר בפורים ונקבר בשיש למחרתו תק"מ לפ"ק.

יא"ג שמעון בן כ' שמואל האמל סג"ל, שהי' רך בשנים, 8) והלך בדרך ישרה נפ' בשי"ט יו"ג ס"ז אדר ונק' ביום ה' ח"י אדר ראשון תקע"ג והי' נקרא בפ"כ שמעון האמל.

יא"ג הישיש והזקן ה"ה כמר שמואל בן כמר ג"ה ר' משה 4) האמל היה איש תם לבבו שלם עם ה' והשכים והעריב לבית התפלה . . . יו"א ג' אדר שני בשנת תקפ"ו לפ"ק ונקרא בפ"י כל התפלה . . . Vgl. Löwenstein, Geschichte der Juden in der Kurpfalz 196 n., wo statt Homel zu lesen ist: Hameln.

יא"ג הבח' אברהם אליעזר חיים בן כ' יוסף האמל מפ"ה 5) עבור שהי' רך בשנים והי' עובד את ה' באמונה, ובענה, וכבוד אומר כולו וכל מג[ו]מותיו, הי' לכבד אבותיו והי' להם למעל(ם). ומחויקנים) בענת[ד]ם, וגם כפו פורס לעניים, והוא הי' בן טובים, וכמעט שהי' בן כ"ז שניי נפלא עלין יד ה' ולא עמד מהליו, ומדוכא תמיד ביסורין קשים כמעט המש עשרה שבועות, וככל זאת לא עזב את יראתו . . . נפטר בליל ד' הנקנס ליום ה' ד"ו שבת תקנצ"ה ונקרא בפ"י כל ליפמן חיים בן לא"א כ' יוסף האמל.

Mannheim) ein Seelen-Gedächtniss gefunden haben.

1) Im Memorbuche von Mannheim werden aus der Familie Hameln die folgenden Namen erwähnt:

1) יאא"נ פ"ו הקהלה, לו נאה, תהלה, ה"ה החבר ר' ישראל יוסף נפתלי בר יעקב המכונה ר' הירץ האמיל ז"ל בעבור שהיה עוסק בצרכי צבור באמונה, וצדקה נתן לכל בטמונה, ובגמילוי' הסדים ה"י מתעסק ולמד(ה) [י] תורה ה"י מחזיק, ויורשו נדרים בעבורו מתנה לצדקה בשכר זה תנצב"ה עשצשבנע"א. נפטר ביום ד' ט' כסליו ונקבר ביום ה' למחרתו בשנת תפ"ג לפרט קטן. Ueber Hirz Hammel s. Löwenstein a. a. O. 183.

2) יאא"נ האישי הישר כמר שלמה זלמן [m. בר יון] [סף] לצדקה ענאי"ו בעבור שה"י כל מעשיו באמונה, גם יורשו נדר [לצדקה] מתנה הגונה נפטר בשם טוב ונקבר ביום ו' עש"ק י"א סיון תפ"ד Ueber Salmon Hamell s. ib. 132.

3) יאא"נ האשה היקרה מרת רחל בת כמר ישראל דמונטעל 3) אשת זלמן המיל ענאי"ו שרר"ו בעבור שכל ימיה עוסקת במצות וגם בנה נדר בעבורה לצדקה בשכר זה תנצב"ה עשצ"ו שבנע"א. Ueber Israel de Montel s. ib. נפטר בש"ק ונקברת ביום א' ט' אייר תפ"ה לפ"ק.

4) יאא"נ האשה הישרה מרת טייכי בת פ"ו כהר"ר אורי פייבש ז"ל מהידלבורג שהיתה אשת כמר ליור האמיל * * * וגם נעלה נתן צדקה עבודה והשכיר ללמוד כל השנה שתהי' למנוחת נפשה * * * נפטר בשם טוב ליל מ"ש ונקברת למחרתו ביום א' יו"ד סיון שנת תצ"ז לפ"ק.

5) יאא"נ ר' אליעזר בר ר' יצחק בעבור שיורשו נתנו לצדקה 5) בערו * * * נפטר ביום ד' ונקבר ביו"ד א' לחדש טבת תקח"ל נקרא בפי כל ליור האמיל.

6) יאא"נ הר"ר יוסף בהמנוח הר"ר משה האמיל סג"ל ענאי"ו 6) בעבור שהיה איש ישר וכשר ופנה בק"ק פ"פ דמיון והתנהג את עצמו כל ימיו במידת אמת ונשא ונתן באמונה והניח אחריו ברכה דבר טוב לקרן קיימת לחלק הרווחים בכל שנה ושנה ב"ז תנצב"ה עשצ"ו שבנע"א. נפטר ונקבר יום א' י"ו אדר תקר"א לפ"ק.

7) יאא"נ האשה חשובה מרת בילה בת פ"ו כ"ה ליב אפנהיים 7) מפ"פ יצ"ו היתה אשת כ"ה ליב האמיל סג"ל * * * נפטר ונקבר

בשש"ט לץ ר' יוד ונקבר. ר' יוד היה מרחשון תקל"ז נב"ב בילה דרום.

8) יאא"ג ר' י' ישראל בן ר' זלמן האמיל בעבור שהלך כל

ימיו בדרך הישר ותמיד היה מן המקדימין]ם לבי בנישתא ב"ז תנצב"ה עשצשבנע"א נפטר בליל ד' ונקבר ביום ה' כ"ז אדר ראשון תקל"ז.

9) יאא"ג האשה הצנועה מ' מאמה אשת היה"פ כ"ה מאיר (8)

רנאנא נפטר]ן ש"ז תמוז תקל"ב לפ"ק נב"ב מאמה האמיל.

10) יאא"ג האשה השובה המהוללה מ' שינכא ע"ה בת המנוח (10)

ג"ה אהרן פולדא ז"ל היתה אשת המנוח פ"ו כהר"ר דוד האמיל סג"ל ז"ל ובעבור שכל ימיה נמ' כל אדם היתה פועלת טוב היא אהת אפותיה יד ליתן צדקה בכל עת מושלמת במעלות ומדות הנאותים לנשי הבשרות ב"ז תנצב"ה אצל נהצ"צ אשר בה"צ ובניע תנוח במנוחה נמונה במעלה העליונה אמן. נפטרת בשש"ט עש"ק ר"ח אב יום מיתת אהרן כהנא ונקברת ביום א' ג' אב תקמ"ה לפ"ק נב"ב. שינכא האמיל.

יאא"ג המנוח החבר ר' יהואל המכונה מוכ"ל בן המנוח (11)

פ"ו כ"ה דוד האמיל הלוי נ"ע והיה האיש ההוא תם וישר מעורר עד עת יצא)ת נשמתו השהורה השכים והערב לבית התפלה והתפלל כבונה רצויה וקבע אחריה עת ללמוד בתורת ד' נאמנה. מאז נהיה לאיש החזיק ידיו עני ואביון, והצנע לכת להיות מהנתונים בסתר כש"ל משכים ה"י. לחולים ונרמאים. בדיותו זה שנים רבות נבאי דחוק הגולה דב"ח וה"ב. חקר ותקן כל המכשלה אשר היתה בה לפנים. ויעוקה ויסקלה(נ). העמיד בה גדרים נדרים ומהם מיוסרים על חומת הח"ק היקרים. לעין כל כספירים. גם עם המתים לא עזב חסרו שה"י חר מח"ק דקברנים וג"ח. ושאר מעלותיו מי ימל"ל. מיכ"ל מימון ומשמאל מהל"ל. ומכל מכיריו יו"ל. ובחצי ימיו כש"ל משכים והולך לבית עולמו. וקבל באהבה היסורים הגדולים שסבל על משכבו ואשתו נתנה צדקה ביו מיתה לקבורה בעבור נשמתו. ב"ז צדק לפני יהו"ל וינוח במנוחה נמונה על משכבו. ועם המתים יחיה אל ברב חסדיו. לקץ הימים יעמוד לגורלו ועצ"צ בהתציג א"ס. נפטר בשש"ט ליל שיש"ק ד"י כסלו ונקבר ביום א' ש"ו כסלו תקס"ה לפ"ק נקרא בפ"י כל ר' ר' מיכל האמיל.

יאא"ג האישה הישר כהר"ר ליב ב' המני פ"ו כהר"ר דוד (12)

האמיל סג"ל ז"ל מפה . . . נפטר ביום ו"ו עש"ק פ' וישב כ"י כסלו ונקבר ביום א' כ"ב כסלו תקע"ש לפ"ק נקרא בפ"י כל ר' ר' ליב האמיל

Anhang :

Die Epitaphien der Familie Hameln in Frankfurt
am Main.

765 תי"ז.

1

מרת הענדלי א' מיכל המיל
 פה שמונה אשה
 הגונה מרת הענד
 לי אשת מיכל
 הנפטרת ונק
 ברת ר"ח שבט
 תי"ז לי תנצב"ה.

תע"ט

2

היקרה מרת לאה א' הי"ה פ"ו הר"ר נתן האמיל
 נפ' ונק' יום
 א' ז' תשרי תע"ט
 לפ"ק צור הינטר¹⁾ . . . .
 ותמת לאה ותקבר פה
 במטמונים אשה ה'
 צנועה והיקרה ומנוע
 ישרים ונכונים עשתה
 תפילתה לאל השוכן מ
 עונים מ' לאה בת הי"ה
 פ"ו והגובה מו . . .
 צונץ זצ"ל²⁾ . . .
 תנצב"ה.

981 ת"פ

3

הצנועה והיקרה מ'
 חנלה א' ר' איצק המיל סג"ל
 מצבת אשה יקרה והגונה

1) Wohl = zur hinteren Wanne.

2) Vgl. Kaufmann Monatsschrift 1894, 485—93.

הענוגה ורכהי כפה פרשד
 לעניים בכל [עת] ועונה כל
 מעשיה היתה לאל השוכן מ
 עונה כשרה וכהנה אשר
 במותה נשאו קינה על מנ[ע]ש
 יה הטובים מי מנהי מי חנלה
 בת הר"ר זלמן הויזי ז"ל נפ' ונקי
 יום שני של פסח ת"פ ל' תנצב"ה

4446 תפ"א

4

היולד(ות) הצנועה מ' חוה א' ה"ה המנו'
 ב' איצק האמיל סג"ל צור וואנין²⁾ נפ'
 במש"ק כ"ז טבת תפ"א ל' . . .
 בת ה"ה פ"ו הר"ר זלמן זבלי מענין תנצב"ה.

4828 תפ"ו

5

הצנועה והענוגה רכה בשני
 מ' ריזכן א' ב' אברהם האמיל
 סג"ל בת ה"ה ב' בענדיט לוי מק"ק
 המבורג נפ' במוצאי יו"ט של ר"ה
 ונקי ד' תשרי תפ"ו ל' נהי וקינה
 ע, אשת נעורי אשר שכבה
 במטמוני השכמה והערבה
 לבה"כ תפלתה בכוונה
 ותהנוגי תנצב"ה ענשצובני"ע

4508 תפ"ז

6

היולד(ות) האשה צנועה מ' עריל א' הר"ר שמשון מארקבריידי³⁾
 צור וואני בת האלוף הפרנס ה"ה הר"ר איצק האמיל
 סג"ל נפ' בש"ט יו" ד' הושענה רבא תפ"ז ל' נהי
 . . . והי' רכה בשנים

1) Vgl Kaufmann Revue des études juives 25, 205 n. 4.

2) Das Haus führte den Namen: Wann und Blassbalg s. Schudt a. a. O. III, 196.

3) Vgl. Kaufmann, Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers p. 119.

7 4182. תפ"ח הנבירה והצנועה מי לאה א"א ה"פ הר"ר
יוסף האמל סג"ל ממנהיים נפ' אדר. ליו"ו. עשיק י"ז
אדר תפ"ח צור וואני

946 תצ"ה

האשה חשובה מי פרוטט
אשת כ' זלמן
האמל נ' בליל
ב' ונקב' ביום ב'
ד"ו חשון תצ"ה
לפ"ק תנצב"ה

4617 תצ"ז

הילדה מי פאניל א"ר יוסף ב"ב
פ"ט אשה הגונה מי פאניל בת הקצין פ"ו
הר"ר ליב האמיל סג"ל נו"נ כ"א אדר
תצ"ז תנצב"ה

10 8640 תצ"ז הבח' חשוב הר"ר יוסף בן האלוף והקצין
כהר"ר חיים האמיל סג"ל . . . ונסמך בשם החבר ר'
יוסף הנ"ל הנפ' ונ' ביו"ו ו' עשיק כ"ז אדר תצ"ז ל'

2485 תצ"ט

11 הצנועה והחסידה היולדת מי ישלה
נפ' ביו' א' ונ' ביום ב' ב' אב תצ"ט ל'
אשת האלוף והקצין כהר"ר
מרדכי האמיל סג"ל ז"ל
פה שמונה אשה חשובה
והגונה שבחה מי יוכל
להומנה היקרה מי ישלה ב'
האלוף והקצין המרומם פ"ו
כהר"ר איצק שפיאאר ז"ל
תנצב"ה

212 ת"ק

12 האשה החשובה הרה"מ מי אסתר
א' הו"ה הרי"ן כהר"ר
איצק בר"ן האמיל סג"ל

בת היה הזקן הר"ר
ליב ווייסוילר. נויג
ביו' א' כ"ז ניסן
ת"ק לפ"ק תנצב"ה

8447 ת"ק

13 האשה החשובה. נעלמכה אשת ה"ה כהר"ר
חיים האמיל סג"ל נפטי' בשם טוב בש"ק וני'
ביו' א' כ"ז ניסן ת"ק ל'
פי"ט אשה הגונה לכל
דבר מצוה הוי' מזומנה
שבחה מי יוכל להמנה
עית לבעלה גם תפלת'
הוי' בכוונה נזהרה בת
הר"ר גומפריכט בזן תנצב"ה

722 תק"ב

14 חיים בן היקר כי מיכל
האמיל קמ נפטי'
וני' בשם טוב וי' ג'
י"ד אדר שני
תק"ב לפ"ק תנצב"ה

1410 תק"ד

15 האשה החשובה מר' יענדלה
בכי נעם קמ ז"ל א'
כי מיכל האמיל
נפטר ביו' ש"ק וני'
למחרת כי"ג אדר
ראשון תק"ד ל'
תנצב"ה עשצבנ"ע

8628 תקי"ו

16 התורני הו"ה מופלא ומופלג בתורה הדיין
כמהר"ר איצק בהר"ר נתן האמיל
נפי' בליל ש"ק וני' ביו' א' ט' טבת תקי"ו ל'
פה נטמן איש שעלה ממעונו אריו'
מהררי נמרים מדיינא מומחא באיש

אהברים? תנא ומתנא הוא ר' יצחק
 דשמעתא ידיו היו רב לו

. . . . .

4619 תק"ו

17

האלוף וקצין המרום ונובה הקהלה כה' איצק בה"ה הקצין
 כ"ה משה האמל סג"ל צו פאדר (ואן?) נפ' בש"ק וני יום כ"ה אייר
 תק"ו ל' בזה הקבר חלף ועבר צורת הגבר בנוברין
 גבר אשר כבר ה' לעולמים איש צדיק תמים במעלות
 זמדות הנעים . . סמים כסאו מטלת בין
 גדולים ורמים אבן יקרה מסוכתו וכחומה נשגבה
 במשכיתו ינוח על משכבותיו באבני המקום מראשותיו
 איש צדיק תמים ה' בדורותיו צדיק בכל דרכיו וחסיד
 בכל מעשיו על פי מדותיו אבן הראשה
 זאבן פינה הזאת שמתו מצבה למי שעסק בצרכי
 צבור קמה וגם נצבה לראש צדיק עובד ה' ביראה
 ובאהב' וכל כוונתו ה' לש"ש במעשהו . .
 תנצב"ה עשצבנ"ע

3622 תקי"א

18

האלוף והקצין התורני ה"ה כהר"ר חיים בן מהר"ר איצק האמל
 סג"ל ז"ל צוי גאלדין שוואנין?)
 נפ' ביו" ג' עת ערב ונק' בשם
 טוב ביו" ד' יו"ד אייר תקי"א ל'
 פ"ט אי"א צדקה וחסד ימצא בהיים
 ידו פשוטי לכל אדם תרום ונתון
 בעין יפה מן חמשי (א) [מ]דר לא שלט
 בו עין רואה כל ימיו לא זו תיח
 מאוכלו שולחנו ערב וצהרי . . ל
 ולא מנע רגלי השכים והעריב
 לבה"כ להתפלל לאל השוכן מעינה
 יפיו . . . . . אלא תורה
 כי . . . . .

1) = zur vorderen Wanne.

2) Ueber das Haus: Gülden Schwan; s. Schudt a.
 a. O. III, 198.

19 8689 תקי"א היקר והנעלה היה כהן איצק ביה"ה כהר"ר
חיים האמיל סג"ל צו נאלדין שוואנין כליל ג' ונק'
ביו' ד' ח"ה של פסח י"ט ניסן תקי"א ל'

20 8468 תקי"ב האשה חשובה הצנועה והחסידה מ' העבלה
אשת היה כהר"ר משה האמיל סג"ל
בת הו"ה כ' הירש גונדשהיים
נפ' ביו' ה' אחר חצות ונק' ביו'
ו' עש"ק ה' שבט תקי"ב

21 762 תקמ"ז

היקר כ' שלמה בכ'
מיכל האמיל
ז"ל קמ נפט' ונק'
ביו' ער"ה תמוז
תקמ"ז ל' תנצב"ה
עש"צ בגן עדן א'

22 4620 תקי"ח

האשה חשובה הצנועה והחסידה מ' פיילה א' פ"ו וג"ה
המנו' כהר"ר איצק האמיל סג"ל ז"ל בת פ"ו כ"ה
שמואל פב מבנג ז"ל (!) נפ' עש"ק ד' ניסן ונק' יו' א'
ח' דפסח תקי"ח ל' פ"ט א"ח והגונה צדקת במעשי'
ותמים בדרכי' י"א נצמד בלבה לא נחתה יומם
ולילה מלהתפלל לאל שוכן מעונה רבות עשתה
מנה[ח] שבות הנכרים מתוך מעשיה גמלתהו טוב ולא
רע כל ימי חייה כפה פרשה לעני' ולאביון שלחה
ידי' לרפאות פצעות ומכות טריה ידיים רפות
החזיקה באמרי פיה ובמעשי' ידי' שבחיה מ'
יוכל לספרה אשה בכל אלה לא ימצא עלי' קננו
המקונני חבל על דאבהין תנצב"ה

23 4882 תקי"ח האשה חשובה הצנועה והחסידה מ'

פריידיכי א' הקצין היה כ' שלמה האמיל בת היה פ"ו
וגובה הקהלה כהן איצק האמיל סג"ל ג' יו' א' . . . ערבית
ונק' יו' ב' דהיה אלול תקי"ח ל'

- 4728 תקב"א 24
האלוף והקצין הישיש והזקן כ' מיכל בהמנו הו"ה המפורסם
פוי"מ כהר"ר משה האמל סג"ל ז"ל נוי"ג יו"י עשיק ט"ו אדר
ראשון תקב"א ל'
- 3672 תקב"ב הצנועה והחסודה הקצינה מרת 25
שארלה א' הקצין כה' ליב האמל נפ' ונק' ביו"ה
ו"ד אלול תקב"ב ל'
- 4728 תקב"ג 26
ה"ה האלוף והקצין ר' שלמה בהמנו' . . .
האמל סג"ל ז"ל נוי"ג יו"י עשיק א' . . .
דפסה תקב"ג ל' צו ווייסן בערן¹⁾
- תקב"ז 27
האשה השובה הו"ה
מרי עליכה אשת
המנוח כ' נטע בן
פוי"מ כה' משה האמל
ז"ל בת המנוח כה' ליב
לימבורג ז"ל נפטרת
אור ליו"י די ונקברת ביו"י
הניל ג' כסליו תקבו"ן
לפ"ק תנצב"ה
- 4858 הבח' כ' הירש בהמנו' פוי"מ כהר"ר יוסף האמיל 28
סג"ל ז"ל נפ' אור ליו"י ג' ב' אדר ונק' למח' יו"י הניל תקב"ז
- 4858 תקב"ט 29
הו"ה היקר והנעלה כהר"ר אברהם בן פוי"מ ה"ה
כהר"ר יוסף האמיל סג"ל ז"ל נפ' כמש"ק ונק'
למחר' יו"י א' ח' טבת תקב"ט ל' פ"ט אי"א
ויושב בתענית מירי שבוע בשבועה בה"כ²⁾ כמה
שנים השכם והערב תמידין כסדרן בהכיני
להתפלל ערב ובוקר צדקה עשה בחיים חייתו
ויותר מכדי יכולתו וגם שארי מידות טובות
ב"ו תנצב"ה

¹⁾ = Weiss Bür s. Schudt III, 197.

²⁾ = שני וחמשי ושני.

- 30 8620 תקכ"ט האשה צנועה והגונה מ' שינכה
אשת הו"ה כ' לימא הענא סג"ל א"כ איצק בר"ח
האמיל סג"ל ז"ל נפ' ונק' ביו' ב' ט"ו אייר תקכ"ט ל'
- 31 3621 תקל"א היקר והגעלה כהר"ר מרדכי בן
המנו' כהר"ר חיים בהמנו' מהור"ר איצק האמיל
סג"ל ז"ל נפ' אור ליו' ג' ונק' למחר' ביו' המ"ל ב' אייר
תקל"א לפ"ק
- 32 4837 תקל"א האלוף והיקר כ"ה משה בהו"ה פו"מ וג"ה
המנוח כה' איצק האמיל סג"ל ז"ל נו"נ יו' ה' כ"ד סיון
תקל"א ל' וכתב לו לעצמו ס"ת בכתובה תמה זכה וברה . .
- 33 4730 תקל"ב
האלוף והקצין המרומם כהר"ר ליב
בה"ה המנו' ר' מיכל האמיל סג"ל נפ'
אור ליו' ו' עש"ק ונק' למחר' ז' ניסן
תקל"ב ל'
- 34 4838 תקל"ו האשה חשובה הצנועה והחסידה מ'
עדיל א' ה"ה התורני כהר"ר יוקב בהמנו' פו"מ כהר"ר
משה בהמנו' פו"מ כהר"ר איצק האמיל סג"ל ז"ל נפ'
יו' א' לאחר הצות ונק' יו' המ"ל י"ג ניסן תקל"ו ל'
- 35 4857 ה"ה האלוף והקצין היקר והגעלה כ' איצק
בהמנו' חו"ה פו"מ כהר"ר יוסף האמיל סג"ל ז"ל
נפ' ונק' יו' ד' כ"ה סיון תקמ"ד
- 36 4851 תקמ"ז
האשה חשובה יראת ה' היא תתהלל מ' בילא אשת הו"ה
פו"מ כ"ה איצק בון יצו בת המנו' פו"מ כ"ה יוסף האמיל
סג"ל נפ' ונק' יו' ו' עש"ק כ"ו חשון תקמ"ז ל' פ"ט א"ח
שהי' בעלת יראת ה' כשרה והגונה ג"ח עש[ת]ה בכל
עת ועונה כפה פרשה ותפלתה עשתה בכונה
ערב ובוקר וצהרים לשוכן מעונה ב"ז תנצב"ה
ענשציו בניע א"ס
- 37 4699 תקמ"ח האשה הזקנה צנועה במעשיה
מ' בילא א' המנו' הו"ה ר' איצק האמיל סג"ל ז"ל

נפ' ונקי יי' וי עשיק' גי שבת תקמ"ח לי פ"ס א"ח
 בדרכי' ובמעשיה כשרה. ותמומה והדרימה
 בני בדרכיה להנות בתורה ולא היה בה רוח
 גאון וגבורה. רק נמוכה ושפלה מנשים באהל
 תברך נאמר עליה כל כבודי פנימה נמלתהו
 שוב ולא רע כל ימיה תפלתה היתה בכוונה
 לאל שוכן מעונה ב"ז תנצבה.

471 תקנ"א

38

האשה השובה הו"ה מי הידבקה א' המני' כד'
 ליב אופנהיים ז"ל בת המני' כי מ"ב
 האמל סג"ל נ"נ יי' בי כ"ג תמו תקנ"א

39

481 תקנ"ה

האשה השובה הצנועה והחסידה הזקנה מי מעלה
 דארמשתאט בת המני הו"ה פ"מ כהר"ר איצק האמל
 סג"ל ז"ל נפ' יי' די לאחר תפלת מנחה ז'
 תמו ונקי למה יי' ה' הניל תקנ"ה לי

40

496 תקנ"ז

ה"ה היקר והנעלה כי זלמן בהמני כהר"ר
 אברהם האמל סג"ל נפ' אור ליי' די ונקי יי' הניל
 א' דחה"מ של סבות תקנ"ז לי

41

3619 תקנ"ח האשה השובה הזקנה מי לאה בת
 המני הדיין . * איצק האמל סג"ל זצ"ל אשת כי מרדכי
 אופנהיים נפ' וני בוי' די יי"ד כפליו תקנ"ח"ת

42

492 תקס"ד

היקר והנעלה הו"ה כי נוספל בהמני כ"ה אברהם
 האמל סג"ל ז"ל נפ' משיק ונקי למחר יי' א' כ"ה
 אייר תקס"ד לי

43

4855 הצנועה החסידה הקצינה מי דינרבי א'
 האלוף והקצין נ"צ ופמונה הקלה כי יסל קולפא
 כי האלוף והקצין ומנהיג הקהילה כהר"ר יוסף
 האמל סג"ל נפ' ונקי יי' כי כי מנחם . *

Register.

- R. **Abraham Broda** 323, 324.
Abraham Cantor aus Hildesheim in Kopenhagen 73, 101, 122.
Abraham de Fonseca 197.
Abraham Hameln in Hannover 62, 63, 84, 88, 89, 176, 341, 343.
R. **Abraham Hurwitz'** Testament 264.
Abraham Krumbach-Schwob in Metz 182, 213, 289, 296, 313.
Abraham Lichtenstadt in Prag 169.
Abraham b. Sabbatai Hurwitz 9.
Dr. **Abraham Lopez** in Hamburg 196, 197, 198, 199, 200.
Abraham Metz in Altona 234, 240, 241, 245.
Abraham װװ in Hamburg 32, 33.
Abraham Speier in Halberstadt 294.
Dr. **Abraham Stadthagen** in Emden 152.
Abraham Walch 369.
Abraham Wannefried aus Posen 378.
Ahron Bak 357.
Ahron Todelche 145.
- Ahron b. Jochanan Hamburg** 177.
Ahron b. Mose Hamburg 397, 400.
R. **Ahron Worms** in Metz 295, 321, 322.
Alexander von Macedonien 303, 304.
Altona 24, 26, 27, 29, 32, 77, 83, 91, 107, 145, 228, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 270.
Amersfort 214.
Amsterdam 73, 111, 112, 123, 144, 145, 149, 182, 213, 214, 215.
Anschel Emden 395.
Anschel Hamburg 38, 144, 259, 260, 261, 262.
R. **Ascher** aus Frankfurt am Main 118, 119.
Aurich 35, 153.
Baiersdorf 252, 253, 254, 290, 293.
Bamberg 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 290, 292.
Baruch Berlin-Benedictus Veit 216.
Bär Cohen in Hamburg 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264.
R. **Bärusch Eschkeles** 321.

- Bär Warndorf od. Berend Lewi 344, 345, 346, 347, 350, 352, 353, 354, 358, 359, 363, 366, 370, 373, 375, 376, 378, 384.
 Bärmann s. Dick-Bärmann.
 Bärmann, Bär's Neffe 366.
 Bayreuth 255, 256, 270.
 Bella Pinkerle 31, 34, 36, 37, 38, 58, 59, 60, 70, 71, 72, 73, 129, 169, 171, 175, 176, 186, 187, 188, 195, 198.
 Bella Cohen 257, 258, 261, 263, 264.
 Bella Krumbach in Metz 295.
 Belling, Lieutenant 387.
 Benjamin Mirels in Berlin 212.
 Berlin 158, 161, 162, 170, 212, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 233, 352, 396.
 Bielefeld 344, 345, 354, 385, 386.
 Blümchen Gans in Minden 334, 336, 337, 346.
 Blümchen, Hirz Lewis erste Gattin in Metz 300.
 Botenbrod 60, 187.
 Bonn 67, 171.
 ברייטן 357.
 Brabant 123.
 Brandenburger Drittels 158.
 Brandspiegel 13.
 Bräunele, die Rabbinerin von Metz 298.
 Bräunele Wittmund 153, 154.
 Braunschweig 217, 218, 230, 248, 290.
 Breihahn-Weizenbier 102, 104.
 Bremervörde 61, 154.
 Briefträgerin 109, 110.
 Bückeberg 357.
 Buditz, General in Aurich 153.
Caspar Gisler 338.
 Chajjim Boas in Posen 62.
 Chajjim Cleve 247.
 Chajjim Fürst in Hamburg 25, 32, 151.
 Chajjim Hameln in Hamburg 67, 68, 73, 75, 77, 79, 84, 85, 86, 91, 92, 98, 99, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 128, 129, 132, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 308.
 Chajjim Meisels 392.
 Chajjim Pollak in Hamburg 178.
 Channa Gans 334.
 Channa Hameln 67, 128, 134, 176, 180, 184.
 Chawa 178.
 Chmielnicky 63.
 Cleve 145, 146, 182, 214, 252, 253, 254, 360, 361, 362.
Dänemark 27, 29, 134.
 Danzig 75, 79, 80, 122.
 David Emden 356.

- David Hanau 339, 341, 342, 343, 347.
- David Hanau, Rabbiner in Friesland und Altona 31.
- David Hildesheim 335, 336, 337, 341.
- David Wesel 361.
- Delft 151.
- Delfzyl 149.
- Dessau 177.
- Detmold, Judenvertreibung aus 29.
- Deventer 360.
- Dick-Bärmann 346, 348, 351, 359, 360, 362, 366, 367, 368, 375, 377, 386.
- דישערי 190.
- Dollart 149, 150, 152.
- Duisburg 254, 358.
- Ehrenburg 388.
- Einpass 102.
- Elia Ballin 30, 158, 160, 184.
- Elia Cohen-Hanau 32, 234.
- Elia Gomperz in Cleve 144, 145, 146, 147, 148, 182, 361, 385.
- Elia Ries in Berlin 123, 212, 223.
- Elia Schwob in Metz 303, 313.
- Elkele Pinkerle 36, 249.
- Elsass 313, 322.
- Emden 151, 152, 395.
- Emmerich 148, 360, 385.
- England 123.
- Esther Schwob geb. Hameln in Metz 67, 86, 158, 182, 199, 210, 213, 275, 295, 296, 298, 302, 212, 328.
- Esther Hildesheim in Altona 30.
- Esther, Gattin des Lehrers Jakob in Metz 330, 331.
- Fabrik Hamburger Strümpfe 217.
- Feiwelmann Hamburg 32.
- Feiwesch b. Senior Gans in Minden 64, 65, 336, 337, 353, 359.
- Feiwesch Cohen 257, 263.
- Feiwesch Levi in Hamburg 199, 200, 203.
- Fisch 60.
- Frankfurt am Main 65, 109, 118, 155, 176, 249 (Klaus), 250, 292, 293, 294, 324, 339, 340, 341, 343, 347, 349, 363, 369, 374.
- Frankfurt an der Oder 221, 222, 233.
- Freudche Hameln geb. Spanier 59, 60, 61, 64, 68, 98, 99, 143, 156, 176, 182.
- Freudchen Metz 300, 301.
- Freudchen, Tochter Chajjim Hamelns 248, 260, 267, 270.
- Friedrich III. von Brandenburg 146, 148.
- Friedrich III. von Dänemark 27.
- Friesland 31.
- Frumet Lewi in Metz 298.
- Fulda 176.
- Fürth 253, 254, 293.
- R. Gabriel Eschkeles 321, 322, 323.

LXIV

- Gabriel Levi in Fürth 289, 293.
 R. Gabriel Sinai aus Prag 337.
 Gelnhäuser 65.
 Genendel Lewi 313.
 Gerson Chasan 392.
 Gerson Posen 378.
 Gladbeck, Landdrost 380.
 Gluck [-Glückel] Ree 33.
 Glückchen Cohen 257, 259, 260, 261, 263, 264.
 Glückstadt 134.
 Gumpel Gomperz in Cleve 28.
 Goslar 392.
 Grün-Mose 98, 99, 109, 110, 122.
 Gumpel Emmerich 361, 385.
 Gumpel Wesel 361, 385.
Halberstadt 177, 178, 256, 294, kurfürstliches Rabbinat 354.
 Hamburg 23, 24, 26, 27, 36, 59, 61, 68, 70, 74, 75, 77, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 98, 99, 100, 101, 106, 107, 114, 122, 153, 154, 156, 164, 177, 186 (Pferdemarkt), 189, 190 (Wall), 211, 212, 213, 215, 217, 221, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 240, 242, 244 (Schiffergesellschaft), 245, 246, 248, 249, 250, 251, 254, 257, 268, 269, 277, 290, 299, 307.
 Hameln 58, 59, 61, 63, 68, 82, 84, 98, 99, 101, 142, 224, 225, 341, 353.
 Hannover 58, 63, 66, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 98, 101, 144, 155, 156, 179, 181, 185, 224, 225.
 Harburg 106, 165, 181, 239.
 Helmstädt 157.
 Hendele Hameln 191, 215, 226, 227, 228.
 Hendelche Pinkerle aus Hamburg 28, 38, 148.
 Mendele Lewi in Metz 296.
 Herfurth 234, 348, 350, 358.
 Hessen 59.
 Hildesheim 29, 66, 73, 76, 77, 78, 82, 90, 101, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 142, 143, 144, 157, 335, 336, 337, 339.
 Hindele Gans 336.
 Hirschel Ries in Berlin 212, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 229.
 Hirz Hannover 258, 263.
 Hirz Levi in Metz 275, 296.
 Hirz Wallich in Metz 294.
 Hochheim 99,
 Holland 123, 230.
 Holstein 30.
 Isachar Minden 348, 359, 360, 389.
 Isachar Cohen 76, 119, 121, 163, 164, 165, 169, 177, 178, 212.
 Isai Wilstadt in Metz 314, 317, 318.
 Isak Gans 335.
 Isak Hamburg 219, 220, 222.

- Isak Hameln in Frankfurt 67,
118, 159, 160, 181.
- Isak Kirchhain in Halberstadt
178.
- Isak Pas in Hamburg 189.
- Isak Pollak in Hamburg 231.
- Isak Rintel 378.
- Israel Hildesheim 341.
- J**achet-Agathe Schwob in Metz
183, 184, 210, 295, 297, 302,
320.
- Jacob Ebernkirchhain 78.
- Jacob Cleve-Gomperz 340.
- Jacob Cohn aus Statthagen 339.
- Jacob, der Geschossene 61, 62,
101, 102, 105, 106.
- Jacob b. Liepman Cohen Han-
nover 184, 224.
- Jacob Krumbach-Schwob in
Metz 314, 317, 331.
- Jacob, Lehrer in Metz 330.
- Jacob Lichtenstadt in Prag
169.
- Jacob Marburg in Metz 319.
- Jacob Pollak 178.
- Jacob Ree 33.
- Jente Hameln 63, 66, 86, 101.
- R. Jesaja Hurwitz' Buch =
של"ה 199, 264.
- Jesaja Krumbach-Schwob in
Metz 297.
- Jochanan Hamburg 176.
- Jokel aus Rzeszow, Vorbeter
in Metz 325, 332.
- Josef Bielofeld 353.
- Josef פנ"ל, Glückel Hamelns
Schwager 168, 169, 197, 198,
209, 210, 211, 216, 217, 223,
249, 251, 257, 258, 290.
- Josef b. Chajjim Hamburg 397.
- Josef Hameln 59, 60, 61, 63,
64, 65, 66, 68, 82, 84, 98,
99, 119, 142, 143, 156, 179,
180, 181, 340, 341 (= Josef
Stuttgart), 342, 343, 344, 353,
355, 356, 357, 358, 359, 363,
368, 370, 371, 372, 373, 374,
377, 378, 379, 380, 381, 384,
385, 391, 392.
- Josef b. Chajjim Hameln 185,
186, 231, 232, 233, 246, 247.
- Josel שרפן in Hamburg 215.
- Josel Petershagen 370, 382,
394.
- Juda Berlin d. i. Jost Lieb-
mann 76, 78, 79, 80, 90, 91,
107, 108, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 119, 120,
121, 123, 212, 226, 263.
- Juda Hamburg 38.
- Juda Höckscher aus Giessen
390, 391, 392, 393, 394.
- K**alman Aurich 35.
- Kaperschiffe 153.
- Karl Emil von Brandenburg
146.
- Kopenhagen 58, 74, 122, 246,
247.
- Koppel Baiersdorf 292.
- Kossmann Gomperz 144, 184,
213.
- Krösus 172.

LXVI

- Kurfürst, der grosse 121, 170,
 197, 225.
 Lang-Nathan in Hamburg 75.
 Langenhagen 102.
 Lasi אופל 346, 367.
 Lasi Gans 355.
 Lathandy 316.
 לב טוב 13.
 Leine 98.
 Leipzig 107, 108, 109, 176,
 177, 192, 215, 219, 220, 250,
 251, 262, 268, 269.
 Lemgo 360.
 Lemle Wimpfen in Metz 294,
 295.
 Loser Metz 292, 294.
 Liebermann Halberstadt aus
 Metz 294.
 Liepmann Cohen = Leffmann
 Behrens in Hannover 66,
 75, 76, 79, 88, 89, 91, 101,
 144, 225.
 Liepmann b. Jakob Osterode
 in Hamburg 236, 237, 238,
 239, 240, 397, 398, 399.
 Liepmann Hildesheim 30.
 Liepmann Schnutthahn 353,
 377.
 Liwa Rindsfuss in Frankfurt
 am Main 348.
 Lissa 231, 232, 233, 384.
 Löb Altona in Hamburg 153.
 Löb b. Anselm Hamburger in
 Amsterdam 144, 145.
 Löb Biber aus Bamberg 255,
 293.
 Löb בישערי 122, 222.
 Löb Eschkeles 321.
 Löb Goslar 176, 177, 222.
 Löb Hameln in Bonn 67, 88,
 170, 171.
 Löb b. Chajjim Hameln 164,
 168, 198, 211, 212, 213, 215,
 216, 217, 218, 219, 220, 221,
 222, 223, 224, 225, 226, 227,
 228, 229, 230, 248, 308.
 Löb Hannover 84, 88, 89, 91.
 Löb Herfurth 234, 392.
 Löb Hildesheim in Altona 29,
 30, 60.
 Löb Minden 345, 348, 350, 385.
 Löb Pinkerle in Hamburg 24,
 25, 26, 28, 29, 32, 34, 36,
 37, 38, 57, 60, 68, 73, 106,
 167, 168.
 Lothringen, Leopold Joseph
 Herzog von 314, 316, 317.
 Lothringen 316, 317.
 Lothringer Geld 316.
 Lüneburg 155.
 Lüneburger Drittels 158.
 Luneville 314, 315, 316.
Man b. Mardochai Cohen in
 Fürth 253.
 Mannheim 321.
 Mardochai Bielefeld 345, 391.
 Mardochai Cohen 122, 123,
 145, 303.
 Mardochai Hameln 124, 142,
 143, 147, 178, 192, 203, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 233,
 234, 246.

- Mardochai Mehreich 31, 38.
 Mardochai aus Polen 75, 76,
 77, 78, 121.
 Mardochai Tokels in Lissa 232,
 234.
 Mate, Ansel Hamburgs Gat-
 tin 259, 260, 261.
 Mate, Glückels Grossmutter
 29, 33, 36, 37, 38.
 Mate Hameln 78, 80, 83, 84,
 128, 169.
 Meïr מײַר 145.
 Meïr Aurich 153, 154.
 Meïr, Rabbiner in Friedberg
 145, 371, 373.
 Meïr Hekscher in Hamburg
 236.
 R. Meïr Meiler 363, 365, 368,
 372.
 Meïr Pollak aus Petershagen
 366, 381.
 Meïr Raudnitz, Rabbiner in
 Cleve 147, 385.
 Meïr Statthagen in Kopen-
 hagen 246, 248.
 Meïr Walch 335, 336, 338.
 Mendel Hamburg 176.
 R. Mendel Rothschild in Fürth
 255, 293.
 Mendele b. Michel Speier 177.
 Mendele Oppenheimer in Wien
 246, 247, 267, 268, 269.
 Metz 184, 210, 211, 213, 275,
 289, 290, 291, 292, 294, 295,
 309, 313, 315, 317, 321, 325.
 Michel Emden 395.
 Michel aus Polen in Hannover
 und Hildesheim 90, 91, 92.
 Minden an der Weser 63, 64,
 334, 338, 339, 340, 343, 344,
 348, 349, 354, 357, 358, 361,
 362, 386, 389, 394.
 Mirjam Gomperz in Cleve 114.
 Mirjam Hameln 184, 248, 273,
 276, 278, 290, 292, 298, 311,
 328.
 Mirjam, Nathan Hamelns Gat-
 tin 270.
 Mirjam, Gattin Dick-Bärmanns
 386.
 Mocatti, ein Portugiese in
 Cleve 147, 148.
 Model Ries in Berlin 170.
 Model b. Hirschel Ries, 217,
 218, 221.
 Moritz von Nassau in Cleve
 146, 148.
 Mose Brilin in Bamberg 249,
 250, 251, 252, 253, 254, 255,
 256, 293, 310.
 Mose Emmerich-Gomperz in
 Amsterdam 213.
 Mose Goldzieher 30.
 Mose Grigel 371.
 Mose aus Hamm 335, 339, 340.
 Mose aus Hameln 61, 62.
 Mose Hameln 61, 62.
 Mose b. Chajjim Hameln 191,
 248, 251, 252, 253, 254, 256,
 270, 273, 275, 290, 292, 293,
 295.

LXVIII

Mose Helmstädt 134, 157, 160,
162, 163.

Mose Hildesheim 30.

R. Mose Kann 365, 367, 369,
371, 372, 374, 375, 376, 377,
378, 379, 380, 381.

Mose Kramer 152, 355.

Mose Krumbach-Schwob in
Metz 182, 215, 275, 289, 301,
312, 315, 318, 319, 330.

Mose Lübbecke 369.

Moseb. Löbin London 267, 270.

Mose b. Meir Statthagen 247.

Mose b. Nathan 177, 193.

Mose Rothschild in Metz 316,
317.

Moskau 100.

Moskaufahrer 100.

Münster 344.

Nathan Hameln 74, 84, 158,
159, 160, 162, 164, 184, 203,
214, 219, 221, 224, 247, 248,
251, 267, 268, 270, 278, 293,
311.

Nathan Mehltreich in Detmold
29, 30.

Nathan Spanier 29, 30, 59, 60.

Naumburg 256.

Nikolsburg 322.

Norwegen 135.

Oldenburg 154, 155.

Osenbrüggen 360.

Papst Hermann Dr. in Cleve
361.

Paris 295, 298, 301.

Peinholz 88, 92, 98.

Perrücke, verpönt 320.

Possel Ries in Berlin 170.

Petersen 103, 105.

Petershagen 346, 347, 348,
351, 352, 353, 354, 355, 356,
357, 359, 363, 364, 366, 370,
372, 379, 380, 381, 385, 387,
389, 394.

Philipps[ohn]=Feiwesch Gans
352, 360.

Pinchas Harburg 79.

Pinneberg 29.

Polaken 217, 218.

Polen 62, 64, 66, 75, 90, 98,
233, 313, 336, 341, 356, 375,
380, 384.

Pommern 157.

Portugiesen 81, 147.

Posen 61, 385, 389.

Posthaus in Hamburg 109.

Prag 146, 169, 219, 323.

Rahden in Westfalen 388, 389

Rebekka Bonn geb. Pinkerle
170.

Rebekka, Gattin des Liepmann
Osterode in Hamburg 236,
237, 238, 239, 240, 241, 243,
398, 399.

Reize Pinkerle 34.

Ruben Rothschild in Hamburg
259, 260, 261.

Ruben Krumbach-Schwob in
Metz 328.

Sabbatai Zewi 80, 81.

Sabbathweiber 187.

Salman Cohn in Lissa 384.

- Salman Emden 395.
- Salman Fürst in Hamburg 33.
- Salman Gans aus Minden in Hannover 64, 65, 66,
- Salman Gans aus Minden in Hildesheim 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 344, 349, 353, 355, 356, 357, 363, 364, 368, 371, 373, 376, 377, 378, 380, 383, 385, 386, 391, 392, 393.
- שלמון גאנס in Minden 337.
- R. Salman Mirols in Hamburg 218.
- Salomo, Kammerdiener in Metz 297.
- Samson Baiersdorf 252, 253, 255, 256, 270, 290.
- Samson Wertheimer in Wien 249, 250, 251, 252, 269, 321.
- Samuel Bonn 170, 224.
- Samuel, der feine 143, 145.
- Samuel, der grobe 143.
- Samuel b. Abraham Hameln 63, 66, 108, 176, 224.
- Samuel b. Isak Hameln 181.
- Samuel b. Josef Hameln, Rabbiner in Hildesheim 66, 354, 355, 356, 362, 363, 366, 368, 370, 393.
- Samuel Lewi in Metz 313, 314, 316, 317.
- Samuel Orgels in Hamburg 257, 258, 262.
- Samuel Oppenheim in Wien 159, 160, 246, 267, 268, 269.
- Samuel Stuttgart 59.
- Sanwel Hameln 191, 212, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 290, 292, 309, 310.
- Sanwel Hekscher in Hamburg 234, 236.
- Sara Boas 62, 63.
- Sara Metz in Altona 234, 235, 244, 245.
- Schalom, Rabbiner in Lemberg 66.
- Schanberg, Graf 29.
- R. Scheftel Hurwitz in Posen 384, 385, 389.
- Schottland bei Danzig 122.
- Schönchen Gans 335.
- Schwanenthurm in Cleve 361.
- Seckele Wiener 256.
- Selig Beer 381, 386.
- Selig b. Feiwesch Cohen in Hannover 258, 263.
- Seligmann Bielefeld 386.
- Seligmann Hamburg 340.
- Simon b. Man aus Hamburg 219, 220, 222.
- Simeon, Rabbiner von Hildesheim 334, 336.
- Solon 172, 194.
- Spinnholz 64.
- Sprichwörter:
- Eine Thür und Geld lassen sich nicht bergen 162.
- Die ganze Welt ist oll Dein
- Ein Jeder findet das Sein 166,

- Wirst du mich mehr rufen,
 so giebt es kein[en] Zorn,
 Rufst du mich nicht mehr,
 so hab ich dich geschor'n 205.
 Wenn das Seil am Strengsten
 ist, so bricht es 264.
 Alle Kargheit bereicht nicht
 Und mässige Mildigkeit ver-
 armt nicht 307.
 Statthagen 60, 152, 355, 356.
 Stettin 157, 158, 160, 161, 162.
 163, 164, 165.
 Stettinsche Drittels 158.
 Sulka Hameln 63, 86.
 Sussmann Gans in Minden 63,
 64, 334, 335, 336, 337, 339,
 340.
 Sussmann Lübbecke 336, 339,
 340, 342.
 Süsse Hannover 184.
Towele Schiff 262.
 Todros, ein Koch 190.
 Trutzenburg 382.
Ulk [=Ulrike] Mehltreich 31, 33.
Wandsbeck 136.
 Wangeroog 152.
 Wesel 181.
 Wien 170, 247, 249, 250, 252,
 269, 321.
 Wilnaer, die 36.
 Wittgenstein 383.
 Wittgenstein Johann, Graf
 346.
 Wittmund 152, 153, 154, 155.
 Wolf Biber in Bamberg 255.
 Wolf, Elia Ries' Schwager 218.
 Wolf, Hirschel Ries' Schwager
 in Prag 219.
 Wolf b. Salman Mirels in Berlin
 218.
 Wolf Pinkerle in Hamburg
 169, 260, 261, 269.
 Würzburg 292.
Zelldorf 387.
 Zipper Hameln 74, 84, 85, 144,
 145, 184, 214.
 Zollenspiker 109.
 Zuckerbäcker, Secretär 376.
 Zwolle 360.

Berichtigungen und Ergänzungen.

10 n. 3 tasigen = 42 Z. 17, 47 Z. 16, 56. Z. 4 u.
5 v. u., 206 Z. 13.

18 n. 1 umgewent = umgekehrt

28 n. 3 magnifique

34 Z. 2 v. u. Tendlau in Israelit V, 89 spricht
von dieser Stieftochter, die Churga geheissen.

36 n. 1 = Bett-Hemden.

45 Z. 3 v. u. l. איב[ריג]ע = übrige.

60 Z. 8 l. בוך.

61 Z. 5 v. u. l. איין חתן.

66 Z. 4 l. איט [אשתו].

72 n. 1 herab = 86 n. 3, 106 n. 1, 180 n. 2, 238
n. 7, 326 Z. 15 u. 18, 327 Z. 8 u. 12, 330, 31.

84 n. 2 l. = eingeladen.

96 n. 4 l. Gewalt.

105 Z. 5 v. u. l. אין דער הערבארט.

154 Z. 14 l. איך האב [פארכט] Furcht = פארכט.

157 Ueber Moses Helmstädt s. die überraschend reichen
archivalischen Aufschlüsse Karl Adam's in der ersten
Beilage der Stralsundischen Zeitung vom 24. Nov. bis 29.
December 1889.

180 n. 6 l. 30. Januar 1677.

183 n. 2 l. Freitag 22. Nov. 1709.

201 Z. 1 = mögen sie, die Lebenden, lange von den
Totden durch Gottes Liebe geschieden sein!

310 u. 2 l. zu Grunde gehen.

211 Z. 1 l. איר.

213 Z. 7 v. u. l. תי. l. תין.

233 Z. 9 l. מוסר.

234 Z. 14 l. איין.

234 Z. 5 v. u. l. מנכסיו.

237 Z. 6 v. u. l. [גשלאפין] זונשטין.

243 n. 2 l. Handwerkspersonen.

244 n. 1 l. 235.

246 Z. 2 v. u. l. ובני נתן.

259 Z. 4 l. אחיה של = 260 Z. 17

279 Z. 5-l. עולם.

282 Z. 6 v. u. l. ווערין.

286 Z. 12 l. קיניגש.

292 n. 4 l. 22. Mai.

294 n. 3 Lemle Wimpfen ist wohl der auch Lambert Levi genannte vor dem Neujahrsfeste 5488 (1727) bei seiner Rückreise von Paris ermordete Metzger, von dem das Responsum R. Jakob Reischers יעקב שבות III, 114 und R. Ezechiel Katzenellenbogens מנפת יחזקאל Nr. 53 handelt.

307 n. 5 l. menschengleich,

312 Z. 1 l. בנו.

313 Z. 1 l. בנו (des Mose Schwob).

314 Z. 1 מ"ש = מהור"ר שמואל.

314 u. 1 Nach dem Theatrum Europaeum 1707 p. 148a wird der Herzog von Lothringen von den Juden gebeten, ihnen in Nancy Aufenthalt zu gewähren. Der Bischof von Toul beschwört in einem Briefe den Herzog, die Erlaubniss nicht zu geben, nachdem Lothringen 100 Jahre den christlichen Glauben rein gehalten habe.

314 n. 6 l. Isai.

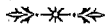
322 Z. 1 v. u. l. האבין.

זכרונות מרת גליקל האמיל

מישנת ת"ז עד תע"ט.

הגיל

דוד ב"ר יהודה קויפּמאן.

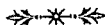
דרוק פאן אדאָלף אלקא לאי, פרעסבורג.

זכרונות מרת גליקל האמיל

משנת ת"ז עד תע"ט.

הו"ל

דוד ב"ר יהודה קויפּמאנן.

דרוק פאן אדאָלף אלקאלאי, פרעסבורג.

השער לה' צדיקים יבואו בו

הספר הלז איזש אות באות מגוף הכתב של הצדיקי' אמי זקנתי
גליקל ע"ה תהא נשמתה צרורה בצרור החיים טראנצלאדיהרט
ווארדן, ע"י אדוני אבי האלוף התורני הרבני מופלא ומופלג מוהר"ר
משה האמיל סג"ל נרו יאיר לנצח, אביד דק"ק פייארשדורף
והמדינה וכאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותה, ולמען ידעו
דורותיכו עשיתי זאת לכבוד בית אבא

וזאת היא מאתי

הקטן חיים האמיל בן הרב הג"ל
מק"ק פייארשדורף

לפרט למען תספר באזני בנך ל'פ'ק'

זאת לזכרון אתי מאת דודי מוה"ר חיים האמיל סג"ל הג"ל מפ"ד
הלך לעולמו ושבק לנו ולכל ישראל חי. זקן ושבע ימים ביום ש"ק
ד"ז א"ש תקמ"ח לפ"ק ושני חייו היו ששה ושבעים, וזאת כתבתי לזכרון
הקטן חיים האמיל בן כ"ה יוסף סג"ל זצ"ל מפיארשדורף
פה קעניגסבערג.

שנת הנ"א אתחיל לכתוב זה מרוב דאגות וצרות
ומבאוּבי לב וויא ווייטר פולגין ווערט, והי ישמחנו
כימות ענותינו וישלח משיחינו וגואלינו במהרה אמן.

כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו, והעולם
בחסד יבנה מיר ווישין דאז המקום ב"ה וב"ש אליש בישאפין
אונ' גיטאן מיט אייטיל חסד ורחמים כי המקום ב"ה האט
גיט גיטיג אייניש פון זיין בישעפנים, אביר דאש השי' זוא
פיל ארלייא האט בישאפין איזט אליש צו זיינר גרושי ער¹⁾
אונ' האט אליש מיט חסד ורחמים בישאפין דאז עש אונש
זינדיגע מענשין אליש צו נומץ קומט, דאן אליש וואו בישאפין
איזט קומט אונש מענשין אליש צו נומצין, דאז מיר מענשין
שונט גיט ביגרייפין אודיר ביטראכטין קענין, אליש וויא דוד
המלך ע"ה גיפראגט האט וואור צו איין נאר אונ' איין
וועשפא אונ' איין שפין איזט בישאפין ווארדין, דען איהם האט
גידאכט וואו קומין דיא דרייארלייא צו נומץ אין דער וועלט,
אביר ער איזט ענטליך גיוואר ווארדין דאז איהם זעלבירט אלי
דרייארלי זענין צו נומץ קומין אונ' איהם זיין חיות גאט
צו פאר ערהאלטין אלש וויא אין ספר מלכים בישריבן איזט,
ווער ווישין וויל קאן אין עשרים וארבע²⁾ לייאין, נון איזט אויך
ווישיקליך³⁾ וויא פיל טריפזאל אילינד ווידרווילין דאז מיר
זינדיגי מענשין אין דיזר פרגענקליכי וועלט האבין צו דעם
פינדין מיר וויא פיל פרוימי לייט זיינן אין דער וועלט דיא
עש גאר איבל גיט אונ' בעולם הזה גאר אילינדליך לעבן,
קיגן דעסין פינדיט מאן ווידרום כמה רשעים דיא אין גרויש
וואול טעגן אונ' עשירות לעבן אונ' עש גיט אינן איר קינדר
גאר וואול, דאר עש נעביך דען גירעכטין גאטישפערכטיג גאר
איביל אים אונ' זייני קינדר גיאט נון וואלטין מיר אונ'

1) Ehre 2) h. Schrift 3) wissiglich = bekannt.

גידאנקן מאכין וויא קאן דאז זיין גאט דער אלמעכטיג איזט
 יוא איין גירעכטיר ריכטיר, איך האב מיר אביר גידאכט גס
 זה הבל דען דיא מעשים פון הש"י ב"ה זענן און מיגליך
 אויז צו טראכטן אודיר אויז צו גרינדן, משה רבינו ע"ה
 האט עש גערין וואלן אונ' גיזאגט הודיעני נא את דרכיך,
 אביר דאך ניש דאר צוקומן, דארום זאלן מיר דאז ניש טראכטן
 דיזש איזט עכ"פ גוויש דאז דיזיר עולם פון איזט פון ניקש
 אנדרשט וועגן ווארין בישאפן אליש פון עולם הבא וועגן, אונ'
 דארום האט אונש המקום ב"ה אך ברוב חסדיו אין דיזין
 עולם בישאפן דער ניקש און פאר גענקליך איזט, זוא מיר
 נון וואל טון אונ' אונזרין גרוישן הערין וואל דינן ברענגט
 ער אונש און ערגענקליך¹⁾ איניז איביגי אויז דער בישוועהר-
 ליכי מיא זעליגי²⁾ וועלט אין אייטיל רוויאינג³⁾ אונ' זעניפטקייט
 אונ' בישטיט אל אונזרא איבל אונ' וואללעכן אין דיזיר וועלט
 נור אויף איין קלייני צייט דאז מענשין לעבין איזט גיזעצט
 שבעים שנה וויא בלד זיין דיא הין, וויא פיל הונדירט טויזנד
 מענשין זענן דיא לנג דאר צו ניש גרייכין, אביר עולם הבא
 דאז איביג אונ' אימיר גיווערט, ומה רב טובך אשר צפנת
 ליראך, וואל דעם דער המקום ב"ה שכר גיבט בעה"ב דער
 איביג אונ' ניש פאר גענקליך איזט, דען אלי צער זורג אונ'
 פורענות דיא דער מענש אויף דיזיר וועלט האט איזט נאר
 איין צייט לנג, ווען דער מענש נאך אל זיין צרות אונ' אלי
 לייט אונ' אליש ווידר ווערטיגי אויז גישטאנדן האט אונ'
 זיין שעה איזט אויז גילאפן דאז ער שטערבין זאל, אלזו
 שטערבט ער מיט דענן אלי צו גלייך וועלכי כל ימיהם אין
 גרוישן וואל לושט גילעבט האבין, אדרבה יענער אבין דער
 נעכך זיין טאג אין צרות אונ' לייט האט צו גיבראכט
 בוודאי שטערבט ער גירושט⁴⁾, דען על אותו יום קייתי ער

1) unergänglich = unbedingt 2) mühselige 3) Ruhung
 = Ruhe 4) gerüst = ruhig.

איזט נעביך אלי יום גישטארבין, אלזו האט ער אלי צייט זיין
 הבטחה להמקום ב"ה גיהאבט דאז ער איהם ווערט בעה"ב
 בעשיר גין, אונ' האט אין זיין הוה אמינא דאז ער אצל
 המקום ב"ה איין גרוישן הוב האט, דאן אל זיין הענוגים אונ'
 אל זיין תנהומה בעה"ז איזט אליש אויף עולם הבא מתי
 אבוא ואראה פני אלהים אלזו האלט איך לפי קמ שכלי דאז
 עש אים ניט זוא שוואר אונ' אין אונ גירולט אן קומט משא"כ
 אביר דער רייכי רשע דער אל זיין וואול לושט מיט גוט
 אונ' געלט גינומין האט אונ' זיכט ניקש אנדרשט פאר זיך
 אלזו אליש גוטין, עש ניט איהם אונ' זיין קינדיר גנץ וואול
 עש הינדרט איהם ניקש, אביר ווען דען זיין צייט אך קומין
 טוט דאז ער זאלי פון דיזיר וועלט הין וועק גיהן, דאס ער
 ווייס וואו פאר לושט אונ' פרייד אונ' גוטיש ער אין דיזיר
 זועלט גיהאבט ובפרט וואן ער זיך ווערט בפינדין אונ' אין
 זיין לעטשטיין ביטראכטין וואו פאר גוטיש אליש איהם השי'
 אין דיזיר וועלט האט גיגעבין, אונ' ער דען העכשטיין ניט
 רעכט מיט גדינט אונ' זיין גבאות ניט רעכט פאר זעהן
 בוודאי ווען ער גידענקט פון אל זיין רייכטום הין וועק צו
 גיהן אונ' צו שיידן פון דיזיר וועלט אונ' צו גין אין דער
 אנדרי איביגע וועלט דאז ער מוז זיין גבאות נידר ליגן אונ'
 חשבון געבין וויא ער זיך בעה"ז פאר האלטין האט, אלזו
 איהם דיא ריין פיל שוואריר אונ' זויאריר אן קומט אליש
 דען אביונים נעביך, טה לי להאריך מיין ליכי קינדיר איך
 האבי דיזוש אן גיפאנגין בס"ד צו שרייבין נאך דען טוט פון
 אייער פרומין פאטיר דאז עש מיר איזט גיוועזין לקצת לנחת
 רוח, ווען מיר דיא מאלקולישי¹⁾ גידאנקן זיינען גיקומין אונ'
 פון שווארי דאנות שהיינו כצאן בלא רועה אונ' מיר אונזרין
 גיטרייאין הירטן האבין פר לאהרין, אלזו איך מעניכי לילה

¹⁾ melancholisch.

שלאף לאז צו גיבראכט אונ' איך ביזורגט דאז איך ח"ו אין
 מאליקולי גידנקן זולמי קומין, אלזו איך אופט בלילה אויף
 גישטאנדין אונ' דיא שלאף לוזין שעות דאר מיט צו גיבראכט,
 מיין ליבי קינדר איך בין אך ניט אויזן¹⁾ אייך איין ספר מוסר
 צו מאכן אונ' צו שרייבן, איך בין ניט קפאביל דאר צו
 דעם זענין אונזרי חז"ל דיא כמה וכמה ספרים פון גיטאכט
 האבן, אונ' מיר האבין תורתנו הקדושה דאר מיר אליש
 אויז זעהן אונ' ביגרייפן קענין וואז אונז ניצליך איזט, אונ'
 פון עה"ז לחיי עה"ב ברענגט אונ' אן אונזיר ליבי תורה
 קענין מיר זיך פאשט האלטן למשל עש איזט איין שיף מיט
 לייט אים ים גיפאהרין האט איינר אויף דען בארטן²⁾ פון
 שיף גאנגן אונ' זיך זער אין ים אניין גיבוקט איזט ער אין
 ים הינין גיפאלן אונ' ווער פאר זאפין, דער שיפיר האט
 דאז גיזעהן אונ' כמה שטריק צו גיווארפן אונ' מזהיר
 גיוועזן זאל זיך פאשט אן דיא שטריק אן האלטן זוא ווערט
 ער ניט פאר זויפן, אלזו מיר זינדיג מענשן זענין אין דיזר
 וועלט גלייך אליש ווען מיר אין ים שווימיטן, מיר ווישן
 אונש יוא קיין רגע עין³⁾ זיכיר דאז מיר ארויפן, אביר גאט
 דער אלמעכטיג דער אונז מיט חסד ורחמים בישאפן גנץ
 אהן זינד מיר זולטן זיין, אביר מפני חטא של אדם הראשון
 האט דער יצר הרע בעו"ה אן אונש שולט גיוועזן, נון האט
 המקום ב"ה בישאפן כמה חילות מלאכים אלי טון רצונו
 של המקום ב"ה אונ' האבין קיין יצר הרע במילא⁴⁾ טונן זיא
 אליש גוטיש הייסט זיא ניקש, נאך האט המקו' ב"ה בישאפן
 בהטות וחיות ועופות ושאר בישעפניש, דיא האבין אייטיל
 יצר הרע אונ' ווישן פון קיין גוטיש צו טוהן, נון האט המקום
 ב"ה אונש מענשן בצלמו בישאפן אונ' האבין שכל אליש⁵⁾
 דיא מלאכים, אביר אונז מענשן דיא ברירה גיגעבן דאז

1) darauf aus 2) Bord 3) Augenblick 4) folglich 5) wie.

מיר מיגן טון וואו מיר וואלן ביז¹⁾ ח"ו אודיר גוטיש, אביר
 דער גרוישי גינעדיגי גיטיגיר גאט מיט זייני גרושי בארימ-
 הערציגקייט האט אונז שטריק אויז גיווארפן וואראן מיר
 זיך פאשט האלטן זאלן דאז איזט תורתנו הקדושה דיא
 אונש אויף אלן מזהיר איזט דאז מיר ניש פאר זויפן אונ'
 גיזאגט וויא וואול מיר מאכט האבן וואו מיר וואלן אביר
 אין אונזיר ליבי תורה אליש גישטעלט דאז מיר זולן פרום
 זיין אונ' טון אליש גוטיש אליש דיא מלאכים אונ' אין דער
 תורה אן גישריבן דען שכר אונ' עונש פון מצות אונ' עבירות
 זבחרת בחיים, ח"ו דאז מיר אונזיר בישעפיר ניש זולטן דינין
 אונ' זולטן נאך אונזיר ביזן הערטצין לושטין לעבין אליש
 וויא דאז אן פארניפטיגי פוך, דאז קיין שכר אודר עונש ניש
 בעה"ו אודיר בעה"ב האט, ווען מיר ח"ו זוא טעטין זוא
 זוערין מיר פיל ערגיר אליש דיא בהמות, דען דיא בהמה
 פאלט נידיר אונ' שטערבט הויף קיין חשבון צו געבן אביר דער
 ארמי מענש זוא בלדי ער שטירבט מוז ער חשבון געבין
 פאר זיין בישעפיר, וואול נון צו אונז מענשן דא מיר אונזיר
 חשבון היפש פערטיג מאכין דארווייל מיר נאך לעבין, דהיינו
 מיר ווישין וואול דאז מיר זינדיג זיינין אונ' דער יצר הרע
 אן אונש שולט איזט כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב
 ולא יחטא אלוו זאל זיך דער מענש נוהג זיין, זוא בלדי ער
 איין קלייני אודיר גרושי עבירה גיטאן דאר קיגין מתחרט צו
 זיין אונ' תשובה צו טוהן וויא אונזרי חכמי מוסר גישריבן
 האבין כדי דאז דיא עבירה אויז זיין פנקס גימעקט²⁾ ווערט
 אונ' אליש דען אפי' מצות דארפיר אן גישריבן ווערין אביר
 זוען דער זינדיגי מענש זוא הין לעביט אליש דיא בהמה אונ'
 קיין גוטיש אונ' אפילו אליש ביז טוט אונ' אין זייני זינדין
 אלוו הין שטערביט אוי וויא ווערט ער אויף יעניר וועלט

1) bö = Böses 2) gelöscht (מחק).

זיין בוך מיט אייטל חובות וועלכיש דיא עבירות זיין גפינדין אונ' קיגן איבר אויף דען בלאט דאר דער פרעון ביליך¹⁾ זולט שטיין דאז איזט תשובה ומעשים טובים איזט עש לדיג אלזו בלייבשטו זינדיגר מענש אליש חייב אונ' וואור מיט ווילשטר דינין בישעפיר ביצאלין דער דיך זוא שרייאליק האט לאזין ווארנין, נון וואו זאל איך אלי צרות אונ' ענוים שרייבן דיא דער זינדיגי מענש מוז אויז שטיהן, אונ' מיט וואש אנגשט אונ' ביטרי נויט אונ' קוואל אונ' וויא לנג ער איבר זיין חובות בעה"ב צו ביצאהלין האט, דאר דאך הש"י ב"ה זוא דארבארמיג איזט אונ' נעמיט פון אים זייני חובות אפ אויף דיזר וועלט ווען דער מענש אים איינציג ביצאהלט דהיינו דאז ער תשובה תפילה צדקה אונ' מעשים טובי היפש איינציג ווייז²⁾ טוט זוא קאן ער זיין חובות בעה"ז ביצאהלן דען גאט ביגערט נישט מאן זאל זיך מיט דער תשובה אומש הייות ברענגן, ניין אליש היפש וויא אונזרי חכמי גישריבן אונ' אין אונזיר תורה שטיט אונ' וואן דער מענש דען זולכיש מיט זוא מאכט ער זיין פנקס קלאר אויף דיזין עולם זוא האט ער בעה"ב קיין פאר ווארנין³⁾ השבון אונ' קאן אליש דען מיט פריידין צו זיין בישעפיר קומין, דען דער גרושי גאט איזט בארימהערטציג, וואו איזט הש"י זונשטין אן גילעגן אויב דער מענש גוט אודיר ח"ו ביז איזט אך ורק מרב צדקותיו ומדותיו הרחמים האט ער אונש דאש גיטאן כרחם אב על בנים, מיר זענין זייני קינדר, המקום ב"ה האט רחמנות איבר אונש, ווען מיר נור זעלבירט וואלין מיר ביטין כרחם אב על בנים, ח"ו ווען זיך המקום ב"ה נישט זולט יותר מרחם איבר אונש זיין אלש עלטירן איבר קינדר, דען איין מענש ווער איין ביז קינד האט טוט בייא איהם אונ' העלפט איהם ב' ג' פעמים ענטליך ווערט איין מענש אליש מיד אונ' פאר שטוסט זיין ביז קינד פון זיך אונ' לאט⁴⁾ עש גיהן ווען ער אך

1) billig 2) einzelweise 3) verworrenen 4) lässt.

וושין זאלט דאש עש זיך זאלט פאר רעקין, אביר מיר ארמי
 קינדיר מיר זינדיגן קיגן אונזיר הימילשין פאטיר אלי צייט
 אלי שעה אלי רגע, אביר דער גרוישי גיטיגי הימילשי פאטיר
 לאט אונש דאך דורך זייני גרוישי בארימהערטציקייט ווישן
 ווען מיר שוין דערמיט עבירות ביזילפירט¹⁾ זענק, אונ' דאו
 מיר אים מיט גאנטצין הערטצן אן רופן אונ' תשובה אויף
 אונזיר עבירות טונן נעמט ער אונש פיל איאר²⁾ ווידר אן
 אליש איין מענשליכר פאטיר זיין ביז קינד, דארום מיין
 הערץ ליבי קינדיר זייט אייך ניט מייאש ח'ו פון תשובה
 תפילה וצדקה צו טון דען דעם גרוישן גאט זיין בארימהער-
 ציקייט איזט גאר גרוישי יי אל רחום ותנון ארך אפים אלזו
 וואול צו דען רשעים אליש צו דען צדיקים באם³⁾ זיא איר
 ביזי מעשים לאזן אונ' בייא צייטין תשובה טונן, בוודאי
 זאל זיך איין זינדיגר מענש וואול פיר זעהן דאו ער ניט
 זינדיגט זוא פיל אלש איהם מיגליך איזט כי ידועה לכל בני
 אדם וואש פאר איין עבירה עש איזט דער ווידר זיין פאטיר
 זינדיגט, אונ' וואש פאר איין מצוה עש איזט דער פאטיר
 אונ' מוטיר מכבד איזט מכ"ש⁴⁾ דאו מאן זאל אין אכט נעמין
 דאו מיר אונזירן הימילשן פאטיר דער אונש אונ' אונזרי
 עלטירן בישאפין האט ניט זולין ערצירנין דען דער גרוישי
 גיטיגי גאט האט אונש זינדיגי מענשין בישאפין נאקוט אונ' בלוז
 ער גיבט אונש דאו לעבין עסין אונ' טרינקן קליידיר אונ'
 אל אונזיר בידערפניש האבין מיר פון זיינר הייליגי מילדי
 האנד אויב עש שונט איינר בעשיר אליש דער אנדרי אויף
 דער וועלט האט קענין מיר ניקש פון יודיצירן איזט
 אופט מעניכים זיין זכוות אויף דיזין עולם מעניכין זיין זכוות
 ביהאלטין בעה"ב אונ' זייט פאר זיכרמ דאש בייא דען גרוישי
 גיטיגין גאט ניקש פאר לארין איזט אויב עש דען גירעכטין

1) besülwert = beschmutzt 2) eher 3) wenn = באם

4) geschweige = מכל שכן.

שונט אויף דיזיר וועלט ניט וואל גיט זוא זיאי ער דאך
 פאר זיכרט דאש אים זיין גירעכטיגקייט אויף עולם הבא
 ווערט גיננדיגן רווחים טראגן אונ' אליש דען ווערט ער זיין
 עושר זיין תענונים אליש וואו ער נעביך אין דיזיר וועלט ניט
 גיהאט האט אונ' מוזין צו זעהן דאז פיל רשעים אין דיזיר
 וועלט זענן דיא גרויש גוטיש גרושי תענוגי' בעולם הזה
 האבין אונ' דער פרוימי מענש אופט זו פיל ניט האט דאז
 ער זיך קאן דאז ליבי ברויט זאט עסין, נעמט ער עש אלזו
 פאר ליפ, אונ' זיין בישעפיר פאר אלן לויכט אונ' דאנקיט
 אונ' ער אלזו מיט זינר גידולד אונ' פרומיקייט ענטליך אויז
 זיין טריפזאל פאר דען היכשטיין ריכטייר קומט אלזו ווערט ער
 פינדין ווארום עש אויף דיזיר וועלט דעם גירעכטיגן אונ'
 פרוימין איביל גיאט, אונ' פיל אויף גיבלאזיני גווחני' רשעים
 וואול גיט, זוא ווערט ער זעהן וויא זיין פרומיקייט אונ' זייני
 אמונה זוא גירעכט גיוועזין אונ' דען העכשטיגן לויבין אונ'
 דאנקין, ווען נון השי' וואו אויף דען מענשין שיקט, טוט ער
 אליש צו רעכטיין, דען מיר זינדיגי מענשין זענן ביזי קינדר
 דיא דער גרושי גינעדיגי גאט וואלט גערין ציאין דאז מיר
 גוטי קינדר אונ' קנעכט אונזירן גינעדיגין הערין אונ' פאטיר
 ווערין, דארום שטראפט ער אונש כדי מיר זולין פון דער
 שטראף קלוג ווערין אונ' לערנין דאז מיר אין גאטיש וועג
 זולין גען, דען אלי דאש גוטיש וואש אונש גאט דער אל-
 מעכטיגי גיביט דאז האבין מיר ניט אום אין פאר דינט דען
 מיר קענן אים ניט גיננדיגן דינין פאר דען אלום וואש ער
 אונש טוט, זולכיש ווער מיר אך צו פיל צו שרייבן אביר
 מיר מוזין ווישין אליש וואו מיר האבין דאז איזט אליש פון
 זיניר גרוישי גינאד אונ' בארימהערציקייט אונ' מתנת חנם,
 אביר דאז מיר אופט גישטראפט ווערדין דאז גשיכט אויף
 אונזיר מעשים צו ביצאלין אונ' וואול דעם, דען גאט אויף
 דיזיר וועלט שטראפט וועלכיש מאן אליש זאל מקבל באהבה

זיין גלייך איר ווערט לייאין פון דען מעשה מיט דען רופא.
 מצאתי מעשה בספר של הגאון מהור"ר אברהם בן מהור"ר
 שבתאי לוי שכתב בספרו מוסר באם המקום איינים ח"ו
 צרות ויסורים צו שיקט איזט דיזיר טראנק גנץ גוט, עש איזט
 גיוועזן איין מלך וועלכיר האט בייא זיך גיהאט איין רופא
 דער איזט גאר איין גרוישר חכם גיוועזן אונ' איזט גאר הויך
 אן גיזעהן גיוועזן בייא דען מלך, איין מאלט האט דער רופא
 וואש ווידר דען מלך גיטאן זוא האט דער מלך גאר זער
 איבר איהן גיצערניש אונ' האט ביפאהלין מאן זאל¹⁾ איהם
 קעשטיגין²⁾ אונ' פייניגין מיט אייזן אום זיין האלו אונ' אום
 זיין פיס אונ' מאן זאל איהם זיין גוטי קליידיר אויז טון אונ'
 מאן זאל איהם גראבי שטאכילדיג קליידיר אן טון, מאן זאל
 דען רופא ניקש אנדרשט צו עסן געבין אליש איין שטיקן
 גערשטין ברויט אונ' איין מעסכין וואשיר צו טרינקן, דער מלך
 האט זייני קנעכט דיא איבר דער תפיסה גיזעצט זיין ביפולין דאז
 זיא זאלין וואול אכטונג געבין, וואו דער רופא ווערט רידן
 אונ' זאלין אין עטליכי טאג ווידר צום מלך קומין אונ' עש
 אים זאגן וואו זיא פון דען רופא גיהערט האבן, אלזו זייני
 דיא שומרים צו דען מלך גיקומן אונ' גיזאגט מיר האבן
 ניקש פון דען רופא קענין הערין, דען ער האט גאר ניקש
 גירעט, אלי צייט האבן מיר וואול גישפירט דאז ער איין
 גרוישר חכם איזט נאך לגני צייט אליש דער רופא זוא תפוס
 גיזעסן האט דער מלך גישיקט נאך דאז רופא זייני קרובי
 זיא זאלטין צום מלך קומין אלזו זענין דען רופא זייני קרובים
 מיט גרוישי זורג אונ' ציטירניז פאר דען מלך קומין דען זיא
 זענין זעהר ביזורגט גיוועזן פאר איר קרוב דען רופא זיין
 לעבין דאז אינין דער מלך דען רופא זיין טויט מויכט אן
 קינדיגין, וויא זיא פאר דען מלך קומין זיין האט דער מלך

1) דען רופא אין איין נאר ביזי תפיסה ליגן אונט האט 1)
 2) züchtigen (castiger). גיבאטיין

אינין ביפולין זיא זאלין צו אירן קרוב דען רופא אין דער תפיסה גיהן אונ' זאלין אים ביזוכין אונ' מיט איהם רידן, פלייכט ווערדן אירי ריד אים אן גינעם זיין אונ' אין זיין אורין גין. דיא קרובים זענן צו דען רופא אין דער תפיסה גנגין אונ' האבין אלזו מיט איהם אן גיפאנגין צו רידן אונזיר הער אונ' פריינד עש איזט אונש זער לייט דאז מיר זעהין דאז זיין לייב אין גרוישן צרות אין דער תפיסה איזט דען מאן קעשטיגט אונ' פייניגט דען הערין מיט אייזין אום זיין האלו אונ' פיס אונ' אן שטאט דאז אונזר הער פלעגט צו עסן אליר האנט גוטי שפיין זוא איזט איצונדיר¹⁾ זיין עסין איין שטיקן גערשטין ברויט אונ' אן שטאט דאז ער פלעגט צו טרינקן דען אליר בעשטין וויין קריגט ער ניקש מעהר אליש איין מעסכין וואשיר, אונזיר הער אונ' פריינד איזט זיין קליידונג גיוועזין אין סאמיט אונ' זייד איצונדירט זעהן מיר וואול דאז ער ניקש אנדרש אן האט אליש גראבי וואלני שטאכילדיג קליידיר אונ' דאז פאר וואונדרין מיר אונז גאר זעהר בייא דען אלין איזט דען הערין זיין פנים ניט פאר ענדירט זיין פלייש פון זיין לייב איזט אים ניט גימינדירט אונ' זיין קראפט איזט נאך פולקומליך וויא אונזיר הער אונ' פריינד מיט אלין איזט אין זייני גוטי צייטונג²⁾ גיוועזין אלזו פינדין מיר אים איצונדירט אך מיר ביטין אונזיר הערין ער וואלי אונש דאך זאגין וויא ער בייא אלי דען דאזיגין³⁾ אונ' זייני גרושי יסורים אליש קן אויז שטיהן אונ' דאך איהם ניקש שאט אודיר אן צו זעהן איזט, אלזו האט דער רופא צו זייני קרובים ווידר גיענפירט⁴⁾ אונ' גיזאגט, מיין ליבי פריינד דאר איך אין דער תפיסה בין גיקומין האב איך זיבן ארלייא קרייטריך גינומין אונ' האבי זיא אונטיר אנאנדיר גימישט אונ' וואול צו שטויסן אונ' מיר איין טראנק פון גימאכט אונ' פון דען זעלבין טראנק טרינק איך אלי טאג איין וויניג אונ'

1) itzunder = jetzt 2) Zeiten 3) dermaligen 4) geantwortet.

דאז הילפיש מיר דאז מיר מיין פנים איזט ניט פאר ענדירט
 אונ' דאז מיין פלייש ניט אויף מיר גימינדירט אונ' דאז איך
 בייא מיין כח בין, אונ' קן דיא יסורי' אויז שטיהן, אונ' בין
 גנץ וואול צופרידין, אלזו זאגן דען רופא זיין קרובים צו דען
 רופא אונזיר הער אונ' פריינד מיר ביטן דיך גאר זעהר זאג
 אונש וואז דאז פאר קרייטיר זיינן דיא דער הער אין זיין
 טראנק גיטאן האט פילייכט מויכט עש זיך טרעפן דאז איינר
 פון אונז אך זולכי גרושי יסורים אונ' צרות העט אליש וויא
 דער הער האט אונ' דאז מיר מויכטין אונז אך זוא איין
 טראנק מאכין אונ' דאר פון טרינקן דאר ווארטיין¹⁾ דאז מיר
 אין אונזירי יסורי' אונ' צרות אך ניט שטערבין, אלזו זאגט
 דער רופא מיין ליבי פריינד איך וויל עש אייך זאגן דאז
 ערשטי קרייטיך איזט דאז איך מיין פאר זיכרונג אויף הקב"ה
 ב"ש האבי דער מיך פון אל מיין יסורים אונ' צרות ווען זיא
 אך נאך זוא ביז ווערין בישערמין קאן אונ' אך פון דען מלך
 זייני האנט דען דאז לב פון דען מלך איזט אין גאמיש האנט
 וואש הש"י האבן וויל מוז ער טון, דאז אנדיר קרייטיך איזט
 דיא האפינונג אונ' גושי עצות דיא איך מיר זעלבשטין גיב
 דאז איך אליש פאר גוש אן נעם אונ' אל מיין יסורי' באהבה
 מקבל בין אונ' דאז איזט מיר איין גושי עצה דאז איך אין
 מיין צרות ניט פארלארין ווער, דאז דריטי קרייטיך איזט דאז
 איך וואול ווייז דאז איך גינדיגט האב אונ' וועגן מייני
 עבירות בין איך אין דער תפיסה גיקומין אונ' אין דיא גרושי
 יסורי' וצרות, נון ווייל דאז אליש וועגן מייני עבירות גישעהן
 אלזו האבי איך יוא זעלבשטין שולד דראן ווארום זולטי איך
 דען אונגידולדיג אודיר מתרעם זיין אלזו וויא דער פסוק זאגט
 אייער זינד האבין אפגישידין צווישן אייך אונ' אייער גאט
 אונ' דאר אויף האבין אונזרי חכמי' ז"ל אך גיזאגט עש קומין
 קיין יסורי' אויף דען מענשין דען דער מענש מוז עבירות

1) erwartend.

האבין גיטאן, דא פירדי קרייטיריך איזט דיוזש ווען איך יא
און גידולדיג ווער אונ' וואלטי עז ניט ערליידין אונ' מתרעם
אין מיין יסורי' אונ' צרות זיין וואו זולטי אודיר קענטי איך
טון, קענטי איך עש דאר מיט אנדרשט מאכין עש שטיט
איך נאך פיל ערגיר דרויף דען וואן דער מלך זולטי גבישין
דאז מאן מיך זולטי שטיין מוזטי איך יא שטערבין איאיר
מיין צייט קומיט אונ' אליש דען ווער יא אליש פאר לארין
אליש וויא שלמה המלך ע"ה האט גיזאגט טוב כלב חי
מארי' מת דאז איזט שייטש עש איזט בעשיר איין לעבינדיג
הונט אליש איין שויטר ליב, דאז פינפט קרייטיך איזט דיוזש
דאז איך ווייס דאז מיך השי" ב"ה צו מיינין גוטין שטראפט
ביסורי' קשים דאר ווארטין דאז איך פון מייני עבירות פטור
זוער אויף דיין עולם אונ' ווער זוכה זיין לחיי עולם הבא
אליש וויא דער פסוק גיט וואול דען מענשין דען גאט
שטראפט מיט יסורים, אלזו בין איך מיך מיט דען יסורי'
משמח אונ' מיט דער שמחה דאז איך מיך משמח בין ברענג
איך איין גרושי טובה אין דער וועלט שנאמר אל דער זיך
פרייאט מיט זייני יסורי' ברענגט דיא גאולה אין עולם, דאז
זעקסטי קרייטיך איזט איך בין מיך משמח בחלקי אונ' לויב
אונ' דאנק השי" ב"ה דארפיר דען איך קענטי נאך מעהר
מיט אייזירני בענדיר יסורים האבין אונ' מאן קענטי מיך
שלאגן אונ' קעשטיגן מיט שטעקן אונ' רושן אודיר נאך
מיט אנדרי יסורי' דיא ביטריד אליש דער טוט ווערן, איך
עש איצונדיר גערשטין ברויט, ווען דער מלך וואלט געב מאן
מיר גאר ניקש צו עסן ניט גערשטין אודיר וואטצין ברויט,
איצונדיר לאט מיר דער מלך געבן וואשיר מיט איין מעסכן
וואן דער מלך וואלט געב מאן מיר גאר ניקש צו שרינקן,
איצונדיר זיין מייני קליידיר פון גראבי שטאכילדיג וואול וואן
דער [מלך] וואלט מוזט איך גאר נאקדיג גין זומיר אונ' ווינטיר
אונ' עש קענטי גיזיין דאז מאן מיר זאלכי יסורי' אן טעט

דאז איך ווינטשי ווען עש מורגינז וועהר ווער וואלטי עש
 מויכט נאכט זיין אונ' ווען עש נכט איזט ווער וואלטי עש
 מויכט טאג זיין אלזו נעם איך דיא יסורים פרליפ, דאז
 זיבינדי קרייטיך איזט תשועת ה' כהרף עין דאז איזט טייטש
 גאטיש הילף קאן קומין אין איין אויגן בליק, דען גאט איזט
 ארבארמיג אונ' לייטזעליג אונ' צוט זיך בידענקין אויף דען
 ביזן, וואז ער איין מענשן צו שיקט אונ' הש"י ב"ה קאן דען
 מענשן אויז זיין צרות ארויז ציאין אונ' קאן אים היילן פון
 זיין וויטאג אונ' יסורים אלזו מיין פריינד האב איך דיא זיבן
 קרייטיך גיפונדין אונ' גיברויכט דאז זעלבי האט מיך ביא
 מיין פנים אונ' ביא מיין כח ארהאלטן דארום איין אידיר
 מענש דער גאטיש פארכיט אין זיך האט זאל דיא שטראף
 מן המקום ב"ה וויליג ובשמחה אן נעמין דען דיא יסורים
 זיינין איין ארלזונג צו זיינין גוף אונ' זיין זכיות בעה"ב דיא
 איביג איזט אונ' איזט מובטח אן זיין בישעפיר דאז ער אים
 ווערט אליש גוטיש געבין דען ער פארלאזט זיך אויף זיין
 בישעפיר ע"כ זו מעשה לראות, ליבי קינדר איך מאגי מיך
 ניט ווייטר איין לאזין דען איך קעם זונשטין אל צו טיף הנין
 אונ' ווערין מיר י' ביכר ניט גיננדין, לייאט¹⁾ אים טייטשין
 בראנד שפיגיל אים לב טוב, אודיר דער לערנין קאן אין
 ספרי מוסר פינדיט מאן אליש אין, דיזוש ביטי איך מיני
 ליבי קינדר וייט גידולדיג, שיקט אייך המקום ב"ה איין
 שטראף נעמט אליש מיט גידולד אן אונ' הערט ניט אויף צו
 ביטין אולי ירחם ומי יודעה וואז אונז זינדיגי מענשן גוט
 איזט, אויב עש אונז גוט איזט דאז מיר בעה"ז אין גרויש
 עשירות לעבין אונ' פיל וואל טעג האבין אונ' אין אלי וואל
 לושט אונזיר צייט אין דיזיר פאר גענקליכין וועלט צו ברענגין
 אודיר אויב עש אונזר בעשיר איזט דאז אונז דער הימילשי
 פאטיר אלי צייט אין זינר גינאדין, (רויט) [הוט]²⁾ האלט אויף

1) lesot 2) Gnadenhut.

דייר זינדיגן וועלט כדי מיר אונזר אגין אלי צייט קיגן
 הימיל האבין אונ' אונזרין גינעדיגין פאטיר אלי צייט מיט
 גנטצין הערטצין אונ' אונזרי היישין טרערין אן רופן זוא בין
 איך מובטת דאז זיך דער גיטרייא גיטיגי גאט אונזריר ווערט
 מרחם זיין אונ' אויז דען לנגין ביטריפטין גלות ארלזיין, זייני
 באריטהערציקייט איזט גרויש זייני גינאד איזט פיל וואז ער
 אונש פארשפראכן ווערט בוודאי קומין לאזין מיר נור מיט
 גידולט ערווארטן מיין ליבי קינדר זייט פרום אונ' גוט דינט
 גאט דען הערן מיט גנטצין הערטצין זוא וואול ווען עש אייך
 וואול גיט אליש ווען עש אייך ח"ו איבל גיט כשם שמברכין
 על הטובה כך מברכין על הרעה, שיקט אייך המקום ב"ה
 זואש צו זייט אייך גיט צו זעהר מצער גידענקט עש קומט
 אליש פון דען הערין שיקט אייך המקום ב"ה איין שטראף דאז
 אייך ח"ו קינדר נאהנטי¹⁾ פריינד אפ שטערבין זייט אייך גיט
 יותר כדאי מצער דען איר העט זיא יוא גיט בישאפין דער
 גרושי גאט דער זיא בישאפין האט ווען עש איהם גיפאלט
 נעמט ער זיא ווידר צי זיך, וואז זאל אודיר קאן דער לאמונדיגי²⁾
 מענש דער צו טון דער דאך זעלבשטין דען וועג גין מוה,
 אלזו אך שיקט אייך גאט איין שטראף דאז איר געלט
 פאר ליריט דער העכישטי דער גיבט אונ' נעמיט מיר זיין
 נאקיט גיבארין אונ' מוויז נאקיט ווידר דאפון גין, אלי דאז
 געלט העלפט אונש ניקש, אלזו מיין ליבי קינדיר אליש וואז
 דער מענש פאר ליריט אודיר אום קומט זאל ער גידולט
 האבין דען עש איזט אליש זיין גיט³⁾, עש איזט נור גילינט⁴⁾,
 וואור איבר זאל זיך דער מענש דען מצער זיין, ווען איין יום
 פארבייא גיט אונ' ער קיין מצות גיטאן האט, מכ"ש זאל ער
 זיך מצער זיין ווען ער ח"ו עבירות גיטאן האט, דען מיר
 מענשין זענן צו ניקש אנדרשט בישאפין אליש גאט צו דינין

1) nahe 2) unmündige = hilflose 3) nicht 4) gelehnt
 = geliehen.

אונ' זייני מצות צו האלטין אונ' זיך פאשט אן תורתנו
 הקדושה צו האלטין כי היא הייך ואורך ימך צווארין¹⁾ איזט
 עש אך קיין עבירה דאז זיך דער מענש מיאומט²⁾, דאז ער קן
 אשתו ובנו בכבוד קאן מפרנס זיין עושה צדקה בכל עת
 איזט גימיינט דער זייני קינדרכיר ובני ביתו קאן מפרנס זיין,
 בישערט אים המקום ב"ה דאר בייא דאז ער קאן צדקה אן
 עניים געבין אשרי לו זולכי עמל ויגיעה איזט אך איין מצוה,
 דען דער גרוישי הימילשי פאטיר אונ' איינציג גאט אליש
 זוא בחכמה גישטעלט איין פאטיר ליביט זיין קינד דעסן
 גלייכין דיא נעגשטי אן פארוואנטין איינר דען אנדרין זונשטין
 קענט דער עולם יוא קיין קיום האבן, וואור צו זולטי זיך לאזן
 איין מענש זויאר אום זייני קינדר ווערין, איין אידיר מענש
 זולטי זיך לאזן וואול זיין אונ' פאר זייני קינדר אונד נעגשטי
 פריינט ניט זורגין, אביר דער גרוישי גיטיגי גאט האט דאז
 אליש נאך זייני באריכהערציקייט גיטאן דאז דיא עלטירן
 ליבין אירי קינדר אונ' זיא צו רעכט העלפין אונ' דען דיא
 קינדר זולכיש פון אירי עלטירן זעהן אונ' זולכיש ווידר אן
 אירי קינדר טון, למשל עש איזט איין מאהלט איין פאגיל
 גיוועזין האט דרייא יונגי פיגליך גיהאט אונ' זיך אן בארטן.
 דאז ים מיט איהנן אויף גיהאלטין, מיט איין מאלט זיכט דער
 אלטי פאגיל דאז איין גרוישר ווינד קומט אונ' דאז ים ווערט
 גרעשיר אונ' אן דען בארטן קומין זוא זאגט ער צו זייני
 קינדר ווען מיר ניט באלדי אויף יעניש זייט דאש ים ליגן
 זוא זיינין מיר פאר לאהרין, אביר דיא יונגי פיגליך האבין נאך
 ניט פליגין קענן אלזו נעמט דער פויגיל דאז אייני פיגליכי צווישן
 זייני פיס אונ' פליגט מיט אים איבר דאז ים וויא זיא מיט
 אין ים זיין זאגטי דער אלטי פאגיל צו זיינין זון מיין קינד וואו
 צרות איך מיך מיט דיר גניט³⁾ אונ' וויא איך מיין חיות אום
 דיינט האלבין וואג ווען איך נון ווער אלט זיין ווילשטו אך

1) waren = jedoch 2) mühet 3) genöthet.

וואו ביא מיר טון אונ' אין מיין עלטיר ארנעהרין, זאגט
 דאז יונגי פעגילכן מיין הערטיץ ליבר פאטיר ברענג מיך גאר
 איבר דאז וואשיר איך וויל אין דייני עלטיר אליש ביא דיר
 טהון וואז דוא פון מיר פארלנגשט, דער אלטי פוגיל ווערפט
 זיין זון אויף דיזי רידן אינש ים דאז עש פרזויפט אונ' זאגט
 אלזו זאל מאן עש איין שקרון אלזו דוא ביזט מאכין אלזו
 פליגט דער אלטי פאגיל ווידר הניבר אונ' הולט דאז אנדרי
 פיגילכן וויא זיא מיטן אין ים קומין רעט דער אלטי פאגיל
 ווידר צו דען פיגילכן וויא ער מיט דען ערשטין גירעט האט
 דאז פיגילכן זאגט אים אך אליש גוטיש אין דער וועלט
 צו טוהן גלייך דאז ערשטי גירעט האט אביר דער אלטי
 פאגיל נעמט עש אך אונ' ווערפט עש אין ים היניין אונ'
 זאגט דוא ביזט אויך איין שקרן אונ' פליגט ווידר אן בארטין
 דאש ים אונ' הולט דאז דריטי פעגילכן וויא ער אך מיט
 דעם דריטין פעגילכן מיטן אין ים קומט זאגט ער אך צו
 איהם מיין קינד זיך¹⁾ וואש איך פאר צער אונ' וויא איך מיין
 חיות פון דייניט ווענין וואג וואן איך נון אין מיין עלטיר קום
 אונ' מיך נישט מעהר רירין קאן ווילטו אך גוטיש ביא מיר
 טוהן אונ' מיך אין מיין עלטיר ארנעהרין וויא איך דיך אין
 דיינר יוגנט טוא, אלזו ענטפירט דאז יונגי פעגילכן זיינין
 פאטיר מיין ליבר פאטיר עש איזט וואר אליש וואז דוא זאגשט
 דאז דוא גרושי צרות אונ' זורג פאר מיר האשט איך בין
 זולביש אך שולדיג אן דיר ווידר אפצו געבין ווען עש מיגליך
 ווערט זיין אביר גוויש קאן איך דיר עש נישט צו זאגן אביר
 דאז וויל איך דיר צו זאגן ווען איך אך איין מאלט ווערט
 יונגי קריגן זיא וויל איך ביא מייני יונגי קינדר טון וויא דוא
 ביא מיר טושט זיא זאגט דער פאטיר דוא רידישט רעכט
 אונ' בישט אך קלוג דיך וויל איך לעבן לאזן אונ' איבר
 דען וואשיר העלפן דאר זיכט מאן יוא וויל דאז גאט האט

¹⁾ sieh.

דען און פאר נינפטיגן פוגיל אין גיגעבן דאש זיא אירי יונגין
 ארציאין אונ' זיכט מאן אך וויא איין אונטר שיד איזט וויא
 עלטירן זיך אום אירי קינדר במיאין אונ' זיא מיט גרושי זורג-
 פעלט ערציאין, אביר ווען דיא קינדר אלזו פיל צרות אונ'
 זורג פון אירי עלטירן זולטין האבין וויא בלד זולטין זיא עש
 מיד ווערין, נון ווידר צו אונזרין צוועק צו קומין דאז מיר
 מענשין איינר דען אנדרין גיהערט צו ליבן כמו שנאמר
 ואהבת לרעך כמוך וועלכיש צווארן איין הויפט פונקט איזט
 אביר מיר פינדין עש בדורות הללו זער וויניק אונ' גאר
 זעלטין דאז איין מענש דען אנדרין פון הערפטין ליביט אדרבה
 ווען איינר דען אנדרין קאן אין גירונד פאר דערבין גשיכט עש
 גערין, דאז עלטירן איר קינדר ליבן דאז איזט קיין וואונדיר
 דאש זעהין מיר אונ' בפנדין מיר פון דען אונפערניפטיגין
 טירין דיא אירי יונגין האבין אונ' זעהן זיא צו ארנעהרין
 ביזקין¹⁾ זוא לנג זיא זיך זעלבירט קענין ארנעהרין, אונ' דאר
 נאך ווערין זיא פון אירן עלטירן פאר לאזן מיר מענשין זעני
 נון אין דען שטיק בעשיר אונ' פארשטענדיגיר ניט אליינד
 דאז מיר זוכין אונזיר קינדיר צו ארציאין צו ארנעהרין זואלנג
 זיא גרויש זענין אונ' אונזריר מיסין²⁾ קענין אך ורק מיר מענשין
 מיר זורגין אונ' טראכטין אויף אונזיר קינדר וואולנג זוא
 לנג מיר לעבין אוב מאן שוינט מיינט מעניכי צו פינדין דער
 זאלט זאגין אייא וואו זאל מיר דאז איך איביג זאל טראכטין
 אונ' זארגן פאר מייני קינדר, איזט עש ניט גינגין דאז איך זיא
 ארציא אונ' פאר זיא זארג אונ' טראכט דאז איך זיא אוי
 גיב אונ' אינין ערליכי נדוני נאך גיב אונ' צו עהרליכי לייט
 ברענג ווייטר מיגין זיא פאר זיך זעלבשטין זורגין דאז זיא אן
 איר ברויט קומין, בוודאי איזט דאז דער רעכטי דרך אונ'
 ווער אך גנץ רעכט אונ' גוט אונ' ביליך דען ווערט דען דער
 מענש איביג איין שלאף³⁾ זיין יוא דאז קאן וואול אן גין אונ'

1) bis gen = bis gegen 2) missen 3) Sklave.

איזט אך איין רעכטיר דרך בשעת עש זייני קינדר און
 נעגשטי פריינד נאך וואונש וואול גיאט אביר גיאט עש ה
 קונטרארי וועלכיר מענש דער איין פאר ניפטיג הערטיץ א
 זיך האט קאן לאזן ניט דען לאשט פון זייני קינדר און
 נעכשטי פריינט צו טראגן רחל מבכה על בניה, אני הגב
 ראה את עניי בוודאי איזט עש איין גרעשיר צער אן זי
 קינדר אילינד צו זעהן אליש אן זיך זעלבשטיין ובוודאי לי
 שכלי המעט ווער עש אבינו זקינ[נ] אברהם ניט זוא שוועה
 אן קומין ווען עש וועהר אום גיווענט¹) גיוועזין דאז מאן איה
 העט זולן שחטן אליש דאז ער בנו יחידו יצחק האט זאל
 שחטן כי מי יוכל לראות באבדן מולדתו דאך האט דע
 ליבי אברהם אליש גיטאן מאהבת של המקום ב"ה אונ' א
 אויף אלים ניקש קשה גיוועזין, ווען מיר ח"ו בעולם ניקי
 אנדרשט העטין אליש דאז עקסעמפיל ווער עש גינוגין ווי
 מיר זולטין המקום ב"ה באהבה דינין אונ' ניקש וועלמליכי
 אודיר פר גענקליכש צו אכטיין דען דער גרושי גאט הא
 אליש גיגעבין אונ' ווען עז אים ביליביט מאג ער ווידר נעמ
 מיר קענין אויף זייני מעשים ניקש רידן, גיאט פיל רשעי
 בעוה"ז וואול, דעסין גלייכין גיאט עז אך פיל צדיקי וואול ונ
 להיפך גיט עש אך פיל צדיקי בעה"ז איביל אונ' פיל רשעי
 ג"כ, אלזו ניקש בעשירש מיין ליבי קינדר דינט גאט מיט א
 אייער הערטצין אוהן אלי פאלשקייט אונ' הייכליי, דאז אי
 איך וואלט פאר לייטין זוא שטעהליק²) אונ' ח"ו אנדרשט אי
 אייער הערטציר האבין, אייאיר תפילה בכוונה באימ' ובירא
 טון אונ' ניט בשעת התפילה שטיין אונ' אנדרי שמועי' זאגן
 האלט זאלכיש פאר איין הויפט עבירה דאז מאן זיין תפילו
 צו דען גרוישן בישעפיר טוט מיטין דרין אין דער בעסמ
 תפילה זאל מאן טיט איין בשר ודם רידן גנץ איין אנדר

1) gewähnt = zugemuthet 2) stellen.

שמועה זאלי דען המקום ב"ה אויף איהם ווארטיין זאלנג ער מיט יענים פערטיג איזט, נון דאר האבין אונזר חז"ל גינגוין פין גישריבן וויא שונט גידאכט דאר קענט איר אין לייאנין, דאר נאך היפש איין שיעור תורה לערנין זא גוט ער ווייש אונ' קן, אונ' אליש דען פלייסג אויף זיין מחי' זיין דאז מאן זיין ווייב אונ' קינדר ערליך מחיה איזט וועלכיש אך איין גרושי מצוה איזט, ובפרט דאז מאן זיין מ"ו ערליך טרייבט דין עם ב"י או אינם ב"י דאז ח"ו קיין חילול השם קומיט, האט מאן מעות או סחורות פון אנדרי לייט אין הענדין מוז מאן מער זארג פיר האבין אלז פאר דאז זייניני זעלבשטיין דאז מאן ח"ו קיינים קיין עולה או און רעכט טוט דען דיווש איזט דיא ערשטי שאלה בעה"ב דיא מאן פראגט אויב מאן אך האט נושא ונותן באמונה גיוועזין, אויב מאן זיך בעה"ז שונט פיל במיאט אונ' פיל געלט ח"ו מיט גזילה וגניבה גיזאמילט אונ' זייני קינדיר גרושי נדוניסת פון נאך גיביט אונ' אינין גרושי ירושה נאך זיין טויט לאזיט וויא אונ' ווינד¹⁾ דען רשעים דיא פון אירי קינדר רייכטום וועגן עה"ב פאר לירין אונ' דאר זיא דאך ניט ווישין אויב זולך גיגנבת אונ' גיגזלה מעות בייא אירין קינדר בישטאנד האט, ואלמלא עש שונט בישטאנד העט, זא גיווארט²⁾ עש דאך איין צייט אונ' ניט איביג אונ' ווארום זאל דען דער מענש דאז צייטליכי פאר דאז איביגי פאר קאפין, ווען איין גרוישר בערג מיט זאנט זאל אויז גיגראבין ווערין אונ' מאן נעמט אלי יום נור איין וויניק דאר פון איזט דאך דיא האפינונג דאש מאן אין קאן ענטליך דין וועק מאבין, אביר דיא איביגקייט ח"ו צו פאר לירין דאז איזט עה"ב דאז איזט צו ביטראכטיין אונ' צו ביאמרין, דאז מיר ניט זאלין ביאפאכטיין³⁾ ווער וואלט דאז מיר קאנטין זא לעבין אלז וויא מאן פינט אין דער בישרייבונג פון אלכסנדר מוקדון דאז דאר לייט אין איין לאנד גיוואונט האבין דיא

1) Weh und Wind 2) währt 3) beobachten.

מאן פאר גרושי חכמי האט גיהאלטן וועלכי פון דער גנשצי
וועלט ניקש גיהאלטן אונ' ניקש אנדרשט גינעסין אליש וואז
דיא נאטויר האט וואקסין לאזין, דעסן גלייבן ניקש אנדרשט
אליש וואשיר גיטרונקן אונ' קיין צאנק קיין שנאה צווישן
אינן גינעזין אונ' קיין קליידיר אן גיהאט אלכסנדרוס מוקדון
וויא וויסנמליך האט דען גנצין עולם כובש גיוועזן האט גאר
פיל פון דיא לייט איר לעבין אונ' חכמה גיהערט, אלזו האט
ער זייני משולחים צו זיא גשיקט זיא זולן צו איהם קומין
אונ' פאר איר הערן אונ' מלך הן נעמין ווערן זיא דאז ניט
טון וויל ער זיא אלי פאר טילגין האבין זיא איהם צור תשובה
געבן מיר קומין נירגינץ הן אונ' גיאין נירגינץ הן אונ'
גיאין ניט אויז אונזיר לנד דאן מיר גלושטן ניקש קיין זילביר
קיין גאלד מיר בניגין אונש מיט דעם וואז אונש [גאטט] גיביט
אונ' דיא נאטויר ארפאר ברינגט נון דאז אייער מלך ווען מיר
ניט קומין צו אונש קומין וויל אונ' אונז אלי טיטין וויל מאג
ער וואול טון דאר צו הויף ער קיין גרוישי רישטונג, דאן
מיר ווערדין אים קיין ווידרשטאנט טון אונ' מיר פראגין אך
ניקש נאך אונזיר לעבין דען ווען מיר טויט זיין זוא לעבין
מיר ערשט וויל אביר אייער מלך אין פרידן צו אונז קומין
אונ' אונזיר זייטין אונ' חכמה אן הערין זאל עש אונז ליפ
זיין אלזו זענין דאז קיניגש אלכסנדרוס זיין אפ גיזאנטין ווידר
צום מלך גיקומין אונ' אים אליש גיזאנט האט זיך דער קיניג
אלכסנדרוס חכף מיט זייני פירנעמישטי לייט אויף גימאכט
אונ' צו איהנן גיצאגין בייא זיא עטליכי טאג גיבליבן אונ'
גרושי חכמות פון איהנן גיהערט אונ' גילערנט פון אינן דאז
ער גר וואול פרידליך מיט אינן גיוועזין אונ' אינן וואלין
גרושי מתנות שענקין אביר זיא האבין ניקש האבין וואלין
אונ' גיזאנט מיר ברויכן קיין געלט קיין זילבר קיין גאלד
דיא נטויר גיבט אונש גיננן אלזו זאגט דער קיניג אלכסנדר
זוא ביט דאך פון מיר וואז איר האבין וואלט וויל אייך עש

אליש געבין, פֿננגן זיא מיט אננדריר אן צו רופן אדוני מלך
גיב אונש דאו איביגי לעבין זאנט דער מלך וויא קאן איך
איך דאו געבין הלוואי איך דאו צו פאר געבין העט וואלט
איך מיר עש זעלבשטיג געבין ווא זאגין דיא חכמי נון אדוני
המלך פריף אין דיניי אייגיני גידאנקין דאר ווייל דוא יוא
ווייסט דאו אליש וואש דער קיניג שוט כל עמל ויגיעה זוא
פיל לייט אונ' לאנד האט ער מהריב גיוועזין אונ' דאו אליש
ביהאלשטו נאר אויף איין קלייני ווייל אונ' ניקש אויף איביג
וואור צו האט דעם קיניג דאו אליש גיזאלט, האט דער מלך
ניקש גיוואושט צו ענטפרין, דאך צו איניג גיוואנט איך האבי
דען עולם אלזו גיפונדין זוא סוז איך אין אך זוא לאזין דער
קיניגש הערטציר קאן ניט אהן ביוועגונג דאו קריגשוועזין זיין,
דיוו גשיכט שרייב איך ניט פאר איין אמת עש מאג נאך
איין היירישער¹⁾ פאביל זיין איך האבי עש דרום היר אן גישטעלט
דיא צייט מיר צו פאר קירטצין אונ' זעהן דאו לייט אין דער
וועלט גיביט דיא קיין רייכטום אכטין אונ' זיך אויף אירן
בישעפיר אלי צייט פאר לאזין, נון מיר האבין תיל אנדרי
ספרי מוסר דאו מיר אליש גיטיש קענין פון לערנין איך שרייב
איך דיווש אך ניט פאר קיין ספר מוסר גשיכט נור וויא
שוין גידאכט, דאו אויבינטש²⁾ דיא לנגי נאכט דיא מאלקולישי
גידאנקין מיט צו פאר ברענגין, בכו תבכה כלילה אלזו דיווש
פאר דיא האנט גינומין אונ' זוא פיל מיר ביוואוסט אונ' זוא
פיל עש זיך טון לאזט, פון דיא בישרייבונג פון מייניר יוגנט
זוא מיר נאך אין גידענק איזט וואו פאסירט איזט, ניט דאו
איך מיך זולטי אויזשליסין אודיר מיך ח"ו פאר פרוים בישרייבין
אודיר האלטין ניין בעו"ה גדול עוונות מלהנשאה איך בין
איין זינדיגרין דיא אלי יום אלי שעה אלי רגע עין ממש פול
עבירות אונ' בין בעו"ה פון וויניק עבירות אויז גישלאסין על

1) heidnischer 2) des Abends.

זה אני בוכיה ועיני יורדה מים ומי יתן דאז קענט בוכה
 ומתחנן אונ' רעכטי תשובה כראוי פון על עוונותי אביר
 הטילטול ממני ומבניי ודאגותי בעו"ה שנשאר לבד אצל בניי
 ובנותי היתוכי אונ' דאז וועלמליכי וועזין לאזין מיך ניט צו
 מיין שטאנט וויא איך גערין וואלט אונ' זולט, איך ביט גאט
 מיין בישעפיר ער וואלי זוא גינעדיג זיין און מיר העלפין אויז
 אל מיין צרות ודאגות דיא איך אויף מיר האבי, כי במסתרי
 תבכה נפשי, ומטתי בדמעותי דען מיר האבין ניםיין¹⁾ על מי
 נשעון ורק על אבינו שבשמים, דען מיר מענשן וויזן איינר
 פון דען אנדרין זייני גרושי זארג ניט צו זאגין, אונ' איין
 אידיר מענש מיינט דאז זייני זורג דיא גרעשטי איזט, עש
 איזט איין פילוסופא אויף דער גאס גנגין איזט אים זיין גוטיר
 פריינד איינר ביגענינט אונ' אים זער גיקלאגט וויא ער זוא
 גרושי דאגות אונ' בישווערניש העט, זוא זאגט דער פילוסופי
 צו זיינין פריינט קום מיט מיר לאזין אויף דער הינט²⁾ אויף
 דען טאך שטייגין, אלזו איזט ער מיט זיינין פריינט אנויף
 גישטיגין, דאר האבין זיא אלי הייזר אין דער גנצי שטאט
 זעהן קענין, אלזו זאגט דער פילוסופי צו זיינין פריינד נון
 קום הער מיין פריינד, איך וויל דיר דאר אלי הייזר אין דער
 גנצצי שטאט וויזן אונ' זיך אין דעם הויז שמעקט דאז לייך
 אונ' און גליק אין יענים הויז איזט ווידר דיא בישוועהרניס
 אונ' זורג אין סומ³⁾ דער פילוסוף האט זיינין פריינד גיוויזן
 דאז אין אלי הייזר דער שטאט אין איין אידרין הויז
 אפ זונדירליך זייני גיווישי זורג אונ' בישוועהרניס שמעקט, נון
 מיין פריינד נעם נון דיין בישוועהרליכקייט אינ' זורג אונ'
 ווערף עש מאנק⁴⁾ דיא הייזר אונ' ארגרייף דיר אייניש פון
 דיזי הייזר פאר דיין בישוועהרניש, אביר ער האט אליש
 וואול אפזארפירט⁵⁾ אונ' איברליגט דאז אין דיא יענגי הייזר

1) niemand 2) Höhe = ? היכט 3) in summa 4) mang =
 unter, zwischen s. Grimm WB. VI, 1539 5) observirt.

אך זוא פיל אונ' פאשט מעהר ווידרווערטיגקייט אונ' זורג
 שטעקט אלז ער ליבירשט דאז זייני וואלן ביהאלטן, אלזו
 איזט אך דאז גימייניש שפריכווארט דיא וועלט איזט פול פיין
 איין אידריר פינדיט דאז זיין, נון וואז זאל מאן שוהן, זוא
 מיר השי' ב"ה מיט גנטצין הערטצין אן רופן ווערט ער
 אונש ניט פאר לאזין אונ' אין אונזר הילף אונ' אין דיא הילף
 פון כל ישראל זיין אונ' אונש מבשר לאזין זיין בשורות
 טובות ונחמות, וישלח לנו גואלינו משיח צדקינו במהרה
 בימינו אמן וכן יהי רצון.

סליק פון מיין ערשטיין בויך.

ספר שני בס"ד.

דאר ווייל איך דיזוש אונ' וואז שונט גישריבן אונ' וואש
 איך שרייבן ווער אויז גרוישן ביטריפטין הערטצין גישעהן,
 נאך אפ שטערבין פון מיין ליבן מאן ע"ה וועלכיר איזט
 גיוועזן אונזיר גיטרייאיר הערט, נון בוודאי פון אונזיר עבירות
 וועגן האט אין המקום ב"ה צו זיך גינומן כי מפני הרעה
 נאסף הצדיק, נון ווייל מיך היר ניט לנג אויף האלטין דען
 איך בין גזינט אי"ה איך דיזוש צו לאזין אין שבעה קטנים
 ביכליר אם יגזור ה' בחיים, אלזו פאר מיין איך ווערט עז
 זיך אן בעשטין שיקן דאז איך זאלכיש פון מיין גיבורט אן
 פאנג, מיין גיבורט מיין איך איזט גיוועזן בשנת ת"ז בק"ק
 האמבורג דאז מיך מיין כשרי פרומי מוטיר האט צור וועלט
 גיבראכט מיט הילף אונ' בארימהערציקייט דען גרוישן גאט
 אונ' אויב אונזיר חז"ל שונט גיזאגט טוב שלא נברא משנברא
 ווייל דער מענש אלזו פיל אויף דער זינדני וועלט סוז אויז
 שטיהן, זוא דאנק אונ' לויב איך דאך מיין בישעפיר דאז ער

מיך נאך זיינין ווילין אונ' וואול גיפאלין בישאפין האט אונ'
 ביט דען גוטין גיטיגן גאט, דער ווייל ער מיך יוא נאך זיין
 הייליגן ווילין בישאפין האט מיך דאך אין זיין הייליגן שוטין
 צו נעמן אונ' מיך פאר דען . . . . . (1)
 הונגריג איזט גיוועזן בביתו גאנגין, איזט זאט ווידר ארוי
 גאנגין, זייני קינדיר זוא וואול זין אלש טעכטיר לאזן לערנין
 במילי דשמיא ובמילי דעלמא, איך בין אין המבורג גיבארין
 אביר כאשר שמעתי פון מייני ליבי עלטירן אך אנדרי איך
 בין קיין ג' שני' אלט גיוועזן, אליש אלי בר ישראלים האבין
 איין גירוש מהמבורג²⁾ גיהאט אונ' אלי מוזן לאלטנה ציאן
 וועלכיש המלך מדעני מארק יר"ה גיהעריט אונ' ב"י גוטי
 קוטי ממנו האבין דאו אלטנה איזט קוים איין רביעי' שעה
 מהמבורג תוך אלטנה האבין עטליכי ב"ב גיוואונט לערך
 כ"ה הויז האלטונג אונ' לשם האבין מיר אונזיר ב"ה אונ'
 בית החיים גיהאט, אלזו האבין מיר גיוואונט תוך אלטנה
 איין צייט לאנג אונ' ענטליך תוך המבורג משתדל גיוועזן
 דאו מאן דיא ב"י באלטנה האט פאסין געבין דאו זיא האבין
 מענין תוך סקו' גיהן אונ' מו"מ טרייבין איין איריר פאס האט
 גיהאלטין על ד' שבועות דען זעלבין האט מאן פון דען
 ריגירינדין ראש עצה מהמבורג ביקומן אונ' האט גיקאשט א'
 הגר³⁾, אונ' וואן דער פאס איזט אויז גיוועזן האט מאן ווידר
 איין נייאן מוזן נעמן אביר אויז דען ד' שבועו' זענין אופט
 ח' שבועות גיווארין דאו לייט קונשאפט מיט דען ראש עצה
 או שוטרי' גיהאט האבין עש איזט דען לייטין נעביך גאר
 שוועהר גיפאלין דען האבין איר מו"מ אליש מוזן אין
 מקום זוכין ובפרט דאו נעביך עניים ואביונים זיין גיוועזן
 מעניכי זיך אופט ארווענט⁴⁾ אהן פאס אינו מקום צו שלייכין
 ווען זיא דען זענין מן שוטרים ארטאפט גיווארין האט מאן

1) Hier fehlt ein Blatt 2) am 16. August 1648 s. Schudt,
 Jüdische Merckwürdigkeiten I, 373 3) Dukaten 4) erkühlt.

זיא תפוס גיליגט, האט אליש דען גרויש מעות גיקאשט אונ' צרות גיהאט דאז מאן זיא ווידר האט פטור קראגין למהרת בהשכמה זוא בלדי זיא נעביך אויז דער שויל זיינן גיקומין זיינן זיא הוך טקום גנגין, אונ' קיגין לילה אליש מאן דאז טויר האט וואלין צו מאכין ווידר לאלטנה גנגין אונ' ווען זיא נעביך הרויז זיין גנגין דאז חיות אופט ניט זיכר גוועזין פון רשעות וועגן מן בוז לייט ריקים ופוחזים אונ' לומפין גינד דאז איין אידר אשה נעביך האט גאט גיראנקט דאז זיא אירן מאן ווידר בשלו' בייא זיך גיהאט האט, אונ' זענן צור זעלבי צייט קיין מ' ב"ב מיט דען זעלבין דיא מהמבורג לאלטנה קומין זיין, זענן אך אין דער זעלביגי צייט קיין גרושי עשירים גוועזין דאך איין אידריר זיך ערליך ארנערט דיא גרעשטי עשירים אין דער זעלבי צייט איזט גוועזין חיים פירשט ע"ה איזט איין מאן גוועזין מן עשרת אלפים ר"ט אבי זצ"ל איזט איין מאן גוועזין מן ח' אלפי' ר"ט אנדרי מן ו' אלפי ר"ט אך מן ב' אלפי' אביר זיך זער שין גיפירט אונ' גאר באהבה ובחיבה מיט אנאנדיר גילעביט, אביר אינשיענרי¹) האבין בעשיר גילעבט אליש לע"ע דיא גרעשטי עשירים אונ' האטשי²) דער נור האט ת"ק ר"ט זיין אייגינש גיהאט האט זיך לאזן גנץ וואול זיין אונ' איין אידריר זיך לאזן משמח בחלקו זיין פיל מער אלש לע"ע אין דיזי דורות דאז דיא עשירים ניט צו ערזעטיגן זיין ועליהם נאמר אין אדם מת וחצי (טוב)[תאן]תו בידו עכ"פ גירענקט מיך נאך דאז מיין פאטיר זוא איין בעל הבטחה איזט גוועזין אליו ער קיין גילייכניז גיהאט האט ואלמלא ער ע"ה ניט זוא גאר מיט דען ציפירלי³) ווער ביהאפט גוועזין העט ער עש דאך גאר ווייט גיבראכט אונ' האט זייני קינדר גאר וואול אונ' ערליך בישטאט דיזוש איזט גוועזין אין מיינר קינדהייט לערך עשרה שני' אלט גוועזין דאר

1) allgemein (in genere) 2) selbst 3) Zipperlein.

האט דער שוויד מלהמה גיהאלטן מיט המלך מרעני מרק
יר"ה איך קן ניש פיל חידושי' שרייבן ווייל זאלכיש בילדותי
נישעהין אונ' אליש איין קינד דאז אין חדר האט זיטצין מוזין,
אלוז באותו זמן זענן מיר תוך אלטנה גיזעסין אין אייטל
דאגות דען עש איזט גאר איין קאלטיר ווינטר גיוועזין דאז
אין נ' שני' זוא קיין ווינטר איזט גיוועזין, מאן האט אין דען
שווידישין ווינטיר גיהיישין אלוז האט דער שוויד אליר וועגין
קענן איבר קומן ווייל עש זוא הארט גיפרארין איזט גיוועזין,
מיט איין מאלט אם שבת קומט דיא צעקה דער שוויד קומט
איזט נאך למחרות גיוועזין זענן נאך אים בעט גילעגין זענן
מיר נעביך אלי אויז דען בעטין גישפרונגין אונ' נאקדיג אונ'
בלויז מיט אונז קינדיר אין מקום גילאפין אונ' לקצת אצל
ספרדיים לקצת אצל בערגיר זיך מוזין ביהעלפין אלוז זענן
מיר זמן מעט זוא גיזעסין אליש ענטליך אבי ז"ל האט משתדיל
גיוועזין, אונ' ער איזט דער ערשטי ב"י גיוועזין דער זיך ווידר
תוך המבורג גיזעצט צו וואונין, דאר נאך אליש נאך גראד
האט מאן ווייטיר משתדיל גיוועזין דאז יותר ב"ב זענן אינש
מקום קומין צו וואונין, אונ' אלוז פאשט אלי ב"ב אינש מקום
גיזאגין צו וואונין, מלבד דיא פאר דען גירוש תוך אלטנה
גיוואונט האבין דיא זענן תוך אלטנה וואונין בליבין, תוך
אותו זמן האט מאן גאר וויניק מסים אן דער שררה גיגעבן
איין אידריר האט פאר זיך עצמו מיט דען זעלביגן דיא דאר
צו זיין גיזעצט גיווארין אקורדירט, אביר מיר האבין קיין ביה
הכנסת גיהאט במקום המבורג אונ' אך גאר קיין קיומי'
גיהאט, אך ורק זענן זוא גיזעסין על פי החסד מן עצה יר"ה,
ב"י זענן דאך צו זאמין גאנגין אונ' מנין גימאכט אין חדרים
זוא גוט זיא נעביך גיקענט האבין, אויב זאלכיש העצה יר"ה
שונט לקצת גיוואושט האבין זיא דאך דורך דיא פינגיר גערין
גיזעהין אביר באם עש גייסטליכי האבין גיווארין האבין
זיא עש נישט ליידין וואלין אונ' אונש נעביך פאר יאגט אליש

דאז שיכטרין שאף האבין מיר מוזין נאך אלטנה שולין גין,
 דיזיש האט איין צייט לנג גיווארט זענן מיר נעביך ווידר
 אין אונזירי שלכיר גיקראכין אלזו איזט עש גיוועזן דאז מיר
 לעתים האבין מנוחה געהאט ולעתים זיינן ווידר פאר יאגט
 גווארן עד היום הזה, ודאג אני דאז זאלכיש זוא ווארין
 ווערט זוא לנג מיר בהמבורג זענן אונ' זוא לנג דיא בערגרייא
 תוך המבורג ריגירין¹⁾, המקום ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו ירחם
 עלינו וישלח משיח צדקינו ולעבדו המקום ב"ה וב"ש בתם
 לבבינו דאז מיר מויכטין אונזר תפילה טון בבית מקדשנו
 בירושלים עיר הקודש אכן, אלזו זענן זיא גיועסין בהמבורג
 ואבי זצ"ל זיין מו"מ איזט גיוועזן עם אבנים טובות ושאר
 זאכין וויא איין ב"י דער פון אלים וואש נאשט, המלחמה
 עם דעני מרק ושוויד הולך ומתגבר והמלך שוויד האט גרושי
 הצלחה גיהאט דאז ער אליש האט המלך הין וועק גינומן
 אונ' קומין פאר דאז מלך זיין הויפשטאט דאר ער זיין
 ריזידענטשטאט אין גיהאט אונ' זעלביגי בילעגרט²⁾ אונ' ניט
 פיל גיפעלט דאז ער זיא אין ביקומין העט ווען ניט דער מלך
 זוא גיטרייא יועצי אונ' אונטירטאנן גיהאט העט דיא המלך
 יר"ה מיט גוט אינ' בלוט זענן ביא גישטאנדן, דאז ער
 אליש בס"ד ארהאלטין האט אביר בוודאי אליש טן המקום
 ב"ה וב"ש דער אין האט ערהאלטין דען ער איזט איין מלך
 חסיד אונ' גירעכטיר פרומיר מלך יר"ה גיוועזין³⁾ אונ' מיר ב"י
 זענן וואול אונטיר אין גיועסין, האטשי⁴⁾ מיר האבין תוך המבורג
 גיוואונט האט דאך איין אידריר ב"ב מוזין ו' ר"ט מס געבן
 ווייטיר ניקש, לאתר זה האבין האלענדיר המלך ביא גישטאנדן
 אונ' מיט אירי ספינות דורכים זונט⁵⁾ קומין אונ' איין לאך אין
 דער מלחמה גימאכט דאז שלום איזט גיווארן אביר דענימארק
 אונ' שווידן זענן זיך ניט גוט האטשי זיא זיינן פריינט

1) Vgl. Schudt I, 376. 2) belagert 3) Friedrich III
 4) obgleich 5) durch'm Sund.

אונ' זיך מתחתן זיין יחדיו פיקין דאך אלי צייט אייניר אויף
 דען אנדרין, בזמן הזה איזט אחותי הענדילכי ע"ה איין כלה
 גיוועזן עם בנו של מהור"ר גומפיל מקליב אונ' איר ח"י מאו
 ר"ט נאך געבין דאש איזט צו דער זעלביג צייט גאר פיל גיוועזן
 אונ' איזט קייניר בהמבורג גיוועזן דער ביז צו דער זעלביג צייט אזו
 פיל האט נאך געבין, דאר קיגן איזט עש אך דער פרינציפאלשטי
 שידוך אין גנץ אשכנז גיוועזן אונ' כל עולם זיך איבר דער גרושי
 נדוני אונ' גוטין שידוך פאר הירושת¹), אביר אבי זצ"ל איזט אין
 זיין מו"מ גיזעסין אונ' איין גרושיר בעל הבטחה גיוועזן דער
 זיך אויף הש"י ב"ה פאר לאזין האט דאז ער אים ווערט
 העלפין זיין אנדרי קינדר אך בכבוד אויז צו געבין, דען ער
 האט זיך ע"ה אין זיין הויז האלטונג אונ' מיט געשטונג²) מיט
 אלים בעשיר גפירט אלש לע"ע דיא עשירים דיא ל' אלפי ויותר
 אין איר אייגנש האבין, אונ' זאלכיש אך עד יום מותו אויז
 גפירט נון זאלל איך שרייבין פון דער חתנה דיא ער לאחותי
 ע"ה גימאכט, האט אונ' דיא וואקירי חשובי לייט דיא עם
 מחותני מהור"ר גומפיל קומין זיין, אונ' וואש פאר איין איש
 קדוש ע"ה ער גיוועזט איזט קאן איך ניט גינגיגן בישרייבין,
 אביר ער האט ניט גיגליכן דיא לע"ע זיינין וויא ערליך ער
 גליפירט האט אונ' וויא מאנפיו³) עז אויף דער חתנה איזט צו
 גאנגין, קען איך ניט ארשרייבין אונ' העיקור וויא ער ע"ה
 עניים ואביונים האט משמה גיוועזן זאלן מיר אלי זיין זכות
 גניסין, אבי זצ"ל איזט ניט זוא גרוישר עושר גיוועזן אביר
 וויא שוין גידאכט זיין הבטחה על המקום ב"ה גיהאט איזט
 קיינים ניקש חייב גיוועזן אלזו האט ער זיך ערליך ע"ה כחיה
 גיוועזן אונ' זיך גאר זיאר לאזין ווערין דאז ער אשתו ובניו
 בס"ד האט מהייה גיוועזן, ער ע"ה איזט מדוכא ביסורין
 גיוועזן אונ' איזט שוין איין מאן צו זייני יארן גיוועזן משום

1) verwundert 2) Gästen 3) pompös?

זה ער גאר זעהר גיאוילט מיט זייני קינדר אויז צו געבין, ער ע"ה האט אמי תי' גינומין איזט איין אלמון גיוועזן וואול ט"ו שני' ויותר איין אשה גיהאט אונ' קיין קינדר עמה גיהאט וויא זיא ע"ה גישטארבין איזט לאחר מותה האט אבי ע"ה אמי תי' גינומין זיא איזט נעביך איין פארלאזן יותם גיוועזן אונ' מיין ליבי פרומי מוטר מיר אופט פארצילט וואש זיא זיך נעביך אין איר יותם שטאנט גינימ¹⁾ האט מיט אירי פרומי מוטר הצדיקות מטה ע"ה דיא האב איך נאך גיקענט איזט קיין פרומיר קלוגיר פרא גיוועזן אלש זיא ע"ה, מיין עלטיר פאטיר ע"ה האט גיהיישין ר' נתן מעלרייך האט גיוואונט במקום דעטמול איזט איין גרוישר עושר אונ' וואקריר פאר נעמיר מאן גיוועזן ענטליך האט ער לשם איין גירוש ביקומין דאו ער מיט אשתו ובניו משם היין וועק גימוזט אינ' האבין זיך נאך אלטנה ביגעבין, צור זעלבין צייט האבין קיין עשרה ב"ב לשם גיוואנט אונ' זיך ערשט אן גיפאנגן לשם מיישב צו זיין, אין דער זעלביגי צייט איזט אלטנה איין גראף שאפט גיוועזן דאו דען שר משאמבערג צו גיהעריג גיוועזן אונ' נתן שפאניער ע"ה איזט דער ערשטי גיוועזן דער עש האט אויז גריכט דאו ב"י תוך אלטנה גיוואונט האבין, אונ' צו דער זעלביגי צייט האט אלטנה אונ' דיא גנטצי גראף שאפט פיניבארג²⁾ נאך ניש צום מלכות דעני מארק גיהערט אביר לאחר זה איזט דער זעלביגי גראף זונדיר³⁾ זרע גישטארבין אלזו איזט עש דען מלכות דענימארק אהיים גיפאלק, אלזו האבן זיך אליש איינציג ווייס דארהין גיזעצט, דער נתן שפאניער האט חתנו מהור"ר ליב ג"כ תוך אלטנה גיזעצט, דער ר' ליב איזט איין הילדסומיר גיוועזן איזט צוואהרין קיין עושר גיוועזן אביר דאך איין עהרליכר מאן ע"ה גיוועזן דער זיין קינדר האט עהרליך אויז געבין, וויא עש אין דער

1) in Nöthen gewesen 2) Pinneberg 3) ohne.

זעלבי צייט איזט דער סידר גיוועזן, אשתו אסתר ע"ה איזט
גאר איין וואקרי פרוימי עהרליכי פרא גיוועזן אונ' זיך גאר
וואול אויף מו"ט פאר שטאנדין האט ממש דאז גנטצי בית
מחייה גיוועזן אונ' אלי מאהלט ליריד קיליר אום שלאק¹⁾ גירייזט
מיט סחורות דהיינו ניט פיל סחורות מיט גינומין דיא לייט
האבין זיך באותו פעם בניגן לאזין, זיא האט גאר וואול גירעט
המקום ב"ה האט איר חן געבין בעיני כל רואיה, קעהרתות²⁾
תוך הוילשטיין³⁾ האבין זיא זעהר וואול פאר מויכט⁴⁾, אלזו
האבין זיא איר קינדר ג' עד ד' מאות ר"ט נאך געבין אונ'
דאך אידימיר⁵⁾ גיהאט דיא גרושי עשירי זיינן גיוועזן אליש
ר' אלי' באלין ע"ה איזט איין גרוישר עושר גיוועזן מן ל'
אלפי' ר"ט ור' משה גאלדציהר⁶⁾ איין גרוישר עושר אונ'
דעהרי מער בנו מהור"ר משה איין גרוישר עושר אונ' וואקריר
מאן עד יום מותו גיוועזן, בנו ר' ליפמאן צווארן זוא קיין
גרוישר עושר גיוועזן האט זיך דאך היגש ערליך מוהיה
גיוועזן אונ' דערי זייני קינדר יותר, דאז איך זולכיש דארום
שרייב דאז עז עבין ניט אן דיא גרושי גרוניות גילעגן איזט
אליש וויא אין דיא זעלביגי צייטן צו ארזעהן איזט גיוועזן
דאז לייט אירי קינדר האבין וויניק נאך גיגעבין אונ' גרושי
עשירים גיווארין זיין, נון ווידר צו אונזר צוועק צו קומין
דאר מיין עלטיר פאטיר ר' נתן מעלריך ע"ה איין גרוש
ביקומין וויא גידאכט האט ער זיך אצל ר' ליב חתנו של
נתן שפניר בביתו ביגעבין אונ' גרויש עשירות מיט גיבראכט
דאז מיר אויפט דיא אסתר אשת של ר' ליב הנ"ל מיר חידושי'
פון דען עשירות פארצילט האט גנצי קיסטין פול גילדני
קעטין ושאר תכשימות אונ' גנצי גרוישי בייטלין מיט מרגליות
דאז אין דער זעלבי צייט אויף מאה פרסאות זוא קיין עושר

1) Kollerumschlag 2) adelige Damen 3) Holstein 4) gemocht

5) Eidame 6) S. Cod. 335 der Stadtbibliothek zu Hamburg in
Steinschneiders Catalog p. 162.

גיוועזן וועלכיש אביר בעו"ה ניט לנג גיוועהרט איזט ב"מ¹)
 דבר אויז גיקומין איזט מיין גרויש פאטיר אונ' עטליכי קינדר
 גישטארבין מיין גרויש מויטר זעליג האט נאך איבריג גיהאלטן
 ב' לדיגי בנות איזט מיט אינין בעירום ובחוסר כל ארויז
 גאנגין אונ' מיר פאר צילט וויא זיא זיך נעביך מוזין גיניטן,
 קיין בעט ניקש גיהאט אויף האלטן אונ' שטיין איר נאכט
 לעגיר האבין מוזין, אויב זיא שונט צווארין איין טאכטיר גיהט
 אויז געבין, אביר האט איר נעביך ניט קענן צו הילף קומין,
 האט איין זון ג"כ גיהאט אויז געבין בשמו ר' מרדכי איזט
 עש גאר וואול גנגין איין גרוישר עושר אביר דער זעלבי
 איזט ג"כ באותו זמן הוא ואשתו וילד אין דבר ב"מ גישטארבין,
 אלזו האט זיך מיין ליבי גרוישמוטיר מיט אירי בידי יתומי
 גרוש צרות גניט אונ' ממש פון איין הויז צום אנדרן מוזין
 קריכן עד כי יעבור הזעם דאך דער דבר האט לקצת אויף
 גיהערט האט זיא איר בית וואלין ווידר ביוואונן אונ' לאזן
 אויז וועטרין איר זאכין, אביר דאר האט זיא וויניק גיפונדין
 איר בעשטי זאכין זענן הין וועק גיוועזין שכנים האבן ביא
 זיא גיוואונט אונ' דיא ברעטיר אויז דיא בעדים²) אויף גיהויבן
 אונ' אליש אויף גיבראכין אונ' מיינשט אלי דאז איריגי הין
 וועק גינומין אונ' גאר וויניק פאר איר אונ' אירי יתומים נעביך
 איבר גילאזין נון וואז האט זיא נעביך טון זאלין, מיין פרוימי
 גרוישמויטר ע"ה נאך איין וויניק משכנות גיהאט דאר זיא
 זיך מיט אירי יתומי' פון ארנערט, דיא בידי יתומי' זענן
 גיוועזין דודתי אולק אונ' אמי מורתי מרת בילה ת"י ענשליך
 האט דיא גוטי פרא אמי זקיני ע"ה זוא פיל צוזאמן (גישראפט)
 [גישראפט] אונ' גיבראכט דאז זיא היתומה אולק האט אויז גיגעבין
 אונ' זיך משדך גיוועזין צו ר' דוד העני ע"ה איזט איין גדול הדור
 גיוועזין אונ' דיא מרינה גיהאט אונ' כמדומה לי אבי' תוך
 פרישלאנד גיוועזין, דאר נאך איזט ער תיך אלטנה קומן

1) Pest, Gott bewahre uns = ב"מ 2) Böden.

האבין זיא אים לשם פאר איין אב"ד אויף גינומין דער חתן
האט גיהיישן אלי' כהן ע"ה האט איהם ת"ק ר"ט נאך
גיגעבין דער זעלבי איזט בקרוב ימ' צום גדול עשירות
גינומין אונ' איין גרוישר איש מוצלח גיוועזין, אביר ער איזט
בע"ה בנערותו גישטארבין איזט נאך קיין בן ארבע' שנה
גיוועזין, באם אים המקום ב"ה העט זיין לעבין גילאזין וועהר
איין גרוישר מענש אויז אים גיווארין כי ה' מצליח בידו ווען
ער ע"ה¹⁾ אשפה בידו גינומין איזט ממש זהב דרויז גיווארין אביר
דיא מערכה²⁾ אים גאר צו גישווינד גיקומין ובאותו פעם ג"כ
גיצענק גיוועזין, איבר פרנסות אבי זצ"ל איזט פרנס כמה
וכמה שני' גיוועזין אונ' דער אלי' כהן ע"ה האט זיך לאזין
דונקין³⁾ איזט איין יונגיר מאן גיוועזין אונ' זיין עשירות הולך
ומהגבר בכל יום ויום איין חכם אונ' איין בן טובים אביו
איזט מהור"ר דוד העני גיוועזין דאז ער זיך כמה וכמה
פעמי' פאר לויטן לאזין ווארום זאל איך נישט זוא וואול פרנס
זיין אליש מיין שוואגיר ליב איזט בין איך נישט זוא קלויג
אליש מיין שוואגיר ליב איזט, בין איך נישט זוא רייך אלש
ער איזט בין איך נישט מבני טובים אלש ער איזט, אביר
המקום ב"ה דער זיין צייט אונ' ציל אלזו פאר זעצט אונ'
אורדנירט האט, אין באותו פעם הין וועק גינומין, בחייו זענין
קהל באותו פעם ג"כ אין מחלוקות גיקומן אונ' וויא הסידר
עולם איזט דער דיזי דער אנדרי יעני פארשייא גיהאלטין אלזו
איזט עש באותו פעם גאר איביל אין אונזיר קהילה בע"ה
גאנגין, בראשון גישטארבין פייבלמן ע"ה פרנס גיוועזין, דאר
נאך איזט גישטארבן חיים פירשט ע"ה דער גרעשטי עושר
בקהילה גיוועזין, ג"כ פרנס גיוועזין דאר נאך האט זיך אברהם
שמש נידר גיליגט אונ' גישטארבין וקודם יציאת נשמתו ער
גיזאגט מאן האט מיך בירופין בישיבה וב"ד של מעלה זאל

2) Schicksalswendung 2) עמכם הסליחה = mit Verlaub

3) dünken.

עדות זאגן, חיים פירשט ע"ה האט איין זון גיהאט האט ר' זלמן גיהיישן איזט גבאי גיוועזן ג"כ גישטארבן איזט איין אדם חשוב גיוועזן ע"ה איין גרושיר למדן ושאר ב"ב וואש מיר איזט פאר געסן אלוו האט המקום ב"ה דען שמרייט עם פרנסי גיענדירט, נון ווידר צו אמי זקנתי מטה ע"ה צו קומן דאר זיא נון האט דודתי אולק ע"ה אויז געבן לא נשאר לה מאומה אונ' האט היתומה אמי תי' גיהאט איזט איין בתולה מן י"א שני' גיוועזן האט זיך עמה ביגעבן בבית של בתה גלוק¹⁾ ע"ה וועלכי גיהאט האט יאקב ריא ע"ה, נון דער יאקב ריא ע"ה צווארין קיין גרושיר עושר גיוועזן אביר דאך איין עהרליכר מאן דער זיין קינדיר האט נאך געבן תי' עד ת"ק ר"ש אביר אייטיל אויז בינדליכי שידוכים מיט זייני קינדיר גיטאן אונ' אייטיל פייני בתורים אין גיזעצט אונ' זיך לבן טובים מדביק גיוועזן ווען נון אמי זקנתי זמן מה בייא אינין גיוועזן אונ' האט עניקליך יתומי' ג"כ גיהאט זעלבי לעתים אפשר צו פיל גיקומן אודיר זונשטין וואו ווידריגיש פיר גיפאלין וויא וואול בייא עלשרין אונ' קינדיר פלעגט צו זיין זוא איזט זיא נעביך צו דודתי אולק מיט איר יתומה גנגין אונ' זיא האבין זיך אליש עצמו מפרנס גיוועזן דהיינו אמי תי' האט גאר וואול קניפלין²⁾ קענין כסף וזהב שפיצין זוא האט המקום ב"ה איר חסד גיטאן דאז סוחר' תוך המבורג איר האבין כסף וזהב צו קניפלין געבין אונ' יאקב ריא ע"ה איזט דאז ערשטי מאלט ערוב פאר איר גיוועזן דאר נאך האבין דיא סוחר' גיזעהין דאז זיא עהרליך האלט אונ' דען סוחרים דאז איריגי צו רעכטיר צייט ווידיר ליפירט האבין זיא איר לבד ניטרוואט אמי תי' האט אך כמה מאטכיר³⁾ גיהאט אצלה דיא פאר איר גיקניפילט האבין אונ' אמי תי' איזט איר לער מיישטרין גיוועזן דאז זיא גילערניט האבין,

1) In E. verbessert in אולק 2) klöppeln 3) Mädchen.

אונ' דאז זיא זיך אונ' אירי מוטיר ענטליך דא פון ערנערט
האבין אונ' זיך היפש אונ' ריינטליך דאר פון אך קליידין
קענן, אביר האבין נעביך ניט פיל איבריג גיהאט דאז אמי
ת"י זיך אופט האט דען גנטצין יום מיט איין שטיק לחם
ביהאלפין אונ' אליו פאר ליפ גינומין אונ' איר הבטחה אויף
הש"י ב"ה גיהאט וועלכיר זיא עד הנה ניט פאר לאזין אונ'
זיא דיא זעלבי הבטחה אך עד היום הזה ביהאלטן ומי יתן
איך ג"כ זולבי נטוואר¹⁾ אן מיר נעמין קענט נון המקום ב"ה
וב"ש גיבט איינים אידרין מענשין ניט גלייך, נון אבי זצ"ל
וויא שונט גידאכט האט צו פארין אייר²⁾ ער אמי ת"י ביקומן
איין אשה גיהאט זעלבי רייצא גיהיישן, זאל גאר איין וואקיר
מענש אונ' גרושי גברתנית גיוועזין זיין אונ' גרושי חשובי
הויהאלטונג גפירט ענטליך גישטארבין אונ' קיין קינדר עם
אבי זצ"ל גילאזין, דיא זעלבי האט צופארין איין איינציגי
טאכטיר גיהאט אלש אבי זצ"ל עם אשתו ראשונה איין שטיף
טאכטיר ביקומין וועלכי קיין גלייכניז גיהאט הן ביופי'
ובמעשיה פראנצעזיש אליש איין וואשיר גיקענט וועלכי אבי
זצ"ל אך פעם אחת זער צו נוסץ קומין דען אבי זצ"ל האט
איין משכון מן ראש גיהאט מן ת"ק ר"ט אלזו קומט הראש
לאחר זמן מה מיט נאך בי' ראשים אונ' וויל המשכון ליוזין³⁾,
אבי זצ"ל איזט ניקש קשה גיוועזין גיאט הינויף אונ' לגניט
המשכון, בתו הורגה שטיט ביא דער קלאף צימיר⁴⁾ אונ'
שפילט דרויף כדי דאש דען ראשים הזמן זאל ניט לנג ווארין

1) Natur 2) zuvor = bevor 3) auslösen 4) beim
(Clavier; Klaffzimmer, offenbar eine deutsche Volksetymologie für clavicymbalum, woraus auch das franz. clavecin entstanden ist; Grimm D. W. V, 899 kennt nur die Form Klaffenzimmer; über den Familiennamen Klaffzimmerer = קלאפצימיר s. meine Bemerkung zu S. Hoek, die Familien Prags 319 u. 1.

אלו שטינין דיא ראשים בייא איר אונ' בירדין זיך יחדיו ווען דער יהודי ווערט קומין מיט אונזר משכון וואלין מיר עז נעמן זונדר געלט אונ' דאר פון גיהן דאז האבין זיא אויף פראנצעזיש גירעט אונ' ניט גיראכט דאז עש דיא בתולה פאר שטיט, אלוז איזט אבי זצ"ל מיט דען משכון גיקומין אלוז היבט זיא הויך אן צו זינגין בחיית לא המשכון היום בכאן ומחר ויברח האט נעביך אין דער האשט¹⁾ ניקש קענין אנדרשט הריוז ברענגין אלוז זאגט אבי זצ"ל צום ראש מין הער וואור איזט דאז געלט, זאגט דער ראש געביט מיר דאז פפאנד זאגט אבי זצ"ל איך גיב קיין פפאנד איך מוז דאז געלט ערשט האבין אלוז היבט דער אייני ראש צו דיא אנדרי ברדיר מיר זיינין פאר ראטין דיא הור מוז פראנצעזיש קענין אונ' לאפין מיט טרייא ווערשיר²⁾ צום הויז הריוז, דען אנדרין טאג קומט דער ראש לבר צו גין אונ' גיבט אבי זצ"ל זיין קרן ורבית פר המשכון אונ' זאגט איר העט⁸⁾ עש פיל צו גנישין גיהאט, אונ' אייער געלט וואול אן גיליגט דאז איר אייער טאכטיר העט פראנצעזיש לאזין לערנין אונ' גיט דאר מיט זיין וועגיש, נון אבי זצ"ל האט דיא שטיף טאכטיר אצלו גיהאט אונ' זיא ניט אנדרשט אליש זיין איינין קינד פון זיין לייב גיבורין גיהאלטין זיא אך אויז געבין אונ' גאר איין גושין שידוך מיט איר גיטאן האט גיקראגין⁴⁾ מן אוריג⁵⁾ בן ר' קלמן אוריג אביר זיא איזט אין ערשטין קינד גישטארבין ע"ה אונ' איזהו ימי' דער נאך האט מאן זיא ביגזלת אונ' אירי תכריכי אויז גיצאגין איזט זיא צו חלום גיקומין אונ' עז מגלה גיוועזין האט מאן זיא אויף קובר גיוועזין אונ' זאלכיש ביפונדין זענין דיא ווייבר פלוקש גאנגין אונ' האבין איר אנדרי תכריכי גיניט וויא זיא זיטצין אונ' ניאין קומט דיא פילציל⁶⁾ אין דער

1) Hast 2) Drohworten 3) habt 4) gekrogen = gekriegt, bekommen 5) Aurich 6) Pulcelle = die Magd s. Grünbaum, Jüdisch-deutsche Chrestomathie p. 175 n. 1.

שטויב צו גין אונ' זאגט אומיש גאמיש ווילין איילט איך
מיט אייער ניאין זעכט איר ניט דאז מת צווישן איך זיצט
אביר דיא ווייבר האבין ניקש גיזעהן, וויא זיא פערטיג זיין
גיוועזין, האבין זיא דעם מת זייני תכריכים געבין זוא איזט
זיא אך איר לעביש טאג ניט ווידר קומין אונ' אין איר רוא
גיבליבן, נון וויא איך שונט גידאכט וויא אבי זצ"ל אמי גינומין
אונ' קצת מה וויא עש אין גנגין האט זוא בלדי אבי זצ"ל
עם אמי תי' האט חתנה גיהט האט ער תקף מיין גרויש
מויטר מטה ע"ה צו זיך גינומין אונ' איבר זיין טיש גיזעצט
אונ' כל ימי חייה זיא בייא זיך גיהאלטין אונ' איר כל הכבוד
שבועולם אן גיטאן אליש ווען עש זיין אייגני מוטר וועהר
גיוועזין, דאז בעט העמדיר¹⁾ דאז מיין גרויו מוטר נעביך אן
מיין מוטר געבין האט דאז ועלביג האט איר מיין מוטר
אליש ווידר געבין אונ' אליש מיט ווישן שאפט פון מיין פאטיר
ע"ה לקצר זיא איזט זוא וואול גיהאלטין ווארין אליש ווען
זיא אין איר אייגין בית וועהר גיוועזין הש"י זאל דען זכות
אן אונש אונ' אונזרי קינדיר גנישין לאוין, איזט יותר אלש
טויב שנים בייא איהם גיוועזין אין אלן כבוד, לאחר זה איזט
ער גיוועזין אלז דיא ווילנר²⁾ זענן אויז פולין גילאפין אונ' פיל
להמבורג קומין אונ' איין אן שטעקינדיגי קרענק אן זיך גיהאט
אונ' צור ועלבי צייט האט מאן קיין הקדש אודיר זונשטין
היזיר גיהאט דאר מאן האט קראנקי לייט קענן איין ליגן
אלוז האבן מיר וואול " קרנקי לייט אויף אונזר באדים"³⁾
גיהאט ליגן דיא אבי זצ"ל אלי האט לאזין אויז האלטין קצת
מהם זענן גיזונד גיווארן קצת מהם זענן גישטארבין, איך
ואחותי עלקלי תי' זענן אך באותו פעם אין דער קרענק

1) Das Bett Hemden = die Anzahl 2) Wilnaer s. Kaufmann, die letzte Vertreibung der Juden aus Wien p. 62 n. 5 3) Bodem = Boden.

גילעגן, מיין פרוימי גרוש מוטער ע"ה איזט בייא אל דען קראנקן גיוועזין גנגן אונ' גיזעהין דאז קיינער קיין סנגיל גיהאט האט, הגם אבי ואמי עש ניט גערין ליידן וואלן האט זיך דאך ניט וועהרין וואלן לאזן אונ' אלי יום ג' או ד' פעמי' אופים באדים גאנגן בייא דיא קראנקן ענטליך איזט זיא אך קראנק גיווארין אונ' י' יום גילעגן דער נאך בשם טוב ובשיבה טובה גישמארבן איזט ע"ד שני' אלט גיוועזין אביר איזט נאך זוא פריש גיוועזין אלש וואן זיא איין בת מן ארבעי' שנה ווער, דאש רידן אונ' דיא ווידוים דוא זיא גיזאגט איזט אין להגיד אונ' דען שבח דען זיא אן אבי זצ"ל האט געבין אונ' דיא האנק זאגונג דיא זיא קיגן איהם גיטאן האט איזט ניט צו בישרייבן אבי ואמי איר אלי שבוע געבן פעס אחת חצי ר"ט פעס אחת ב' שוק¹) דאז זיא זיך זאל וואש פיר²) צו גוט טון אונ' דאר פיר קאפין וואש זיא וויל אך איזט אבי זצ"ל אין קיין יריר³) גירייזט אודיר ווידר היים קומין האט איר כל פעס וואש מיט גיבראכט דאז זעלביג האט זיא ע"ה אליש צוואמין גישפארט אונ' אויף קטנים משכנות פארליניט⁴), דאר זיא נון האט שמערר- בין זאלין האט זיא לאבי ע"ה גיזאגט מיין זון איך גיא איצונדיר דען וועג פון אלי מענשיך, איך בין זוא לנג אין אייער הויז גיוועזין אונ' העט מיך גיהאלטן אלש ווען איך אייאר לייפליכי מוטיר וועהר גיוועזין, ניט דאז אליינט דאז איר מיר העט דאז בעשמי עסין אונ' טרינקן גיגעבין אונ' מיך בכבוד גיקלייט איר העט מיר נאך געלט דער צו גיגעבין, וואו האב איך מיט דען געלט גיטאן דאז האב איך מיר צו זאמין גיהוגט⁵) אונ' גישפארט דאז איך ניט דאר פון גינומין אונ' אליש זוא נאך גיראד אויף קלייני משכנות פאר לענט דאז איך און גיפער איין ר' ר"ט ווער בייא אזמין⁶) האבין, נון וועהם זולטי

1) Schock Heller 2) dafür 3) Messe 4) verleht = ver-
liehen 5) gehegt = gehalten 6) beisammen.

דיווש בליכר גיהערין אלש מיין ליבר איידים, דען עש איזט
 אליש פון דען זייניגין, אביר ווען מיין ליבר איידים וואלטי דאר
 אויף מוחל זיין, אונ' עש מיין צווייא ארמי עניקליך דען יתומים
 פון בני ר' מרדכי לאזין איך שמעל עש אין זיין בליבן וויא ער
 וויל אונ' דארבייא האט מוזין ר' יודה אונ' ר' אנשיל אונ' אל
 איר קינדר אונ' איידימיר זיין אלזו האט איר אבי זצ"ל
 גיענטפרט, מיין ליבה שוויגר אונ' מוטיר איך ביט אייך זייט
 גירושט¹⁾ גאט ווערט געבן דאז איר נאך לאנג ביא אונש
 בלייבין ווערט אונ' דאז איר דאז געלט מויכט זעלכירט אויז
 טיילין אן וועם איר וואלט איך בין עז אייך פון הערטצין מוחל
 אונ' [ווען]²⁾ הש"י ב"ה ווידר אויף העלפט זוא וויל איך אייך נאך
 מאה ר"ט דאר צו שענקין כרי איר מער רווח' פון קריגן
 קענט אונ' דען מיט מכין קענט וואש אייך ביליביט, אליש
 נון מיין גרויש מוטיר דיווש מאבי ז"ל גיהערט איזט זיא
 נעביך פול שמחה גיוועזין אונ' אין אונ' אמי ת"י אונ' זיין
 קינדיר אן גיפאנגין מיט אלי ברכות שבעולם צו בענשין אונ'
 פאר אלי לייט מספר בשבחה גיוועזין אונ' דען אנדרין טאג
 רוהיג אונ' זאניפט איין גישלאפן אונ' מיט גרושין כבוד צו
 קבורה קומין אלש וויא זיא אך וואול ווערט איזט גיוועזין
 איר זכות זולין מיר אונ' אונזרי קינדר וורע זרעינו גיניסן
 ווידר צו קומין פון אבי זצ"ל דאש ער אחותי הענדלה ע"ה
 האט חתנה גימאכט האב זולכיש בקצרה גידאכט כי מה לי
 להאריך נור גישריבן לקצת וויא אמי ת"י נעביך זוא איין
 פאר לאזין י(ות)[ת]ם גיוועזין אונ' איר הבטחה אויף הש"י ב"ה
 גיהאט דער איר זו הערליך אונ' רייכליך גיהאלפן וויא
 פולגינדי מעשה אויז ווייזט אויב עש שונט איר קינדר איינין
 ניט זוא וואול אליש דען אנדרין גיט עש דאך דען מיינשטין
 ת"ל וואול אונ' האבין איר ברויט דארום ווער זיך מיט

1) ruhig 2) nach F.

גנטצין הערטצין אויף המקו' ב"ה פאר לאזט דען ווערט דער
 העכשטי ניט פאר לאזין בטחו בי"י והי' ה' מבטחו גילובט
 זיין ער אימיר אונ' איביג, דיזש איזט גאר אין שין מעשה
 און איין טרושט פאר אלי ביטריפטי ביזורגטי הערטציר דאו
 מאן זיך נואמאליש זאלי מייאש זיין פון דער הילף מן המקום
 ב"ה גלייך דיזין חסיד אך גישעהין איזט, אויב שוין ארמוט
 ווידר ווילין אונ' פילירלייא צרות אויף אים זענין קומין זוא
 האט ער דאך אליש מיט גידולט אן גינומין אונ' פון זיינים
 גאט ניט גוויבין וועלכיר אים אך זוא גינעדיגליך בייא
 גישטאנדין אונ' גיהאלפין וויא איר פולגיניש¹⁾ לייאין ווערט,
 עש וואר איין מאלט איין חסיד אונ' דער זעלבי האט צווייא
 קלייני זין²⁾ אונ' איין פרומיש ווייב ער האט אך עטוואו געלט
 דאר פון ער צערומ, אביר ער וואזט קיין מר"מ צו טרויבין
 ניקש אנדורשט אליש צו לערנן אונ' דער חסיד וואלט זיך
 דאך אליז מיט גיוואלט גערין ארנערין כדי דאו ער זיין ווייב
 אונ' קינדיר זונדיר דער לייטן גיפט אונ' גאב ארנערין קינט,
 אביר דאו גליק וואלטי אים ניט וואול אונ' ער וואר זיך
 נעביך איין שולדיגין³⁾ דאו ער דיא לייט ניט ביצאלין קונט
 אונ' האט אך קיינים דער פאר איהם וואלט ערוב זיין אונ'
 דיא לייט דיא ער שולדיג וואר דיא פאר קלאגטין אין פאר
 דען ריכטיר, אלזו שפראך דער ריכטיר דען פסק אויז דאר
 ווייל ער ניט ביצאלין קונט אונ' קיין ערוב אך ניט זוא זאלטי
 מאן איהם תפוס ליגין וועלכיש אך גישאך, נון [זיין]⁴⁾ פרום ווייב
 ווייניט איין גרושי ווייננג אונ' זיא וואושט זיך ניט מיט אירי
 צווייא קלייני קינדיר צו ארנערין ובפרט דאו איר ארימיר מאן
 אך תפוס זאס דאש דאר זיא נעביך אך מוזט פיר זורגן, אליש
 זיא נון אין אירין יאמירין אונ' [וויינין]⁴⁾ וואר קאם צו איר איין

1) folgendes 2) Söhne 3) hatte sich eingeschuldigt;
 vgl. noch bei Lessing: ich war vermuthen 4) nach F.

אלטער מאן אונ' פראגט זיא ווארום זיא זוא ווייניטי אונ' זיא זאך דאז עש זוא איין היפשיר ערבארער אלטיר מאן וואר דא ארצילטי זיא אים אל אירי נוט דאר זאגט דער אלטיר מאן הער אויף צו וויינין דען גאט ווערט דיר ווידר העלפין דאר ווייל דיין מאן דיא תורה לערניט זוא ווערט גאט דיין ניש פאר געסין דען גאט לאשט קיין תלמיד חכם פאר פאלין העלפט ער אים ניש אין דער יוגניט זוא העלפט ער איהם אין דיא עלטיר אונ' איך וויין דאז דוא דיך פיל גיניטין ווערשט אונ' ווערין דיר אונ' דיין מאן אונ' דיין קינדר פיל ווינט אונטיר אנין גין אביר גאט ווערט איך אליש צו גוטין טון ווען איר גירולד טראגין ווערט אונ' ער טרישט זיא נאך מעהר אונ' גאב איר איין ראט דאז זיא איין וועשרין¹⁾ זולט ווערין אונ' דיא לייט אים לון אירי העמדיר וועשין זוא ווערשטו דיך מיט דיין מאן אונ' קינדר ארנערין קענין ווען רוא דיך נור ניש שעמשט איין אידרין אן צו מויטן²⁾ דאז מאן דיר וואז צו וועשין גיבט, נון דיא פרא לאזיט זיך טריסטין פון דען אלטין מאן אונ' זיא דנקיט אים זער פריינטליך אונ' זאגט זיא וואלט אים פאלגין גון דער אלטי מאן גינג זייניש וועגש, אונ' זיא זאך אים ניש מער, אונ' זיא גינג אין איר הויז אונ' מאכט דען מאן עטוואו עסין אויף דער נכט, אונ' זיא טרישטיט אירן מאן ער זאלטי זיך דאך ניש און גירולדיג ווערין אונ' נור בייא זיין לערנין בלייבין זיא וואלטי ערביטיין³⁾ טאג אונ' נכט דאש זיא אין אונ' אירי קינדרכיר ארנערט, דא הויב דער חסיד ערשט אן ביטירליך צו וויינין אונ' זיין פרוים ווייב מיט אים דאז עש וואול גאט אין הימיל מוכט ארבארמן אביר דיא קלויג פרומי פרא ארמאנטי⁴⁾ זיך אס ערשטין ווידר אונ' שפראך מיין ליבר מאן דאז שרייאין אונ'

1) Wäscherin 2) anmuthen = angehen 3) arbeiten

4) ermannte.

היילין וויל¹⁾ אונז אונז אונזיר קינדיר קיין ברויט ברענגן איך וויל גיחן אונז זעהן וואז מיר גאט ווערט בישערין צו ערביטן דאז איך וואז פאר דינן אונז דרך מיט דען קינדיר קן מתייה זיין, ווא זאגט דער חסיד נון גיא הין מיין ליפ ווייב גאט וויל אין אונזיר הילף זיין אלזו איזט זיא היים גאנגן בייא איר קינדיר שלאפין, צו מארגינט איזט זיא גאר פריא אויף גישטאנדין ווייל²⁾ איר קינדיר נאך שלופין אונז זיא גינג אין דער שטאט אין דיא הייזיר אונז בעמיט מאן זאל איר צו וועשין געבין אונז דיא שטאט לייט ארבארמיטין זיך איבר איר אונז גאבין איר צו וועשין אונז זיא וואר איין וועשירין נעבך, דיא שטאט וואר אן בארטיין דאז מעהריש אונז זיא גינג אלי טאג הרויז מיט איר צווייא קינדיר אן מער אונז זיא וועשט דאר אונז שפרייטיט דיא וועש אויף דען גראז צו טריקנין³⁾, נון וואר עז איין מאלט דאז זיא זוא וועשיט זו פאריט איין שיף פאר בייא אונז דער שיף מאן פאריט אויף איר צו אס לאנד אונז ער זאך דיא פרויא אן דאז זיא זוא היפש וואר אונז ער פאר וואונדירט זיך איבר דיא שונהייט, זוא שפריכט דיא פרויא מיין הער וואז וואונדירט איר אייך איבר, מיר אלזו זער זוא ענפירט דער שיפיר איר מיין ליבי פרא איך ארבארים מיך זער איבר אייך, זאגט מיר וואז גיבט מאן אייך פון איין העמיט צו וועשין זוא זאגט דיא פרויא הער מאן גיבט מיר פון איין מאניש העמיט⁴⁾ צווייא גראשין צו וועשין, דאן איך מוז עש זויבר וועשין זוא זאגט דער שיף מאן מיין ליבי פרויא איך וואלט אייך גערין פיר גראשין געבין זו איר מיר מיין העמיט היפש זויבר וועשין וואלט דא שפריכט זיא הער גאר גערין וויל איך עז וועשין, אונז זיא נאם דאז העמיט אונז וועשמי עש גאר זויבר אונז שפרייטיט עז אויף דען גראז צו טריקנין אונז דער שיף מאן ווארטיט אלדאר אויף זיין

1) wird 2) während 3) trocknen 4) Manneshemd.

העמיט אונ' ער זאך איר צו וועשן אונ' זיא טריקניט דאז
 העמיט אונ' ליגט עז גאר היפש צו דער שיפיר קאנטי מיט
 זיין שיף ניט אן בארטין פאהרין אונ' ער הילטי דאז שיף
 איין איל¹⁾ ווייט פון בארטין אונ' ער ווארף איר דיא פיר
 גראשין אין איין פאפיר איין גוויקילט אניבר אונ' זיא נאם זיא
 אונ' ער שפראך לנגיט מיר מיין העמיט היא הער אונ' זיא
 בראכט עז אונ' לאנגיט אים דאז העמיד אין דאז שיף אונ'
 ער טאפיט זיא אן איר הנט אונ' צאך זיא אין איין צויק אין
 זיין שיף אניין אונ' פארטי שטראק²⁾ פורט אונ' זיא שרייא איין
 גרושי שרייאונג פון אינין דאז שיף אונ' דיא צווייא קלייני
 קינדר פון הויז³⁾, עז וואלטי אביר אליו ניקש העלפין אונ' זיא
 וואר שוינט ווייט אין מער אונ' מאן קונט זיא ניט מער
 הערין שרייאין, נון וויא דיא צווייא קינדר ניקש מעהר הורטיין
 אודיר זאכין⁴⁾ פון אירי מוטיר זוא ליפטין זיא צו אירין פאטיר
 אין גיפענקנים אונ' זיא ווייניטין ביטירליך אונ' זאגטיין אים
 אלי גשיכטינים פון אירי מוטיר נון אליש איר פאטיר העריט
 דיא ריד דיא דאזיגין אונ' ער היבט אויף זיין שטים אונ' ער
 ווייניט איין וויינינג איין גרושי אונ' ער שריא אונ' שפראך
 גאט מיין גאט ווארום פאר לאזטו מיך אין זאלכין אילינד
 אונ' איך האבי זיא איצונדירט קיינין מער אויף ערדין דער
 מיך ארנערין ווערט אין מיין גיפענקנים אין זאלכין גרוישן
 וויינין אונ' יאמיר איזט ער איין גישלאפין דא טרוימט איהם
 איין טרוים וויא דאר וואר איין גרויש וויסטנייא אונ' דיא
 וויסטנייא וואור פויל מיט ווילדי טירין אונ' זיא שטונדין
 איבר אים אונ' וואלטיין איהם צו רייסין אונ' זיין פלייש וואלטיין
 זיא עסן אונ' ער וואר ציטרין פאר פורכט אונ' אנגשט אונ'
 ער זיכט אום הין אונ' הער אין זיין אילינט אונ' ער זאך
 וויא דא קומין איין גרושי הירט מיט שאף אונ' רינדיר אונ'

1) Elle 2) stracks 3) von aussen 4) sahen.

אליש דיא היות רעות דיא זעלבי זאכין לישין אים שטין אונ' לאפטיין דיא בהמות נאך אונ' ער אנטליף אונ' קאם צו איינים שלאס דאז בייא איין וואשיר וואר דא הירומט פיל שיפין ווארין אונ' ער קאם אין דאז שלאס אונ' מאן זעצטי אין אויף איין שטויל דער מלוכה אונ' ערפרייאט זיך מיט וייני שיף לייט זער זער, אונ' נון ער אנטוואכט פון זיין שלאף אונ' בידענקיט דען טרוים אונ' זאגט צו זיך זעלבירט דער טרוים ווייסט אויז דאז נון ווערט פאר בייא זיין מיין אילינד אונ' גאט ווערט מיר ווידר העלפין אונ' ער ווערט מיר דורך שיף לייט ווידר ארפרייאין ווייל איך דורך שיף לייט בין ווארדין ביליידגט נון אין דער זעלבגי צייט וואר דער קיניג אין דיא שטאט גישטארבין, אונ' דיא לאנדש לייט זעצטיין זיין זון צו איינין קיניג אין דער שטאט אן זיין פאטיר שטעל, אונ' דער יונגי קיניג מאכט דיא שטאט פרייא פון מס אויף דרייא יאר דאר מיט דאז ער זיך איין גוטין נאמין ביקעם אונטר זיינין פאלק אונ' ער מאכט אך לאז אלי גיפאנגני לייט אין דער שטאט, אונ' ער וואר אך לאז גימאכט דער גוטי ת"ח מיט זייני צווייא זין אונ' ער גינג אויף דען מארק הין אונ' הער אונ' וואושט ניט איין טפעניג צו פאר דינין דען קינדרין ברויט צו קאפין אונ' ער היבט אויף זיין אגין אונ' זאך איין שיף שטיהן, דאז עש וואלט פארין נאך אושטיניא¹⁾, זוא זאגט ער צו זייני צווייא קינדיר קומט נון ווייל אייער מוטיר פון דען שיף לייטין איזט הין וועק גיפירט ווארדין זוא וואלין מיר אך אין שיף גיהן פיל לייכט מויכטין מיר אייער מוטיר ארקענין אונ' מויכט אונש גאט ווידר צו אנגדיר העלפין אונ' ער גינג צום שיפיר אונ' בעטיט אים ער זאל אים מיט זיין צווייא קינדיר אין זיין שיף מיט נעמין דאר ווייל ער זוא ארים איזט דאס ער ניט האט איין ביסי

1) Ostindien.

ברויט צו קאפן, אונ' ער ערצילט דעם שיפיר אליש וויא עש
אים גננין האט, אונ' ער ארבערימט זיך איבר אין דער שיפיר,
אונ' ער נאם אין מיט זיין צווייא קינדיר אין זיין שיף אונ'
ער גאב זיא צו עסן אונ' צו טרינקן נאך איר בליבן, אונ'
עש וואר אלז זיא קאמין טיטן אין דאז ים, זוא ליס גאט איין
גרוישן שטורים ווינט וויאין אונ' ער צו שמעטירט דאז שיף
אונ' זיא דארוויפן אלי דיא אין דאז שיף ווארין, זונדרין דער
תלמיד חכם אונ' זייני צווייא קינדיר אונ' דער שיפיר דער
זיא גישפייזט האט אין דען שיף דיא ווארין ניט ערטרונקין,
דען זיא ביגרייפן איין ברעט פון שיף איין אידריר אונ' הילטן
זיך דראן אונ' דיא צווייא קינדיר הילטן זיך אן מיט אנגדיר
אן איין ברעט פום שיף, אונ' דאז מער ווארפיט זיא אויז אין
אנדרי לענדיר, אונ' דער תלמיד חכם וואר אויז גיווארפן
אין איין גרושי וויסטיניא אין איין אורט וואור זיך דארטין
דיא ווילדי לייט אויף האלטן אונ' דאז קיניגש טאכטיר פון
דיא ווילדין ארזאך¹⁾ אין, דען זיא וויידיט דיא שאף אונ'
רינדיר אין דער וויסטיניא אונ' זיא וואר גאנץ נאקיט מיט
האר פאר וואקסין אונ' אום גיגערט²⁾ מיט פייגין בלעטיר צו
בידעקן איר שנה, אונ' זיא גינג צו איהם אונ' בווייזט איהם
ליפשאפט אליש זאלט ער זיא נעמין פאר איין ווייב, אונ'
אויז גרוישר פורכט ווייזט ער איר אך ליפשאפט אונ' איר
צו פאר שטיהן גאב דאז ער זיא נעמין וואלט אונ' עש
ארזאבין עש דיא אנדרי ווילדי לייט אונ' זיא טפייפטיג³⁾ דאר
קומן דיא ווילדי לייט יונגי אונ' אלטי צו שפרינגן אויז דיא
לעכיר וואור זיא אירי וואונג האבין אין דאז גיבערג, אונ'
זיא לופטן אלי אויף אים, זיין בלויט צו טרינקן אונ' זיין
פלייש צו עסן אונ' איר קיניג וואר אך דאר ביא אונ' דער
תלמיד חכם ארשראק איין גרושי ערשרעקניש, אונ' עש וואר

1) ersah 2) umgürtet 3) piffen.

בלדי קיין אטום אין אים אונ' זיא זאך עש דאז קיניגש
 טאכטיר אונ' זיא ווייזט אים דאז ער זיך ניקש פערכטין זולט
 אונ' זיא גינג צו דען קיניג אירן פאטיר אונ' באט אין גאר
 זער דאז ער דען מענשין זולט לעבין לאזין, דען זיא וואלט
 אין נעמין פאר איין טאן, אלזו פאלגט ער איר אונ' לים אין
 לעבין אונ' דער ת"ח מויזט זיך בייא דער נאכט בייא איר
 ליגן אונ' ער וואר נון איר מאן אונ' זיא וואר זיין ווייב, וויא
 וואול ער אופט מאליש אין זיך זעלבשט אן זיין היפש פרום
 ווייב גידאכט דאז זיא אילינד גלייך¹⁾ פון אים קומן איזט זיא
 וואר אליש דאך נישט צו ענדרין אונ' נאם אליש מיט גידולד
 אן אונ' האט דיא האפינונג נאך אליש דאז אים השי' צו
 זינין פרוימן ווייב אונ' ליבי קינדר העלפין ווערט, אליש ער
 נון צייט לנג מיט איר גיהויזט דא ווארד זיא פון אים טראגין²⁾
 און גיוואן³⁾ איין קנעבלין איין ווילדיש, נון ער הימט פון טאג
 צו טאג דאז פוך אין דער וויסטיניא אונ' ער וואר בייא אינן
 שונט צווייא יאר אוי' ער מוזט מיט זיא עסין דאז פלייש
 פון דען ווילדין מוילאיזלין אונ' טירין אונ' ער לאג אין דיא
 ליכר אין דען גיבערגין מיט זיין ווילדיש ווייב ער אונ' דאז
 ווייב ווארין גנץ מיט הארין ביוואקסין אונ' ער זיכט איין
 ווילדין מאן גלייך נון שטונד ער איין מאלט אין דער מדבר
 אויף איין קלייניש בערגליין נישט ווייט פון דאז מער, אונ'
 בידענקט זיך אן אל דאז לייט דאז אים זיין טאג צו הנדן
 קומן זיא אונ' וויא ער פאר לארין האט זיין קלוג פרום
 ווייב אונ' קינדר אונ' דאז נאך דאז אליר שווערישטי איזט
 דאז ער זיין איביגע יארן זאל פאר שלייסין⁴⁾ אונטער און פאר
 שטענדיג ווילדי טירן אונ' דאז זיא דאך ענמליך מיט דער
 צייט ווען זיא זינר ווערין מיאד⁵⁾ זיין, זיין פלייש ווערין עסין

1) elendgleich = elendiglich 2) schwanger 3) gebar s.
 Grünbaum a. a. O. p. 116 4) verbringen 5) müde.

אונ' זיין גיבין צו ברעכין אונ' ער ווערט ניט ביא אנדר
 גוטי יהודים ביגראבין ווערדין אונ' אליש איינעם פרוימן יהודי
 גבירט אלזו איזט דאך ניקש בעשירש¹⁾ אלזו דאז איך איין צו
 לאף²⁾ נעם פון דען בערגליין דאר איך אויף שטיא אונ' לאף
 ביז אין דאז ים אונ' ארטערענק מיך אלש וויא מיין צווייא
 ליבי קינדר אך ארטרונקין זיין ווארין, דען ער וואושט ניט
 דאז זיא דאז ים העט ארויז גיווארפין זוא ווערט ער צו אינין
 קומין אונ' ווערט זיך פרייאין מיט אינין אין עה"ב, אלזו ביקענד
 ער זייני זינד פאר גאט מיט הייסי ביטרי טרענין אלז ער נון
 זייני ווידויס אויז האט, זוא פאנגט ער אן צו לאפין אויף
 דאז ים צו, אין ווילין זיך צו ערטערענקין, אלזא קאם איין
 שטים צו אים [דאס רופט אין ביא זיין נאמין אונד זאגט
 צו אים]³⁾ דוא פאר צווייפילטיר מענש ווארום ווילשט
 פר צווייפלין אונ' דיין נשמה צו פאר דערבין, זוא גיא מאן⁴⁾
 ווידר צורוק אויף דאז בערגליין דאר דוא בישט אויף גישטאנדין
 אונ' גראב דאר אויף זוא ווערשטו דארין פינדין איין קשטין
 מיט געלט אונ' אבנים טובות איין רייכטום איין גרוישי זער
 זער אונ' צייד⁵⁾ דען קאשטין ביז צו בארטין אן דאז מער אונ'
 בלייב שטין איין וויל, זוא ווערט קומין איין שיף מיט מענשין
 דינש גלייכין צו פארין נאך אנטיוכא⁶⁾ זא שרייא אויף אינין
 דאש זיא דיך זולין מיט נעמין אונ' דיך מיט דען קאשטין
 מציל זיין אין איר שיף זוא ווערשטו ענטליך איין קיניג ווערין.
 אונ' ווערט דיר וואול גין אונ' דוא ווערשט נון זעהן דאז
 ענד פון דיין לידין, אונ' פאנג זיך נון אן דיני פריידין, אליש
 דער תלמיד חכם זולכיש גיהערט האט איזט ער צורוק אויף
 דען בערגליין גננין אונ' אן פנגין צו גראבין וויא אים דאז
 שטים ביפוהלין האט אלזו גיפאנד ער דען קאשטין מיט גאלד
 אונ' אבנים טובות אונ' ער שלעפיט⁷⁾ דען קאשטין ביז אן

1) Besseres 2) Zulauf 3) nach F. 4) einmal 5) ziehe
 6) Antiochien 7) schleppt.

בארשטין דאז מער אונ' ער היבט אויף זיין אגין דא זאך ער
 וויא איין שיף מיט לייט אין דאז ים גראט, ווא שרייאט ער
 אויף זיא מיט גרוישר שמים זיא זולטן דאך היא הער פארין
 אונ' אין מיטנעמין, דען ער ווער אך איין מענש וויא זיא,
 אונ' זיא הערשטין זיין שמים אונ' דאז ער רידט וויא דיא לייט
 רידן, ווא פארין זיא אויף אים צו אונ' ער ערצילט זיא וויא
 עש אים גנגין איזט, אונ' זיא נעמיטן אין גישווינד אין דאז
 שיף מיט זיין קאשטין אליש ער נון אין דאז שיף וואר אונ'
 זיא העריט זיין ווילדיש ווייב זיין גישרייא אונ' זיא קענט זיין
 קול, זוא קענטי זיא זיין קול אונ' האט דאז ווילדי קינד אויף
 אירי הענד אונ' זיא לופט גאר שנעל צו אים, אונ' זיא ארוואך
 אים אין דאז שיף אונ' זיא רופט אויף אים, ער זולטי זיא
 דאך אך מיט נעמין אביר ער שפאטיט אויז איר אונ' זאגט
 וואז האבי איך מיט דיא ווילדי מיר צו שיקן איך האבי שוין
 איין בעשיר ווייב אלז דוא בישט אונ' ער רידט דיא ווארשטין
 נאך פיל מער צו איר אליש דיא דאזיגין ווארשטין, וויא זיא
 זוא העריט זיין ווארשטין דאז ער ניט מער צו איר קאמין
 וואלט, אונ' עז גרימט אין איר דער צארן אונ' זיא נאם דאז
 ווילדי קנעבליון בייא דיא פיס אונ' צו רייסט עש אין דיא
 העלפט אונ' ווערפט אים דיא העלפט אין דאז שיף אניין
 אונ' דיא אנדרי העלפט פרעסט זיא אניין אין רוגו אונ' לויפט
 דאר פון אונ' דער ת"ה פארט¹⁾ מיט זיין לייט דאר פון, נון
 ער קאם אין איין לנה דאר וואר איין אינזיל אים מער אונ'
 זיא שטיגין ארויש, אונ' ער נאם דען קאשטין אונ' מאכט אין
 אויף אונ' זיא וואר פויל מיט גאלד אונ' אבני טובות דיא
 קיין שאטץ האבין²⁾, אונ' ער גאב דען שיף מאן זיין לוי³⁾ מיט
 פריידין אונ' ער לים זיך דען קאשטין טראגין אין דיא הערברג
 אונ' ער לאג בייא דער נאכט אויף זיין שטרייא, אונ' דענקיט

1) fährt 2) die unschätzbar sind 4) Lohn.

ווען איך דיא אינויל פון דען מלך קענטי קאפין זוא וואלטי
איך איין שלאס אונ' איין שטאט דאר הער בויאן, זוא העטי
איך מיין אין קומניש¹⁾ אונ' דורפט מיך ניט צו פירכטן דו
מיר מיין געלט גינגבט וואורד, אונ' עש וואר צו מארגניש
פריא זא גינג ער צו דען מלך אונ' ער קופט אים אפ דיא
אינויל אין דאז מער וועלכי עטליכי מייל לנג וואר אונ' ער
בויאט זיך דאר איין שלאס אונ' איין שטאט, אונ' ווערט
ענטליך איין גנץ לנד אויף דער אינויל גיבויאט, אונ' דיא
לייט אויף דער אינויל נעמן אין פאר זיין פערשטין אן אונ'
עש וואר אליש ער קיניגש, זו גידאכט ער אן זיין ווייב אונ'
קינדר דאז ער זיא זוא יעמירליך פאר לארין האט, אלזו קאם
אים אין זין, ווייל זיין ווייב דורך איין שיפיר הין וועג גינומין
ווארין איז, אונ' ווייל נון אלי דיא שיף לייט פאר מיין שלאס
דאז איך היר גיבויאט האבי פאר בייא מוזין פארין, זוא וויל איך
אין מיינן לנד לאזין אויז רופין, דאז קיין שיף זאל פאר בייא
פאהרין, זונדירן זאל זיך ערשט בייא מיר אן מעלדין בייא פאר
לוישט זיין גנץ שיף אונ' גוט אונ' ער טעט אלזו אונ' עש גישאך
אלזו, אונ' זיא מעלדישן זיך אלי שיף לייט בייא אים אן אונ'
שפייזטין מיט אים, נון עש וואר איין צייט לנג אונ' ער קאנט
פון זיין ווייב אונ' קינדר ניקש ארפאהרין אונ' עש וואר איין
מאלט אן פסח אונ' דער ת"ח זיצט אונ' עסט צו מיטאג
אונ' וואר גאר לוישטיג, דא קאם זיין קנעכט אונ' מעלדיט
אים אן וואקרין רייכין שיף הערין, אונ' ער לים ביטין מאן
זולטי אים ניט לנג אויף האלטיין, זוא זאגט דער ת"ח היינט
איזט יום טוב איך דערף אים ניט פראגין וואו ער פירט ער
מו ווארשין ביז נאך י"ט ער זאל ארויף קומין אונ' זאל מיט
מיר שפייזן אונ' ער זענדיט נאך אים, אונ' דאז ער קאם
אמפינג ער אים אונ' לוי אים זיטצין, אביר דער שיפיר ביטוט

1) Einkommniss = Einkommen.

דער מאן זולטי אים פאסירן לאזן, עש וואלט אביר ניקש
 העלפין, ער מוזט דארט בלייבן אונ' מיט אים שפייזן, אלוו
 פראגט ער אים פון וואנין ער איזט, אויב ער אך ווייב אונ'
 קינדר האט אלוו זאגט אים דער שיף מאן פון וואנין ער אייזט
 אונ' ער האט צווייא ווייבר דיא אייני איזט צו הויז מיט דער
 זעלביגי העט ער דרייא קינדר דיא האלטי איך פאר איין
 הויז ווירטין, דיא אנדריי אביר איזט גאר צארט טויג ניט צו
 דער הויז ערביט אביר זיא איזט גאר פאר שמענדיג ווא פיר
 איך זיא אלי צייט מיט מיר אכט צו האבין אויף דאז שיף
 אונ' זיא נעמט פון לייטין מיין געלט איין אונ' שרייבט עש
 אויף אונ' פאר ווארט מיר אל מיין זאכין, אונ' איך האב זיא
 אל מיין טאג ניט בישלאפן, דא פרעגט דער ת"ח מיין ליבר
 שיפיר זאגט מיר דאך ווארום איר זיא ניט בישלאפן העט,
 זוא ענפירט אים דער שיפיר דיא פרא האט צו פארין¹⁾ איין
 מאן גיהאט וועלכיר גאר זער פאר שמענדיג איזט גיוועזן
 אונ' זיא האט פון אים גילערנט איין רעטונש זוא ווער דאז
 רעטיניש טרעפט דער איזט מיין מאן גלייך אין פאר שטאנט
 זוא לאזי איך אין בייא מיר שלאפן וואור אביר ניט, לאז
 איך מיך ארשלאגן איאיר דען איך איינים לים בייא מיר
 שלאפן אודיר ברעכט מיך זעלבשט אומש לעבין, דען עש
 איזט ניט ביליך דאז דער פויאר פלעגיל אויף דאז קיניגש
 פפערט זאל רייטין, זוא שפריכט דער ת"ח ליבר שיפיר איך
 ביט אייך ארציליט מיר וואש דאז רעטנוש²⁾ איזט, זוא זאגט
 דער שיפיר דיא פרא גיבט פאר וויא איין פויגיל וואר פליגן
 פון הימל בזו אויף דער ערדין אהן פליגיל אונ' זעצט זיך
 אויף איין קליניש ביימליין גאר היפש אונ' גאר פיין, ער
 ווענדיט אונ' קעריט דאז ביימליין הין אונ' הער, מאן זיכט
 דען פויגיל נימר מער, ער קרעפטיגט דאז ביימליין בזו עש

1) vorher 2) Räthniss = Räthsel.

טוט בליאין דיא שענשטיין בלוימן, עש ציאט אן זיך אלי קרעפטין דיא עז נור קאן ביקומין, אום פאר זונין¹⁾ דעריט²⁾ דאז בומליין אונ' ווערט גנץ פאר גיפט דער פוגיל פליגט פון אים אין דיא לופט, היבט אן צו זינגן אונ' צו ברומין שרייאט אייא דוא ביטריפטיש בומליין ווער האט דיר דיין קרעפטין גינומין, דאר דוא זיא גערן גיהאט העשט, קנשטו זיא ניט ביקומן נון האשטו זיא ביקומן דורך מיך, ווא פאר דעריטטו³⁾ וואש הילפט עש דיך, נון מיין קינג דאז איזט איר רעטיניש וועלכיש מיר ניט מיגליך איזט צו טרעפן, אונד אליש דער ת"ח העריט דאז דעטיניש, אונ' ער אנטועטן זיך גאר זער, דען ער וואוסט דאז עש זיין רעטיניז וואר אונ' מערקט דאז דיווש זיין ווייב זיין מוזט, אונ' ער זאך דער שיף מאן דאז דער ת"ח זו ארשראק, זוא שפריכט ער צו אים ליבר הער ווארום ערשרעקט איר אלזו אונ' ער ענטפערט אונ' זאגט איך פאר וואונדיר מיך אויף דען הערליכן פאר נופטיגין רעטיניז, איך מויכטי עש פין דער פרויאן זעלבשט גערין הערין פיל לייכט האבט איר וואו פאר געסין אודיר מער צו גוזעצט אונ' ווען זיא עש אך אלזו ארצילן ווערט, זוא וויל איך עש אין בידאכט נעמין פילייכט מויכט איך עש אראטין, וישלה אונ' ער זענדיט דער ת"ח איין באטין פון זייני קנעכט נאך איר אונ' דער קנעכט לויפט גאר גישווינד אונ' זאגט צו איר ברייט אייך אן, איר זולט מיט צום פירשטין גין, אונ' זולט מיט אים עסין אונ' טרינקן מיט אייארן מאן אלש דיא גוטי פרא דאז הערטי, קלאפיש איר דאש הערין דען זיא וואושט ניט ווארום זיא דאר הין גפירט ווערט, אונ' זורגט דאז זיא ניט אויז און גליק אין איין אנדירש דאז גרעסיר איזט קומין זאלט, וואו זאלט דיא גוטי פרא אביר טון זיא מוזט גין וואר מאן זיא הין פירט, נון זיא ביקליידיט זיך אונ' ציריט זיך

1) unversonnen = unverhofft 2) dorrt 3) verdorrest du.

אליש וויא אייני דיא פאר איין קיניג גין זאל, נון זיא קאם
 אין דאז שלאס אונ' מאן זאגט זיא בייא דען קיניג אן, אלזו
 שפריכט ער מאן זאל זיא אריין לאזן אלזו וואר זיא אניין
 גפירט אונ' מאן גאב איר איין שטויל דרויף צו זיטצן אן
 טיש נעבן דען שיפיר אונ' דער ת"ח אמפנגיט זיא, אונ' ער
 צווייפילט עטוואז אן איר אן גויכט אונ' ארקענט זיא ניש רעכט,
 אונ' זיא ארקענט אין גאר ניש דען עש ווערן שונט פיל
 יארן. דאז זיא פון אזאמין ווארין אונ' זענין גנץ פאר ענדירט
 גיווארין אן איר אן גויכט, אונ' קליידונג, אונ' דער ת"ח שוויג
 שטיל אונ' זיא אסין אונ' טרינקן אונ' ווארין לושטיג, אביר
 דער ת"ח קאנט ניש לושטיג זיין, אונ' ער זאס אליש איינר
 דער דא זיצט אין גרושי גידאנקן דא שפריכט דער שיפיר
 צו דען ת"ח מיין הער ווארום זייט איר ניש לושטיג אונ'
 זיצט זוא אין שווארי גידאנקן, איזט אייך לייט דאז מיר זוא
 לנג עסקן אונ' טרינקן, זוא וואלין מיר אויף הערין אונ' אונז
 בידאנקן אונ' אונזרין וועג ווייטיר נעמין, זוא שפריכט דער
 ת"ח ניין איר זייט מיין ליבי געשט אונ' איך בין נור ביטראכט
 וועגן דאז רעטיניו, איך מויכט עש פאן דער פרויאן זעלבשט
 גערין הערין, אונ' ער גבוטי דער שיף מאן אן זיינר פרויא
 דאז זיא דאז רעטיניו זולט זעלבשטין דען פירשטין פאר צילין,
 אונ' זיא ארצילט אים דאז רעטיניו וויא אויבין גידאכט, אונ'
 ער זאגט צו איר פון וועס האבט איר דאז רעטיניו, זיא
 שפריכט הער איך האבי איין פרומין מאן גיהאט איין גרוישן
 יידישן ראבינר אונ' ערצילט מיר אלי צייט זולכי אלטי
 גשיכטיניו אונ' רעטיניו אונ' פון דיזן רעטיניו ווייס קיין מענש
 דאר פון וואז דיא בישוידניס¹⁾ איזט, זוא אנטווארט דער ת"ח
 אונ' ווען אייך נון איינר דען בישויד זאגן מויכט וואלט
 איר דיא ווארהייט ביקענין, זיא אנטווארטיט אים מיין ליבר

1) Lösung.

הער עז איזט קיינר אויף דער וועלט דער דיוזש רעטיניז
 מיט דער ווארהייט בישידין קאן זונדרין מיין פאריגיר מאן,
 אונ' דער ת"ח ענטפערט, נון בין איך דער בישידיר דער
 עש בישידין קאן, דער פאגיל דער דא פליגט פון הימל ביו
 אויף דער ערד דאז איזט דיא נשמה פום מענשן אונ' זיא
 זעצט זיך אויף איין בומליין, דאז איזט דער גוף פון דען
 מענשין דער איזט גיגליכן צו איינים באם דער דא אויף וואקסט
 גאר היפש גרין אונ' צווייגהאפטויג דאז איזט דיא יוגנט
 דיא איזט גיגליכן צו איינים היפשין לושט גארטין אונ' דאז
 דער פוגיל קערט אונ' ווענדיט דען בוים דאז איזט דיא נשמה
 דיא רגורט קעריט אונ' ווענדיט מאכט גענקליך¹⁾ אלו גלידר
 אביר קיינר זיכט דען פוגיל, דען דיא נשמה איזט פאר בורגין
 אין גוף אונ' דאז דער בוים אן זיך ציאט אלו קראפטן אונ'
 פאר דעריט דער נאך דאז איזט דאז זיך דער מענש אן דאז
 זייניג ניט בניגין לאזט אונ' וויל אליש וואש ער זיכט אן
 זיך ציאין אונ' פאר לירט אופט דאז זייני דאריבר, דאז דאש
 אום רעכט דאש רעכטי פרעסט אונ' אום פאר זונין שמערבט
 דער מענשט אונ' פאר לאזט אליש הינטר זיך זוא פליגט
 דער פוגיל אין דיא לופט דאש איזט דיא נשמה אונ' זיא
 קלאגט אויף דען גוף אונ' זיא זגט ווייל דוא גילעבט האשט
 וואר אליש ניט גינגין אונ' האשט ניט גירויאט נאך גישלאפין
 ביז איך דיר האב גיאכט²⁾ איין רייכטום, נון איטצונד פאר
 דערישטו מיר אונ' לאזט אליש הינטר דיך נון שטירבשטו
 וואו הילפט עז מיך אודיר דיך העשטו ליבר פון דיין רייכטום
 גוטיש גיטאן זוא ווערין מיר וואול אן קומין, אונ' נון דאז
 איזט דיא בישידונג פון דאז רעטיניז מיט דער ווארהייט
 וואלט איר דיא ווארהייט ביקענין זוא ווער איך דיך אן
 ווידר אן נעמין, אונ' זיא היבט איר אויגן אויף אונ' זיכט

1) gänglich = gelenkig 2) ?

דען ת"ח רעכט אן אונ' זיא ערקענט אין דאז ער איר מאן
וואר אונ' זיא שפראנג אויף אונ' זיא פאלט איהם אום זיין
האלז אונ' זיא ווייניט מיט איהם איין ווייננג איין גרושי,
אונ' זיא ווארין דאר ארפרייאט אונ' מאכטן איין גרושי מאלצייט
אונ' דער שיף מאן פיל פאר שרעקן אויף זיין קניא אונ' ער
באט פאר זיין לייב אונ' ער זאגט דער ת"ח ווייל דוא מיין
ווייב ניט בישלאפן האשט זוא שענק איך דיר דיין לעבין
אביר דער ווייל דוא גינמין האשט וואז ניט דיין איזט זוא
נעם איך דיר דאז דיני ווידר אונ' ער נאם אים אל זיין
רייכטום אונ' ליב אין לאפן אונ' זיא פאר בלייבטן דאר אין
איר פרומקייט אין גרוישן פריידן מיט גרוישן רייכטום נון
זיא ארצילטן איינר דען אנדרין וויא עז אינן גאנגן וואר
אונ' זיא ווארין זיך אביר זער מצער וועגן איר קינדר דען
זיא מייניטן זיא ווערן ארטרונקן, נון עז וואר איין מאלט
איין גרושי היץ דאז מאן בייא דער נאכט ניט שלאפן קעניט,
אונ' עז ווארין דאר פיל שיפן אונ' זיא גינגן אל דיא קנעכט
אויז דיא שיפן אין דיא לופט צו רידן איינר מיט דען אנדרין
דאר מיט דאז זיא זיך וואלטן בייא דער נאכט דיא צייט
פאר טרייבן אונ' דיא צווייא זין ווארין אויך אונטר אינן
וויסטין ניט דז איר פאטיר אונ' מוטיר דאר ווארין אונ' זיא
זאגטן דיא צווייא קנאבן מיר וואלין נון איין אנדיר וואז
אויז צו ראטן געבן דאר מיט דאז מיר דיא נכט דוירך
ברענגן, נון זיא ווארין אלי צו פרידן אונ' זיא מאכטן צווישן
זיך ווער איינר דען אנדרין זיין בישייד טרעפן ווערט אויף
זייני רעטיניז דער זאל צעהן גולדין האבין אונ' ווען קיין
בישיידיר זיין ווערט אויף זיין רעטיניז זוא זאל דער רעטיר
צעהן גולדין האבין אונ' זיא זאגטן לאזין¹⁾ דיא צווייא קנאבן
פאר אויז צו ראטן געבן, דאר ווייל זיא פאר שטענדיגר

1) lassen = mögen.

זיין אלש מיר אונ' זיא פינגין אן דיא קנאבין אונ' זאגישן, מיר האבן גיזעהן גאר איין קעסטליכי שיני יונג פרויא אונ' זיא זיכט ניקש אויף איר אויגין, זיא ווייסט¹) איין היפשיין צארטין לייף אונ' ער איזט אביר ניט פאר האנדן, דיא יונגי פרויא שטיט אויף אלי מורגינז פריא, זיא ווייזט זיך ניט דען גנשצין טאג אויף דער נכט קומט דיא יונג פרויא ווידר גצירט מיט גרושי צירונג²) וועלכי צירונג דיא ניט איין מאל בישאפן זיין אונ' גאר ניט אויף דיא וועלט זיין, מיט צו גיטאני אויגן זיכט מאן זיא מיט אופני אויגן פאר שווינד זיא, נון דאז איזט דאז רעמיניו בישיידיט איר נון איצונדיר דיא בישיידונג, אונ' זיא פאר וואונדירטין זיך אלי אויף דאז רעטניז אונ' זיא זאגישן עש וועהר זוא שוועהר דאז ניט מיגליך איזט צו בישיידין זוא וואר דאז מאלט אונטר אינין איין אלטיר קאף מאן אונ' וואלט עש דער זעלבי מיט גיוואלט בישיידין, אונ' דיא קנאבין וואלפין דען בישייד ניט אן נעמן דען זיא זאגישן עש וועהר דיא וואהר הייט ניט אונ' זיא צאנקיטין דערינט וועגין ביז עש טאג וואר אונ' מאן וויסט נון ניט וועהם מאן דיא צעהן גולדין געבין זולטי, זוא שפריכט דער שיף מאן הערט מיר צו איר זולט אלי אויף דאז שלאס גיהן צום פירשטין אונ' ער זאל ארקענין דאז רעכט צווישן אייך, אונ' זיא ווארין צו פרידין אונ' גינגין צום פירשטין, זוא שפראך דער פירשט צו אינין וואז וואלט איר גומיש זוא פריא אונ' זיא ארצילטין אליש וואז פאר גאנגין איזט, צווישן אינין אונ' איר קינשטליך אויז רעמיניז אונ' דיא בישיידונג פון דען אלטין קויף מאן, דאר נון דער פירשט דאז רעמיניז העריטי דא ארשראק ער איין גרושי ערשרעקנים אונ' ער זיכט דיא קנאבין אן אונ' ער ארקעניט זיא דען זיא ווארין ניט זער גרויש גיוואקסן אונ' ער זאגט צו זיא וויא וויסט איר דען דיא בישיידינים פון דען

1) weist = zeigt 2) Zierung.

אלטן קויף מאן דאז זיא ניט וואר איזט זיא ענטפירן ליכר
הער אונזיר פאטיר וואר איין וואול גילערניטיר מאן אונ' דער
האט זיך דיא רעטינים ארדאכט אונ' דיא בישיידונג דרויף
גישטעלט אלזו קן עש קייניר רעכט בישיידן אלש מיר אודיר
אונזיר פאטיר. זוא שפריכט דער פירשט ווען איך עש נון
בישיידן זולט ווער איך דען דארום אייער פאטיר זיא ענט-
ווארטן אים ווען אייניר דאש רעכטי בישייד מיט דער ווארהייט
זוא מוז ער אונזיר פאטיר זיין דען ער האט דאז רעטיניז זיין
טאג קיין מענשין גיזאגט זונדרין צו אונז קנאבין אונ' מיר
האבין עש ניט אויז געבין ביז אוצונד זוא שפריכט דער פירשט
נון פאר נעכט דאך איין מאלט מיין בישיידונג פילייכט מויכט
אויך דיא ווארהייט שפרעכין ויאמר אונ' ער זאגט דער קיניג
נאך מיינים פאר שטאנד זוא איזט דיא שיני יונג פרויא דיא
יוגינט פון דיא קנאבין זיא דענקין דען גנטצין טאג ניקש
אנדירשט אליש אויף די שיני יונגפרוואן, אלזו זעהן זיא ביא
דער נאכט אין טרוים אליש פאר אינין וואר אייני שיני יונג
פרווא אביר זיא זיכט ניקש אויף איר אויגן דאר ווייל זיא
זיך אין דער פינשמרי נכט ערצייגט אין טרוים, זוא העלפי
דיא אויגן ניקש דען ווען שונט דיא אויגן אויפן זיין זו זיכט
מאן אויך ניקש דארום קאן דיא שיני יונג פרווא אויף איר
אויגן ניקש זעהן, זיא גיאט צו מארגינטש הין וועק ווען דער
מענש אויף וואכט צו מורגינטש זו גיט דער טרוים הין וועק
אונ' בלייבט אויזן דען גנטצין טאג ביז אויף דער נכט ווייזט
זיא זיך ווידר מיט היפשי צירונג דיא ניט בישאפין זיין אודיר
פאר האנדין אין דיא וועלט זיין דאז איזט גוט צו פאר שטיהן
דאר ווייל ער זאלכיש נור אין טרוים גיזעהן זוא זיין דיא
צירונג ניכט בישאפין אודיר פר האנדין, נון האכט איר דיא
בישיידונג וואלט איר דיא ווארהייט ביקענין זא וויל איך איך
פאר מייני קינדר אן נעמין, אונ' דיא קנאבין פאר וואונדירטין

זיך איבר דער בישידונג אונ' זיא לוגיטיק¹⁾ איינר אויף דען
 אנדרן אונ' זיא ארקענטין דאז דיזיש איר פאטיר איזט אונ'
 זיא הויבן פאר גרושי פרייד אן צו וויינין איין ווייננג איין
 גרושי אונ' זיא קונטין ניט רידן פאר גרושי שרעקין אונ' איר
 פאטיר אונ' מוטיר שפרינגין אויף פון אירי שטולין דאר זיא
 אויף זאסין אונ' זיא האלזטיק²⁾ אונ' קושטין דיא קנאבין אונ'
 זיא ווייניטין מיט אנאנדיר איין שטים איין גרושי דאז מאן
 עש זוא ווייט גיהעריש האט אונ' מאן העריטי דאז דיא קנאבין
 זייני קינדר ווארין אונ' לנג דער נאך ארמאנטין זיך דיא
 קנאבין אונ' זיא פינגטין אן צו רידן מיט אינן אונ' זיא ארצילטין
 זיך איינר דען אנדרין וויא עז דיא צייט הער ארגאנגין אונ'
 זיא ווארין אל צו גלייך ארפרייאט אונ' דער קיניג מאכטי
 איין גרושי מאלצייט צו אל זייני לייטין אונ' זיא פרייאן זיך
 מיט אינין איין פריידונג איין גרושי אונ' ער וואר נון איין
 פירשט אונ' זייני קינדיר פירשטין אונ' ער גביטיט זייני קינדר
 זיא זאלין פרוים זיין אונ' גאט פלויסיג דינין זוא ווערט ער
 זיא אלי צייט העלפין אונ' ווען גאט איינים איבילש טון וויל
 זיא ווערין זייני פריינד אלי שווייגין שטיל, זיא ווערין אים
 ניט העלפין נאך ראטין, זיא ווערין אפ ווייכין פון אים אונ'
 ווערין זאגין ער איזט איבל גראטין זוא בלייבט דער זעלביג
 מענש אליין, אונטיר טויזינד זאגט קיינר דוא בישט מיין,
 זוא אביר גאט דען מענשין וואל וויל, זוא ווערין זייני פיינד
 שווייגין שטיל, אונ' ווען דיא פיינד ווערין נאך זוא פיל, נון
 דיא שיף לייט זאבין אלי דיא דאזיג זאבין אונ' העריטין דיא
 ריד דיא דאזיגין אונ' עז ווארן זיך פיל פון אינן מגייר אונ'
 עש וואורד דאר איין היפשי קהילה, אלזו איזט דאר אויז צו
 נעמין דער מענש מוז גידולד טראגין אונ' זאל אליש פאר
 גוט אן נעמין און אך דיא ארמין טרישטן ווען ער אין שונט

1) lugten = sahen 2) umarmten.

ניקש געבין קאן, זוא ווערט גאט זיינר אך צו גוטן גידענקן
 אונ' אין בהיטן פאר אלן ביזן אונ' אונזרין שווארין
 לנגן גלות ארלויזן, אונ' אונש ברענגן אין ארץ הקדושה
 הינין, זוא ווערן אלי טרויאריג הערטציר ארפרייאט זיין,
 זולכיש טוא איך שרייביר ביגעהרין, איך האף הש"י ווערט
 זיך מרתם זיין אונ' איין מאלט אונזיר ביט גיווערין, אונ'
 ווען מיר ווערן פרוים וויא מיר זאלטן, זוא מעט גאט וויא
 מיר וואלטן, אביר דאר ווייל אונזיר זינד זיינן נאך צו
 גרויש אונ' אונש נאך ניט רעכט לייט, זוא מוזן מיר וואול
 ווארטן פון גאט דיא גיזעצטי צייט, דיזוש מעשה האב איך
 אין איין ספר גישריבן וועלכיש איין אדם חשוב האט גימאכט
 איין פרעגיר בשמו. . . ווידר צו אונזרין צוועק צו קומן אונ'
 ווייטיר פון אבי זצ"ל צו שרייבן ווערן מיר ד'1) בעגן [ניט] צו
 פיל ער ע"ה האט שטעטש גיטראכט זייני קינדיר אויז צו געבין
 מיט עהרליכי לייט אונ' דאריבר מער כפי יכלתו גיטאן אונ'
 אך דיא חשובשתי שידוכי צור זעלביג צייט גיטאן וויא שוינט
 אין מיין ערשטן בויך לקצת גידאכט איזט לנגי צייט פרנס
 תוך הקהילה גיוועזן אונ' איזט בייא זיין פרנסות גאר גליקליך
 צו גאנגן אונ' הקהילה בכל דבר במעמוד הטוב גיוועזן
 דאז זיא ממש גיזעסן זיין איש תחת גפנו ואיש תחת תאנה,
 קהל איזט ניט פרומה אהת חייב גיוועזן, הגם דאז- מיך
 גידענקיט מנעורי דאז זיא האבין גרושי אן שטיש²⁾ גיהאט וויא
 בעו"ה גימיינליך בקהילה איזט דאז זיך רשעים אויף שמעהלין³⁾,
 אלזו אך בשעת אבי זצ"ל פרנס גיוועזן בינעבין זייני חברים
 האבין גרושי רשעים איבר זיך גיהאבט, דיא פיל בוי האבין
 אויף קהל וואלן אן ריכטן אונ' שונט אירי ב'4) זיך האבין
 כתבי מן המלכות יר"ה אויז גריכט דאז זיא זאלן פרנסי'
 זיין דהיינו המלך זיין פרנסי' מאתר זיא אל טוט זיין אונ'

1) Nach F.: ק' = 100 Bogen 2) Anstösse 2) auf-
 stellen 4) ihrer zwei.

איר משפט פאר דען היכשטין מוזין אויז שטיהן, זוא וויל
 איך זיא אך ניש זענן עש איזט גינוגין מפורסמ' אין אונזר
 קהילה ווער זיא גיוועזין זיין, אביר ה' הפר עצת רשעים
 זאלהי' נצב בעדת אל, אלזו האלופי' פרנס' ומנהיגי' אליש'
 בס'ד גידעמפט אונ' לקאפין האגין להמלך יר"ה גיצאגין אונ
 איהם אליש בריכט והמלך יר"ה איזט איין גרושיר חסיד
 גיוועזין אונ' אוהב מן הישר דז אליש ת"ל וואול איזט פאר
 ריכט גיווארין אונ' המקום ב"ה רשעים משפיל גיוועזין אפי'
 ניש פיל מעות גקאשט דען זיא האבין איר קהל אונ' יחידים
 גישונד¹) כבבת עיניהם, דאז זיא ניש אין חיובה זענן גיקומין
 האבין זיא איזוהו מאות ר"ט נישק גיהאט האט הפרנס אויז
 גיטאן²) אונ' אחת לאחת ווידר ביקומן, כדי עש קהל איזט
 ניש בישוועהרליך גיפאלן מיין גאט ווען איך מיך רעכט
 בידענק זוא איזט דאז זעלביגי מאלט זוא איין גליק זעליג
 לעבין גיוועזין, פאר³) דען איציגין צו שטאנד אויב דיא לייטכיר
 שונט באותו פעם ניש דיא העלפט גיהאט האבין וואז זיא
 לייט גאט גין זיא⁴) לע"ע האבין, המקום זאל עש איהנן מערין
 אונ' ניש מינרין⁵) בימיהם ובימינו תושיעה יהודה וישראל
 ויגאלינו, לאחר זה בין איך נאך איין בת ניש י"ב שני' אלט
 גיוועזין האט מיך אבי זצ"ל פאר קנסת אונ' לערך ב' שני'
 אין קנס גנגין מיין חתנה איזט תוך האמיל גיוועזין אבי ואמי
 זענן מיט מיר על החתנה גיצאגין, מיר זענן עס ב' מנינים
 גיוועזין באותו פעם איזט נאך ניש גיוועזין דז עש זוא מיט
 דען פאשטיק⁶) גיוועזין איזט אלזו האבין מיר מוזין פון כפרים
 עגלות הייארין⁷) ביו קן הנוביר, אונ' מיר האבין תכף אלז
 מיר זיינן להנוביר קומין להאמיל גושריבן זולן אונש וועגן
 שיקן להנוביר אמי ת"י האט פאר מייןט, דאז מן תוך האמיל

1) geschont 2) ausgelegt 3) im Verhältniss zu 4) Gott
 gönn' sie = ihnen 5) mindern 6) Postwagen 7) miethen.

קאן זוא קומשין האבין אלז וויא אין המבורג אויף וויניגשטין האט זיך אמי ת"י גיראכט דאז חמי שי' ווערט איין קומש שיקן דאז הכלה מיט איר לייט אין¹⁾ קאן פארין אביר דען דריטין טאג זענן דרייא פיר פויארין וועגן גיקומין דיא האבן פפערט גיהאט דאז ניטיג ווער גיוועזן מאן העט זיא אויף דען וואגן גליגט, נון אויב אמי ת"י איזט לקצת ברוגז גיוועזן האט זיא עש דאך ניט ענדרין קענן אלזו האבן מיר זיך בשם אלהי ישראל אויף דיא פויארין וועגליכר גיזעצט אונ' להאמיל גיקומין, לעת ערב האבן מיר איין גנצי סעודה גיהאט, וויא חמי זצ"ל וחמותי וואקרי לייט גיוועזן זיין אונ' וויניק ר' יוסף האמיל זצ"ל גלייכניש גיהאט, אלזו האט חמי זצ"ל איין גרויש גלאז מיט וויין אמי ת"י צו גיטרונקן אמי ת"י האט נאך אליש קטן רוגז גיהאט דאז מאן קיין קומש אנטקוגין גשיקט²⁾, חמי זצ"ל האט דען רוגז גיוואושט אונ' וויא ער ע"ה איין ליפליכר³⁾ וואקריר מאן גיוועזן אונ' גרושיר קטוב⁴⁾, אלזו זאגט ער לאמי ת"י הערט צו מיין ליבי מחותנת איך ביט אייך זייט ניט ברוגז האמיל איזט ניט האמבורג מיר האבין היר קיין קומשין אונ' מיר זענן שלעכטי לאנדיש לייט⁵⁾, איך וויל אייך פאר צילין וויא עש מיר גאנגין איזט, דאר איך בין איין התן גיוועזן אונ' אויף מיין חתנה גיצאגן, מיין פאטיר האט גיהיישן שמואל שטאקירט⁶⁾ איזט פרנס תוך גנץ העסקין גיוועזן אונ' איך בין איין חתן גיוועזן מיט מיין פריידכן נתן שפאניערש טאכטיר האב צור נדוני' גיקראגין ב' אלפי' ר"ט אונ' אבי זצ"ל האט מיר ט"ו מאות ר"ט פאר שפראכין

1) darinnen 2) entgegengeschickt 3) löblicher 4) Witzling von קטבות = כתובת Scherzräthsel vgl. Zunz, Literaturgeschichte der synagogalen Poesie p. 497, Kaufmann in Berliners Magazin XVI, 58 f. und Perles, Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprache 177 5) schlichte Landleute 6) Stuttgart.

דא איזט צור זעלבי צייט איין גרושי נדוני' גיוועזין אלזו
 איזט עש קיגן חתנות גנגין זוא האט אבי זצ"ל איין שליה
 גידונגין דען האט מאן דען פיש גיהיישן, דעם זעלבין האט
 מיין פאטיר מיין נדוני' אויף זיין פוקיל¹⁾ געבין צו טראגין נאך
 שטאט הגין²⁾ דאר האט מיין שוועהר³⁾ נתן שפאניער ע"ה
 גיוואנט אונ' איך אונ' מיין שליה פיש האבין אונש אויף
 אונזיר פיס גימאכט אונ' נאך שטאט האגין גנגין, באותו פעם
 איזט ר' ליב וועלכין איך אין מיין ערשטין בוזך גידאכט תוך
 שטאט האגין גיוועזין דען ער איזט ג"כ חתנו של חמי זצ"ל
 גיוועזין, וויא איך נון ניט ווייט פון שטט האגין בין גיקומין,
 אלזו איזט הצעקה גיקומין דאז דער חתן ניט ווייט ווער אלזו
 ר' ליב ע"ה מיט זיין חברות' ארויש גריטן דעם חתן אנשקיגן
 אונ' דער ר' ליב איזט פון הילדסום⁴⁾ גיוועזין פון לייט דיא
 זיך אלי צייט גאר פרעכטיג גיהאלטין האבין, וויא ער נון
 צום חתן קומט טרעפט ער אין מיט זיין שליה דען פיש בירי⁵⁾
 צו פום אן, אלזו קומט ר' ליב ע"ה ווידר היניין צו רייטין
 אונ' זאגט דער כלה דאז בעטין ברויט⁶⁾ פריידכן זיין חתן קומט
 אויף איין פיש צו רייטין, דאר איך לע"ע וואל קען אויף גוטי
 פפערט רייטין דארום ביט אייך דאר איבר ניט און גירולדיג
 צו זיין דאז אלזו דיזיר רונז אין אייטיל גילעכטיר אונ' פריינט
 שאפט אפ גילאפין אונ' ההתנה תוך ששון ושמחה איזט נגמור
 גיווארין, לאחר חתנותי איזט אבי ואמי ווידר אהיים גיצאגין
 איך בין איין קינד נאך ניט י"ד שני' אלט גיוועזין אונ' מן
 אבי ואמי אין פרעמדי לגד בייא פרעמדי לייט זיין מוויין,
 אביר איזט מיר אליש ניט שוואר אן קומין דאר איך זוא גאר

1) Buckel = Rücken 2) Statthaggen 3) Schwiegervater
 4) Hildesheim 5) beide 6) das Botenbrod = die Nachricht s.
 Zunz, Ges. Schriften III, 288 und Grünbaum a. a. O.
 p. 99 f.

גרויש נחת רוח מן חמי החסיד וצ"ל גיהאט האבי אונ' מן חמותי
 ע"ה זענןן זוא גאר חשיבי פרומי לייט גיוועזן אונ' מיך זער
 וואול גיהאלטן מער אליש איך בין ווערט גיוועזן וואו קאן אודיר
 זאל איך פיל שרייבן מן החסידות וצדקו' של חמי וחמותי ז"ל
 אונ' וואו פאר איין וואקריר מאן ער ע"ה גיוועזן איזט כמלאך
 אלקי', עז איזט ידועה לכל בני אדם וואו האמיל קיגן המבורג
 איזט אונ' בין איין יונג קינד גיוועזן דאש אין אלין וואול
 לושט איזט אויף ארצאגן אונ' אין מיינר יוגנט פון מיין
 עלטרין פריינד אליש ביקאנטן, אויז זוא איין מקו' אליש
 המבורג איזט אויף איין ישוב דאר נאר שני ב"ב גיוואונט,
 אונ' האמיל אן זיך זעלבשטין איין לומפין און לושמיג¹⁾ אורט
 איזט, אביר דאו אליש ניט גיאכט, דען נחת רוח וואו איך
 גיהאט האבי מחמי וצ"ל ווען ער למחרת אום קלאג גי²⁾ איזט
 אויף גישטאגדין אונ' אין זיין שול ראק איזט גיעסן אונ'
 גיברומט זולכיש איזט דיכט אן מיין שלאף קאמיר גיוועזן
 האבי איך גנץ המבורג פאר געסן וואו דאו פאר איין איש
 קדוש ע"ה גיוועזן איזט, זיין זכות זאלין מיר אלי גניסן אונ'
 זאל זיך דאך פאר המקום ב"ה במיאין³⁾ דאו ער אונש ווייטיר
 קיין צרה זאל צו שיקן אונ' דז מיר ניט זולין לידי חרפות
 ובזוי ועבירות קומין, עז איזט אך צו זעהן גיוועזן אן זיין
 פרומי חשובי קינדר דיא ער ע"ה גיהאט האט, זיין עלשטיר
 זון איזט איין בחור חשוב גיוועזן האט ר' משה גיהיישן
 איזט מיין חתן גיוועזן אלזו איזט ער מיט מהור"ר משה איין
 אדם חשוב אונ' איין משרת האט גיהיישן דער גישאסני
 יאקב נאך זיין חתנה גיצאגן אונ' איר נדוני' מיט גינומן וויא
 זיא זיין גאהנט ביא ברעמיר טפערט⁴⁾ גיקומין זענןן גולנים
 איבר זיא גיקומן אונ' ביגולת אונ' אל דרייא אויף דאו חיות

1) lumpen unlustig = armseliger, freudloser Ort;
 über lumpen als adj. s. Grimm VI, 1295 2) um 3 Uhr 3) be-
 mühen 4) Bremervörde.

פאר וואונט, מאן האט זיא אין מקום היניין גיבראכט תכף דאקטורים אונ' באלבירירש הולין לאזין, אלוו דיא רופאים דען חתן אונ' דען מהור"ר משה פאר לעבינדיג אן גינומן אונ' דען משרת גישאסין יאקב פאר טויט גיפארליך גיהאלטן אביר לאחר ב' ימים זענין זיא בידי גישטארבין אונ' דער גישאסני יאקב דאר פון גיקומין, וואור פון ער דען שם ביקומין דאו מאן אים דען גישאסנין יאקב האט גיהייסן, וואו נון פאר צער אונ' אילינד בייא דען ביטריפטין עלטרין ווערט גיוועזין זיין איזט לייכט צו דענקין, נון אויב מאן שוין פיל אן גישמעלט אן פילין בלאטצין¹⁾ דאו מאן גימיינד איין נקמה צו טון איזט עש דאך אליש בחנם גיוועזן אונ' קיינין נקמה ניט גישעהן השי' ינקום את דמם, דער אנדרי זון האב איך גיקענט איזט מלא תורה גיוועזין כפלה הרימון, חמי זצ"ל האט איהן בחור ווייז לפולין²⁾ גשיקט האט גילערינט אונ' איין מעכטיגין שם גיהאט אלו ער לשם איין חתן גיווארין אונ' תוך פוונה איין חשובן שידוך גיטאן עם ר' חיים בועז מפוזנה זיין בת, לאחר חתנותו גאר פלייסג גילערינט אונ' הולך ומתגבר גיוועזין דאו ער איין גרושיר חשוב בק"ק פוזנא איזט גיווארין אביר לאחר איזהו שנים אליש המלחמה עם האמעל³⁾ גיוועזין דאו גנין פולין אונ' אלי קהילות אינ' גרושי גיורו גיוועזן איזט ער עם אשתו ובת אחת בעירום ובערי' ובחוסר כל הרויז לחמי קומן דיא טאכטיר דיא ער גיהאט האט איזט ממש בנס גיבוהרין דען ער האט י"ו שני עם אשתו חתנה גיהאט אונ' קיין קינדר עכה גיהאט אלו איזט חמותו קראנק גיוועזין אונ' זולין

שארית ישראל 1) Plätzen 2) Menachem Mann Amelander e. 32 od. Amsterdam f. 124 b berichtet: ווארן אין דיא צייט ווארן אין פולין זער גרושי לומדים דארום איז דיא נואוהייט גקומן דש מן דיא קינדר אויש אלי מדינות האט גשיקט נאך פולין צו לערנן מן דיא קינדר אויש אלי מדינות האט גשיקט נאך פולין צו לערנן 3) Bogdan Chmielnicky, s. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 58 n. 87.

שטערבין האט זיא בתה אשת של גיסי מהור"ר אברהם לאזין צו זיך הולין אונ' גיזאגט, מיין ליבה טאכטיר איך ליג אין גאטיש גיוואלט אונ' ווער שטערבין ווען איך איין זכות ווער פאר הש"י האבין זוא ווער איך אויז בעטן דאז דוא ווערשט קינדר האבין, אלזו איזט זיא גישטארבין איזט גאר איין חשובי פרומי פרא גיוועזן לאחר מותה איזט גיסתי סולקה אשת מהור"ר אברהם פראגין ווארין אונ' צור רעכטיר צייט איין בת גיוואונן אונ' זעלבי נאך איר מוטר שרה לייאין¹⁾ לאזין ז' שנים דאר נאך האט זיא איין זון גיקראגין, וועלכיר שמואל גיהייסן עש וועהר פיל פון דען מאן צו שרייבן, חמי זצ"ל האט אין להנביר גיזעצט איזט דאר גאר וואול גיזעסן אביר איזט פון הנביר הין וועק גינארט²⁾ גיווארין להאמיל צו וואונן דאר זיין אונ' זייני קינדר כליון בעו"ה פון³⁾ קומין איזט מאן האט אים פיל צו גיזאגט אונ' חברותה מיט אין גימאכט אביר ניקש גיהאלטין ווארין, הש"י זאל עש דען יעניגי מוחל זיין, גיסי מהור"ר אברהם איזט ע"ה איין גרושיר למדן גיוועזן אונ' חכם מחוכם אביר גאר וויניק גירעט אביר ווען ער גירעט האט איזט דער הבל שיוצא מפיו לויטר חכמה גיוועזן האט מאן פרייא מעגין צו הערין ווען ער וואז גירעט האט, ווער אפשר נאך יותר פון אים מזכיר זיין, דאר נאך האט ער איין טאכטיר גיהאט זעלבי האט גיהייסן יענטה חמי זצ"ל האט זיא בנעורה פאר קנסת⁴⁾ עם בנו של ר' זוסמאן גנו וועלכיר גיוואונט האט תוך מינדין אן דער וועזיר, דאז זעלביג מאלט דער ר' זוסמאן גנו ע"ה איין שם גיהאט דאז ער מאה אלפי איזט רייך גיוועזן אונ' חמי זצ"ל אונ' דער זוסמאן גנו איבר דער צעך גיזעסן אונ' שידוך אין שכורת גימאכט אונ' דען אנדרין יום דאר דער ר' זוסמאן גנו ווידר גיכטירן גיוועזן

1) nennen 2) getäuscht 3) davon 4) verlobt; vgl. Güdeman n, Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden in Deutschland 119 n. 2.

האט ער חרטה גיהאכט אביר חמי וצ"ל זוא נאר איין וואקריר
 מאן גיוועזן אונ' וואו גישעהן איזט ניט צו ענדרין אלזו עש
 זיין פאר בלייבן דאר בייא גיהאט, דער חתן אונ' כלה זענן
 נאך גאר יונג גיוועזן אלזו האט דער ר' זוסמאן גנו זיין זון
 אין פולין גשיקט צו לערנין, קורטץ דאר נאך איזט דער ר'
 זוסמאן גנו ע"ה גישטארבן אונ' קייני פריינד גיהאט דיא גאך
 זיין עזבון גיזעהן האבן אלזו זיין עושר צו קול אונ' ניכט¹⁾
 גננין דעם ר' זוסמאן ע"ה זיין אלמנה האט איין אנדרין מאן
 גינומן האט גיהיישן ר' פייבש²⁾, נון לאחר איזה שני' איזט
 דער חתן ווידר אויז פולין גיקומין אן שטאט דאו חמי וחמותי
 ע"ה האבן גימיינט דאו איר חתן זאל האבן כמה אלפי' האט
 ער בדוחק איזה מאות גיהאט, נון האט חמי וצ"ל השידוך
 וואלין לאזן אפ גין אביר חמותי תי' עז ניט ליידין וואלין,
 היתום ניט וואלין בהרפה מאבין, אונ' חתנה גימאכט אונ'
 תוך מינדין גיוואונט איזהו שני' דאר האט ר' פייבש זיין
 פרא איין זון אויז געבין וועלכין זיא מיט ר' פייבש גיהאט
 אלזו זענן זיא אויף דען שפין האלמץ³⁾ גיוועזן זענן מעכטיגי
 כלים על השולחן גישטאנדן⁴⁾ אונ' גרויש עשירות זעהן לאזן
 דער ר' זלמן גנו חתנו של ר' חמי וצ"ל האט גיזעהן דאו
 גרויש עשירות אונ' אפשר פיל כלים גיקענט דיא אביו ר'
 זוסמאן גנו גיוועזן זיין אונ' ער האט פון אל זיין פאטיר

1) zu Kohle und Nichte 2) Phöbus b. Senior, nach dem Memorbuche von Minden gestorben 1682, s. Löwenstein in Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland I, 195 3) Ueber Spinnholz, den Freitagabend vor der Hochzeit, s. Zunz, gottesdienstliche Vorträge 2 457 n., Berliner, Aus dem innern Leben der deutschen Juden p. 26 n. 127. Isidor Loeb in Annuaire de la société des études juives I, 89 n. 1 = Güdemann a. a. O. 119 n. 8. 4) über dieses Aufstellen s. Schudt IV, 3, 84.

עשירות וויניק ביקומן אלזו ער תוך קנטור¹⁾ גנגין אונ' גיזעהין
 ער ביקומן האט קיסטכן מיט שטרות כ"י דען ער האט
 גימיינט העט רעכט דאר צו אביר מה לי להאריך ווערין מיר
 כ' ביגין פאפיר ניט גינגיין וואן איך אליש וואלט שרייבן
 וואו היראינין פיר גאנגין איזט, ר' פייבש האט למחרות זיין
 קיסטכן מיט כתב' גימיזט, אונ' תכף אויף בנו חורגו גיטראכט
 אלזו האבין אן גיפאנגין צו צנקין אונ' חמי זצ"ל אי'ט מיט
 אין צאנק גיקומן אונ' עש האט חמי אונ' ר' פייבש ג"כ איין
 אידרין יותר אליש ב' אלפי ר"ט גיקאשט דען האבין כמה
 שני' גיצענקט אליש פאר שררות אונ' ממש אייניר דען
 אנדרין אויף דאז חיות גנגין פעס האט דער ר' פייבש חמי
 זצ"ל תפוס ביקומן אונ' אופט האט חמי זצ"ל דען ר' פייבש
 תפוס ביקומן²⁾ דאז האט זוא לנג גיווארט³⁾ דאז זיא בידי האבין
 קיין מעות גיהאט, דאך האט עש חמי זצ"ל קענן בעשיר
 אויז שטיין, לבסוף האבין זיך לייט דרין גלינגט אונ' האבין
 רבני' אונ' דייני' מק"ק פרנקפורט לאזין קומין דיא זולין דיא
 זאך אויז מאכין, נון דיא זענין קומין אונ' זמן ארוך דיא צייט
 צו גיבראכט אונ' דאך ניקש אויז גריכט אך ורק גרויש
 מעות דאר פון גיבראכט איזט אייניר פון דיא דיינים גיווען
 פון דיא גאלהייזיר⁴⁾ האט זיך פון דען מעות דאז ער מיט
 גיבראכט האט איין שין חדר לאזין מאכין אונ' דארין לאזין
 איין גנו מאלין אונ' בייא דער גנו זענין וואול דרייא אודיר
 פיר רבנים מיט הארטן קאפין גישטאנדן אונ' איין אידריר
 האט דער גנו איין פעדיר אויז גירישן, דאר נאך האט חמי
 זצ"ל חתנו ר' זלמן גנו ובתו יענשי פון מינדן הין וועק גינומן
 אונ' זיא וזך הנובר גיזעצט אונ' נאך פאר איין קינד ג"כ

1) Kantor = Comptoir 2) Vgl. die ausführliche Darstellung dieser Vorgänge in Anhang 1 3) gewährt 4) Gelnhäuser; vgl. Horowitz, Frankfurter Rabbinen II, 1 n. 2.

קיומי' אויז גריכט, דאז הנוביר איזט איין מעכטיג ישוב
 גיוועזן דאז זיך דער ר' זלמן גנו זער משמח גיוועזן אונ' אין
 גרויש עשירות קומין, אביר דיא שמחה האט נישט לנג גיווארט
 אונ' ער אין זיין בעשמי יונגי יארין גישטארבן איזט איזהו
 שני' אלמנה גיוועסין אונ' קיין מאן ווידר נעמן וואלין, ווייל
 זיא איין יונגי וואקרי פרא גיוועזן אונ' גיסי הקצין ר' ליפמאן¹⁾
 דיא מערכה גיהאט דאז פאר אים ר' זלמן גנו האט ווייכין
 מוזין אונ' דאז ער גיסתי יענטה גיקראגין האט איז ער דער
 מאן נישט גיוועזן דער ער איצונדיר איזט, אביר דער גרושי
 גאט דער מרי' ומשפיל איזט אליש אין זינר גיוואלט, אונ' חמי
 זצ"ל דעם דאז [ישוב] הנוביר כמה מאות גיקאשט אונ' גרושי
 מרחח גיהאט ער זעלבי צו וועגין גיבראכט אונ' גימיינט זולכיש
 [זולטין] פר זייני קינדר זרע זרעו אויף עולמות זיין אביר פאר
 וועם האט דער גוטי מאן כל עמל ויגיעה גיטאן פאר פרעמד
 שנאמר ועזבו לאחרים חילם נון מה לי לכתוב עש איזט
 אליש וויא [עש] דען ליבן גאט גיפעליג איזט נון ודי בוז, חמי ז"ל
 זיין דריט קינד האט גיהייסן מהור"ר שמואל האט אך תוך
 פולין גילערינט, אך איין אשה גינומן איין גרושי מיוחסת
 איין גרוישן רב זיין טאכטיר אביו האט גיהייסן מהור"ר שלום
 איזט תוך לעמבורג אב"ד גיוועזן לקצר איזט אך תוך פולין
 גיוועזן אונ' ג"כ אין דער מלחמה הרויז גיקמן אונ' אך ניקש
 מיט גיבראכט, אלזו אין חמי זצ"ל ג"כ זמן מה עם אשתו
 ובניו אויז גיהאלטין דאר נאך איזט ער פאר איין אב"ד תוך
 הילדסום אויף גינומן ווארדין וואז זאל איך פיל שרייבן וואז
 דאז פאר איין חסיד אונ' איש קדוש גיוועזן איזט קאן איך
 נישט בישרייבן האט ממש הרגע מן מיתתו גוויסט דאר ווייס
 נון גנץ הילדסום פון צו זאגין, דאר נאך איזט זיין פירד

¹⁾ Leffmann Behrens; vgl. Kaufmann, Samson
 Werthoimer 86 n. 1.

קינד גיוועזן מהור"ר איציק זצ"ל וועלכן איך ניט גיקענט
האט בק"ק פרנקפורט גיוואונט וואו דאז פאר איין נשמה
טהורה איזט גיוועזן אונ' וואו פאר איין למדין וויל איך דיא
לאזין פון יודיצירין¹⁾ דיא אין גיקענט האבין לא קס כמותו
איזט אך ניט אלט גיווארין איבר נ' שני' ניט איזט אין עושר
זכבוד גישטארבין ובשם טוב האט ממש יום ולילה גילערנט
ומקיים גיוועזן והגית בו יום ולילה, זיין פיניפט קינד איזט
גיוועזן בתו אסת²⁾ ע"ה וואו דאז פאר איין אשה חשובה
וצנועה גיוועזן איזט ניט לכתוב אונ' וואו זיא זיך ע"ה גניט
האט אונ' ניט מתרעם גיוועזן אליש מיט גידולד ארליטין
עד שיצאת' נשמתה הטהורה ווער וואול פון דער אשה צנועה
פון אירי מעשי' אונ' גידולט פיל צו שרייבן אביר יפה
שתיקתי מדיבורי גינוגין דאז עש וועלטקונדיג איזט וואו זיא
פאר איין אשה חשובה גיוועזן איזט, זיין זעקשט קינד איזט
גיוועזן ר' ליב בון איין אדם חשוב דער זעלבי צוואר קיין
גרושיר למדן גיוועזן אביר דאך איין שיניר יודע ספר גיוועזן
איין וואקריר מאן איזט לנגי צייט פרנס אין דער קעלישי³⁾
מדינה גיוועזן האט צו בון גיוואונט אביר גאר יונג גישטארבין
תוך עושר זכבוד, זיין זיבינד קינד איזט בתו חנה⁴⁾ ע"ה
גיוועזן איזט וואול בייא⁵⁾ חנה צו פאר גלייכן גיוועזן גאר
איין וואקיר פרום מענש אך בנערותיה בעו"ה גישטארבין
אביר קיין עשירות גילאזין, דאז אכטי קינד איזט אייער ליבר
גיטרייאר פאטיר זצ"ל גיוועזן וויל מיך היר ניט פיל פון אים
אויף האלטן ווערט זולביש שוין במקומו פינדיק, מיין ליבי
קינדר שרייב אייך דאז אויב היינט אודיר מארגן ווערין
קומין אייאר ליבה קינדר אודיר עניקליך אונ' אירי משפחה
ניט קענין זוא האב איך זיא אייך דאר אין קארטצין אויף

1) darüber urtheilen 2) verheirathet an Löb Hannover

3) kölnische 4) verheirathet an Jakob Speier 5) = zu.

גישמעלש כדי איר ווישן קענט פון וואש פאר לייט איר הער זייט נון לאחר התנתי בין איך עם בעלי זצ"ל א' שנה בהאמיל גיוועזן אונ' אונזיר טוניש¹⁾ לשם גאר וויניק גיוועזין, דען האמיל איזט קיין אורט פון האנדיל שאפט גיוועזין, האבין מיר מו"מ מיט כפרי' אונ' משכנות גיהאט וואר אין זיך בעלי זצ"ל ניט לאזין וואלין, אונ' זייני גידאנקין זענן פון דער ערשטי שעה אליו מיר התונה גיהאט ניט אנדרשט גיוועזין אליש להמבורג צו וואונין צי אין כשנאמר²⁾ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, דער גרושי גישיגי גאט העט אונש אך רעכט אונ' וואול גפירט, וואן מיר גור עמרת ראשינו העטין ביהאלטין, נון ה' נתן וה' לקח וואש ניט צו ענדרין איזט מוז מאן זיך גידולדין, אליין נון דאז שנה לאחר התנותינו איזט אויז גיוועזין האט בעלי זצ"ל ניט לענגיר בהאמיל בלייבן וואלין הגם חמי וחמתי ז"ל אלי בידי גערין גיזעהין דאז מיר ווערין תוך האמיל גיבליבן אונ' אונז איר הויז אונ' הויף וויא עש דאר שטיט אן פרויזימירט אביר בעלי זצ"ל ניט גיוואלט אליו זענן מיר ברצון הטוב כחמי ומחמתי ז"ל לכאן המבורג גיצאגין, מיר זענן בידי נאך יונגי און גיניטי³⁾ קינדר גיוועזין דיא וויניק אודיר ניקש פון מו"מ גיוואוסט וואז אין המבורג דינליך גיוועזין אביר דער גרושי בארימהערציגי גאט דער בעלי זצ"ל גיפירט האט מבית אביו ומלדתו איזט אים אלי צייט טרייאלדיך ביא גישטאנדין אונ' גיהאלפין ברוך ה' על כל הטובות שעשית עמנו, וויא מיר נון זענן בהמבורג קומין ווא האט אונש אבי זצ"ל ב' שני' מוונות פאר שריבן אונ' מיר זיינין אצלו גיוועזין, נון בעלי זצ"ל אלש איין פרעמדיר מאן דער אין איין אורט קומיט אונ' גאר פון ניקש ווייס זוא האט ער זיך [דאך] אום גיזעהין וואז פאסירט, ובאותו זמן

1) Thuniss = Geschäft 2) Maccoth 10 a 3) unerfahren.

איט המו"מ מן יובלאמציא¹) ניט זוא שטארק פורט גאנגן אליש איצונדר אונ' בערגיר וחתנים אצל אינם נימולים האבין וויניק אודיר גר קיין יובלאמציא גיטראגן אונ' איזט דיא טודי גיוועזן דאז זיא גיטראגן האבין איימיל גאלדיני קעטן אונ' ווען זיא האבין וואלין שענקין איזט זאלכיש אן גאלד גיוועזן, אויב זאלכיש צווארין ניט זוא גרוישן ריווח אליש אן יובלאמציא גיוועזן, זוא איזט דיווש בעלי זצ"ל זיין ערשמיר מו"כ גיוועזן דאז ער מיט זעב גיהאנדילט אונ' הרומיר גילאפין²) סבית לבית אונ' זעב אויף גיקאפט אונ' דאר נאך ווידר אן צורפי געבין אודיר אן סותרים דיא חתנים זענן גיוועזן ווידר פאר קאפט אונ' שינין ריווח אן³) גיוועזן, אונ' וויא וואול בעלי ז"ל ווינד אונ' וויא גיטאן ממש דען גנטצין יום נאך זיין מו"מ גילאפין האט ער דאך ניט פאר פעלט אלי יום זיין שיעור צו לערנן אונ' לנגי ליבי צייט אלי קריאת התורה גיפאסט, ביזקין⁴) ער אן גיפאנגן גרושי ריזין צו טון אונ' זיך בעו"ה זער אן גיפאנגן אפ צו מארטירין⁵) דאז ער ע"ה בימי נעוריו גאר קרענקליך גיוועזן אונ' פיל גידאקדירט⁶), אונ' דאר בייא זיך נערגניץ אין גישונט אונ' גרושי טריוואליא⁷) גיטאן דאז ער אשתו ובניו האט בכבוד מפרנס גיוועזן אונ' איזט זולכיר ליבר גיטרייאר פאטיר פאר אשתו ובניו גיוועזן דיא מאן וויניק גלייכענס פינדיט, אונ' אשתו ובניו זוא אויז דער ווייז גליבט דאז פיל [ווער] דאר פון צו שרייבן אונ' דער מזג טוב האט קיין דמיון גיהאט איזט כל ימיו נאך קיין מנהיגי שבועולם גישטאנדין אדרבה זיך גנץ דאר פון מונע גיוועזן אונ' דען גנטצין עולם אויז גילאכט ווען ער גיזעהן האט וועלכי לייט דיא זוא זער נאך זאלכי זאכין זענן גישטאנדין לקצר ער איזט איין רעכטיר אויז בונט⁸) פון איין פרוימן יהודי גיוועזן

1) Juwelen 2) umhergelaufen 3) daran 4) bis gen = bis
5) abzumartern 6) gedoktert 7) travail = Mühe 8) Ausbund.

וויא זיין פאטיר אונ' ברידר אך גיוועזן זיין, אך ווייס וויניק
 ווען ער אך שונט גרושי רבנ' זיין גיוועזן דיא איר תפילה
 זוא בכונה גיטאן גלייך ער וויא מיר וואול ביוואשט איזט
 ווען ער ע"ה אין זיין הדר גיוועזן אונ' זיין תפילה גיטאן אונ'
 ווער אימיץ¹⁾ גיקומן אונ' אין וואור הין גירופן דאז איין גרושי
 מציאה ווער גיוועזן העט אך אודיר מיין גנץ הויז גזינד
 קיינר דאז לב גיהאט אונ' צו אים גנגין אונ' אים וואור פון
 גיזאגט דאז אים באמת פעם אחת וואז פאר זוימט דאז כמה
 מאות הויק גיוועזן אביר ער ע"ה אליש ניש גיאכט אונ'
 זיינים גאט ווא טרייא גדינט אונ' פלייסג אן גירופן דער איהם
 אך אליש האט כפל כפליים ווידר אין גיבראכט שנאמר
 במחו בה' וה' הי' מבטחו, וואז דער ליבי מאן [ע"ה] פאר איין
 עניו וסבלון גיוועזן איזט פינד מאן זיינש גלייכן ניש וואו
 אים אופט פון פריינד אונ' פרעמדי גישעהן אונ' אן גישטעלט
 איזט גיווארין, אונ' אליש מיט גידולד אן גינומין דאז אך
 אופט בעו"ה מיין מעגשליכיש שוואכהייט דאריבר גין לאזן
 אונ' אופט און גידולדיג דאריבר גיוועזן האט ער מיך ע"ה
 אויז גילאכט, אונ' גיזאגט דוא ביזט איין נערין, אך פאר
 טרויא גאט אונ' אכט דער מענשין ריד²⁾ וויניק, זיין זכות זאל
 אונש בייא שטיין בערה"ז ובעה"ב, וויא מיר נאך המבורג
 קומין זיין בין אך שטראקו מעוברת גיווארין אונ' אמי הי'
 מיט מיר צו גלייך, הש"י האט מיר צו רעכטיר צייט גינעדריגליך
 מיט איין יונגי טאכטיר גיהאלפין, אך בין איין יונג קינד
 גיוועזן אויב מיר זולכי און גיוואונטי זאכין שונט זענן שוואר
 אן קומין, ווא בין אך דאך היכליך דיפרייאט גיווארין דאז
 מיר דער היכשטי איין היפשין גיוונד קינד געבין, מיין גיטרייא
 פרומי ליבי מוטיר איזט אך אויף דער צייט גנגין אונ' אויז
 גירעכניש האט איין גרושי שמחה גיהאט דאז אך בין ערשט

1) Jemand 2) Rede.

אין קינד בעט קומין כדי זיא מיר נאך אליש זוא איין יונג
 קינד איין וויניק אכטונג קאן געבין, ה'1) יום דער נאך איזט
 אמי תי' ג'כ מיט איין יונגי טאכטיר אינו קינד בעט קומין
 אלוו איזט קיין קנאה אודיר פיר ווארף צווישן אונז גיוועזן
 אונז זענין בייא אנאנדיר אין איינר שטויב גילעגן, מיר
 האבין קיין מנוחה גיהאט פאר פאלק זענין קומין צו לאפן
 אונז דאז חידוש וואלין זעהין דאז מוטיר אונז טאכטיר אין
 איין חדר אין קינד בעט ליגן, איך מוז דאך פאר דיא לנג
 ווייל שרייבן איין היפשיין שפאז וואז אונש גישעהין איזט אום
 דאז בוך איין בויילכן מיט²⁾ צו פאר לענגדין וויא אמי תי' און
 איך זענין ביחד אים קינד בעט גילעגן איזט איין קלייני שטויב
 גיוועזן אונז ווינטירש טאג געוועזן אונז אבי זצ"ל איין
 גרויש גזינד גיהאט דאז עש אונש גאר ענג אין דער שטויב
 גיפאלן איזט דען נאך אליש עלטרין אונז קינדיר איינר מיט דען
 אנדרין גערין פאר ליפ נעמין, איך בין ח' יום איאר אויז דער
 קינד בעט גנגן אלש אמי תי' אליש אום דיא שטויב איין
 וויניק גרוימיר³⁾ צו מאכין בין איך הינויף אין מיין קאמיר גנגן
 ליגן אביר מאחר איך נאך גאר יונג בין גיוועזן, האט אמי
 תי' ניש ליידן וואלין דאז איך בייא דער נאכט מיין קינד
 זאלט מיט מיר נעמין אין מיין קאמיר, אלוו האבי איך דאז
 קינד אין איר שטויב דאר זיא גילעגן איזט, אונז דיא מיט
 בייא זיך גיהאט האט ליגן לאזן, אמי תי' צו מיר גיזאגט
 זולט מיך ניקש אום מיין קינד בקימרין, ווען עש היילן ווערט
 זולטי מיר עש דיא מיט הרויף ברענגן דאז איך אים צו זויגן
 גיב, אונז עש דען ווידר פון מיר נעמין אונז אין דיא וויג ליגן
 וועלכיש איך וואול בין צו פרידן גיוועזן, בין אלוו עטליכי
 נכט גילעגן דאז מיר דיא מיט אלי צייט דאז קינד זוא פאר
 מיטראכט גיבראכט צו זויגן, איין מאלט בייא דער נכט, וואך

1) F.: ד' 2) ein bisschen damit 3) geraumer = ge-
 räumiger.

איך אויף און גיפעהר אום דיא קלאג דרייא, זאג איך לבעלי
 זצ"ל, וואו מאג דאז במייטין דאז מיר דיא מייט דאז קינד
 נאך ניט גיבראכט האט, מיין מאן ע"ה גיזאגט דאז קינד
 ווערט גוויש נאך שלאפן איך אביר האב דאר מיט ניט צו
 פרידן גיוועזן אונ' בין אראפיר¹⁾ אין דער שטויב גילאפן אונ'
 נאך מיין קינד זעהן וואלן אונ' גיא איבר דער וויג פינד
 מיין קינד ניט אין דער וויג איך בין זער ארשראקן אונ'
 האב דאך קיין צעקה מאגן אן פאנגין דאז אמי תי' ניט זאל
 אויף וואכין אונ' זיך ארשרעקן אלזו האבי איך דיא מייט
 אן גיפאנגין צו שיטלין אונ' העט זיא גערין אין שטילים אויף
 גיוועקט אביר דיא מייט איזט זער פער פאפין²⁾ גיוועזין איך
 האב הויך מוזין אן פאנגין צו צעקנין אייר איך האב זיא
 קעננין אויז דען שלאף קריגן, אלזו פראג איך זיא וואור האשמו
 מיין קינד דיא מייט ווייס ניט וואו זיא רעט אויזים שלאף
 אמי תי' ארוואכט אך דאר איבר אונ' זאגט צו דער מאט
 בעו"ה וואור האשמו גליקליכיש קינד³⁾, אביר דיא מייט איזט
 זוא פאר שלאפן גיוועזין דאז זיא קיין אנטווארט האט קעננין
 געבין אלזו זאגן איך צו מייני מוטיר מעמה תאמר האשמו
 מיין קינד בייא דיר אין בעט זוא זאגט זיא גיין, איך האבי
 מיין קינד בייא מיר אונ' האלט עש זוא פעשט אן זיך אליש
 ווען מן איר דאז קינד וואלט אין וועק נעמין, אלזו פאלט
 מיר איין דאז איך איבר איר וויג בין גאנגין אונ' נאך איר
 קינד גיזעהן איזט איר קינד אין דער וויג גילענין, אונ'
 זעניפט⁴⁾ גישלאפן זאגן איך מעמי גיב מיר מיין קינד הער דיין
 קינד ליגט אין דער וויג, האט זיא עש דאך ניט גלאבין
 וואלן, אונ' איך האב איר איין ליכט מוזין ברענגין אונ' איר
 קינד ברענגין דאז זיא עש רעכט ביזעהן האט אלזו האב איך

1) hervor 2) verpoffen = verschlafen 3) Glückelchens
 Kind 4) sanft.

אמי תי' איר קינד געבין אונ' מיינש גינומין דאו גנטצי בית
 איזט דאריבר וואך גיווארין אונ' אין שרעקניש קומין, אביר
 דער נאך איזט דיא שרעקניש אין גילעכטיר פאר קערט
 גיווארין אונ' גוזאגט בלד העטן מיר שלמה המלך ע"ה נטיק
 גיהאט, אלזו זענין מיר א' שנה אצל אבי ואמי גיוועזין אונ'
 מיר האבין צווארין ב' שנים קאשט גיהאט, אביר מאחר עו
 אונז גאר זער ענג גיפאלין בבית אבי זצ"ל האט בעלי זצ"ל
 ניש לענגיר בלייבין וואלין אונ' ניש פון מייני עלטרין פרוטה
 אחת האבין וואלין פאר דען שנה מזונות, אלזו האבין מיר
 זיך איין יפה בית גיהיארט אונ' נ' ר"ט הייאר¹⁾ דאו שנה
 געבין אונ' זענין [למו"ט] מיט מייט אונ' קנעכט אין אונזיר בית
 גיצאגין, וואור אונש אָך דער היכשטי זוא גינעדיגליך דאר ביא
 ארהאלטן ביו דאטי אונ' ווען גאט דיא מכה ניש אויף אונש
 גשיקט העט דאו ער זוא גאר פריא עשרת ראשי פון מיר
 גינומן האלט איך ניש²⁾ דאו איין גליקליכר אונ' ליבר פאר
 פאלק³⁾ אים עולם ווער גיוועזין אלז מיר מאן מוז מיט אלן
 גידולט טראגין נור צו ביטן הש"י זאל זיך ווייטר מרחם זיין
 אונ' אונז מיט גינאדין אונ' בארימהערציקייט שטראפן דען
 זיין געטליכי גינאד איזט גאר גרויש, אלזו האבין מיר אין
 אונזיר אייגיניז גיוואונט אליש יונגי לייט אונש קצת קארג אונ'
 גינא ביהאלפן דאך אליש רעכט צו זיינר צייט אונ' איין
 היפשי ערליכי הויז האלטונג גיפירט, אונזיר ערשטיר משרת
 דען מיר ביא אונז גיהאט האבין איזט אברהם קנטור מהילדסום
 גיוועזין וועלכין מיר פאר ערשט ביא אונז גיהאט די קינדיר
 צו ווארין⁴⁾ איזה שני' לאחר זה איזט ער איזהו שני' פון אונז
 גיוועזין אונ' איין וויניק פאר זיך גיהאנדילט דאר נאך כאן.
 איין אלמנה גיוועזין זאלכי גינומין, וועלכי ער ניש לנג גיהאבט
 אונ' גישטארבין, ווידר איין בתולה מאמשטארדאם גינומין

1) Miethe 2) glaube ich nicht 3) Paar Volk = Ehe-
 leute 4) pflegen.

אונ' תוך המבורג גיוואונט מיר האבין אים מעות פאר שאסין¹⁾
 אונ' לקאפינהאגן גשיקט, לקצר איזט היינט איין מאן וויא
 מאן זאגט מן עשרת אלפים ר"ט ויותר וויא בתי ציפור איזט
 נון ב' שני' אלט גיוועזן בין איך ווידר אין קינד בעט קומין
 מיט מיין נתן ש"י וואו פאר איין שמחה אליש בעלי זצ"ל
 גיהאט האט איזט ניט צו בישרייבן הש"י זאל געבן מיר פיל
 שמחות אן אלי קינדר ארלעבין זולין, אונ' וואו פאר איין
 חשובי ברית מילה בעלי זצ"ל גימאכט האט איזט ניט צו
 בישרייבן²⁾, אונ' דאר ווייל איך נון מער בעו"ה קיין ישועה
 ונחמה מער האבי אליש וואו איך האף אן מייני קינדיר צו
 ארליבין זוא ביט איך דען גרוישן גאט זיין גינאד אונ'
 בארימעהרציקייט דאר צו געבן היר מיט וויל איך נון מיין
 אנדיר ספר אך בשליסן אונ' ביט דאך אל דיא דאו לייאין³⁾
 מיר מיין שטות אין גושין אויז צו ליגן וויא שונט גידאכט
 פון צרות אונ' זורג גישעהן, נון מיט דער הילף דאו גרושי
 גאט דער מיר נאך בייא אל מיין זורג גיביט דאו איך עש
 קאן אויז שטיהן, ברוך הנותן ליעף כת אלוו וויל איך מיט
 הילף דאו העכשטין מיין דריט בוך אן פאנגן.

סליק ספר שני.

ווער קאן אודיר דערף אליש שרייבן אודיר זאגן וואו
 אונז זינדיגי מענשין אליש בייא אונזרין לעבין פאסירט אונ' וואו
 פאר וואונדירליכי זאכין [אונז] אליש פיר קומט, איך בין לערך
 כ"ה שני' אלט גיוועזן אלוו איזט בעלי זצ"ל גאר פלייסג אין
 זיין מו"ט גיוועזן אונ' איך אויב איך שונט נאך יונג בין גיוועזן

1) vorgeschossen 2) F.: שמיחה אליש בעלי
 זצ"ל גיהאט האט אונד וואו פאר איין חשובי ברית מילה בעלי
 זצ"ל גימאכט האט איז ניט צו בישרייבן הש"י זאל געבן מיר פיל
 שמחות אן אללי קינדר ארלעבין זולין 3) alle, die das lesen s.
 Grünbaum a. a. O. 43 f.

דאז מייניגי אך ביא גיטאן אונ' שרייב מיר עש ניש צום רום
 דאז בעלי זצ"ל קיין עצה פון קיינים גינומין אליש וואו מיר
 זיך יהדיו אונש ברעט¹⁾ האבין, באותו זמן איזט איין יונגער
 גיוועזין תוך הנוביר בשמו מרדכי הי"ד איזט אצל גיטו ר'
 ליפמן גיוועזין דער זעלביגי יונגער איזט קומין להמבורג אונ'
 ביא אונש גאשט גיוועזין, לקצר דער יונגער האט אונ' וואול
 אן גישטאנדין, מיר האבין אין צו אונש גינומין דאז ער פאר
 אונ' רייזין זאל אונ' וואר מיר מיינין אין הין צו שיקן דאר
 וואש מו"ט צו טון איזט דער יונגער איזט אויז פולין גיוועזין,
 אונ' גאר נוט פולניש גירעט אלוז איזט ער גיצאנגין לדנציק,
 מאחר מיר גיהערט האבין דאז לשם זאל פיל אונצין²⁾ מרגליות
 צו קאפ זיין ובאותו פעם איזט דער עיקר מו"ט פון יובלאטציא
 אין אונטצין מרגליות בישטאנדין אלוז האבין מיר אים איין
 קרודיט כתב³⁾ מן איזה מאות ר"ט מיט געבין לזנציק אונ'
 אים אונטר וויזין לקצת וויא ער זאל מרגליות אין קאפין,
 אונ' ווען מיר באותו פעם זוא גיטראכט העטין בדנציק אין
 יובלאטציא צו פאר קאפין אליש אין צו קאפין העטין מיר
 פיל מער טון קענין אביר מאן איזט זוא גאר זער אויף המו"ט
 מן אונטצין מרגליות גיהאנגין דאז מאן קיין מו"ט זונשט
 גיטראכט האט, אלוז איזט דער מרדכי הי"ד נאך דנציק גיצאנגין
 אונ' אן גיפנגין מרגליות צו קאפין אונ' זיא לכאן גשיקט אונ'
 אך גאר וואול אין גיקאפט דאז שיניר ריווח איזט אן גיוועזין,
 דער מרדכי הי"ד איזט איין יונגער צו זיינע יארן גיוועזין אונ'
 ניש לענגער וואלין תוך דנציק בלייבין האט וואלין איין
 פרא נעמין אונ' איזט לכאן גיקומין אונ' זיך לאזין תכף איין
 קנס ליגין עם בת של לנג נתן ז"ל אונ' הקנס נור חצי שנה
 לאזין אויף שלאנגין, בעלי זצ"ל האט האבן וואלין ער זאלי
 דאר ווייל עד לזמן התנות ווידר לדנציק ציאן אביר בעו"ה

1) besprochen 2) Unzen 3) Creditbrief.

איזט איין גור מן השמים גיווען דאז ער גיט גיוואלט לדנציק
 ציאין אונ' גיזאגט עש איזט קיין חצי שנה מער צו מיינר
 חתנה איאיר איך הין אונ' הער ציא גיט דיא צייט הין וועק
 איך וויל ציאין אין טייטש לנד אונ' וויל יין קאפין, זוא זאגט
 מיין מאן ע"ה וויא פאלשטו אויז אויף יין צו קאפין איך ביגער
 קיין חלק צו האבין אן דיין מו"מ מיט יין, זוא זאגט דער
 מרדכי הי"ד וואלט איר קיין חלק האבן דראן וויל איך לבר
 פאר מיין מעות קאפין, אויב בעלי זצ"ל זולכיש שונט גיט
 גערין גיהאט אונ' אים אליש אין גירעט מיט גומין אונ' ביוין
 אביר בע"ה אליש גיקש העלפין וואלין אונ' ער זיך דיא
 ביטרפטי ריזו זוא פאשט פיר גינומן דאז אים קיין מענש
 האט קענין פון אפהאלטין, בעלי זצ"ל האט זיין צו קומינדין
 שוועהר¹⁾ אן אים גשיקט אום מיט אים צו רידן פון דער
 שלימוזלדיג ריזו אפ צו האלטין אביר אליש גיקש העלפין וואלין
 האט זיך דאז זוא פעשט אין זין גישטעלט דאז אים קיין
 מענש דאר פון האט ברענגין קענין אונ' עז שיינט דאז דער
 גומי מענש אנדרי האט מוזין אויז ריימן²⁾ דען ווען אים גאט
 זיין לעבין גילאזין העט זוא וועהר אפשר ר' יוד' אונ' יששכר
 כץ צו איר עשירות גיט גיקומין וויא ווייטיר פאלגין ווערט,
 אלזא וויא שונט גישריבן זיך מרדכי הי"ד גיט וואלין לאזין
 אפ רידן אונ' בעלי זצ"ל אך גיט וואלין שותפות עמו אויף
 דען וויין האנדיל מאכין אלזו איזט ער פאר זיין רעכנונג לבר
 גיצאגין אונ' לערך ת"ר ר"ט מיט גינומין וויא ער תוך הנוביר
 גיקומין איזט האט ער זיין מעות לגיסי ר' ליפמן געבין זאל
 אים המעות איבר מאכין אן דען אורט דאר ער האט וואלין
 הין ציאין אונ' יין קאפין, וויא ער נון מן הנוביר האט וואלין
 הין וועק ציאין האט ער אויף הילרסום צו גימווט אונ' הי"ד

1) seinen zukünftigen Schwiegervater 2) Raum machen.

איזט גאר איין קארגיר מענש גיוועזן דאז ער זיך ניט ניצעמט¹⁾
האט פון הנובר אויף הילדסום אויף דער פאשט צו פארין
אודיר פיל מעהר דאז עש המקום ב"ה ניט האט האבן וואלין
אלוז איזט ער צו פוס גנגין דען הנוביר איזט נור ג' מייל
וועגיש פון הילדסום אלוז איזט ער לבד צו פוס גנגין
להילדסום, וויא ער פאר הילרסום קומט קיין תחום שבת
דארפון, ביגעניט אים איין כפרי איין ווילדשימץ אונ' זאגט
צו אים יוד גיב מיר איין טראנק געלט²⁾ אודיר איך ארשים
דיך דער מרדכי הי"ד לאכט אים אויז דען צווישן הנוביר
אונ' הילדסום איזט עש זוא זיכר אליש צווישן המבורג אונ'
אלטנה אלוז זאגט דער שימץ ווידר צו אים דוא יהודישיר
נבילה וואש בידענקשטו דיך לנג זאג יוא אודיר ניין ענטליך
נעמיט דער שימץ זיין גיווער אונ' שיסט דען מרדכי הי"ד
גלייך אים קאפף הנן דאז ער שטראקס נידר פאלט אונ'
טוט איזט, נון איזט עש אויף דען וועג קיין רביעי' שעה
שטיל, אונ' דאך האט עש בערה זוא צום שלים מזל שיקן³⁾
מוזין דאז קיין עוברי' ושבים דאר זענין גיווען אלוז דער
ערליכי וואקרי רעדליכי יונגיר זיין ענד אונ' יונגי יארין דאר
נעמן מוזין, אונ' אן שטאט זיין חתנה אונ' ערין טאג⁴⁾ אין
דער פינשמירני ערד מוזין קריכין אונ' זוא שענט לוז⁵⁾, מיין
גאט ווען איך נאך דראן גידענק שמינין מיר מיין האר צו
בערג, דען איזט איין רעכט פרום גוט גאמיש פערכטיג קינד
גיוועזין, אונ' העט אים גאט זיין לעבין גיגנט ווער ער צו
גרושי דינגין גיקומין אונ' ווער פאר אונש אך וואול גיוועזין
גאט דער ווייס וויא הערטצליך עז מיר אונ' בעלי זצ"ל
גישמערצט האט, אונ' וואז פאר צער מיר גיטריבן וויא
ווייטיר פאלגין ווערט וויא ער נון ניט לנג דאר גילעגן איזט

1) gezähmt = über sich gebracht hat 2) Trinkgeld
3) = sich schicken, fügen 4) Ehrentag 5) und noch dazu
so schuldlos.

אונ' אין זיין יונגן בלוזט גיוואלצט האט, זענן לויט פון הילדסום ארויז גאנגן אונ' אין זוא אילינדיגליך בעו"ה גיפונדין אונ' האבין אין תכף ארקענט דען ער גאר ביקאנט אין דער גנצי מדינה גיוועזן איזט אלוו האבין זיא משתדל גיוועזן אונ' תכף צו קבורה גיטאן וואש פאר צער אונ' וויא קלאגן¹⁾ אין דער גנצי מדינה גיוועזן איזט קאן מאן ניט גינוגן ארשרייבן אביר וואו מאג דאז אליש העלפין זייני יונגי יארין זענן הין וועק גיוועזן, מאן האט עש פון הנוביר אונ' הילדסום אן אונש תכף גישריבן דען זיא האבין וואול גיוואושט דאז ער הי"ד האט חברות' מיט אונש גיהאט אונ' פאר מיינט דאש ער פיל פון אונש האט בייא זיך גיהאט, אביר ער האט ניקש בייא זיך גיהאבט אליש עטליכי ר"ט צער מעות²⁾, נון דאר מיר הכתבים ביקומין האבין בין איך מעוברת גיוועזן עם בתי מאטי ע"ה נון קאן מאן וואול גידענקין וואו בעלי זצ"ל אונ' איך האבין פאר שרעקין אין גינומין אונ' וואו פאר צער מיר גיהאט האבין, דען וויא שוינט גידאכט גאר איין פרומיר ערליכיר מענש גיוועזן אונ' מיר העטין גרושין מו"מ קענין מיט אים אן שטעלין, נון אלי דינגן וואו גישעהין איזט שטיט ניט צו ענדרין ובפרט וואו טוט פעל³⁾ זיין מוז מאן אליש דען העכשטין אהיים שטעהלין, אויב מאן שונט בהנוביר גם בהילדסום פיל הקירה גיהאט דאז מאן גימיינט איין נקמה צו טוהן אביר איזט ניקש פאר ריכט גיווארין, דאן דער רוצח ימ"ש איזט הין וועק גילאפין אך דאר זינטר⁴⁾ ניט ווידר גיזעהן ווארדין ה' ינקום את דמו עם שארי קדושים וחסידים, אלוו האבין מיר קיינין גיהאט, דען מיר צו זולכין מו"מ קענטין גיברויכן, אביר עש איזט זמן קציר אן גישטאנדין, אלוו איזט הקצין ר' יודא ברליניר לכאן גיקומין עם ר' יעקב איברין קירכהאן⁵⁾, דער ר' יעקב איזט

1) Wehklagen 2) Zehrgeld 3) Todesfalle 4) = seither, seit damals 5) ? Kirchhain.

איין שדכיין גיוועזין אונז האט לר' יודא הנ"ל גירעט בת של פנחס הארבורג, נון זאלכיש איזט יוא מן המקום ב"ה ניט בישערט גיוועזין, אן וועמין עש אפ גאנגין האט ווייס איך ניט אלוז איזט דיזיר ר' יודא זמן מה בביתי גאשט גיוועזין דען איזט מחותן עם בעלי זצ"ל גיוועזין דער ר' יודא איזט שני בשני עם גיסי ר' ליפמן¹⁾ גיוועזין וויא ער נון איזהו שבעות אצלינו גיוועזין אלוז האט ער אונז בכל דבר [זעהר] וואול גיפאלן איזט איין היפשיר ידעון²⁾ גיוועזין אונז איך היפש אין מו"מ ווישין צו רידן אונז איך גאר קלוג גיוועזין אלוז זאגט בעלי זצ"ל צו מיר גליקליכי וואז דיכט³⁾ דיך ווען מיר דען יונגין צו אונש נעמן אונז שיקמין אין לדנצייג, איך זיך אין פאר איין קלוגין יונגין אן, זוא זאגן איך לבעלי זצ"ל איך האבי איך שונט איזהו פעמי דרויף גידאכט מיר מוין דאך איינין ווידר האבין, אלוז האבין מיר מיט אים גירעט איזט ער איך תבף פרידליך גיוועזין אונז קיין ח' יום דאר נאך איזט ער לדאנציק גירייזט, וואז ער אצלו גיהאט האט דאז זעלבי איזט גיוועזין כל אשר לו איזט בישטאנדין אין בארין שטיין לערך פאר ד' או ל' רי"ט, דאז זעלבי האט ער לבעלי זצ"ל גילאזין זאל עש אים פאר קאפין אודיר פאר ווארן נון מיין ליבן קינדר זעכט ווען דער גיטרייאד גאט איינים העלפין וויל וויא ער אויז וויניק קאן פיל מאכן אונז אויז דען קטן קאפיטאל דאז ממש ניקש גיוועזין, אלוז ר' יודא צו זולכין

1) Jost Liebmann, der Hofjuwelier des grossen Kurfürsten, war der Vetter des hannöverischen Kammeragenten Leffmann Behrens, d. i. Liepman Cohen, da Lea, Liepmans Mutter, eine Schwester von Josts Vater Elieser Liepman aus Göttingen war, s. Landshuth **השם** p. 2.

2) über das Lehrhaus, das nachmals Jost Liebmann in Berlin erhielt, s. Kaufmann, die letzte Vertreibung 217 n. 2

3) düncht.

גרויש עשירות ג'קומין אונ' זאלכיר גרושיר מאן ג'ווארן איזט אלזו איזט ר' יודא זמן מה בדנציק ג'וועזין אונ' גוטי מו"ט ג'מאן דהיינו אליש אונטצין מרגליות ג'קאפט אביר איזט ניט זער גילאפין נאך מו"ט צו דעם תוך המבורג הקורדיט נאך ניט זוא גרויש ג'וועזין אלש לע"ע אונ' מיר זענן נאך יונגי לייט ג'וועזין דיא זוא גרויש עשירות ניט ג'יהאט האבין, דאך האבין מיר אים פאר זעהן מיט קרודיט כתבי' אך לפעם ח"כ¹) גשיקט דאז ער אן מעות קיין מנגיל ג'יהאט האט, אלזו ער אין ב' שני' לערך דרינגן ג'וועזן אונ' ויידר הריוו ג'קומן, בעלי זצ"ל מיט אים ג'חשבונת אונ' אים ח' או מ' מאות ר"ט רווחי' על הלכו ג'יגעבין איזט דאר מיט ג'יצאנגין להנוביר אונ' זיך דאר הרומיר²) אויף ג'יהאלטן אונ' וואלין איין שידוך טון, צווישן דעסין בין איך אין קינד בעט קומין עם בתי מאטי ע"ה איזט גאר איין שין קינד ג'וועזין וויא ווייטיר פאלגין ווערט, אין דער זעלביגי צייט האט מאן אן ג'יפאנגין צו רידן פון שבתאי צבי אביר אוי לנו כי חטאנו אונ' דאז מיר עש ניט ארלעביט האבין אונ' וויא מיר ג'יהערט האבין אונ' וויא מיר זיך פאשט איין גבילט האבין, ווען איך ג'ירענק אן דער תשובה וואז פון יונגי אונ' אלטי ג'ישעהין איזט דאז ניט צו ערשרייבן וויא עש ידועה ומפורסם איזט דורך דען גנצין עולם אָה רבש"ע אין דער צייט דאז מיר ג'יהאפט האבין דאז דוא דיך בארים הערציגיר גאט דיך ווערשט איבר דיין ארים פאלק ישראל מרתם זיין אונ' אונש ארלזיין, אלזו האבין מיר וואול ג'יהאפט אליש וויא איין אשה דיא דאר זיצט אויף דען גוויין שטויל³) אונ' ערביט זיא מיט גרושי שמערטצין אונ' וויא טאג אפ, אונ' פאר מיינט נאך אל איר שמערטצין אונ' וויא טאג ווערט זיא מיט איר קינד ארפרייאט ווערין אביר

1) = חלוקה כתבים 2) da herum = in dieser Gegend 3) Gebärstuhl s. Grünbaum a. a. O. 116.

נאך אל איר שמערטצין אונ' וויא טאג קומט ניקש אנדרשט
אלו דאז זיא איין ווינט גיהערט, אלוז מיין גרויזר גאט אונ'
קיניג איזט אונש אך גישעהן מיר האבן גיהערט אונ' אל
דיין ליבי קנעכט אונ' קינדיר האבן זיך זער גימיט מיט תפילה
תשובה וצדקה דורך דער גנצי וועלט אונ' דיין ליפ פאלק
ישראל זענן אויף דען גיווין שטויל גיזעסן אונ' גימיינט נאך
אל איר שווארי תשובה תפילה וצדקה דאש זיא ב' ג' שנים
זיינן אין גיווין שטויל גיזעסן איזט דאר נאך ניקש אליש
ווינט הרויז גיקומין לא די דאז מיר האבן דאז קינד ניט
זוכה גיוועזן צו זעהן, דאר מיר זיך זוא זער אום גמיט¹⁾
האבן אונ' זוא ווייט זענן גיקומין דאז מיר אונש גנץ פאר
זיכירט האבן גיהאלטן זענן מיר בעו"ה שמעקן בליבן,
מיין גאט אונ' הער דערניט האלבין פארצאגן דיין פאלק ישראל
דאך ניט אונ' האפן טאגליך אויף דיין בארימהערציקייט
דאז דוא זיא ארלויזן ווערשט אפי' שיתמהמה אחכה בכל
יום שיבא ווען עש דיין הייליגיר וויל ווערט זיין, זוא ווערשטו
דיין פאלק ישראל שונט גידענקן, דיא שמחה וואז גיוועזן
איזט ווען מאן כתב' האט גיקראגן דאז איזט ניט צו
בישרייבן, דיא מיינשטי כתב' דיא קופן זיין, האבן דיא
ספרדיי' ביקומן, זוא זענן זיא אלי צייט מיט אין איר בית
הכנסת גנגן אונ' לשם גילייאט זענן מייטשי יונג אונ' אלט
אך אין איר בית הכנסת גנגן אונ' דער פורטיגזון יונג
גיזעלין האבן זיך אלי מאלט אין איר בעשטי קליידיר אן
גיטאן אונ' איין אירדיר האט זיך איין גרינין בראשין²⁾ זיידן
באנד אום זיך גיבונדין דאז איזט שבתאי צבי זיין ליברייא³⁾
גיוועזן אלוז זענן זיא אלי בתופ' ובמחולות אין איר ב"ה
גנגן מיט שמחה כשמחות בית שאיבה דיא כתבים גילייאט,

1) darum gemüht 2) breites 3) Livrei = Livrée.

טייליש האבין נעביך אל דאז איריגי פאר קאפין¹⁾ הויז אונ
הויף אונ' אליש גיהויפט²⁾ דאז זיא אלי יום זולין ערליזט ווערדין,
חמי ע"ה האט צו האמיל גיוואונט אלזו האט ער משם עוקר
דירה גיוועזין אונ' זיין הויף אונ' הויז וכלי בית מלאה כל
טוב אליש שטיהן לאזין אונ' איזט לק"ק הילדסום גיצאגין צו
וואונין אונ' האט אונש לכאן המבורג ב' גרושי פעסיר מיט
אליר הנט ליינין צייק גשיקט אונ' דרין איזט גיוועזין פון אליר
הנט עסין שפייו כגון ערביזין [בונין] דערפלייש³⁾ אונ' זונשטין
אנדרי גראמפילשפייו פון קוועטשך שניץ⁴⁾ אליש זוא וואש
זיך ווארין⁵⁾ קאן, דען דער גומי מאן ע"ה האט גידאכט מאן
ווערט כפשוטה מן המבורג לארץ הקדושה פארין, דיזי פעסיר
זענין וואול יותר אליש א' שנה בביתי גישטאנדין ענטליך
האבין זיא מוראה גיהאט דער פלייש ושאר י זאבין ווערין
מכולה גין האבין זיא אונש גישריבן זולין דיא פעסיר אויף
מאבין אונ' וואש עסין שפייו איזט הרויז נעמין, דאש דאש
ליינין ניצייק ניט מכולה ווערט אלז עש וואול ג' שני
גישטאנדין אונ' אליש גימיינט זולטי עש צו זיינר ריין ברויכן
אביר דעם היכשטין האט עש נאך ניט גיפאלין, מיר ווישן
וואול דאז עש אונש דער היכשטי צו גיזאגט אונ' ווען מיר
נגץ פרום ווערין פון גרונד אונזיר הערטיץ אונ' ניט זוא ביז
ווערין, זוא ווייס איך גוויז דאז זיך המקום זולט איבר אונז
מרחם זיין, דאז מיר נור זולין האלטין ואהבת לדעיך כמוך,
אביר גאט זאל זיך ארבערמין וויא מיר דאש האלטין דיא
קנאה דיא שנאות חנם דיא מנקין אונש⁶⁾ איזט דאז קאן קיין

1) Vgl. Schudt II, 41, נחלת שבעה II RGA. 81, Kaufmann a. a. O. 93. 2) gehofft 3) Erbsen, Dörrfleisch
4) Grümpel [= Kram] — Speise von Quetschich, d. h. wohl Pflaumenmus und Schnitz = geschnittenem Backobst 5) wahren = halten 6) unter uns.

גיט טון, דען נאך דוא ליבר הער גאט וואו דוא אונש האשט
 צו גוזאט דאז ווערשטו קיניגליך אונ' גינעדיגליך האלמין
 אויב עש זיך שונט וועגן אונזרי זינד ווילין זוא לנג פאר
 ציאייט זוא ווערין מיר עש דאך גוויש האבין, ווען דיין
 גיזעצטי צייט איזט אונ' דרויף וואלין מיר האפן אונ' ביטין
 צו דיר גרושין גאט דאז דוא אונש איין מאלט מיט דער
 גאולה שלימ' זולשט משמח זיין, אלזו פאר דאז מאלט פון
 דער מאטעריא¹⁾ בישליסין אונ' ווידר אן פאנגן וויא איך נון
 עם בתי מטה תוך קינד בעט גילעגין איזט תוך המבורג
 האט מאן אן פאנגן צו מומלין אליש ווען ל"ע דבר ב"מ²⁾
 תוך מקום ווער האט ענטליך איבר הנט גינומין דאז ג' או
 ד' יהודי' הייזר בעו"ה זענין טמא גיווארין אונ' ממש אלי
 דיא דרין גיוועזן זיין אויז גישטארבן דאש דיא זעלבי בתים
 פאשט זיין לעדיג גישטאנדן איזט איין גרושי עת צרה אונ'
 אילינד גיוועזן ווען מאן רחמנא ליצלן מיט דען מתים זוא
 אילענד איזט אום גאנגן אלזו זענין דיא מיינשטין ב"ב
 מהמבורג לאלטנה גיצאגין אונ' דיא לייט האבין גיהאט פאר
 איזה אלפי' ר"ט וואור אינין מנקין גיוועזן משכנות מן י'
 ר"ט עד ל' ר"ט וגם ק' ר"ט דען ווען מאן תוך מו"מ איזט
 גיוועזן עם משכנות האט מאן מוזין זוא וואול לינין משכנות
 מן ח' שי' אליש משכנות מן ד' ר"ט אלזו איזט דער דבר
 ב"מ אים גנצין מקום גיוועזן אונ' מיר האבין קיין מנוחה
 גיהאט פאר דען פאלק האמשי דאז דאז מיר גיוואושט האבין
 דאז טמא זענין האבין מיר דאך אינין מוזין אירי משכנות
 צו לזין געבין אונ' ווען מיר שוינט ווערין לאלטנה גיצאגין,
 ווערין זיא אונש דאר נאך קומין, אלזו האבין מיר זיך

¹⁾ von der Materie = von diesem Gogenstande ²⁾ mummeln [= munkeln], als wenn, behüte (= לא עליכם) die Pest מנן זיין.

ריזילפירט אום נאך האמיל צו ציאין מיט אונזיר קינדרכיר
 דען חמי זצ"ל האט באותו פעם לשם גיוואונט אלזו זענן
 מיר תקף אס(ור)[רו] חג מן יום כיפור מהטבורג הין וועק גיצאגן
 אונ' זענן א' יום פאר חג הסוכו' בהנוביר אן גלנגיט זענן
 בבית של גיסי מהור"ר אברהם גאשט גיוועזן וועלכיר צור
 זעלבי צייט נאך בהנוביר גיוואונט האט אלזו האבין זיא אונש
 ניט וואלין ציאין לאזין ווייל עש זוא נאהנט¹⁾ אן י"ט איזט
 גיוועזן אלזו זענן מיר סוכות בהנוביר גיבליבן איך האב אזלי
 גיהאבט בתי צפור ה' איזט איין קינד מן ד' שני' גיווען
 אונ' בני נתן שי' ב' שני' אונ' ילדי מטה ע"ה ח' שבועות
 לערך, גיסי ר' ליב הנובר האט אונש דיא ערשטי מעג סוכות
 גיפרייאט²⁾ גיהאט אונ' אין ר' ליב הנ"ל זיין הויז איזט דיא
 ב"ה גוועזן, אס י"ט וויא בעלי זצ"ל למחרתו אים ב"ה איזט,
 זוא בין איך אונטין אין דער שטויב גיוועזן אונ' בתי ציפור
 וואלין אן טון³⁾ איך מוז שרייבן איין קליינין אן שטויס וועלכיש
 בחייו של בעלי זצ"ל גיהאט האבן אונ' זונשטין אנדרי שווארי
 דאנות דאר ביא דיא מאן אופט ניט קאן פון זיך זאגן
 ובפרט לע"ע בעו"ה וועם זאל איך עש קלאגן אודיר וועם
 זאל איך עש לע"ע זאגן מיר האבין נימוץ⁴⁾ על מי שנשען רק
 על אבינו שבשמים שהוא יה' בעזרינו ובעזר כל עמו ישראל
 ושמתנו כימות ענותינו. צווארין בחייו של בעלי זצ"ל אך הין
 אונ' ווידר גינגן דאנות גיהאט עם צער גידול בני' טייליש
 מן זאגן קן אונ' טייליש דאז מאן ניט זאגן דערף או זאגן
 קן, אביר אל מיין צרות האט מיר דער ליבה פריינד קענן
 איז רידן אונ' ווען איך אל מיין צרות גיהאט האבי איזט
 מיר אליש מיט זיינין צו שפרעכין גרינג אן קומין, אביר נון
 ווער איזט מיין טרישמיר ווער שפרעכט מיר נון מייני שווארי

1) nahe 2) gepreit eingeladen s. Grünbaum a. a.
 O. 35, 111 3) ankleiden 4) Niemand.

גירנאן אויז מיין ביטריפטן לב אליש וויא¹⁾ מיין ליבר הערציגיר פריינד אך אין ויין טוטיש ניט²⁾ גיזאגט האט קיין חצי שעה קודם יציאת נשמתו הטהורה דאז מיין פרומי מוטר איזט איבר זיין בעט גיפאלין אונ' מוריד דמעות גיוועזן אונ' צו אים גיזאגט מיין ליבר אדים וואלט איר כיר ניקש זאגן אודיר ביפעהלן האט ער משיב גיוועזן מיין ליבי מושיר איך ווייס ניקש צו זאגן אודיר צו ביפעהלן אליש טרישט מיין ביטריפט גליקליכן דאר מיט האט ער ווייטיר קיין דברי בעלמא ווייטיר רידן וואלין וויא אין זיין אורט שונט ווערט ווייטיר פאלגן ווער איזט גון מיין טרישטיר וועס זאל איך גון מיין ביטרי נויט קלאגן אונ' וואר זאל איך מיך הין קערין אודיר ווענדין בער'ה לעיע פאר זויף איך ממש אין מיין צרות אונ' שווארי גירנאן מיר האבן יוא מעניכי אן שטיש גיהאט גלייך דיזוש פולגינדי אך איין גרוש צרה גיוועזן דיא דער גרושי גיטיגו גאט בחסד וברחמי באלרי פון אונש גיווענט, אונ' ווידר אן צופנגן וואר איך אויז גילאזן האבי דאז איך בתי ציפור תי' האב אן גיצאגן אלזו האט זיך דאז קינד זער גיקרימט ווען איך האבי עש אן גיריגט³⁾, אלזו זאג איך ציפור לעב וואש שאט דיר⁴⁾, זאגט דאז קינד מעכה לעב אונטיר מיין ארים טוט עש מיר זער וויא, ווא זיך איך צו וואש דעם קינד שאט, האט דאז קינד איין שוועהרין⁵⁾ אונטיר דען ארים, איך האבי מיין משרתת בייא מיר גיהאט אלזו בעלי זצ"ל האט איין קטן גישוירכין אן זיך גיהאט, האט אים איין באלביריר תוך הנוביר איין פלעשטירכין אויף גיליגט זוא זאג איך צו דער מיט גיא נאך הייס איזט אויבן אין דער שול אונ' פראג איהם בייא וואש פאר איין באלביריר ער גיוועזן איזט אונ' וואר ער וואנט גיא מיט דען קינד הין

1) als wie 2) Todesnöthen 3) = angerührt 4) = was fehlt dir? 5) Schwär = Geschwür.

אונ' לאו אים איין פלעסטיר אויף ליגן איך האב אויף ניקש
 ביזיש גידאכט דיא מייט גיט אין דער שול אונ' פראגיש
 בעלי זצ"ל וואר דער באלביריר וואונט זאגט ער עיה וואר
 ער וואונט אונ' דיא ווייבר שול מוז מאן דאר דורך גין ווען
 מאן אין דער מאגין שול גין וויל, וויא דיא מייט וויל הרוין
 גין זיצט גיסתי יענטה סולקה אסתר ע"ה תוך ב"ה אונ' פראגין
 דיא מייט וואש האשטו אין דער מאגין שויל גיטאן זאגט דיא
 מייט אך כפשוטה אונ' ג"כ אויף ניקש ביזיש גיטראכט
 אונזיר קינד האט איין שוועהרין אונטרים ארים האב איך
 מין ב"ב גיפרעגט בייא וואש פאר איין באלביריר ער זיין
 שוועהרין האט היילין לאזין וויל איך מיט דען קינד אך הין
 גיהן, דיא ווייבר ארשראקין זיך תכף מעכטיג זער מאחר זיא
 אהן דעסין¹⁾ גרושי פחדנים זענין אין זולכי דינגין גיוועזין אונ'
 דאר וויל מיר מן המבורג אויז זולכין חשש קומין זיין אלזו
 האבין זיא דיא קעפף זער צו זאמין גישטויסין אונ' גירעט
 דאר פון, אלזו איזט ג"כ תוך ב"ה גיוועזין איין געשטין איין
 אלטי פלעקין²⁾ דיא הערט ג"כ דיא שמועה אונ' זוכט דאז זיך
 מין שוועגירש הנ"ל אלזו ארשרעקין אלזו זאגט זיא צו דיא
 ווייבר ארשרעקט אייך ניט עש ווערט ניקש זיין איך בין וואול
 ד' שניי מיט זאלכי עסקים אום גאנגין ווען איר עש האבין
 וואלטיט זוא וויל איך הנאפ גין אונ' וויל דאז מיידלי ביזעהין
 אונ' אייך תכף זאגן אויב עש ח"ו מסוכן איזט אונ' ווער
 אייך זאגן וואש איר טון זאלט דיא זאגן יוא למען הרחמים
 גיט אראפיר³⁾ אונ' זעכט וואול צו דאז מיר זיך ניט ח"ו מסכן
 זיין איך האב פון דיא שמועות אליש ניקש גיוואוסט דיא
 אלטי פאלעקין קוכט אראפיר אונ' זאגט וואר איזט דאז
 קלייני מיידיל, איך זאג ווארום אייא זאגט זיא איך בין איין
 רופאנית איך וויל דעם מיידיל וואש ברויכן זאל בלדי בעשיר

1) ohnehin 2) Polakin 3) hervor.

ווערדין, איך דענק אויף קיין ביי, פיר דאז קינד צו איר דיא
 בזיכט דאז קינד אונ' לאפיט פון דען קינד הין וועק אונ'
 לאפיט ווידר הנויף צו דיא ווייבר אונ' מאכט איין צעקה
 אונ' זאגט צו דיא ווייבר פליגט אלי הין וועק ווער נור פליגן
 אונ' לויפן קאן דען איר העט בעו"ה דען רעכטין דבר אים
 הויז, דאז מיידלי האט בעו"ה דען רעכטין איפוש¹⁾ ב"ט אן זיך,
 נון קן מאן זיך וואול גידענקן וואז דאז פאר איין בהלה איזט
 גיוועזן אונ' וואז פאר איין יללה מנקין דיא ווייבר גיוועזן
 איזט, ובפרט בייא זולכי גרושי פחדנים, נשים ואנשים איזט
 אליש אויז דער שויל גילאפין אונ' בעו"ה אין דיא בעשטי
 תפילות ארויז גילאפין אן הייליגן י"ט אונ' תכף דיא מיט
 מיט דען קינד גינומין אונ' פאר דער מיר גישטויסן אונ' זיא
 קיינר וואלין אים בית נעמין אודיר גין לאזין מאן קען זיך
 וואול מ(ס) [ש]יג זיין וויא אונש צו טוט מוז זיין גיוועזן, איך
 האבי אליש גיהיילט אונ' גישרואן אונ' אום גאמיש ווילן
 גיבעטין אונ' גיזאגט רבותי זעכט גאט אן וואש איר טוט
 מיין קינד שאט ניקש איר זעכט יוא וואול דאז מיין קינד
 ת"ל פריש אונ' גיוונד איזט דאש קינד האט נעביך אינן
 פליסינדיגן קאפף גיהאט קודם נסיעתי מהמבורג האב איך
 עש גישמערט האט זיך דער פלוס פום קאפף צום גישוויר
 גיצאגן ווען ח"ו איינר זוא וואז אן זיך האט ער י' ארלייא
 סימנים אן זיך זעכט מיין קינד לאפיט דאך אויף דער גאס
 הרומיר אונ' עסט איין שטויטין²⁾ אויז דער האנד, אביר דאז
 אליש האט ניקש העלפין וואלין אונ' גיזאגט בעו"ה ווען דאז
 זאלטי לאור קומין דאז עש אונזיר דוכס יר"ה זולטי גיוואר
 ווערדין דאז מאן אין זיינר רעזידענט שטאט זולכין ווערק
 ח"ו זיין זולט וואש פאר איין אילינד זולטי עש געבין, אונ'
 דיא אלטי איזט מיר אין מיין פנים גישטאנדין זיא וויל איר

1) עיפוש = Pest 2) Stute = Weissbrot.

הלו געבן ווען דאז קינד ניט וואש ביז¹) אן זיך האט, וואש האבין מיר טוהן זאלן איך האב גיבעטן למען הרהמים לאט מיך בייא דען קינד בלייבן וואור מיין קינד בלייבט וויל איך אך בלייבן לאט מיך נור הריוו צו אים דאז האבין זיא אך ניט ליידן וואלין, לקצר תכף האט זיך גיסי מהור"ר אברהם סג"ל אונ' גיסי ר' ליפמן וגיסי ר' ליב עם נשותיהם אין קונסיליא יחדיו גיזעצט וואש צו טון איזט, וואור מאן דיא מאט מיט דען קינד הין טוט, אונ' דאז אליש בסוד בלייבט פאר השררה יר"ה דען שטינד אונש ח"ו גרושי סכנה דרויף ווען ח"ו הדוכס זולטי וואש גיוואר ווערדין, אלזו איזט עש דאר בייא גיבליבן מאן זאל דאז קינד מיט דער מאט אן טון אין אלטי צוריסני קליידר אונ' זאלן אויף איין דארף גין דאז קיין תחום שבת מן הנוביר איזט דאז זעלביג דארף האט גהיישן פיאין האלטיץ²), אונ' זאלן זיך אין איין כפרי בית³) אין געבין אונ' זאלן זאנין, דאש דיא יהודי' בהנוביר יום טוב ניט האבין וואלין ביהערבינגר)⁴רג]ן, וויל זיא שוינט זוא פיל ארמי לייט העטין אונ' העטין זיא ניט וואלין אין הנוביר איין לאזין, אלזו וואלטיין זיא אויף דען דארף דיא פיאר טעג איביר האלטיץ⁴) בייא אינין בלייבן אונ' אינין פאר איר מיא ביצאלין, אך ווישן מיר גיוויש דאז זיא אונש פון הנוביר ווערדין עסין אונ' טרינקן שיקן, דען זיא ווערין אונש איבר דיא פיאר טעג ניט אהן גיגעסין אונ' הונגיר ליידן לאזין, בהנוביר איזט איין אלטיר מאן איין פאלאק גיוועזין גאשט דען האבין זיא גידונגן אונ' דיא אלטי פאלעקין הנ"ל דיא זעלבי ביידן זולין איזהו ימי' בייא זיא בלייבן ביוקין מאן זיכט וויא עש אפלאפט⁵), דיא ביידן האבין איבר ניט אויז דער שטעל גין וואלין מאן זאל אינין ליר"ט טעות געבין דאז זיא זיך אין זיא אייניר סכנה

1) etwas Böses 2) Peinholz 3) Bauernhaus 4) halten
= also 5) abläuft.

טעטן אלזו האט זיך גיסי מהור"ר אברהם אונ' גיסיר' ליפמן
 וגיסיר' ר' ליב אין קונסיליא גיזעצט אונ' דען מלמד בהנוביר
 וועלכיר ג"כ איין גרושיר למדן גיוועזן האבין דרויז גילערניט
 אויב מאן דערפ מכלל י"ט זיין דאו מאן אים אס י"ט געלט
 גיביט אלזו האבין זיא ביחד מסכים גיוועזן מאן זאל אינן
 דאו מעות געבן דען האבין גיזאגט עש איזט בשעת סכנה,
 אונ' ממש סכנות נפשות אלזו האבין מיר מוזן אונזיר ליב
 קינד אס הייליגין י"ט מוזן פון אונש שיקן, אונ' אונז מוזן
 לאזן איבר רידן אונ' איין בילדין לאזן אליש וואן דאש קינד
 ח"ו וואש אן זיך העט, איך וויל דערניט ווענין¹⁾ איין אידריר
 פרויס פאטיר אונ' מוטיר יודיצירן לאזן וויא אונש איזט צו
 מוט גיוועזן בעלי זצ"ל האט זיך אין איין ווינקיל גישמעלט
 אונ' בוכה ומתחנן גיוועזן אונ' איך א'ס אנדרין ווינקיל
 בוודאי מיין פרומין מאן ע"ה זיין זכות גיוועזן, דאש אים
 המקום ב"ה ארהערט שנאמר ויעתר לו, איך האלט ניט
 דאו אברהם אבינו איזט וויאיר²⁾ גיוועזן ביא דער עקירה
 אליש אונש באותו פעם גיוועזן איזט, דען אברהם אבינו האט
 זאלכיש גיטאן בצוה של המקום ב"ה ומאהבתו אליו אלזו
 ער זיין צרה מיט שמחה פאר בראכט, אביר אונש איזט זוא
 איין סיבה אונטר פרעמד צו קומין³⁾ וועלכיש אונש גאר זער
 איזט צו הערשצין גנגין, נון מה לעשות מאן מוז זיך אין
 אלן גידולדין כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה
 האב מייר מיט איר קליידיר אום גיווענט אן גיטאן אונ'
 דעם קינד זיין גיצייק אין פינטילכן גיבונדין אונ' דער מיט
 איין פינטיל גלייך איין געשטין⁴⁾ אויף גיבונדין דעם קינד נעביך
 אך אלטי צו ריסני הודילכר⁵⁾ אן גיטאן אונ' אלזו מיין גוטי
 מיט מיט מיין ליב קינד אונ' דער אלטי מאן אונ' פרא הין

1) derentwegen 2) weher 3) zugekommen 4) wie einer
 Bettlerin 5) Hudelcher = Lappen, Hadern.

וועק מארשירט נאך דען דארף, מאן קאן וואול דענקן וואו פאר איין ברכת כהני' מיר דען ליבן קינד האבן נאך גיזאגט אונ' וויא פיל מיט הונדירט טרענין מיר עש האבן פון אונש גשיקט, דאו קינד אביר איזט לושטיג אונ' פריליך גיוועזן אליש איין קינד דאו נעביך נירגיניץ פון ווייס אביר מיר בכלל זוא פיל אינזריר אין הנוביר גיוועזן אלי בוכה ומתחנן גיוועזן אונ' בעו"ה דען הייליגן י"ט אין אייטיל צער צו גיבראכט, נון דיא זענין נאך דען דארף גנגין, זענין אך וואול אין אירי הערבוערג אין איין כפרי בית אן גינומן ווארין דען האבן מעות בייא זיך גיהאט, אונ' זוא לנג מאן דאו האט מאכט זיך עש דער זעלבי צו נוטצין, דער כפרי האט זיא גיפראגט עש איזט יוא אייאר י"ט ווארום זיא ניט בייא יהודים ווערין האבן זיא צור תשובה געבן דאו שונט פיל ארמי לייט אין הנובר ווערין אלזו העט מאן פארבאטן זיא ניט אין צו לאזן אביר זיא מיינין דאך דאו דיא יהודים פון הנוביר ווערין אינן איבר דיא פייארטעג עסן הרויז שיקין, נין זענין מיר צווארין יחדיו ווידר אין ב"ה גנגין אביר מאן האט אל אויז גיאורט¹⁾ גיהאט, ובאותו פעם איזט בהנוביר גיוועזן ר' יודא ברליניר איזט נאך לידג גיוועזן האט שוינט מיט אונש גיהאנדילט גיהאט, גם איזט לשם אייניר גיוועזן בשמו ר' מיכיל איזט איין יונגיר אויז פולין גיוועזן האט מיט דיא קינד גילערניט דאר נאך האט ער איין אשה מן הילדסום גינומן אונ' וואונט לע"ע בהילדסום תוך עושר וכבוד איזט פרנס תוך הילדסום, דער זעלביגר ר' מיכיל האט זוא פאר איין האלבין משרת ג"כ גיוועזן וויא דער סידר אין אשכנז איזט ווען זיא זוא בחורים האבן בייא זיך צו קנעלין²⁾ וויא מאן נון

1) zu Ende gebetet. 2) unterrichten s. Güdemann, Quellenschriften zur Geschichte des Unterrichts und der Erziehung bei den deutschen Juden 264 n. 1.

אויז דער שול איזט גיוועזן האט ר' ליב אונש רופן לאזן
 צו דער סעודה וויא שוינט גידאכט דאז ער אונש ע"ט האט
 לאזן פרייאן אביר מאן קאן וואול דענקן וויא אונש איזט
 צו מוט גיוועזן בעלי זצ"ל גיזאגט איאר מיר וואז עסין מוז
 איך מין קינד אונ' דיא אנדרי וואז צו עסין ברענגן עש
 איזט י"ט זיא זאגן יוא פשיטה, דוא האשט אך רעכט מיר
 וואלין קיניר ניקש עסין בוזקין דיא דרוין וואש האבין דען
 עש איזט גאר נאהנט אן הנובר גיוועזן אלש וויא אלטנה
 אצל המבורג, אלזו האט מאן צו זאמין גיבראכט עסין, איין
 אידריר האט וואז אויז גיטאן ווער זאל עש נון ברענגן איין
 אידריר האט זיך גישויאט אלזו האט ר' יודא גיזאגט איך
 וויל עש אינין ברענגן ר' מיכיל האט גיזאגט איך וויל ג"כ
 מיט גין אונ' בעלי זצ"ל ג"כ מיט גנגין, דען ער האט ע"ה
 דאז קינד גאר זעהר ליפגיהאט האט אלזו האבין דיא הנוברשי
 בעלי זצ"ל ניש טרויאן וואלין דען האבין גידאכט ווערט בעלי
 זצ"ל הריוז גין מויכט ער עש ניש לאזן בייא דען קינד צו
 גיהן, אלזו האט גיסי ר' ליפמן ג"כ מוזין מיט גין אלזו זענן
 זיא יחדיו גנגין אונ' דאז עסין הנוין גיבראכט אלזו איזט דיא
 מייט מיט דעם קינד אונ' איר חברותה יחדיו פאר רעב
 נעביך אויף דען פעלד שפאצירין גנגין פאר גרוישן רעב אליש
 דאז קינד נעביך בעלי זצ"ל גיזעהן האט איזט עש נעביך
 מלא שמחה גיוועזן אונ' צום פאטיר וואלין צו לאפן אליש
 איין קינד, אלזו האט גיסי ר' ליפמן גיזעקנת מאן זאל דאז
 קינד צו רוק הלטין אונ' דער אלטי מאן זאלטי קומין אונ'
 דאז עסין הולין, בעלי זצ"ל האבין זיא ג"כ ממש אליש בייאים
 שטריק מוזין הלטין דאז ער ניש צו דען ליבין קינד קומין
 איזט, אלזו האט ער אונ' דאז קינד גיהיילט, דען בעלי זצ"ל
 גיזעהן דאז קינט ת"ל פריש אונ' גיזונד גיוועזן אונ' ניש
 דערפין צו אים קומין, אלזו האבין זיא דאז עסין אונ' טרונקן
 נידר גישטעלט אויף דען גראז אונ' דיא מייט מיט אירי

חברותה האבין עש ניהולט דאר בעלי זצ"ל מיט זיין חברותה
 זענן ווידר הין וועק גנגין, נון דאז האט גיווערט ביוקן שמיני
 עצרת, דער אלטיר מאן אונ' פרא האבין בייא זיך גיהאט
 פלאסטיר אונ' זאלב וואו צו איין שוועהרין גיהערט צו היילין
 האבין דען קינד דען שוועהרין אך היפש אויז גיהיילט אונ'
 דאז קינד איזט אך פריש אונ' גיוונד גיוועזין אונ' אויף דען
 פעלד אליש איין יונג הירשכין הירומיר גישפרונגין, אלוז
 האבין מיר צו דיא הנוברשי גיואגט וואו ווערט אויז אייער
 שטות ויערין איר זעכט יוא דאז מיין קינד ת"ל פריש אונ'
 גיוונד איזט אונ' דאז ת"ל קיין סכנה בעולם מער האט לאט
 מאן דאז קינד נעביך לאזין ווידר הרין קומין, אלוז האבין
 זיא ווידר קונסיליא גיהאלטין אונ' גיבליבין מאן זאל דאז
 קינד איאר ניט אלש שמחת תורה מיט זיין חברות' לאזין
 אין הנוביר קומין, נון וואו האבין מיר טון זאלין האבין אונש
 זאלכיש אך מוזין גיפאלין לאזין, אלוז איזט ר' מיכיל אן
 שמחת תורה הנויז גנגין אונ' דאז קינד מיט דען לייט ווידר
 אין הנוביר גיבראכט דער באותו פעס ניט גיזעהן האט פון
 מיר ובעלי זצ"ל אונ' אלי אן וועזינדי דיא שמחה דיא מיר
 יחדיו גיהאט האבין דו מיר אלי פאר גרושי שמחה האבין
 מוזין שרייאין עין בוכה ולב שמח איין אידיר מענש האט
 דאז קינד גערין אויף גיפרעסין דען גאר איין שין לייטיש¹⁾
 קינד גיוועזין דאז קיין גלייכניש גיהאט האט אלוז האט מאן
 דאז קינד לנגי צייט ניט אנדרשט גיהיישין אלש דיא יונגפיר
 פון פיין האלטיץ, אלוז מיין ליבה קינדר איזט דיוי צו שיקונג
 ת"ל גליקליך אפ גילאפין אונ' הסיף תוך ששון ושמחה
 גיוועזין וואור פיר דען הוכשטין ניט גינוגין לויבן אונ' דנקין
 קענין, דער אן מיר אליש זיין און ווירדיגי מייט זוא פיל
 גוטיש אונ' בארים הערציקייט ארצייגט דאז ווען איך י' ביכיר

1) liobes.

פול שריב ניט אליש ארשרייבין קאן, דען אליש וואז מיר
 דער גרוישי גינעדיני גאט צו שיקט שפיר אונ' זיך¹⁾ איך דאך
 זייני גרושי גנאד אונ' בארימהערציקייט ביא איזט²⁾ איך וויל
 פאר שווייגין וואש פאר גרושי הלאי' לע אופט מאלש מיט
 מייני לויב קינדיר בין אויז גישטאנדין דאז מיר אופט גיוואונשין
 ווען איך דיא העלפט פון דען מייניגין העטי קענין פיר געבין,
 אונ' מייז קינט צו זינר גיוונדהייט העט קענין העלפין, אביר
 דער איינציגי גירעכטיג גאט מיט זייני בארימהערציקייט בהרף
 עין ממש, זוא גינעדיגליך גיהאלפין דאז איך ניט גיוואושט
 האב וואור עש גיבליבן איזט דאר מיר זיך כמה שני' מיט
 גישלעפט אונ' גיאנגשט האבין אונ' גיפלאגט, האט דער
 גרעכטי גאט מיט איין מאלט פון אונש גינומן אונ' אונש
 איין גיוונד פריש קינד געבין וואור פיר דען היכשטין אימיר
 אונ' איביג זייא גידאנקט דער גרושי גאט וויל³⁾ עש דאר ביא
 ארהאלטן, זעכט נון וואש דער גיטרייא גאט טוט ווען מיר
 מיינין דאז מיר גנץ הילף אונ' שרושט לויז זיין ווא שיקט
 ער זיין הילף אס ערשטין דאז מיר ניט דרויף דענקן, אונ'
 אויב זולכיש שונט ניט נאך אונזיר פאר דינשטין זיין זוא איזט
 עש דאך פון דען הימילשין פאטיר זיין בארימהערציקייט, דען
 איך בפינדי מיך זינדיגרין אונווערדיג גינונגין חסד פון אונזרין
 גיטרייאן גאט דאז ער מיר דאז לעבין גיביט אונ' מיך ביז
 דאטי בכבוד גישפייזט האט אהן אנדרי טויזנר חסדים דיא
 ער דער גרושי גאט זוא מילדיקליך גיגעבן ווען איך אלי טאג
 פיל אויף מייני קניא אונ' דען בארים הערציגין גאט אן רופט
 איזט עש דאך אליש ניקש פאר דעם, וואש ער אן אונש
 זינדיגי מענשין טוט אונ' אויב עז שונט לעתים ניט נאך
 אונזיר ווילין גיאט אונ' מיר מענשליכי פאר דרויז האבן זוא
 וואול מיט קינדיר אליש מיט פרעמדי זוא בילד איך מיר איין

1) spür' und sehe 2) dabei ist 3) = wolle.

דאז זאלכי הובות אויף אונזרי מעשים זיין דען מיר זינדיגן
אלי יום אלי שעה אלי רגע עין אונ' דינין דעם העכשטין ניט
וויא מיר גיהערין אונ' זולטין דען נאך שוש אונש המקום
ב"ה אליש גומיש וואור פיר מיר אים אימיר איביקליך דנקין
אונ' ביט דען גרושין בישעפיר ניקש מער אלש אום גומי
גידולד, דאז מיר ארמי זינדיגי מענשין אל אונזיר צו שיקזאלש¹⁾
מיגין באהבה אן נעמין אונ' דען גרוישן גאט פאר אלין לויבן
אונ' דנקין, דען עז קומט אליש פון דען הערין, גאט גיביט
אונ' גאט נעמיט דער הער זייא צו איביג גילויכט אונ'
גיפרייזט, היר בייא איזט איין היפש מעשה צו זעהן וואש
איין קיסרתי גישעהן איזט אונ' זוא גידולדיג זיא איר אילינד
האט אן גינומין אונ' וואז ארפאלגניט, קיסר קאריל מאנגני²⁾
איזט איין מעכטיגיר קיסר גיוועזין וויא מאן אין אלי טייטשי
ביכר גישריבן פינדיט, אלזו האט ער צור זעלבין צייט קיין
גימאלין גיהאט אלזו האט ער אונ' זייני רעט פאר גוט אן
גיזעהין דאז ער מיט דער קיסרתי אירעני וועלכי קיסרתי אין
דיא מורגין לענדיר גיוועזין אונ' דיא זעלכי האט קיין מאן
גיהאט אונ' דאש גנצי מארגין לאנדיש קיזירטום אליינט
גפיהרט, אלזו האט דער קיזיר איין גאר אן זעהנליכי
גיזאנדשאפט נאך דער קיזירין גשיקט אונ' זיא פאר איין
גימאלין ביגערט, דאר ווארטין³⁾ דאז דיזוש אריאנטאלישי אונ'
טייטשי קיזירטום צו זאמין אין ליב אונ' פריינדשאפט אונ'
אייניקייט זיין מאג אלזו זענין דאז קיסר קאריל מאנגני זיין
קעסטליכי גיזאנטין נאך קונשטאנטינאפיל אן דער קיסרתי
גשיקט אונ' פון זיינטוועגין אן פודרין לאזין אונ' זיא פאר איין
קיסרתי ביגערט, אונ' איין בישמענדיגין פרידן מיט ביידן
רייכין זולטין אן ריכטיין, אלזו איזט דיא קיסרתי גנץ ניט אן

1) Zuschicksale = Verhängnisse 2) Magne, der Grosse

3) in der Erwartung.

גיניגט גיוועזן, אונ' גיזאגט וואלט אינן אין עטליכ טאג [גומי] בישייר זאגן, דיא אפ גיזאגטן פון דען קיזיר זענן גאר פריליך איבר דיא אנטווארט גיוועזן אונ' זיך גריכט אויף גוטיר אנטווארט דאז זיא אירן קיזיר באלדי ווערדין זוא איין גרוישן שאץ צו פירן, אונ' פאר מיינט אין דער שטאט קונשטאנטינאפיל גרושי פריידן צו ריכטן, אונ' דאש זעלבי זיא אך פון דער גמצי שטאט ווידרום אמפאנגן ווערן, אלזו זיא אויף דער שלויס אנטווארט פון דער קיזערין גיווארטיט אביר מיין גאט וויא איין גרויש פאר ענדירונג האט זיך אין קארצין טאגן מיט דער פרומין קיזירן צו גיטראגן, אונ' אן דער שטאט דאז דיא גיזאגטן מיינטן דען שלויס פון דער פאר האבינדין הייאראט צו ערווארטן, אביר היר קיגן מיט איר אגן איין גאר פרויאריגן צו פאל זעהן מוזן וויא נאך בייא אירן אן וועזינהייט דיא קיזירן אירעני פון אירן קיזירליכן שטול גיהאבן ווארד אונ' דאש רעגומענט גענטצליך אנטועצט ווארד דען איין פאר נעמיר הער אויז דען פומריציוס¹ צו קונשטאנטינאפיל ניקי בורש² גינאנט דער זיך זעלברט צום קיסר אויף גיווארפן, אונ' זיך איין גרושן אן האנג גימאכט אל דיא קיזירליכי דינר אויף זייני זייט גיבראכט אונ' זיך אין גרושי אייל צום קיסר לאזן קרינין, שטראקס נאך פאר ריכטיר קרינונג האט ער דיא קיסרתי אירעני פארשענליך³ צו גישפראכען אונ' איר אויז פאלשן הערטצין גומי ווארט געבן אונ' זיך גאר ווייליפטיק⁴ אן גיפאנגן צו אנטשולדיגן אונ' גיזאגט דאז אליש וואז היר אינן פאר גאנגן ווער, ווידר זיין ווילן גישעהן ווער, אונ' ווער איהם ניקש ליבירשט גיוועזן דאז ער אין זיינר פאריגן נידריגן שטאנט גיבליבן ווער אונ' איר אלי צייט אליש איין גיטרייאן דינר גבירט איר אויף ווארטן קענין, ווייל אביר דיא פאר

1) Patricier 2) Nikephoros 3) persönlich 4) weitläufig.

נעמשטי הערין דאז רייך זאמפט אלי דען פאלק, זיא דער
 בישוועהרליכי קיזירליכי ריגרונג גערין בינעמי¹⁾ וואלין
 אונ' זיא אין רואיגן שטאנט צו זעטצין היר קיגן אין מיט
 דען בישוועהרליכן רייכיש זורגן וויא וואול ער זיך גאר און
 ווירדיג דאר צו ארקענטי צו בילאדין צו זאמין בישלאסין
 האבין זוא האטי ער ענטליך גרויז און גליק אונ' אלירהנט
 און גילעגין הייט צו פאר היטין זיינין ווילין אך דרין גיגעבין,
 אונ' דיא אויף גיטראני הויכהייט²⁾ אן נעמין מוזין פאר האפטי
 אך ניט דאז זיא היר אן אייגיניש מיספאלין העטי אודיר
 עטוואז פון דאז רייכיש היימליכקייטין אונ' דען קיזירליכן
 שאטצין אים פאר בורגין אודיר פיר אנט האלטין וואורדי,
 ביפאר אב ווייל ער ארביטיג³⁾ ווער איר אים גרינגשטן קיין
 אן גימאך צו פיגין לאזין זונדרן פיל מער זיך אלי צייט בייא
 זייר גנצי ריגרונג קיגן איר אלוו צו פאר האלטין דאז זיא
 זונדיר בארי בליבונג אונ' וואול גיפאלין טראגן זולט הירוויף
 האט אים דיא קיזירין אירענא מיט גאר ביוועגליכי ווארטין
 גיאנטווארט, ליבר ניקיבור נאך דעם דער היכשטי דער איבר
 אלי מענשליכי קיניגרייך גיוואלט⁴⁾ האט אונ' זיא גיביט וועם
 ער וויל אן נאך זיין וואול גיפאלין קיניג אפי' אונ' קיניג איין
 זעצט, צו פארין מיך אליש זיין און ווירדיג דינרין אהן אל
 מיין פאר דינסט אין דיזין העכשטין ערין שטאנט גיזעציט
 אונ' ביז אל הער גינעדיג דארין ארהאלטין. אביר נון מעהר
 וועגין מיין פילפעלטיגי זינד אונ' מיסטאטין דאז רייך זאמפט
 אלי גיוואלט פלאטצליך פון מיר גינומין זוא מוז איך אלי
 צייט זיין נאמין דעש וועגין לויבן אונ' אליש איין רעכטשאפני
 מיטרו⁵⁾, מיט דען גידולדיגן איוב זאגין דער הער האט עש
 גיגעבין דער הער האט עש גינומן דער נאמין דאז הערין

1) überheben 2) Hoheit 3) vor Allem, weil er erbötig
 4) gewaltet 5) Matrone.

זיין גיפרייזט, אוב אביר היר קיגן זולכי הויכהייט ארינטליכר
 ווייל¹⁾ אן דרך גיקומין שטיט צו דיינר פאר אנטווארטונג אונ'
 ווערשמו גאט דערנטוועגן צו זיינר צייט רעכין שאפט
 געבין מוזן וואו מיר אביר דאז וועגן אונטערשידליכי מאלט
 איזט פאר גיקומן ווייס איך אם בעשטין עז העט מיר אך
 אן מיטלין ניט גימנגילט בייא גומיר צייט דיין פאר נעמן צו
 הינדרין אונ' מיט דיינר פרשון אלזו אום צו גיאין וויא אירי
 פיל דיא זיך דעזין גלייכין אונטר שטאנדין פאר דיוין ביגעגנט
 איזט, דען נאך אביר דוירך מיין גלינדקייט איך מיר זעלבשט
 צו דיזיר ענדירונג אורזאך געבין אונ' דאז איך אלזו זעלבשטין
 האב ביפאדרין²⁾ העלפין וואו איך פאר אגן זעה, אונ' נון
 מער ניט צו ענדרין איזט, זוא ביט איך דרך צום פלייסגיטטין
 דוא זאלשט מיין פירשון שונין אונ' מיר פאר גינין דאז איך
 דיא איבריגי צייט מייניז לעביגש אין דעם פון מיר ארבוטיין
 פאלאשט אין פריד אונ' רוא צו ברענגן מאג, ניקבורז
 ארקלארטי זיך צוואר איר ביט אונ' ביגעהרין רוים אונ' שטאט
 צו געבין³⁾ וואור פערין זיא אים איין לייפליכן אייט שוועהרין
 ווערט דאז זיא אלי קיוורליכי שאמץ אויפן בארין אונ' אים
 איין הנדיגין וואורדי אונ' אים גרינגשטין ניקש דראן פאר
 לאקנין⁴⁾ וואלט,] אליש זיא אביר דען אייט גיטאן אונ' אים דיא
 קיוורליכי שאמץ אלי צו גישטעלט האט לים ער זיא בייא
 דאז קיוורש קארלי מאנגני אפ גיונטין אן וועזינהייט איניז
 עלענד⁵⁾ פאר וויזין אונ' אין דער אינזיל ליויפון⁶⁾ שיקין, דארין
 זיא אך אלזו באלד אין פולגינדן יאר אויז גרוישר ביקומירניש
 גישטארבין אלזו צו זעהן זוא איין הויכי קיוורין זולכיש
 גישעהרין איזט אונ' מיט גידולט אן גינוטין היר פון צו
 לערנין דאז איין אידריר אין זיין ליידין זאל גירולדיג זיין אונ'
 אליש [וואש איינים השב"ה צו שיקט גירולדיקליך] אן

1) ordentlicher Weise 2) befördern 3) Raum — und
 stattzugeben 4) verläugnen 5) in die Fremde 6) Lesbos.

נעמן וויא איך שונט גישריבן האבי, נון וויל איך ווידר אן פאנגן פון מיין יומפיר¹⁾ פון פיין האלטן אלזו האבן מיר ת"ל גאר איין גושין שמחת תורה גיהאט אונ' אונש משמח גוועזין דאז אונש הש"י אויז אונזיר צרה גיהאלפן האט דער וויל אונש אונ' כ"י ווייטיר אויז אלן צרות העלפן אמן, מיר זענן נאך ביז קין ר"ה חשון תוך חנוביר גיבליבן דער נאך זענן מיר מיט אונזיר קינדרכיר אונ' מאט להאמיל גיצאגן אונ' אונש פאר גינומן בהאמיל לבד צו בלייבן ביז קין עש ווידר במעמוד הטוב תוך המבורג ווערט, נון האבן מיר דאך קיין גרויאטי²⁾ שעה גיהאט, דען מיר זענן אין גרושי מו"מ גישטאכין³⁾ אונ' האבן איינין תוך פולין גיהאט דער האט גרין משה גיהיישן דאר האבן מיר כתב" פון גיהאט דאז ער ביא אנאנדיר גיהאט יותר אליש ת"ר לויט אונצין מרגליות אונ' דער זעלביר איזט דאר מיט להמבורג קומן אונ' אן בעלי זצ"ל גישריבן דאז ער זוא איין פארטייא⁴⁾ מרגליות מיט גיבראכט האט, בעלי זצ"ל זול ניט אנדרשט טון אונ' תכף להמבורג קומין, אלזו איזט בעלי זצ"ל ניט תכף הין וועק גיצאגן אונ' נאך ד"י ימי לערך בהאמיל גיבליבן דען עש איזט גאר שלעכט בהמבורג גישטאנדן אונ' חמי וחמותי האבן ניט ליידן וואלין דאז בעלי זצ"ל זאל זיך מסכן זיין אונ' להמבורג ציאין אפילו ניט ליידן וואלין דז מיר איין כתב זולטין אן נעמין, ווען מיר יוא איין כתב ביקומן האבין, האט מאן איהם ב' ג' פעמי" ביראכירין⁵⁾ מוזין, אונ' ווען מיר אין קום גיליאיט⁶⁾ האבן האט אין מוזין אין דאז וואשיר דיא לאין⁷⁾ גוהיישין ווערפין, פעם א' זיטצין מיר זוא ביא אנאנדיר אונ' שמועתן⁸⁾ קומט גרין משה אין דער שטויב ניין צו גין

1) Jungfer 2) geruhte = ruhige 3) gestochen = gesteckt 4) Partie 5) berüchtern 6) kaum gelesen 7) Leine 8) sprechen.

איזט אים קאלטן ווינטר גיוועזן אונ' האט איין קורפוס¹) איברים קאפף גיהאט גיצאגן מיר האבן אים שטראקו ארקענט אונ' גיוואונקן ער זאל הרויז גין, דען עש איזט קיינר אין דער שטויב גיוועזן, דער אין גיזעהן האט אליש (ער) [מיר] ובאם חמי וחמותי ז"ל העטין גיוואושט דאו איינר פון המבורג ווער צו אונש גיקומין זוא העטין זיא אונש מיט אין הין וועק גיאגט, ובאמת איזט עש איין גרושי סכנה פאר דער שררה גיוועזן, ממש חיות זאכין גיוועזן ווען מאן איינים פון המבורג העט בייא זיך גיהאבט אונ' אויף אלי פלאטצין אונ' אונטר אלי שאר אלי רייזנדי לייט גאר שארף עקסאמנירט גיווארן, מיר האבן דען גרין משה גיפראגט וויא בישטו אים מקום קומין האט ער גיזאגט איך האב גיזאגט איך בין איין שרייבר בייא דען אממטאן פון האכים²) איזט איין דארף ניט ווייט פון האמיל, נון וואש האבן מיר טון זאלין ער איזט נון דאר גיוועזן אונ' האט אלי דיא מרגליות בייא זיך גיהאט, נון האבן מיר דאך ניט קענן נערגינגק³) פאר שטעקין דאש עש חמי וחמותי ניט גיוואושט העטין, מיר האבן עש אינן זאגן מוזן אויב עש אינן שונט ניט גיפאלין עש איזט ניט צו ענדרין גיוועזן, נון האט דער גרין משה ניט וואלין נאך לאזן בעלי זצ"ל זולט מיט אים ציאין אונ' דיא מרגליות פאר קאפין כדי ער קן ווידר הין וועק ציאין אונ' וואש פרישי סחורות קאפין, נון וואש האט בעלי זצ"ל טון זולין עש איזט אך גרויש מעות דרין גישטאבן אונ' זולכי סחורה לנג ליגין צו לאזן דינט אך ניט דען איזט קיין גרושי רווחי דראן אונ' ווען זיא לנג ליגין פרעסט דער ריבית דיא רווחי אויף, אלזו ער זיך ריוולפירט, מיט גרין משה להמבורג צו ציאין אונ' צו זעהן דיא פארטייא מרגליות צו פאר קאפין אונ' אך צו זעהן וויא עש אין המבורג שטיהן טוט, דאו איך מיט דען קינדרין קענט ווידר

1) Kapuze 2) Hochheim 3) nirgends.

אין מיין נעשטכנין¹⁾ קומן דען בין עש גאר מיד גיוועזן, אויב
 מיר שוין קיין מנגיל אין קיינרלייא זאך גיהאט האבן זוא
 בין איך דאך נון בהמבורג גיוואונט גיוועזן אונ' אין אונזר
 מו"ט גיועסיק, אלזו איזט בעלי להמבורג גיקומן אונ' תכף
 מיט זיין מרגליות וועלכי וואל ששה אלפי ר"ט בנקי²⁾ אן
 גיטראפן אצל סוחר'י מושקאפיא פארירש³⁾ גנגין אונ' זיין
 מרגליות זעהן לאזין, איזט וואל בייא ו' סוחרים גיוועזן אביר
 אים אלי ניט וואל גיבאטין דאו וויניק ריווח ווער דראן
 גיוועזן, זולכיש איזט גיוועזן אין שבט, נון האט בעלי זצ"ל
 ניט גיוואוסט וואש ער טון זאל, ער האט ח"כ צו ביצאלין
 גיהאט [דאס מאן צו המו"ט המרגליות האט ניטיג גיהאט],
 נון אין אפ [I. אב] ציאין דיא מושקאפישו שיק אלי מהמבורג
 הין וועק זוא איזט אין תמוז דיא בעשטי צייט צו פאר קאפין,
 ווייל נון איזט שלעכטי פרייזן גיבאטין ווארין אלזו האט זיך
 בעלי זצ"ל ריזילפירט אונ' דיא פארטייא מרגליות פאר זעצט
 אונ' ו' אלפי ר"ט דרויף גינומין ביז ר"ח תמוז אונ' גידאכט
 ווערט דערנאך בעשרי פרייזן גיקומן, אביר עש האט אים
 ווייט גיפעלט דען עש זענין כתבי גיקומין אויז מושקאפיא⁴⁾
 דאו גרושי מלחמה לשם איזט אלזו סוחר'י אן גיפאנגן אונ'
 איר מוט עם מרגליות צו קאפין צו פאר לירין, נון וואש
 האט מאן טון זאלין האט מוזין פאר קאפין אונ' יותר אלש
 ת' ר"ט וויניגר גיקומן אלש אום מקדמת⁵⁾ איזט גיבאטין גיווארן
 מלבד איין חצי שנה ריבות מוזין צלין, דארום איזט אלי צייט
 דער ערשטי סוחר דער בעשטי וועלכיש מאן זאל אין אכט נעמין
 אונ' איין סוחר מוז ווישן זוא באלד יוא אליש ניין צו זאגן,
 נון איזט בעלי זצ"ל תוך המבורג גיוועזן אונ' זיך אינקורירט⁶⁾
 וויא עש שטיט, אלזו האט אים כל עולם גיזאגט עש ווער
 שטיל, ובאמת איזט עש אך זוא גיוועזן אלזו האט מיר בעלי

1) Nestchen 2) Banco 3) (Moscavia =) Moskau-Fahrer

4) = Russland 5) als früher darum 6) enquérirt.

זצ"ל איין ב"ב גשיקט האט גיהיישן יאקב ע"ה איזט נאר איין
 גיטרייאר מאן גיוועזן אביר דען חסרון גיהאט דאז ער גערין
 גיטרונקין האט, אונ' זיך ממש ניט קעגן אנט האלטן אלזו
 איזט מיין גוטיר יאקב גיקומן נאך הנוביר אונ' לשם ליגן
 בליבן אונ' מיר גישריבן דאז איך זולטי מיט מיין קינדר
 להנוביר קומין דען משם נעמט מאן דיא פאשט להמבורג
 אלזו האבי איך תכף להילדסום גשריבן אן הנער אברהם
 קנטור וועלכיר מקדמת בייא אונש גדינט האט דאז ער זאל
 תכף צו מיר להאמיל קומין אונ' מיט מיר להמבורג ציין
 זאל אלזו זענין מיר גיצאגן להנוביר אונ' אונזירן גישאסינין
 יאקב דאר גיפונדין, נון איזט ער תכף נאך דען שליח גאנגין
 וועלכיר זיין גישווארניר זויף ברודיר גיוועזן איזט, אונ' אונש
 יחדיו אויף גידונגין אן פרייאטאג אונ' מיר זענין שבת צו
 הנוביר גיבליבן, עש איזט גאר איין מיאוס וועטיר גיוועזן
 אונ' האבי ג' קלייני קינדר בייא מיר גיהאבט, גנץ שבת האט
 גיסי ר' ליפמן וניסתי יענטי מיט דען יאקב גירעט אונ'
 גיבעטין זולט דאך וואל אכטונג אויף אונש געבין אונ' השמר
 והזהר זיך ניט שיכור זויפין וויא זיין סידור גיוועזן איזט,
 האט ער ר' ליפמן אונ' יענטי מיט האנד אונ' מויל צו גיזאגט
 זיך ניט שיכור צו טרינקן, נור צו טרינקן לפי ספוקו, אביר
 וויא ער עש גיהאלטין האט ווערט איר ווייטיר פאר נעמין,
 אם זונטאג פריא זענין מיר פון הנוביר הין וועק גיצאגן איך
 אונ' מיין קינדיר גב¹) גם מייט ומשרת אונ' מיין גשיקטר שליח
 יאקב, נון ציאט אלי מאלט דער שליח דער דיא פאשט פאר
 וואלט, עצמו מיט, אונ' וויא שונט גידאכט דעם יאקב זיין
 זויף ברודיר גיוועזן אלזו האט אונש דער יאקב אויף דיא
 וועגין גיהאלפין אונ' אליש צו רעכט גימאכט אונ' ער אונ'
 השליח זענין בייא דיא וועגין הער גאנגין, איך האבי גידאכט

1) Gott beschütze sie.

דאז זיא גין ווערן ביזקן אויזס טור¹⁾ דער נאך ווערדין זיא זיך בייא אונש אויף דיא וועגין זעטצין, וויא מיא נון אויזס טור זענין זאג איך צו יאקב ער זול זיך נון מיט דען שליה איך זעטצין כדי מיר אונש ניט זיימין אונ' בייא צייטין אין דיא הערבארג קומין, אלזו זאגט דער יאקב פארט איר מאן אין גאטיש נאמין פאר אייך איך אונ' דער שליה וואלין אום דאז דארף גין אונ' דער שליה וויל נור איינין אין דאז דארף שפרעכין, מיר וואלין זוא האשטיג גין אלש איר פארט, אונ' תכף ווידר בייא אייך זיין איך האבי אביר דען סוד ניט גיוואוסט, דאז דארף ליגט דיכט בייא הנוביר הייסט לנגין האגין²⁾ איזט איין גנצי מייל לנג אונ' אים גנצין לנד איזט קיין בעשיר ברייא האן³⁾ אליש אין דען זעלביגין דארף אלזו מיין גוטיר שליה יאקב אונ' דער פאסט שליה זיך היפש אין לנגין האגין דען גאנצטען יום אונ' איין גוט שטיק פון דער לילה זיך גיועצט זויפין וויא ווייטיר פולגין ווערט, איך האב דאר אליש ניקש פון גיוואושט, מיר זענין פאר אונש גיפארין, אונ' איך האב מיך אלי אגין בליק אום גיועהין נאך מיין יאקאב אביר דער ניט קומין איזט יאקב גיוועזין⁴⁾ אלזו זעני מיר פורט גיפאהרין ביז קין איין פאס⁵⁾ איזט ב' פרסאות מהנוביר דאר מאן מוז מיכס⁶⁾ געבין אלזו זאגט דער פאשטיליאן דער דיא פאשט פירט היר מוז מאן מיכס געבין אלזו האב איך מיכס ביצאלט אונ' דען פאשטיליאן גוזאגט ער זולט פארט פארין דאז מיר בייא צייטין אין הערבארג קעמין דען עש איזט איין וועטיר גיוועזן דאז מאן קיין הונט זולטי אויז יאגין עש איזט גיוועזן קיגן פורים צייט האט עש זוא קליין גירעגניט אונ' גישניט אונטר אנאנדיר אונ' וויא עש פום הימיל אויף

1) bis ausser dem Thor 2) Langenhagen 3) Breihahn, Weizenbier 4) aber wer nicht gekommen, ist Jakob gewesen 5) Einpass 6) Mauth.

אונש גיפאלין איזט עש גיפרארין, קינדר נעביך האבין גרוישן צער גליטין אונ' איך זעלבשטין, האב דען פאשטיליאן נאך איין מאלט גיבעטין זולט דאך פארט פאהרין ער זיכט יוא וואל וואו דאו פאר איין וועטיר איזט דאו מיר דאר אונטירם בלוישן¹⁾ הימיל זוא שטין מוזין, אלזו זאגט דער פאשטיליאן איך דערף היר ניט וועק פאהרין ביוקין אליש דער פאשט באט קומיט, דער האט מיר ביפוהלין איך זאל היר זוא לנג ווארטין ביו דאו ער מיט יאקב צו אונז קומיט, וואש האב איך טוהן זאלין מיר זענין זוא נאך ב' שעות גיועסן ביוקין דער מוכסין²⁾ קומין איזט אונ' איבר אונש רחמנות גיהאט אונ' אונש לאזין פום וואגין שטייגין אונ' אין זיין ווארטי שטויבן גינומן דאש זיך דיא קינדר נעביך האבין ווידר דורך גיווארמיט, נון דאר האבין מיר אך א' שעה צו גיבראכטי זוא זאג איך צו דען מוכסין איך ביט דיך אדוני מאך דאש דער פאשטיליאן פארט מאך אונ' דאו מיר פאר נכט אין דער הערבערג קומין מיט מיינין קלייני קינדר, דען דער הער זיכט יוא וואל וואש דאו פאר איין וועטיר איזט דאש מאן בייא טאג ניט קאן פארט קומין וואור זאל מאן דען אין דער פינשמירני נכט הין, ווען גאט פאר זייא³⁾ אין דער נכט איין וואגין זאלט אום שלאגין וועהר עש יוא אייטיל האלז ברעכין ערביט⁴⁾, אלזו זאגט דער מוכסין צום פאשטיליאן ער זולט שטראקס פארט פארין דער פאשטיליאן זאגט אדוני ווען איך זולטי פארט פאהרין דער שליה פימירשין⁵⁾ דער צו ברעך מיר מיין האלו, אונ' איך קריג קיין טפעניג פאר מיין פוהר לון, אביר דער מוכסין איזט גאר איין וואקריר גוטיר מאן גיוועזין אונ' דען פאשטיליאן כופה גיוועזין דאש ער מיט אונז איזט פורט גיפארין אונ' גיזאגט ווען דיא ביירי פאר זופני שעלימש⁶⁾

1) blossen 2) Mauthner 3) Gott sei davor 4) eitel halsbrecherische Arbeit 5) Petersen 6) Schelme.

קומין מנין זיא איין אידריר איין טפערד¹⁾ נעמין, אונ' נאך רייטין, איר בלייבט דאך אין דער הערבערג איבר נכט ליגין, נון וואש האט דער פאשטיליאן טון זולין האט מיט אונז מוזין פארט פארין, אלזו זענן מיר צווארין אין דען בעזין וועטיר פארט גיפאהרין, אביר זענן היפש בייא גוטיר צייט אין דער הערבערג גיקומין, דאר מיר איין גומי ווארמי שטויב גיפונדין אונ' אלן גומין ווילין אין גיהאט האבין אוב צוואהרין דיא שטויב פול אן גישטעקט גיוועזין מיט פור לייט אונ' אנדרי עוברי' ושבי' דאו עש גאר ענג אין דער שטויב איזט גיוועזין, אביר דיא לייט אונש אלן גיטין ווילין ארצייגט אונ' רחמנות איבר דיא קינדר נעביך גיהאט, האבין נעביך קיין טרוקנין פאדיס²⁾ אן זיך גיהאט, האב זיא איר קליידרכיר הין גיהענקט דאו זיא האבין גיטריקניט, אונ' דיא קינדר נעביך זענן ווידר צו זיך זעלבשטין קומין, מיר האבין גוט עסין בייא אונש גיהאט, אונ' אין דעם ווירמש בית איזט גאר גיטיר ברייא האן גיוועזין, אלזו האבין מיר אונזיר מיא זעליגי ריין ווידר אונש ארקוויקט מיט גוט עסין אונ' טרינקן אונ' זענן גיזעסין נאך גאר לאנג אין דער נאכט אונ' פאר מיינט דאו אונזיר ביירי זויף ברירר זולטין קומין, אביר עש איזט נימיץ קומן אלזו האב איך מיר לאזן איין שטרייא מאכין אונ' מיך מיט מיין קינדרכיר דרויף גיליגט, איך האב נאך ניש שלאפן קענין, האב איך גאט גידאנקיט דאו איך מיין קינדרכיר האב אין דער רוא גיקראגיין³⁾, אלזו בין איך זוא אין גידאנקין גילעגין ביז לערך אום מיטיר נאכט, קומט איין צעקה אין דער שטויב, אלזו איזט גיוועזין דער שלית קומט שיכריר הייט מיט איין בלוזין דעגין אין דער שטויב צו לאפן איבר דען פאשטיליאן הער, אונ' וויל אים הרגין אונ' ראטצין⁴⁾ דאו

1) Pferd 2) keinen trockenen Faden 3) in Ruhe gekriegt = gebracht 4) töteten und morden (רצח).

ער פאר זיך גיפאהרין איזט דער פאשטיליאן טוט זיין פאר
 ענטפירונג¹⁾, זוא גוט ער קן, דער ווירט קומט אך הרין אונ'
 מאכן דאז זיך דער שליה ענטליך צו פרידין גיביט, איך בין
 נעביך גיזעסין אין ווינקילכן אונ' גיטאשט²⁾ אליש איין מייזוכין,
 דען דאז איזט איין שיכור אונ' משוגעה גיוועזין, אונ' איך בין
 דאך אין אייטיל אנגשט גזעסין, דאז איך דען יאקב ניט גיזעהן
 האב, איין וויילכן דער נאך האט זיך דער שליה גיזעצט
 פרעסין האב איך גיזעהן דאז אים דער רוגו עטוואז פאר
 גנגין איזט, בין איך צו איהם גנגין אונ' גיזגט הער פיטירשין
 וואר העט איר דען מיין יאקופ גילאזין, וואר זולט איך אין
 גילאזין האבן. ער האט ניט ווייטיר קענין פורט קומין איזט
 ער אן איין ציין דיכט אין איין וואשיר ליגין בליבין אויף דער
 שטונד מאג ער אל פאר זאפין זיין, נון דאש האט מיך זער
 ארשרעקט האב ניט גיוואושט וואז איך טוהן זאל איזט איין
 ב"י אונ' איין נפש גיוועזין אונ' בין אליינט גיוועזין, האב דען
 ווערט גיבעטין זול מיר ב' כפרי' שיקן דיא זולין זעהן דאז
 זיא אין פינדין אונ' הער ברענגין אלזו זיינין דיא ב' כפרי'
 גיריטין אונ' איין חצי שעה פום דארף האבן זיא מיין גוטין
 יאקב אליש איין הורג גיפונדין אפ גימארטירט גיוועזין פום
 וועג אונ' שכורת, האט איין גוטין מנטיל אן גיהאט אונ' נאך
 לקצת מעות בייא זיך גיהאט אליש הין וועק גיוועזין, אלזו
 האבין דיא כפרי' אין אויף איין סום גיזעצט אונ' אין דער
 דער הערבארג גיבראכט, אוב איך שונט זער ברוגז איבר
 אים בין גיוועזין, זוא האבי איך דאך גאט גידנקט אלש
 איך אין האב ווידר צו זעהן ביקומן, האט מיך איבר ו' ר"ט
 גיקאשט, נון האב אים וואש צו עסין געבין אונ' מיין שינין
 משרת דער דא האט זאלין אויף מיך אונ' מייני קינדר פאסין³⁾

1) thut seine Verantwortung = vertheidigt sich

2) getastet? oder geschwiegen. 3) aufpassen.

האבי איך אים בדינין מוויזן, נון עש איזט טאג גיווארין דאז
דיא פורלייט האבין דיא וועגן גיבראכט דאז מיר האבין ווידר
פורט גיזאלט, אלזו האבי איך מיך מיט מיין קינדר אונ' מיט
ומשרת צו וואגן גיזעצט אונ' צו מייגן יאקב גיזאגט ער זולט
זיך אך נון זעטצין אונ' עש ניט ווידר מאכין וויא ער עש
שונט גימכט האט זאגט ער ניין, איך וויל מאן אין דער
שטויב גיהן אונ' צו זעהן דאז ניקש איזט ליגן בליבין, איך
מיין עש ווער אלזו אביר מיין גוטיר יאקב זיך היפש ווידר
אין ווערטן הויז גיזעצט אונ' ווידר אן גיפאנגין צו זויפין פון
אבין אראפיר¹⁾, איך האבי דיא פוהר לייט הנין גשיקט זיא
זולטין דאך נון הרויז קומין מיר ווערין אין דען מיאוסין וועטיר
זוא לנג שוין אויף דיא וועגן גיזעסין, דיא פורלייט האבין
אך אן גיפנגין צו צעקנין וואש דאש ווערי אירי טפערט
ווערדין מכולה דאז זיא לנג אין דען וועטיר שטין מוויזן,
אביר דאז האט אליש ניקש העלפין וואלין, דען דער שליה
איזט מיינשמיר²⁾ גיוועזין אונ' דיא פור לייט וואול ווארטין
מוזין אלזו זענין מיר ווידר ב' שעות גיזעסין אונ' ניט אייר
הין וועק גיפארן ביזקין דיא בידי גנץ שיכור זיין גיוועזין אונ'
זיך ענטליך צו וואגן גיזעצט, נון מה לי לכתוב דיא הענדיל
האבין מיר ממש אין אלי הערבורג גיהאט נון הש"י האט
אונש בשלום להארבורג³⁾ גיהאלפין, וואור אבי ובעלי זצ"ל
גיוועזין זיין אונ' אונש אנטקיגן קומין וועלכיש נור א' פריסאה
מן המבורג איזט, נון קאן מאן זיכט לייכט אין בילדין דיא
שמחה דיא מיר יחדיו גיהאט האבין אלזו זענין מיר ביחד
צו וואשיר נאך המבורג גיפאהרין אונ' המקום ב"ה גידאנקיט
דאש איך אל אונזיר פריינד גיוונד גיפונדן אך ת"ל זונשטין
ווינק הייזיר פון ב"י מטמא גיווארין וויל⁴⁾ איך בין אויזן

1) von oben herab = von Neuem 2) Herr 3) Harburg

4) während.

גיוועזין, אביר הרעש איזט נאך ניט רעכט גישטילט גיוועזין
 אונ' נאך הין אונ' ווידר לקצת גיצופט¹⁾ אביר המקום ב"ה
 זייא גידאנקט בייא יהודי' אליש גוט גיוועזין אונ' אך גיבליבן
 המקום ב"ה וויל ווייטר אונש אונ' כ"י משמר זיין אונ' אויז
 אלן צרות ארליוון, אלזו זענין מיר ווידר אין אונזיר ליב
 המבורג גיוועזין ותאמן לי מיר זענין חצי שנה זוא פון
 המבורג גיוועזין דאז מיר האבן בירעכנין קענין עם הזיקות
 פון דיא מרגליות וריבותי' אונש איבר י"ב מאות ר"ט גיקאשט
 האט דאך דען היכשטיין גילוביש אונ' גידנקט דש מיר פון
 דער צרה מיט אלי אונזיריגי זיין ניצול גיווארין, איזט וויניק
 אן געלט גילענין תן לי הנפש והרכוש קח לך הש"י האט
 אלי מאלט ווידר בישעריט, לאחר זה זענין דיא לייט וועלכי
 מהמבורג לאלמנה מפני הדבר גיצאגין זיין, ענטצלין²⁾ איינר
 נאך דען אנדרין ווידר זיין אין מקום גיצאגין, אונ' איין אידריר
 אן גיפאנגין זיין מו"מ נאך צו גיאין, דען בשעת הדבר ב"ט
 איזט וויניק מו"מ גיוועזין דען מאן האט נירגיניץ קענין הין
 קומין, זמן מה דאר נאך איזט בעלי זצ"ל ליריד לייפציג
 גיצאגין אונ' איזט בלייפציג זער קרנק גיווארן אונ' באותו
 פעם איזט עש זער מסוכן גיוועזין תוך לייפציג, דען ווען ח"ו
 איין ב"י לשם גישטארבין ווער העט עש אים כל אשר לו
 גיקאשט, באותו פעם איזט ר' יוד³⁾ ג"כ תוך לייפציג גיוועזין
 אונ' אצל בעלי זצ"ל פיל גומיש גיטאן אונ' אים זער אויף
 גיווארט אונ' דאר ער נון לקצת בעשיר עם בעלי זצ"ל גיוועזין
 האט ער עם בעלי זצ"ל גירעט אלש וויא איין גוט פריינד מיט
 דען אנדרין רידן זאל אונ' גיזאגט צו בעלי זצ"ל וואש ער זיך
 גידענקט דאז ער זיך אין זאלכי שווארי ריזין גיביט⁴⁾ ער ווער
 קיין שטרקיר מאן, בעלי זצ"ל זולטי מיט אים אינש יענרי⁵⁾

1) gezuckt 2) einzeln 3) Jost Liebmann 4) begiebt
 5) in genere, überhaupt.

חברות מאכין ער ווער אין יונגיד מאן וואלט דיא גנצי וועלט
 אויז רייזין אונ' שוינט געלט גינגון פאר דינין דאש זיא ביידי
 רייכליך פון לעבין קענטין, בעלי זצ"ל האט אים משיב גיוועזין
 איך קאן דיר היר אין לייפציק קיין תשובה זאגן, איך בפינד
 מיך נאך גנץ ניט רעכט איך מאג ניט לענגיר בלייפצין
 בלייבין דען איך פערכט מיך עש מעכט ח"ו ערגיר מיט מיר
 ווערין, אלזו וויל איך מיר אין אייניגן פור¹⁾ דינגן אונ' לביתי
 פארין, ומאחר עש שונט דיא צאל וואוך²⁾ איזט דאז אהן דעם
 ביריד³⁾ וויניק צו טוהן איזט קנשטו בחנם מיט קומין אויף
 מיין וואגן ווען מיר דען אי"ה לביתי זיין קענין מיר יחדיו
 רידן, אונ' אליש דען איזט מיין גליקליכן אך דאר בייא ווערט
 זיא אך איר גוט גיראנקין דאר פון זאגן, דען דער ליבי מאן
 ע"ה האט ניקש גיטאן בלתי ידיעתו, בזו הזמן האט ר' יודא
 שונט התנה גיהאט, דען בעלי זצ"ל האט גימאכט דאז אים
 אחיו החסיד מהור"ר שמואל זצ"ל⁴⁾ האט זיין טאכטיר גיגעבין
 אונ' אים חמש מאות ר"ט לנדן גיגעבין, אלזו זענין זיא יחדיו
 מלייפצין לכאן קומין, בעלי זצ"ל איזט נאך ניט רעכט בייא
 זייני קרעפטין גיוועזין, דאך האט ער ניט דערפין אין בעט ליגן,
 נון מכה גוטי אויף ווארטונג והעיקר סעדי⁵⁾ [1. סיעת] דשמיא
 דער בייא גיוועזין דאז ער גאנץ בעשיר גיווארין, דיווש האט וואול
 ח' יום ויותר גיווארט⁵⁾ איזט מיר ר' יודא אליש אין אורין
 גילעגן איך זולטי מאכין דאז בעלי זצ"ל מיט אים חברותי
 מאכטי, אונ' וואז איך מיר דאכטי איך ווער יוא ניט יוצא
 דאז איך בעלי זצ"ל זוא רייזין לים, ווען אים ח"ו בלייפצין
 ווער וואש אן גיקומין זוא ווער ער יוא אום גוף ומטון, נון

1) eine eigene Fuhr 2) Zahlwoche 3) ohnehin auf der
 Messe 4) Jost Liebmanns erste Frau war Malka, die Tochter
 Samuels, des Rabbiners von Hildesheim, die Nichte des
 Chajjim und der Glückel Hameln 5) gewährt.

אים אמת האט מיר דאז ריוון ניט וואול אן גישטאנדין דען אופט גרושי סכנו' אויז גישטנדין דאז בעלי זצ"ל בלייפציג איזט קראנק גיוועזן אונ' שונט פאר דעם איזט בעלי זצ"ל מיטן אין דער מעס אהיים קומין אונ' איך האבי קיין אות דאר פון גיוואושט, זיך¹⁾ אויף מיין מיר הריוו קומט בעלי זצ"ל צו פארין, קאן מאן זיך וואול מסיג זיין וואז פאר איין בהלה איך אין גינומין האבי, אונ' זונשטין זאכין יותר ווער קאן אליש ארשרייבן, פעם אחר איזט בעלי זצ"ל אין דער קאלטי לייפציגר מעס גיוועזן דהיינו איזט שנה חדשה יריד גיוועזן, אלזו איזט בעלי זצ"ל אונטר וועגן עם שארי ב"י גיוועזן דאז זיא האבין זולין לכאן קומין, אביר זענין ניט באותו יום קומין דאז איך מיין חשבון גימאכט האב אלזו קומט דיא פרא דיא בריף אום טראגט אונ' ברענגט מיר כתב' פון פרנקפורט זוא זאגט זיא אים קייזרליכן פאשט הויו האבין זיא גאט בעשיר עש²⁾ ביזי צייטונג גיהאט דען ב' וועגן מיט יהודי' וערלי' האבין זיך וואלין צום צאלין שפיקיר³⁾ איבר דיא עלב זעטצין אונ' איזט אליש פאר זויפן ווייל דאז אייז זוא שטארק גאנגין איזט אונ' דאז אייז דען פראמוין⁴⁾ צור בראכין, נון מיין גאט כמעט פרחה נשמתו, האב אן גיפאנגין צו רופין אונ' צו צעקנין אונ' צו יאמרין וויא וואול צו דענקן שטיט, אלזו קומט גרין משה וועלכין איך שונט גידאכט⁵⁾ אין דער שטוב אונ' פינדיט מיך אין זאלכין שטאנר אונ' פראגט וואז דער מער איזט⁶⁾, איך פאר ציל עש אים אונ' זאג ביט דיך למען השם נעם פלוקס איין סוס אונ' רייט נאך דען צאלין שפיקיר אונ' זיך וואז דער מער איזט, אויב מיר נון שונט גרין משה ושארי האבין וואלין אויז רידן האב איך מיך דאך ניט קענין

1) sehe 2) Gott bessere es 3) Zollenspiker, elbaufwärts von Hamburg in den sog. Vierländern 4) Prahm, ein flaches Flussfahrzeug 5) erwähnt s. oben S. 98 6) was der Mähr' ist = was vorgeht.

צו פֿרידן געבין אלזו האט גרין משה הין וועק גריטין איך
 בין נאך¹⁾ איין מאן גילאפין דער כוס' צו הייער גיהאט דער
 זעלבי האט תכף זיין קנעכט גשיקט מיט איין סוס אויף איין
 אנדיר זייט, וויא איך בין ביטריפטיר הייט ווידר היים גנגין
 קום איך לביתי זיצט מיין ליבר מאן אין דער שמויב אונ'
 ווארימט זיך אונ' טרוקינד זייני נאסי קליידיר איזט גאר איין
 שייצליך²⁾ וועטיר גיוועזין אונ' אליש וואז דיא בריף טרעגרין
 גיזאגט האט איזט לופטיר שקרי' גיוועזין, דאז איך נון שרייב
 דאש מיר בייא דען רייזין אלי צייט גרושי דאגות אונ' בהלות
 גיהאט האבין אונ' איך יוא גערין גיזעהין העט דאש מיר עש
 העטין זא גישטעלט דאז בעלי זצ"ל העטי קענין בביתו בלייבן
 דערינט וועגין בין איך ניט און גינייגט גיוועזין החברות' עם
 ר' יודא אלזו ר' יודא ווידר מיט אונש גירעט אונ' זיין בעשטי
 פיר שלאק³⁾ גיטאן זוא זאג איך צו ר' יודא אליש וואש דוא
 רעשטט איזט גנץ גוט אונ' רעכט אך ורק דוא זיכשט⁴⁾ וואול
 דיא גרושי הויז האלטונג אונ' איבר לאשט דיא מיר האבין
 מיר מוזין אלי שנה יותר אליש אלף ר"ט אין אונזיר הויז
 האלטונג האבין, מלבד וואז מיר צו אונזיר מו"מ אן רבותים
 האבין מוזין ושאר הוצאות אונ' איך זיך ניט וואור דאז וויל
 הער קומין, והישב ר' יודא זורגשטו דאר פיר דאז וויל איך
 מיך פאר שרייבן ווען ניט לפחות אלף ר"ט בנקי כל שנה
 פאר דינט ווערט זוא זולט איר מכט האבין דאז דיא חברותה
 זאל ניקש זיין אונ' כדברים האלה ויותר הבטחות גיטאן דאז
 צו פיל צו שרייבין איזט, אלזו האבי איך עם בעלי זצ"ל
 גירעט אונ' גיזאגט וואש איך עם ר' יודא גירעט אונ' וואש
 ער פון גרויש שטיק גרימט האט אלזו זאגט בעלי זצ"ל צו
 מיר מיין ליב קינד דאש זאגין איזט אליש גוט איך בין איין
 גרושיר בעל הוצאה זיך ניט וואור דאז וויל עם ר' יודא

1) nach = zu 2) scheusslich 3) Vorschlag 4) siehst

הער קומין אלזו זאג איך לבעלי זצ"ל מאן קאן עש א' שנה
פאר זוכין, איך וויל פעם אחד קמן כתב אויף זעטצין אונ'
וויל עש אייך זעהין לאזין וויא עש אייך גיפעלט אלזו בין
איך לבד בלילה זיטצין גנגין אונ' שטר אויף גיזעצט ור'
יודא אליש גידרונגין אונ' גיזאגט מיר זולטין ניט זורגין
זולטין נור אל אונזיר מו"מ אויף אים שטין לאזין דען ער
וויסט זולכין וועג אונ' שטעג דאז ער גיננגין מו"מ וויסטי דו
מאן וואול צו רעכט צו קומין, זוא זאג איך וויא קענין מיר
דאז טון אל אונזיר מו"מ אויף אייך צו שטעהלין אלזו זאגט
ר' יודא איך ווייס וואול דאז איר פאר כמה אלפים יוועלין
האט דיא ווערט איר ניט הין וועק ווערפין, אלזו וואלין מיר
מאכין, דאז איר זעלבי יוועלין מויכט פאר קאפין אודיר פאר
טוישן זוא גוט איר קענט אודיר וועלט, דיווש איזט דיא אייני
פונקט שנית זאל השותפות אויף י' שנים גיוועהרין אונ' אלי
שנה זאל מאן השבון האלמין באם דאז תוך השותפות ניט
אלי שנה לפחות שני אלפי רייכיש טאליר פאר דינט ווערט
זוא האט בעלי זצ"ל דיא ברירה דאז ער השותפות מאג אויף
זאגין דען מיר האבין זונשט ניט וואלין שותפות מאכין אונ'
ווען השותפות אויף הערט זאל אליש פאר קאפט ווערין דאז איין
אידריר זיין מעות קריגט, שלישי' זאל בעלי זצ"ל א' או ב' פעמי'
[עם ר' יודא] לאמשטארדאם ציאין אונ' ר' יודא בכל דבר אונטר
ריכטין וויא מאן איין קאפט אונ' ר' יודא זאל אלי סחורות
תחת ידו האבין אונ' פאר קאפין, רביעי' צו ביהויף המו"מ
זאל בעלי זצ"ל ה' או ו' אלפי' ר"ט ליגן וואור בייא ר' יודא
זאל ב' אלפי' ר"ט ליגן אונ' אלי סחורות וואו בעלי זצ"ל
אן יוועלין או שארי סחורות גיהאט האט ער מענין אויף זיין
בעשטין פאר קאפין אודיר פאר טוישן היר אויף איזט איין
שטארקיר שטר גימאכט גיווארין אונ' אויף אלי אופנים וואול
פאר ווארט גיווארדין אלזו איזט ר' יודא ווידר להילדסום גיצאגין
אונ' גיזאגט וואלט זיין מעות יחדיו מאכין וואו ער זיך פאר

שריבן האט אונ' תוך ב' או ג' שבועות יהדיו לאמשטארדאם
 צו צי אין בעלי זצ"ל זיך פערטיג גימאכט צו זיינר ריין האט
 זיין מעות נאך אמשטארדאם רימיטירט¹⁾ עש האט ניקש מעהר
 גיפעלט דאז ר' יודא שי' מיט זיין מעות ג"כ קומין איזט,
 וועלכיר אך לזמן המוגבל קומין איזט אונ' ח"כ מן ת"ק ר"ט
 מיט גיבראכט האבין מיר גיזאגט ר' יודא וואש איזט דאש
 עש זאלי יוא ב' אלפי ר"ט זיין והישב איך האב לאשתי
 זהב גילאזין זאל פאר קאפין אונ' מהילדסום מיר דען רעשט
 רימיטירין מיר זענין פרידליך²⁾ גיוועזין אלזו זענין זיא יהדיו
 בשם אלהי ישראל גליקליך לאמשטארדאם גיקומן בעלי זצ"ל
 אן גיפאנגין צו קאפין אין קלייני קייט וויא באותו פעם הסידר
 גיוועזין אלי פאשט³⁾ האט בעלי זצ"ל גיפראגט האשטו דיין
 ח"כ גיקראגין, לקצר אלי פאשט גיזאגט דאר קריג איך, דאר
 ווער איך קריגין אביר ניקו דרויז גיווארין האט ניקו ביקומן,
 נון וואז האט בעלי זצ"ל טון זאלין ר' יודא אים גוטי ווארט
 געבין אונ' שמועות פיר גיזאגט בעלי זצ"ל זיין מעות תוך
 אמשטארדאם נעבין דיא ת"ק ר"ט מר' יודא אן גיליגט גלייך
 מאן תוך אמשטארדרם באלדי צו⁴⁾ קומין קן מעות אן צו
 ליגין, דער נאך איזט בעלי זצ"ל ווידר לביתו גיצאגין אונ'
 ר' יודא להילדסום האט אליש וואז בעלי זצ"ל אין גיקאפט
 מיט זיך גינומין אונ' הין אונ' ווידר⁵⁾ גירייזט אום צו פאר
 קויפין אונ' האט דאר מיט גיהאנדילט כאוות נפשו, דאר נון
 בעלי זצ"ל איזט לביתו גיקומין האט ער לקצת עמי גירעט
 אונ' גימורט איבר השותפות עם ר' יודא דאז איך אים צו
 איבררעט האב דען ר' יודא העט תכף דיא התחלה ניט
 גיהאלטין וואז ווערט דאר נאך ערשט הרויז קומין וואז ווערט
 דער סוף זיין, מאן קענט ח"ו ביא זולכי עסקי קריפירין,

1) remittirt 2) zufrieden = einverstanden 3) bei jeder
 Post 4) dazu 5) hin und her.

אלו האב איך עש אים אויז גירעט זוא גוט אלש איך גיקענט
האב אונ' גיזאגט וויא דער אמת איזט ר' יודא איזט איין
יונגיר מאן וויא פיל האט ער גאר צו גדוני' ביקומין ת"ק
ר"ט אונ' ח' או ט' מאות ר"ט האט ער גיהאט דאר ער פון
אונש קומין איזט, אונ' דאו איזט אל ב' שני' דאו ער און
מיגליך ניט האט קענין ב' אלפי' ר"ט אויף ברענגין לאט אייך
דיכטיין¹⁾ ער העט גאר ניקש אונ' מאן שיקט אים כמקדמות
הין וועק אונ' פאר טרואטי אים כמה אלפי' וויא מיר שונט
גיטאן האבין ער האט יוא אליש בידו ווען המקום ב"ה וויל
מול געבין קאן זוא וואול מיט וויניק אליש מיט פיל געבין,
נון וואש האט ער טון זאלין עש מאג אים יוא אודיר ניט
גישמעקט האבין מיר זענין נון דרין גיוועזין מן האט דאו
באד מוזין אויז באדין אלזו איזט זמן מה הין גנגין ר' יודא
אך לקצת פאר דינט וויא ער אונש כל פעם גישריבן אביר
אין הקומץ משביע את הארץ²⁾ לקצר מה לי להאריך דאו שנה
איזט בלד אום גיוועזין אונ' עז האט אונש בידי ניט גישמעקט,
דען מיר האבין גיזעהין דו ניט זוא פיל פאר דינט איזט גיווארדין
אלו אייני הויז האלטונג קאן פון ערהאלטין ווערין פאר
שווייגין דען³⁾ ב' הויז האלטונג ענטליך לאחר השנה משותפות
איזט בעלי זצ"ל להילדסום גיצאגין אונ' מיט ר' יודא גיחשבונת
אונ' כנ"ל גיפונדין דאו זיא בידי ניט בישטיין⁴⁾ קענין אלזו
בעלי זצ"ל עם ר' יודא גירעט כאיש עם אחיו, דוא זיכשט
וואול דו מיר בידי עם זו השותפות ניט בישטיין קענין לויט
השטר זאל בשותפות לפחות אלי שנה שני אלפי' ר"ט פאר
דינט ווערדין אונ' דוא זיכשט וואול דאו קיין אלף ר"ט איזט
פאר דינט גיווארין אלזו ר' יודא ג"כ גיפונדין דאו זיא בידי
ניט בישטיין קענין אלזו זיך בידי אייניר צו דען אנדריין

1) trinken 2) Berach. f. 3 b 3) geschweige denn 4) bestehen.

השותפות האבין מוחל גיוועזין ברצון טוב אונ' אין גנטציר
 גוטיר פריינדשאפט בעלי זצ"ל האט פטורי' גישריבן פאר זיך
 אייניש אונ' פאר ר' יודא אייניש וועלכי זיא בידי כנהוג
 אונטר התכנת האבין, נון איזט נאך איזהו אלפי' ר"ט אן
 טבעתי' ושאר' יובלאציא דאר גיוועזין וועלכי בעלי זצ"ל ר'
 יודא בכלל גילאזין דז ער זיא פולינטליך¹⁾ פאר קאפין זאל
 אונ' בעלי זצ"ל הטעו' דאר פיר צו געבין, איזט אך איין זמן
 גיועצט ווארין וועלכי צייט דיא ביצאלונג זאל גישעהן אביר
 הזמן איזט קומין אונ' התשלום איזט ניט ארפאלגט, מיר
 האבין ר' יודא ארינטליך אונ' בישידליך²⁾ גישריבן ער וויסטי
 וואול וואו ער זיך פאר שריבן העט הזמן ווער פאר ביא
 ביא מויכט דאך המעות להמבורג רימיטירן ר' יודא ווידר
 אך כהגון משיב גיוועזין העט צווארין נאך ניט אליש פאר
 קאפט וואלט דאך זעהן מיט ערשטין ח"כ לכאן צו רימיטירן
 סוף כל סוף דיווש האט יותר אלש א' שנה גיווערט דז מיר
 ניקש פון ר' יודא האבין ביקומין קענין, בעלי זצ"ל ווידר
 להילדסום גיצאגין אין מיינונג זיין טעות מן ר' יהוד' צו
 ביקומין, אביר אן שטאט דעסין קריגט ער וואש אנדרשט צו
 ווישין, דען נאך דעם ר' יודא בעלי זצ"ל איזהומי' אום גפירט³⁾
 קומט הירויז דאו ר' יהודא לבעלי זצ"ל גיזאגט איך גיב
 דיר ניט א' פשוט מעות, אונ' עו וועהר מיר ליפ ווען איך
 נאך שני פעמי' זוא פיל פון דיר ביהאלטין העט דען אונזיר
 שותפות מוזין ווארין לויט אונזיר שטר עשרה שנים אונ' האט
 נאר גיווארט א' שנה איך פריטינטיר⁴⁾ ממך כמה וכמה אלפים
 אונ' אל דאו דייניגי וואו דוא האשט איזט מיין דוא קענשט
 מיך מיט אל דען דייניגין ניט ביצאלין בעלי זצ"ל איזט זער
 ארשראקן גיווארין אונ' גיזאגט ר' יודא וואש רעשטו דאר

1) vollentlich = völlig 2) ordentlich und bescheidenlich

3) herumgeführt 4) präntendire.

איזט דאש דער דאנק על כל הטובות שעשיתי עמך, דוא
בישט צו מיר קומין ערום וערי' נאך זמן קצר פון מיך
גיבראכט מ' מאות ר"ט מזומני' איך האב דיר כמה וכמה
אלפי' גיטרויאט האב דיר מראה מקום אן אלי פלאטצין
גיוועזין וואר איך נור גיוואושט דאש וואש צו טון איזט
זבפרט איך האב דיך פאר איינין פיינין בריה אונ' ערליכן
מענשין אן גיזעהין אונ' גימכט דאו דיר אחי מהור"ר שמואל
סג"ל בתו געבין האט, ועל כל אלה האשטו יוא השטר עצמו
גיבראכין אן שטאט דאו דוא האשט זולין שני אלפי' ר"ט
ליגין האשטו נור ת"ק ר"ט גיליגט צו דעם איזט יוא אין
אונזרין שטר גישטנדן באם דאו ניט אלי שנה אין דען
שותפות שני אלפי' ר"ט פאר דינט ווערט זוא איזט אונזר
שותפות אויז נון ווייסטו וואל דאו מיר בדוחק אלף ר"ט
פאר דינט האבין אונ' בשטר שטיט יוא בפירוש באם ניט
סך הנ"ל פר דינט ווערט האב איך יוא הברירה להתויר צו
דעם ענד איזט עש פאר אונש אלי בידי ניט דינליך גיוועזין
אלו מיר זיך איינר דען אנדרין ברצון טוב ובדעת שלמות
מוחל גיוועזין לויט אונז פטורים וואו ווילשטו דוא נון ווייטיר
האבין איך ביט דיך מאך דען עולם קיין מויל שפיל כי
אנשים אחי אנחנו מיר קענין אי"ה יותר יחדיו האנדלין
וכדברי' האלה אביר האט ביא מיינ גוטין ר' יודא אליש
ניקש העלפין וואלין איזט ביא זיינר גייג גיבליכן, נון וואש
האט בעלי זצ"ל טון זולין נאך פילין ווארט וועקסלין אונ'
צנקן וואו צו דער זאך גיהערט האט האבין זיך לייט דאר
צווישין גיליגט, אונ' איינר דען אנדרין תקיעות כף געבין
דאו זיך איין אידריר איין בורר זאל נעמן אונ' להילדסום
קומין אצל אב"ד צו משפטן אונ' הזמן איזט על ר' חדשי'
גישטעלט גיווארין בעלי זצ"ל האט זיך מוויין אליש גיפאלין לאוין
בי מי יוכל לדין עם מי שתקיף ממנו¹⁾ אונ' איזט וויסיקליך

¹⁾ Koh. 6, 10.

דאז קיין גרעשריר תקיף איזט אלו דער אוהו בידו האט אלו
 איזט בעלי זצ"ל מיט זאלכיר פו ריכטונג ווידר לביתו גיקומין
 אונ' מיר אליש ארצילט מיר האבין אונש זער מצער גיוועזין
 דען האבין גיוואושט דאז מיר זוא באמיתות ובאמונה מיט
 דען טאן גיהנדילט האבין אונ' זוא פיל גוטיש גיטאן וועלכיש
 אונש המקום ב"ה ביצאהלין זאל בעלי זצ"ל לקצת מיט מיר
 גימורט מאחר איך יוא אורזאך פון דען שותפות גיוועזין בין,
 אבר ה' ידועה [I. יודע] דאז איך עש אומש בעשטיין ווילין גיטאן
 אונ' גידאכט דאז בעלי זצ"ל ניט זוא שווארי ריזין צו טון
 דערפטי האב ניט גידאכט דאז עש זולטי אלו הריוז קומין אונ'
 זאלכיש פון ר' יודא ניט פאר מויטן גיוועזין דען איך האב
 אין פאר איין רעדליכין מענשין גיהאלטין, אויב נון קומין איזט
 דאז ר' יודא בעלי זצ"ל האט הושר גיוועזין דאז ער בלא
 ידיעתו אודיר וואו צום שותפות גיהערט גיהנדילט קאן איך
 ניט ווישין אונ' אפשר אך פולגינדר מו"מ אין צונמיר¹) דען
 פייאר גיוועזין וויא ווייטיר פאר נעמין ווערט נון מה לעשות.
 נאך גישעהני דינגן איזט ניקש צו ענדרין ר' יודא האט
 גרויש שטיק מעות פון אונש בידו גיהאבט עש איזט אונש
 ניט וואול בייא גיוועזין איך האבי לבעלי זצ"ל גיזאגט ווארום
 ער המשפט תוך הילדסום גישטעלט העט עש זאלין אין און
 פארטיישי אורטיר שטעהלין והשיב לי בעלי זצ"ל תוך רוגו
 ווען דוא ווערשט לשם גיוועזין העשטו עש קענן בעשיר
 שטעלין יעניגיר האט דאז מייניגי אין הענדין מוז איך וואול
 וויא ער אונ' ניט וויא איך וויל, נון לקצר אונזיר שטרייט
 איזט אך צום ענד גנגין מיר האבין זיך מוזין דרין גידולדין
 אונ' אליש דען ליבן גאט ביפעהלין דער אונש אויז זו פיל
 ביוי עסקי' אונ' צרות גיהאלפין האט, ווערט אונש דאר פון
 אך העלפין, מיר זענן יונגי לויט גיוועזין אונ' ערשט אן

¹) Zunder.

גיפאנגן צו רעכט צו קומין אונ' גאר וואול אין אונזיר טו"מ
 גיזעסין אונ' זאל אונש זוא איין גיווער¹⁾ צו קומן האבין אונש
 ניט וואול דרין פינדין קענין, מעבר לדה לראות דאו בעלי
 זצ"ל פטורים מן ר' יודא גיהאט דאו השותפות אויז איזט
 אונ' בעלי זצ"ל מהילדסום איזט לכאן גיקומן איזט איין צרפות²⁾
 כאן גיוועזין וועלכיר אליר הנט סחורות גיהאט אלזו בעלי
 זצ"ל מיט אים גיטיישט אונ' גומין טו"מ עמו גיטאן אביר
 זויא סידר מן ב"י איזט ווען מאן ק' ר"ט פאר דינט מאכט
 מאן אלפים דרוין, אלזו צעקה גאנגין בעלי זצ"ל העט כמה
 אלפים פאר דינט אונ' דאו איזט תכף לאחר הפטורים
 משותפות גיוועזין אונ' זאלכיש בוודאי ר' יודא צו אורין
 קומין אלזו ער זיך אפשר איין גבילד אודיר גימכט אין בילדין
 בעלי זצ"ל זו טו"מ גיוואושט דאו ער נאך בחברות' עם ר'
 יודא גיוועזין, ובפרט דאו מאן גיזאגט ווער כמה אלפים אן
 זו טו"מ פאר דינט גיווארין אויב דאו ר' יודא זוא פויל
 הערטיציג גימאכט אודיר אויב ער חרטה גיהאט דאו ער עם
 בעלי זצ"ל האט אפ גישניטין אודיר אויב ער ניט גערין וואלין
 זוא איין שטיק טעות אויז הענדין געבן מאג אליש גאט ווישין
 זואש דיא אור זאך איזט, דען מיר האבין דען מאן זונשטין
 ניקש און גבירליכיש אודיר און רעכטיש גישפירט אליש דאו
 ער אונש אין דען שטיקין זער פור פולגט אונ' ניט גערין
 אויז הענדין געבין וואו ער גיהאט האט אדם יראה לעינים
 יה' יראה [ללבב³⁾] ער אפשר זיך איין גבילט העט רעכט אונ'
 דארין פאר האריט⁴⁾ אין אדם רואה את טובו לעצמו⁵⁾, אונש
 איזט זאלכיש נאך פיל שוואריר אונ' זויאריר אן גיקומין דען
 מיר האבין אונזיר אמת גיוואושט דאו מיר מיט דען מאן זוא
 באמיתות ובאמונה זענין אום גנגין, אינ' אים זוא פיל גוטיש

1) Gewähr, Wahrnehmung 2) Franzose 3) I. Sam. 16,
 7 4) verharret 5) Sabbath f. 119 a.

גיטאן, אונ' זולין זוא ביצאלט ווערין נון כל מה דעביד
 רחמנא לשב עביד¹⁾, עש איזט גנגין נגד יריד פרנקפורט דמיין
 דאז בעלי זצ"ל האט מוזין ליריד רייזין וויא ער אך אלי יריד
 גרייזט אלזו ער לשם גיווען אצל אחיו מהור"ר איציק זצ"ל²⁾
 אלש ער לאחיו כל דבר פאר צילט וואש מיט ר' יודא
 פאסירט אונ' אים גיבעטין זולמי אים איין וואקרין למדן צו
 ווייזן דען ער מוזט אום דען זמן תוך הילדסום זיין אונ'
 מוזט איין אידריר זיין בורר מיט ברענגן באיבוד זכיות אלזו
 גיסי החסיד מהור"ר איציק זצ"ל תכף לבעלי זצ"ל גיזאגט
 דוא בישט אום דאז דייניגי דאז דוא ווילשט מיט אים משפטן
 אין זייניר קהילה, בעלי זצ"ל גיזאגט וואש האב איך טון
 זאלין האב עש ניט בעשיר מאכין קענין, נון בעלי זצ"ל האט
 לגיסי ר' איציק זצ"ל אלי זיין זכיות אונ' טענות פאר צילט
 והשיב יוא ברודיר דוא האשט אליש רעכט אונ' קענשט אך
 וואל רעכט האבן אונ' קריגן ווען איר אונפארטייאשי דיינים
 העט אונ' און פארטייאשין אורט משפטיט, זוא זאגט בעלי
 זצ"ל דאז איזט נון ניט צו ענדרין עש מאג גין וויא דער
 ליבי גאט וויל איך טוז דאר פון קומין, ווייז מיר נאר איין
 גוטין טאן צו, נאך לקצת בידענקין זאגט גיסי זצ"ל היר איזט
 איין יונגיר וואקריר טאן בשמו ר' אשר איזט דיין בקהלתינו
 דער זעלבי איזט גוט גינגין, אביר וויא שונט גידאכט, נון
 בעלי זצ"ל איזט צו דעם גאנגין אונ' זיין שטרות ופטורים
 אליש גוויזן אלזו ר' אשר צו בעלי זצ"ל גיזאגט זורג ניט
 דוא האשט איין גירעכטי זאך איך וויל מיט דיר ציאין וויא
 זיא אך לאחר יריד גיטאן האבין, תוך יריד האט בעלי זצ"ל
 עם אחיו גירעט אויב ער אים וויסטי איין וואקרין יונגין צו
 צו ווייזן דען ער קענט צו זיין מו"ט ברויכן, לקצר האט

¹⁾ Berachoth f. 60 b ²⁾ Isak Hameln in Frankfurt am
 Main.

אים יששכר כהן צו גוויזין וועלכער איזט גיוועזין בעו"ה דער רעכטי הורדוס צו מיינין גנטצין הויז וועלכיש צו זינר צייט אונ' אן זיינים אורט יותר מעלדונג זאל גישעהין, היריד איזט אויז גיוועזין בעלי זצ"ל איזט מיט זיינים בורר להילדסום גיצאגין צו משפטין, לקצר מה לי להאריך ווער מאה ביגין מזו מטערי' לכתוב וואש אליש היר אינין¹⁾ פאר גנגין איזט, אונזיר בורר האט ניט פארט גיקענט דען ער איזט לבד גיוועזין אונ' האט צווייא איבר זיך גיהאט אונ' דער ר' אשר האט זיך אך וואלין קיין כח טון לאזין דאז ער העט זאלין מסכים זיין מיט איין דין שלא כהוגן אונ' האט גוויסט ווען ער מיט זיא ניט זולמי אייניש ווערין זולט ער תפוס ווערין אודיר צום ווינגשטין אים דאר מיט גידרייאט²⁾ גיווארן אלזו מיין גומיר ר' אשר אים סוד מהילדסום הין וועק גיצאגין אביר צו רוק גלאזין אונ' גישריבן גרושי שאלות ותשובות לזכות בעלי זצ"ל אביר דאז אליש ניט העלפין וואלין לקצר אב"ד מהילדסום ופרנס אחר וויל אביר קיינים ניט נענין זענין אלי אין דער ווארהייט³⁾ זענין מיט לייב אונ' לעבין ר' יודא בייא גישטאנדין אונ' מיט גיוואלט האבין וואלין בעלי זצ"ל זאל פשרה מכין אונ' זוא איין פשרה דיא בעלי זצ"ל איזט צו שוואר גיווארן, נון בעלי זצ"ל האט זאלכיש ניט וואלין אין גיין⁴⁾ אונ' ווער עש גאר ווייט ליפטיק⁵⁾ בדיניהם גיקומין אביר חמי זצ"ל באותו פעם להילדסום גיוואונט וויא זולכיש אך אן זיין אורט זאל גידאכט ווערין ווא ער לשם איזט צו וואונין גיקומין אלזו האט חמי זצ"ל בעלי זצ"ל גיבעטין דאז⁶⁾ מיט וויינדיגין אויגן אונ' גיזאנט מיין ליבר זון דוא זיכשט יוא וואול וואש היר דאר מער איזט איך ביט דיך אום גאמיש ווילין גיב דיך ווייטיר אין קיין ווייט ליפטיגקייט גיב

1) hierinnen 2) gedräuet 3) in der Wahrheit = Ewigkeit 4) eingehn 5) weitläufig 6) F. ממש.

ד'ך אין גידולד אונ' מאך פשרה זוא גוט דוא קאנשט הש"י
 ב"ה ווערט דיר עש ווידר בישערין וואך גישעהן איזט,
 אונ' ווייטיר פאלגין ווערט וואש האט בעלי זצ"ל טון זאלין
 ר' יודא האט דאז זייניגי תחת ידו גיהאט איזט שוואר להוציא
 צו זיין גיוועזן האט בעל כרחו מוזין פשרה מאכין נון קאן
 מאן וואול גידענקן וואש דאש פאר איין פשרה איזט הרזין
 גיקומין, דאז איזט אביר ווישיקליך דז מיר ניט שני פעמי'
 זוא פיל אונזיר אייגניש גיהאט אליש עש אונש אין אל'ים
 גיקאשט, גיב¹) ר' יודא ניט זוא פיל שולט אליש דוא אים
 דאר צו גיהאלפין האבין כי אין אדם רואה את חובו לעצמו,
 נון לקצר איזט פאר בייא מיר האבין עש אינן אלי מוהל
 גיוועזין זוא וואול ר' יודא אלש זיין העלפיר אונ' האבין קיין
 תרעומת אודיר ווידר ווילין אויף ר' יודא דען ער בוודאי
 גימיינט העט רעכט אונ' גבירט אים פון אונש זונשטין העט
 ער עז אפשר ניט גיטאן נון האט עז בעלי זצ"ל צווארין זער
 וויא גיטאן אביר ווער האט אים העלפין קענין הצועק על
 מה שעבר הרי זה תפילה שוא²), דער ליבי גאט אביר דער
 אונזיר און שולט אן גיזעהין האט אונש איאיר³) ד' שבועות
 זענין הין וועק גאנגין איין מו"מ בישערט דאש מיר פאשט
 אונזיר הויק זענין נאך קומין אונ' בעלי זצ"ל האט נאך דעם
 עם ר' יודא אין גוטיר אייניקייט אונ' פאר טרויליכקייט
 גילעביט, גלייך איך אך נאך בריכטין ווער בהיותי תוך ברלין
 וואש מיר מן ר' יודא ואשתו פאר כבוד גישעהין איזט אונ'
 אך שטעטש מיט מייני קינדר מו"מ גיהאט דאש מיר זיך
 עליו זונדירליך ניט צו בישוועהרין קענין באם נור המו"מ עם
 גוטי רווחים ווערין פורט גנגין זוא האלט איך ניט דאש מיר
 וואש ווידריגש יחדיו גיהאט העטין, אביר דיזוש שיינט צו זיין

1) ich gebe 2) Berachoth IX, 1 3) bevor.

יששכר זיין מ(רע)[ער]כה דאז מיר האבין מוזין מיט ר' יודא אפ
 שניידן אונ' יששכר זיין מ(רע)[ער]כה אן גיפאנגן צו בלאין
 גלייך שונט ווערט בריכט ווערדין, אוב שונט אן דען עסק ניקש
 גילעגן וויא אך אן מיין ננצין בויך, אלזו זאלכיש דאך גישעהין
 מיני מיסיגי מאליקולישי גידאנקן דאר מיט צו ברענגן, ווען
 מיך דיא ביטריפטי גידאנקן זוא גיפלאגט אונ' איזט אך היר
 אויז צו זעהן וויא זיך אלי מענשליכי דינגן מיט דער צייט
 פאר קעריט והמקום ב"ה עשה כולמות זה משפיל וזה ירים¹⁾,
 ר' יודא איזט צו אונש גיקומן אונ' ממש גאר ניקש גיהאט
 והמקו' ב"ה אין גיהאלפן דאז איך וואול האלטי דאז ער
 זיך היום ניט לאזט אויז קאפין מיט מאה אלפים ר"ט בנקי,
 אונ' זיצט נאך אין זולכין מו"מ ואיש'מציא²⁾ אצל קוהר
 פירשט³⁾ יר"ה דאז איך האלט באם ער זוא פארט אונ' המקו'
 ב"ה אים ניט צו ווידרין איזט ווערט ער דער רייכישטי מאן
 אין גנץ אשכנז, לומנו שטערבין, איזט אך צו זעהן וויא מיר
 כמה וכמה גאט צו פאר⁴⁾ האבין צו רעכט גיהאלפן אונ' אלי
 דיא מיט אונש מו"מ גיהאט האבין זענין עשירים מלכי גיווארין
 אביר דיא מיינשטי זונדיר פאר געלטיניש⁵⁾ כסדר העולם אדרבה
 כמה דיא מיר האבן אליש גוטיש, האבין אונש אודיר אונזירי
 קינדר מיט ביזין ביצאלט גאט דער אלמעכטיגי איזט גירעכט
 מיר זינדיגי מענשין קענין ניקש זאגן ואפילו ווישן מיר ניט
 וואש אונז גוט אודיר ביז איזט, איין מענש מיינט אופט ווען
 אים וואש ווידר ווערטיגש אן שטויזט⁶⁾ דאז אים דאז זעלבי
 גאר ביז זיין עש קען זיין דאז אונש דאז זעלבי וואז מיר
 מיינן גאר ביז צו זיין אונש גראד לטובה איזט, נון ווער דער
 ערליכי רעדליכי מרדכי הי"ד⁷⁾ לעבין גיבליבן ווער אפשר

1) Gen. r. sect. 68 2) Aestimation 3) Friedrich Wilhelm
 von Brandenburg, der grosse Kurfürst 4) Gott zuvor!
 5) ohne Vergelten 6) zustösst 7) s. oben S. 78 Z. 18 f.

מענכים דיא לאג ניט אופים קאפף גיקומין¹⁾ אונ' ווער דער זעלבי בוודאי אך צו איין גרוישן מאן גיווארין, דאר נאך האבין מיר גרין משה גיהאט מיט זעלבין האט מיר צווארן ניט זוא פיל מו"מ מיט גיטאן אביר דאך וויא שונט גידאכט היפשי פארטייאין אן אונטצין מרגליות עמו גיטאן ער איזט גאר למרחקים גירייזט אונ' האט אשתו ובניו לכאן גיהאט האבין מיר מוזין אשתו ובניו מפרנס זיין דאר מיר דאך ניט גיוואשט האבין אויב הרווחי זוא פיל ווערין איבר שיסין על זא נאמר שלה לחמך על פני המים ברוב ימי' תמצאינה²⁾, לקצר מיר האבן עבין אך קיין גרושי רווחי' אן³⁾ גיהאט אביר דאך אין אלין גוטן פון אזאמין קומין⁴⁾ אונ' ווערין אך גאך לענגיר יחדיו גיבליבן באס ער ניט העט עוקר דירה גיוועזין מהמבורג אונ' האט זיך ביועצט על שאטלאנד⁵⁾ זעלבי איזט דיכט אצל דנציק איזט לשם ניט איבל גיפארין אונ' אים זער וואול גנגין, אברהם קנטור מקאפין האגין וועלכין איך שונט גידאכט⁶⁾ פאר איין יונגין בייא אונז גדינט זיך ערליך אונ' וואול גיהאלטין לאתר זא האבין מיר אים איזא פעמי' לקאפין האגין גשיקט ולשם התעשר, דען איזט לאתר זא עם אשתו ובניו גיצאגין צו וואונין דאר נאך האבין מיר קיין חברות' יותר עמו גיהאט וויא דער מאמר גיט איזט ער היינט איין מאן מן ט"ו אלפי' ר"ט אונ' זיצט אין זיין גוטין מו"מ גיביט זייני קינדר אלפים נאך ווער פיל פון צו שרייבן וואש מיר בייא אים גיטאן האבין אביר ווער ערקענט עז מיר מענשין זיינן און דאנקבאר' בישעפניש⁷⁾, ש"ב מרדכי כהן איזט איין יונגיר מאן גיוועזין אונ' ליב בישערי האבין זיא עם

1) = getroffen 2) Kohel. 11, 1 3) daran 4) auseinandergekommen 5) Schottland bei Danzig auf dem Gebiete des Bischofs von Cujavien; vgl. Frankel'sche Monatsschrift VI (1857), 242 6) s. oben S. 73 f. 7) Geschöpfe.

בעלי זצ"ל חברותה גימאכט אונז בעלי זצ"ל זיא לענגילאנד
 גשיקט אונז אינן קורדיט כתבי¹⁾ אך מעות מיט געבן אביר
 דיא ריז איוט ניט פורטיג גנגן דען האבין ניט לענגילאנד
 קומין מחמי מלחמה, אלזו אירי ריז נאך ענגילאנד נאך
 גיבליבן האבין דאך שטיק מעות תוך אמשטארדאם עם גומי
 רווחי אן גיליגט פון דען מאלט אן האט ש"ב מרדכי כהן נאך
 האלאנד ובראוואנד²⁾ גיריזט אונז גאר גומי רווחי גימאכט,
 אונז דיזי ריז איוט זיין ערשטיר אן פאנג פון מו"מ אונז
 עשירות גיוועזין הקצין ר' יודא האבי שונט גידאכט דאז ער
 בס"ד דורך אונש צום מאן גיווארין גיסי ר' אלי סג"ל³⁾ איין
 יונגיר אונז גניטיר מאן גיוועזין אונז קיין מו"מ פאר שטאנדן
 האט אים בעלי זצ"ל תכף גרושין קורדיט געבן אונז אים ענטליך
 לאמשטארדאם גשיקט אונז קורדיט על כ' אלפי ר"ט געבין
 פיל היזיגי ב"ב דיא לע"ע עיקורים⁴⁾ ממש זענן האבין גאט
 גידאנקיט ווען מיר אינן קורדיט האבין געבין וואלט נאך
 פיל מער נענן העלפט מיך אביר אליש ניקש אביר
 וואור איוט החסד דאז דוא ערליכר וואקריר מאן ר' חיים
 האמיל זצ"ל גיטאן האשט אן כל עולם אונז גערין איין אידריר
 פארט גיהאלפין אונז מיט איין אידרין גומל חסד גיוועזין
 לפעמים עם רווחי ולפעמי עם היזק ולפעמי דאש ער ע"ה
 גיוואוישט האט דאז אים קיין רווחי גאר אויף שטיין קאן
 אונז דאך גמילות חסד של אמת גיטאן נון זענן אביר דיין
 ליבי פרומי קינדר באם דיא זעלבי לקצת אן שמויז האבין
 אונז זענן דאך ווא ערליך דאז זיא ליבירשט שטערבין זולטין
 אליש אימיץ צו קורטץ טונין, אביר אלי דיא מיר גרויש
 גומיש גיטאן האבין דענקין דאז אלי ניט אונז קענטין לעתים

1) Creditbriefe 2) Brabant 3) Elia Ries in Berlin,
 s. Kaufmann, die letzte Vertreibung der Juden aus Wien
 p. 211 4) Hauptmitglieder der Gemeinde.

מייני קינדר זולכי יונגי לייט דיא אירן פרומן פאטיר בעו"ה
 זוא פריא פאר לארין האבין אונ' זענן נון כצאן בלא רועה
 מויכטין אינן איין וויניק פארט העלפין, יוא דאז זיך זאל
 גאט ארבארטין גראד דאז ווידר שפיל¹⁾, הלואי מיר מויכטין
 קיין גוטיש נאך ביז פון זיא האבין אדרבה מייני קינדר אום
 אלפים גיבראכט אונ' גימאכט דאז מיין קינדש מעות בני
 ר' מרדכי האט מוזין אונטר דאז גימייני פאלק קומין, דאר
 ראש עיצה אונ' דאז גנצי משפט גיזאגט האבין דאז עש איין
 ערליכר מו"ט איזט אונ' מאן ניט גיטיק האט דען סוחר'
 עטוואז פון אירי סחורה ווידר צו געבין, דען האט עש ערליך
 אונ' רעדליך גיקאפט האט מאן אים דאך וואלין קיין מנוחה
 לאזין אן עי"כ מוזין דאז זייניגי ממש הין וועק ווערפין אונ'
 מיט דען סוחרים מוזין פשרה מאכן וואור דורך בעו"ה זיין
 עיקור כליון איזט פון הער קומין וויא מיר אונ' אים נון צו
 מוט גיוועזין זאל דער גרושי גאט נאך פאר זיך נעמין אונ'
 זאל איין כפרה פאר אונזיר עוונות זיין, נון איזט זאלכיש לשם
 שמים גישעהין דאז מאן בני זוא נוגש האט גיוועזין ישלם
 ה' להם כמעשיהם איך קאן דען זעלביגין מאן דאר איך
 גידאנקין אויף²⁾ האב ניט בישולדיגין דען איך ווייס זייני גידאנקין
 ניט אדם יראה לעיני וכו', אביר דאז ווייס איך וואול מיין
 קינדר זענן יונגי לייט גיוועזין אונ' לקצת קורדיט גיטיק
 גיהאט כסדרה של מו"ט דאז זיא אייניגי ח"כ פאר קאפין
 וואלין אונ' סוחר' הח"כ פון אינין גינומן אונ' זיא הייסן
 נאך דער בערש צייט³⁾ ווידר קומין אונ' נאך מיין גידונקין⁴⁾
 דער זעלבי סוחר אן ב"י גיפראגט דאז ער זער פיל אויף
 גיהאלטין⁵⁾ אביר דאר מיין קינדר נאך דער בערש צייט להסוחר
 צו גין אונ' מיר מעות נגד גוטי ח"כ עם גוטי אטיומענטין⁶⁾

1) gerade das Gegentheil! 2) auf den 3) Börsezeit
 4) Bedünken 5) auf den er sehr viel gehalten 6) Endosse-
 ments.

תוך בנקי צו אמפאנגן האט זיא הסותר ח"כ ווידר געבין,
 אונ' דאר איבר זיך אופט מאלט ניט צו העלפין גיוואושט,
 נון דוא גרושיר איינציג גאט איך ביט דיך פון גרונד מייניש
 הערטצין וואלשט מיר עש מוחל זיין כי יכול להיות איך דען
 זעלבין און רעכט גיטאן דאר מייני גידאנקן אויף גיוועזין זיין,
 אונ' קאן וואול זיין וואש ער גיטאן האט דאש אליש לשם
 שמים גיוועזין איזט אלזו מוז מאן אליש דען גרוישן גאט
 כיפעהלין אונ' זיך גידענקין דאז דיזיר עולם הבל באלד פאר
 איביר גיאט וויא וואול דוא גרוישר גאט דוא ווייסט עש
 וויא איך מיין צייט אין גרושן זארגן אונ' ביטרופטינים
 מייניש הערטץ צו ברענג, איך בין איין פרא גיוועזין דיא
 אין גרושן אישטימציא אצל בעלי החסיד זוא לנג גיוועזין
 איזט, אונ' פון אים גיוועזין כבבת עינו אביר מיט זיין אפ
 שטערבין איזט מיין עושר מיין כבוד אליש מיט הין וועק
 גאנגן וועלכיש איך כל ימי ושנותי צו ביאמרי¹ אונ' צו
 ביקלאגן האבי, הגם דאז איך וואול ווייס אונ' מיין שוואכהייט
 אונ' דאז איך איין גרוישן פעליר בגיא ביקענין מוז דאז איך
 מיין צייט אין זולכין אילינד אונ' יאמיר צו ברענג פיל בעשיר
 ווער עש דאז איך אלי טאג אויף מיין קני פאלטי אונ' דען
 גרוישן גינעדיגן גאט לויביט אונ' דאנקיט פאר דען גרוישן
 חסד דען ער מיר און ווירדיגי טוט, איך זיטץ נאך ביז דאמי
 איבר מיין טיש, עיס² וואז מיך גילושט ליג מיך צו אובינטש
 אין מיין בעט, האב נאך איין שילינג צו צערין זא לנג עש
 דען גרוישן גאט ביליביט, איך האבי מיין ליבי קינד אוב
 עש צו צייטן דען איינין אודר דען אנדרין ניט גיט וויא עש
 גין זאל זוא לעבין מיר דאך אונ' ארקענין אונזרין בישעפיר,
 וויא פיל לייט זיין אין דיזיר וועלט דיא בעשיר פרוטיר אונ'
 גרעכטיר אונ' וואר האפטיג זענין אליש איך אונ' האבין

1) bejammern 2) esse

פיל וויניגר אפי' ניט מוזן לסעודה אחת אונ' דיא איך עצמי
 קען דאש עש אויז בונטי פרומי¹⁾ לייט זיינן וויא זולטי איך
 מיין בישעפיר גינגיין לובין אונ' דאנקין קענין פאר אלי חסדים
 דיא ער אן אונש טוט, אהן אונזיר פאר געלטיניש וויא שונט
 גישריבן ווען מיר ארמי זינדיגי מענשין נור דיא גרוישי בארים
 הערציקייט ארקענין מיגין דאז דער גרושי בישעפיר אונש
 אויז איין שטיק לאם²⁾ צו מענשין גימאכט האט זיין גרוישי
 פארכט זאמין³⁾ הייליגין נאמין אונש צו ארקענין געבין דארום
 דאז מיר אונזרין בישעפיר מיט גנטצין הערטצין דינין זולין,
 דען מיין ליבין קינדר זעכט דאך וואש טוט איין זינדיגר מענש
 דאז ער קאן אן קומין אום צו ערלאנגין דאז מלך זיין גינאר
 דער דאך ניקסן מער איזט אליש בשר ודם שהיום כאן ומחר
 בקבר אונ' ווישין ניט וויא לנג אלש דער מלך בשר ודם
 לעביט, דאז מאן ממנו טובת מקבל איזט אודיר וויא לנג
 דער זעלבי מענש לעביט דער דיא טובות ביקומיט אונ' וואש
 איזט עש דאז ער מקבל איזט פון איין מלך בשר ודם פאר
 טובות ער קאן אים חשוב מאכין ער קאן מאכין דאז ער
 פיל געלט ביקומיט, אביר דאז איזט אליש אויף איין צייט
 לנג אונ' ניקש אויף איביג ווען ער אליש שונט האט בידו
 עד יום המיתה איזט דאך אליש ניקש דען דער ביטרי טויט
 מאכט אליש פאר געסין אונ' העלפט אים אל זיין עושר וכבוד
 ניקש, בי אין שלטון ביום המות אונ' דער מענש ווייס דאז
 אליש אונ' דאך טראכט ער דאז ער דען מלך בשר ודם
 וויל וואול דינין כדי ער דאז צייטליכי ביקומיט, על אחת
 כמה וכמה גיהערין מיר טאג אונ' נכט צו טראכטין וויא
 מיר הקב"ה מלך מלכי המלכי שהוא חי וקים גיהערין צו
 דינין דען ער איזט דעריעניגי אליש וויא מיר טובות פון איין
 מלך בשר ודם האבין קומט אליש פון אים אונ' המקו' כ"ה

1) ausbündig fromme 2) Lehm 3) furchtbaren.

דער איזט דער זעלבי דער דען דען מלכים אליש גיבט אונז אים בלב גיבט להיטב מיט וועם דאז זיין הייליגר וויל איזט כי לב מלכים ביר הי¹⁾, אונז דיא מתנות פום מלך בשר ודם איזט אליש ניקש קיגן דעם וואש המקו' ב"ה זייני פארכטיר²⁾ גיבט דאז איזט דיא איבגקייט דאס קיין מאס נאך ציל אודיר פאר³⁾ גאנג האט, אלזו מיין הערטציליבה קינדיר זייט גיטרושט אונז גידולדיג אין אייער ליידין אונז דינט גאט דען אלמעכטיגן מיט גנץ הערטצין זוא וואול ווען עש איך ח"ו איביליג אלש וואול גיאיש דען אויב מיר שוין מיינין דאז אונש דער גרוישי גאט אויף ארליגט גאר צו שווער איזט דאז מיר עש פאשט ניט ארטראגין קענין זוא מוויין מיר דאך וויסן דאז דער גרוישי הער זיין קנעכט ניט מער אויף ערליגט אליש מיר ארטראגין קענין אונז וואול דעם מענשין דען גאט וואז צו שיקט זוא וואול אן זיך זעלבשטין אליש אן זייני קינדיר דאז ער אליש מיט גוט אונז גידולד אן נעמיט וואור פיר איך מיין בישעפיר אך ביט ער וויל מיר גור דיא גידולט געבין אונז אליש וואש אונש אין דיזר וועלט קונטרארי גיט גשיכט נאך אונזרי ווערקין זולכיש דארום אך מיט גידולט אויז צו האלטין כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה⁴⁾, איין גיטרייאר דינר בייא איין מלך בשר ודם וואגיש לייב אונז לעבין אום זיין הערינט האלביר צווארין דאז אים זיין הער קאן בילונין מיט רייכטום אונז וואול האבינדי גיטיר אין דיזיר פאר גענקליכי צייט וויא שוין גידאכט דאש מאן דאך ניט וויים וויא לנג עש גיווערט אביר דיא בילוננג פון אונזרן גאט ווארט⁵⁾ אימיר אונז איבג אלזו וואול אליש ער איזט הי וקים איזט אלזו אך זיין גרושי בארימהערציקייט, נון וואלין מיר אליש גאט ביפעהלן אונז ווידר אן גיפאנגין

1) Prov. 21, 1 2) denen, die ihnen fürchten 3) Vergänglichkeit 4) Berach. IX, 5 5) währt

וואר איך גיבליבן בין. בתי מטה ע"ה איזט נון אין דאז
 דריטן יאר אלט גיוועזן איזט קיין שיניר קלוגיר קינד ניט
 ארזעהן ווארן ניט אליינט דאז מיר עש זער גליבט האבן
 זונדרין אלי מענשין דיא דאז קינד נור גזעהן אונ' גיהערט
 האבן איין וואול גיפאלין אן דען ליבן קינד גיהאבט, אביר
 דער ליבי גאט האט עש נאך ליבר גיהאט אונ' אליש עש
 אין דען דריטן שנה איזט גנגין איזט דעם קינד ארבלעצליך¹⁾
 הענט אונ' פיס גישוואלין אויב מיר נון שונט פיל רופאים
 גיהאט אונ' אליר הנט ארטצינייאין גיברויכט זוא האט עש
 דאך דען ליבן גאט אלזו גיפאלין דאז עש נאך דעם אין דיא
 ד' שבועות אין זינר קרענק מיט גרושי בישווערנים אונ'
 יסורים האט צו גיבראכט המקו' ב"ה עש צו זיך גינומן
 אונ' זיין חלק צו זיך גינומן אונ' אונזיר חלק צו אונזיר
 גרושי ביטריפניש אונ' הערץ לייט פאר אונש ליגן לאזן
 וואר איבר מיר זיך אהן בישרייבליך זוא וואול בעלי זצ"ל
 אליש איך האבן מצער גיוועזן אונ' פורכט איך זער מיך
 אן דען היכשטין גאט זער פאר זינדיגט אונ' ניט ביטראכט
 דאז מעשה פון ר' יוחנן דאז נאך פולגין ווערט אונ' דאז
 נאך גרעשרי שטראף זענן פאר האנדין וויא איך אין מיין
 טייליש גאט ארבריימט וואול בין גיוואר ווערדין, אונ' בעלי
 זצ"ל אונש זוא מצער גיוועזן דאז מיר אלי ביירי לנגי צייט
 גרושי קרענקין האבן אויז גישטאנדין דאז האבן מיר מיט
 אינזרין צער אויז גריכט, איך בין מעוברת גיוועזן אונ' עם
 בתי חנה שתי עם קינד בעט גיקומין אונ' משום גרוישן צער
 וועגן דען ליבן קינד זעליג דאז איך מיך ניט האב קענין
 צו פרידין געבין, בין איך דיא גמשצי קינדבעט לנג אין איין
 גיפעהרליבי קראנקהייט גיפאלין דאז אלי רופאים אן מיין
 ווידר אויף קומשט²⁾ גיצווייפילט אונ' מיט מיר טישפראט³⁾

1) urplötzlich 2) Wiederaufkommen 3) desperat.

שפילן וואלן אביר אין דעם אליש זיא זולכיש האבין פאר גיהאט אונ' זאלכיש מייני לייט צו פאר שטין געבין אונ' ניט אין מיינונג גיוועזן איך עטוואו דרפון וויכטי אודיר פרשטונדי האב איך לבעלי זצ"ל ולאמי שהי' געזאגט איך דיא זעלבי ארצינייא ניט וואלט אן נעמין וועלכיש זיא אן דען דאקטורים גיזאגט, אויב נון דיא דאקטורים שונט איר בעשטיז גיטאן אום גימיינט מיך צו ברדין זולכיש אין צו נעמין ווא האט אל אירי רידן ניקש גיהאלפן אונ' איך גיזאגט מיגין רידן וואש זיא וואלן איך נעם נון גאר ניקש מער אין וויל מיר דער גיטרייאָר גאט העלפן קאן ער זעלבי אהן ארצינייא טון איזט עש דען איין שלויס¹⁾ פון דען גרוישן גאט וואש הילפט דען אלי אורטצינייאן, אין סומא איך האבי בעלי זצ"ל גיבעטין זולטי דאך אלי דאקטורים אפ שאפן אונ' זיא לונקי²⁾, וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' הש"י ב"ה מיר דיא קראפט געבין דאו איך צו ה' שבעות נאך דעם איך אין קינד בעט קומין בין שולין גנגי³⁾ וויא וואול זער קימירליך אביר דאך מיין גאט זיא גילוביט אונ' גידאנקט עש איזט אלי טאג לקצת בעשיר עמי גיוועזן דאו איך ענטליך מייני ווארטירש מייני זאג אס⁴⁾ אליש אפ גישאפט אונ' מיט הילף דען היכשטין צור נויט ד(רוי)[ויר]⁵⁾ וואו צו מיינר הויז האלטונג גיהערט עצמו אין אכט גינומין אונ' ענטליך דאו ליבי קינד פאר געסין מוזין וויא דיא גזירה מן המקום ב"ה איזט נשכחתי כמת כלב⁶⁾ וויא אויז פולגינדיז מעשה לראות וואו גרושי חסיד'י גישעהן איזט אלוו איזט ביליך דאו מאן זיך אין אלן גידולדין זאל אונ' זיך אין אל זיין לייט מעסיגן ווען ח"ו איין בן אדם איין צרה צוקומט עש זייא אן קינדר עש זייא אן גוף אודיר ממון, אונ' אויב

1) ist es jedoch ein Rathschluss 2) honoriren 3) in die Synagoge gegangen 4) meine Wärter, meine Säugamme 5) Nothdurft 6) Ps. 31, 18 und Pesachim f. 54 b; vgl. Raschi zu 1. Mos. 37, 35.

זיך דער זעלבי מענש שונם דיכט¹) זער פרום צו זיין אונ' וואלט זיך דענקן אייא ליבר גאט ווארום שיקשמו מיר דיזש זא יעמירליך צו איך ווייסו יוא ניט וואור אן איך זולכיש פאר זינדיגט האב דאז זעלבי זאל דער מענש ניט טון וויא דען על כל צרה שלא תבוא זאל דער מענש אליש מקבל באהב' זיין אונ' מצדיק הדין זיין אונ' ברוך דיין אמת זאגן אליש וואש דער גרושי גאט טוט, טוט אליש מיט גריכטיגקייט מי יאמר מה תעשה אונ' מאן מוז דאך ווישן אליש וואז המקום ב"ה דען מענשין טוט גשיכט אים אליש צו גוטין ומי יודע אויב אופט דען מענשין ניט בעשיר איזט וויא טאג אונ' יסורים פאר לושט אן קינדר פריינט געלט ח"ו אונ' כדברי האלה יותר אליש ווען עש דעם מענשין גנץ וואול גיאט המקום ב"ה איזט איין רחמן ווער קענט זונשטין בישטין פאר הדין בעה"ב נון מה לי להאריך וויא צום אופטרין גידאכט דאז אונזרי חז"ל אליש בישריבן אליש וויא ר' יוחנן ע"ה איין גרושר תנא גיוועזן אונ' זיין אים בחייו ניין זין גישטארבין, אונ' ער ביהילמי אויף זיין עלטיר גור איין קליינין זון פון דרייא יארין נון גישאך עש איין מאלט דאז זיין לייט וועשיטין איר גיצייק²) אונ' זיא שמעליטין איין קעסיל מיט וואשיר איבר דען פייר דרויז צו וועשן אונ' ער זידיט אונ' שטרוידילט איבר אונ' דיבר³) אונ' עש וואר איין באנק בייא דען קעסיל דאש מאן דיא וועש וואלט דאר אויף ליגין אונ' זיא זעציטין דאז קינד אויף דער בנק אונ' העטין קיין גידונקן אויף אים אונ' דאז קינד שטונד אויף אונ' וואלט זעהין אין דען קעסיל אליש דער קינדר איר סדר איזט אביר דיא באנק שטונד ניט גלייך זוא, זוא שנאפיט זיא מיט דען קינד אויף אונ' דאז קינד פיל אין דען זידיגין קעסיל מיט וואשיר אונ' דאז

1) dünkt 2) wuschen ihr Zeug 3) sprudelt über und über.

קינד שריא איין ביטיר גישרייא אונ' יעמירליך אונ' זיא
 ארשראקן אל דיא לייט אונ' זיא לויפן אלי צו גלייך
 צו דען קעסיל אונ' דער פאטיר וואלט עש גישווינד הרויז
 ציאין ווא בלויב אים איין פינגיר פון דאז קינדיש הענטכין
 אין זיינר הנט דען עש וואר אל שונט צו קאכט¹⁾ אונ' ער
 שלאגט זיין קאפף ווידר דיא וואנד אונ' ער ליף אין דאז
 בית המדרש אונ' ער שריא צו זייני תלמידים טרויארט אויף
 מיין ליידגין שטערין דאז איזט נון דאז ביינדיל פון מיין
 צעהנדיש קינד דאז איך אויף גיברויכט האב צום אופפיר
 פאר גאט אונ' פון דאז מאלט אן הענגט ער זיך דאז ביינדיל
 אן זיינן האלז פאר איין גידעכטיגז אונ' ווען איין פרעמדיר
 למדן צו אים קאם זוא ווייזט ער אים דאז ביינדיל פאר איין
 נחת רוח, אליש ווען ער אים זיין קינד ווייזן וואלט²⁾, נון
 מיין ליבי קינדר ווען דאז דען פרומן חשובין ר' יוהנן ע"ה
 איזט גישעהן וואז זאל איינים אנדרין ערשט גישעהן, דען
 דער ר' יוהנן איזט איין גרוישר ת"ח גיוועזן האט גילערנט
 מקרא משנה וגמרא האט אך פאר שטאנדן מעשה מרכב'
 אונ' מעשה בראשית קאנט אך משביע זיין דיא מלאכים אונ'
 שידים וואר איין גרוישר בעל קבלה, פאר שמונד וואז דאר
 אויז ווייזן דיא שטערין אים הימל אך פאר שמונד ער וואז
 דאר ביטייט דאז פאר וואגלין פון דיא בלעטיר³⁾ פון דיא
 ביימיר אונ' קאם אים דאך זולכיר צער צו אונ' ער נעמט
 עש אן פאר גוט, אונ' בליב איין חסיד ביזקין אין זיין ענה,
 אלזו מיין הערציג קינדיר איך ווייס עש וואול דאז עטליכי
 אופט גידרוקט האט מיט געלט פאר לירין אך קינדיר פאר
 לירין אביר וואז הילפט אל אונזיר צער אונ' יאמיר ווען עש

¹⁾ schon zerkocht ²⁾ Berach. f. 5 b; vgl. R. Nissim
 ed. Goldenthal und Juchassin ed. Filipowski p. 151 a

³⁾ das Schwanken der Blätter = שיחת דקלון (was sich die
 Bäume erzählen).

וואו נאך וואו העלפין זולט אביר עש איזט אליש אום זונשט
 מיר קרענקין אונזרין גוף אונ' טונן אונזיר נשמה אך צו
 קורטין מיט דעם דאז מיר זיך זוא מצער זיין שוועכין מיר
 אונזיר גוף אונ' קענין מיט איין טרואריגין גוף דען היכשטין
 ניש רעכט דינן דען דיא הייליגי שכונה רויאט אויף קיין
 טרואריגין גוף¹⁾ אליש וויא פאר צייטן דיא נביאים האבן
 וואלין דאז דיא שכונה אויף זיא רואן זאל זוא האבן זיא
 גינומין אליר הנט כלי זמרים אונ' האבן לאזין פאר זיך הער
 שפילן דאז דער גוף זאל לושטיג זיין וויא אין אונזרי ספרים
 איין מעהרירש פון²⁾ שטיט, איך אייער מוטיר האב בייא דען
 לעבין מן בעלי זצ"ל איין קינד פון ג' שני' לערך פאר לארין
 וועלכיש קיין דמיון גיהאט וויא איך שוין גישריבן אונ' בין
 ניש זוא פאר שטענדיג גיוועזין אלו איך האב אן החסיד דוד
 המלך ע"ה גידאכט דער זיין ערשטין זון עם בת שבע האט
 קראנק גיהאט ובתוך חולי גרוישן צער גיטריבן מיט תעניתם
 וצדקה ותפילה אביר המקום ב"ה דאז קינד צו זיך גינומין
 וויא דאז קינד שויט איזט גיוועזין, האבן דאז מלך זייני קנעכט
 אליש שמיל גיוועזין אונ' אים סוד גיהאלפן דען זיא זאגטין
 דער מלך האט זוא גרושן צער גיטריבן דאר דאז קינד איזט
 קראנק גיוועזין אונ' איזט נאך האפינונג גיוועזין דאז עש
 מויכט נאך לעבין בלייבן, פאר שווייגן וואו ווערט דער
 מלך נון איצונדירט טון ווען ער ווערט גיוואר ווערדין דאז
 דאש קינד שוט איזט אונ' ווייטיר קיין האפינונג צום לעבין
 איזט אלו האט קיינר ניקש זאגן וואלין אביר דער פרומי
 קיניג דוד האט אן אירן שמיל שווייגן פאר שטאנדין דאז
 דאז קינד שוט איזט אלו פראגט ער אן זייני קנעכט אויב
 דאז קינד שוט איזט, זוא האט אים קיינר גענטפירט אלו
 ער וואל פרשטאנדין דאז זיין ליב קינד שוט איזט אלו איזט

1) Sabbath f. 30 b 2) davon.

ער אויף גישטאנדין אויז זיינר עש¹⁾ אוני זיך לאזין וואשיר
 לנגין אוני זייני קנעכט ביפולין זיא זולין אים עסין אוני טרינקן
 געבין אוני האט אך גיגעסין אוני גיטרונקן אלזו האט זולכיש
 זייני קנעכט גאר זער פאר וואינדירט ענטליך האט זיך איינר
 דאז הערטין גינומין אוני גיזאגט אדוני מלך דאר דאז קינד
 נאך גילעכט האט זוא האשמו זולכין צער גיטריבן ניקש
 גיגעסין אוני ניקש גיטרונקן בישט טאג אוני נאכט אין דער
 אשין גיזעסין אביר זוא כלדי דוא גיהערט האשט דאז דיין זון
 גישטארבן איזט האשמו גיזאגט אוני מצדיק דין גיוועזין וויא
 אך רעכט איזט אוני גיזאגט ברוך דין אמת ה' נתן וה' לקח
 יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם אוני בישמו תכף דער
 נאך אויף גישטאנדין אוני דיר לאזין עסין אוני טרינקן געבין
 אלזו ווען דאז קינד נאך לעבטי זוא זאגט דער מלך צו
 אינין איך וויל אייך מיין גיטרייא דינר זאגן דאר דאש קינד
 איזט נאך קראנק גילעגן אוני דיא נשמה נאך אין זיך גיהאט,
 האב איך אליש גיטאן גיהיילט גישריאן אוני תשובה תפילה
 צדקה גיטאן אוני גידאכט אולי ירחם ווערט השי' זיין רפואה
 שיקן אביר נון דאז אלזו ניקש האט העלפין וואלין אוני
 המקום ב"ה זיין פקדון האט ווידר צו זיך גינומין וואש העלפיט
 אל דאז שרייאן אוני וויינין מיין זון קומט נון ניש ווידר צו
 אונש מיר טוזין צו אים אלזו זעכט וויא זיך דער פרומי דוד
 ע"ה האט נוהג גיוועזין²⁾ דאר פון זאלין מיר לערנין אוני אליש
 דען ליבין גאט אהיי שטעלין³⁾ אלזו האבין מיר בעו"ה גרושי
 עבירה גיטאן, לאחר זה זוא לנג איך בעלי זצ"ל גיהאט האב
 אליר האנט נאך אונזרי און פאר שטענדיגי אין בילדונג אליר
 האנט אן שטויס גיהאט דאז איך זינדיגרין איך פאר צווייפילטי
 ביזי נאטויר האב גימיינט ווען מיר אן געלט אודיר זונשטין
 פאר לושט איין הייך גיהאט, האב איך גימיינט דאז מיר

1) Asche 2) II. Sam. 12, 16—24 3) anheimstellen.

גאר דאר נידר גילעגן זיין דאר אונש דאך דער גרוישי גאט
 אלי צייט אלזו גינעדיגליך אונ' בארימהערצליך ווידר גיהאלפין
 מיט ר' משה העליטשטאט¹⁾ וועלכיש איך אין מיין פירדין בויך
 וויל אן פאנגן אונ' אלזו מיין דריט בויך היר מיט בישליסין
 דער גרוישי לעבינדיג גאט דער וויל זיך דאך איין מאלט
 איבר אונש מרחם זיין אונ' אונש אויז דען גלות ארליון כדי
 מיר המקום ב"ה רעכט קענין דינין וויא עש גיהערט צו זיין
 אונ' דאז אלי פעלקיר ארקענין אונ' ווישן דאז מיר דיין
 גליפטיש פאלק זיין אונ' דאז גרושיר גאט דאז בישט יוא
 אונזיר פאטיר ווא ארבארים דיך אך אליש וויא איין פאטיר
 זיך ארבארימט איבר איין קינד אונ' בישט אך אונזיר הער
 אונ' מיר זיין דיני קנעכט אונ' מידין²⁾ אלזו וואלין מיר ניט
 אויף הערין צו בעטן אן אונזרין גינעדיגן גאט ביז ער זיך
 איבר זייני קנעכט מרחם איזט אונ' איך דען גרושין גאט
 דיני דינשט מאט ביט³⁾ אליש אייני מייט אן אירי ווערטיין
 דען אונזרי אויגן אונ' הערטיץ הענגיט אליש אן דיך.

סליק פון מיינין דריטין בויך

אונ' וואלין אן פאנגן בס"ד אונזיר פירדיש בויך.

נון בתי הנה תי' איזט אויף גיוואקסין אונ' איזט גאר
 איין קלויג קינד גיוועזן אפשר ווייטר פון בריכטין ווער אין
 דער זעלבי צייט איזט איין אושטיניש שיף⁴⁾ וואור אויף גאר
 פיל רויאי דימאנטין גיוועזן המלך מדעני מרק צו הנדין
 ניקומן וועלכיש תוך גליקשטאט גיוועזן אונ' איין אידריר
 בויטש גיזעל⁵⁾ האט דימאנטין גיהאט אלזו זענן ב"י לגליק
 שטאט גיצאגן אונ' גיקאפט אך שינין ריווח אן גיוועזן ב'

1) Helmstädt 2) Knechte und Mägde 3) deine Dienstmagd bete 4) ostindisches Schiff 5) Bootsgesell.

ב"י האבין גיוואושט דאז איין בורגיר תוך נור וועגין¹⁾ האט
 איין גרושי פארטייא פון זולכי דימאנטין גיהאט, אלוו האבן
 זיא בעו"ה איר עצה רעה יחדיו גיהאט אונ' מיט אנדער
 חברותא גימכט אויף דען ביית דאר דיא דימנטין זענן אין
 גיוועזן כמדומה לי איזט עש איין בעקר גיוועזן דען זיא גאר
 וויניק גיקאשט אלוו זענן דיא בידי טרפה חברותה נאך נאר
 וועגן גיקומן אונ' תכף תקירה ודרישה גיהאט נאך דען
 בורגיר דער דיא דימנטין גיהאט אונ' זיך בביתו גימאכט,
 אונ' ענטליך מיט אים ביקאנט גיווארין דאז זיא זיינן גיואר
 גיווארין וואר דער בירגיר זיין אוצר האט אונ' זיינן אים
 דאריבר גיקומן אונ' הכל בכל הין וועק גינומין, דער בורגיר
 האט זיא בביתו גיהערבירגט גיהאט, למחרתו בהשכמה זענן
 זיא אויז דען בית גנגין אונ' זיך איין שיפכן גירונגין אונ' אין
 מיינונג גיוועזן העטין איר זאך גאר וואול פאר ריכט אביר
 גאט דער אלמעכטיגער האט זאלכיש ניט האבין וואלין אונ'
 דער בארגיר למחרת אויף גישטאנדן אונ' נאך זייני ב' געשט
 גיפראגט האט דער הויז קנעכט גיזגט זיא ווערין למחרת
 גנין פריא אוזים הויז גאנגין דען בארגיר האט עשוואו אויף
 זיין לב גילעגן דען דער זוא איין אוצר האט איזט אלי צייט
 ביזורגיש דאר פיר אלוו איזט ער איבר זיין קיסט גנגין וואן
 ער זיין אוצר אין גיהאט אביר ניקש גיפונדין אלוו תכף זיך
 וואול גידאכט דאז אים דאש זיין בידי געשט גיטאן אונ'
 איזט פלוקס אם ים גילאפין אונ' גיפראגט אן ספנים אויב
 זיא ניט ב' ב"י זעהן הין וועק גיפאהרין, אלוו האבין זיא אים
 גיזאגט יוא דער אונ' דער ספון האט זיא פאר איין שעה
 הין וועק גפירט אלוו דער תכף איין שיף גירונגין אונ' דאז
 מיט ד' רודירש ביועצט אונ' זענן נאך גיפאהרין אונ' ניט
 לגני צייט האבין זיא דאז שיף מיט דען גנבים אינש גיזוכט?²⁾

1) Norwegen 2) in Sicht

ביקומין אונ' דיא גנבים אך גיזעהין דאז מאן זיא פאר פאלגיש
 זענן זיא גנגין אונ' דען גנטצין אוצר אינש ים הניין גיווארפין,
 לקצד דער בורגיר האט זיא אין גיהולט אלזו האבן זיא מיט
 אים מוזין צוריק פארין אויב דיא גנבים שונט זער מיט דען
 בורגיר גיצעקנט האבין גידענק וואש דוא טושט מיר זענן
 עהרליכי לייט עז ווערט זיך ניט בפנידן דאז מיר פון דען
 דייניגין וואש האבן אונ' דוא טושט אונש זוא איין שימפף
 אן מיר ווערין עש ווישין אן דיר צו זוכין דען זיא האבין עש
 דארום אינש וואשיר גיווארפין דאז זיא פאר מיינט האבין
 בעשיר צו לייקנין¹⁾ אביר עש שטיט גישריבן אין אונזיר עשרת
 הדיברות לא תגנב, אלזו האט המקום ב"ה אינן אך ניט
 גיהאלפין אונ' זענן ווידר אן דען אורט גיבראכט ווארדין
 וואור זיא זענן הער קומין האבין צווארין אליש גילייקניט
 נאך דען מאן זיא נאקט אויז גיצאגין אונ' אליש וואול ביווכט
 אביר דאז האט אינן ניקש גיהאלפין מאן האט אינן שטארקי
 עינות אן גיטאן דאז זיא ענטיליך האבין מודה גיוועזין דאז
 זיא עש גיטאן העטין אונ' דאר זיא גיזעהן האבין דאז מאן
 אינן ווער נאך גיקומין העטין זיא עש אינז ים גיווארפין אין
 מיינונג ווען מאן זיא ביווכטי אונ' ניקש בייא אינן גיפונדין
 העט זוא העטין זיא מיט אירין לייקנין קענטין דאר פון
 קומין, אביר וויא שוין גיראכט גאט האט עש ניט האבין
 וואלין נון זענן זיא בידי צו דער תלוי פאר דאמט ווארדין,
 דער אייני גנב האט זיך תקף דען קריסטין גלויבן אן גינומין,
 דער אנדרי אביר איזט כל ימיו איין פרוימר פענש גיוועזין
 אונ' אך פרויס פאטיר אונ' מוטיר גיהאט איזט פון וואנזי
 בעק²⁾ גיוועזין דער זעלבי האט זיין גלויבן ניט שארשירין³⁾
 וואלין אונ' גאר זער מקדש השם ברבים גיוועזין איך האב
 אין אונ' זיין עלטירן וואול גיקענט אונ' זיך כל ימיו אליש

1) längnen 2) Wandsbeck 3) changiren.

איין [פרומים] ערליכן מאן גיהאלטין מוז זיין פון דען אנדרין פאר
 פירט גיוועזין וועלכיר כל ימיו ניקש גוטיש גיוועזין אלזו האט
 זיין סוף בעו"ה זוא זיין מוויק, ובוודאי איזט נשמתו בג"ע
 גיקומין דען ער קונה עולם הבא גיוועזין ממש בשעה אחת
 איך מאג מפני כבוד משפחתו ניש נענין אביר תוך המבורג
 וואש מאן וואול דאו גנצי מעשה, המקום ב"ה ווערט בוודאי
 זיין קידוש השם האבין אן גינומין אונ' דאו ער האט מוסר
 נפש גיוועזין פאר המקום ב"ה אונ' זוא וואול העט קענין
 דער פון קומין אלזו זיין חבר אביר מקיים גיוועזין בכל נפשך
 אלז בוודאי מיתתו איין כפרה על כל עוונותיו גיוועזין, דארום
 זאל זיך איין אידריר איין עקסעמפיל נעמן אונ' זיך ניש פום
 יצר הרע לאזין פאר פירין פון וועגין דען ביטריפטין געלט
 אונ' איזט ניש גינגין דאו מאן גידענקיט וויל המקו' ב"ה
 דינין בכל נפשו ווען עש דער צו קומט מוסר נפש על
 קדושת המקו' ב"ה צו זיין דאו איזט צווארין גנץ גוט אונ'
 גיהערט אך איין אידריר בר ישראל זולכיש צו גידענקין אונ'
 צו טוהן כמו שאמר ר' עקיב' ע"ה מתי יבוא לידו ואקיימנו
 ועבשו שבא לידו לא אקיימנו¹⁾ אביר עש שטיט אך דער
 בייא ובכל מאודך דאו איזט דאו געלט דארטיט זאל מאן
 המקום ב"ה אך דינין דאו איזט ניש אליינט גיזאגט דאו מאן
 זאל גרושי צדקות געבן פון זיין געלט וואור מיט מאן הש"י
 דינט אונ' המקום ב"ה גאר ליפ איזט אביר נאך מיין נערישין
 שכל איזט דיזוש בוודאי זוא וואול אליש מאן מוסר נפשו
 איזט פון הש"י ב"ה זיינט וועגין [אלזו גיהערט מאן אך מוסר
 ממון צו זיין פון הש"י ב"ה זיינט וועגין] כי יש אדם שחביב ממנו
 יותר מנפשו²⁾ אונ' דאו איזט רעכט גדינט בכל נפשך ובכל
 מאודך ווען מאן דאו ביטריפטי געלט ניש אכטיט אונ' דעם
 גאט גיביט עושר דאו ער עש רעכט אן ליגט אונ' זיין
 גבאות גוט פאר זיכט וויא איך שונט גישריבן ובאם דאו

1) Berachoth f. 61 b 2) ib.

אין דער יצר הרע יוא וויל פאר פירן אונ' ער זיכט ממון
 דאז ניט זיין איזט אונ' דאר דוירך פיל ביו קומין קן אפי'
 סכנות נפשות דרויף שטיט אונ' דער בן אדם איזט זיך
 מסכין זיין גוף ונשמה פון ממון וועגן דאז פינדין מיר בעו"ה
 אלי טאג אלזו איזט אך רעכט דאז אונורי חכמי' גיזאגט
 האבין דאש מעניכיר ליבירשט האט דאש ביטריפטי ממון
 אלש דען גוף אונ' אפילו נשמה הענגט ער אך אן דאז פאר
 פלוכטי געלט, וויא דעם מענשין דעם הקב"ה געלט גיביט
 אונ' אים צום גבאי מאכט אונ' ווייס ניט דאר מיט אום צו
 גין, זיין ביטריפטיש פאר שטאקטיש הערטיך אונ' דער לייריגי
 יצר הרע לאזן אים עש בעו"ה ניט צו דאז ער זיין געלט
 בייא זיין לעבין אויף גרושי רווחים טון קאן, דיא קיין שיעור
 וערך האבין אונ' ער ליבירשט האט דאז ער נאך זיינים
 טייט זיין קינדר גרויש עשירות לאזט אליש דאז ער זיך זעלבירט
 איין חלק פאר זיך נעמט דאז דאך שטיט אדם קרוב לעצמו¹⁾,
 נאך איין גרעשרין הבל זיכט מאן אין דען עולם זענין לייט
 דיא גאר קיין קינדר האבין אונ' זענין דאך זוא פאר פיכט²⁾
 אויף דאז מעות אונ' שליסקן איר הנט זוא צו פון עניים
 ואביונים אונ' דאז זיא דאך ווישין זיא גרוישן עושר האבין
 דאז זיא אל איר טאג גינדיגן האבין אונ' דאך זורגין זיא אונ'
 וואלין ניט גערין פון איר ממון נעמין אונ' האבין נימיר גינדיגן
 ועליהם נאמר אין אדם מת וחצי טובתו [1. תארתו] בידו³⁾ אויף
 דיא זעלביגי לייט האט שלמה המלך ע"ה אך גיזאגט וויא
 אין קהלת שטיט יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין
 קץ לכל עמלו⁴⁾ נון דיוזש איזט גיזאגט אויף לייטיין דיא קינדר
 אודיר קיין קינדר האבין אונ' האבין גרויש עשירות, וואז
 זאלן מיר זאגן פון דען דלפנים נעביך אודיר פון דיא לייט

1) Jebamoth f. 25 b 2) erpicht 3) Koheleth r. I, 18.

4) Koh. 4, 8.

דיא עשירות גיהאט האבין און זענן פון אייטיל עשירים אויז
 גישפראצט זולטי כאן מיינין אונ' אירי מעשים ווען זיא
 לפעמים וואו טונן פון מעות וועגן צו פאר שוינן ח"ו דאז
 מאן זולט דרויף גידענקן אך ורק דער דלפון דער אביון דער
 יורד מנכסיו איזט בכלל זולין גידענקן דאש זיא אירין שכר
 וואו זיא בעה"ב גיווערטיג זיין ניט זולין מאכן צור גין מיט
 זיין עבירות בעולם הזה דאז דער דלפון זיך וואלט גידענקן
 איך וויל דען עושר זיין כמון גנבין ער האט זוא גאר פיל
 אונ' איך האב יוא נישט אונ' איך בין זוא וואול איין מענש
 אליש דער עושר איך מוז יוא אך לעבין הש"י ב"ה האט
 אונש צו זאמין בישאפין אלזו וואלט זיך נעביך דער אביון
 אך גידענקן איך האבי פיל געלט גיהאט בין דרום גיקומין
 וויל זעהן געלט ווידר צו ביקומין עש מאג מיט רעכטין
 אודיר און רעכטין זיין גאט זאל זיך איבר דיא זעלביג לייט
 אר בארמין אונ' זיא פון ביזין צום גוטין וועג וויזין דאז זיא
 דאש איביגי פאר דאז צייטליכי אן נעמין, אונ' אליש מקבל
 באהבה זיין וויא איך שוינט גישריבן אונ' גידענקן המקום
 ב"ה זוא משפיל זוא ירים אלזו האט זיך איין אידריר וואול
 פיר צו זעהן ובפרט בעלי מו"ט דאז זיא ניט איביג יום
 ולילה אויף איר מו"ט הענגן אונ' קעגן לערנן אונ' דיא
 הייליג תורה דאריביר פאר געסין גלייך שטיט רבות מחשבות
 בלב איש ועצת ה' הי"א תקום¹⁾ זוא מאכט דיא ה' הלל אונ'
 דיא י' יוסף אונ' דיא א' אליעזר פון דיא דרייא אותיות היא
 האב דען פשט הערין זאגן לעתיד לבוא ווערט המקום ב"ה
 למשפט ברענגן אלי עניים אונ' ווערט זיא פראגן ווארום זיא
 קיין תורה גילערינט האבין אויף דען עולם ענטווערט דער עני
 רבש"ע דוא ווייסט יוא וואול איך בין איין עני גיוועזן אונ'
 האבי מיך מוזין מיאין דאז איך מיך אונ' מיין פרא אונ'

¹⁾ Prov. 19, 21.

קינדיר האבי מחייה גיוועזין ווא זאגט הקב"ה בישמו דען איין
 גרעשריר עני גיוועזין אלו הילל דאש מיר גפינדן גישריבן
 דאז אלי דיא דאר האבין וואלין אים בית המדרש גין לערנין
 האבין מזיין דען שמש אלי יום א' גראשין געבין איין מאלט
 אן פרייאטאג האט דער גוטי הילל גיוואלט גערין אין ב"ה
 גין אונ' האט קיין גראשין גיהאט דען שמש צו געבין אלו
 האט ער זיך אן דיא פענשטיר גיהאנגן דאר ווארמין דאז
 ער וויל דיא הלכה צו הערין לערנין אלו איזט אויף דען
 גוטין הילל נעביך איין גרויש שניא גיפאלין דער אין גנץ
 בידעקט האט, איזט עש קיגן שבת גיוועזין האבין דיא לייט
 אים ב"ה ניט גוויסט ווארום אליש עש זוא פינשטיר איזט
 גיוועזין ווא האט מאן ארויף אויף דיא גאס גיזעהן האט מאן
 ארזעהן דאש דער גוטי הילל נעביך גנץ מיט שניא צו
 גידעקט איזט אונ' ארפרארין גיוועזין ווא האט מאן גיזאגט
 דער שמש זאל פלוקס פיאר אן מאכין אונ' דען הילל דאר
 ביא ליגן אויב מאן קאן אים ווידר צו רעכט ברענגן, ווא
 האט דער שמש גיזאגט עש איזט שוין שבת האבין דיא היל
 גיזאגט אייא הילל איזט וואול ווערט דאז מאן זיינט וועגן
 זאל מחלל שבת זיין אלו האט מאן אים ווידר ארקוויקט,
 אלו איזט דאז ב"ד של מעלה מחייב דיא עניינים דיא קיין
 תורה לערנין אודיר ניקש גוטיש שוין, דען הילל איזט זוא
 איין עני גיוועזין דאז ער אפילו דען גראשין דען שמש ניט
 האט גיהאט צו געבין אונ' דאך ניט פאר פעלט תורה צו
 לערנין ובפרט הילל איזט זולכין ת"ת גיוועזין ווען ער העט
 וואלין בעה"ז פון זיין תורה וועגן וואש גניסן אונ' פון לייטין
 גיר וואלין מתנות נעמן העט מאן אים זיין הויז פול כסף
 וזהב גשיט¹⁾ דען ער אייניר פון אונזירי גרעשטי תנאים גיוועזין
 כידועה, אביר ער ניקש ביגערט אליש תורה צו לערנין אונ'.

1) geschüttet.

זיין דלות פאר ליפ גינומין אונ' זיך גנץ אויף המקום ביה
 פאר לאזין אלזו הילל מתחייב עניים, דאר נאך ברענגט מאן
 דיא רשעים דיא זיך בעה"ז היפש גפירט האבין אונ' זענן
 רועה זונות גיוועזין אונ' זיך היפש קיגן זיא גצירט אונ' זענן
 אין אלי עבירות ביגרופן ברענגט מאן זיא אך לדין אונ'
 פרעגט זיא ווארום זיא זוא פיל ביז גיטאן אונ' זולכי רועה
 זונות זיין גיוועזין, זא זאגט ער רבש"ע איך בין גאר איין
 היפשיור מענש גיוועזין אונ' דערינט וועגן האט מיך דער יצר
 הרע אך פאר פירט אונ' ווייבר האבן זער נאך מיר גילושט
 דאז איך האב מוזין איר רצון טון אלזו זאגט מאן בישמו
 דען שינור אלו יוסף הצדיק אונ' האשמו גרעשרין אן רייטצונג
 גיהאט אליש יוסף הצדיק דאש ער ביא זייניש העריגש ווייב
 איזט אים הויז גיוועזין דיא אים אבינש אונ' מורגניש זייני
 ווייסי העמדיר גשיקט אונ' איין גילדינין שטרעל¹⁾ דאר ער
 זיין האר זאל מיט אויז שטרעהלין ושארני תכשיטו' מלכד דיא
 גרושי אן רייצונג אונ' ווארט וואו זיא אים געבין האט אונ'
 דער גוטי יוסף הצדיק דאך ניט גיוואלט אונ' זיין יצה"ר
 כובש גיוועזין כדי ער זיך ניט האט וואלין מטמא זיין שנאמ'
 ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה²⁾ דאז איז צו פאר
 שטין ער האט ניט וואלין ביא איר ליגן אויף דער וועלט
 כדי ער ניט מיט איר זיין זולט אויף יעניר וועלט אונ' נעביך
 דאר איבר זוא יעמירליך אין דער תפיסה גיקומן ואלמלא
 ברוב רחמיו מן המקום ב"ה העט ער קענן אומש חיות אך
 קומין דאך האט ער אליש ניט גיאכט אונ' זיין יצר הרע
 ניט קענן אן אים שולט זיין אלזו איזט יוסף הצדיק מחייב
 דיא רשעים וואו זאל איך לנג דער פון שרייבן כבר כתב(ג)ו
 הויל בספרי מוסר הכל, דאר נאך ווערין גיבראכט דיא דיקי
 פעטי³⁾ עשירים דיא איר צייט אליש פאר בראכט אין גוט עסין

1) Kamm 2) 1. Mos. 39 10 3) fette.

אונ' גוט שרינקן אונ' אן גאט אונ' זיין גיבאט ניש גיאכט
 אלוו ווערין זיא אך גיפראנט ווארום זיא האבין קיין תורה
 גילערנט אונ' זיך ניש במיאיש מיט מצות אלוו געבין זיא צור
 תשובה דאו זיא וועגן אירי גרושי עסקי אונ' עשירו' ניש
 האבין צייט גיהאט, זוא פראגיש מאן זיא העט איר דען גרעשיר
 עשירות גיהאט אליש אליעזר בן חרסום דער האט זוא פיל
 שטעט אויף דער יבשה גיהאט אונ' ווידר זוא פיל שטעט אויף דען
 ים אונ' זוא פיל שיף אופים ים גיין¹⁾ גיהאבט אונ' האט זיך דאך
 ניקשהינדרין לאזן אין זינר תורה אלוו מאכט דער נוטי אלעזר
 מתחייב דיא עשירים אלוו זיכט מאן וואול דאו אונורי תירוצים
 אויף יעניר וועלט ווערין וויניק העלפין אונ' דאו בעשטי איזט
 תמי' תהי' עם ה' אלהיך²⁾, נון ווידר צו אנפאנגן פון אונורי
 זאכין איך בין אין קינד בעט קומין עם בני ר' מרדכי סג"ל,
 ומי יתן דאו סופתו [1. שיבתו] אלוו גליקליך אונ' וואול ווער כמו
 ילדותו אביר וואש הילפט עש דער היכשטי האט שוין אליש
 בישלאסין וויא עש זיין זאל, איך האבי שוינט אין מיין דריטין בויד
 גישריבן³⁾ פון וועגן דער גאולה דאו מיר אויף גיהויפט האבין
 אונ' שונט גידאכט(ט), דאו חמי זצ"ל אונש ב' פעסיר צו גשיקט
 אונ' פאר מיינט דאר מיט נאך איי צו ציאן בקיבוץ כל
 ישראל אביר דאר ער נון גיזעהין האט דאו ניקש דרויז
 גיווארין איזט האט ער עוקר דירה מהאמיל גיוועזן אונ' זיך
 ביגעבין צו וואונן עם חמותי תי' לק"ק הילדסום זעלבי איזט
 איין היפשי פרומי קהילה גיוועזן, אונ' נור ה' פרסאות מן
 האמיל גיוועזן אלוו זיא זמן מה לשם גיוואונט אונ' בעלי
 זצ"ל זיין עלטירן גאר זער גיליכט אונ' גאר בכבוד גיהאלטן
 אלוו האט ער מיך ע"ה גיבעטין, מיין גליקליכן לאזן מיר
 להילדסום ציאן אונ' אבי ואמי בווכין, דוא האשט זיא תוך

1) gehen 2) 5. Mos. 18, 18. 3) s. oben S. 82.

י"ב שנים ויותר ניט גיועהן איך בין עש צו פרידין גיוועזין
 האבין אונזיר מייט אונ' יונג גינומין אונ' ג' קינדר זיינין
 להילדסום גיצאגין איך האב בני ר' מרדכי סג"ל גזיוגט איזט
 נאך קיין שנה אלט גיוועזן דער יונגיר דער מיט אונש גיוועזין
 איזט האט שמואל גיהיישין איזט גאר איין שינר יונגיר
 גיוועזין האט מאן אים דען פיינין שמואל גיהיישין דען מיר
 האבין נאך איין יונגין ביא אונש גיהאט האבין דיא קינדר
 דען זעלבין דען גראבין שמואל גיהייסין אלזו זענין מיר
 להילדסום גיקומין חמי וחמותי זצ"ל האבין גרושי שמחה מיט
 אונש גיהאט דען בעלי זצ"ל זיין יונגשט קינד גיוועזין אונ'
 איזט אונש ת"ל זער וואול גנגין, נון מיר האבין מיט גינומין
 וואו מיר גימיינט האבין דאז איין כיבוד בהילדסום איזט
 גיוועזין אונ' אינין מיט גיבראכט, זענין אין דיא דריטי שבועה
 לשם גיוועזין, אונ' אונש יחדיו משמח גיוועזין דאר נאך זענין
 מיר לחיים ולשלום ווידר אהיים גיריוזט, חמי זצ"ל אונש
 איין קענכין גישענקט לערך ד' ר"ט ווערט גיוועזין וועלכיש
 אונש דאך זוא ליפ גיוועזין אליש וואן ער אונש העט מאה
 ר"ט געבין אונ' חמי זצ"ל איזט באותו פעם איין עושר
 גיוועזין יותר אלש ד' אלפים ר"ט אונ' זיין קינדר בכלל גיהאט
 אויז געבין אונ' דיא ריז האט אונש איבר ק"ג ר"ט גיקאשט
 אונ' מיר זיינין זוא פאר גניגט גיוועזין מיט דען קענכין פון
 ד' ר"ט דאז אונש חמי זצ"ל גיגעבין אלזו ווען עש מאה ר"ט
 גיוועזין זוא זענין מיר פאר גניגט גיוועזין ניט אליש וויא
 דיא קינדר לע"ע זיין דיא פון דיא עלטרין גערין אליש הויט
 אונ' האר הין וועק נעמין אליש אונ' פראגין ניט אויב זיא
 עש מון קענין אודיר ניט אלזו זענין מיר ווידר לביתי קומין
 אונ' אונזיר קינדרכיר יחדיו גיוונד גיפונדין חמי זצ"ל האט
 איזתו שני' בהילדסום גיוואונט האט אים תוך ד' או ה' שנים
 ביא עשרת אלפים גיקאשט אויב זיא שוין קיין גרושי הויז
 הלשוונג גיהאט האבין, זוא האבין זיא דאך גרושי הוצאה

גיהאט אונ' דיא גוטי לייט האבין גיזעהן דאז קיין תכלית
 פאר זיא איזט בהילדסום אלזו זענין זיא מהילדסום להנוביר
 גיצאגין אצל גיסי הקצין ר' ליפמאן בביתו וואר זיא אך
 גיבליבן זענין אונ' אלי בידי בהנוביר בשם טוב ובשיבה
 טובה גישטארבין וואר פון איין מעהרירש בריכטין ווער,
 אלזו זענין אין גוטין מו"מ גיזעסין מיין עלשט קינד איזט בתי
 ציפור תי' גיוועזין וועלכי נון באלדי י"ב שנים איזט אלט
 גיוועזין אלזו האט ר' ליב בנו של ר' אנשיל באמשטארדאם
 גיוואונט אונ' אונש גירעט השידוך חתני קאשמאן בנו של
 ר' אלי קליף¹⁾ זצ"ל נון מאחר דאז דאך בעלי זצ"ל אלי שנה
 ב' פעמים לאמשטארדא' גיצאגין אלזו האט זיך מקדים
 גיוועזין אונ' איזט וואול ו' שבועות פריאיר גיצאגין אלזו ער
 פפלעגט צו ציאין אונ' אם שרכין גישריבן ער מוזטי דאך
 לאמשטארדאם ציאין אלזו וואלטי ער זעהן וואו צו טון ווער,
 ובאותו פעם איזט מלחמה גיוועזין דאז ר' אלי קליף האט
 מוזין עוקר דירה זיין אונ' טיט זיין לייט לאמשטארדאם גיצאגין
 צו וואונין וויא נון בעלי זצ"ל לאמשטארדאם גיקומין איזט
 תכף הקול לכאן גיקומין דאז בעלי זולטי זיך משדך זיין לר'
 אלי קליף דיווש איזט גיוועזין אם פאשט טאג דאז דיא לייט
 הכתבים על הבערש גילויאנט האבין אונ' פיל לייט דיא עש
 ניט האבין גילאבין וואלין אונ' איזט הרבה מעות אויף דער
 בערש פאר וועט גיווארין זה אומר כה וזה אומר כה דאז
 פיל ניט האבין גלויבן וואלין דאש השידוך זולט גישעהין דען ר'
 אלי קליף איין גרוישר קצין גיוועזין אונ' איין שם גיהאט פאר
 עושר מן מאה אלפי ר"ט ויותר, גלייך אך האמת גיוועזין
 איזט אונ' בעלי זצ"ל איזט נאך איין יונגיר מאן גיוועזין אונ'
 זענין ערשט אויף גיקומין אונ' גאט בהיט זיא איין הייזכין

1) Elia Cleve d. i. Gomperz aus Emmerich.

מיט קינדרכיר גיהאט אביר וואז דער היכשטי בישליסט דאז
 מוז זיין אונ' מוז דאך גישעהין אויב עש מענשין [שונם] ניט גערין
 זעהן אונ' ווערט ארבעים יום קודם יציאת הולד בשמים אויז
 גירופין דער פלוני זאל נעמן בת פלוני¹⁾ אלזו האט בעלי זצ"ל
 זיך משרך גיוועזין עם הקצין ר' אלי' קליף בעלי זצ"ל האט
 נאך געבין לבתי תי' ר"ב מאות ר"ט האלענדיש מעות אונ'
 האבין דיא חתנה א' שנה וחצי אויף גישלאגן אונ' החתנה
 זולטי בקליף זיין, בעלי זצ"ל טוזין ג"כ מאה ר"ט לסיועת
 החתנה געבין, וויא נון זמן החתונה גיוועזין איזט זענן מיר
 יחדיו לקליף גיצאגן איך ובעלי זצ"ל אונ' איין זייגנדיג קינד
 האב איך גיהאט אונ' בתי ציפור הכלה תי' ר' מאיר מקלוז
 וועלכיר אב"ד דק"ק פרידבורג לע"ע איזט אונ' אונזיר משרת
 דען פיינין שמואל אונ' משרתת אלזו זענן מיר מיט איין
 גרושי שוויד²⁾ נאך דער חתנה למז"ט גיצאגן אונ' מן אלמונה
 תוך ספינה עם חברותה מן מרדכי כהן אונ' מאיר אילויש
 אונ' אהרן טודילכי וואש מיר פאר איין לושטיגי ריז גיהאט
 האבין קאן איך ניט ארשרייבין אלזו זענן מיר בשלום אין
 אליר לושטיגקייט אונ' פאר גניגליבקייט לאמשטארדאם קומין
 עש איזט אביר נאך וואול ג' שבועות פאר החתנה גיוועזין
 מיר זענן גיוועזין ביא גידאכטין ר' ליב האמבורגיר מיר
 האבין אלי שבועה יותר אליש י"ב דיקיטון³⁾ פאר צערט אביר
 מיר האבין דאז זעלכי ניט גיאכט דען אין דיא ג' שבועות
 דאז מיר קודם החתנה זענן באמשטארדאם גיוועזין האט
 בעלי זצ"ל דיא חצי נדוני' פאר דינט גיהאט די' יו' קודם
 החתנה זענן מיר בתופי' ובמחולות מיט יותר אליש ב' מנינים
 לייט לקליף גירייזט אונ' זענן וואול ובכבוד אן גינומין ווארדין
 אונ' זענן אין בית גיקומין דאז ממש דירת מלך גיוועזין

1) Sota f. 2 a 2) Suite 3) Dukaten.

אונ' אין אלי מאנירין וואל מאבלירט¹⁾ גיוועזן אליש וויא איין שר בית נון דען גאנצצין יום האט מאן קיין מנוחה גיהאט פאר תקיפים שרים ושרות דיא אלי קומין זיין אונ' דיא כלה זעהין וואלין ובאמת איזט בתי תי' גאר שיין גיוועזן האט קיין דמיין גיהאט נון איזט גרויש צו רישטונג צו דער חתנה גיוועזן אונ' איזט באוהו פעם תוך קליף גיוועזן דער פרינץ²⁾ אונ' באוהו פעם האט נאך גילעכט דער עלשטי פרינץ וועלכיר קור פרינץ איזט גיוועזן אונ' דיזיר איזט איין יונגיר הער מן י"ג שני' לערך אן צו זעהן גיוועזן אביר נישט לנג דער נאך זוא איזט דער עלשטי קור פרינץ גישטארבין³⁾ אונ' דיזיר איזט במקומו קור פרינץ גיווארין גם איזט לשם גיוועזן פרינץ מוריש⁴⁾ ושאר שרים ונכבדים אלי האבין בישטעלט גיהאט דאז זיא בייא דער קופלאציאן⁵⁾ זיין וואלין, אלז[ן] בודאי זוך מחותני ר' אלי' קליף שונט פאר הער איין גריכט אויף זאלכי הויכי געשט אונ' ביזום חתנה תכף לאתר החופה צו גריכט אויף איין חשובי קאליטציאן⁶⁾ פון אליר הנט קומפעקטורין⁷⁾ אונ' אליר הנט חשובי פרעמדי וויין אונ' פרעמדי פריכטיין, נון קאן מאן וואל גידענקין וואז פארי איין מהומה אונ' וועזין אליש דאר גיוועזן איזט אונ' דאז מחותני ר"א ע"ה אונ' אל זייני לייט אל איר מחשבה גיהאט האבין אויף זולכי חשובי צו פראקטירן אונ' וואל צו אקומעדירין⁸⁾, אונ' אפי' נישט צייט גיהאט איינר דען אנדרין הנדוני' צו ליפרין אונ' צו צילין⁹⁾ כנהוג אלוה האבין ביר אונזיר נדוני' אונ' מחותני ר' אלי' ע"ה

1) In jeder Beziehung wohl möbliert 2) Friedrich III, Kurfürst von Brandenburg, geb. am 11. Juli 1657, seit 1701 König von Preussen 3) Karl Emil, Kurprinz, gest. in Strassburg am 7. Dezember 1674 4) Fürst Moritz von Nassau, seit dem 19. October 1647 Statthalter des Herzogthums Cleve 5) Copulation 6) Collation 7) Confituren 8) accomodiren 9) zählen.

זיין נדוני' תוך כ׳ס׳ גיטאן אונ' פאר חתמנת דאו מאן זיא
לאחר התתונה צילין זולט וויא מאן נון עם חתן וכלה שי'
אונטר דיא חופה גיוועזין האט מאן אין דער גרושי מהומ' פאר
געסין דיא כתובה צו שרייבן נון וואש האט מאן טון זאלין
אלי חשובי' מיט דען יונגין [פרינציין] זענן דאר גישטאנדין אונ'
וואלין צו זעהן אלזו האט דער אב"ד מהור"ר מאיר¹⁾ גיזאגט חתן
זולט איין ערוב קבלן שטעהלין אונ' מקבל [קנין] זיין דאו ער
תקף לאחר התתנה וואלט לכלתו איין כתובה שרייבן לאזין
אונ' דער אב"ד האט הכתובה אויז איין ספר גילויאט אלזו
איזט החופה גישעהן נאך דער חופה האט מאן אלי חשובים
אין מחותני ר' אלי' ז"ל זיין גרויש פרונק חדר גיפירט וועלכי
מיט גילדין לעדיר איזט בישלאגן גיוועזין אונ' איזט איין
גרוישר טיש דרינן גישטאנדין וואור אויף כל מערני מלך
גיוועזין אלזו האט מאן דיא חשובים לפי כבודיהם טראקטירט,
בני ר' מרדכי איזט איין קינד לערך מן ה' שני' גיוועזין
איזט קיין שינר קינד תוך עולם ארזעהן ווארדין אונ' מיר
האבין אין גאר שין אונ' זויבר גיקליידיט אלי דאו חשיבות
האבין אין שיר אויף גיפרעסין ובפרט הפרינץ יר"ה אין
שטעטיש בייא דער האנד גיהאלטין וויא נון דיא חשובי'
האבין פון דיא קומפעקטין אונ' פריכטיין גיגעסין גם וואול פון
יינות גיטרונקין האט מאן דען טיש לאזין אפ נעסין אונ'
הנויז גיטאן זוא זענן וועלכי פאר שטעלט²⁾ הנין גיקומין אונ'
זיך פריזינטירט, גאר שין אונ' אליר האנט פאסיין³⁾ גימכט, דיא
צו איינר ארגעצליכקייט גידינט האבין צו לעסט האבין דיא
פאר שטעלטי איין טויטין טאנץ⁴⁾ גימכט איזט זער ראר⁵⁾
גיוועזין אויף דער חתנה זענן אך גיוועזין [פיל פארנעמי
פארטיגזען וואר מנקיין⁶⁾ איינר] האט גיהיישין מוקאטי⁷⁾

1) R. Meir Raudnitz, nachmals in Wesel 2) verkleidet

3) allerhand Possen 4) Todtentanz 5) rar = herrlich 6) Por-
tugiesen, worunter 7) Mocatti.

איזט איין יובליריר¹) גיוועזן וועלכיר האט גאר איין יפה גילדין אוהרכין גיהאט מיט דימאנטין ביועצט איזט גיקומין על ת"ק ר"ט, מהותני ר' אלי' האט דאז אוהרכין פון דען מוקאטי גיפארדירט אונ' עש דעם פרינצין וואלין שענקין אביר איזט דאר בייא איין גוט פרינט גישטאנדין דער זולכיש פאר הינדירט האט, אונ' גיזאנט וואור צו זאל דיר דאש דוא ווילשט זוא איין גרושי מתנה אן דען יונגין פרינטצין געבין ווען עש נאך דער עלשטי קורפרינץ ווער זוא לים עו זיך נאך שוהן אביר וויא שוין גידאכט דאז דער עלשטי קור פרינץ איזט גישטארבין אונ' דער יונגי קור פרינץ אן זיין שטאט גיקומן, וועלכיר נון אך קור פירשט איזט, אביר מהותני ר' אלי' ווען ער בייא דען פרינט קומין איזט דער אים גיווערט²) האט דיא מתנה ניט אן דען יונגין פרינץ צו געבין האט ער עש אים אלי מאלט מיט איין גרושין רוגו פאר וויזין³) ובאמת ווען מהותני ר' אלי' דען יונגין פרינטצין דיא מתנה געבין העט עש אים אפשר אין איביגקייט ניט פאר געסין דען זולכי גרושין הערין דיא פאר געסין זולכי זאכין ניט, נון הצועק על מה שעבר וכו')⁴) אביר דער יונגי פרינץ זאמט פירשט מאריטץ אונ' אלי' חשובים זענין בכלל גאר פאר גניגט הין וועק גנגין אונ' קיין יהודי אין מאה שנים זאלכין כבוד גיהאבט, אלוז איזט החתנה הוך ששון ושמחה נגמור ווארדין, לאתר ההתונה בין איך לעמריך גיפאהרין על קברה של אחותי הענדיל ע"ה, וואש איך פאר צער ושברון לב גיהאט האבי איזט להמקום ב"ה ביקאנד אונ' איזט אימיר מער שאד דאז זוא איין יונג אונ' אויז ערמאסין שין⁵) מענש דיא שווארטצי ערד האט קייאין⁶) זולין איזט קיין כ"ה שני' אלט גיוועזן, אביר וואז הילפט עו וואז רצונו של המקום ב"ה איזט מוזין מיר זיך גיפאלין לאוזן

1) Juwelier 2) verwehrt 3) vorgeworfen 4) Berach. IX, 3 5) ausser = über die Maassen schön 6) kauen.

האט הינטר לאזין א' בן אונ' א' בת דער בן איזט גאר איין
השוב בחור גיוועזין אונ' [גאר] וואול גילערניט אביר בעו"ה יונג
אונ' נאך בבחורתו גישטארבין וועלכין פרינט אונ' פרעמדי
זער בידויארט האבין, נון יו' א' לאחר החתנה האבין מיר
זיך ווידר אויף אונזיר רוק ריזי מיט אליר פאר גנגליכקייט
ביגעבין אונ' ווידר אויף אמשטארדאם צו גיצאגין כדי דאז
מיר אונזרן דרך ווידר נעמין וואלין וואור מיר זיין הער קומין
כמו שנאמר וילך למסעי¹), אלזו זענן מיר ווידר גיקומין
לאמשטארדאם אונ' זענן לערך נאך איין ד"י יום לשם
גיוועזין דאז בעלי זצ"ל נאך לשם לקצת גיהאנדילט האט
לאחר זה מיר גיצאגין מן אמשטארדאם לדולף זיאל²) מוז מאן
איבר ים דאז הייסט דען דוליר³) דען דער שטערקשטי מענטש
דער דאז ים ניט גיוואונט איזט מוז דאר טומי קראנק ווערין
דען איזט גאר איין הוליס⁴) אונ' דאז ספינה ווערט זער
גירומפילט⁵) אלזו זענן מיר אין דאז ספינה גיקומן אונ' האבין
אונזיר גזינד אין דען רויף⁶) גילאזין דאז איזט אלזו פיל אלז
אים הויז אונ' איך ובעלי זצ"ל האבין אונש פון דען ספין איין
קמן קעמירכין גידונגן דאז מיר דרין וואלטין לבד זיין, אונ'
אין דער וואנט פון דען זעלבין קעמירכין איזט איין לאך אויז
גיוועזין האט מאן קענן אויף אונ' צו מאכין אויז דען לאך
האט מאן קענן אין דען רויף הנ"ל זעהן אונ' הרזין אונ'
הרין טון וואז מאן ביגערין איזט, וויא מיר נון אין אונזיר
קמן קעמירכין קומין זיין דרין ב' בענק גיוועזין דאז מאן זיך
האט אויף ליגן קענן אלזו זאגט בעלי זצ"ל צו מיר גליקליכין
דאר ליג דיך היפש אויף איין בנק אונ' איך וויל דיך וואול
צו דעקן אונ' השמר והזהר ריג דיך ניט אונ' ליג גנץ שטיל
זא ווערט דיר דאש ים ניקש שאדיק, איך בין ניא מאלש

1) I. Mos. 13, 3 2) Delfzyl 3) Dollart 4) Walm =
Wasserwirbel 5) gerüttelt 6) Roef = Kajüte.

דריכר גיפארין, אביר בעלי זצ"ל איזט כמה וכמה פעמים
 איבר דען דוליר גיפארין אונ' איזט גניט דרין גיוועזין, איך
 האבי בעלי זצ"ל צווארין גיפאלגט אונ' מיך שטיל הין גליגט
 אביר אין דען רויף איזט מיין משרתת מיט מיין זייגנדיג
 קינד אין גיוועזין אונ' מיר האבין גאר איין ביז וועטיר אונ'
 קונטרארי ווינד¹⁾ גיהאבט, דאו הספינה זעהר הול גנגין אונ'
 אלי דיא אין דעם ספינה גיוועזין זיין טויט קראנק גיוועזין
 אונ' אלי במחילה מוזין מקיא זיין, ובאמת איזט זוא קיין
 קרענק בעולם גיוועזין איך האלט ניט²⁾ דאו טויטיש נויט³⁾ קאן
 גרעשיר זיין איך האבי עש צווארין ניט גישפירט זוא לנג
 איך בין שטיל גילעגן איך ורק מיין מייט איזט איך חולה
 גיוועזין האט זיך ניט ריגן קענן אונ' האט מיין קינד נעביך
 ביא זיך גיהאט דאש קינד אפשר איך ניט וואול גיוועזין אונ'
 אן גיפאנגן צו היילן אונ' צו קריישין⁴⁾ דיא מייט האט זיך
 ניט ריגן קענן אונ' דאו קינד נעביך היילן אונ' קריישין
 לאזין אביר איך אליש איין מוטיר דיא רחמנות איבר אירן
 קינד האט האב עש ניט קענן לענגיר צו הערין אונ' האב
 מוזין פון מיין גילעגיר⁵⁾ אויף שטיין אונ' דאו קינד צו דעם
 לאך ארין צו מיר גיצאגן אונ' עש ביא מיר אן דער ברושט
 גיליגט אביר מיין גאט וויא איזט מיר זוא וויא גיווארין איזט
 מיר שטראקס טויטיש נויט אן גנגין איך האב מיר גידאכט
 בוודאי ווערט דאר מיין ענד זיין אונ' אן גיפאנגן מתודה
 צו זיין זוא גוט איך גיקענט האב, אונ' זוא פיל איך אויז
 וויניק⁶⁾ גיוואשט האבי, בעלי זצ"ל איזט אויף זיין גילעגיר שטיל
 גילעגן אונ' וואול גיוואשט דאו דיווש קיין שטערבליכי קרענק
 איזט, אונ' זוא בלדי כאן נור דיא פיס אויף דער יבשה
 שטעלט זוא איזט דיא קרענק הין וועק, וויא איך נון זוא

1) conträren Wind 2) ich glaube nicht 3) Todesnoth
 4) kreischen 5) Geläger = Lager 6) auswendig.

מתודה גיוועזין אונ' אל מיין אן דאכט להמקום ב"ה גידאכט אלזו בעלי זצ"ל גילעגן אונ' גילאכט, איך האבי דאו גיהערט אונ' גידאכט איך ליג דאר אין טויטש נויט אונ' מיין מאן ליגט דאר אונ' לאכט אויב איך שוין צווארין דאר איבר זער ברוגו בין גיוועזין זוא איזט עש באותו פעס קיין צייט גיוועזין עם בעלי זצ"ל דאר איבר צו צענקין האב איך דען כח דיבור ניט גיהאט איין ווארט צו רידן אלזו האב איך געביך אין מינר קרענק מוזין ליגן בלייבין וועלכיש לערך נאך חצי שעה גיווארט האט דאו מיר זענן אס לנד גיקומן אונ' אויזס ספינה גישטיגן אלזו אונזיר קרענק ת"ל ביחד הין וועק גיוועזין נון איזט עש גנץ נאכט גיוועזין אליש מיר זיינן לדעלף זיל גיקומין האבין אין קיין ווערטץ הוין קומין קענין, אך אין קיין בר ישראל זיין בית אונ' איזט גאר מיאוס וועטיר גיוועזין דאו מיר זיך הבין גיהאט מייאש גיוועזין מוזטין הלילה ברחוב ליגן בלייבין אונ' דען אנדרין יום האבין מיר מוזין תענית האבן איזט זכור ברית גיוועזין מיר זענן דען גנטצין יום אין ספינה גיוועזין אונ' קיינר קיין ביסין געסין אונ' קראנק אונ' מאט פון דען ים אלזו האט עש אונז ניט שמעקן וואלן דאו מיר זולטי זונדיר גיגעסין אודיר גיטרונקן אויף דער גאס ליגן בלייבין, בעלי זצ"ל איזט ענטליך בלילה אין איין יהודי זיין בית גנגין וועלכיר זיין ברודר האט גיהאט חיים פירשטין ע"ה זיין טאכטיר אונ' גיבעטין מויכט אונש דאך איבר נכט בביתו נעטין דאו מיר נור מיט דען קינדר אונטר טאך קענן קומן דער בעל בית תכף גיזאגט קומט אין גאטיש נאמין ביתי איזט פתוחה פאר אייך איין גוט בעט קאן איך אייך געבין אביר עסין האב איך ניט דען עש איזט אל שפאט גיוועזין אונ' אשתו איזט ניט בביתו גיוועזין איזט צו עמדין גיוועזין, אלזו איזט בעלי זצ"ל פרוי¹) גיוועזין דאו מיר נור לינת לילה

1) froh.

גיהאט, אונ' מיט שמחה צו אונש גיקומין אונ' אונש אין
 דען בית גיבראכט אביר חזיר¹⁾ קיין עסין אודיר טרינקן גיהאכט
 דען איזט אליש שוין צו בעט גיוועזין האבין נאך איין ביזלכין
 לחם בייא אונש גיהאט האבין מיר דיא קינדר געבין, נון איך
 האבי גאט גידנקט דאז בין צו בעט גיקומין האב גאר איין
 גוט בעט גיהאט, דאז אונש בעסיר אלו עסין אונ' טרינקין
 גיוועזין למחרת צום זכור ברית האבן מיר איין השכמה
 גימאכט אונ' זענן לעמדין גיצאגין אונ' גאשט גיוועזין אצל
 ר' אברהם מן שטאט האגין²⁾ דער זעלבי אונ' בעלי זצ"ל
 זיינין נאהנד קרובים גיוועזין אביו של אברהם עמדין ר' משה
 קראמיר משטאט האגין איזט דודו של בעלי זצ"ל גיוועזין
 אלוז זיינין מיר ראש השנה תוך עמדין גיוועזין אונ' גאר איין
 גוטין יום טוב גיהאט אונ' גאנץ אונ' גאר אן אונזיר דוליר³⁾
 פאר געסין, דער ר' אברהם איזט איין אדם חשוב ניט אליינט
 דאז ער אונש וואול טראקטירט אונ' אלי כבוד שבעולם אן
 גיטאן האט אך ורק ער האט על שולחנו גיהאט זיטצין ו'
 פלעטין⁴⁾ געשט דיא האבין מוזין פון אלין עסין אונ' טרינקן
 גלייך מיר אך אונ' קאן איך וואול זאגין דאז איך זאלכיש פון
 קיין עושר ניט גיזעהן האב, במוצאי ר"ה זענן מיר יחדיו
 ווידר מעמדין הין וועק גיצאגין אין מיינונג וואלטין נאך יום
 כיפור זיין דאר היים גיוועזין אונ' זענן מיר גנץ פריא נאך
 וויטמונד⁵⁾ גיקומין, צו וויטמונד האבין מיר איין ספינה גידונגין
 עד המבורג אונ' פון וויטמונד אי יום ריין ליגט איין אורט
 הייסט וואנגירוד⁶⁾ מוזין דיא ספינות אן ליגין אונ' מכס געבין
 אך זיך ארפרישין וויא מיר נון נאך וואנגירוד קומן זאגט

1) Bethuerungsformel = אסור 2) Abraham Stadt-
 hagen war als Sohn Mose Kramers, des Bruders von Josef
 Hameln, Chajjim Hamelns Votter 3) Dollart 4) Pletten [=
 Billeten] — Gäste, geladene Arme 5) Wittmund 6) die Insel
 Wangeroog.

אונש דער שופט וואר וואלט איר לייט הין זאגט בעלי זצ"ל
 מיר וואלין נאך המבורג זאגט דער שופט השמר והזהר איר
 קענט ניט פארט קומין דען דאו גנצטי ים איזט פול קאפירש¹⁾
 זיא נעמין אליש הין וועק וואו זיא קריגין קענן נון איזט עש
 נאהנט אן י"כ גיוועזין אונ' מיר האבין דען שיפיר שונט י'
 ר"ט אויף דען שיף געבין האבין אליש מוזין פאר פאלק²⁾
 לאזין אונ' אונש ווידר לוויטמונד געבין אונ' י"כ מוזין צו
 ווינד מוט [וויטמונד] זיין זענן גאשט גיוועזן אצל בריינלי איזט
 ג"כ שני בשני עם בעלי זצ"ל גיוועזן אלוו האבין מיר מיט
 אינן גירעט וויא מיר קענטין פארט קומין דען צו וואשיר
 האבין מיר ניט קענן פורט קומין וועגן קאפירז אונ' צו
 לנד וואור טאן הין גיקומין איזט פול ריקות³⁾ גיוועזן אלוו
 האבין סיר אונש מיט דיא לייט אין וויטמונד בירעט דיא
 אלמנה בריינלי איזט פון המבורג ר' ליב אלמנה ע"ה זיין
 טאכטיר גיוועזין אונ' גאר איין קלוגי פרומי פרא ובפרט זוא
 נאהנדי קרובה עם בעלי זצ"ל אונ' זענן אלי צייט גומי
 פרינט אונ' ביקנטי גיוועזין האט גיטאן וואו מיגליך גיוועזין
 איזט אום אונש פארט צו העלפין ענטליך דאך דער שלוש⁴⁾
 גיבליבן דאו מיר לאחר י"כ זאלין צו לנד אהיים פאהרין אונ'
 בעלי זצ"ל זאל נאך אוריק⁵⁾ אונ' פון דען יענראל בודיטץ איין
 פאס נעמן דען דער יענראל בודיץ האט ביא אונטרשידליכי
 מלכים אונ' דוכסים גדינט אונ' זער גליבט ביא אלן גיוועזין
 דאו מיר מיט זיינן פאס קענטין זיכר דורך קומן אונ' צום
 איבר פלויס ווערט מאיר אוריק מאכן דער יענראל בודיץ
 אונש איין וואקרין אופציריר מיט גיבט דער אליש פאר איין
 זאלוויקווארדי⁶⁾ מיט אונש ציאט אלוו בעלי זצ"ל נאך אוריק
 גירייזט אס ע"כ אונ' אך ווידר קומין אלוו מיר האבין וואלין
 אן פאנגין צו עסן אונ' אליש לפי בקשתו איז גריכט אך

1) Kaperschiffe 2) verfallen 3) Militär 4) Schluss
 5) Aurich 6) Salvaguardia.

איין קאפיראל¹⁾ איין וואקרין ערליכן מענשין מיט גיבראכט דער
 מיט אונש בוזקן המבורג ניצאגן איזט, תכף לאחר י"כ האבין
 מיר מוזין איין וואגין גידונגין²⁾ בוזקן אלטין בורג³⁾ דאר האבין
 מיר שיר מוזין וואגין אונ' טפערט ביצאלין דען עש האט זיך
 קיינר וואגין וואלן איין אירריר פוהר מאן האט מור(ה)[א]
 גיהאבט פאר זייני סוסי' נון איזט בעלי זצ"ל אך אין גרושי
 דאגות גיוועזן וויא וואל צו דענקן שטיט אונ' גאר און מוטיג
 גיוועזין איך האב מוזין מין גוטי ריין קלייד אויז טון אונ'
 אלטי לומפין מוזין אן טון ר' מאיר וועלכין איך שונט גידאכט
 איזט אצלינו גיוועזין האט לבעלי זצ"ל גיזאגט מין ר' חיים
 ווארום זייט איר זוא און מוטיג אונ' ווארום פאר קליידט
 איר אשתך זוא שייטצליך זאגט בעלי זצ"ל ה' ידועה דאז
 איך מיך ניט אכט גס וואז איך אן טמן בייא מיר פיר ג"כ
 ניט אך ורק איך האב פאר דאש ווייבשפאלק פאר אשתי
 ה' אונ' דער מייט, זוא זאגט ר' מאיר דאר פיר הופשטו⁴⁾
 קיין דאגה צו האבן און קטאוות⁵⁾ ר' חיים איר זייט אייך אן
 אשתך טועה, איר העט זיא ניט הויפין זוא שייצליך ארויז
 צו קליידן טאן העט איר דאך ניקש גיטאן, בעלי זצ"ל איזט
 זער ברוגז איבר ר' מאיר גיוועזין דאז ער קטאוות גיטריבן
 אונ' אים ע"ה איזט זער וויא גיוועזין נון זענין מיר נאך מיט
 נכט אויז וויטמונד אויז ניצאגן אונ' דיא ברייני אונ' אלי
 לייט אין וויטמונד זענין איין גוט שטיק וועגיש מיט אונש
 גננין אונ' אירן בעשטין זענין אונש נאך גיזאגט אלזו זענין
 מיר בשלום נאך אלינבורג גיקומין וואז הויף איך צו שרייבן
 וואז מיר בייא ברעמיר טפארט⁶⁾ ושאר פלאטצין האבין אויז
 גישטאנדין אביר אונזיר גיטרייאר קאפיראל אונ' גוטיר פאס גאט
 צו פאר האט אונז ביז דאר הער גיהאלפין וויא מיר נון צו
 אלן בורג זיינין אן גיקומין האט דאז גנצי מקום גיקריבלט

1) Corporal 2) gedungen 3) Oldenburg 4) brauchst du
 5) ohne Spass s. oben S. 59 n. 4 6) Bremervürde.

אונ' גיוויבילט פון ריקות¹) איזט אונש ווידר ניט וואל גיוועזן
אונזיר וואגן דען מיר פון וויטמונד האבן מיט גינומן האט
ניט ווייטיר מיט אונש פארין וואלן ווען מיר אך איהן העטן
כל הן דעלמא געבין, אלזו איזט בעלי זצ"ל גילאפן אונ'
ניזעהין דאז איין וואגן ביקומין אויף ב' פרסאות אויף איין
דארף אונ' אין מוזין בדמים יקרים ביצאלן נון זענן מיר אויז
אלן בורג הרזיו גיצאגן אונ' לעת ערב בשלום אין דען דארף
ניקומין אונ' איבר נכט אך דארין גיבליבן אונ' פון דען דארף
וואלן איין וואגן ווייטיר געמן אלזו זיטצין מיר ביא נכט
ביא דען פיאר אונ' [אונזיר ווירט ושאר כפרים זיטצין ג"כ
ביא דען פיאר אונ'] שמיקין²) טובאק, זוא קומט מאן צו רידן
הין אונ' ווידר פון מקומות אונ' איין אונ' אנדיר זוא קומט
איין כפרי אך צו רידן פוס דוכס מן הנוביר אונ' זאגט זיין
הער האט אך צוועליף טויזנד מאן אין האלאנד גשיקט,
אלזו איזט בעלי זצ"ל זער פרויא גיוועזן דאש ער גיהערט
האט דאז ער אין דען הנובירשין מדינה איזט דען דיא
לינבורגשי דוכסים³) האלטן איר מדינה גאר ריין דערף קיין
ריק קיין הון קרע[נ]קן פאר שווייגן דען וואש אנדירשט⁴) אלזו
האט בעלי זצ"ל גיפראגט וויא ווייט אליש הנוביר פון דיוין
דארף ווער זאגט דער כפרי ה' פרסאות אלזו האט בעלי
זצ"ל מיט דען כפרי זיין חשבון גימאכט דאז ער נאך גוט
צייט האט אונ' פאר סוכות קאן תוך הנוביר זיין ווען ער
למחרת אויז ציאים, אלזו האט בעלי זצ"ל תכף איין עגלה
גידונגן אונ' זיינן דען אובינט הין וועק גיצאגן בעלי זצ"ל
האט זוא איין שמחה דאז עש זיך יושט זוא טרעפן זאל
דאז ער עם אשתו ובניו קאן מקיים זיין כיבוד אב ואם אונ'
י"ט ביא זיין פאטיר אונ' מוטיר זיין זאל, נאך אל אונזיר

¹) gekribbelt und gewibbelt = gewimmelt von Militär

²) schmecken, schmauchen ³) Lüneburger Herzöge ⁴) es darf kein Soldat ein Huhn kränken, geschweige etwas Anderes.

אויז גישטאנדני און רוא אונ' זורג אונ' צרות, אלזו זענן מיר
 אין גוטיר פארגניגליכקייט פאר הנוביר גיקומין איזט אונש
 חמי זצ"ל אנטקעגן גיקומין אלש איין מלאך וויא אלי' הנביא
 מיט איין שטעקן אין דער הנט אונ' איין שני ווייסן בארט
 ביוקן אן זיין גערטיל אונ' זיין באקן ריצי רויט¹⁾, לקצר ווען
 מאן איין אלטין שינן מאן זולטי אפ מאלין העט מאן אין
 ניט שיניר קענן אפ מאלין, וואז מיר נון זעמפמליך פאר
 איין נחת רוח פון דיזין אן בליק גיהאט האבן אונ' וויא
 פאר גניגליך מיר דיא ערשטין טעג סוכות גילעבט האבן
 איזט ניט צו בישרייבן אביר תכף הה"מ זענן מיר ווייטיר
 להמבורג גיפאהרין, אויב חמי וחמתי ע"ה שונט גערין
 גיהאט העטין דאז מיר ווערין גנץ י"ט ביא אינן גיבליבן
 [זוא האט עש אונזיר גילעגנהייט ניט גיגעבין²⁾] אונ' אינן
 דברי' של טעם גיזאגט אלזו זענן מיר גנץ פאר גניגט פון
 אינן גיצאגן אונ' איך זיא איך אלי ביירי אין דיזין עולם ניט
 ווידר גיזעהין השי' זאל מיך לאזין זוכה זיין ווען ער מיך
 אויז דיזיר זינדיגן וועלט ביא אינן אין גן עדן צו זיין, אויב
 מיר שוין אונזיר קארפיראל גערין פון אונש גשיקט העטין
 אונ' אים וואול לונן וואלין אלזו האט ער אונז גאר זער
 גיבעטין מיר מויכטין אים דאך מיט נאך המבורג נעמין דען
 ער העט זוא פיל פון המבורג גיהערט אונ' ווער כל ימיו
 ניט דאר גיוועזן, אלזו מאחר ער זיך זוא גאר וואול על הדרך
 גיהאלטן האט עש אים בעלי זצ"ל ניט פאר זאגן קענן אונ'
 אים מיט להמבורג גינומין זענן איך בשלום אן עי"ט להמבורג
 קומן אונ' ת"ל אלי אונזיר גנצי פומיליא אין גוטיר גיזונדהייט
 גיפונדן וואור פיר דען היכשטין צו דנקן אביר דיא ריין
 מביתי עד בבואי לביתי אונש איבר תי' ר"ט גיקאשט אביר
 האבן עש ניט פיל גיאכט דען זענן ת"ל אין גרושן

1) ritzroth 2) doch haben es unsere Umstände nicht
 gestattet.

מו"מ גיועסין וברוך ה' אשר לא עזב הסדו ואמתו מאתנו
 ויעזרנו עד כה בס"ד נון זענין מיר נאך אויז גישטאנדנר
 מא¹⁾ ווידר אין אונזר הויז גיוועזן אלזו האט איינר גיהיישן
 ר' משה וועלכיר בהעלימשטאט זמן מה גיוואונד האט איזט
 כמדומה לי ה' פרסאות מן הילדסום ולשם איזט איין הויכי
 שויל²⁾ דאז עש איין ביז אורט איזט, אונ' דער ר' משה העלים
 שטאט האט איין גירוש ביקומין האט מן העלים שטאט הן
 וועק גימוזט אלזו איזט ער גיצאגן לפארמק³⁾ אונ' זיך אויז
 גריכט שטאטין⁴⁾ צום ישוב אונ' מעכטיג קיומים⁵⁾ ביקומין
 אונ' האט אך דיא מטבע ב(י) שטאטין ביקומין דאש ער אונ' זונשט
 קיינר ב(י) ש[טא]טין דארף ניט ליפרין אונ' דרין גישטאנדין וויא
 יוקר זיא דיא מארק פיין אן נעמין זאלין אונ' פון דער דעגירונג
 איין קומיסארום דאריבר גיועצט ווארין, נון האט דער ר' משה
 העלימשטאט ניקש זיין אייגן גיהאבט צו זוא איין גרוישן
 ווערק אויז צו ריכטיגן אלזו האט ער אן בעלי זצ"ל גישריבן
 אונ' זייני קיומי מיט גשיקט אונ' אן גיהאלטן אויב אים
 בעלי זצ"ל וואלטי מיט כסף פאר זעהין זוא זולטי בעלי זצ"ל
 חילק האבין אן דער מטבע אונ' אן אלי יובלאטציא דיא ער
 קאפין אונ' פאר קאפין ווערט איזט איין מעכטיגיר אורט
 גיוועזן אונ' אפשר תוך מאה שני' ויותר קיין ב"י דארין
 גיוואונט אביר [זענין] אופט גאר פיל יהודי' הין גירייזט וועלכי
 גרושי מציאות אן מרגליות ושאר אבני' טובות ביקומן האבין,
 גם פיל מן אבנים טובות פאר קאפט אונ' בעלי זצ"ל האט
 אך זיין חשבון גימאכט דאז אן דיא דריטילש דיא ב(י) שטאטין
 גישלאגין ווערדין היפשין ריווח אן איזט, אונ' ווען מאן מאה
 אלפים זאלכי דריטילש גיהאט העט מאן קענין זוא גוט אליש

1) Mühe 2) Hochschule; die Universität von Helm-
 städt in Braunschweig, gegründet 1576, aufgehoben 1809

3) Pommern 4) Stettin 5) Schutzbriefe.

נייא לינבורגיר אונ' בראניבורגיר דריטילש¹⁾ קענין פאר חילופין²⁾
 אלזו האט אים בעלי זצ"ל גישריבן ווען ער זיך ערליך אונ'
 רעדליך האלטן וויל זוא וואלט בעלי זצ"ל מיט אים חברות'
 מאכין איאיר ער לשטאטין איזט צו וואונין גיקומין האט ער
 איזהו שני' תוך ברלין גיוואונט אונ' לשם הרבה מעות חייב
 גיוועזן וועלכיש מיר אביר בעו"ה ניט גיוואושט האבין מיר
 האבין וואול גיוואושט דאז ער קיין עושר איזט אך ורק מיר
 האבין גזעהן ער דאר איין מעכטיגין ישוב האט אונ' גאר
 חשובי קיומים האט אונ' דיא גנצי מדינה איזט פאר אים
 אופן דאז ער אונ' זייניר צעהן העמין קענין צום גרוישן
 תכלית קומין אביר מיט אונזרין גרוישן היזק זענין מיר עש
 צו ביפונד³⁾ גיקומין וויא ווייטר פאלגין ווערט בני נתן סג"ל
 באותו פעם איין יונגיר לערך מן מ"ו שני' אלט גיוועזן וועלכין
 מיר לשטאטין גשיקט אום איין וויניק מיט צו צו זעהן אלזו
 האבין מיר אים אן גיפאנגין גרושי פארטייאן⁴⁾ כסף צו שיקן
 אונ' ער האט זיא אך תכף על מטבע גליפירט אונ' אונש
 תכף דיא שטאטינשי דריטיל גשיקט וועלכי מיר אך קענין
 אין איין בערש צייט תכף פאר קאפין איזט אך היפשייר ריווח
 אן גיוועזן לפעמי' ב' למאה אך יותר לפעמי' אודיר לקצת
 וויניגר נאך דעם דער קורש על הבערש דריטילש גיוועזן
 איזט, האבין אך אונטר שידליכי פרטייכיר⁵⁾ מרגליות ביקומן
 איזט ג"כ היפשי ריווחי אן גיוגעזן דאז מיר גנץ פרידליך זיין
 גיוועזן, לקצת זמן מה דאר פיר בין איך עם בתי אסתר
 תי' אים קינד בעט קומין לערך א' שנה דאר פיר, נון איזט
 אונש לבני נתן סג"ל כמה שידוכים גירעט ווארדין איזט אך
 דאר מאנקין⁶⁾ גיוועזן היתום מן הקצין פ"ו ר' אלי' באלין,
 איזט אונש אך גירעט ווארדין אונ' ממש נגמור גיוועזן עם

1) Lüneburger und Brandenburger Drittels = $\frac{1}{3}$
 Thaler 2) einwechseln 3) zu Befund gekommen 4) Parteien
 5) = 4) 6) darunter.

בת של הקצין ר' שמואל אופינהיים¹⁾ אביר מה' יעכב הדבר
 דאז ניט גישעהין איזט דען מיר האבין זולין אלי בירי אונזיר
 נדוניות לק"ק פרנקפורט אן גיסי החסיד מהור"ר איציק סג"ל
 אין ליגין מיר האבין נון אלי צייט כמה אלפי אצל גיסי הנ"ל אן
 אבנים טובות ליגין גיהאט אונ' הקצין ר' שמואל הנ"ל האט זולין
 זיין נדוני' ג"כ לק"ק²⁾ שיקין וויא ער אך גיטאן האט, אביר עש
 איזט בזמן ההורף גיוועזין דאז איין גרויש גיוועשיר איזט גיוועזין
 אונ' וואול ד"י יום לענגיר אונטיר [וועגין] גיוועזין [אליש דער
 בישטימטי זמן גיוועזין] איזט, צווישן דעסן האבין אונזר שדכנים
 זער גימציירט³⁾ אונ' ניט וואלין אפ לאזין עם שידוך מהיתומה
 הנ"ל, נון בעלי זצ"ל גידאכט איך ביקום קיין כתבי' מאחי ר'
 איציק מק"ק פרנקפורט דאז ער המעות לויט אקארט⁴⁾ ביקומן
 האט, בוודאי ווערט הקצין ר' שמואל אופינהיים האבין אנדרי
 גידאנקן ביקומין אונ' זולין מיר השידוך עם היתומה ג"כ פארין
 לאזין זא זעסין מיר צווישן צווייא שמיל עם [I. אים] דרעק אלוו
 האבין מיר זיך רעזולפירט למז"ט דען שידוך צו טון עם
 היתומה הנ"ל אמו של היתומה האט זיך פאר שריבין ארבעה
 אלפים ר"ט באנקי נעבין אלי אויז ריכטונג⁵⁾ אונ' מיר האבין
 לבני נתן סג"ל געבין ד"ר מאות ר"ט בנקי אלוו איזט הקנס
 גיליגט ווארדין למז"ט, ח' יום דאר נאך קריגין מיר כתבים
 מן גיסי ר' איציק זצ"ל דאש המעות ווער אן קומן בעלי
 זצ"ל זולטי תכף ומיד בלי איחור כח והרשא' שיקין אביר
 איזט צו שפאט גיוועזין בעלי זצ"ל לאחיו גישריבן אונ' זיך
 עקסקווירט דאז מאחר ד"י יום ווער איבר זמן גיוועזין ער
 גימיינט דאז הקצין ר' שמואל אנדרשט ווער גיזנט גיווארין
 ומאחר אים דיזי פארטייא ווער אן שטענדיג גיוועזין זא העט
 ער אויף ספק ספיקא דיא פארטייא ניט מיגין צו רוק גין

1) Samuel Oppenheimer in Wien s. Kaufmann,
 Samson Wertheimer 3 n. 1. 2) = לקהל ורנקפורט 3) ge-
 drängt (מִצָּר) 4) laut Accord 5) Ausstattung.

לאזין, ער ווינשטי הקצין ר' שמואל עם בתו אך זיין פארטייא
אין אלי פאר גניגליכקייט זולטי אן טרעפן אביר מוין גאט
וואז פאר איין תשובה איזט אויף דיזין כתב גיקומין מן גיסי
ר' איציק זצ"ל וואז פאר איין רוגז האט דער מאן ע"ה בכתבו
ארוויזן דאז מאג איך ניט שרייבן, נון גישעהני דינגן זיין
ניט צו ענדרין מיר זיינין דאך מיט אונזרין שידוך גנץ וואול
צו פרידין גיוועזן דען איזט באמת איין פרינציפאל שידוך
גיוועזן מחותני ר' אלי' ע"ה גאר איין וואקריר ערליכר מאן
גיוועזן דער מנקן נימולים ואינס נימולים איזט זער פאר
נאהנט גיוועזן כמה וכמה שני' פרנס בקהילתינו עד יום
מותו גיוועזן אונ' ד' אלפי' בנקי מעות איזט אך איין שיני
נדוני' גיוועזן ובאם המקום ב"ה הוזג העט זוא דיא מערכה
געבין דאז זיא ווערין זוא עולה גיוועזן אליש הקצין ר' שמואל
מידי יום ויום איזט אליש יוא מער יוא לענגיר עולה למעלה
גיוועזן זוא ווער אליש גוט גיוועזן אביר דער גרוישי
בארימהערציגי גאט דער טיילט זייני גאבין אונ' זייני מילדיקייט
אויז אן וועם עש זייני הערליכקייט ביליבט וואור פון מיר
און פאר שטענדיגי מענשין ניקש רידן קענין אונ' מוזין דען
גוטן בישעפיר פאר אלין דנקן וויא נון בני נתן סג"ל איין
חתן גיוועזן האבין מיר אים לאזין אהיים קומין דאז ער לכלתו
מתנה גיביט וועלכיש אך גישעהין איזט מיט אייניר פרינציפאל
השובי סעודה אונ' דיא התחלה ת"ל תוך גרושי שמחח
מצידי צדדי' גישעהן איין ד"י יום דאר נאך איזט בני החתן
ווידר לשמאטין גיצאנין מיר האבין אליש פורט ניהאנדילט עם
ר' משה העלימשמאט אביר ער איזט פאלש גיוועזן אונ'
דאש פאלשי הערמץ קאן ניט גידולדין ווען זיא מעות האבין
האמשי עש מאג איינין גיהערין אודיר ניט ווען זיא נור
מיינשטיר דאריבר זיין אונ' זיא עש אין הענדין האבין שרייבין
זיא זיך עש שוינט אין איר איגניש צו וויא מיר גאט ארבערימט
זענין צו ביפונט קומין אונ' האט זיך זיין ערשט שלימול דאר

פון אן גיפאנגין דאש ער דען קומיסארום אודיר קאסיריר
האט וואלן מעות מאכן אלף ר"ט דהיינו דאז זיך דער
קאסיריר האט טועה גיוועזן וועלכיש ער צווארין ניט האט
גיטמין¹⁾ וואלן אונ' ביהויפטין וואלן דאז ער רעכט האט,
אונ' מיט דען קאסיריר אן גיפאנגין צו משפטן בייא דען
טריבינאל צו שטאטין²⁾ וועלכיש גרויש מעות גיקאשט דאר
נאך איזט ער איין אויף גיבלאזינר דיקיר אויז גישטאפטיר
גווינר³⁾ רשע גיוועזן האט עשרת אלפים עד י"ב אלפים ר"ט
באנקי שטעטיש⁴⁾ אונטיר האנדין גיהאבט האט ער זיך קיין
חשבון גימאכט דאז ועלבי מעות ניט זיין איזט אונ' ער עש
אך דען יעניגן מוז ווידר צו שטעלן דער עש אים קרודיטירט
האט וויא זיך איין עהרליכיר מאן גיהערט צו גידענקין אביר
זייני גידאנקין מוזין ניט ווייטיר גנגן זיין אליש דאש ער זוא
פיל מעות פאר זיך גיזעהין אלזו וויל ער זיך לזשטיג דאר
מיט מאכן ווייל ער עש האט אונ' זיך צו גיליגט איין חשובי
קלעש⁵⁾ מיט ב' דיא בעשטי סוסים זוא אין שטאטין זענין צו
ביקומין גיוועזן אונ' ב' ג' משרתים אונ' משרתת גיהאבט
גילעכטי אליש איין שר אונ' דיא רווחי זענין דאך ניט זער
גרויש גיוועזן ומכ"מ וויא איך שונט גישריבן⁶⁾ האט ער דאר
פיר⁷⁾ איאיר ער לשטאטין קומין איזט תוך ברלין גיוואונט⁸⁾ אונ'
פון חובות אונ' און אייניקייט משם מוזין עוקר דירה זיין
אביר דער אויף גיבלאזיני נאר דאר ער דען גוטין ר' חיים
האמיל זיין מעות בידו גיהאט ער זיך ניט לענגיר ענטהאלטין
קענין אונ' אפשר גידאכט איך מוז מייני שונאים תוך ברלין

1) gestehen 2) Stettin 3) hochmüthiger 4) stets 5) Ka-
lesche 6) s. oben p. 158 7) vorher 8) Auf der Gründungs-
urkunde der Berliner Chewra kadischa von Dienstag dem
13. Sivan 1677 ist Mose Helmstädt als Siebenter unter-
schrieben.

ווייזן וואו איך פאר איין מאן גיווארין בין אונ' זיך זיין קלעש
 עם ד' סוסי' גינומין אונ' ב' או ג' אלפי' ר"ט אן דריטילש
 מיט גינומין כלומר אן אונש גישריבן ער וואלט תוך ברלין דיא
 דריטילש קיגן טוקאטינש פאר חילפיין¹⁾ אונ' אונש מברלין דיא
 טוקאטין שיקן על הפאשט וועלכיש נון גאר שכיח איזט דען
 עש שעלט²⁾ אים א' פראצענטי דאו ער בעשיר טעט מיט
 טוקאטין לשלוח צו דעם ווערין דיא הוצאות על הפאשט
 ביא ווייטים ניט זוא גרויש אליש מיט דריטילש דאו וואר
 אליש גוט אונ' וואול צו טון גיוועזין אביר אליש מייך גומיר
 ר' משה העלים שטאט איזט לברלין גיקומין האט ער אן
 גיפאנגין מיט זיין מעות צו קלעפריין³⁾ דען אטיר⁴⁾ אונ' געלט
 לאזין זיך ניט בערגין דיווש האבין זייני קרידוטריש יהודי'
 ואינם יהודי' גיאר גיווארין אונ' מיינין גומין ר' משה לאזין
 אין ארעשט נעמין לקצר מה לי להאריך ער האט ניט אויז
 ברלין גיקענט עש האט אים גיקאשט ח"י מאות ר"ט דאר
 מיט איזט דעם גומין ר' חיים האמיל זיין געלט הין וועק
 גנגין ער איזט ווידר לשטאטין גירייזט אביר האט אן ר'
 חיים האמיל קיין טוקאטין אודיר דריטילש גשיקט, באותו
 פעם האט ער יותר אלש י"ב אלפי' ר"ט בנקי פון אונש
 גיהאט ענטליך האבין מיר ווידר גיקראגין פאר ב' אלפי' ר"ט
 בנקי אן דריטילש אונ' ר' משה אליש גישריבן מאן זאל כסף
 שיקן דיא מטבע מוז ליריג⁵⁾ שמיך בני נתן סג"ל האטשי ער
 האט גיזעהין דאו אים העסק ניט אן שטיט האט ער דאך
 ניקש דערפין שרייבין דען אל זייני כתבים אויף גיבראכין
 ווארין האט אונש דאך ענטליך מיט סוחר' אנטביטיין⁶⁾ לאזין
 דאו בעלי זצ"ל ניט אנדרשט טון זאל אונ' לשטאטין קומין
 באותו פעם איזט יששכר עבין מן קור לאנד לכאן גיקומין

1) gegen Ducaten einwechseln 2) schelen = differiren
 3) klappern 4) eine Thür 5) müssig 6) entbieten.

אויב איך נון שוין דיא גנצי אשטוריא¹) מן יששכר זולמי פיל
 פריאר גישריבן האבין דען ער יותר אליש פאר י' שני' בייא
 אונש גיוועזן זוא וויל איך עש שפאהרין אונ' אים אפ
 זונדירליך²) בישרייבן איזט ניקש גילעגן אויב זיינר פריאר
 אודיר שפאטיר גידאכט ווערט אלזו האט בעלי זצ"ל צו יששכר
 גיזאגט דוא מוזט מיט מיר לשטאטין מוז זעהן וואו דארטין
 דער מער איזט, אלזו זיינן זיא יחדיו לשטאטין גיקומין אונ'
 מיט ר' משה העלימשטאט וואלין השבנן אביר האט זיא
 אויף גיהאלטין פון איין יום צום אנדרין אונ' בעלי זצ"ל לקצת
 חילופים על המבורג געבין אונ' לקצת מרגליות וזהב, לקצר
 בעלי זצ"ל האט זיך ניט לענגיר וואלין אויף האלטין לאזין ר'
 משה העלימשטאט האט מוזין מיט אים חשבונין, דאר איזט
 גיפעלט ה' אלפי' [ת"ק] ר"ט בנקי דאז ער בחשבונו ניט האט
 קענין ארבייא ברענגין נון קאן מאן וואול גידענקין דאז בעלי
 זצ"ל גאר וויא³) דאר בייא גיוועזן איזט אלזו ער צו בעלי
 זצ"ל גיזאגט הער צו ברודיר איך זיך וואול דיר דער חשבון
 גיט גיפאליט וויא איך דיך איך ניט פאר דענקין קאן, איך
 האב גיפעלט דאז איך דיר דאז דייניג פאר שטאכין⁴) האבי,
 זורג ניט איך וויל דיר ח"כ מידי געבין זאל קיין שנה וחצי
 ווארין זאלשטו דיין פולגיין תשלום האבין אונ' דאר קום מיט
 מיר ארויף אין מיין שויל בעלי זצ"ל גיט מיט אין אנויף אין
 זין שויל וועלכיש ער בביתו גיהאט האט זוא נעמט ער דיא
 הייליג ס'ת אויז דען ארון הקודש אונ' נעמיט זיא אין זיין
 ארים אונ' שווערט בייא אלי אותיות קדושת ושאר דברים
 דיא איך ניט בהנם שרייבין מאג ער וואלט לומניהם ווען
 דיא ח"כ פאר פאלין זיין לבעלי זצ"ל ערליך ביצאלין דען ער
 האט וואול צו ביצאלין ער ווער נור פאר שטאכין⁵) אונ' ווען

1) Historie 2) besonders 3) wehe 4) verstoehen =
 verbraucht 5) in Stockung.

בעלי זצ"ל ביצאלט ווער וואלטי ער שונט ווייטיר מאכין דו
 ער זולטי וואול צו פרידן זיין וכדברים האלה יותר דיא ניט
 ווערט זיינין דא פאפיר מיט אן צו פילין, אויב דיווש שונט
 בעלי זצ"ל ניט גישמעקט האט אונ' יששכר לויטר רוגו גיוועזין
 אונ' מיט גיוואלט האבן גוואלט דאז בעלי זצ"ל עמו משפטן
 זאל זוא האט עש דאך בעלי זצ"ל ניט טון וואלין דאז ער
 האט זולין פאר דען טריבונאל תוך שטאטין זולין משפטן
 איזט שווידין איין ביו אורט אלזו איזט בעלי זצ"ל ביטריפטיר
 הייט מיט זיין ח"כ הין וועק גיצאגין אונ' אלזו להמבורג
 גיקומין אונ' מיר דיא ביטריפטי צייטונג גיבראכט אוב ער
 ע"ה מיר זולכיש שונט ניט גערין האט זאגין וואלין זוא האט
 זולכיש דאך ניט קענן פאר מיר פאר שווייגין בלייבין, באותו
 פעם האב איך עבין גיטראגין עס בני ר' ליב, בין איך מכולה
 גיוועזין אונ' גיפאטירשט¹⁾, מאן קאן וואול דענקין וויא אונש
 צו מוט גיוועזין דען קיין ד"י יום צו פארין האבין מיר פליטה
 תוך פראג ט"ו מאות ר"ט איין גינומין, אן איין סוחר מהמבורג
 אלף ר"ט בני נתן סג"ל איזט איין חתן גיוועזין האט לערך
 תוך חצי שנה זולין חתנה האבין אונש איבר ג' אלפי ר"ט
 גיקאשט, לקצר מיר האבין גירעכינט דאז מיר דיווש שנה
 יותר אליש י"א אלפי ר"ט בנקי זענן אויז האנדין גנגין אונ'
 זענן צו זאגין²⁾ נאך יונגי לייט גיוועזין האבין ערשט נור איין
 קינד אויז גיהאט געבין אונ' אונזיר הייזכן מיט קינדר גב"ז³⁾
 גיהאט דאז אונש זער וויא גיוועזין אונזרין עהרליכן נאמין צו
 ערהאלטין אונ' האבין נאך מוזין אליש אין סוד האלטין, איך
 בין גנץ קרענקליך דאר פון פאר צער גיוועזן אביר זולכיש
 איך פאר דען עולם פון מיין טראגין וועגין פיר גיווענדיט,
 אביר אש תוקד בקרבי בעלי זצ"ל האט מיך גיטרישט איך

1) Tendlau, Sprichwörter 626 2) zu sagen = so zu
 sagen, eigentlich 3) = Gott behüte sie.

האב אין גיטרישט זוא גוט מיר גיקענט האבין עש איזט עבין
גיוועזן נגד יריד פ"פ דמיין דאו בעלי זצ"ל דאר האט זיין
מוזין דען ער אלי יריד לשם גיוועזן ער איזט ע"ה אן יו' ה'
למחרות משטאטין גיקומין אונ' תכף יו' ו' האט ער ווידר
פארט גימוזט לפ"פ אלזו ער פון מיר גנגין מיט טרויאריגן
גימיט, איאר ער איזט הין וועק גיצאגן האבי איך יששכר
אומש גאמיש ווילין גיבעטין זולט מיט אים ציאין וויל ער
ע"ה זוא גאר און מיטיג גיוועזין האב איך אין ניט גערין
וואלין לבד ציאין לאזין, אביר יששכר וויא ער אליר וועגן
זיין רשעות ביוויזין ער דאר אך גיטאן אונ' ניט וואלין מיט
ציאין אם לא בעלי זצ"ל אים מוזין פר שפרעכין וויל אים ב'
למאה געבין פון-אלים דאש ער איין קאפט אודיר פאר קאפט
וואש האט מאן טון זאלין איך האבי בעלי זצ"ל ניט מיגן
לאזין לבד ציאין משום זה יששכר אל זיין רצון מוזין מאכין
בעלי זצ"ל מיט מיר גירעט אונ' מיך אום גאמיש ווילין
גיבעטין זולט ווייטיר. ניט דראן גידענקין דען עש איזט יוא
גון ניט צו ענדרין אונ' איך האבי אים מוזין דיא האנט
געבין דאש איך עש פאר געסין וויל, אונ' בעלי מיר ג"כ צו
גיזאגט וויל ניט מער דראן גידענקין וויא וואול מיר פון דיא
ה"כ וויניג גיהאלטין האבין וויא מיר אך פון אל דען מעות
ניט מער אליש דען איינין ח"כ ביצאלט ביקומן, דיא אנדרי
האט ער אלו זיין יד גילייקניט¹⁾ אונ' האט אונש נאך כמה
מאות הוצאות גיקאשט אלזו בעלי זצ"ל עש"ק להארבורג
גיקומין אונ' שבת לשם גילעגן ביוקן מ"ש דיא פאשט
מחארבורג אפ פארט אונ' האט מיר מהארבורג גישרובן איין
גדול כתב אייטיל תנחומה דו מיך דאך זולט צו פרוידן
געבין הש"י ב"ה ווערט אונש אליש במקום אחר ווידר ממלאה
זיין וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' בעלי זצ"ל לק"ק פ"פ אן

1) seine Unterschrift verläugnet.

גילאנגיט אונ' זולכין גוטי יריד גיהאט אליש ער כל ימיו ניט
גיהאט האט, ובאותו יריד כמה אלפים פאר דינט וואר פיר
דען היכשטין גידאנקיט דער זיין גינאד אונ' באריטהערציקייט
ניט פון אונש אפ גיטאן אונ' אלי צייט צו דער מכה איין
רפואה גשיקט הנם איך מיר באותו פעם גידאכט דאז קיינר
בעולם איזט דער מער דאגות אונ' אינרליכי זורג העט אליש
איך אונ' ניט ביטראכט דאז דיא גנצי וועלט איזט פול פיין,
איין אידריר פינט דאז זיין, גלייך איין פילוסופיא איזט גיוועזן
וועלכיר אויף דער גאס איזט גנגין ביגענגיט אים איינר פון
זיין גוטי פרינט וועלכין ער גריסט אונ' פראגיט וויא עש אים
גיט דער פרינט דאנקיט אים אונ' זאגיט מיין ליבר פרינט
עש גיט מיר זער שלעכט איך האב מער זורג אונ' אן לעגינש¹)
אלש איינר אין דער גנצי וועלט זוא זאגט דער פילוסופיא
נון מיין גוטיר פרינט ווען דוא ווילט זוא קום מיט מיר אויף
דען טאך זוא וויל איך דיר אלי הייזיר אין דער גנצי שטאט
וויון אונ' וויל דיר זאגן וואו איין אידיר הויז פאר צרות
אונ' און גליק שטעכט אונ' ווען עש דיר בלייבט זוא נעם
אל דיין צרות אונ' ווערף עש מאנקן אלי דען צרות אונ'
נעם דיר אייניש ארויז וואו דוא ווילשט פיל לייכט קאנשטו
וואש פינדן דאז דרך פאר גניגט אלזו גינין זיא צו זאמין
אויף דען טאך דער פילוסופי' ווייזט אן זיין פרינט אין דיין
הויז דאש אונגליק אונ' יענים הויז איזט יענים און גליק פוא
נון אלזו וויא איך דיר גיזאגט האב אלזו האט דער זיין
פילוסופי' פרינד גיזאגט איך זיך דאך וואול דאז איין יעדיר
הויז אונגימאך אונ' צרות שטעקט זוא פיל אונ' פילייכט
מער אלזו דאז מייניגי איך וויל דאז מייניגי האלטן אלזו איזט
אונזיר מענשליכי גידאנקן דאז איין אידריר מיינט דאז ער
אן מיינשטין צו ליידין האט דארום איזט ניקש בעשור אליש

1) Anliegen.

דיא גידולט דען ווען גאט דער אלמעכטיג וויל קאן ער
אליש גאר באלד פון אונש אפ נעמין, נאך דער זעלבי צייט
איזט אבי זצ"ל גאר קראנק גיוועזן בחולי ציפורלי¹⁾ בטוב
תקראו אביר איזט איין קרענק צו זיינן טוט גיוועזן אונ'
אן גיפאנגין צו גישוואלין איזט יוטר אליש רביעי²⁾ שנה מוטל
על ערס דוי גלעגין מיר זענן אלי נכט ביא אים גיוועזן אופט
ביזקין מיטר נכט דאו מיר אלי מאלט גימיינט האבין אים
דאו ענד אפ צו ווארטין לבסוף וויא ער נון בלדי אן דער
צייט איזט גיוועזן דאו המקום ב"ה אים האט אויז דען
צייטליכן אינש איביגי נעמין וואלין אלזו פעס אחד בלילה
דאו מיר בעלי זצ"ל אונ' איך ואמי תי יחדיו זיטצין איזט
עש גאר שפאט אין דער נכט גיוועזן אונ' איך בין הויך
מעוברת גיוועזן זוא האט אמי תי גימאכט דאש איך עס
בעלי זצ"ל זענן אהיים גנגין וויא מיר און גיפער איין
שעה זיין גילעגין קומט אימיץ³⁾ אויז אבי ז"ל זיין בית צו
קלאפין בעלי זצ"ל זאל דאך תכף לבית אבי ז"ל קומין, נון
זענן מיר גיוואונט גיוועזן דאו זאלכיש גאר אופט גישעהין
איזט אלזו האט בעלי זצ"ל ניט ליידן גיוואלט דאו איך זולטי
מיט גין אונ' מיך איבר רעט דאו איך זולט ליגן בלייבין
ווען ער זעך דאו עש ח"ו נוט³⁾ העט וואלט ער נאך מיר שיקן
איך האב מיך איבר רידן לאזן אונ' בין ליגן גיבליבן אונ'
תכף הארט אין גישלאפין וויא נון בעלי זצ"ל לבית אבי קומט
איזט ער לזו הרגע פאר שיידן גיוועזן עש איזט לערך אום
מיטר נאכט גיוועזן בעלי זצ"ל האט ניט ליידן וואלין דאו
מאן מיך זאל אויף וועקן אונ' גיזאגט ווער צייט גינגוגין ווען מן
מיך אין ב' או ג' שעות [ערשט] אויף וועקט אביר וויא איך
אין מיין בעשטיין שלאף בין גיוועזן קומט עטוואש ג' פעמי' אן

1) Zipperlein = Podagra 2) Jemand 3) Noth.

מיין טיר צו קלאפן אליש ווען דאז ננצי בית זולט אום
 פאלין איך שפרינג תכף אויז בעט הרויז אונ' פראג תכף
 ווער דאר קלאפט אביר אין קול ואין עונה איזט קיינר דער
 ענפירט זוא ווערף איך תכף מיין ראב¹⁾ איבר אונ' לאף בבית
 של אבי זצ"ל וואר איך גיפונדין וויא שונט גידאכט נון קאן
 טאן וואול דענקין וויא מיר איזט צו מוט גיוועזן אונ' וואז
 פאר צער מיר יחדיו גיהאט האבין אביר וואש האט אליש
 גיהאלפן האב מיין ליבן פאטיר מיסין²⁾ מוזין וועלכיר אביר
 בשם טוב ובשיבה טובה גישטארבין איזט ד"ר טבת גיוועזן
 ושכך חיים לנו ולכל חי האב מיך לנגי צייט ניט קענין צו
 פרידין געבין ביזקין דאז מיר המקום ב"ה לאחר שלושים איין
 יונגין זון בישערט האט אונ' זיין נאמין ליב איזט ווידר גיבארין
 ווארדין אביר שיינט זיין גיבורט אן גיצייגט פיל ווידר
 ווערטיקייט דען אליש ער אויף דיא ביטריפטי וועלט גיקומן
 ביז ד"ר שעות אליש גילעגן אונ' גיקרעכטיש³⁾ דאז המילדות
 אונ' אלי ווייבר ניט אנדרשט גימיינט דאז מאן דאז קינד
 ווערט ניט קענין אויף ברענגין, אביר דען ליבין גאט דען
 האט עש זוא גיפאלן דאש דאז קינד אלי טאג זיך גיבעשירט
 אונ' אויף גיוואקסן דאז איך מיך אלזו מיט דען קינט אלזו
 אן שטאט מייניש ליבן פאטיר גיטרישט האב, אונ' בין זער
 ארפרייאט מיט דען זון גיוועזן, מייני ליבי מושיר איזט מיט
 ג' יתומים זיטצין בליבן אבי זצ"ל האט דאך אמי תי' איין
 כתובה מן מ"ז מאות ר"ט אונ' איין אידריר יתום לערך ד"י
 מאות ר"ט אונ' דיא יתומי' העטין כער גיהאט אך ורק זענין
 יותר אלש אום אלף ר"ט גיקומין וויא איך אפשר נאך שרייבין
 ווערדי בעלי זצ"ל גיסי ר' יוסף סג"ל האבין ניקש ביגערט
 צו ירשון וויא וואול זיא איין אידריר שטר חצי חלק זכר
 גיהאט האבין דאך זיך דאר נאך ניט ביגערט אום צו זעהן

1) Robe = Kleid 2) missen 3) gekrächzt = gestöhnt.

אונ' אליש פאר אמי תי' אונ' אירי יתומי' שטין לאזין אונ' בעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סגל האבין אחי ר' וואלף א' שנה דאר נאך אליש אבי זצ"ל גישטארבין איזט איין קנס גיליגט עם בת של אברהם [יאקב 1.] ליכטין שטאט איזט גאר איין חשוביר וואקריר מאן פאר נאנט¹⁾ גיוועזן איזט עד יום מותו פרנס הסדינה גיוועזן אונ' מופלג בעשירות גיוועזן אביר לבסוף האט ער מחלוקת גיהאט עם בנו חורגו ר' אברהם ל"ש²⁾ דאו ער סוף ימי יורד מנכסיו גיוועזן גיסו ר' יוסף סג"ל איזט עם אחי ר' וואלף אויף דען קנס מאלט³⁾ גיצאגן אונ' בעלי זצ"ל איזט עמו דיא אנדרי לייפציגער מעס אויף זיין התנה גיצאגן עם יששכר וועלכיר באותו פעם משרת אצלינו גיוועזן אונ' גיסו ר' יוסף סג"ל ובעלי זצ"ל אליש אויף איר אייגני און קאשטין גיצאגן אונ' אמי תי' קיין פרוטה הוצאות להשבון גיבראכט, גיסו ר' יוסף סג"ל בבואו עם החתן מקנס מאלט פלאים פאר צילט פון דען קנס מאלט וויא חשוב אליש אלי דינג גיוועזן אונ' וויא הערליך אליש הער גנגן איזט דען באותו פעם איזט ר' יאקב ליכטין שטאט ע"ה נאך אין זיינר מעלה גיוועזן, נון איזט בעלי זצ"ל מיט החתן על החתנה גיצאגן וועלכיש ג"כ מיט אלי כבוד איזט פורט גאנגן אונ' בעלי זצ"ל ויודר אהיים גירויזט אונ' אחי עם אשתו נאך זמן מה לשם פאר בליבין, דאר אבי זצ"ל גישטארבין איזט האט ער אל דאו זייניגו אליש פאר שטעקט גיהאט אין יובלאטציא האט זיך בעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סג"ל מטריח גיוועזן אונ' אויז רויף⁴⁾ גימאכט אונ' הכל פאר קאפט דאו אמי תי' האט קענן דיא יתומי' אויז געבין ווען איר וואש גוטיש איזט פיר קומין וויא אך ניט לנג דאר נאך האבין זיא אחותי משה תוך לייפציג פאר קנסת עם בנו הקצין מיז

1) bekannt 2) vgl. Hoek-Kaufmann, die Familien Prags 192 n. 1 3) Verlobungsmahl 4) Ausruf = Licitation.

מהור"ר מאדיל דייין¹⁾ זיין בן אונ' החתנה כאן המבורג גיוועזין איזט וויסנמליך וואו דער ר' מאדיל דייין פאר איין איש חשוב גיוועזין איזט ואשתו פעסלי²⁾ הצנועה אשר אין דוגמתה בכל העולם בוודאי זינטר אמהות שרה רבקה רחל ולאה זיין גיוועזין ממש קיין אשה גיוועזין דיא אירש גלייכין גיהאט האט אין פרומקייט וחסידות ובפרט דאז זיא איין אשת חיל גיוועזין אונ' המו"מ גפירט ובעלה ובניו רייכליך מחיה גיוועזין זוא וואול תוך וויין³⁾ אליש דאז זיא צו ברלין גיוואונט האבין דען הקצין מהור"ר מאדיל איזט אלי צייט איין בעטליגדיגור מאן גיוועזין דער וויניק מו"מ האט טון קענין דאך איין חכם מחוכם ע"ה גיוועזין דאר דיא גנצי וועלט האט ווישן פון אים צו זאגן אונ' איזט אך זער אן גינעם גיוועזין אצל הקורפירשט יר"ה מבראניבורג⁴⁾ וועלכר פעם א' גיוואנט באם דען מאן זיין פים זוא ווערין אליש זיין קאפף איזט זוא העטי ער קיין גלייכניש, ער אונ' זיא זענין תוך ברלין תוך עושר וכבוד גישטארבין עש איזט חירושי צו לייאן גיוועזין אין דער צוואה דיא זיא ע"ה גימאכט האט, מאג ניקש דער פון שרייבין דער זיא לייאן וויל קאן זיא נאך בייא אירי קינדר פינדין דען זיא בוודאי זעלבי ניט האבין הין וועק גיווארפן, נון איזט נאך מיין יונגשטי שוועסטיר רבקה נעביך איבר גיבליבן וועלכי צווארין אך גאר איין גוטין שידוך גיטאן אונ' גיקראגין בנו של גיסי ר' ליב בון וועלכיר ע"ה גאר איין וואקריר מאן גיוועזין אונ' כמה שנים פרנס תוך המדינה גיוועזין אונ' אך איין היפשן עושר גיהאט וועלכיר ר' ליב הנ"ל עם בנו ר' שמואל סג"ל לכאן גיקומין אונ' החתנה כאן גימאכט אונ' אליש בכבוד תוך ששון ושמחה נגמור

1) s. Kaufmann, die letzte Vertreibung 211 2) Ib. 212 n. 2. 3) Vor der Vertreibung von 1670 s. ib. 87 n. 2. 4) Ib. 211.

גיוועזן, מאן האט מייניר ליבי פרומי מוטיר ניש אן גיוועהין
 אן איר חתנות מאכין דאז זיא נעביך איין אלמנה גיוועזן
 איזט אך ורק האט אליש זוא בכבוד אונ' הערליך צו גאנגין
 אלש ווען אבי זצ"ל נאך גילעביט העט אונ' איזט קייניר מן
 עיקורי' הקהילה אויז גיבליבן דער ניש איר לכבוד גיקומין
 ווער, לאחר החתנה איזט גיסי ר' ליב סג"ל ווידר לביתו
 גיצאגן אונ' קיין חצי שנה דאר נאך הולך בדרך כל אדם
 איזט צווארין אין עשירות ובשם טוב גישטארבין אביר דאר
 נאך איזט גיסי ר' שמואל בון עם אחותי לבון גיצאגן צו
 וואונין לשם בנחלת אביו זצ"ל אונ' אך וואול לשם גיוואונט
 אונ' איין אידרין גרויש גטיש גיטאן, האבין אים אך צום
 פרנס במקום אביו ז"ל גימאכט אביר איזהו שנים דאר נאך
 מלחמה עם מלך צרפות יר"ה קיסר יר"ה והאלאנד גיוועזן
 זענין צרפתים פאר בון גיקומין אונ' בון אין גינומין¹⁾ אונ' זיין
 הויז נחלה מאביו ז"ל עם שארי הייזר אליש פאר שרפת אונ'
 גיפלינדירט גיווארין אלזו ער נעביך אום כל אשר לו גיקומין
 אונ' האט זיך ניש לענגיר לשם קענין אויף האלטין אלזו ער
 להמבורג גיקומין ווער פיל פון צו שרייבין וויא ער ווידר
 צו רעכט קומין איזט, אונ' ווידר בעו"ה צורוק קומין איזט
 ניקש נומץ לכאן צו שרייבן ער איזט נעביך איין רעכטיג
 פרוימר מענש אונ' איין גרושיר ירא אלהי הש"י ב"ה וויל
 אים אונ' כ"י אויז אל אירן צרות העלפין אונ' זייני קינדר
 אך דיא תוך עושר וכבוד זיין גיבארין אונ' ארצאגן אך אויז
 געבין גיווארין, אונ' טייליש בעו"ה דאז גליק גאר ניש גיוואלט
 הש"י ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו וויל זיך דאך ווידר איבר
 אינין אלין מרחם זיין על זה נאמר עש זאל זיך קייניר גליקזעליג
 נענין בזקין דאז ער גישטארבין איזט וויא איין מעשה הירוף
 פאלגין ווערט עש איזט איין מאלט איין מעכטיגער מלך גיוועזן

¹⁾ 1689 im dritten Raubkrieg.

דער האט בייא זיך גיהאט אן זיין הויף אלי צייט איין פילוסופיא
 דער האט גיהייסן סאלען¹⁾ דער מלך האט פון דען פיליסופיא
 גאר פיל גיהאלטן וויא דער זעלבי אך באמת איין גרושיר
 הכם גיוועזן איזט איין מאלט גיט דער קיניג קרעזיש²⁾ הן
 אונ' לאט זיך אן טוהן בבגדי המלכות אונ' לאט זיין גנצין
 הויף האלמונג אין גרושיר פראכט בייא אים קומין אויף צו
 ווארטן אלי אין אירי בעשטי קליידר אונ' לאט זיין בעשטי
 אבנים טובות דאר הן ליגן אונ' אל זיין אוצרות עפנין אלזו
 לאט ער זיין פיליסופיא סאלען אך רופין דאו ער זאל צום
 מלך קומין וויא נון סאלען צום מלך קרעזיש קומט איזט ער
 כורעים ומשתחויים פאר דען מלך וויא זיך דאש גבירט אלזו
 זאגט דער מלך צו דען פילוסופיא מיין ליבר סאלען האשטו
 אך וואל אפזורפירט³⁾ אל אונזיר עושר אונ' כבוד אונ' זאלכי
 גרושי הערליכקייט, אויב האשטו וואול דיין לעבי טאג איין
 גליקליכירן מענשן גיזעהן אליש איך בין זוא זאגט דער
 פיליסופיא צום מלך מיין גינעדיגר קיניג איך האב אליש וואול
 אופסערפירט אביר איך קאן דיך דאך ניט זוא גליק זעליג
 ישעטצן אליש איין בורגיר צו אטען גיוועזן איזט דער זעלבי
 גיהאט צעהן קינדר וועלכי ער בייא זיין לעבין וואול ערצאגן
 אונ' איזט גאר איין רייכיר מאן גיוועזן אונ' זייני קינדר אלי
 מיט ערין צו גרושי לייט גיגעבין ער אונ' זייני קינדר האבין
 דען פאטיר לנד גרושי טרייא אונ' דינשט גיטאן אלזו ניט אליינט
 דאו זיך דער בורגיר צו אטען האט אין גרושי אישטימציא⁴⁾
 גיזעהין דעסין גלייכן האט ער זייני קינדר ביזקין אין זייניר
 הויבי עלטיר אין גרוישן הערליכקייט אונ' רייכטום אונ' ער⁵⁾
 גיזעהין אונ' אלזו גליקליך גישטארבין דען זעלבין שאמץ⁶⁾ איך
 גליקליכר אליש אירי קיניגליכי מייאשטאט, עש איזט צוואהרין

1) Solon 2) Crösus 3) observirt 4) Aestimation 5) Ehre
 6) schätze.

נים אהן¹), דער קיניג בויצט גרושי רייכטום הערליכקייט אונז
 ער, אביר אירי מייאשטאט זענין נאך איין יונגיר קיניג מאן
 ווייס נים וויא זיין ענד ווערט זיין, עש קענט זיין דאש איין
 אנדיר קיניג אודיר אנדיר פירשט מיט דען קיניג אין מלחמה
 פיריטין אונז אין ביצוואונגין אונז אים פון זיין רייכטום לנד
 אונז לייט הין וועק יאגישין אונז אין פילייכט גאר אום זיין
 לעבין ברעכטישין וואז²) ער עש דען פאר גליקליך דאר זיין
 ענד דאך גאט פאר זיין, זער מיסראביל אונז און גליקליך
 ווער, זוא זאגט דער קיניג קרעזיס סאלען וואז גירענקיט איר
 אייך דאז איר איין פרוואט פירשון מיט זיינר גליקליכקייט
 פאר אונזרי מייאשטאט ארפאר ציאיש איר קיניגליכי מייאשטאט
 זאגט סאלען ווייל יעניר גליקליך גישטארבין איזט אונז עש
 זאל זיך קיינר ריטין ביז דאז ער זיין ענד זיכט, עש קאן זיין
 אונז איזט צו ווינשין דער קיניג אין זיין גליקזעליגקייט קאן
 ביז אין זיין ענד בלייבין עש קאן אויך זיין דאז עש גין קאן
 וויא איך דעם קיניג שוין גיזאגט האב אלזו ארצירנט זיך
 דער קיניג זער אונז נעמיט זיין גילדינן שטאב אונז שטויסט
 סאלען דאר מיט הין וועק אונז ביפעלט אים נימיר מער אן
 זיין הייף צו קומין, אלזו איזט דער גוטי סאלען הין וועק
 גאנגין, עש איזט איין עטליכי יאר אן גישטאנדין דאז דער
 קיניג קרעזיס אין זיינר הערליכקייט אונז גליקזעליגקייט איזט
 אלזו פארט גילעביט אונז אן זיין [גוטיין] קלוגין פלוספיא נים
 מער גיראכט אביר צייט לנג דער נאך האט דער קיניג קרעזיס
 איין שטרייט ביקומן פון וועגין עטליכי גרעניץ ליידונג אביר
 עש האט נים לנג גיווארט דאז דויר שטרייט איזט צום
 בלוטיגין קריג אויז גישלאגין וועלכיר איין עטליכי יאר גיווערט
 אביר ענטליך קרעזיש דען קורצין ציאיש³) מוזין אונז דיא
 שלאכט פאר לארין אונז זיין קיגן פארט⁴) איין אנדריר קיניג

1) nicht ohne 2) F. ווי = weiss 3) den kurzen =
 den kürzeren ziehen 4) Gegenpart.

דען קרעזים [גיפאנגין גיגומין נאכדעם דער זעלביגי קיניג
 קרעזים] זיין גנץ לנד האט אין גיגומין אונ' אליש וואול
 ביזעציט איזט ער מיט דען גיפאנגינין קיניג קרעזים ווידר אין
 זיין לנד גיצאגין אונ' זייני ראט אונ' קריגש אויברשטין האבין
 ראט גיהאלטין איבר דען קיניג קרעזים וואו מאן זאל אים
 פאר איין שויט אן טון אלזו האבין זיא ענטליך אים אלי איין
 טרעכטיג צום פייאר פאר דאמיט, דאז טאן אים פאר ברענין
 זאל אלזו איזט אלי צו ריסטונג צו איין זולכין גרוישן ווערק
 גימאכט גיווארין אונ' גאר פיל פאלק פון ווייט אונ' זייט דאר
 צו גיקומין צו זעהין דאז טאן דען מעכטיגין קיניג קרעזים
 פאר ברענין זאל, אלזו איזט איין גרוישר שייטיר הויפין פון
 האלטש גימאכט גיווארין אונ' דאר בייא אליר הנט גיפאלסימירטי
 אילין¹⁾ אונ' וואול ריכנדי זאכין גישטאנדין דיא צו גלייך מיט
 דען קיניג קרעזים זולטין פאר ברענט ווערין דאר ווארטין²⁾
 ער קיניגליך זולטי פאר ברענט ווערין אונ' דער אנדרי קיניג
 דער קרעזים האט איבר וואונדן דער איזט אים פענשטיר
 גילעגין אונ' צו גיזעהין דאז טאן דען קרעזים צו זייניר פאר
 ברענונג גפירט האט, וויא טאן נון דען קרעזים אלזו פירט
 זא ווערט ער זיינין גיטרייאין קלונין פיליסופיא אין גידענק
 דאז ער אים גיזאגט האט עש זאל זיך קייניר גליקזעליג
 שעטצין אי ער גישטארבין איזט, אלזו פנגיט ער ביטירליך
 אן צו רופין אונ' צו שרייאין אה סאלען וויא וואר האשטי
 גיזאגט דאז זיך קייניר פאר זיין ענד זאלי גליקליך שעטצין,
 דער קיניג דער אים דאז ווארטי באד זונדיר וואשיר האט
 לאזין צו ריכטין איזט אים פענשטיר גילענין אונ' גיהערט
 דאז קרעזים זא ביטירליך גירעט אונ' גישריאין אלזו זייני
 דינר וועלכי בייא אים גישטאנדין גירופין דאז זיא פלוקס³⁾ לאפין
 אונ' זאגין טאן זאל אלזו בלד דען קרעזים נאך איין מאלט

1) gebalsamirte Oele 2) derwarten = erwartend =
 da 3) flugs.

פאר דען קיניג ברענגן וועלכיש אלוו פארט¹⁾ גישעהין איזט,
וויא נון קרעזיס פאר זיין איבר ווינדיר קומט פאלט ער אויף
זייני קניא דער קיניג הייסט אין אויף שטין ער העט וואש
מיט אים צו רידן אונ' פראגט אים מיין קרעזיס מאן האט
דיך אין דינר שויטש נוט²⁾ גפירט וואז האשטו גירעט אונ' זוא
ביטירליך גישריאין אלוו פאר צילט ער אים אליש מיט זיין
פילוספיא סאלען, וועלכי ריד ער אביר אלי פאר אכטיג אונ'
אין פון זיך גישטויסן אונ' אין זינר הופארט אונ' ביז ווערקין
פאר בליבין, ביז אין דיזור אגן בליק דאז איך דיא שוטיש
גויט האב פאר מיר גיזעהין דאר האב איך אן מיין גישריאין
קלוגין פליסופיא גידאכט דאז זיך זאל קיינר גליקזעליג פאר
זיין ענד שאטצין אונ' אויז גרושיר שוטיש אנגשט דיז
עטליכי ווארט אים צו גירופין דער קיניג האט זולכיש גינעדריגליך
אונ' ארבארמליך אן גיהערט אונ' גידאכט קרעזיס איזט איין
מאלט אך איין גרוישר קיניג גיוועזין אונ' גאט האט אין
מיינר האנט גיגעבין ווער ווייס איך בין דאך אך נאך ניט
גישטארבין עש מויכט מיר אך איין מאלט זוא גין אונ' האט
דען קיניג קרעזיס ווידר בינגעדריגט אונ' אים זיין לעבין אונ'
לנד אונ' לייט ווידר געבין, דארום ווען עש אונש מענשין
שונט גנץ וואול גיט זולין מיר זיך ניט איבר נעמן אונ'
אונש גידענקין דאז מיר ניט ווישין וויא אונזיר סוף איזט
אודיר זיין ווערט אלוו וויא מיר אויז דען מעשה גילייאייט
האט, נון אמי תי' האט איר קינדר אלי נון גיהאט אויז געבין
תוך עושר וכבוד אונ' אין אלי פאר גניגליכקייט דאז אבי
זצ"ל גישטארבין איזט אמי תי' לערך מ"ד שני' אלט גיוועזן
אויב איר צווארין אונטרשידליכי גושין פארטייאין זענין פיר
גיכומין דאז זוא העט ווידר איין מאן נעמין קענין דאז זוא
ווידר אין גרויש עשירות גיכומין ווער אביר דיא ליבי פרומי
פרא זיך ניא מאליש דרין ביגעבין וואלן אונ' ליבירשט אלוו

1) allsofort 2) Todesnoth.

זיטצין בלייבין אונ' מיט דען וויניק וואו זיא נעביך נאך האט
איבר ביהאלטין זיך אליינט אין אירי שטיליקייט ביהאלפין
אונ' זיך מיט דען וויניק זויבר אונ' שען ארנערט אונ' דאך
אין איר אייגן הייסכין גיוואונט אונ' איר גרושי מיט ביא
זיך גיהאט אונ' גירואיג אונ' וואול גילעביט אונ' איזט צו
ביטין דעם גאט יוא שטראפיט דיא זעלביגי פרא דאז זיא
אירן ערשטין מאן ח"ו פאר לירט דער זעלבי וואלי דאך דער
גיטיגי גאט אך זיא איין דיעה אין געבין, זוא פאר גניגליך
אליש דיא ליבי פרא לעביט אונ' זוא פיל גומיש אליש זיא
פון דען ביזילכן טוט אונ' וויא גידולדיג זיא אין אלים איזט
וואש איר השי" ב"ה צו שיקט ווער פיל פון צו שרייבין אונ'
איזט זוא בכבוד זיטצין בלייבין השי" זאל געבין דאז זיא עש
זאל אויז פירין עד ביאת משיחנו דיא פאר גניגליכקייט דיא
מיר קינדר אונ' איר עניקליך פון דער ליבי פרא האבין איזט
ניט צו רידין השי" ב"ה וויל זיא עד מאה שני גיוונד לאזין,
לאחר זה האבין מיר בתי הנה תי פאר קנסט עם בנו של
גיסי מהור"ר אברהם סג"ל¹⁾ זצ"ל אויב מיר דען שידוך נון יוא
גערין אודיר ניט גערין גיטאן האבין זוא איזט עש דאך פון
השי" ב"ה בישערט גיוועזין, דען חמותי ע"ה האט עש האבין
וואלין, נון איזט עש גנגין נגד יריד פ"פ אן מיין אלזו איזט
בעלי זצ"ל לשם גיצאגין גם ר' יוחנן אונ' ר' מענדיל אונ'
ליב גאשליר²⁾ אלזוא וויא היריד אויז איזט גיוועזין אלזו האבין
זיא תכף מפ"פ אויף לייפציג גיטוט וויא זיא נון נאך ק"ק
פולדא זיינין גיקומין אלזו איזט ר' יוחנן דאר קראנק גיווארין
אונ' אין ד' ה' ימים גישטארבין בעלי זצ"ל אונ' ר' מענדלי
גם ליב גאשליר האבין וואלין יחדיו ביא איהם בלייבין אביר
דער פרומי חשובי ר' יוחנן ע"ה האט עש ניט ליידין וואלין

1) Samuel, Sohn des Abraham Hameln 2) Ueber die
Familie Goslar in Halberstadt vgl. Auerbach, Geschichte
der isr. Gemeinde H. 100 f.

אונ' זענן אלזו נאך לייפציג גיצאגן בנו ר' אהרן איזט אזל אביו גיבליבן וועלכיר מיט אים לק"י¹⁾ גיצאגן אביר איאיר זיא ללייפציג קומין זיין האבין זיא בעו"ה הבשורה רעה פאר נומין דאז ר' יוהנן ע"ה טוט איזט, נון קאן מאן וואול גידענקין וואש פאר איין ארשרעקנים מנקין דיא לייט גיוועזן איזט, אלזו האט זיך אך תכף תוך לייפציג גיליגט ר' מענדלי בן מהור"ר מיכיל שפיאר מק"פ פ"פ אונ' איין ז' ח' יו' גילעגן אונ' בעו"ה ג"כ גישטארבין, וואש פאר איין בהלה אונ' מהומה אין לייפציג גיוועזן איזט לייכט צו גידענקין מיר האבין אלי דיא ביטריפטי צייטונג להמבורג ביקומין לא די דאז זיא דיא צרה מוויזן פאר זיך זעהין דאז דער יונגי וואקרי מענש וועלכיר נאך קיין ד"ד שניי אלט איזט גיוועזן זוא לירירליך פון דער וועלט גיקומין איזט, אך ורק חמור ר' משה בר"נ איזט ג"כ תוך לייפציג גיוועזן אונ' ניט גיוואושט וויא ער אין צו קבר ישראל קריגט דען איזט זער ביז אונ' מסוכן תוך לייפציג גיוועזן לקצר מיט גרושי מיא ושתדלנות אונ' גרויש ממון האבין זיא משתדיל גיוועזן דאז מאן המת האט הין וועק גפירט, אלזו האבין זיא המת נאך דעסויא גפירט וועלכיש דיא נעגשטי קהילה מלייפציג גיוועזן איזט ו' פרסאו' מלייפציג האט יותר אליש אלף ר"ט גיקאשט אונ' האבין נאך גאט גידאנקיט דאז זיא אין האבין אויו לייפציג ביקומין, צווישן דעסין האט זיך בעלי זצ"ל אונ' ליב גאשליר ג"כ בלייפציג ממש צום טוט גיליגט אונ' גאר קראנק גיוועזן אלזו איזט ליב גאשליר ובעלי זצ"ל מיטין אויו דער מעס זיך פירין לאזן קראנקיריהייט נאך האלבירשטאט בעלי זצ"ל האט בייא זיך גיהאט משה שנויטהאן אונ' יששכר וויא זיא זענן נאך האלבירשטאט גיקומין איזט בעלי זצ"ל גאר קראנק גיוועזן דאז מאן אין האט מייאש גיוועזן אלזו האטיששכר אן מיך גישריבן אונ' גיטרישט איך זולט מיך ניט ארשרעקין עש ווער זוא גיפעהרליך

1) Frankfurt.

ניט אונ' יששכר האט בעלי זצ"ל זוא לנג גימזערט¹⁾ דאו ער
 הכתב האט מזיין חתמן אביר דאר האט אייניר זולין איין חתימה
 זעהין, קיין מענש דער איין אות האט ארקענין קענין נון קאן מאן
 וואול דענקין וויא מיר אונ' מייני קינדר זיין צו מוט גיוועזין דען
 בריף האב איך אן ערשטין טאג שבועות ביקומן אן ע"ט
 זענין אל אונזיר ב"ב מלייפציג אהיים קומין אונ' בעלי זצ"ל
 ניט, קאן מאן וואול דענקין וואש מיר פאר בהלות האבין אין
 גינזיגן אפי' קיין בריף ביקומין אלי ב"ב וויא זיא קומין זיין
 איאר זיא אין אירי הייזיר. קומין זיין זיא אלי צו מיר קומין
 אונ' מיך גיטרישט זולטי מיך צו פרידין געבין עש ווערט
 אליש גוט ווערין אונ' איר בעשטיז גירעט דאש זיא מיך
 האבין וואלין צו פרידין שפרעכין אביר וואש האט עש מיגין
 העלפין, מאן קאן וואול דענקין וויא מיר איין יום טוב גיהאט
 האבין, נון עש איזט י"ט גיוועזן האב ניקש טון קענין אביר
 תכף איסור חג מיו"ט האבי איך תכף גינזמן בני ר' מרדכי
 סג"ל אונ' יאקב בנו של ר' חיי' פאלאק אונ' חוה דיא האב
 איך להאלבירשטאט גשיקט אויב זיא בעלי זצ"ל נאך לעבינדיג
 פינדין מויכטיג, איך האבי גאט זייא עש און פאר ווישין לאזין
 פאשטין לערנין ושאר זאכין מיט תשובה תפילה וצדקה
 גיטאן זוא גוט איך גיקענט האבי, המקום ב"ה האט זיך אך
 מרחם גיוועזין אונ' בעלי זצ"ל גיהאלפין דאו ער איין ביזלכין
 איזט צו רעכט קומין אונ' האט איין וואגין פאר זיך לאזין
 דינגין ער איזט אצל ר' איציק קירך האן בהאלבירשטאט
 גיוועזין האט אים איין בעט מיט גיגעבין דאו ער זיך אים
 וואגין האט ליגין קענין אונ' נאך איין וואגין דאר זייני ווארטירש
 זענין אויף²⁾ גופארין, בייא אים אין זיינין וואגין איזט ניקש
 מעהר אליש אייניר גיזעסין דער נאך אים גיזעהין האט אלזו
 איזט בעלי זצ"ל קראנק אונ' קימירליך לביתו קומין אביר

1) s. oben p. 159 n. 3 2) darauf seine Warter gefahren.

מיר האבין דאך אלי דען ליבן גאט היכליך¹) גילובט אונ' גידאנקיט שנתן לנו ולא לעפרא המקום ב"ה האט אים זיין לעבין נאך ו' שני' פאר לענגירט אונ' נאך ב' קינדר אונ' געבין וויא פאלגט ווערט אביר איך האב פאר געסן אונ' העט זולין פיל פריאיר שרייבן מן מיתות של חמי זצ"ל וועלכי פיל פריאיר איזט גיוועזן אליש בעלי זצ"ל פון זיינר קרענק מליפציג גיקוכין איזט וואל ג' שני' ויותר צו פארק²) אליש חמי זצ"ל איזט קרנק גיווארין אן וועלכיר קרענק ער אך גישטארבין איזט אלזו האט מאן לבעלי זצ"ל גישריבן הנה אביך חלה³) אלזו איזט ער תכף זיך פונה מכל עסקיו גיוועזן אונ' איזט להנזכיר בעצמו גיצאגן לבקר אביו בהליו אונ' איזט וואל ג' שבועות לשם גיוועזן חמי זצ"ל אליש איין מאן פון שמונים שנה דעם זייני כוחות אני דעם פאר גנגין זיין האט גימיינט ווערט שטראקס שטערבין ווען ער נור בעלי זצ"ל זעהן ווערט דען בעלי זצ"ל זיין יונגשט קינד גיוועזן אונ' אים זער גיליבט כי בן זקוני' הוא לו⁴) אביר אליש חמי זצ"ל גיזעהן דאז בנו ר' חיים ג' שבועות איזט אצלו גיוועזן אונ' עש האט המקום נאך ניט גיפאלין דאז ער אין העט צו זיך גינזמין זוא זאגט חמי זצ"ל מיין זון איך האב דיך לאזין היר הער קומין בין אין מיינונג גיוועזן דוא זאלשט בייא מיי ענד זיין אביר דוא בישט איין גרושיר בעל מו"ט אונ' בישט שונט ג' שבועות בייא מיר גיוועזן דוא האשט דאז דייניגי גיטאן איך ביפעל מיך צו גאט ציא דוא אין גאמיש נאמין ווידר אהיים לביתך אויב בעלי זצ"ל שוינט זיך דרין גיווייגירט האט אונ' אצל אביו בלייבן זוא האט דאך אביו אויף אים גוזר גיוועזן דאז ער האט מוזן אהיים ציאן דיא אנדרי קינדר דיא אצלו גיוועזן זיין זענן אך ווידרום לביתם גיצאגן איאיר בעלי זצ"ל איזט לביתו גיקומין איזט דיזוש גישעהין מיין

1) hühlich 2) zuvor 3) 1. Mos. 48, 1 4) ib. 37, 8.

בעט דאר מיר זענן אין גילעגן גלייך קיגן איבר איזט נאך
 איין קליין בעט גיוועזן דאר מיין קינדר זענן אין גילעגן,
 אלזו איזט בתי הנה תי דארין גילעגן איזט איין מאטכין
 מן י"א שנים לערך גיוועזן אלזו בין איך למחרת צו שומר
 לבוקר אויף גישטאנדין אונ' שולין גאנגין¹⁾ אלזו קומט דאו
 קינד בתי הנה תי פון דער קאמיר אראפיר²⁾ צו לאפין
 ארשראקניר הייט אונ' זיך נעביך פאר גרושי ארשרעקנים ניט
 ריגין³⁾ קאן, דאו גוינט פראגין, הנה וואש שאט⁴⁾ דיר ווארום
 זיכשטו זוא ארשראקין ארויז זאגט דאו קינד איך גאט איך
 בין אויף גיוואכט אונ' האב וואלין זעהן אויב דיא מעטה נאך
 ליגט האב איך גיזעהין איין אלטין מאן אין דעם בעט ליגן
 מיט איין גרושין בארט איך האב מיך זוא זער ארשראקין
 אונ' אויז דען בעט גישפרונגן אונ' דיא טרעפף אראפיר
 גילאפין אונ' מיך דאך נאך דען בעט אום גיזעהין האט דער
 אלטי מאן זיין קאפף אויף גיהויבן אויז דען בעט אונ' אליש
 נאך מיר אום גיזעהין, איך קום אויז דער שול אהיים איזט
 נאך איין גילישפיר אונ' גישמועת⁵⁾ מנקן מיין גוינט גיוועזן,
 איך האב זיא גיפראגט אונ' ווישין וואלין וואו דער מער איזט
 אביר האט מיר קייניר ניקש זאגן וואלין ב' יום דער נאך
 איזט בעלי זצ"ל אהיים גיקומין אונ' קום ח' יו' בביתו גיוועזן
 אלזו ער כתב' ביקומין שאביו ר' יוסף הצדיק מת⁶⁾, נון זאל
 איך שרייבן פון דער צער ובכיה דיא בעלי זצ"ל גיטאן האט
 איזט ניט צו בישרייבן תקף לאתר השבעה זיך עשרה רבני
 גידונגן אונ' איין אייגינין חדר בביתו גינומין, דאו מאן ניקש
 אנדרשט אין גיטאן האט אליש מנין גימאכט אונ' יום ולילה

1) Schulen = in die Synagoge 2) hervor 3) regen

4) schadet = fehlt 5) Gelisper = Gelispel und Geschmuse

6) Nach dem Memorbucho von Hannover starb Josef Hameln
 Sonnabend den 27. Schewat 487 d. i. den 23. Januar 1677.

ניקש אנדרשט גיטאן אליש דרינגן גילערניש, בעלי זצ"ל איזט
 דאז גנצי שנה ניט חוץ לביתו גיקומין אליש אפ גיווארט דאז
 ער קיין קדיש פאר זוימט האט, י"ב שבועות לאחר מיתות
 של חמי זצ"ל איזט גיסי מהור"ר איציק זצ"ל לווזיל¹⁾ גיוועזין
 בנו ר' שמואל לשם חתנה גימאכט אלזו איזט ער אויף קבר
 אבות להנוביר גיצאנגן אונ' זענן אלי ברידר ג"כ להנוביר
 גיקומין אונ' לבעלי זצ"ל גישריבן זאל תכף ג"כ להנוביר קומין
 אלזו איזט ער למחרת בהשכמה אויף גישטאנדין אונ' להארבורג
 גיפאהרין האט זוא פיל לייט גיהאט דאז ער מנין גיהאט
 לקצר ביוקן הנוביר קיין קדיש פאר פעלט אויב עש אים
 שונט הרבה מעות גיקאשט האט וויא ער בהנוביר גיקומין
 האט ער דיא צוואה גילייאנט איזט חידוש צו זעהן גיוועזן
 וואז פאר איין צוואה מיט יראה וחכמה אליש דאש גיוועזין
 איזט אלזו האבין זיא פאר צילט וויא חמי זצ"ל איין מיתה
 אין גינומין מיט גרושי חכמה וממש בנשיקה, וויא אל זיין
 פרומי קינדר זוא גישטארבין זיין, דען עזבון וואז חמי זצ"ל
 גילאזין האבין זיא אליש לפי הצוואה מחלק גיוועזין קיינר
 האט קיין און גבירליך ווארט ווידר דען אנדרין גירעט, בעלי
 זצ"ל איזט נור ח' יום בהנוביר גיוועזין אונ' זייני ליבי מוטיר
 גיטרשט זוא גוט ער גיקענט האט אוב ער צווארין זער אן
 אמו אן גיהאלטין אונ' זיא גערין מיט זיך להמבורג גינומין
 אביר דיא פרומי פרא קיין דיעה ניט גיוואלט אונ' זיך פון
 אירין צדיק וחסיד ניט וואלין פורש זיין בחייו ובמותו, ב'
 שני' דאר נאך איזט זיא אך גישטארבין אונ' אצל חמי צו
 קבורה גיקומין איזט איין בת פון פ"ב שני' גיוועזין לקצר
 דאז איזט זוא איין ליפ גיבענשט פאר פאלק²⁾ גיוועזין אליש
 מאן איריש גלייכין ניט פינדין השי' וויל אונש דאך איר זכות
 גיניסין לאזין אונ' ווער וואלט דאז מיר אונזיר יאר אלזו אין

1) Wesel 2) Paar Volk = Ehepaar.

גוטי אלמיר העטין צו גיבראכט, אביר עש האט דען העכשטין
 אנדרשט גיפאלין, נאך דעם איזט בעלי זצ"ל לאמשטארד'
 גירייזט אונ' איזט אים גירעט ווארין השידוך עם חתני משה
 קרומבאך¹⁾, נון בעלי זצ"ל האט זיך אל צו גישווינד גירויולפירט
 לזו שידוך וויא נאך פולגין ווערט, וויא נון הקנס איזט גליגט
 גיווארין האט עש מיר בעלי זצ"ל גישריבן, הקנס איזט תוך
 קליף²⁾ אצל מחותני ר' אלי קליף³⁾ גיליגט ווארדין דען דער
 זעלבי האט כח והרשאה מן הקצין מחותני ר' אברהם
 קרומבאך⁴⁾ גיהאט, אביר איאיר איך דיא כתבים מבעלי זצ"ל
 גיקראגין דאז בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזין האבי איך
 מצדי צדדים כתבי' גיהאט דאז מאן אונש האט מזהיר
 גיוועזין דען שידוך השמר ניש צו טון דען הנער העט כמה
 וכמה חסרונות אביר קיין יום דאר נאך קבלתי כתבי' מבעלי
 זצ"ל דאש ער הקנס גיליגט אונ' זיך תכף על הדרך לכאן
 צו ביגעבין, נון קאן מאן זיך גידענקין וואול וויא מיר איזט
 צו מוט גיוועזין אונ' וואש פאר שטחה איך מיט דעם שידוך
 גיהאט האב, נון איך האב ניקש טון קענין ביזקין דאש בעלי
 זצ"ל לביתו גיקומין דיא אנדרי שבועה איזט בעלי זצ"ל לביתו
 גיקומין אונ' אין מיינונג גיוועזין ווער אים מיט גרושי שטחה
 מקבל זיין אונ' ווערין אונש יחדיו מיט דען שידוך זער משטח
 זיין, אביר בעלי זצ"ל האט עש קונטרורי ביפונדין אן שטאט
 דעסין בין איך אים מיט גרושיר שווארמוט⁵⁾ אנטקיגן גאנגין
 אונ' קום מיין מויל קענין אויף טון בעלי זצ"ל האט מיר

1) Mose Sohn des Abraham Grumbach d. i. Krumbach-Schwab in Metz 2) Cleve 3) Elia Emmérich-Gomperz 4) Abraham Grumbach-Schwab, der Gründer der Metzger Talmudklausur (s. Revue des études juives 8, 260), war durch seine Frau Agathe der Schwiegersohn des Elia Gomperz in Cleve; seine Tochter, die gelehrte Gattin Samuel Weissbach's, des Rabbiners von Colmar schrieb 1706 cod. Gunzbourg 765.
 5) Schwermuth.

קענין וואל אן זעהין דאז מיר וואש שאט דאך ער אונ' איך
אונורי גליקליכי צו זאמין קומשט¹⁾ ניט וואלין פאר שטערין
אלזו עטליכי יום הין גאנגין דאז מיר אייניר דען אנדרין ניש
פון דען שידוך גיזאגט צווישין דעסן קריגט בעלי זצ"ל גיב
כתבי פון זיין גאר גיטי פריינט וועלכיר אים גיב שרייבט
וויא ער גיהערט העט דאז מיר וואלטין דען שידוך טון,
אלזו זולטין מיר אים השמר ניט טון אודיר מיר זאלטין ערשט
הבחור זעהין, בעלי זצ"ל איזט דאר איבר זער ערשראקן
אונ' זאגט צו מיר בעו"ה גליקליכן דוא מוזט אך דאר פון
וויסין, דען איך האב עש אן דיין און מוט פאר מערקט
אלזו האב איך בעלי זצ"ל אלי כתבי גוויזן וועלכי איך קודם
ביאתו לביתו ביקומין האבי בעלי זצ"ל זיך זער ארשראקן
אונ' מצער גיוועזן דען מאן האט אויף דען מענשן גאר צו
פיל גישריבן דען קיין הסרון בעולם האט מאן אן דען יונגן
בישריבן, מיר האבין אונש ניט גיוואושט קיין עצה צו געבן,
השידוך איזט גישעהן גיוועזן אלזו האבי איך אן מייניר
מחותנת²⁾ יאכט גישריבן גידענקיט מיך נאך ממש בזה הלשון
האב איר אונ' אלי פריינטליך מזל גיוואונשן נאך דעם גישריבן
מאהר עש ווערין אונש מצירי צדדי כתבי צו ניקומין וועלכי
אונש שרייבן דאז התן כמה חסרונות האט וועלכיש מיר
האבין וואלין עש זאל שקר זיין ובאם כן הוא זוא ביטין מיר
זער זיא וואלין התתן על הקנם מאלט כנהוג לכלתו שיקין,
ובאם דאז מיר זעהין דאז זולכי אנשי מלשיני ורוכלים שקר
האבין וויא מיר ניט אנדרשט האפין זוא ווערין מיר התתן
אין ששון ושמה אונ' אלי פאר גניגליכקייט מקבל זיין אונ'
ווערט אן השוכי מתנות אונ' כל הכבוד ניט פעלין, זולטי
עש אביר ח"ו זיין דאז עש יוא אמת איזט זוא ביטי אין

1) Zusammenkunft = künft 2) Jachet oder Agathe Schwab starb nach dem Todtenregister des Metzger h. Vereines am 19. Kislew 470 d. i. Donnerstag den 20. November 1709.

נים צו שיקן דען ווערין אונזר קינד נים זוא שייצליך¹⁾ מרמה
 זיין, אונ' שמא תאמר זיא וואלטיין זיך גידענקן בנה דאך
 צו שיקן מאחר מיר אהן דעסין זוא נאהנטי פריינד אונ'
 מחותני' שונט זיין זולכיש נים צו אכטין אונ' דאך גישעהן
 לאזין וואש שונט גישעהן איזט, אביר זולכיש טונין זיא יוא
 נים וואש זולטי מאן טון ווען עש ח'ו יוא אמת איזט מוזטי
 מאן עש מצדי צדדים פאר שמערטצין אונ' זיא קענטין אלי
 חסרונו' שבעולם אן בתי תי' הענגין, [אונד דערי שמועות יותר
 נון קאן מאן זיך וואול גידענקען] דאר מחותנת [הקצינה] יאכיש
 דען כתב ביקומין האט וויא איר דער זעלביגי אין דער נאז
 גיגריבילט²⁾ האט נון מה לי להאריך זיא האט ווידר זילזולים
 אונ' רוגז גישריבן אונ' העט בדיעה גיהאט בנה תכף לכלתו
 צו שיקן אביר נון זיא זעהן וואז מיר שרייבין ווען מיר בנה
 וואלין זעהן זולין מיר זעלכירט קומין אונ' איינים למיצש³⁾
 שיקן נון איזט דיא צייט לנג מיט אייטיל פאר דרוסליכי כתבי
 וועקסילין היין וועק גנגין אונ' דאז מיר צו קיין שטאנד האבין
 קומין קענין ובפרט איזט גדול מלחמה בין מלך צרפות יר"ה
 ואשכנז גיוועזין דאז נים [וואל] אייניר צו דען אנדרין קומין קענין,
 צווישן דעסין האבין חתנה לבתי הנה תי' גימאכט מיט אלי
 פאר גיגליכקייט, גם האבי איך פאר געסין לכתוב דאז החתנה
 של בני נתן סג"ל עם היתומה מרים בת ר' אלי' באלין ז"ל
 איזט לנג תוך ששון ושמחה צו פארין גיהאלטין ווארין אונ'
 חתני קאשמאן עם בתי צפור תי' ג"כ לשם קומין אונ' מיר
 האבין אינין אל איר הוצאות ווידר געבין אונ' נאך מתנות
 דאר צו געבין, גם איזט ר' יעקב הנוביר ע"ה עם זוגתו זיסה
 ג"כ על החתנה גיקומין אונ' זונשטין פיל פרעמדי לייט דאש
 עש גאר איין חשובי חתנה גיוועזין, דאש מיר אין דען זעלבין
 שנה יותר אלש עשרת אלפי ר"ט בנקי איזט אויז הענדין

1) scheusslich 2) gekribbelt 3) nach Metz.

גנגין, וברוך ה' אשר לקח ונתן אונ' דער גיטרייאר גאט
אונזיר הזיקות אלי מאלט זוא רייכליך ווידר ארועצט אונ' ווער
וואלט דאז המקום ב"ה העט עשרת ראשי גילאזין ווער קיין
גליקליכר פאר פאלק [בעולם] גיוועזין, אביר מרוב עונות אונ'
אלי צרות וואש דער גרושי גינעדיגי גאט אויף אונש בישלאסקן
האט ער בעלי צו זיך אינ' דאז איביגי אין אלין פאר גניגליכקייט
גינומין אונ' אונש אין דיא פאר גענקליכי מיא זעליגי וועלט
גילאזין אונ' איזט דען בישעפיר צו ביטן דאז אונזיר ענד
נאך זיינין ווילן אונ' וואול גיפאלין זיין זאל אונ' ווען עש
דעם היכשטין דען ביליבט אונ' וואול גיפעליג איזט אונ' צו
אים אין גן עדן צו ברענגין אמן, נאך דעם דאש בעלי וויא
איר גיהערט ווידר מן הנוביר גיקומין אונ' עובין גיטיילט
מאביו ז"ל איזט לערך י"ב שבועות לאחר מותו גיוועזין, זוא
בין איך מעוברת גיוועזין עם בני ר' יוסף סג"ל דיא גנצי
צייט דאש איך גיטראגין האב האט בעלי זצ"ל אליש גיהאפט
איך ווער איין זון האבין כדי ער זיין פאטיר נאמין ווידר
ביקומיט וויא אך ת"ל גישעהן איזט אונ' וויל מייני ליבי
קינדר היר בייא איין עקסעמפיל שרייבין דאז אמת איזט באם
יונגי ווייבר טראגין אונ' זעהן וואש פון פירות אודיר זונשטין
וואש יהי מה שיהי' וואש זיא זעהן וואש דבר מאכל איזט
אונ' זיא נור איכטשים¹) איין גידאנקין דרויף האבין זולן זיא
ניט דאר פון גין אונ' זאלין דאר פון עסין אונ' ניט איר
שמות קעפף וואלין פאלגין אייא²) עש ווערט איר ניקש שאדין
אביר עש קען ח"ו סכנות נפשות דרויף שטין מלבד דאז
קינד אין מוטיר לייב ח"ו קענין אך גישענט³) ווערין גלייך וויא
איך אן מיר עצמו ביפונדין האב איך האב כל ימי אויז דען
ווייביר גישפאמט⁴) אונ' גילאכט ווען איך גיהערט האב דאז איין
אשה וואור נאך גילושט האט אונ' עש היוק גיטאן גיהאט

1) ichtsicht = etwas, irgend s. Grimm IV, 2037

2) ei! 3) = entstellt 4) gespottet.

האב גנץ קיין גלאבין דראן האבין וואלין אדרבה כמה וכמה פעמים ווען איך גיטראגין האב דאו איך בין איבר דען מארק גנגין אונז אלי שוני פירות גיזעהין האב איך זיא וואול גיטארקיש, אביר ווען זיא מיר צו יוקר גיוועזין שטיין לאזין ובאמת מיר אך קיין הויז גיטאן אביר אין כל העתים שוות¹⁾ דאש בין איך לעיע אליש איך עם בני ר' יוסף [גיטראגין האב פיל אנדרשט גיוואר ווארדין דען עש האט זיך צוגיטראגין אליש איך בין עם בני ר' יוסף] אים ניינטין חדש גיטראגין דאו אמי תי' וואש צו פון גיהאט ביא איין אטפיקאט²⁾ דער אופים פפערט מארק גיוואונט האט זוא ביט מיך אמי תי' אויב איך ניט קענטי מיט איר גיהן וויא וואול זולכיש גאר איין דרך רחוק מביתי גיוועזין אונז איזט סמוך למנחה גיוועזין איזט תחלת כסליו גיוועזין האב איך עש אמי תי' דאך ניט פאר זאגין קענין דען איך בין גנץ פריש נאך גיוועזין אלזו בין איך עם אמי תי' תוך מקום גאנגין וויא מיר בלדי ביא דען אטפיקאט זיין בית קומין קינג איבר וואונט איין פרויא האט ווישפלין³⁾ צו קאף איך האב דיא ווישפלין אלי צייט גאר גערין געסין אלזו זאג איך צו אמי תי' מעמה פאר געם דאך ניט ווען מיר ווידר צו רוק גיין, וויל איך וועלכי פון דיא ווישפלין קאפין נון מיר גינגין פארט ביא דען אטפיקאט אונז פאר ריכטיין וואש מיר האבין צו פון גיהאבט, וויא מיר אביר פערטיג זיין איזט עש זער שפעט גיוועזין אונז שיר נאכט גיוועזין דאש מיר אלזו אונזיר וועגיש זייגין פאר זיך גנגין אונז בירדי⁴⁾ אן דיא ווישפלין פאר געסין האבין וויא איך נון לביתי קום פאנג איך אן צו גידענקין אן דיא ווישפלין אונז דענק אין מיר זעלבירט אונז טוט מיר בנג דאש איך האב פר געסין אן דיא ווישפלין צו קאפין דאך האב איך עש עבין ניט גרויש גיאכט⁵⁾ ניקש מער אליש ווען איינר עטוואז גערין עסט דאו ער ניט האט, צו אויבנדיש

1) Tamid I, 2 2) Advokat 3) Wispeln = Mispeln

4) beide 5) = sehr beachtet.

האב איך מיך גוט אונ' וואול מוטיש גיליגט אביר לאחר הצות
האב איך חבלי לידה ביקומין אונ' דיא מילדות מוזין הולין
לאזין אונ' איין יונגין זון ביקומין, מאן האט בעלי זצ"ל תכף
דאז בעטין ברויט¹⁾ גזאגט וועלכיר איין גרושי שמחה גיהאט
[דאש ער חשם מאביו החסיד זצ"ל ווידר גיהאט] האט
אביר דיא ווייביר דיא אצלי אין קינדישניטין זיין גיוועזין
האב איך אן גיועהן דאז זיא דיא קעפף האבין מעכטיג צו
זאמין גישטויסיג²⁾ אונ' מעכטיג זער גיסודתת³⁾ איך האבי ניט
וואלין נאך לאזין אונ' ווישין וואלין וואו דער מער איזט
ענטליך האט מאן מיר גזאגט וויא דאז קינד איבר זיין גנצין
לייב אונ' קאפף פול ברויט⁴⁾ פלעקין ווער, האבין מיר מוזין
איין ליכט בייא מיין בעט ברענגין דאז איך עש גיועהן האבי
ניט אליינט דאש דאז קינד איזט פול זאלכי פלעקין גיוועזין
עש איזט דאר גילענין אליש איין שפיל לומפין אונ' ניט הנט
נאך פויס גירירט אליש ווען אים ח"ו תכף זולטי דיא נשמה
אויז גין אונ' ניט. וואלין זויגין אודיר זיין מויל אויף טון בעלי
זצ"ל האט זולכיש אך גיועהן האבין אונש גאר זער מצער
גיוועזין זולכיש איזט גיוועזין בליל ד' אליש ביום ה' דאר נאך
האט זולין דיא ברית מילה זיין, אביר מיר האבין קיין אפירענקי⁵⁾
דאר צו גוועהין, דען דאז קינד איזט אלי יום שלאפיר גיווארן
אלזו איזט גיקומין שבת האבין צווארין זכר צו נכט גימאכט
אביר קיין בעשירונג⁶⁾ אן דען קינד גישפירט מוצאי שבת אליש
בעלי זצ"ל האט הבדלה גימאכט איזט אמי תי' אצלי, זוא
זאג איך לאמי תי' מיין איך ביט דיך לאז מיר מיין שבת
פרויא⁷⁾ צו מיר קומין איך וויל זיא הין וועק שיקין אלזו פראגט
מיך אמי תי' וואר איך וויל זיא הין שיקן זאג איך לאמי

1) s. oben p. 60 n. 6 2) F. גישטאכין = gesteckt 3) ge-
flüstert (סודות) 4) braune 5) apparence = Wahrscheinlich-
keit 6) Besserung 7) Vgl. über die »Samstags-Weiber«
Schudt a. a. O. II°, 267 ff. und IV, 2. 359 ff.

תי' איך האב מיך דיא גנמצי צייט בידאכט וואש דאז דאך
 מיט דען קינד מיט דיא פלעקין אונ' דאש עש זוא שלאף
 איזט זיין מאג זוא האב איך מיך מיר גיטראכט אוב עש ניש
 דיא שולט איזט דאז איך בין מיט לישטין גיוועזן נאך דען
 ווישפולין אונ' האב זיא ניש ביקומן קענין אונ' באמת בין
 איך יוא דיא זעלבי לילה אים קינד בעט גיקוכין איך וויל
 דיא פרויא הין שיקין זאל מיר פאר איין פאר שילינג דער
 ווישפולין הולין איך וויל דעם קינד איין ביזילכן אים מויל
 דאר פון שמרייכין אולי ירחם ווערט השי' זיין הילף געבין
 דאז עש בעשיר ווערט, אמי תי' איזט זער ברוגז עלי גיוועזן
 אונ' גיזאגט איביג האשמו זאלכי פראטצין¹⁾ אין דיין קאפף
 עש איזט איין וועטיר אליש ווען הימיל אונ' ערד וואלט צו
 זאמן גין אונ' דיא פרויא ווערט גוויש אין דען וועטיר ניש
 הין גיהן אונ' עש איזט אך מאן אייטיל שיבושים אלוז זאג
 איך מיין ליבי מוטיר טוט מיר דען גיפאלין אונ' שיק דיא
 פרויא הין איך וויל איר געבין וואש זיא פאר לנגיש נור דאז
 איך דיא ווישפולין ביקום מיין הערטיץ איזט זונשטין ניש
 גירויאיש אלוז האבין מיר דיא פרויא רופן לאזין אונ' זיא
 הין גשיקט זאל איין עטליכי ווישפילין הולין נון דיא פרויא
 איזט הין גילאפין איזט איין דרך רחוק אונ' איין וועטיר אין
 דער לילה גיוועזן דאז מאן קיין הונט זאל אויז יאנין, דיא
 צייט האט מיר גאר לנג גיווערט איאיר דיא פרויא איזט
 ווידר גיקומין וויא דער סידר איזט ווען מאן איין דינג גערין
 האט איינים אידריר רגע עין איין שעה לנג ווארט²⁾ ענטליך
 איזט דיא פרויא קומין אונ' דיא ווישפולין גיבראכט נון ווייס
 מאן וואל דאז דיא ווישפולין קיין עסין פאר זוא איין קינד איזט
 דען זיא שמעקין זיארליך אלוז האב איך מיין ווארטיש פרויא
 ביפולין זאל דאז קינד אויף וויקלין אונ' זיך מיט דעם קינד

1) Fratzzen = Possen, Grillen s. Grimm IV, 1. 69

2) währt.

פאר דען אויפן זעטצין אונ' אים איין ביזילכן פון דיא וואכ¹⁾
 ווישפילין זאל אים מויל שטרייכין, אויב מיך שונט כל העולם
 מיט מיין שטות האט אויז גילאכט זוא בין איך דאך דרויף
 פאר בליבין אונ' מוזין כנ"ל טון וויא דיא ווארטיש פרויא
 דעם קינד פון דיא ווייכי ווישפלין אים מיילכי שטרייכט טוט
 דאז קינד זיין מיילכין זוא ביגיריג אויף אלש ווען עש אליש
 מיט איין מאלט וויל הניין שלוקין אונ' זוגיט אלזו ביגיריג
 הנאפ דאש ווייכי פון אייניר גנצי ווישפיל דאר עש דאך צו
 פארין ניט וואלין זיין מיילכין עפנין אום איין טראפן מילך
 אודיר זונשטין איין צוקיר פעפכין²⁾ וויא מאן דען קינדרין מאכט
 צו זיך ציאין לאחר זה גיבט מיר דיא ווארטן פרויא דאז
 קינט אויף מיין בעט אום צו זעהין אוב עש זוגין וויל אלזו
 בלד אלז דאש קינד אן דער ברושט קומט פאנגיט עש אן
 שטראקס צו זוגין אליש וויא איין קינט פום רביעי' שנה
 אונ' פון דען מאלט אן ביוקין צו דער ברית מילה זענין אים
 אלי דיא פלעקין פון זיין גוף אונ' פנים הין וועק גאנגין מלבד
 א' פלעקין איזט אים אין זיין זייט שטין בליבין דער זוא
 גרויש איזט אלז איין ברייטי לינו איזט אונ' דאז קינט קיגן
 דער ברית מילה פריש אונ' גיוונד אונ' איין וואול גישטאלט
 קינד גיוועזין וועלכיש מאן ת"ל צו רעכטיר צייט גיודישט
 אונ' גאר איין חשובי ברית מילה גיוועזין דיא אין לגני צייט
 אין המבורג ניט זוא גיוועזין איזט אונ' אויב מיר באותו פעם
 שונט איין פליטה מן אלף שוק בנקי האבין איין גינומין
 באותו יום מן ספארדי איזאק פאם, זוא האט זולכיש דאך
 בעלי זצ"ל אליש ניט גיאכט פאר דער שמתה דאז אים דער
 זון איזט גיבורין גיווארין אלזו מיני ליבי קינדר לראות דאז
 עש ניט לויטר שיבושים איזט מיט ווייביר גילושטין אונ'
 מאן זול עש ניט אלי צייט פאר אכטין, נאך דער צייט בין

¹⁾ weich ²⁾ Peppchen = Pöppchen, Brei s. Grimm VII, 1422.

איך ווידר מיט איין קינד פראגן ווארין וואר מיט עש מיר
 זער איבל גאנגן דען אליש איך בין אין זיבנדן חודש
 גיוועזן זוא האכי איך ב"מ ל"ע איין קדחת ביקומין וועלכיש
 איזט שלא בטבע העולם גיוועזן ווען איך עש למחרות
 ביקומין האב איך ד' גנצי שעות קעלט גיהאט לאחר זה
 ד' שעות היטץ ביקומין דאר נאך האב איך ד' שעות במחילה
 שווייס ביקומין וועלכיש מיר נאך ערגיר אליש היטץ אונ'
 קעלט גיוועזן איזט נון איזט וואול צו גידענקן וויא מיך דאו
 אפ גימארטירט האט עסין האב איך קיין ביסן גיקענט אויב
 מאן מיר שוינט אלי מעדני מלכים גיבראבט האט, פעם א'
 ביט מיך בעלי זצ"ל איך זולמי דאך עמו איין וויניק אופים
 וואל גין וועלכיר ניט ווייט מביתי גיוועזן איזט מאחר עש
 זומיר טאג אונ' גאר שין וועטיר גיוועזן אום מיך איין וויניק
 צו דופירדירן¹⁾ אויב מיר דער נאך דאו עסין איין וויניק שמעקן
 ווערט אלזו זאג איך איר ווישט יוא וואול דאו איך דען כח
 ניט האב צו גין זוא זאגט דער ליבי מאן איך אונ' דיא
 ווארטירן וואלין דיך פירין אלזו חאבי איך מיך איבר רידן
 לאזין אונ' האב מיך זוא אויף דען וואל פירין לאזין אונ'
 מיך אין דען גרינין גראז נידר זעטצין לאזין אין צווישן דאו
 מיר זענין אויו גיוועזן האט בעלי זצ"ל בישמעלט גיהאט
 טודרוס וועלכיר איזט קוך אצל דישערי²⁾ גיוועזן אונ' האט
 לאזין איין מאכל מאכין דאו ראוי איזט גיוועזן על שולחן של
 מלכים אונ' ביפולין ווען עש פערטיג איזט אונש הייס צו
 רופן וועלכיש אך גישעהין איזט אונ' בעלי זצ"ל גידאכט
 ווען איך ווער לביתי קומין אונ' מיין טיש גאר שין בלתי
 ידיעתי גידעקט גיוועזן אונ' ווער פינדן זולכין חשוב מאכל
 ווער איך אפטיט קרינין צו עסין אביר מיין גאט אונ' הער
 זוא באלדי איך בין לביתי קומין אונ' אין דאו חדר דאר דאו
 עסין גישטאנדין איזט גיקומין בין איזט מיר תבף הלשות אן

1) divertiren 2) die Scheere, Name des Gasthauses?

גננין אליש איך עש נאר גיראכין האב אונ' למען הרחמים
גיבעטין מיך אודיר דאז עסן אויז דען הדר צו טוהן, זוא
האבי איך מיך גנצי ב' חדשים גניאט¹⁾ דאז איך קיין קראפט
אודיר מאכט אין מיר גיהאט אונ' מיר אופט גיראכט ליבר
הער ווען מיין צייט קומן ווערט דאז איך מיין קינט האבן
זאל זוא האבי איך יוא וועדיר קראפט אודיר מאכט אום
מיר צו העלפן אביר אליש עש צו דער צייט גיקומן איזט
דאש איך מיין קינד האבי זולן צו דער וועלט ברענגן זוא
האט מיר דער גיטרייאר גאט זוא גינעדריגליך גיהאלפן דאז
איך דאז קינט פאשט זונדיר שמערטצין גיהאט האב, אליש
ווען עש פון מיר גיפאלן ווער אוב נון זאלכיש דיא גרושי
היטץ גיטאן האט דיא איך שטעטץ אין מיר גיהאט האב
אונ' דאז ליבי קינט זוא בלדי פון מיר גיטריבן דאז נון דאז
ליבי קינד אויף דער וועלט גיקומן איזט עש צווארין איין
שין וואול גישטאלט קינד גיוועזן אביר דאז קינד נעביך האט
הכף דאז קדחת ל"ע גלייך וויא איך גיהאט אויב מיר נון
שוינט דאקטורים אונ' אלי מענשליכי הילף גערין אן גיווענט
העטין זוא האט זולכיש דאך אליש ניקש העלפן וואלין אונ'
זיך אלזו פירצעהן טאג אין דיזיר וועלט גיקוועלט אונ' דאר
נאך האט עש המקום ב"ה צו זיך גינומן אונ' זיין חלק צו
זיך ווידר אן זיין אורט גיבראכט אונ' אונש אונזיר ביטריפט
ליימינדיג חלק²⁾ פאר אונש ליגן לאזן אונ' מיך איין ביטריפטי
קינד בעטרין זונדיר קינד גילאזן איך האב ב' או ג' פעמים
נאך אן שטוים פון דען קדחת גיהאט אביר קודם איך בין
אויז דער קינד בעט קומין פריש אונ' גזונד גיוועזן לאחר
זה בין איך עם בתי הענדילכן אין קינד בעט קומין ב' שני
דער נאך עם בני זנוויל גם בני ר' משה סג"ל בתי פריידכן
ובתי מרים וועלכי ביירי יונגשטי אירן פאטיר ניט פיל גיקענט

¹⁾ genöthigt = gepeinigt ²⁾ lehmendigen = d. i. irdischen Theil.

האבין וואש זאל איך פיל שרייבן וואש צווישן דער צייט
פאסירט איזט דען אלי ב' שני' האב איך איין קינד גיהאט
אונ' מיך פיל גיניט אליש דער סדר איזט דער זוא איין
הייזכין מיט קינדר גב'ו יחדיו האט אונ' מיר אלי צייט
גידאכט דאז קיין מענש שוואריר לאש[ט] אונ' זיך מער מיט
קינדיר גניט אליש איך אביר איך און פאר שטענדיגי האבי
ניט גיוואשט וויא מיר זוא וואול גיוועסט ווען איך מין
קינדרכיר האב אום מיינ טיש גיהאט זיטצין כשתלי זתים
סביב לשלחניך נון מה לעשות את חטאי אני אזכיר נון מין
הערטצי ליבי קינדיר דאר זעכט איר התולדה מאביכם הר"ר
חיים האמיל סג"ל זצ"ל מה טוב ומה נעים ווער עש גיוועזין
ווען אונש המקום ב"ה העט יחדיו גילאזין דאז מיר אונזיר
קינדרכיר העטין מכנים לחופה גיוועזין [אביר] מה אומר ומה
אדבר עונותי גרמו זאת איך זינדיגרין האב עש ניט זוכה גיוועזין
אלוז אליש המקום ב"ה ביפעהלן וויא ווייטיר פאלגין ווערט
בני ר' מרדכי סג"ל איזט אויף גיוואקסין גאר איין שיניר
בחור גיווארין אונ' גאר איין גיראטין פין קינד גאט דער
זאל [עז] אים ביצאלין וויא ער האט כבוד אב ואם גיהאלטין אין
סומי אין אלי זאכין וואול גיראטין גיוועזין ער איזט עם בעלי
זצ"ל תוך לייפציג גיוועזין האט ער חולי קאליקא ביקוסין
האט כל עולם דיא תוך לייפציג גיוועזין ניט גיוואשט חידוש
גינגין צו זאגין וואש ער אצל אביו גיטאן דיא גנצי לילה
איבר אים גילעגין ממש ניט גישלאפין ניט גיגעסין אודיר
גיטרונקין איזט צווארין זיין שולדיקייט גיוועזן ביא זייני'
פאטיר זוא צו טון, אביר בני איזט נאך גאר יונג גיוועזין נון
הש"י ב"ה האט אין גיהאלפין דאז זיא יחדיו מיט שלו' אונ'
גיזונד זיינין ווירד אהיים גיקוסין, נון בעלי זצ"ל איזט קיין
שטארקיר מאן גיוועזין משום זה זער גיאילט דיא קינדר שי'
ותי' אויז צו געבין אונ' דען יום ביזורגט דער אונש בעו"ה
ביגעגניט איזט אלזו איזט בני ר' מרדכי סג"ל פאר קנסת

גיווארין עם בת של פ"ו הקצין ר' משה בר"נ¹) בעלי זצ"ל
 האט אים נאך געבין ב' אלפים ר"ט דענישי קרוינין אונ' ר'
 משה בר"נ האט לבתו געבין ג' אלפים רייכיש טאליר אין
 דענישי קרוינין החתנה האבין מיר יחדיו אויף אונזר בירי
 הוצאות גימאכט האט אונש יחדיו יותר אליש שלשה מאות
 ר"ט גיקאשט מיר האבין אינין ב' שני' קאשט געבין אונ'
 אין אצלי גיהאט עם אשתו אביר קיין חצי שנה דאר נאך
 בעו"ה בעלי זצ"ל זיין צייט גיקומין אונ' אונזר מאס פון
 עבירות פול גיוועזין דאש המקום ב"ה שלקה בעלי החסיד
 זצ"ל ממני עטרת ראשינו בשנת תמ"ט יבא עלינו חרון אפו
 מן המקום ב"ה ולקח כל מהמדי דאו בעלי זצ"ל בעו"ה איזט
 גישטארבין אונ' מיך מיט ה' יתומים האט לאזין זיטצין גם
 דיא ד' אויז גיגעבני קינדר איר גיטרייאין פאטיר אך נאך
 גאר נישג גיהאט, נון מה אומר ומה אדבר אלהי מצאה
 עוונתנו זוא איין ליבן מאן אונ' מיין קינדר זוא איין חשובין
 בשרין פרומין פאטיר צו פאר לירין אונ' אונש גילאזין כצאן
 בלא רועה, איך האב מיר אליש גידאכט איך ווער זוא
 גליקועליג אונ' דער ערשטי זיין דען גאט ווערט מיך אן
 ערשטין צו זיך נעמין דען בין אלי צייט בהיוו של בעלי
 זצ"ל קרענקליך גיוועזין אונ' ווען מיר וואש גישאט²) האט,
 האט זיך דער פרומי מאן אלי צייט גיוואונשן דאו ער
 מויכטי דער ערשטי זיין דען אלי צייט גיזאגט וואו וולטי איך
 מיט דען ליבן קינדרין טון וועלכי ער זוא גאר איבר אויז
 הערטצליך גיליביט, אביר עז איזט שיינפארליך צו זעהן דאו זיין
 פרומיקייט איזט גיוועזין דאזאין השי' האט פריאיר פון דער וועלט
 גינומין דאו ער ע"ה איזט גישטארבין אין עושר וכבוד אונ'
 ניקש ביזיש פאר זיך גיזעהין ער האט גרויש עשירות גיהאט
 אונ' זייני קינדר דיא ער האט אויז געבין תוך עושר וכבוד

1) Mose b. Nathan s. oben p. 177 2) gefehlt.

אויזגעבן אונ' ער ע"ה אן זיך זעלבירט איין וואקריר פאר נאנטיר
 מאן גיוועזן אונ' אלזו פון דיזיר וועלט אין עושר וכבוד
 גישיידן איזט זייני קינדיר גלאזין דאז זיא האבין קענין ערליך
 צו רעכט קומין אונ' קאן מאן אויף אים זאגן דאז ער גליקליך
 גישטארבין איזט, וויא סאלען אין זיין מעשה גיזאגט האט¹⁾
 אונ' מיך בעו"ה גלאזין אין אילענד אונ' מיר צו קומין הדשים
 לבקרים וועלכיש איך ארינטליך²⁾ אליש אין מיין פיניפטין בויך
 ווער אן פאנגין וועלכיש בעו"ה איין בויך פון איכה איזט
 אונ' איין ביטיר שרייאונג בוך³⁾, אויב מיר בעלי זצ"ל שונט
 האט געלט אונ' גוט גינוגין גלאזין זוא איזט דאך אליש
 קיגן דען גרוישן לושט⁴⁾ ניקש צו רעכנין גיוועזן נון וואלין
 מיר דאז פיורדי בויך שליסין ה' ישמחנו כימות עניתנו אונ'
 דוא איינציגער גאט ווילש דיך איבר מייני יתומים מרחם זיין
 אמן ואמן.

סליק ספר רביעי.

נון וויל איך דאז פיניפטין ספר אן פאנגין צו מיינין
 גרוישין ביטריפטוניש⁵⁾ מיין הערצי ליבה קינדר נון וויל איך
 אייך פאר צילין דען אמפאנג ביו צום ענד דאז אייער ליבר
 פאטיר איזט קראנק גיווארין אונ' גישטארבין עש איזט גיוועזן
 י"ט טבת המ"ט איזט בעלי זצ"ל אייער ליבר פאטיר לעת
 ערב תוך טקום גנגין האט אים איין סוחר בישידין האט
 מיט אים וואלין וואש האנדלין וויא ער נון באלדי בייא דען
 סוחר זיין בית קומט איזט דאר איין שפיציגיר שטיין דאר
 ער בעו"ה איבר גיפאלין איזט אונ' בעו"ה זיך זולכין
 מכה גיגעבין דאש מיר אלי נאך דריבר צו קלאגין האבין

1) S. oben p. 172 2) ordentlich 3) Buch der Weh-
 klagen 4) Lust = Verlust s. Grimm VII, 1327 5) Betrüb-
 niss.

אלו איזט ער ע"ה אילענדליך אהיים קומין, איך בין בבית של אמי תי' גיווען האט מאן מיך אהיים גירופן וויא איך לביתי גיקומין בין איזט בעלי זצ"ל אם אובין גישטאנדין אונ' גיקרעכצט איך האב מיך ארשראקין אונ' גיפראנט וואו אים שאט זאגט ער איך בין גיפאלן אונ' האב מור¹⁾ דאז עש מיר ווערט פיל צו שיקן געבין, אלוו האט ער זיך בעו"ה ניש ריגין קענין אונ' האב אים טוהן אליש אויז דיא מעשיין²⁾ נעמן דען ווען ער ע"ה איזט אין מקום גאנגין האט ער ביא זיך גינומין אלי מעשין פול מיט יובלאטציא אונ' מיר האבין בעו"ה זיין מכה ניש פאר שטאנדין דען ער האט בעו"ה שוין כמה שנים איין ברויך³⁾ גיהאט אונ' וויא ער גיפאלן איזט זוא איזט ער בעו"ה אויף דיא מכה גיפאלן אונ' דיא בני מעים בעו"ה זיך אין אנדר פאר שלונגין, נון מיר האבין איין בעט אלי צייט אין דער שטויב ליגן אביר ער האט ניש גיוואלט אונ' האבין אין טוהן הנוף ברענגין אויף דער קאמיר ובאותו הפעם איזט עש איין קעלט גיוועזן דאש הימיל אונ' ערד האט וואלן צו זאמין פרירין מיר זענין דיא גנצי לילה ביא אים גיוועזן אונ' אים גיטאן וואו מיר גיקענט האבין אביר האבין עש ניש לענגיר קענין צו קומין אונ' איזט אים אך זער שעדליך גיוועזן אין דער קעלט צו ליגן ענטליך האט ער ע"ה עצמו גיזעהין עש אים ניש גוט איזט האבין מיר אים ארונטיר גיבראכט איזט שונט נאך מיטיר נאכט גיוועזן דאז מיר זיך זוא גיפלאגט האבין אונ' בעו"ה אליש קיין בעשירונג גיוועזן איך האבי מיין ביטריפטי מכה וואול פאר מיר גיזעהין דאז דיווש קאן קיין גוט טון האב אים אומש גאטיש ווילן גיבעטן זאל זיך לאזן איין דאקטיר רופן אונ' לייט לאזן צו זיך רופן האט ער ע"ה גיזאגט איאיר איך עש וואלט לייט מגלה זיין איך וואלט ליבר שטערבין איך בין פאר אים גישטאנדין

1) מורא = fürchte 2) Taschen 3) Bruch.

אונ' גיהיאלט אונ' גישריאן אונ' גיזאגט וואש רעט איר דאר
ווארום זאלין עש ניט לייט ווישין איר העט עש יוא ניט פון
זינט אודיר שנט ביקומין אליש זאגין האט אליש ניקש מיגין
העלפין דען ער ע"ה האט זיך איין נערישקייט אין גבילט
דאו זולכיש זייני קינדר מויכט הויק טון דאו מאן זולטי זאגין
דאו זולכיש בירושה ווער, דען ער זייני קינדר זוא גאר זער
גלובט אלזו האבין מיר זיך דיא גנצי לילה אלזו מיט אין
גיפלאגט אונ' אליר הנט זאכין אויף גיליגט אביר אליש בעו"ה
צו זעהנדיגיר צייט¹⁾ ערגיר גיווארין אלזו איזט עש טאג גיווארין
האב איך צו אים גיזאגט גילובט זייא גאט דאו עש נון טאג
איזט איך וויל נון נאך איין דאקטיר אונ' איין ברויך שניידיר
שיקן האט ער עש ניט ליידין וואלין אונ' גיזאגט מאן זאל
רופין לאזין אברהם לאפיים²⁾ דאו איזט איין ספרדיא איין
בלביריר³⁾ אונ' איין דאקטיר דאר בייא אלזו האב איך נאך דען
זעלבין גשיקט, וויא ער קומין איזט האט ער דיא מכה בעו"ה
גיזעהין אביר גיזאגט זורגט ניט איך וויל אים וואו אויף ליגין
דאו עש באלדי ווערט בעשיר ווערין איך האב זולכי לייט
כמה מאות גיהאבט אונ' אינן גיהאלפין דיזוש איזט גיוועזין
יו' ד' למחרת אלזו האט ער דער אברהם לופים אים פון
זייני זאכין אויף גיליגט אין מיינונג עש זולטי אים העלפין
אביר דאו זאל גאט מרחם זיין וויא עש אום הצות היום
גיקומין האט דער לופים גיזאגט איך זיך וואול מייני קור
וויל אים ניט העלפין איך וויל הין גיהן אונ' וויל איין ברויך
שניידיר הולין דער איין גרושיר אומן איזט אלזו איזט דער
ברויך שניידיר גיקומין אונ' דען גנצין יום אויף גיליגט אין
מיינונג דיא מכה צו ארווייכן אביר בעו"ה אליש יוא לענגיר
יוא ערגיר גיווארין אן יום ה' האב איך נאך א' ברויך שניידיר
אונ' ב' דאקטורים הולין לאזין אלזו איזט דער בייא גיוועזין

1) = zusehends 2) Lopez 3) Barbier = Chirurg.

דאקטיר פאנעק¹⁾ זוא זאגט עש צו מיר אליש איך מיט אים גירעט האב אונז אים אלי אום שטענט פארצילט האב יוא וואש זאל איך פיל זאגן מיר האבין היר איין קארטצין פראצעז, דען בעו"ה דיא גידערים זענן אלי אין אננדר גישלונגן אלזו קאן ער קיין אופין לייפ האבין אונז וואש דאר האט זולין אונטן אויז גין, דאש האט ער זיך בעו"ה אובין אויז טיק²⁾ גיוועזן, אליש וואש מאן גיברויכט האט אליש ניקש העלפין וואלין אונז דאך האט ער ע"ה ניקש פרעמדיש וואלין בייא זיך האבין אונז אונש פאר כאטין אליש אים סוד צו האלטן אביר איך האב מיין מכה וואל פאר שטאנדין אונז פאר מיך גיזעהין דאז איך ווער זוא ביטריפט ווערן אלזו איזט יו' ה' דער טאג אונז נכט אך אין זאלכי ביטריפטי צרות הין וועק גאנגן, אן יו' ר' ברענגט דער לופים איין רופא וועלכיר פון ברלין איזט אונז כמה שני' דען קורפערשטין זיין דאקטיר גיוועזן אונז גיבט אים אך וואש אין אונז ליגט אים פלאשטיר אויף אביר גאט זאל זיך ארבארימן אליש ניקש גיהאלפין אס שבת למחרת האט עש גיסי ר' יוסף סג"ל ערשט גיוואר ווארין וועלכיר באותו פעם איזט מיט אים ע"ה אום אייניש³⁾ גיוועזן איזט בביתי גיקומין אונז גיבעטן מאן זולטי אים דאך אין דער שטויב⁴⁾ אנן לאזן אלזו בין איך לבעלי זצ"ל גנגן אונז גיזאגט גיסי ר' יוסף סג"ל איזט דרויזן וויל גערין הרין צו אייך גין האט ער ע"ה גיזאגט לאשט אין ארין קומין וויא ער אין דער שטויב אנן גיקומין האט ער בעו"ה תכף זיין צו שטאנד גיזעהין אונז גיסי זיין קאפף ווידר דיא וואנד גישטויסן אונז זיך הענט פויל האר אויז זיין קאפף גרישין אונז ביטיר אן גיפנגן צו רופן וויא⁵⁾ מיר דאז איך זוא איין שוואגיר זאל פאר לירין אונז איבר זיין בעט גיפאלין אונז אין מיט ביטרי טרערין מחילה גיבעטן אלזו האט אים

1) Wohl Abraham de Fonseca, der Verf. von de peste (Leyden 1712) 2) מקיא = orbrochen 3) uneins 4) Stube 5) woh!

בעלי זצ"ל מיט פרישין הערשצין ממש משיב גיוועזן אונ' גיזאגט
 מיין ליבר שוואגער איך בין אייך מוחל אונ' אלי מענשן איך
 פרייא¹) אייך אך מהילה, גיסי ר' יוסף סג"ל נאך דעם אין
 צו פרידין גירעט אונ' גיזאגט זולט זיך גידולדין הש"י ב"ה
 ווערט זיין הילף שיקן זוא האט ער גיזאגט ער ווער אליש
 צו פרידין וואש הש"י ב"ה טוט ער האט זיך קיגן מיר בעו"ה
 ניש האלב זייני קרענק אויז גיטאן אונ' בני ר' ליב זצ"ל
 איזט איין בחור מן ט"ו שנים לערך גיוועזן דער האט אליש
 טויזן בייא אים זיין, אונ' ווען איך בין ארויז גאנגן האט ער
 דען יונגן צו זיך גינומן אונ' מיט אים גירעט אונ' מייסר
 גיוועזן זוא האט דער יונגער מעכטיג זער גיוויינט אביר זוא
 בלדי אלש בעלי זצ"ל גימערקיש דאז איך אין דער שטויב
 בין גיקומין האט ער צו בני ר' ליב גיזאגט שווייג למען
 הרחמים דיא מעמה קומט ארין דאז זיא זיך ניש זיכט
 היילין אביר וואו הילפט עש ער איזט בעו"ה אין שויטיש נויט
 גילעגין אונ' נאך זורג פאר מיין צער גיהאבט אן שבת צו
 סארגינש נאך עסינו איזט אמי תי' צו אים גיקומין אונ'
 איבר אים גיפאלין אונ' גיקושט²) אונ' גידרוקט מיט טרענען
 אונ' גיזאגט מיין זון וואלט איר אונש דען זוא פאר לאזן
 וואלט איר מיר ניקש ביפעהלין זוא זאגט ער מיין ליבה
 שוויגער איר וויסט איך אייך אליש איין טוטיר גליכיש האב
 איך ווייס אייך ניקש צו ביפעהלין ערשט מיין גליקליכי דאז
 איזט ע"ה זיין לעצט ווארט גיוועזן דאז ער עם אמי תי' גירעט
 האט דאר נאך זענין יותר דאקטורים אונ' ברויך שניידירש
 גיקומין אביר בעו"ה אליש אום זונשט מוצאי שבת איזט
 קייניר מער בייא אים גיוועזן אליש איך אונ' דען אברהם
 לופיס דען ער ע"ה האט קיינין וואלין בייא זיך האבין בחצות
 הלילה האט אברהם לופיס נאך דען ברויך שניידיר גשיקט

1) frei = bitte 2) geküsst.

דען ער גימיינט דאז זיך דיא מכה זולט שיקן¹⁾ וויא דער
ברויך שניידיר גיקומין איזט האט מאן תכף גיזעהין וואז דער
מער גיוועזין איזט אלזו דער ברויך שניידיר הין וועק גנגין
אונ' גיזאגט דאש בעו"ה קיין תרופה מער ווער אלזו זאג איך
צו אים מיין הערץ זאל איך אייך אן גרייפן דען איך בין
טריפה גיוועזין זוא זאגט ער צו מיר הי' מיין קינט עש ווערט
יוא זוא לנג ניט גיוועהרין דאש דוא ווערשט טבילה גין,
וועלכיש ער בעו"ה ניט ארלעביט אלזו בין איך נאך איין
וויניק בייא אים שטין גיבליבן אונ' מיט דען אברהם לופים
גירעט וועלכיר גיזאגט מאן זאלטי ר' פייבש לוי רופן לאזין
וועלכיר ע"ה איין וואקריר מאן בייא תולאים גיוועזין וויא דער
זעלבי קומט האב איך גאר איין וואקרין מלמד בביתי גיהאט
דען לאז איך אך אראפיר רופן איזט און גיפעהר גיוועזין
אום קלאקי צווייא במ"ש וויא ר' פייבש קומט זוא גיט ר'
פייבש צו אים ר' חיים וואלט איר ניקש ביפעהלין זאגט ער
ע"ה איך ווייס ניקש צו ביפעהלין מיין פרא דיא ווייס פון
אליס לאז זיא טון וויא זיא האט פאר²⁾ פלעגין צו טוהן
אונ' זאגט צו ר' פייבש מאן זאל אים געבן מהור"ר ישעי'
זיין ספר³⁾ וואור אויז ער לערך חצי שעה גילערנט דער נאך
ווידר אין וועק געבין לאחר זה צו ר' פייבש אונ' אונזיר ר'
אן גיפאנגין וויסט איר ניט וואש דער מער איזט לאט מיין
פרא אונ' קינדר ארויז גין עש איזט הויך צייט, נון ר' פייבש
אונש ממש מיט גיוואלט ארויש גישמוסין נון וויל איך אלי
ביטריפטיר הערטציר דען אפ שייד צו ארקענין געבין, דאר
נאך האט ר' פייבש נאך איין אונ' אנדיר⁴⁾ מיט אים רידן
וואלין אכיר האט אים קיין אות וואלין משיב זיין אונ' אליש
אין זיך גירעט דאז מאן נור גיזעהין האט דאז זיך זיין כשרה

1) schicken = [zur Operation] eignen 2) vordem

3) שני לוחות הברית 4) das Eine und das Andere.

לעפצין¹⁾ גיריגט האבין דאז האט לערך איין חצי שעה גיווארט
 אלוז זאגט ר' פייבש צו אברהם לופיס מיינ אברהם ליג דיין
 אור²⁾ איין מאלט אויף ר' חיים זיין מויל אוב דוא קענשט
 הערין וואש ער זאגט אלוז דאז אברהם לופיס זיין אור
 נאהנט אן זיין מויל גיליגט אונ' וויא ער זוא איין קלייני ווייל
 שטיל גילענין אונ' הערין וואלין וואש בעלי זצ"ל זאגן ווערט
 זוא האט ער גיהערט דאש ער האט גיזאגט שמע ישראל ה'
 אלהינו ה' אחו' דאר מיט איזט אים דער אשים בישטין
 גיבליבן וויצאה נשמתו הטהורה אלוז ער בקדושה ובטהרה
 גישטארבין אונ' האט מאן גיזעהין בסופו וואש ער ע"ה
 גיוועזן איזט נון וואש זאל איך מייני לויב קינדר פיל שרייבין
 זון אונזרין ביטריין צער, אלוז איין מאן צו פאר לירין בין
 אין זולכין גרושין ווערדיק³⁾ אצלו גיוועזן אונ' בין מיט ה'
 יתומי' וואר מנקין בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזן איזט
 זיטצין בלייבין, אך וואש קאן אודיר זאל איך קלאגין אודיר
 זאגן גאט זאל זיך אונזר ארברמיין אונ' זאל דער פאטיר
 פון מייני יתומי' זיין, דען דוא איינציגיר גאט דוא ביזט יוא
 דער פאטיר פון יתומי' נון איך ווייל מיט מיינ היילין אונ'
 יאמירן שטיל שווייגן איין וויניקדען איך זורג איך ווער דען
 ליבן פריינד וואול כל ימיו בוויינין מוזן אלוז איזט ער יו' א'
 ד"ד טבת תמ"ט⁴⁾ בשם טוב לקבורה קומין עש איזט אלוז
 איין צער ובהלה אין דער גנטצי קהילה גיוועזן דאש עש
 אי אפשר איזט לכתוב דען דאז איזט בעו"ה זוא איין אור
 בליצליכני⁵⁾ מכה גיוועזן אלוז האב איך מיך מיט מייני קינדרכיר
 רונד אום מיר הער אין דיא ביטריפטי שבעה גיזעצט אונ'
 גידענקט וואש דאש פאר איין ביטריפטר צו שמאנר אונ'
 איין אן בליק גיוועזן איזט איך ביטריפטי אלמנה בין דאר

1) Lippen 2) Ohr 3) Würden 4) d. i. Sonntag den
 16. Januar 1689 5) urplötzliche.

מיט מייני י"ב יתומים לנג מיט ליפ¹⁾ פון אזאמין גישיידן זיין,
 מיר האבין תקף מנין קבועה גיקראגין נון מלמדים דיא מיר
 דאז גנצי שנה בישטעלט האבין צו לערנין בביתי יום ולילה
 ושאר זאכן דיא מיר גאט זיאי עש און פאר ווישין מיין
 קינדר האבין פלייסיג קדיש נאך גיזאגט עש איזט קיין איש
 או אשה גיוועזן דיא ניט אלי יום זענין גיקומין אונ' מנחם
 אבלים גיוועזן נון אן אונזרי טרערין האט עש אך ניט גיפעלט,
 דיא שבעה האבין מיר פאר בראכט וויא מאן וואול דענקן
 קן אכלתי לחם דמעה ותשקימו בדמעות שלי²⁾ מי אדמה
 לך ומי אשוה לך בת ציון³⁾, בין בעו"ה משמים על הארץ
 גיווארפן ווארין, מיין קינדר גישוויסטריג⁴⁾ אונ' אנדרי פריינד
 מיך גיטרישט זוא גוט זיא גיקענט האבין, אביר איין אידריר
 איזט מיט דען ליבן זייניגין אין זיין הויז גאנגין אונ' איך מיט
 מייני יתומי אין צער אונ' זורג זיטצין בליבן איך האב דען
 ליבן מאן לי שני גיהאט אונ' אליש גומיש ממנו גיהאט וואש
 זיך איין ערליכי פרא ווינטשין מאג אודיר קאן אונ' מיך אפי'
 נאך זיין טויט וואול בידאכט, דאז איך העט וואול בכבוד
 קענין זיטצין בלייבן אביר וואש הילפט עש, וואש דער
 געטליכי שלום איזט ניט צו ענדרין, נון מיין הערציגי ליבי
 קינדר אונזיר גיטרייאר פרינט איזט אליש איין צדיק גישטארבן
 נור די יום גילעגן אונ' אל זיין שכל גיהאבט עד שיצאה
 נשמתו וואש ער נון אין דער קארטצי צייט עמי גירעט ווער
 פיל פון צו שרייבן מי יתן שיהי סופי ואחריתי כמוהו זכותו
 יעמוד לנו ולבניי ולבנותי שי ותי כפרחה נשמתו פרחי
 ממני כל הדרי וכל עשרי וכבודי אונ' ער האט הזכות גיהאט
 תוך עושר וכבוד פון דיזיר זינדיגן וועלט צו שיידן ולא
 ראה שברון לב או רעה בבניו ובבנותיו ועל זה נאמר מפני

1) Liebe 2) Ps. 80, 6. 3) Thr. 2, 13 4) Geschwister.

הרעה נאסף הצדיק¹), אביר איך מיט מייני לידיג אונ' אויז
 גיגעביני קינדר גילאזין אין צער יגון ואנחה, והוסף צער ויגון
 בכל יום ויום שבר על שבר, ואוהבי וקרובי יעמדו מרחוק אביר
 מה אעשה ומה אקונן עונותי גרמו זאת ועל זה אני בוכה
 ועיני יורדה מים אונ' ווער אין ניש פאר געסין כל ימי חי
 כי הקוק בלבי, נון מיין ליבי מוטיר אונ' גישוויסטריג מיך
 גיטרישט וויא שונט גידאכט אביר מיט זאלכי טרישטונג איזט
 מיין מכה בעו"ה אלי יום גרעשיר גיווארין אונ' איזט נור
 מיט זאלכי טרישטונג איל²) אין דאז פייאר גינאסין גיווארין,
 כדי דיא פלאם³) מער גובר גיוועזין אונ' מייני ענוים ושברין
 לב פיל גרעשיר גיווארין זולכי טרישטונג אונ' צו שפרעכין⁴)
 גיווארט ב' ג' שבועות לאחר זה האט מאן מיך ניש מער
 גיקענט, אדרבה דעם מיר האבין גרושי טובות גיטאן אליש
 משלם רעה גיוועזין כסדר עולם צום וויניגשטין איזט זולכיש
 נאך מייניר אין בילדונג גישעהן דען דאז גמיט אונ' גידאנקין
 פון אייניר ביטריפטי אלמנה דיא זוא איין מלכות פאר ליהרט
 פתע פתאום וויא קאן מאן דאש פאר געסין אלזו בילדיט
 מאן זיך בעו"ה אפשר צו און רעכטין איך, דאז איין אידריר
 ניש וואול בייא איינים טוט גאט וויל עו מיר מוחל זיין, נון
 מיין הערצי ליבי קינדר דען טאג דאז איך דען הערציגין
 ליבן פריינד נאך האב טויטרהייט גיהאט פאר מיר ליגין איזט
 טיר ניש זוא וויא גיוועזין אליש נאך דער האנט איזט מיר
 כל יום ויום וויאיר גיווארין אונ' אלי יום מיין גרויש ביטריפטיניש
 אונ' חורבן ביטראכט אונ' מיין מכה אלי יום גרעשיר גיווארין
 אביר וואש האב איך טון זאלין דער גרושי גיטיג גאט מכוח
 זיין גרויש רחמנות אונ' השגחה פרטיות ער אויף אונש ארמי
 פאר לאזיני מענשן האט דער זעלבי מיך ברוב רחמיו וברוב
 חסדיו צור גידולד גפירט דאז איך מייני יתומכיר שי' ות'

1) Jes. 57, 1 2) Oel 8) Flamme 4) = Zureden.

בין בס"ד פיר גישטאנדין זוא פיל זאלכיש פון איין שוואכי
 פראדיא בעו"ה פוליר בראשט¹⁾ אונ' דאגות איזט זיך טון לאזט,
 לאחר השלושים איזט קיין ברודיר קיין שוועסטיר קרוב או
 גואל צו אונש גיקומין דער אונש גיפרענט העט וואש מאכט
 איר אידיר וויא קומט איר צו רעכט זענן מיר לעתים יהדיו
 קומין איאיר השלשים זענן אויו גיוועזין איזט איר רידן אייטל
 שבושים גיוועזין, מיר אודיר מייני יתומים צו אונזרין צוועק
 וויניק העלפין קענין, אפטרופסי האט בעלי זצ"ל ניט וואלן
 זעטצין וויא שונט גידאכט, וואש ער ע"ה ר' פייבש גיואנט
 נון לאחר שלושים בין איבר מיין פנקס גנגין אונ' נאך
 גיזעהין האבי איך גיפונדין דאז מיר כ' אלפים רייכישטאליר
 זענן הייב גיוועזין וועלכיש איך צווארין וואול גווישט [האב אונ'
 מיר ת"ל אך ניט באנג גיוועזין ביא דען²⁾ האב וואול גווישט]
 דאז בכלל צאלין קאן אונ' נאך זוא פיל איבריג איזט דאש איך
 ובניי היתומים קענין צו רעכט קומין עש איזט אביר דאך
 פאר איין ביטרפטי אלמנה איין שווארי זאך זוא איין סך
 עצום חייב צו זיין אונ' קיין מאה ר"ט באר מעות בביתי
 גיהאט בני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל זענן מיר אלש עהרליכי
 קינדר צו הילף קומין אביר זענן נאך יונג גיוועזין אלזו האב
 איך בכלל צו זאמין גימאכט אונ' מיין בילאנש³⁾ גימאכט אונ'
 מיר גידאכט וויל איין אויו רוף מאכין גלייך אך גישעהן איזט
 נון מיין ליבי קינדר ש"י ות"י העט איר גיליאנט וויא אייאר
 ליבר פרומיר פאמיר זצ"ל זיין אפ שייך פון דיזיר זינדיג
 וועלט גינומין, אייאיר הירט אייאיר פריינט נון ליבין קינדר
 גידענקט נון איין אידריר אויף זיך זעלבשטון, דען איר העט
 קיין מענשין קיין פריינט דאר איר אייך אויף פאר לאזן
 קענט אונ' אויב איר שוינט פיל פריינט העט אונ' איר זיא
 ח"ו אין דער נויט ברויכן זולט זוא קענט איר אייך דאך אויף
 קיין פריינט פאר לאזן דען ווען מאן דיא פריינט ניט ברויכט

1) Brest = Gebrechen 2) bei = dabei, denn 3) Bilanz.

זיא וויל איין אידריר איינים זיין פריינט זיין אביר האט מאן
דען פריינט נישט זיא גיט עש אליש וויא פולגינדיש מעשה
אויז ווייזט וויא פולגיט אום דיא צייט צו פאסירין¹⁾, עש וואר
איין מאלט איין מלך דער שיקט זיינים זון אויז אין ווייטן
לנד אליר הנט חכמות צו לערנין אונ' דער זון בליב דרייאצעהן
יאר אויז אלזו שריב דער מלך אן זיין זון עש וועהר צייט
ער זולט ווידר צו הויז קומין, דער זון דער טעט אלזו אונ'
ער צוג אהיים צו זיינין פאטיר אונ' דער מלך שיקט אים
פיל פאלק אנטקיגן אונ' אמפפינג זיין זון גאר ערליך מיט
גרושי פריידין דער מלך שטעלטי פאר זיין זון איין גרושי
סעודה אן אונ' מאכטין זיך זער לוישטיג אליש עש גן וואר
איבר²⁾ דער מאל צייט שפריכט דער מלך ליבר זון האשטו
אך פיל פריינט גיהאט אין דער שטאט דאר דוא אין גילערניט
האשט דער זון ענטפירט³⁾ הער קיניג אונ' פאטיר דיא גנצי
שטאט ווארין מייני פריינט דער מלך שפראך מייין זון וואור
אהער זענין זיא דייני פריינט גיווארין זיא ענטפירט דער זון
איך האב אלי טאג סעודות גימאכט אונ' זיא ווארין אלי גוטי
טרינק ברידר אונ' איך האב זיא אלי צייט גושין וויין געבין
דאר דורך ווארין זיא אלי מייין גוטי פריינט אונ' ער העריט
דער מלך דיא ווארטין פון זיינים זון אונ' ער זיפציט⁴⁾ אונ'
שיטילט מיט זיינין קאפף אויף אים אונ' דער מלך זאגט
איך האבי פר מיינט דוא האשט פיל חכמות גילערניט אונ'
גון איצונד האב איך קיין חכמה פון דיר גיהערט אונ' דוא
האלישט⁵⁾ דיין זויף ברידר פאר אוהבים אונ' דאז איזט פעל⁶⁾
דען דיא טרונק ברידר זענין פאר זאפני לייט עש איזט קיין
טרויא אודיר גלויבן אן זיא זיא לנג דער טרונק גווערט
ווערין קיין בעשרי פריינט אויף ערדין זיין אליש זולטין זיא

1) = pour passer le temps 2) nach 3) antwortet
4) seufzt 5) haltest 6) fehl.

פון איין מוטיר גיבורין זיין ווארדין אביר ווען דיא מאל צייט
 אויז איזט ווא גינין זיא דאר פון אונ' ווישיק¹⁾ דאו מויל אפ
 אונ' דענקין ווערשטו מיך מער רויפן זוא גיבט עש קיין
 צארין רופשטו מיך ניט מער זוא האב איך דיך גישורין אונ'
 ווען דוא זיא ניט רופשט אודיר זיא ביקומין בעשרי צעד
 ברידיר זוא ווערין זיא דיך ניט מער אכטין וויא אך דיין
 טרינקין אונ' עסין אונ' ווערין אך דיין ברידרשאפט גנץ פאר
 געסין, זוא ענטפירט דער זון צום קיניג הער פאמיר זאגט
 מיר נון וועלכיש הייסט איין פריינד דאו איך מיך אויף אים
 פאר לאזין קאן זוא שפריכט דער קיניג דוא זאלשט קיינים
 פאר קיין פריינט האלטין זונדרין דוא האשט אים²⁾ פאר הער
 פראבירט דער זון ענטפירט דען מלך מיט וואש זאל איך
 אין דען פרובירין, דאר מיט איך זיין זין אונ' גידאנקן ווייט
 אונ' אן זיינר פריינטשאפט פאר זיכרט בין, דאר זאגטי
 דער קיניג צו זיינים זון נעם דוא איין קאלב אונ' שלאכט
 עש דאו קיינר ניקש פון ווייס אונ' מוא דאו קאלב אין איין
 זאק אגין אונ' קום אין דער נאכט אונ' טראג עש איבר
 דיין אקסיל אונ' גיא דאר מיט פאר דען הויז פון דיין הויף
 מיישטיר אונ' קאמיר דינר אונ' שרייבר אונ' רוף אים צו
 דיר הראפף ביא דער נכט אונ' זאג צו אים אייא וואו איזט
 כיר נון גישעהין איך האב דען גנצין טאג גיטרונקין ביז אל
 הער זוא בין איך צארניק גיווארין אין טרונק איבר מיין
 פאטירש הויף מיישטיר ווייל ער זוא הארט ווידר מיך גירעט
 האט אונ' איך קאנט זיין ווארט ניט גירולדין אונ' איך בזינט
 מיך ניט לנג צאך³⁾ אויז מיין דעגין אונ' שטאך אים טויט,
 גון פירכט איך מיך פאר מיין פאטיר פיל לייכט מויכט ער
 עש גיוואר ווערדין אונ' ער איזט איין צארניגיר מאן פיל
 לייכט מויכט ער זיך אין זיין גישווינדין צארין אן מיך רעכנין⁴⁾

1) wischen 2) = du habest ihn denn 3) zog 4) rächen.

זוא האבי איך נון דען טויטן אין איין זאק גיטאן וויא דוא
 דאר זיכשט זוא ביט איך דיך העלף מיר נון אין איצונד בייא
 דער נכט ביגראבין אלזו ווערשמו בלד פאר מערקן וואש
 דוא פאר פריינט אן אינין האשט, אונ' ער גינג דער זון אונ'
 טעט אלזו אונ' ער קאם מיט זיין טויטן אין זאק פאר זיין
 הויף מיישטירש טיר אין דער נכט אונ' ער קלאפיש אן, זוא
 קוקיש זיין הויף מיישטיר צום פענשטיר ארויז אונ' פראגיש
 ווער קלאפיש זוא שפאט אין דער נכט, אן מיין טיר דער
 קיניגש זון ענפירט איך בין עש דיין הער דעש קיניגש זון
 אינ' דער הויף מיישטיר לופט גישווינד אונ' מאכיש דיא טיר
 אויף אונ' זאגיש אייא וואש מאכיש מיין הער אל היא זוא
 שפאט אין דער נכט, דער קיניגש זון ארצילט אים אל דיא
 ריד דיא דאזיגן אונ' זאגיש צו אים ווייל דוא מיין גיטריאר
 הויף מיישטיר בישט זוא העלף מיר דאך דען טויטן ביגראבין
 איא עש טאג ווערט דאר עש נון דער הויף מיישטיר העריט
 זוא זאגיש ער ווייך אפ פון מיר מיט זולכי זכין, אונ' דער
 קיניגש זון באט זיין הויף מיישטיר גאר זער ער זולטי אים
 דאך העלפין דען טויטן ביגראבין, זוא ענטפירט דער הויף
 מיישטיר דעם קיניגש זון מיט גרושין צארין איך האב מיט
 קיין פויל זויפיר¹⁾ אונ' מערדיר עטוואז צו שיקן אונ' ווען איר
 מיך נישט האלטן וואלט פאר אייער הויף מיישטיר זוא זיינין
 מער הערין פאר האנדן אונ' ער שלוג דיא הויז טיר פאר
 אים צו אונ' לוי אים דרוישן שטיק, דער קיניגש זון גיש
 ווייט פאר זיין שרייבירש טיר אונ' ער אנטווארטי אים אך
 אלזו, אונ' ער גינג אך פאן דאנין אונ' קאם פאר זיין קאמיר
 דינרש הויז אונ' ער ארצילטי אים אך אל דיא ווארטן אונ'
 ער ביגערטי פון אים דאז ער אים זולטי העלפין ביגראבין
 דען טויטן קורפיל אונ' ער ענטפירטי אים דער קאמיר דינר

1) Vollsäufer.

עש איזט צווארדין וואר דאש איך בין דיר שולדיג צו דינין
 דאר ווייל דוא מיין הער בישט אכיר איך האבי מיך ניט
 אין דינש געבין פאר איין טויטין גרעביר, אונ' איך מעט עש
 דיר אך צו גיפאלין גערין אכיר איך פערכט מיך זער פאר
 דינין פאטיר דער ווא געך צארניג¹⁾ איזט פיל לייכט מויכט
 ער עש גיוואר ווערדין אונ' ארשלאניט מיך אונ' דיך דאך
 ביגראב דוא אין זעלבשט אויף דען ביגרעפטיניש דאז נאהנט
 היר ביא איזט אונ' איך וויל דיר שילט וואכין שטין צו
 זעהן אויב אימנט קומין מויכטי דיך אלש דען צו ווארנין
 אונ' זיא מעטין אלזו אונ' ער ביגראביט דאש קאלב אין זאק
 אויף דאז ביגרעפטיניש אונ' עש גינג איין אידרידש ווידר צו
 הויז, צו מארגניש קומין דיא דרייא צו זאמין זוא ארצילט דער
 הויף מיישטיר פון דען ביזין שטיק וואו דאז קיניגש זון
 ביגעניט האט אונ' וואלט פון אין האבין דען טויטין ארמארטין
 קירפיל²⁾ ביגראבין, אונ' ער מוזט אים זוא אפ ענטפרין, זוא
 זגטין דער שרייביר אונ' קאמיר דינר ער איזט ביא אונש
 אך גיוועזין אונ' מיר האבין אך קיין טייל דראן האבין וואלן
 אונ' ער ביגראבינט אים אליינט אויף דען ביגראפטיניש, אונ'
 זיא ביראטיטין זיך צו זאמין דאז זיא עש דעם קיניג אן צייגין
 וואלן, דען זיא דורפטין עש ניט פאר שווייגין אונ' דער קיניג
 זולטי אונש דאז ניט פאר גוט האלטין אונ' אויז ליגין אונ'
 ווערט דען איביל אונגיזאגנין זון ארשלאגין אונ' אונש פאר
 גיטרייא דינר אן נעמין, אונ' זיא מעטין עש אלזוא אונ' צייגטין
 עש דעם קיניג אן זוא שפראך [דער קיניג] ביא מיינר קרון ווען
 דאז מיין זון גיטאן האט זוא זאל עש אים זיין לעבין גילטין
 אונ' דער קיניג ליש רופן זיין זון אונ' הילטי אים דיא ווארטין
 אליש פאר אכיר דער זון וואלטי עש ניט גישטין זוא שפראכין
 זיא צו אים דוא האשט אים יוא אין איין זאק גיטאן אונ'

1) jähzornig 2) ermordeten Körper.

אויף דען ביגרעפטיניש ביגראבין וויא דאז דער קיניג הערשט
 זוא שפראך ער איך וויל גישווינד מיין קנעכט דאר הין
 שיקן אונ' גיט איר אך מיט אונ' ווייזט אינין דאז גראב
 אונ' זיא טעטין אלזו אונ' זיא בראכטין דען זאק פאר זיגילט
 מיט דען זון זיין הותם צו פאר דען קיניג זוא שפריכט דער
 קיניג צו זיינס זון וואש זאגשטו נון דער צו זוא ענטפירטי
 דער זון ליבר הער פאטיר איך האב איין קאלב גיהייליגטי
 צו איין אופפיר אונ' וויא איך עש גישלאכט האב זוא איזט
 עש ניט גיראטין זוא איזט עש פאר שטויסין פון איין אופפיר זוא
 איזט עש אך ניט ביליך דאז טאן עש אויף דיא גאסין ווערפיט
 דאר ווייל איך עש גיהייליגטי האבי [זוא האבי] איך עש פאר
 גראבין אין דזיין זאק אונ' דער קיניג גביטיט מאן זולט דען
 זאק אויף מאכין אונ' אלזו ארויש שיטלין אונ' זיא טעטין
 אלזו אונ' שיטלטין איין טומיש קאלפ ארויז אונ' זיא ווארין
 פאר שעמיט דיא דרייא דינר פאר דען קיניגש זון אונ' ער
 גביטיט מאן זאל זיא אין גיפענקיניש זעטצין אונ' מאן טעט
 אלזו נאך דזיין לים דער קיניג זיין זון רופן אונ' ער זאגט
 צו אים זיך נון איצונד אויב אייניר פאר איין פריינט איזט
 צו האלטין זונדיר פראבירט זוא ענטווערט דער זון, איך האב
 פאר וואר¹) איצונד מעהר פאר שטאנט ביקומין אלש איך אין
 דיא דרייאצעהן יאר גילערניט האבי אונ' איך האב נאר אן
 מייני לייט ביפונדין אליש אייניט הלבין אוהב דאז וואר דער
 קאמיר דינר דער שמולט מיר אויף דער שולט וואכט²) נון
 איצונד מיין ליבר הער פאטיר גיבט מיר איין גוטין ראט וואז
 איך זאל מיט מייני דינר מאכין ער זאגט דער קיניג איך
 ווייס קיין אנדרין ראט דוא זאלשט אל דיין דינר ארשלאגין
 דאר מיט דאש דיין קאמיר דינר דער דיר אויף דאז וויניגשטי
 שילט וואכט גיהאלטין דיא אום טרייא ניט פון אינין זאל אפ

1) fürwahr 2) der stand mir auf der Schildwacht.

לערנין, זוא שפריכט דער זון וויא זולט איך נון זוא פיל מענשין פון איינין וועגן ארשלאגן זוא זאגט דער קיניג ווען איין חכם אונטיר טויזנד נרין גיפאנגן ווער אונ' עש ווער קיין ראט וויא מאן דען חכם פון דיא נרין זאל מאכן אנטרינג, זו ראטיט איך צו ארשלאגן אלי טויזנד נארין דאר מיט דאו (מאן) דען חכם קאנטי גיהאלפין ווערדין אלזו איזט בעשיר דאו דוא ארשלאגשט אל רייני און גיטרייא דינר דאר מיט דאו דיין קאמיר דינר וועלכיר איין האלכיר אוהב איזט איין גאנטציר אוהב קענטי ווערין אונ' ער טעט אלזו אונ' זיין קאמיר דינר וואר איס איין גנטציר פריינט אונ' ער ביקענט דער זון דאו קיניגש, דאו קיין אוהב איזט צו טרויאן זונדרין ער ווער פראבירט אלזו מייני ליכי קינדר האבין מיר זיך אך אויף קיין פריינט צו פאר לאזין אליש אויף המקום ב"ה, דער זאל אונש בייא שטין אונ' אין אונזיר הילף זיין אונ' אויב איר שוין אייערין גיטרייאין פרומין פאטיר העט פאר לארין, זוא לעביט דאך אייאיר הימילשר פאטיר אימיר [אונד איביג] דער אייך ניש פאר לאזין ווערט ווען איר איס טרייליך דינט אונ' אן רופיט אונ' אוב איך לפעמים איין שטראף חי' זולטי צו קומין זוא איזט קיינר שולט דראן אלש איר זעלכירט, דאו איר זולכיש מיט אייערי מעשים מקלקל זייט נון מה לי להאריך מיר וואלין ויידר אן פאנגין וואור איך אויז גלאזין האב איר העט צו זעהן וויא אייאיר ליבר פאטיר גישטארבין בקדושה ובטהרה, נון האב איך אך גיטריבן וויא איך מין בילאנש גימאכט האב אונ' בין לגיסי ר' יוסף גנגן אונ' גיבעטין מויכט דאך מיט מיר לביתי גין דען איך העט מין בילאנש גימאכט אונ' האב בדיעה איין אויז רויף צו מאכן אלזו זולטי ער אלי זאכין ביזעהין וויא איך זוא גישטעלט¹⁾ העט אוב איך זוא אך צו בזול אודיר צו יוקר גיזעצט האב

¹⁾ = angesetzt.

איזט ניסי ר' יוסף סג"ל מיט מיר גנגין האב איך אים אליש גוויזן וויא איך איין אידריש שטיק גישטעלט האב, זוא האט ער אליש ביזעהין אונ' צו מיר גיזאנט איר העט אליש צו בזול גישטעלט, ווען איך ח"ו מייני סחורת זולמי זוא בזול שטעהלין מוזט איך ח"ו פליטה מאכין זוא זאג איך מיך דיכט¹⁾ דאש עש זוא בעשיר איזט ווען איך בזול שטעל אונ' יוקר פאר קאף אליש ווען איך יוקר שטעל אונ' עש בזול פאר קאף איך האב איין בלאנש גימאכט דאש ווען עש שונט בזול פאר קאפט ווערט וויא איך עש גישטעלט האב זוא איזט דאך איין גוט קאפיטאל פאר מייני יתומים, אלזו האבי איך אן שטאלט גימאכט צום אויז רויף אונ' זולכיש אך גישעהין אונ' גאר גליקליך גאנגין בכלל גאר וואול פאר קאפט גיווארין אונ' אויב מאן שוין אויף חצי שנה זמן גיגעבין האט זוא איזט דאך אליש גליקליך אונ' וואול אין גנגין²⁾ אונ' ת"ל ניקש יאוש גיווארין זוא בלדי אליש וואש מעות איזט אין ניקומין האב איך תכף ביצאלט וועם מיר זיינין הייב גיוועזין אונ' תוך א' שנה גנץ אפ גיצאלט אונ' וואש ווייטיר אן באר שאפטיר³⁾ גיוועזין על רווחי פאר לינט⁴⁾, נון וויא איך שוין גידאכט בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזין אונ' שוין לנג עם קנס גנגין דאו מיר ניש אפ אודיר צו גיקענט, לאהר השלושי האב איך אן מיין מחתנת יאכיש למיץ גישריבן אונ' אינין מיין ביטריפטין שטאנד פיר גישטעלט אונ' גשריבן מאחר איך נון בעו"ה איין אלמנה ובתי הכלה איין יתומה אלזו מויכטין מיר זיך איינר דען אנדרין ניש לענגיר אויף האלטין אונ' החתן לכאן לכלתו שיקין לראות ולהראות וויא איך שונט גידאכט אונ' גישריבן לראות, אביר התשובה איזט

1) dünkt s. Hildebrand in Zeitschrift für den deutschen Unterricht III, 6, 545 ff. 2) eingegangen 3) Barschaften 4) verlehnt = ausgeliehen.

גיוועזין מאחר איך זוא פיל על בנה גישריבן אונ' לייט מיר
 אלוז פיל מלשיני' על בתי גזאנט וועלכיש איך גלאבן צו
 שטעלט זוא וואלטיג זיא החתן ניט שיקן אויב איך מיינטי דאז
 זולכי הולכי רכיל ובעלי מלשיני' אמת העמין זוא מויכט איך
 אימיץ פון מייני פריינט למיץ שיקן אונ' החתן ביזעהין לאוין
 אונ' צו דעם מאחר גרויש מלחמה בין מלך צרפת יר"ה
 אונ' מייטשי גיוועזן אלוז קענטיג זיא החתן ניט שיקן דען
 ווער אינין איין גרושי סכנה אלוז איזט עש לענגיר אלש א'
 שנה הין גנגין מיט זולכי פאר דריסליכי שרייבן הין אונ'
 ווידר וויא איך ווייטיר שרייבן ווער' צווישן דעסין איזט בני
 ר' ליב אך איין גרושיר היפשיר בחור גיוועזין אונ' אים כמה
 השובי שידוכי' גירעט, גיסי ר' יוסף סג"ל מיט מיר עצמי
 גירעט וואלט אים בתו געבין זולט פארדין וואש ער האבן
 וואלט אביר בני ר' ליב קיין חישק צו גיהאט אונ' מער
 חישק גיהאט צו השידוך לברלין וועלכיש בעו"ה מיין אונ'
 אונזיר אליר אונגליק גיוועזין איזט, דאך בישולדיג איך נימיץ¹⁾
 אלוז אונזיר עבירות אונ' דער היכשטי זאלכיש איבר אונש
 בישלאסין אונ' מיין פרומין מאן ע"ה פון דיזיר [זינדיגין] וועלט הין
 וועק גינטיגן כדי ער ניקש ביזוש אונ' קיין און פאל אן זייני
 קינדר ארלעבן זאל אונ' קיניגן דעסין מיך און דיזין גרושין
 יאמיר טאל גילאזין, נון מה לי להאריך בני ר' ליב איזט
 איין יונג קינדר גיוועזין אונ' פון אנשי בליעל ורשעים בעו"ה
 פאר פירט גיווארין דאז ער פיל מעשה נערות ושמות גימאן
 אלוז האב איך מיר גיראכט גיב איך בני להמבורג דאר איזט
 דיא פאר פירונג גאר גרויש אונ' איך בין איין אלמנה צו
 דעם איך מיך כאן גיב²⁾, דיא לייט זענין גרושי בעל מו"ט
 אונ' קענין זוא ניט אכטונג על בני האבין אלוז האט מיר

1) Niemand 2) = an wen ich mich hier auch wende,
 so sind es grosse Kaufleute.

גיסי ר' אלי סג"ל גירעט השידוך עם אחיו ר' הירש מברלין¹⁾ דער זעלבי שידוך איזט מיר בעו"ה תקף אין גנגין אונ' גידאכט דער מאן האט וויניק קינדר אונ' האט זיין מו"מ מיינשט בביתו אונ' איזט איין שארפיר מאן דער ווערט בוודאי וואל אכטונג על בני געבין, אלזו האבי איך בני עם בתו הנ"ל פאר קנסת אונ' גימיינט העט עש גאר וואל גיטראפין, נון איזט נגד החתנה גנגין, בין עם בני החתן אונ' בני ר' זנוויל סג"ל וגיסי ר' אלי ויששכר כהן לברלין לחתנה גיצאגין אונ' אצל ר' בנימין תוך ברלין גאשט גיוועזן זאל איך שרייבין כל הכבוד דען איך מן מחותני ר' הירש ומן דודו מהור"ר בנימין²⁾ אונ' אלי לייט תוך ברלין האב אין גינזמין קאן איך ניט ארשרייבין, ובפרט מן הקצין ר' יודא³⁾ ואשתו הגם דאז ר' יודא מיט אלי ווינרש איזט און אייניש גיוועזין⁴⁾ דאך האט ער מיר גישענקט שבת פון אלי חשובי קומפעקטורין⁵⁾ דיא מאן צו ארזעהן האט גיהאבט אונ' מיר איין מעכטיגי סעודה גימכט, לקצר מה לי להאריך האב מער כבוד איין גינזמין אליש איך בין ווערדיג אונ' ווערט גיוועזן אלזו איזט דיא חתנה תוך ששון ושמחה וכבוד נגמור גיווארין, איזהו ימי נאך דער חתנה זענן מיר ביחד ווידר להמבורג גיצאגין בשמחה ובלב טוב אונ' קודם נסיעתי מברלין עם מחותני ר' הירש גירעט אונ' גיבעטין זולט דאך וואל נאך בני זעהן דען ווער איין יונג קינד דאש קיין מו"מ פארשטונד אלזו זולטי ער נאך דען זייניגין זעהן איך העט מיך דארום צו אים משדך גיוועזן דאש איך אין מיינונג בין דאש בני ש' ווידר איין פאטיר אן אים האבין ווערט, מחו' ר' הירש מיר אך משיב

¹⁾ Vgl. über Hirschel Ries Kaufmann, die letzte Vertreibung 212 ²⁾ Benjamin Mirels war als Bruder Pessel Neumarks, der Mutter des Hirschel Ries, dessen Onkel s. ib. 211 und 213 ³⁾ Jost Liebmann ⁴⁾ s. Kaufmann a. a. O. 217 n. 1 ⁵⁾ Confituren.

גיוועזין איך זולטי פאר בני ניט זורגן איך זולט ווינטשן
 דאז איך פאר אלי מיין קינדר אלזו פיל צו זארגן העט
 אליש פאר דען זון, אביר מיין גאט אונ' הער וויא איזט דאז
 בלאט זוא און גליקליך אום גישלאגן מחו' ר' הירש האט
 תוך תנאים פאר שריבן גיהאט ער וואלטי ערוב זיין דאז בני
 תוך ג' שני' דאש ער קאשט האט אצלו אלי שנה זאלטי ת'
 ר"ט אויף ליגן אביר אייניש זוא פיל אלז דאז אנדרי גיהאלטן
 וויא נאך מעהרירש זאל בישריבן ווערדין נון וויל בני ר' ליב
 תוך ברלין לאזין אונ' ווייטיר מבתי אסתר ת' שרייבן וויא
 שונט גידאכט כמה כתבים גיוועקסילט אונ' ניט צום צוועק
 קומין קענן ענטליך מיר זוא ווייט גיקומין מאחר ער עם
 החתן ניט וואלין אודיר קענן להמבורג קומין אונ' איך עם
 בתי הכלה אך ניט למיץ גיוואלט ציאין אלזו מיר אונש
 משווה גיוועזין דאז מחו' הקצין פ"ו ר' אברהם קרומבאך בנו
 החתן זאל לאמשטארד' קומין ולשם וויל איך עם בתי הכלה
 ת' ג"ב קומין ולשם ווערין זיך התן וכלה איינר דען אנדריין
 זעהן אונ' התנה נאך בידיר גוט ביפינדונג לשם צו מאכין,
 נון וואש האב איך טוהן זאלין, בין זולכיש אין גאנגן אונ'
 גישריבן דאז איך וויל מיך אום דיא זעלבי צייט וויא מיר
 יהדיו בישטימט האבין תוך אמשטארדאם עם בתי הכלה תין
 זיין וויל, האב מיך אך תכף פערטיג גימאכט אונ' עם בתי
 הכלה יובני נתן סג"ל לאמשטארדאם גירייזט האבין גאר גוטי
 חברות' גיהאט אונ' איין שיני פאר גניגליכי ריין גיהאט, מיר
 זענין אצל חתני קאשמאן שי' באמשטארדאם¹⁾ גאשט גיוועזין
 אביר החתן איזט איזה ימים פריאיר תוך אמשטארדאם גיקומין
 אונ' אצל ר' משה עמרין גאשט גיוועזין, לעת ערב אחר

¹⁾ Kossmann Gomperz, damals Buchdrucker in Amsterdam, vgl. Steinschneider in Ersch und Grubers Encyclopädie II, 28 p. 68 n. 77.

מנחה קומט מיין חתן אין אונזר הויז צו גיין, איך האבי
 מיך זער משמח גיוועזן אונ' עמו גירעט אונ' מיר בכל"1)
 גאר וואול גיפאלן דאו איך פון אלין חסרונות וואו לייט פון
 אים גיזאגט ניקש גיזעהן, מיר זענן ב' ג' שעות יחדיו גיוועזן
 אונ' המקום ב"ה אין מיין הערשצין גילובט אונ' גידאנקט
 אונ' בין גאר וואול צו פרידן גיוועזן, בני נתן סג"ל אונ'
 איך מיר האבן תוך אמשטארדאם אלי יום גיהאנדילט עם
 אבנים טובות וויא מיר נון ח' יום תוך אמשטארדאם זענן
 שרייבט מרים אשת מחותני ר' אלי קליף ז"ל מיר זולטן
 איר דאך דען כבוד אן טון אונ' מיט חתן וכלה לקליף קומין,
 ווייל זיא יוא דיא שדכנים גיוועזן זיין אונ' פיל ווידר ווילן
 גיהאט האבן אלזו זאל מאן איר דאך דען נחת רוח געבן
 אונ' צו איר קומין אויב מיר שונט וועגן אונזר מויט ניט
 וואול האבן קענן אפ קומין האב איך איר דאך זולכיש ניט
 פאר זאגן קענן אונ' זענן יחדיו לקליף גיצאגן, האבן אין
 ערשטן אן בליק אונש יחדיו צווארן מיט פריידן טרערין
 בינעצט מאחר מיר זיך בידי אין אונזרין ביטריפטן אלמנה
 שטאנט ערשט גיזעהן²⁾, אביר נאך דעם דיא ערשטי ביטריפטיניש
 איזט פאר בייא גיוועזן איזט אליש תוך ששון ושמחה פאר
 ענדירט גיווארן אונ' האבן איינר פום אנדרין גרוישי פאר
 גניגליכקייט גיהאט, בתי צפור תי' איזט ג"כ מיט גיוועזן
 מחותנת מרים ע"ה האט גיוואלט האבן מיר זולטן החתנה
 תוך אמספורט³⁾ מאכין אביר זולכיש איזט מיין גילעגן הייט
 ניט גיוועזן דען האבן מוזן ווידר באמשטארדאם זיין מיר
 זענן ה' יום תוך קליף מיט אלי פאר גניגליכקייט גיוועזן לאחר
 זה אונזר חתן וכלה אונ' מיר זעמפטליך [ווידר] לאמשטארדאם

1) = בכל דבר in jeder Beziehung 2) Elia Gomperz war
 im selben Jahre wie Chajjim Hameln, am 10. Tammus
 459 d. i. Dienstag am 7. Juli 1699 in Cleve gestorben
 3) Amersfort in Holland.

גיצאגן אונ' זוא בלד¹⁾ מיר לאמשטארדאם גיקומין זיין אן
 שטאלט צור התנה למז'ט גימאכט אונ' אן שטאט דאז מיר
 גימיינט האבן איין פאר מניינים לייט צו האבן, היר קיגן
 מיר איבר ת' פירשון גיהאט לקצר מיר האבן זולכי חשובי
 התנה גיהאט אליש אין ק' שנים תוך אמשטארדאם ניט
 גיוועזין איזט האט אונש אך איבר ת' ר"ט גיקאשט, נון לאחר
 התתנה בין נאך איזהו שבועות תוך אמשטארדאם גיוועזין
 אונ' אונזיר מו"ט אפ גיווארט לאחר זה אונז צו אונזיר ריז
 פערטיג גימאכט איך האב התני משה גיבעטין זולט מיט
 מיר להמבורג ציאין וויל זיא פרייא האלמין אביר התני ניט
 גיוואלט אלזו זענן מיר מן אמשטארדאם מיט אלי פר
 גניגליכקייט להמבורג אן גילנגיט אונ' אונזירי קינדר אונ'
 אלי גוטי פריינד גיזונד גיפונדן איך האבי אלי פאשט בריף
 גיהאט מבני ר' ליב ע"ה דאש ער וואול האנדילט אונ' אידיר
 מאן אים גרימט²⁾ וויא איין וואקריר האנדילש מאן ער ווער
 איזט גיצאגין לליפציג אונ' סתורות אין גיקאפט אונ' האט
 איין גרויש גיוועלב תוך ברלין גיהאט מיין קינדר האבין מיט
 אים גיהאנדילט איך האב כמה פעמים אן מחותני חמיו ר'
 הירש גישריבן אוב ער אך וואול מיט צו זיכט דען איזט איין
 יונג קינד אונ' איזט בייא קיין מו"ט גיוועזין אך ורק אליש
 אים חדר ובית המדרש גיועסין מחותני ר' הירש מיר כ"פ
 גישריבן איך זולט פאר דען קינט נור ניט זורגן, נון האבי
 איך דאר מיט מוזין צו פרידן געבין אונ' גימיינט עש ווער
 עם בני ר' ליב אליש וואול בישמעלש, נון האבי איך גיהאט
 בתי הענדלה ע"ה איזט איין בתולה גיוועזין דיא קיין דמיון
 גיהאט האט הן כמעשיה וביופיה אליש האט אונש ר' יאזול שרכן
 ווידר איין ביטריפטין שידוך מברלין גירעט דהיינו איזט לשם

1) sobald 2) gerührt.

גיוועזין איין אלמנה האט גיהאט ר' ברוך מברלין¹⁾ דער ר' ברוך
 איזט איין אדם חשוב גיוועזן אונ' גרושיר עושר איזט
 גישטארבן האט גילאזן ב' בני' אונ' ב' בנות אלזו האט מיר
 השדכן לבתי ע"ה דאז יותם גשדכנת איזט דאז עלשטי פון
 דיא יתומי' גיוועזן אונ' מיר גיזאגט ווער איין פיין קינד אונ'
 לערינט וואול אונ' העט ה' אלפי' ר"ט מעות מוזמני' אונ'
 חצי בית ווער אך ט"ו מאות ר"ט שוויי' אונ' נאך כלי קודש
 מכסף ושאר זאכן, אמו וויל אין אצלה האלמין אונ' ב' שני'
 מזונות על שלהנה געבין דען זיא נאך אין דען גאנצין מ"מ
 גיזעסין איזט, נון איך האב דען שדכין משיב גיוועזן איך
 שלאג השידוך ניט אויז אך ורק איך וויל עש אין בידענק
 נעמן אונ' אים דען תשובה זאגן, נון איך האבי לגיסי ר' יוסף
 סג"ל ושאר [לייט גומי] פריינט גיפראגט האבין מיר אלי לזו
 שידוך גיראמין אביר דאך אלי גיזאגט דוא האשט דאך בנדך ר'
 ליב צו ברלין וואונין דער ווערט דיר אליש שרייבין אלזו האב
 איך לבני ר' ליב סג"ל גישריבן זאל מיר אליש האמת שרייבין
 אלזו האט ער מיר גישריבן אונ' גיראמין זולט השידוך טון
 דען דאז יתום העט ה' אלפי' ר"ט גם שארי זאכין וויא
 השדכן גיזאגט האט, אלזו האב איך בני ר' ליב כח והרשאה
 גשיקט וועלכיר דאז קנס תוך ברלין גיליגט האט, צו מיין
 גרויש ביטריפטיניש החתנה איזט כמעט א' שנה וחצי אויף
 גישלאגן גיווארין, איך האב גימיינט ווער אליש גומ אונ'
 גידאכט וויילין איך איין קינט תוך ברלין העט דעם עש וואול
 גינג וואלטי איך דאש קינט אך דאר הין געבין כדי דאש
 אייניר אם אנדרין נחת רוח העט, אביר עש איזט בעו"ה פיל
 אנדרש אויז גישלאגן, דען וויא גידאכט בני ר' ליב נאך גאר
 יונג אונ' קיין מ"מ פאר שטאנדין אן שטאט דאז המיו האט

1) Wohl Benedictus Veit d. i. Baruch b. Menachem
 Manes Rausnitz ans Wien s. Kaufmann a. a. o. 215 n. 1.

זאלן השגחה פרטיו אויף אים האבן האט ער אים גין לאזין
 כצאן בלא רועה בני וויא שוין גידאכט גדול מו"מ אן גיפאנגן
 איין גרויש גיוועלב תוך ברלין מיט אליר הנט סחורות גיהאט,
 מחותני חמו ר' הירש האט בנו ר' מאדיל אויז געבין אונ'
 זיך משרד גיוועזן לגיסי ר' יוסף סג"ל דיזיר ר' מאדיל אך
 נאך גאר יוג אונ' ניט וואל גיצאנגן גיוועזן מחותני ר'
 הירש גינומן דיא גנצי נרוני ר' אלפים ר"ט אונ' זאלכיש
 לבני ר' ליב סג"ל געבין אין זיין טויט בני האט ר' מאדיל
 הנ"ל אין זיין גיוועלב גיהאט זיטצין כלומר מיט צו צו זעהן
 אביר דאז זיך גאט זאל ארבארמין וויא ער האט צו גיזעהן
 משרתי ומשרתת בעו"ה אליש גינגבת גם זונשט אנדרי
 אנשי בליעל וויא עש צו ברלין אונ' אומיטום¹⁾ גיבט זיך אצלו
 גימכט אונ' כלומר מיט אים גיהאנדילט אונ' דאש ווייסי אויז
 דען אגין גינגבת האט כמה וכמה אלפים אן פאלאקין גיבארגיש
 דאז בעו"ה אליש יאוש גנגין, איך אונ' מיין קינדר זאלכיש
 ניט גיוואושט, מיין קינדר אונ' איך גימיינט ער זעס אין
 גרוישן מו"מ ורווחים האבין אים משום זה פיל קרודיטירט
 אונ' איך ג"כ האב באותו פעם איין פובריק פון המבורגיר
 שטרימפף גיהאט דאז איך פאר כמה אלפים עצמו מאכין
 לאזין אלזו האט מיר דער אונגליקליכי זון גישריבן זולטי אים
 שיקן פאר²⁾ אלף ר"ט ויותר שטרימפף וועלכיש איך אך גיטאן
 בין ביריד ברונשוויג גיוועזן זענין לשם אמשטארדאמיר
 סוחרים גיוועזן דיא לערך פאר ח' מאות ר"ט ח"כ על בני
 ר' ליב סג"ל גיהאט בני ר' ליב זצ"ל מיר גישריבן לברונשוויג
 איך זולטי דאך זיין ח"כ בכבוד צאלין וואלטי מיר הטעות
 להמבורג רימיטירן נון וויא איך אלי צייט פאר מיין קינדיר
 גיוועזן מיר גידאכט וויל אים קיין חרפה לאזין אן טון דאז
 איך זיין ח"כ העט לאזין פריטישטירן אונ' אליש בכבוד

1) um und um 2) für.

גיצאלט וויא איך בין נון מיריד ברונשוויג קומין אין מיינונג
 גיוועזין ח"כ מבני ר' ליב פאר מיך צו פינדין אביר ניקש
 פאר האנדין גיוועזן אויב איך צווארין דאר פון גישריבן האט
 מיר בני אלי צייט תירוצי' גישריבן דיא מיר ניט גיפאלין
 האבין, נון וואש האב איך טון זאלין האב מיך מוזין צו
 פרידין געבין, אין ד"י יום דער נאך איזט איין גוט פריינט
 צו מיר גיקומין אונ' גוזאנט איך קאן עש דיר ניט אנטהאלטין¹⁾
 אונ' מוז דיר זאגן דאז מיר דיא עסקים מבנך ר' ליב סג"ל
 גנץ ניט גיפאלין דען ער שטעקט אין גרושי חובות איזט
 גיסו ר' מאדיל חייב ד' אלפי' ר"ט אונ' דער זעלבי זיצט
 אין זיין גיוועלב דאז ער כלומר זאל מיט צו זעהן אביר ער
 איזט איין קינד אונ' ניט קפאביל²⁾ דאר צו ער נאשט אונ'
 פרעסט אונ' זופט איזט איין אידיר הער אונ' מיינשטיר אים
 גיוועלב בנך ר' ליב איזט צו גוט אונ' פרום לאט³⁾ איין אידרין
 שאלטין אונ' וואלטין, צו דעם זויגן אין דיא ברלינר מיט
 ריבותים אויז אונ' האט ב' וואלף איבר זיך דאש אייני איזט
 ר' וואלף בנו של אב"ד מהמבורג מהור"ר זלמן מירילש⁴⁾ אונ'
 דער אנדרי וואלף איזט גיסו של מהור"ר בנימין דער לעטשטי
 ר' וואלף גיט אים אלי יום אין זיין גיוועלב טראגט אים
 ארויש וואש ער זיכט אונ' וואש ער ניט זיכט, צו דעם האט
 ער זיין טו"ט עם פולאקין דאז איך ווייס⁵⁾ איזט ער אין קורצים
 יותר אליש ד' אלפי' ר"ט יאוש גיווארין אונ' דערי שמועות
 יותר דאז מיר גיוועזין איזט כמעט פרחי נשמתו איך בין
 בעו"ה חליש אויף דער שטאט גיווארין⁶⁾ דער פריינט דער

1) enthalten = verschweigen 2) capabel 3) lässt
 4) Vgl. Kaufmann a. a. O. 219 f. An Wolf Mirels wendet
 sich noch 1716 nach der Zerstörung der Gemeinde Posen
 sein dort wohnender Bruder Dob Beer als Cassier des Hilfs-
 werkes 5) so viel ich weiss 6) auf der Stelle ohnmächtig
 geworden.

מיר דאש גיזאגט האט גיזעהן דאש איך מיך ווא גאר
 ארשראקין האב האט דברי' תנחומי' צו מיר גירעט אונ'
 גיזאגט זולמי מיך ניט זוא זער ארשרעקן ווען מאן ביא
 צייטין צו זעך קענט אים נאך גיהאלפן ווערין איך האב
 זולכיש בני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל גיזאגט וועלכי זיך גאר
 זער ג"כ ארשראקין אונ' גיזאגט זיא מוזטן ג"כ איין אידריר
 כמה אלפי' פון אים האבין, נון דוא גרוישר גאט דוא ווייסט
 וויא מיר ביא זולכי עסקי' איזט צו מוט גיוועזין, בני ר"ל
 איזט מיר יותר אליש ג' אלפים ר"ט חייב גיוועזין דאך העט
 איך זולכיש אליש ניט גיאכט ווען מיין בידי פרומי קינדיר
 כנ"ל ניט זוא טיף מיט אין גישטאכין העטין, נון וואש האבין
 מיר ביטריפטי לייטן טון זאלין מיר האבין עש קיין מענשין
 דערפין זאגין, מיר האבין זיך יחדיו בירעט דאז איך מיט
 בני ר' מרדכי סג"ל וויל ליריד לייפציג ציאין אום צו זעהן
 וויא אלי זאכין שטיין, נון קאן מאן וואול דענקן וויא מיר
 אונזיר צייט פאר בראכט האבין, נון בין איך אונ' בני ר'
 מרדכי ללייפציג גיצאגין וויא מיר זענן לשם גיקומין איזט
 בני ר' ליב סג"ל שונט לשם גיוועזין, וועלכיר אלי יריד לשם
 גיוועזין איזט אונ' הרבה סחורות לשם גיהאט אלזו האב איך
 מיט אים גירעט כך וכך גיט דער מאמר גידענק אן גאט
 אונ' אן דיין פרומין עהרליכן פאטיר דאש דוא דיך אונ' אונש
 אלי אין קיין חרפות ברענגשט, והישב איר הופט נורגינגן
 פאר מיך צו זארגין קורטצליך קיין ד' שבועות האט חמי ר'
 הירש גיסו ר' וואלף מפראג אצלו גיהאט וועלכיר מיט מיר
 מוזין חשבונן אונ' ער אך ביפונדין דאש איך ת"ל גנגן וואול
 שטיא אלזו זאג איך צו אים וויין מיר דיין בילאנש, והישב
 האב עש ניט אצלי טוא מיר דען גיפאלין ציא מיט מיר
 לברלין לביתי וויל איך אייך אליש ווייזן דאז איר ווערט פאר
 גנינט זיין, עכ"פ האב איך צו אים גיזאגט קאף לע"ע קיין
 שטיק סחורה אכיר ר' איציק אונ' ר' שמעון בנו של ר' מן

מהמבורג זענן הינטר מיר הער גנגין אונ' האבין אים יותר אליש ד"י מאות ר"ט סחורות פאר קאפט אונ' גיבארגיט, איך בין עש גיוואר ווארדין אונ' צו אינן גאנגן אונ' אומש גאטיש ווילין גיבעטין זאלטין דאך לאזין המקח צו רוק גין דען בני זולשי זיך אויז דען סחור' האנדיל ארויז טון דען עש ווער זיין כליון אביר עש האט מיך אליש ניט העלפין וואלן אונ' האבין בני כופה גיוועזן, האט מוזין דיא סחור' נעמין, נון לאחר יריד לייפציג בין איך ובני ר' מרדכי סג"ל לברלין גיצאגן מיט חמור ר' הירש אונ' אלי ברלינר וויא איך נון לברלין תוך ביתו של בני (גיוועזן) [גיקומין] בין איזט דען ערשטין אבינט ניקש גישעהן, בין מיר מן הדרך גיוועזן דאך האבין מיר ביחד גירעט האט בני גיזאגט עש פעלט מיר ניקש מעהר אליש דאש איך צו זעהר מיט סחורות פארשטאכין בין אלזו האב איך צו אים גיזאגט דוא בישט מיר איבר ג' אלפי ר"ט חייב איך וויל חאמשי איימיל סחור' דאר פיר אן נעמין וויא זיא דיך גיקאשט האבין, אלזו זאגט בני ר' ליב סג"ל מיין ליבי מוטיר ווען דוא דאש טון ווילשט זוא קאן איך אויז אל מיין נויט קומין אלזו זאל קייניר אן מיך ניט צו קורץ קומן, נון למחרת בין איך מיט בני אין זיין גיוועלב [גנגין] (גיוועזן) [איזט באמת איין רבוי סחורות תוך זיין גיוועלב גיוועזן] אלזו האט ער מיר געבין פאר ג' אלפי ר"ט סחורות וויא זיא אים גיקאשט האבין, נון קאן טאן זיך וואול גידענקין וויא איך איין פנים גיהאט האב אביר אליש גיט גידאכט צו אכטין אונ' גימיינט מיין קינד נור צו העלפין אלזו האבין מיר דיא סחורות אלי תוך פאקין¹⁾ אין גיפאקט דאש זיא האב וואלן להמבורג שיקן נון זענן דיא ב' פעקכיר עם סחורות וועלכי בני ר' ליב מן ר' איציק ור' שמעון בלייפציג גיקאפט נאך אין זיין גיוועלב גישטאנדין צו גיפאקט, אלזו האב איך לבני גיזאגט דיא ב' פאקכיר עם סחורות שיק אן דיא לייט

¹⁾ Paeken = Ballen.

כנ"ל איך וויל שונט כאכין דאז זיא הסחורות נעמין זאלין ווען עש מיך אך מעות מכיסי קאשטין זעלטיש¹⁾, נון האב איך דאז מייניג לבני גיזאנט וואור קריגט נון בני נתן ובני מרדכי סג"ל דאז איריני האט ער גיקראגן ח"כ אונ' פולנישי ממרנו²⁾ איבר י"ב אלפים ר"ט אונ' זיא לבני ר' מרדכי געבין דאר פון זאלט איר ביצאלט ווערין, נון מיר זענן יחדיו אהיים גנגין זענן דען גנצין יום אין זיין גיוועלב גיווען דאז נכט עסן האט מיר ניט וואול גישמעקט וויא צו דענקן שטימ, למחרות בהשכמה קומט בני ר' ליב סג"ל צו מיר אין מיין קאמיר אונ' זגט חמו ר' הירש העט עמו גירעט ער וואלטי דיא סחורות ניט אויז ברלין לאזין מאחר בני ר"ל אן בנו ר' מאדיל ווער ד' אלפים ר"ט חייב דיא זולשי איך אים ביצאלין זוא קענטי איך דיא סחורות הין שיקן וואור איך וואלטי זאלכיש האט מיר בני ר"ל מיט שרייאנדיני³⁾ אויגן גיזאנט נון וואש פאר איין בהלה אונ' טויטיש אנגשט איזט אויף מיר גיוועזן איך האב ניט קענן אויז דעם בעט אויף שטין אונ' זוא לנג איך אין דען שלימולדיגן ברלין בין גיווען ניט קענן אויז מיין בעט אויף שטין אלזו האבי איך נאך מתותני ר' הירש גשיקט אונ' אים גיזאנט וואש ער מיר דאר טוט אויב ער מיך אונ' מיין קינד אויף איין מאלט שעכטין וואלטיט אביר וואש זאל איך פיל שרייבן י' בויגן קלעקטין⁴⁾ אליש ניקש, איך האב טוהן איין ח"ב געבין אן מחו' ר' הירש דאש איך תוך ד' י' בהמבורג וויל צילין כ"ה מאות ר"ט אונ' מתותני ר' הירש דאר בייא גיזאנט איך האף ניט דאש אייניר וואש זאל צו קורץ קומין דען ער ביהאלט נאך זוא פיל סחורת אין זיין גיוועלב איבר, בפ"פ דאדר האט ער אן נאך לערך פאר ב' אלפים ר"ט סחורות שטין מלבד דיא ריבוי

1) sollte 2) Membranen oder Wechsel vgl. Kaufmann a. a. O. 52 n. 1 3) schreienden 4) kleekten = hinreichten s. Grimm V, 1056.

ח"ב אונ' ממרנו' דיא בנך ר' מרדכי סג"ל אין הענדין האט דאז איר קענט ביצאלט ווערין, נון וואש האבין מיר טון זאלין האבין מיר מוזין אליש גיפאלין לאזין דען ח"ב¹⁾ אונטר שריבן אונ' מיין סחורה וויא שוין גידאכט להמבורג גשיקט, בין מיט מחו' ר' הירש אין זיין גיוועלב גנגין אונ' אים גיוויזן דיא ב' פעקכיר עם סחורות מן ר' איציק ור' שמעון זולט זיא דאך תכף אן דיא לייט שיקן כדי בני אויז זיין חיובה קעם, דיא ח"ב וממרנו' דיא בני ר' מרדכי סג"ל בידו גיהאט זענן אונש וויניק נומץ גיוועזן האבין זיא מחו' ר' הירש געבן דער זעלבי אן בני ר' מרדכי סג"ל ת"כ²⁾ געבין וואש דאר פון אין קומט אונש תכף להמבורג צו רימיטירין, נון איזט בני ר' ליב אן ליב בישערי אונ' אן ליב גאשליר ב' אלפי' ר"ט לערך חייב גיוועזן האט ער זעלבי ח"ב אן מיך גשיקט אן אינין לשלום, נון איך העט זעלבי ח"ב וואול קענן פאר אונזיר תשלום האלטיין, אביר גידאכט ווען איך דאש טוט זוא איזט בני ר"ל פשיט' מכולה האב אלוז אינין הח"ב געבין, נון זענן מיר אהיים גיצאגן מיט טרויאריגין פאר ביטירטין גימיט איך האב קום³⁾ דיא נשמה אין מיר גיהאט מיין ליב פרום קינד ר' מרדכי מיר עז צווארין וואלין אויז רידן אביר גאט דער ווייס דאז אים נעביך פיל וויאיר אלש מיר גיוועזן איזט, וויא עש זיך בעו"ה אויז גוויזן האט, נון איזט נאהנט דאראן גיוועזן היריד מפ"פ דאדר דאר האבין מיר אל אונזיר בטחון גיהאט גאט צו פאר דאז מיר זאלטין משם אנטזאמץ⁴⁾ ביקומין, אביר אן שטאט דעסן איזט עם חמוז אין זיין גיוועלב גיפאלין אונ' כל אשר לו צו זיך גינומין לא די אל זיין סחורות אל זיין ח"ב דיא ב' פעקכיר עם סחורות ג"כ ולא נשאר לו ולנו פרוטה אחת, אונ' וואש נאך

Hand תקיעת כף = ²⁾ Wechselbrief חלוף בריף = ¹⁾ schlag ³⁾ kaum ⁴⁾ Entsatz.

מער בני איזט אן איין סוחר אלף ר"ט חייב גיוועזן וואר
 פיר ער האט אים זאלין ח"ב על המבורג געבן אביר הסוחר
 האט דיווש אליש גיוואר גיווארין ניט וואלן פון אים ווייבן
 אים וואלן תוך ברלן תפוס ליגין וואש האט בני טון זולין
 חמיו העט אין תוך תפיסה פאר ראטין אונ' פאר פולין¹⁾ לאזין,
 איאר אים עם ק' ר"ט העט גיהאלפין פאר שווייגין עם אלף
 ר"ט האט ער עם הסוחר גירעט דא זיכשט יא וואול דאז
 היר ניקש צו ביקומין איזט איך וויל מיט דיר להמבורג ציאין
 מיין מוטיר אונ' ברידיר ווערן מיך ניט לאזין²⁾ דא קענשט
 מיך דאך אין המבורג אך תפוס נעמין אונ' בני ר' ליב
 שרייבט אן מיר תכף איך ווער יו' ו' אצלך זיין, איך קאן
 דיר דיא אורזאך ניט שרייבין איך ווער אליש מינשליך דיר
 זאגין דען כתב האב איך א' יום קודם ביאתו ביקומין, קאן
 מאן וואול דענקין וויא מיר איזט צו טויט גיוועזן אונ' איך
 מיר ניקש גוטיש האב קענן איין בילדין, מאחר איך וואול
 גיוואושט האב דאש אין חמיו אליש גינומין האט אונ' ער
 איזט תוך המבורג חייב גיוועזן אונ' ניקש לשלם גיהאט
 אביר איך בין בלדי אויז דען חלום גיקומין אן יו' ו' למחרת
 האב איך איין שלית גיקראגין בני ר' ליב סג"ל ווער אין דען
 סוחר זיין בית איך אודיר אייניר פון מייני קינדר זולטין צו
 אין קומין איך האבי מיך ארשראקין גיהאט בלתי שיעור וערך
 האב ניט גיקענט איין טריטין גי³⁾, בני ר' מרדכי סג"ל איזט
 צו אים גנגין אונ' מיר דיא ביטרי ביטריפטי צייטונג גיבראכט,
 נון האבי מיך עם גיסי ר' יוסף סג"ל גיסי ר' אלי סג"ל
 מתיעץ גיוועזן וואש היר בייא צו טון איזט, באם עש לענגיר
 ווערט אונ' אנדרי קרידוטרין עש גיוואר ווערדין איזט ער
 פשיט' פאר לאהרין, איזט ענטליך גיבליבן זאל אלף ר"ט פון

¹⁾ verrotten und verfaulen ²⁾ = verlassen ³⁾ einen
 Tritt (= Schritt) gehen.

עזבן נעמן אונ' אין מציל זיין אויז סוחר הענדין, אונ' זאל
 בייא דען סוחר בלייבן בביתו עד לעת ערב אונ' דער נאך
 אצלי עד יום א' בלייבן אונ' יו' א' בהשכמה זאל איך אין
 להאמיל שיקין עם גיסי ר' שמואל בון זאל זמן מה אצל
 חתני ר' שמואל בהאמיל זיין ביזקין מאן זיכט וואז מאן עמו
 אן פנגיט, נון זאלכיש איזט גישעהין האט מיך ווידר גרויש
 מעות גיקאשט בני ר"ל איזט בהאמיל גיוועזן אונ' איאר ער
 איזט להאמיל גיקומן האט ער מוזין אויף הנוביר צו ציאן
 אוב צוואהרין מהותני הקצין ר' יעקב הנוביר¹⁾ גרושי מיטליידן
 מיט אים גיהאט אונ' גרויש רחמנות עמו גיטריבן איזט
 זולכיו דאך אביר זונדיר אלי אפעקטין²⁾ אונ' הילף גישעהין
 זיא האבין מיר צוואהרין מהנוביר טרישטליך גישריבן אונ'
 מיך מנחם גיוועזין איך האבי אינן ווידר גיברליך גיאנשווארט
 אונ' וועגן אירי תנחומה בידאנקיט אביר דאר מיט ווער עש ניט
 גיטאן זיא אין מוטיל צו שפרינגין³⁾ אונ' העלפין וואלטין דאו
 בני ווידר צו רעכט קעם ער איזט איין יונגיר מאן גאט קענט
 אים ווידר העלפין אביר צור תשובה ביקומן מן מחו' הקצין
 ר"י הנ"ל עם וואלטי אים אויזרירין⁴⁾ עם ת"ק ר"ט באם אים
 בני נתן ובני מרדכי סג"ל וואלטין גישריבן געבין דאש זיא
 ערוב פאר זאלך מעות ווערין אלזו איזט צו זעהין גלייך אליש
 אויז המעשה לראות⁵⁾ דאו מאן קיינים פאר קיין פריינט הלטן
 זאל זונדר פראבירט איך העט פאר מיינט דאש ר' יעקב
 וועלכיר מיין קינדר נאהנטיר פריינד איזט אונ' אום בעלי
 זצ"ל זיין כבוד פיל איין מעהרירש גיטאן העט אונ' אלפים
 פון זיין אונקילש⁶⁾ כבוד אן גיווענט⁷⁾ העט, אביר וויא שוינט

1) Wohl der 1697 verstorbene Moses Jacob, der Sohn
 Liepmann Cohens s. Kaufmann, Samson Wertheimer 86
 n. 1 2) Effect 3) in Mittel zu springen = sich in's Mittel legen
 4) assistiren 5) s. oben p. 208 6) Liepmann Cohen war
 Glückels Schwager 7) angewendet.

גיראכט, נון איזט בני ר' ליב סג"ל חצי שנה בהאמיל
 גיוועזין, לאחר זה איזט הקורפירשט מב"ב¹⁾ להנביר גיצאנין
 זועלכיש איך תכף גיוואר גיווארין אונ' להנביר לגיסי ר'
 ליפמן גישריבן דאז ער דאך מויכט זעהן אזל קורפערשט
 יר"ה אין זאלוויקונדוקטום²⁾ אויז צו ריכטן כדי ער ווידר קאן
 לברלין קומין אונ' זיכט דאש ער פון זייני חובות וואש אין
 ביקומין כדי ער זייני קרידיטורין אך בפרידיגן קענט, דען ער
 גאר וואול מן יהודי ואינם יהודי [איזט] גיהאלטין ווארין אונ'
 מאן וואול גיוואושט ער אום דאז זייני איזט גיקומין דאש
 אים רשעי' ופוחזי ימ"ש דרום גיבראכט האבן אונ' בעו"ה
 פיל צו גוט גיוועזין און איין אידרין מאן מאמין גיוועזין, עש
 זענן נאך עטליכי קטנים חובות דאר גיוועזין דאר ער האט
 נאך פון צופין³⁾ קענין אונ' גימיינט הש"י ב"ה ווערט זיך מרחם
 זיין אונ' אין ווידר צו רעכט העלפין אכיר עש שיינט דער
 הימיל אונ' אונש פיל צו זער ארצירניט איזט גיוועזין, אלזו
 בני ר' ליב סג"ל ווידר לברלין גיצאנין האט אן גיפאנגן לקצת
 ווידר צו קוואקלין⁴⁾ אונ' צו האנדלין איין לאך צו דאז אנדרי
 ווידר אפין גימאכט כסדר' פון זולכי לייט אליש גימיינט זיך
 צו העלפין, נון וויא גיראכט דאז איך מיין ליבי פרומי טאכטיר
 אין קנס גיליגט תוך ברלין אין דער צייט דאש איך גימיינט
 האב דאז בני אין זיין וואול שטאנט ווער גיזעסין, אכיר לע"ע
 דאר עש בעו"ה זוא און גליקליך גיקומין איזט מיר ברלין
 גאר צו ווידר גיוועזין, צו דעם האט מיר בני ר' ליב גיזאגט
 דאש החתן זוא פיל ניט העט אלש זיא אים פאר שריבן
 האבין, אויב ער שיינט העט מעיד דרויף גיוועזין זוא ווער
 ער באותו פעם שונט אין זיין צרה גישטאכין אונ' דיא מחותני'
 העטין אים עם מעות צו זיין אונטיר גנג בעו"ה אסיסטירט
 דאז ער האט טוזן אן מיך שרייבן וואז זיא גיוועלט האבין,

¹⁾ Brandenburg ²⁾ salvi conductus ³⁾ zupfen ⁴⁾ quackeln
 = wackeln.

איך האב זאלכיש מיין פריינט אונ' אונ' אנדרי לייט צו
 ארקענין געבן דען הזמן פון דער ביטריפטי חתנה איזט
 גיוועזן אלזו האבין זיא מברלין גשריבן דאז חתן לא יותר
 האט אליש ג' אלפי ר"ט וחצי אונ' זיין חצי בית, נון האבי
 איך השידוך ניט טון וואלין מאחר זיא [מיר] ניט גיהאלטין לויט
 התנאי' אלזו דאש שרייבין אונ' התראות לענגיר אליש איין
 שנה גיווארט ביוקין איך גאט זיאי עש גיקלאגט ממש מיט
 דען הארין¹⁾ בין צו גיצוואונגן גיווארין אונ' ענטליך מיך מוזין
 ריזילפירין לברלין עם בתי צו ציאיין אונ' לשם חתנה צו
 מאכין, בתי ע"ה איר נדוני' איזט כאן המבורג גיבליבן על
 רווחי' אונ' הנדן מחתן איזט ג"כ תוך ברלין אצל אנשי
 נאמני' על רווחי' גיליגט גיווארין אוב איך שונט מיט שלעכטי
 שמחה צו דער ביטריפטי חתנה גיצאגן בין פון בני ר' ליב
 סג"ל זיינט וועגן, דאר איך גיוואושט דאש [איך שלעכטי פאר
 גניגליכקייט לשם פינדין ווער צום אנדריין דאש] מיר השידוך גאר
 צו ווידר איזט גיוועזן אביר בעו"ה סופו מוכיח על תחילתו
 וויא ווישיר פולגין ווערט אלזו בין עם בתי ע"ה על החתנה
 לברלין גיצאגן אונ' בין אצל בני ר"ל גאשט גיוועזין, אויב
 מיר שונט איזט זער וויא גיוועזין דען איך בעו"ה וויניק פאר
 גניגליכקייט מבני גיהאט האב איך דאך מעבר על מדותי
 גיוועזין אונ' מיך ניקש אן גינומין אונ' גידאכט וויל מיר מיין
 קינד שמחות ניט פאר שטעהרין, זאל איך נון שרייבן מן
 המעמוד סבני דאז זאל זוך גאט ארבארמין וואו זאל איך
 פיל שרייבין ער האט נעביך דאז זייניגי גינוג גיטאן גילאפין
 אונ' גירענט אביר וויא שונט גידאכט אויב מיר מיין הערטיץ
 אים לייב שונט ממש צו שפרונגין האבי איך מיר דאך קיין
 אן זעהנליכין צער שרייבין וואלין אלזו איזט חתנה תוך
 ששון ושמחה נגמור גיווארין מיט אלין כבוד הקצין ר' יודא

1) bei den Haaren.

ברלין ואשתו וכב"ב האבין אונש הכבוד אן גיטאן אונ' על
החתנה גיוועזין דאז זיך כל עולם איבר האט מתמיה גיוועזין,
דען זענין ניא מאלש אויף קיין ווינר התנה¹⁾ גיוועזין, אך לכלה
איין חשובי מתנה צו איין וואורף²⁾ געבין אונ' לאחר החתני
אונש התן וכלה גיפרייאט³⁾ אונ' גאר איין חשובי סעודה
גימאכט נון וויא דאז פאר ביא איזט גיוועזין האבין מיר זיך
ווידר גרישט⁴⁾ לביתי צו ציאין אביר מיט זולכין אילענד אונ'
שווארמוט ומאחר איך בעו"ה דען שלעכטין מעמוד מבני
ר' ליב סג"ל פאר מיר גיזעהין דען נאך האב איך מיר דיא
האפינונג לבד גימכט אולי ירחם ווערט איהם המקום ב"ה
ווידר העלפין דאש ער ווערט [ווידר] צו רעכט קומין אלזו זענין
מיר להמבורג גיצאגין אונ' מיין ליבה פרומי טאכטיר תוך ברלין
גילאזין וועלכי איך בעו"ה נימר מער צו זעהין ביקומין אוב
עש אונש אלי בידי שונט זולכיש אונזיר ביטריפטי הערשציר
האט צו גיטראניק, דען עש איזט ניט ביטרייבליך דען צער
וואש מיין ליבי פרומי טאכטיר אונ' איך יחדיו פאר טריבן
האבין איזט עבין גיוועזין אליש ווען עש פאר אונש גיטריבן
ווער דאז מיר זיך נימר מער יחדיו זעהן זאלין אין דיוור
ביטריפטי זינדיגי וועלט אלזו זענין מיר אויף איביג פון
אזאמין גישיידין נון איך בין להמבורג גיקומין האב אלי פאשט
צימליכי פאר גניגליכי בריף מבתי תי' גיהאט, הגם זיא
גרוישן צער ושברון לב מבני ר' ליב סג"ל גיהאט האט זיא
מיר דאך אליש איין פרום קלוג קינד ניקש וואלין פון
גידענקין אונ' מיך ניט ביטריבן וואלין אונ' שיינט זולכי גרושי
ביטריפטינש אונ' צער אליש אויף אירן פרומין ליבן לב
אליינט גיזעצט דען חדשים לבקרים אלי יום וואש נייאיש
גיוועזין דאז ערשט בעו"ה ניט לענגיר תוך בערלין האט

1) Vgl. Kaufmann, die letzte Vertreibung 215 n. 1

2) Einwurf oder Darüberwurf, was noch über der Mitgift an Geld gegeben wird 3) gepreit = eingeladen 4) gerüstet.

האלטין קענין אונ' פון ברלין ווידר ווייכין מוזין אונ' איזט נאך אלטונה גיקומין אין שוץ דאז פריידענטין וואש איך פאר צער דראנג ושברון לב בשביל זה אונ' פון זייני קרידיטורין האב אין גינמוין זעלבי זאל איין כפרה פאר עוונותנו זיין, נון עש האט מיך אלי יום ויום גרויש מעות גיקאשט, בני איזט קראנק צום טוט גיווארין האב אלי יום ב' רופאים מהמבורג לאלטנה גשיקט אונ' זייני ווארטירש ושארני צורכ' דאש מיך ווידר גרויש מעות גיקאשט איזט ענטליך ווידר בעשיר גיווארין לאחר זה איזט בתי הצנועה הענדלי ע"ה בברלין קראנק גיווארין, וועלכי קרענק זיא בעו"ה מיט אירן יונגן בלוט האט צאלן מוזין, צו מיין אונ' אליר מענשין דיא זיא גיקענט האבין אונטיר אליר גרושי הערץ לייט, אה מיין גאט וויא איין הארטי שטראף איזט דאש גיוועזין, אלזו איין ליב וואקיר יונג מענש אלש איין דאנין בוים¹) אונ' אלי וואול קינדיקייט אונ' פרומהייט אן זיך גיוועזין, אליש זיך העט וואול מיגין בייא אינזירי אמהות פאר גן אונ' וואש אלי לייט אין גנץ ברלין ובפרט חמותה וועלכי זיא זער גליבט, פאר איין צער גיטריבן שטיט ניט צו בישרייבן אביר וואש הילפיט דאש אליש מיין ביטריפטין מוטיירליך לב איזט י"ז שבועות לאחר התנותה גיוועזין, נון טאג מיך ניט לענגיר היר אויף האלטין אונ' מייני וואונדין אויף דאז ניאי ווידר אויף רייסין לאחר השבעה ימי' האט בני ר' ליב סג"ל צו מיר גשיקט איך מויכט צו אים קומין, וויא איך נון בין אצלו קומין אלון בכות²) ער גיהיילט איך גיהיילט בני ר' ליב מיך זוא גוט גיטרשט אליש ער גיקענט האט, לאחר זה מיר גיזאגט מיין ליבי מוטייר וואו ווערט אויז מיין ביטריפטין שטאנד איך בין איין יונגיר מאן גיא הירום פועל בטל, אחותי הצנועה ע"ה איזט גישטארבין האט קיין זרע

1) Tannenbaum 2) 1. Mos, 35, 8.

בעו"ה גילאזין בעלה מוז איר נדוני' ווידר געבין וועלכיש
 מיין ברידיר גיהערין ווען מייני ברידר וואלטין רחמנות נאך
 דיויש מאהל איבר מיך האבין אונ' מיר מיט דען מעות העלפין
 דאש איך פשרה מיט מיין קרידיטורין מאכטי כדי דאש איך
 תוך המבורג קומין קענטי, זוא מיי¹⁾ מיך בס"ד וואול ווידר
 מחייה צו זיין, מיין ביטריפטיש לב איזט מיר שוואהר אונ'
 פול גיוועזין האב אים פאר ביטרי ביטריפטי טרענין ניט
 קענין ענטפרין, אונ' גיזאגט וואש איין רשעות איזט [ראך] דאש
 ממך דוא ווייסט וואש דיין פרומי ברידר אן דיך זענין צו
 קורטץ קומין אונ' קענין עש בעו"ה ממש ניט מער אויז שטין
 ולע"ע דאז זיא דאז ביזילכן ביטריפט מעות ווידר איר ווילין
 ביקומין ווילשטו אינין דאז אך אויז אירן ביטירליכן ביטריפטיש
 לב רייסיק, אלזו ער אונ' איך אליי ביירי יעמרוקליך א' שעה
 גיהילט אונ' גישריאין אונ' ווייטיר קיין ווארט איינר מיט
 דען אנדרין רידן קענין אונ' מיין רעגן קלייט²⁾ שטיל שווייגנד
 אום גינומין אונ' בין מיט שרייאין אונ' ביטרי קלאגין להמבורג
 לביתי גנגין אונ' מייני קינדר קיינים ניקש גיזאגט אביר בני
 ר' ליב ע"ה ניט נאך גילאזין אונ' אן מייני קינדר גשיקט
 אונ' זיא זוא פיל גיבעטין דאז וויא זיא אהן דעסין זולכי בני
 רחמני' זיין אונ' אים צו גיזאגט דאר מיט צו העלפין וועלכיש
 אך בתוך זמן קציר איזט פאר ריכט גיווארין אונ' ער מיט
 זייני קרידיטורים אייניג גיווארין אונ' איזט אלזו צו מיר תוך
 מקום גיקומין, זולכיש האט מחו' ר' הירש ברלינר גיוואר
 גיווארין אונ' בתו אשת ר' ליב ג"כ צו מיר מיט איין קינד
 להמבורג גשיקט אונ' לבתו אליי שבוע ב' ר"ט געבין צו
 פאר צערין, נון וואש האב איך שוהן זאלין האב מיר אליש
 מוזין וואול גיפאלין לאזין, איך האב באותו פעם גאר שטארק
 עם סחורות גיהאנדילט דאש איך אליי הודש יותר אליש ה'

1) so meine ich 2) Regenkleid, Mantel.

או ו' מאות ר"ט סחורות פאר שליסן האב מלכד בין אלי
שנה על יריד ברונשוויג כל שנה ב' פעמי' גירויזט דאז איך
אלי יריד כמה אלפי' גילויזט דאש איך ההיזק פאר מיר עם
בני ר' ליב העט פאר שמערטצין קענין באם איך מנוחה
גיהאט העט, איך האב גאר וואול עם סחורות גיהאנדילט
האבי מהאלאנד לאזין סחורות קומין גם האבי בהמבורג פיל
סחורות גיקאפט אונ' [ווידר] פאר קאפט האב מיין איינין גיוועלב
עם סחורות גיהאט האב מיך אך ניט גישפארט¹⁾ בין גירויזט
תוך קיץ וחורף אונ' גנצין יום תוך מקום גילאפין, צו דעם
האב איך איין שינין האנדיל גיהאט עם אונצין מרגלויות פון
אלי יהודי' גיקאפט אונ' דען אויז גילעזין אונ' סארטירט אונ'
ווידר פאר קאפט אן אורטין אונ' ענדין דאר איך גיוואושט
האב זיא אן גינעם זיין האב גרוישן קורדיט²⁾ גיהאט ווען איך
על הבערש³⁾ אין איין בערש צייט העט וואלן ר' אלפי' ר"ט
בנקי האבין העט ביקומין קענין אביר כל זה איננו שוה לי
איך האב דאר בני ר' ליב סג"ל פאר מיך גיזעהן איין יונגין
וואקרין מענשין איין למדון איין פרומיר מענש אונ' זאל אלזו
לאברון גין אלזו פ"א⁴⁾ צו אים גיזאגט הער צו איך זיך בעו"ה
קיין תכלית פאר דיר, איך זישץ אין גדול מו"מ עש ווערט
מיר לקצת צו שוואר, דוא זאלשט מיר בהילפלדיך זיין אין
מיין מו"מ וויל איך דיר פון אלין וואש איך ווער פאר קאפין
ב' למאה געבין, ווער איזט פרויאר גיוועזין אליש בני ר' ליב
האט זולכיש מיט גרושי שמחה אן גינומין אונ' איזט אך
זער פלייסנין גיוועזין אונ' העט אך גאר וואול קענין צו רעכט
קומין ווען אים זיין גוטיגקייט ניט העט מכלה גיוועזין, נון
דורך מיין קונטשאפט איזט ער זער ביקאנט גיווארין אצל
סוחרים אונ' קורדיט בייא אינן גיהאבט אונ' ער האט פאשט

1) gespart = geschont 2) Credit 3) Börse 4) פעם
einmal. אחת

אל דאז מייניגי אונטיר הענדין גיהאט, בני ר' יוסף סג"ל איזט באותו פעם איין יונגיר מן י"ד שני' גיוועזין, גאר איין פון קינד אונ' גאר וואול גילערניט אלזו העט איך אים גערין הין וועק גשיקט צו לערנין אונ' ניט גיוואוש וואו הין אליש איך אין שיקין זאל, אלזו איזט איין מלמד אזל איציק פאלאק גיוועזין איין וואקריר יונגיר מאן איזט איין גרוישר למדן גיוועזין פון דער ליסא דער זעלבי האט גיהערט דאש איך בני וויל שיקן צו לערנין אלזו איזט ער צו מיר (גנגן) [גי'קומין] אונ' מיט מיר גירעט מאחר ער גיהערט העט איך וואלט בני יוסף שיקן צו לערנין אלזו זולט איך אין אים מיט געבין ער ביגערטי קיין פשוט קושט אודיר רבי מעות¹) ביז לאהר ב' שנים וויל ער אים אויז שמעהלין דאש ער הלכה תוספות פאר פעקט²) לייאין זאל, איך האבי נאך אים גיפראגט כל עולם מיר צו גיראטין האב אלזו איין שטר עמו גימאכט אונ' אין בשם אלהי ישראל מיט זיינין רבי (הגן) [הינין] נאך דער ליסא גשיקט האב איך כתב' פון דער [ליסא] ממנו גיהאט פון זיין גליקליכיש אן קומשטט וויא איך ממש כל שבוע כתב' גיהאט דאש ער מיט זיינין ר' וואול צו פירדן איזט אונ' ערינשמליך לערניט איך האבי ניקש אנדרשט פאר לאנגיט איין ר' יום דאר נאך שרייבט בני ר' יוסף סג"ל אונ' ביט מיך גאר זער איך מויכט דאך זיינים ר' פאר איין חצי שנה זמן קאשט מעות אונ' ר' לון³) שיקן, הגם דאז איך עש צו טון ניט שולדיג ווער אביר עש ווער לע"ע תוך ליסא איין גרויש יקרות דאז זיין ר' מוזט ביזורגט זיין וואור ער מעות געם אונ' הינדירטי זיא לקצת אין אירן למוד אביר ווען ער דיא דאגה ניט העט זוא קענטין זיא דעסטי פלייסיגער לערנין, ער האט מער קינדער מהמבורג שיקמין אים אלי מעות זוי מויכטי איך מיך דאך איך ניט דאר הינטר האלטין, נון עז איזט מיר עבין דאר אן ניט

1) Lehrgeld 2) perfect 3) = Lehrgeld רבי לון

פיל גילעגן גיוועזן אוב איך המעות פריא אודיר שפאט
 ביצאלט האבי אים זיין מעות פאר איין חצי שנה הנין
 גימאכט, אלזו איזט אלי דינג גוש גיוועזן אונ' האב איך מן
 עוברי' ושבי' פאר נומין דאז זיא פלייסיג לערנן אביר וויא דאש
 חצי שנה באלדי איזט אויז גיוועזן קריג איך א' כתב מבני
 ר' יוסף סג"ל אן עש"ק וויא מאן בלדי וויל שולין גין שמיט
 בכתב בזה לשון וויא פולגיש, מיין ליבה מוטיר דוא ווייסט
 [יוא] וואול דאז איך דיר אל מיין טאג בין איין גיטרייא קינד
 גיוועזן אונ' ניאמאליש ווידר דיך גיטאן אלזו ווערשטו איך
 דיין גיטרייא מיטירליך ליפ ניט פון מיר אפ טוהן אונ' ווערשט
 יוא ניט לאזין צו, דאז מאן מיך מוסר ביד אינו נימולים זיין
 דען מיין ליבי מוטיר מוז ווישין דאז כאן הקהילה ליסא גאר
 פיל חייב¹) איזט אן פריצים אונ' זיא קענן דיא פריצים ניט
 ביצאלין קיין קרן אודיר רווחים אונ' דאר ווייל זיך קהל ווייס
 קיין עצה צו געבן אלזו וואלין זיא דיא אשכנזים איר קינדר
 דענין פריצי' למשכן געבין דיא אשכנזים מוזין זיא וואול ווידר
 אויז ליוין זולכיש האבין דיא פרנס' בסוד סודות דען רביאס²)
 גזאגט דיא אשכנזים קינדר האבין, אונ' זאלכיש האט מיר
 איין בחור דער מיין גוש פריינט איזט בסוד מגלה גיוועזן
 ומשום זה האב איך דיר גיט עצמו שרייבין אונ' זולכיש
 דורך דיוין בחור טון לאזין, דען מיין ר' גיבט גאר צו פיל
 השגח' פרטיות עלי אונ' לייאיש אלי מייני בריף משום זה
 מייני ליבה מוטיר זיך דאך גאט דען אלמעכטיגן אן אונ'
 שרייב אן טאקליש אידיים³) דש ער מיר נ' או ס' ר"ט גיבט

1) Ueber die erdrückende Schuldenlast der Gemeinde
 Lissa vgl. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 108
 n. 1 2) Plural von ר', den Lehrern 3) Vielleicht der Schwieger-
 sohn der Gönnerin R. Mardochai b. Abraham's, nachmals
 Rabbiners in Berlin, der angeblich nach ihr den Namen
 Tockels annahm s. Lands huth a. a. o. 21.

כדי איך מיך מפשר בין מיט מיינים ר' אונ' ער מיך בסוד סודות הין וועק שיקט כדי איך אויז אירי הענדין קום אונ' ביט דיך אום גאמיש ווילן זייא ניש מתרשל דען ווען עש ח'ו זולטי פאר זיימט ווערין אונ' איך זולטי חלילה בידיהם קומין עש איזט פולין עש ווער ח'ו אום מיך גישעהין אונ' זולטי עש אויף געלט דען גיזעהין ווערין קאשט עש יא י' פעמים זוא הרבה אליש לעת עתה דרום מיין ליבי הערציגי מוטר פאר לאש דיין קינט ניש אום איין שיבוש¹⁾ מעות אונ' מאך ניש דאז מאן מיך ח'ו מיסר בידיהם איזט דאר נאך שוועהרליך איאר מן²⁾ פטור ווערט, וויא איך דען בריף גילויאיש האב איזט מיר חלשות אן גנגין³⁾ האב בני ר' מרדכי סג"ל רופן לאזין אונ' אים חכתב געבין דער האט זיך ג"כ זער ארשראקין אונ' איזט שבת גיוועזין, מוצאי שבת האבין מיר יחדיו בישראלסין דאז בני ר' מרדכי תכף זאל נאך דער ליסא ציאין אונ' זעהין בני ר' יוסף מיט זיך היים צו נעמין אלזו בני ר' מרדכי גיצאגין לברלין ומשם לפ"פ דאדר אביר וויא ער צום טאר וויל אויז פ"פ דאדר פארין קומט בני ר' יוסף סג"ל מיט זוא איין פולינש וועגילכן אין שער בפ"פ דאר' אין צו פאהרין בני ר' מרדכי סג"ל ארזיכט⁴⁾ אין אונ' הייסט בני ר' יוסף סג"ל אפ שטייגין אונ' רידן יחדיו וואר לע"ע זוא און פאר מויטליך⁵⁾ הער קעם אונ' וואש דאז פאר איין כתב איזט וועלכין ער אים גוויזין האט דאש ער לאמנו תי' גישריבן האט, בני ר' יוסף סג"ל זיכט אונ' לייאט דען כתב אונ' זאגט וואז איזט דאז פאר איין כתב⁶⁾ איך ווייס דאש גרינגשטי ניש פון דען בריף צו זאגין בוודאי האט אין מיין ר' ימ"ש גישריבן אונ' גימיינט שטיק מעות פון מיר צו ביקומין וויא ער דאך שונט פיל מער מעות פון מיר ביקומן

1) Lappalie 2) davon 3) Ohnmacht befallen 4) ersieht
5) unvermutket 6) F.: בריף.

אלש אים גביהרט האט ער האט מיר אל מיין מטלטלין
גינומין מיין כסף קנעפף אויך מיין ראק גשניטן אונז אליש
פאר זעצט איך האב זאלכיש וואלן ווידר ממנו האבין האט
ער מיר בלכול צו גווארפן איך העט אליש פאר נאשט
אונז פאר פרעסין אונז בכלל פאר מיך פאר זעצט נון איך
האבי גזעהין דאש קאן קיין גוט טון האבי איך גיבעטין
טאקליס איידים האט מיט אים מוזין פשרה מאכין האט אים
ל' ר"ט געבין אונז מיך ממנו גינומין אונז לכאן גשיקט אונז
דאנק גאט דאז איך פון דען רשע קומין בין דען האט דאך
ניקש מיט מיר גילערניט נון בני ר' מרדכי סג"ל איזט פרוא
גיוועזין דאש ער אין דאר האט אן גיטראפן אונז זענן תכף
צירוק להמבורג גיפאהרין אין אירן קומטש האב גרושי שמתה
גיטריבן אונז תכף איין חשובין מלמד בבית גינומן אונז
לערנין לאזין, אין דער צייט לערך איזט בהמבורג אך איי
גרויש מעשה¹⁾ גישעהין איזט איין ב"ב באלטנה גיוואונט האט
גיהיישן אברהם מיין הי"ד האט גיהאט קרובתי שרה בת של
אלי כהן ע"ה דער זעלבי האט איאיר ער להמבורג גיקומין
צו הערפורט גיוואונט האט גיהאט בת של ליב הערפורט ב'
שני' לאחר חתנותו איזט אים אשתו גישטארבין דאר נאך
איזט ער להמבורג גיקומין אונז שרה הנ"ל ביקומין איזט
איין מאן לערך מן ג' אלפי ר"ט ווותר גיוועזין אביר איזט
פרעמד גיוועזין, בהמבורג דאס לאנדיש מאניר אונז מו"ט
ניט גיוואושט אונז יורד מנכסיו גיוועזין דאז ער אין עטליכי
שנים פאשט אום דאז זייניג גיקומן איזט האט באלטנה
גיוואונט אונז איין חלפון אנירט²⁾ איין טאלט למחרת קומט
אשתו אים מקום צו גין אונז פראגיש אין אל איר פריינט
היזיר אויב איר מאן איבר לילה ניט ווער ביא אינן גיוועזין

¹⁾ S. Anhang II. Das Fragment von Sanwel b. Meir Hekscher's Aufzeichnung über dieses Ereigniss von 1687

²⁾ den Banquier gespielt, als Wechsler gelebt.

אביר נאך אלין הרויים פראגין האט זיא קיינים גיפונדין דאר
 ער דיא לילה בייא גיוועזן איזט דיא פרא האט אן גיפאנגין
 גרושין צער צו שרייבין יש אומרים זיא העט זיך מיט אים
 גיצענקט זוא ווער ער פון איר גילאפין דאש האט גיווערט
 כמדומי לי ג' שנים דאו איין אידריר האט גיזאנט וואש אים
 גיפאלין האט, וועלכי האבין פיל ביז ממנו גיזאנט דאו איך
 על הקדוש הייך ניט שרייבין מאג, אביר אונזיר מענשליכי
 שוואכהייט בעוה איזט אלזו דאו מיר אופט מיט אונזיר
 מויל רידן דאש אונזיר אגין ניט האבין גיזעהן אלזו איזט
 דיא שרה נעביך יותר אלו ג' שני' אלמנה היי גיוועזין¹⁾ מיט
 אירו ביטריפטי יחומי אונ' דיא לייט נאך איר גיפאלניש²⁾ נאך
 מן בעלה הייך רידן אונ' יודיצירין לאזין לאחר זה איזט
 איין בעל בית מן המבורגיר קהל גאר איין עהרליכר מענש
 איזט צוואר קיין עושר גיוועזין דאך זיך ואשתו וארבעה בניו
 ערליך מפרנס גיוועזין ער איין חלפון גיוועזין אלזו איזט דער
 סידר דאו דיא חלפנים נעביך דען גנטצין יום לאפין הרומיר
 נאך איר מתיח אונ' ווען עש לעת ערב קיגן מנחה גיאט
 קומט איין אידריר היים אונ' גיאט שולין אונ' האט איין
 אידריר זיין חברה דאו ער ניט לערנין אונ' ניט דען היים
 לביתו אלזו איזט עש גנץ נאכט גיווארין דיא פרא ווארט
 אויף אירין מאן דאש ער זאל קומין אהיים פון זיין חברה
 כדי זיא יחדיו עסין קענין אביר אל איר ווארטן איזט פאר
 געבינש גיוועזן זיא איזט נעביך הירומיר אין אלי פריינד
 הייזיר גיוועזן אין גיזוכט אביר ניקש גיפונדין אלזו איזט ער
 בעוה פאר לארין גיבליבין למחרת איזט דיא צעקה איבר אל
 גיוועזין דער האט גיזאנט מאן האט אין דאר גיזעהן דער
 וואש אנדרשט גירעט³⁾, צו מיטאג זענין דיא לייט יחדיו

1) F.: גיזעסין 2) Gefallniss = Belieben 3) F.: גיזאנט.

על הבערש גיקומין אונ' דאר פון גירעט האט ר' זנוויל
 בנו של ר' מאיר העקשיר גיזאגט עש איזט איין מענש
 געשטרין אצלי גיוועזין אונ' עטוואז גאלד גיהאט אונ'
 גיפראגט אוב איך ניט ו' או ז' מאות ר"ט העט זוא זאלט
 איך מיט איר גיהן עש ווער איין פרעמדיר ראש בביתו העט
 פיל זאכין צו קאפ פון זהב ואבנים טובות אביר איך האב
 קיין געלט גיהאט אלזו בין איך ניט מיט איהם גנגין אלזו
 איזט אייניר דער בייא גישטאנדין בשמו ליפמן דער האט
 גיפראגט וואש פאר איין מענש עש גיוועזין איזט אונ' וויא
 זוא גנגין איזט, האט דער ר' זנוויל גיזאגט אלזו אונ' אלזוא
 איזט זוא גנגין, זוא זאגט דער ליפמן איך קען דאז מענש
 ווייס אך בייא וועס אלש דאז מענש איזט איך טרויא דען
 הערין דאר דאז מענש בייא דינט ניט פיל גוטיש צו מיט
 זולכין שמועתן גין זוא פון דער בערש אפ אונ' גיט איין
 אידריר לביתו דער ליפמאן קומט לביתו אונ' זאגט צו זייניר
 פרויא מיינשטו וואז איך דיר זאגן וויל דאז מענש וועלכי
 דינט בייא דען ווירט אין דער שיפיר גיזעלשאפט זיין זון דיא
 זעלבי איזט בייא ר' זנוויל העקשיר גיוועזין אונ' האט אים
 וואלין מיט האבין באס ער ו' או ז' מאות ר"ט אצלו העט
 איך האב מורה דאז מענכין דאז מאן פאר לארין האט מיט
 אים גנגין איזט אונ' עש אום חיות גיבראכט, זוא שלאגט
 זיך דיא פרא אס קאפף אונ' זאגט בעוונותינו הרבים
 איצונדירט ארמאן¹⁾ איך מיך דאראן דאז מענש איזט אך בייא
 מיר גיוועזין אונ' מיך אודיר דיך וואלין מיט האבין דוא
 ווייסט וואול וואש דער ווערט פאר איין איבל האבט²⁾ איזט
 אונ' רוצה בוודאי דאז חשובי פרומי מענכי בביתו אומש
 חיות גיקומין זאגט דיא פרא וועלכי איין גרושי בריאה³⁾ איזט

1) jetzt erinnere ich mich 2) Haupt 3) tüchtige Frau.

גיוועזן ניט רואין אודיר ראשטין אודיר עז מוז אן טאג קומין
 דער מאן זאגט צו איר משוגעתמי ווען עש יוא ווער וואז
 זאלטי מאן טון עש איזט המבורג קיין אות דערפטי מאן צו
 זאגן, אלזו איזט עש עטליכי יום דאר בייא גיבליבין, מאן
 האט אויז גריכט [דאש] דיא עצה האט לאזן מיט איין טרוימיל
 שלאק לאזן אויז רופן אל ווער וויסטי צו זאגן פון דען
 יהודי עש זייאי ער לעביט אודיר טוט ווער זול קומין עש
 זאגן זולטי מאה הגר"י צום רעקומפעץ¹⁾ האבין אונ' ויין
 נאמין אימיר זער פאר שוויגין בלייבין, אביר איזט ניטיץ
 גיקומין דער וואש גיואגט האט, אלזו איזט עש פאשט פאר
 געסין ווארין וויא דער סידר עולם איזט, ווען איין זאך נאך
 זוא אייווריג²⁾ אונ' וויכטיג איזט ווען קיין אפעקטיין³⁾ פילגין,
 שטעלט מאן עש אין פאר געשונג, אביר דיא אלמנה חיה
 אונ' אירי יתומי זענן ביטריפטיר הייט גיזעסין, אם שבת
 למחרת אם זומיר האט דעם ליפמאן זיין פרא קיין שלאפן
 קענין, אליש וויא יעניר מלך אין שפאניען גיפראנט האט,
 אן איין ת"ח וואו טייטש איזט הנה לא ינום ולא יישן
 שומר ישראל, האט עש דער ת"ח כפשוטה פאר טייטשים
 ער שלאפט אונ' שלומט ניט דער היטר פון ישראל זוא
 זאגט דער מלך גיין דאז איזט ניט דער טייטיש איך בפינד
 דאז עש טייטש איזט גאט דער היטיר ער לאזט ניט שלאפן
 נאך שלומין העט איך דיזי נאכט אלזו וויא זונשטין וויא מאן
 אייך איין ממזר בילבול האט אן גישטעלט זוא ווערט איר
 אלי פאר לארין גיוועזן אביר גאט דער אייאיר היטיר איזט
 דער האט גימאכט דאז איך ניט האב קענין שלאפן אונ'
 מוזין זעהן דאז מאן דאז קינט אין אייניש יהודית הווי
 גיווארפן ווען איך דאז ניט גיזעהן העט זוא ווערין אלי יהודי

1) 100 Ducaten zum Recompense 2) eifrig 3) Effect.

אומש חיות גיקומין¹⁾ אלזו אך האט דער ליפמן זיין פרא ניט
 קענן שלאפן אונ' זיך אלי מארגין אן דאש פענשטיר
 גישטעלט דען זיא האט גיוואונט אויף דען עלרין שטיין וועג²⁾
 דאו זיא איין פאשאסאי³⁾ דאו איין אידריר דער נאך אלטנה
 ארויז אונ' ארין גין וויל פאר בייא גין עש איזט גיוועזין
 פרייטאג צו נאכט האט דיא פרא גאר ניט שלאפן קענן
 אונ' אליש משוגעה אים הוויז גימאכט, דער מאן האט איר
 גיקפילט⁴⁾ וואש דאש פאר איין לעבין איזט זיא ווערט זיך
 יוא גאר משוגעה מאכין אביר זיא האט גיואנט עש מאג
 ניקש העלפין זוא לנג אלש קיין נקמה גישעד⁵⁾ קענט זיא זיך
 ניט צו רויא ביגעבין דען זיא וויסט גוויש אונ' איר הערין
 טראגט עש איר ניט אנדרשט דאו דער מענש מוויז דער
 רוצח זיין, אלזו איזט עש טאג גיווארין איזט זיא ווידר אן
 פענשטיר גישטאנדין אונ' אויף דער גאס ארויז גיועהין האט
 זיא גיועהין דען מענש מיט זיין פרויא גין אונ' איין קנעכט
 איזט בייא זיא גאנגין אונ' איין גרושי קישט פאר זיך גיהאט
 וויא זיא דאו זיכט פאנגיט דיא פרויא אן צו צעקנין אה גאט
 זייא בייא מיר איצונדיר האף איך זאל איין אן פאנג צו מיין
 פאר גניגן זיין אונ' לאפיט תכף אונ' ראפיט⁶⁾ איר שורץ אונ'
 רעגן קלייט צו זאמין אונ' לאפיט דען זאל אראפיר⁷⁾ דער
 מאן שפרינגיט איר נאך אויזם בעט אונ' וויל זיא האלפין
 זאל ניט הין וועק לאפין אביר אליש ניט העלפן וואלין אונ'
 איזט דען מענש נאך גילאפין, וועלכי נאך אלטונה אן דער
 עלב גאנגין זיין אונ' דיא קישט בייא דען וואשיר נדר
 גישטעלט, דיא רבקה זוא הייסט דיא פרא האט זיך ניט
 אנדרשט איין גבילד דאו דער מענש דען הורג דאר אין דער

1) Aus der jüdisch-deutschen Uebersetzung von Salomo Ibn Verga's שבט יהודה S. 16 2) älteren Steinweg
 3) Passage 4) gekiffelt = gezankt s. Sanders WB. I, 890 a
 5) geschehe 6) rafft 7) hervor.

קישט האט אונ' איזט צו דיא לייט באלטנה גילאפין אונ' גיבעטין אומש גאט ווילין מאן זאל איר העלפן דען זיא וויסט גוויש דאו זיא דען רוצח דאר העט אביר דיא לייט האבין ניט גערין דאראן גיוואלט אונ' גיזאגט מאן קאן וואול בלדי וואש אן פנגין אביר וויא דאש ענט איזט ווייס מאן ניט זיא האט אביר גיצעקנת מאן זאל נאר מיט איר צום פריזדענט גין אלזו זענין ב' בעלי בתים מיט איר צום פריזדענטין גנגין אונ' אים אליש פאר צילט אלזו האט דער פריזדענט אך צו אינין גיזאגט איר פאנגיט וואש אן אביר וואן איר זאלכיש ניט בוויזין קענט וויל איך אל אייער האב אונ' גוט ניט נעמין, דיא רבקה אביר זיך ניט וואלין אפ וויזין לאזין אונ' גיזאגט דו זיא איר האב אונ' מיין בלוט דראן זעטצי איך ביט אום גאטיש ווילין מיין הער פריזדענט שיקט הין אונ' לייט דען מערדיר הולין זאמפט אלן זאבין וואש ער בייא זיך האט אלזו שיקט דער הער פריזדענט שוטרס אונ' ריקס¹) אן דער עלב אום זיא צו הולין אלזו זענין זיא עבין אין דאש שיף גישטיגין מיט זאמין אונ' וואלין נאך הארבארג פאהרין וועלכיש נאר איין שעה פון אלטנה איזט, אונ' ווערין זיא נאך דער הארבארג זוא ווערין זיא ביפרייאט גיוועזן דען הארבארג איזט איין אנדיר גיביט אביר דיא שוטרס זענין נאך עבין צו רעכטיר צייט קומין אונ' האבין דען רוצח אונ' דיא פרויא זאמט דיא קישט צום פריזדענט גיבראכט דער פריזדענט האט לאזין דיא קישט עפנין אביר ניקש אנדרשט דרינגן ביפונדין אליש דעס רוצח אונ' דיא פרויא גיצייק, נון קאן מאן וואול גידענקין וואש פאר ארשרעקנים אונ' אנגשט אויף דיא ארמי יהודים נעביך גיוועזין איזט, מאן האט דען רוצח בכל אופנים עקסאמנירט אביר ניקסן וואלין מודה זיין אדרבה אליש גידרייאט דאש

1) Soldaten.

אלי ב"י איין מורה אן גנגין האט, דער רוצה איזט פון אייני גרושי פאמיליא גיוועזין אין גנגן המבורג אלי זענן פליטה גאנגן מלבד דיא רבקה האט אליש גיואגט איך ביט איך ליבי לייט פאר צאגט דאך נישט איר ווערט זעהן וויא אונש גאט ווערט העלפין, לאפיט זיא אויז גרוישר אנגשט מאלטנה אינש מקום אנין וויא זיא קומיט אויף דאז פעלט צווישן המבורג אונ' אלטנה ביגעגניט איר דאז מענש וועלכי ביא דען רוצה גדינט האט, וועלכי דיא רבקה גאר וואול גיקענט האט אונ' עש איזט דיא זעלבי גיוועזין דיא ביא דיא ב"י איזט גיוועזין אונ' זיא וואלין מיט אין דען רוצה זיין בית נעמין מיט ו' או ז' מאות ר"ט, אלזו זאגט דיא רבקה צו דאז מענש צו דיין אונ' דיין הערין אונ' פרא איר גליק בישטו מיר ביגעגניט דען דיין הער אונ' פרא זענן בידי אין אלטנה תפוס איבר דער רציתה דאז זיא גיטאן האבין אונ' זיא האבין שונט אליש מודה גיוועזין עש פעלט נור אן דיר דאז דוא אך מודה בישט אונ' ווען דיזוש גישעהין איזט זוא שטיט דאז שיף פערטיג דאז דוא מיט דיין אונ' פרא זולשט הין וועק פארין דען מיר יהודים ביגערין נור צו ווישין דאז דער אברהם מוט איזט דאש דיא פרא דערף ווידר איין מאן נעמין זונשמין ביגערין מיר ניקש אנדרשט פון איך אונ' רעט דערי שמועות מער מיט דאז מענש, אונ' דיא רבקה איזט גאר איין קלוגי פרא בירעט¹⁾, אונ' מיט איר שמועתן לאט זיך דאש מענש בירידן אונ' פנגיט אן אונ' זאגט איר אליש מיט אנאנדיר וויא זיא דען אברהם הי"ד העט ביא דער בערש אנגיטראפין נאך דעם זיא אך ביא איר מאן ליפמאן ושאר ב"י גיוועזין ווער אביר קיינים דאז און גליק וואלין ביטרעפין אליש דען ארמין אברהם וועלכיר צו זיינין גרוישן און גליק איין גרוישן בייטיל מיט געלט ביא זיך גיהאט העט, אלזו העט זיא אים גיוויזין איין גילדין

1) beredt.

קעטכין אונ' גיזאגט דאש איין אופציריר אין איר העריגט
 הויז ווער דער גאר פיל גאלד אונ' דימנמין צו קויף העט
 אלוז איזט דער אברהם מיט מיר גנגין וויא ער אין אונזיר
 הויז גיקומין איזט זיין שלאכט בנק שונט פערטיג גיוועזין
 אלוז האט אין מיין הער הנונשיר אין זיין קאמיר גפירט אונ'
 מיר האבין אין צו זאמין אומש לעבין גיבראכט אונ' אונשיר
 אונזיר שוועל מיר ביגראבין, נון זאגט דיא דינשט מאט
 רבקה איך זאג איך אליש אין פאר טרויליכקייט איר ווערט
 מיך יוא ניט אין און גליק ברענגין זוא זאגט דיא רבקה
 צו דער דינשט מאט בישטו איין נערין קענשטו מיין גיטרייאיש
 הערץ ניט אליש וואש איך טוא דאש טוא איך פון דיין
 הער אונ' פרא וועגין דאז זיא בלדי פון אלטנה זאלין אין
 פרויא הייט קומין אונ' זוא בלדי דוא נור קומשט אונ' זולכיש
 נאר פאר אונזיר לייט זגשט איזט אליש גוט אונ' וואול אלוז
 ניט דיא דינשטמאט מיט דער רבקה אין דאש פריודענמין
 זיין הויז, דער פריודענט פאר הערט דאש מענש אונ' אויב
 דיא דינשטמאט שונט אן פאנגיט צו שטוטירין¹⁾ אונ' חרטה
 האט גיהאט דאז זיא וואש גיזאגט האט זוא איזט עש דאך
 הוזין גיוועזין ובפרט דאז זיא גיזאגט וואור דער הורג
 ביגראבין איזט, אלוז האט זיא צו דען פריודענמין אליש
 גיזאגט וויא [זיא] עש צו דער רבקה גיזאגט האט לאחר זה
 האט דער פריודענט דען רוצח אונ' זיין פרויא כל אחד ואחד
 אפ זונדירליך אפ גיהערט וועלכיש אלי בידי גילייקניט אונ'
 גיזאגט אליש וואש אונזיר דינשט מאט האט גיזאגט דאש
 האט זיא אליש אייני הור ארלאגן דאז איזט מאן נון ויידר
 איבל דראן גיוועזין אונ' דער פריודענט גיזאגט איך קען
 איך ווייטיר ניט העלפין זולטי איך דען רוצח אויף זיין
 מאטישי ריד²⁾ מענה זיין אונ' ער זולטי מיר אויף דער עי[נה]³⁾

1) stottern 2) auf die Rede seiner Magd hin 3) Folter.

בישמין אונ' ניקש מודה זיין וואש זולטי דיווש פאר איין שפיל געבין איר מוזט צו זעהן אונ' אייער רעכט אין המבורג זוכן אונ' דאש שטראקס זוא בלדי אליש מיגליך איזט דאש אייך דיא אוברונקייט אין המבורג רשות גיבט דאש איר אין דען רוצח זיין בית נאך דען הורג זוכט ווען איר דען הורג נאך דער מאט איר אויז זאג בפנידין העט זוא לאט מיך ווייטיר זארגן פרנסים זענן תכף גילאפן אונ' משתדיל גיוועזן זולן איין ד' רקים נעמן אונ' אם זאלכין אורט וואור דיא דינשטמאט גיזאגט אויף גראבין אונ' אינן רשות געבין באם זוא אין פינדין לאלטנה לקבר ישראל ברענגן אביר אינן דער בייא גיזאגט זעכט אייך וואול פיר זולטי איר דען הורג ניט פינדין עש ווער אום אייך אלי גיטאן דען איר וויסט וואול פון דען פיביל¹⁾ וואש היר אין המבורג איזט עש וועהר אונש און מעגליך צו ווערין, נון מיר זענן אלי בצרה גדולה גיוועזן אביר דיא רבקה איזט אליר וועגן הינטין אונ' פארין גיוועזן, אונ' גיזאגט מאן זאלי ניט פאר צאגן זיא וויסטי גויש דאש מאן דען הורג דאר פינדין ווערט דען דיא דינש מייט העט יוא אום איר חיות גירעט אונ' אלי גוישי אותות ומופתים גיזאגט דרויף האט מאן גינומין עשרה ביהערצמי אנשים אונ' עטליכי בויו לייט דיא מאן גיוואושט דיא ביהערצט אונ' גיטרייא זיין גיוועזן אונ' איזה שוטרים דער בייא אונ' זענן אין גאמיש נאמין אין דאש רוצח זיין בית הנן גנגן וועלכיר ניט ווייט פון אלטין שרנגין בייא דער בערלייא²⁾ גיוואונט האט, בין כך איזט די גיצעקה אים גנטצין מקום גיקומין זענן אליר הנט ווע[ר] קיש לייט אלי קנאלי³⁾ ששים ריבוא זיך פאר זאמילט [אונד] פאר דעם רוצח זיין טיר גיקומין והסכימו כולם באחד ווערין דיא ביי דען הורג דאר

1) Pöbel 2) die alte Schranne [= Fleischbank] bei der Berlei (?) 3) Canaille.

פינדין מוטב ואם לאו לא נשאר פרסה אח' מבני ישראל
 ה"ו אביר המקום ב"ה דער אונש ניט לנג אין אונורי צרות
 גילאזין ווא בלדי אונורי לייט אין דאו בית גיקומן זיין האבין
 זיא דאו בישטימטי אורט גיעפניט אונ' גיפונדין וואש זיא
 פאר לאנגיט האבין אביר עין בוכה והלב שמת, זיא האבין
 גיוויינט דאו זיא דען פרומן יונגין מאן מן ד"ד שני' לערך
 ווא אילינדיקליך גיפונדין אונ' ווידר משמת גיוועזין דאו דיא
 קהילה אויז דער סכנה גיוועזין אונ' דאו מאן ווערט בלד
 נקמה זעהין אלזו האט מאן לאזין דיא גנצי עצה הולין אונ'
 אינין דען הורג גוויזין אונ' אן וועלכין אורט מאן אין נאך
 דער מייט איר אויז זאג נאך גיפונדין האט זולכיש דיא עצה
 אך פראטאקלירט אונ' אטעסטאטום¹⁾ פון געבין אלזו מאן דען
 הורג אויף איין וואגין גיליגט אונ' אין לאלטנה גפירט איזט
 איין מענג לייט ביא גיוועזין פון בויז לייט פון האנט ווע[ר]קש
 בארשוין²⁾ איזט ניט בישרייבליך אפשר מאה אלפי מענשין
 אביר דאך קיינר קיין ביז ווארט גירעט, הגם עש איין ביז
 פאלק איזט אונ' מאן בשעת שלוח פיל צרות ורשעות מהם
 האט איזט דאך בזמן חוה אליש שמיל גיוועזין אונ' איין
 אידריר ווידר אין זיין אורט גנגין, דען אנדרין יום דאר נאך
 האבין הקציני' פרנס' דאו אטיסטאטים גינומין אונ' עש דען
 פריזידעטין לאלטנה גיבראכט וועלכיר דען הורג אונ' דאש
 יושטיטציא אין הענדין גיהאט האבין, צו דעם ב"י באותו
 פעם ליבר גיהאט עש באלטנה זאל גמשפט ווערין אלזו האט
 דער פריזידענט דען רוצח ווידר פיר גישטעלט אונ' אים
 פיר גיהאלטין אונ' גוויזין³⁾ וואש פאסירט איזט, האט ער
 אליש מודה גיוועזין האלמנה אך לקצת פון המעות וואש בעלה
 הי"ד גיהאט אונ' וואש נאך [איזט] פאר האנדין גיוועזין ווידר
 ביקומין אלזו האט מאן דען רוצח נאך תפוס גיהאלטין ביזקין

1) Attestatum 2) Handwerksburschen 3) gewiesen.

מאן אים זיין משפט גימאכט האט, צווישן דעסין איזט דיא
 שרה נעביך נאך איין אלמנה הייה גיוועזן גלייך איך גישריבן¹⁾
 אביר ניקישן²⁾ [קענין] מבעלה הי"ד גיוואר ווערין אונ' וויא
 שונט גימאכט פיל גירי³⁾ ליידין מוזין מאחר נון דיווש פאסירט
 מיט דיזין הורג בער"ה אונ' כל עולם דען רוצח וואול גיקענט
 אונ' איאר ער איזט אין דען בית גיקומין צו וואונן בייא
 דען אלטן שראנגין האט ער צו פארין בבית של אביו גיוואונט
 וועלכיר אין דער שיפיר גיזעלשאפט גיוואונט, וועלכיש דאש
 פרינציפאלישטי ווירטן הוין אין גנץ המבורג איזט, הארט
 אן דער בערש אונ' יהודי ואינם יהודים סוחרים יחדיו וואש
 צו טוהן אודיר צו חשבונין האבין גינין זיא אל דארין שרינקן
 אויו זילברני כלים דאז דער רוצח בנו של הווירט גאר
 ביקנד מאנק ב"י גיוועזן איזט, וויא נון דאז איזט ארויו
 גיקומין דאש דער זון דער רוצח איזט אונ' דער שרה איר
 מאן איזט איין חלפון גיוועזן אונ' חלפנים זענין אך אלי צייט
 אין דען ווירטש הוין גיוועזן אונ' מעות עמפפאנגן פון וועגן
 זיא גיחילפת אך לשם צו גיצילט דען איזט גאר איין ערליך
 פאר נעמ ווירטן הוין אלוו האט דיא שרה וואול גוויסט
 דאז בעלה הי"ד גאר וואול מיט דען זון ביקאנט גיוועזן אלוו
 איזט זיא גנגין אונ' אירי פרינט גיזאגט איר וויסטי דאז בעלי
 פאר איזחו שני' זוא איזט פאר לארין גנגין⁴⁾ אונ' איזט דיזין
 נון ארויו גיקומין בעלי איזט אך גאר פיל אין דען הוין אויו
 אונ' איין גאנגין איך האלט ניט אנדרשט דער רוצח האט
 בעלי ג"כ אומש חיות גיבראכט, העלפיט מיר אולי ירחם
 ווערט מאן [גיוואר] דאז בעלי זצ"ל גיב על ידו איזט אומש
 חיות קומין נון טה לי להאריך זענין גנגין צום פריזידענט אונ'
 אים זולכיש פיר גיהאלטן דער פריזידענט האט דען רוצח
 מיט גומין אונ' ביזין פאר גיקראגן אונ' מיט גרושי עינות

1) s. oben p. 35 2) Nichts 3) Gerede 4) F.: גיווארין.

גיררייאט ער זאל מודה זיין דאש ער דען אברהם מיץ אך
האט אומש חיות גיבראכט האט לנג ניט דראן גיוואלט אונ'
גיזאגט ער העט דען אברהם מיץ וואול גיקענטט אביר אויף
זאלכיר מאניר ניט לבסוף האט דער פריזירענט זוא לנג מיט
איהם גירעט דאז ער האט מודה גיוועזן דאר ער נאך בבית
של אביו אין דער שיפיר גיזעלשאפט ווער גיוועזן דאר האט
ער דען אברהם מיץ הייד ג"כ ממית גיוועזן אונ' אין תוך
קטן קעמירכין וועלכי זוא פאר איין קעז קעמירכין האבין איזט
זוא איין טיף לאך אין, דאר אין העט ער אין גישטאכין¹⁾ אונ'
מיט קאליך צו גיווארפין אונ' צו גימאכט וויא מאן דאז נון
גיהאט האט זענן פרנסים תכף לעצה לחמבורג גנגין אונ'
אום הרשות גיבעטין כמקדמת ווירר צו זעהן לקצר זענן
ווירר צו דער סכנה גיקומין כמו מקדמת אונ' נאך פיל ערגיר
דען זוא איין חשוב פאר נעם בית זאל מאן למקום רצחני'
מאכין חלילה ווען הורג ניט ווער גיפונדין ווארין לקצר מאן
האט אין גיפונדין ער האט נאך איין רויט פוטיר העמיד מיט
עטליכי כסף קנעפכיר אונ' זיין ארבע כנפות אן גיהאט אלזו
האט מאן אים ג"כ הרויז גינומין אונ' צו קבר ישראל
גיבראכט אויב צווארין גרויש צער בקהילתנו גיוועזן איזט
דען איזט באותו יום גיוועזן עבין אליש ווען ביד²⁾ הרונים
באותו יום ווערין אומש חיות גיקומין, דיא פריינד פון קרובתי
שרה האכין דען הורג איאיר זוא אין לאזין צו קבורה שון
וואול בויכטיגן דען אשתו שרה איזהו סמני' בגופו גיזאגט
כדי מאן דאר אויז לערנן קאן³⁾ דאז זיא קיין אלמנה חיי'
בלייבין זאל וועלכיש אך גישעהין איזט אונ' זיא התרה
ביקומין איין מאן צו נעמין לאחר זה איזט דעם רוצח זיין
משפט גימאכט גיווארן דאז מאן אום זאל ראד ברעכין אונ'
דאז לייב אויף איין טפאל⁴⁾ שמעקין אונ' אין אייזרני באנד
גישלאגין כדי דאז לנגי צייט צום עקסעמפיל צו ער זעהן

1) gesteckt 2) beide 3) F.: זאל 4) Pfahl.

זיין זאל, אביר דיא פרויא אונ' דינשט מייט זיין פטור ארקענט¹ גיווארין אך ורק המדינה פאר וויזין ווארין באותו יום אליש דער רוצח איזט נידון גיווארין איזט זוא איין [מהומה] תוך המכורג גיוועזין אליש אין מאה שנים איבר קיינים דען מאן האט דן גיוועזין ניט גיוועזין איזט, אביר ב"י בכלל זענין תוך סכנה נפשות גיוועזין דען האט זיך גרויש רשעות מתעורר גיוועזין, לקצר ביום הנדן הרוצח זענין מיר תוך גדול סכנה גיוועזין נון המקום ב"ה שגדול רועה ומרוב חסדיו דאש ער אויף אונש זינדיגי מענשין האט אונ' כל יום ויום מתקיים איזט בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתי וכו'²) זולכיש האבין מיר באותו יום ער פאהרין וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו ווען מיר זינדיגי מענשין נור קענטין ארקענין דיא גרושי נסי' ונפלאו' דיא המקו' ב"ה מיט אונש ארמי מענשין אלי טאג שוט אלזו איזט דיווש אליש צו גומין אפ גילאפין, אונ' און³) יהודי שאדין אפ גנגין, נון ווידר אן צו פאנגן וואור איך גיהאלטין האבן, בני ר' יוסף סג"ל זענין נון כמה שידוכים גירעט גיווארין וואור מנקין⁴) קיינר נגזור מה' גיוועזין אליש השידוך עם מחותני מאיר שטאט האגין וועלכיר בקאפן האגין וואונט אלזו עמו משדיך גיוועזין אונ' הקנס בהמכורג גיליגט אונ' זמן החתנה לערך א' שנה אויף גישלאגין וויא עש נון קומין איזט לזמן החתנה האבין מיר זיך גריכט דען החתנה תוך קאפין האגין זיין זולין אלזו איך מיך מיכן גיוועזין אונ' עם בני נתן סג"ל לשם גיוואלט ציאין, מאחר נון בני נתן סג"ל גדול מו"מ עם הקציני' ר' שמואל ובנו ר' מענדלי גיהאט אונ' גאר פיל ח"כ פאר איינן אקצעפטירט אונ' הח"כ זענין בלדי פעליג גיוועזין ובני ובני נתן קיין רימיסיא⁵) מן הקציני' הנ"ל גיהאט כווי לשלום איר אויז גיגעביני ח"כ כסדרם וועלכיש בייא ר' אלפי' ר"ט

1) freigesprochen 2) 3. Mos. 26, 44 3) ohne 4) worunter
5) Rimessen.

אן גיטראפין לא די בני נתן סג"ל קיין רימיסיא¹⁾ אפילו קיין
 כתבי מהם ניהאט מפני מה שלא שלחו הרמיסיא נון בני
 נתן סג"ל האט זולין מיט לקאפין האגין על החתנה ציאין
 אביר מטעם הנ"ל ניט קענן מיט ציאין ער האט מוזין זעהן זיין
 כבוד וכבוד פון זייני קרושפענדענטין צו ביאופאכטין, מאן
 קאן וואול גידענקין אין וואש פאר צער ושברון לב מיר יחדיו
 גיוועזין זיין אלזו האבי איך מוזין לבד עם בני ר' יוסף סג"ל
 על החתנה ציאין ה' יודע מרת נפשי מיט וואש פאר צער
 ואגמת נפש איך ממנו גיצאגין בין, דען איך ניט גיוואושט
 האב וויא עש מיט הקצינים בוויין איזט אלזו בין איך מהמבורג
 עם בני החתן ר' יוסף סג"ל ומחותני משה בנו של מחותני
 מאיר שטטהגין חתנו של ר' חיים קליף לקאפין האגין גיצאגין
 אונ' זענן איך גליקליך לקאפין האגין גיקומין, וויא איך תוך
 קאפין הגין גיקומין בין האב איך גימיינט כתבי פאר מיר
 צו פינדן מבני נתן סג"ל דאש ער מיר שרייבין ווערט דאש
 ער מן הקציני מוזין כתבי אונ' רימיסיא גיקומין האט,
 אביר האב צווארין כתבים מבני נתן סג"ל גיהאט וועלכר
 מיר שרייבט אליש איין פרוים קינט וויא ער איזט ער העט
 צווארין נאך קיין כתבים מוזין גיהאט אביר איך זולט בשביל
 זה קיין דאגה האבין זולטי מיך נור לושטיג על התנות של
 בני שיי מאכן עש העט אליש קיין דאגה ניט, נון אויב
 מיר שוינט ניט וואול בייא זולכי עסקי גיוועזין איזט האב
 איך דאך זולכיש אליש להמקום ב"ה ביפולין אונ' מיך ניקש
 אן גינומין, מיר האבין איינר דען אנדרין הנדוני גליפירט
 אונ' החתנה זולין דיא אנדרי שבוע זיין צווישן דעסן
 במסתרים תבכה נפשי אונ' פין איינר פאשט צור אנדרי
 פאשט גיהאפיט דאז גוטי כתבי מבני נתן סג"ל קומין זולין
 וועלכי איך ת"ל א' יום קודם [החתנה] גיקומין זיין דאש אים הקצין
 ר' מענדלי גשיקט האט גוטי רימיסיא אונ' כמה אלפי יתר

¹⁾ R.: גיהאט.

אלש בני נתן סג'ל גבירט האט אונ' זיך בכתבו עקסקוירט
ווער ניט בביתו גיוועזן זונשטין איאר גשיקט אלזו האבן
מיר החתנה בשמהת ובלב טוב גימאכט אונ' זענן זער
פאר גניגט מצדי צדדים גיוועזן, נון לאחר החתנה האב
איך זער גיאילט דאז גערין ווער¹⁾ לביתו גיצאגן ווער אונ'
האב קיין אנדרי חברות' גיהאט אליש משה בנו של מחותני
מאיר וועלכיר ניט ווא זער גיאילט מאביו ומאמו צו ציאין
אליש איך אלזו מוזן בעל כרחי וואול ד'י יום לאחר החתנה
לשם בלייבן אוב איך נון שונט אלי גומי טראקטימענטין
וכבוד שבעולם האב גיהאט, איזט מיר דאך אליש ניט אין
נגין אונ' ליבירשט בביתי ביא מיין קינדרכיר גיוועזן ווער,
ענטליך משה הנ'ל זוא פיל גימצרת דאש ער זיך ריזילפירן
מוזן מיט מיר אהיים להמבורג צו ציאין אלזו האבן מיר
זיך גירישט אום אונזיר ריז פערטיג צו מאכין אונ' זענן
אלזו להמבורג גיצאגן אונ' ת'ל גליקליך אונ' וואול אן
גיכומי, איך האב חשבון מבני ר' ליב סג'ל גינומין פון
מיני סחורות דיא איך אים גילאזן האבי האט מיר מכ'ד²⁾
גומין חשבון גיגעבין דאש איך גנץ בין פאר גניגט גיוועזן
אלזו האב איך נאך גיהאט ר' יתומי' בני ר' זנוויל ע"ה ובני
ר' משה סג'ל בתי פריידכן ובתי מרים ש' ות' אויב מיר
נון צווארין כמה וכמה פרינציפאל[ן] שידוכי' זענן גירעט
גיווארין דאש איך העט ווידר קענין תוך עושר וכבוד צו
זיטצין קומין האב איך דאך גידאכט דאז זאלכיש מיני
קינדרין צו ווידרין ווער אונ' אליש לאזין צו מינין גרוישן
און גליק לאזין צו רוק גין וויא ווייטיר ווערט צו פאר נעמן
זיין, לאחר זה איזט בני ר' זנוויל ע"ה אך גרויש גיווארין
האב אים לעתים מיט ליריד ברונשוויג גינומין מאחר ער ניט
לערנין וואלין מסוגל צום סוחר זיין זאל, בני ר' משה סג'ל
האט גאר וואול גילערנט, אלזו האב איך בני ר' משה סג'ל

1) F.: = מכל דבר = 2) ווידר

גשיקט לק"ק פרנקפורט צו לערנין אין דער קלויז ובני ר' זנוויל סג"ל עם סחורות ג"כ לשם גשיקט, וווילין בני ר' זנוויל ע"ה בק"פ¹⁾ איזט קריגט גיסי ר' יוסף סג"ל כתבים מן ר' משה באמבערג²⁾ וועלכיר גיסי ר' יוסף סג"ל זיין אוהב נאמן גיוועזין איזט, אלוו שרייבט דער ר' משה אן גיסי ר' יוסף סג"ל אונ' פראגט אים [אום] עצה בשביל שידוך ער עם בתו בהמבורג טון זאל, אותו כתב ביקומט גיסי אן שבת זוא לאזט ער מיך רופין לביתו איזט ער תוך גארטן עם אחותי עלקלי שפאצירין נגנין וויא איך צו אים קום זאגט ער צו מיר מ"ט בנך זנוויל איזט איין חתן איך לאך אונ' זאג ווען ער איין חתן איזט גיהער איך דאך ביליך ג"כ פון צו ווישין אלוו ווייסט ער מיר הכתב מן ר' משה באמבערג וועלכיר באותו פעם צו ווין גיוועזין איזט אונ' הגאון אב"ד מהור"ר שמשין שרייבט ג"כ אן גיסי ר' יוסף דאז ער אויף זיין אמיתות כ"ד האמת שרייבן זאל וואש אים בייא דיוון שידוך דיכט³⁾ גיראטן צו זיין אלוו לייא איך הכתבי אונ' זאג לגיסי ר' יוסף היראווי זיך איך נאך ניט דאז בני זנוויל איין חתן איזט, זוא זאגט גיסי ר' יוסף איך וויל אייך ערוב זיין על כתבי דאז איך ווער לוויין שרייבין ווערט בנך זנוויל סג"ל איין חתן זיין עם בת של ר' משה באמבערג, דער ר' משה באמבערג איזט גיוועזין גיסו של הגאון מהור"ר שמשין מוויין אלוו האט גיסי ר' יוסף תקף מבני ר' זנוויל גישריבן אלוו אייט השידוך עם ב' כתבי נגמור גיווארין אונ' הגאון מהור"ר שמשין האט גישריבן מאן זאל אים בני זנוויל סג"ל תקף לוויין שיקן זאל אצלו ויין עד החתנה, דען החתנה איזט ב' שני אויף גישלאגן גיווארין וואש פאר גרושי הבטחות נון

¹⁾ = בק"ק פרנקפורט ²⁾ Mose Brilin in Bamberg, Sohn R. Isak's, des Rabbiners von Hammelburg und Mannheim, war der Schwager Samson Wertheimers in Wien s. Kaufmann p. 79 n. 2 ³⁾ dächt.

הגאון מהור"ר שמשין אן מיך גיטאן אונ' גישריבן האט אונ' מבטיח גיוועזין למחוי' שלחני¹⁾ דאז אים אונ' אל זיין ברידר זאל וואול זיין, ולאחר זה כמה וכמה כתבי' טן הקצין מהור"ר שמשין הנ"ל גיהאט אונ' זיך גאר פריינטליך נגדי ארצייגט, באותו פעם איזט בני זנוויל תוך פ"פ אן מיין אין דער מעם גיוועזין אלזו האב איך אים גישריבן דאז ער איין חתן איזט עם בת של ר' משה ב"ב ער זאלטי תכף לאחר יריד פ"פ לוויין ציאין אונ' לשם זיין ביוקין החתנה ווערט אלזו איזט בני זנוויל מפ"פ לוויין גיצאגין אונ' גליקליך אן גיקומין הקצין אב"ד מהור"ר שמשין אים אך בכבוד מקבל גיוועזין און אן מיך גישריבן וויא ער גאר וואול עמו צו פרידין ווער אונ' אים תכף איין ר' גידונגין, נון איזט בני זנוויל תוך וויין גיוועזין איזט [ז]ער יונג גיוועזין אונ' מעשה נערות גיטאן אונ' הגאון מהור"ר שמשין אך ניט פיל אויף זיכט עליו גיהאט גאר פיל מעות אין דיא ב' שני' פאר טון צווארין בני ר' זנוויל אליש גישריבן אונ' גיבעטין מאן זולטי אים דאך חתנה מאכין דען ער האט קיין חישוק יותר אין וויין צו בלייבין אביר מאחר כלתו נאך גאר יונג אונ' קליין גיוועזין איזט ער בייא ג' שני' אין קנס גנגין לאחר זה איזט חמיו ר' משה תוך וויין גיוועזין אונ' אויף מיין פילפעלטיגיש שרייבין זיך מרצה גיוועזין דאז זיא ר"ח תמוז תוך באמבערג [וואלין] החתנה מאכין אונ' בני ר' זנוויל מיר גישריבן דאז ער עם חמיו ר' משה מוויין ציאט, אונ' זולטי מיך דער נאך ריכטין דאז איך ר"ח תמוז תוך ב"ב ווער, וועלכיש איך אך גיטאן אונ' בין אהן דעסין ליריד לייפציג גיצאגין ומשם האבי איך וואלין לבאמבערג ציאין, נון האט מיר הקצין אב"ד מהור"ר שמשין גישריבן מאחר תוך המבורג גדול רשעות גיוועזין אלזו ער מיר גישריבן איך זולט מן החתנה לוויין קומין אונ' זולטי

¹⁾ 1 Mos. 45, 5.

אצלו בביתו זיין אונ' וואלטי מיר ב' פון זייני בעשמי חדרים
 אין געביק, גם אלן מו"ט דען איך טון וואלטי זולטי מיר
 פרייא שטין, צו דעם ענד האב איך ממנו איין מעכטיגין
 קיסירשין פאס ביקומין¹⁾ אלוו האב איך מיך דאר צו גיריכט
 אונ' ניט אנדרשט לדעתי גיהאט פון דער התנה לוויין צו
 ציאין, צו דעם ענד האבי איך וואול נ' אלפי ר"ט יובלאטציא
 אצלי גיהאט דיא איך האבי וואלין מיט נעמין לוויין, אביר
 רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום²⁾, אלוו בין איך
 עם בני נתן סג"ל ובני ר' משה סג"ל וועלכיר נאך איין
 בחור גיוועזין ללייפציג גיצאגין, וויא מיר תוך לייפציג וענין
 אלוו קריגט בני נתן סג"ל כתבי מהמבורג דאש מאן אים
 גישריבן ער מוויזט לאחר יריד לייפציג תכף לביתו קומין אום
 איינגי עסקים ווילין אלוו איזט מיין ווינר רייו גנץ צו רוק
 גנניק, דען איך האב אהן בני נתן סג"ל ניט לוויין ציאין
 וואלין, אלוו האב איך אל מיין יובלאציא ווידר מיט להמבורג
 געביק, נור פאר איזוהו אלפים אצלי גיהאלטין אונ' איך בין
 עם בני ר' משה סג"ל גנץ אליינט מלייפציג לבאמבערג
 גיצאגין, האבי מיך גרושי צרות גיניט דען איזט גאר איין
 ביזיר וועג אונ' איך בין איין אשה גוועזין ובני ר' משה נאך
 גאר יונג איין קינט מן מ"ו שנים דען נאך ווען מאן מעות
 האט קאן מאן אליר וועגן צו רעכט קומין האט גרויש מעות
 דיא רייו גיקאשט, נון בין לבאמבערג גיקומין אום מיטיר נכט
 למחרת איזט מיין מחותן ומחותנת וכלה מיך אמפאנגין
 אלוו בין איך אין מיינונג גיוועזין תכף ר"ח תמוז התנה צו
 מאכין אביר איזט איין גרושיר קלקול דארין גיקומין, מאחר
 גיסי ר' יוסף סג"ל בלתי ידיעתי האט לאזין בתנאי שרייבן
 הנדן מבני ר' זנוויל סג"ל ה' אלפי ר"ט אונ' ער האט

1) Vgl. Kaufmann a. a. O. 77 2) Prov. 19, 21.

לא יותר גיהאמ אליש ד' אלפי ר"מ הגם מיר תוך המבורג
 זולכיש תכף גיוואושט אונ' איך תכף אן הגאון אב"ד מהור"ר
 שמשין גישריבן דאש ער מיט דען ה' אלפים ר"מ טעות
 ווער אונ' בני לא יותר העט אליש ד"א טייטש מעות אביר
 הקצין מהור"ר שמשין האט גישריבן עש ווער ניקש דראן
 גילעגין מאן זולטי התנאים נור זוא לאזין ווער נאך לקצת
 מער כבוד צור חתנה ווערט זולכיש קיין פילפול זיין אביר
 לע"ע האט מחו' הקצין ר' משה ב"ב פיל אנדרשטיר צו
 גיזאגט ער קעריט זיך נירגינגן אן לויט זייני תנאים אלזו
 האבין מיר גרושי פילפולים יחדיו גיהאמ דאש אליש החתנה
 ניט האט קענין ר"ח תמוז ווערין מחותני ר' משה משום
 זה ערשט לוויין גישריבן הגאון אב"ד מהור"ר שמשין מוויין
 האט ניקש אנדרשט אלש האמת גישריבן, צווישן דעסין
 איאיר הכתבי' גיקומין זיין האט מחו' הקצין ר' משה גימיינט
 פון מיר נאך לקצת ארויז צו קוועטשין, אביר דאר ער גיזעהן
 דאש ממני ניקש צו קוועטשין איזט אונ' הכתבי' מווינא
 זענין אך גיקומין דאז איך רעכט האב אלזו איזט החתנה
 חצי תמוז גיווארין מיט אלי כבוד אונ' הערליכקייט זוא פיל
 מיר ב"י האבין קענין אונ' מצדי צדדי' פיל פאר נעמי לנדיש
 ב"ב הין גיקומין אויף דער חתנה וואר מנקין ב' בניו מן
 מחו' מהור"ר שמשין פיארשדארף עם השדכין גיוועזין זיין,
 דען בהמבורג איזט מיר לבני ר' משה סג"ל גירעט גיווארין
 בת של ר' שמשון בייארשדארף¹⁾ ומאחר בייארשדארף נור
 ג' פרסאות מב"ב איזט אלזו האבי איך אן השדכין תשובה
 גיגעבין מאחר איך דאך לבאמבערג מוז על התנות בני ר"ז
 סג"ל אלזו וויל איך בני ר' משה סג"ל מיט נעמין כדי לראות

1) Ueber Samson aus Baiersdorf, den Hofjuden des
 Markgrafen von Bayreuth s. Haenle, Geschichte der Juden
 im ehmaligen Fürstenthum Ansbach 80.

ולהראות אלזו האבין דיא בירי זין¹⁾ וועלכי שונט אויז גיגעבין
 זיין גיוועזין עמי גירעט אונ' גיזאנט וואש אביהם וויל לנדן
 געבין, אלזו אינן צור תשובה געבין איך האב בני הבחור
 ר' משה דארום מיט גינומין, כדי לראות כנ"ל נאך דער
 חתנה וואלין מיר איין שפאציר ריין טון לק"ק פיורדא וועלכיש
 ב' פרסאות פון ביארשדארף איזט אלזו וואלין מיר זעהן צו
 רעכט צו קומין, בני איזט נאך איין שידוך תוך ב"ב גירעט
 גיווארין גם א' שידוך בפירדא אלזו האב איך מיך בירעט
 עם מחו' ר' משה באמבערג דאז מיר יחדיו איין שפאציר
 ריין וואלין לפירט נעמין מיר האבין נון הקרן גיזעהן תוך
 באמבערג וואלין איך זעהן וואש תוך פירט אונ' ביארשדארף
 איזט אלזו זענין מיר דהיינו מחו' ר' משה ואשתו אונ' איך
 ובני ר' משה סג"ל דיא לושמיר ריין אן גינומין אלזו זענין
 מיר לביארשדארף גיוועזין אונ' בת של מחותני ר' שמשון
 גיזעהין ער האט בני ג"כ גיזעהין אונ' זענין איך גאר נאהנט²⁾
 דראן גיוועזין אכיר אום אלף מארק ניט קענן יחדיו קומין³⁾
 אלזו זענין מיר יחדיו לפירדא גיצאגין אונ' איבר לילה תוך
 פירד גיוועזין איך קאן ניט ארשרייבן דען כבוד וואו אונש
 גישעהן איזט, דיא פרינציפאלשטי בעלי בתים עם נשותיהם
 זענין אין אונזיר ווערטיץ הויז⁴⁾ גיקומן אונ' אונש מיט גיוואלט
 מיט זיך אין אירי הייזיר וואלין נעמין, ענטליך האט עש ש"ב
 מן בנו של ש"ב מרדכי כהן ניט פאר זאגין קענן אונ'
 מוזין יחדיו מיט אים גיין, נון מיר זענין דיא לילה גאר וואול
 אין אלים טראקטירט גיווארין ומאחר מיר בדיעה גיהאט
 גלייך איך גישעהין דאז מיר למחרת ווידיר היין וועק ציאין
 וואלטין אלזו מיר איך אודות שידוך בפירדא זונדיר עטוואש
 צו פאר ריכטיין זענין היין וועק גיצאגין אונ' ווידר לבאמבערג

1) Söhne 2) nahe 3) eins werden 4) Wirthshaus.

ג'קומין דאר איך מיך תבך האב פערטיג גימאכט אום ווידר
 עם בני ר' משה סג"ל להמבורג צו ציאן, נון השדכן דער
 השידוך גירעט האט בפירדא גיוואונט איזט דיא גנטצי צייט
 תוך באמבערג גילעגן אונ' גערין גיזעהין דאז השידוך
 מפיארשדארף גישעהן זולט, אביר איך האבי אים מיין
 ריזלוטציא¹) גיזאנט זוא אונ' אלזו מוז עש זיין אונ' אנדרשט
 ניט, לקצר דער שדכן האט גיזאנט נון איך זיך וואול דאז
 איר ניט אנדרשט וואלט אונ' איר זייט ריין פערטיג זוא ביט
 איך איך טוט מיר דען גיפאלין אונ' בלייבט היר ביוקין נאך
 מיטאג אום קלאקי צווייא איך האבי אינין אליש לבייארשדארף
 גישריבן איך ווייס גיוויש מיר ווערין נאך מיטאג פאר צווייאין.
 תשובה ביקומין דאז אליש ווערט ריכטיג זיין, קומט אביר
 דיא קלאקי צווייא קיין תשובה וויל איך יותר ניט אויף
 האלטין בין זולכיש צו פרידין גיוועזין אונ' אונש אליש
 פערטיג גימאכט מחו' ר' משה אונ' בני ר' זנוויל מיט אונש
 על איזה פרסאות לכבוד וואלין מיט ציאן, אין מיטילשט²)
 איזט איין סעודה פאר פירטיגט גיווארין כסעודת שלמה
 בשעתה איך קאן אך ניט ערשרייבין וואש דער ר' משה
 פאר איין וואקריר מאן איזט איין חכם מהוכם אונ' דער
 אלי מענשין כל הכבוד שבעולם אן טוט, נון וויא מיר וואול
 גיגעסין אונ' גיטרונקן איזט עש שוין דרייא אוהר גיוועזין
 אביר איזט ניקש מן ביארשדארף צו זעהן אודר צו הערין
 גיוועזין, אלזו האבין מיר זיך מיט אונזיר זעמפטליכי חברות' אויף
 גיזעצט אונ' אום גיפעהר קלאקי פיניף איזו באמבערג איזו
 גיצאגין אוב שונט מחו' הקצין ר' משה ב"ב זער אן מיר
 מפציר גיוועזין מאחר עש נגד לילה גיט זולטין מיר אצלו
 בלייבין אונ' למחרת בהשכמה אונזיר דרך פורט נעמין אביר
 איך האב קיין דיעה גיוואלט אונ' אלזו אין נאמין דאז הערין

1) Resolution 2) mittlerweile.

פארט גיפאהרין, אביר זענן קום אין רביעי' שעה פון דען
 מקום גיוועזן, קומט נעביך דער שדכן נאך צו רייטן אונ'
 ביט [אונש] אומש גאמיש ווילן מיר זולטן ווידר נאך ב"ב קומן
 דען בנו של ר' שמשון בייארשדארף ווערן לשם אונ' וואלטן
 אליש ריכטיג מאכן, אביר איך האב זולכיש ניט טון וואלן
 אונ' ניט צו רוק פארין אלזו זאגט מהו' ר' משה [זעכט]¹⁾ היר
 ליגט אין היפש דארף פאר אונש דאר איזט אין היפש ווערטן
 הויז אין עש איזט דאך נון באלדי נאכט דאז מיר ניט ווייטיר
 פארין וואלן אלזו וואלן מיר איבר נכט אין דען ווירטש
 הויז בלייבן אונ' ווען ר' שמשון בייארשדארף זיין קינד
 וואלן צו אונש קאמין מעגן זיא טון, נון איך בין דאר מיט
 צו פרידן גיוועזן אונ' דער שדכן ג"כ איזט פרויא גיוועזן
 דאז ער אונש צום שטאנט גיבראכט אונ' איזט תקף צורוק
 גיצאנגן נאך ב"ב האט קיין שעה גיווארט איזט בייא אונש
 אין דער הערבערג גיקומין אב"ד מהור"ר מענדיל רויט שילט²⁾
 מבאמבערג אונ' בנו של מהו' הקצין ר' שמשון בייארשדארף
 אונ' אין ב"ב מבאמבערג בשמו ליב ביביר ואהיו ר' וואלף
 אייטיל וואקרי לייט אונ' מופלג' בעשירות לקצר מיר האבן
 ניט לנג פילפולים גיהאט אונ' הקנס למז"ט גיליגט דיא ב'
 זיין הנ"ל זענן אליש גישטאנדין בכח אביהם אונ' אליש פאר
 שריבן אלזו מיר דיא נכט אין אייטיל ששון ושמהה צו
 גיבראכט למז"ט נון איזט מהו' ר' שמשון בייארשדארף ניט
 בביתו גיוועזן אך ורק איזט תוך ברייט³⁾ אצל המארגנראפן
 מברייט יר"ה גיוועזן בייא וועלכין ער זער תקוף אונ' זיין
 הויף יוד גיוועזן כידועה לכל אלזו האבן אונש דיא זין
 זער גיבעטן מיר מויכטן דאך דען גיפאלן טון אונ' עש

1) Seht 2) Menachem Mendel b. Salomo Salman Rothschild, gestorben 1731 als Rabbiner von Worms s. Lewy-
 son Nr. 41 3) Bayreuth.

אירין פאטיר לכבוד מון אונ' מיט זיא נאך ברייט ציאין וועלכיש
 מיך גידוכט גאר שווער צו זיין, אביר מיר האבין אונזיר
 קוטשיר גיהאט גירונגן ביזקין האלברשטאט אלזו האבין
 מיר, אים גיפראגט אונ' מיט אים אויז גימאכט דאז מיר
 האבין אים ב' ר"ט יותר געבין דאז מיט אונש על ברייט
 גיפארין ומשם על נואימבורג¹⁾ איזט באותו פעם יריד לשם
 גיוועזין זעקלי ווינר איזט ג"כ אצלינו גיוועזן אונ' מיך דאר
 צו בירעט, מחותני הקצין ר' משה ב"ב צו מיר גיזאגט ווען
 עש מיר איין פריינט שאפט ווער וואלטי ער ג"כ מיט מיר
 נאך ברייט ציאין אויב איך זולכיש שוין מיט היפליכי
 קומפלימענט וואלין אפ לינין אונ' אים זולכי גרושי מרחת
 [אונזר] ניט אנוינן זיין²⁾ זוא איזט דאך דיא הסכמה גיבליבן דאז
 מיר מיט זעמפטליכי חברות זיינין לברייט גיפאהרין אונ' אלזו
 לשם קומין וואר מיר מחו' הקצין ר"ש הנ"ל אן גימראפין וועלכיר
 איין גרושי שמחה מיט אונש גיהאט, הגם איזט תחילת אב
 גיוועזין ומשנכנס אב ממעט'י בשמחה דערינט וועגן מיר
 איין גרינגי אבינט מאהלצייט גיהאט האבין דען איזט ניקש
 צו ביקומין גיוועזין אביר למחר' האט מחו' הנ"ל שלוחים
 אויז גשיקט אונ' לאזין כמה מינים חשובי דגים הולין אונ'
 זונשטין מאכלים מן חלב לאזין צו ריכטין וואש מאן אין
 דער האשט האט פאר פירטיגין קענין דען איך האב מיך ניט
 לענגיר וואלין אויף האלטין לאזין, גון מחו' הנ"ל מיר אך צו זאגין³⁾
 מיך ניט לענגיר אליש קלאק איין אויף האלטין נאך דעם עסין
 האבין מיר איינר פום אנדרין אפ שייד גינומין אונ' איך
 ובני החתן ר' משה אונ' זעקלי ווינר אונש צו זאמין גיזעצט
 אונ' ממש מיט נאשי מרערין מן מחו' הקצין ר' משה אפ'
 שייד גינומן אלזו האט מיך דיזי גליקליכי צו זאמין קונפט
 פאר ערשט מרענין מוזין אונ' זענין ווידר גליקליך נאך

1) Naumburg 2) ansinnen sein = zumuthen 3) zusagen.

המבורג גיקומן אונ' מייני קינדר אונ' זעמפטליכי פאמיליע
 ת"ל גיזונד גיפונדין וועלכיש אונש נאך מצידו צדדים נאך
 דעם איך י"ב שבועות בין אויזן גיוועזן גאר זער ארפרייאיט
 האט, נאך דעם האט השי" ב"ה קרובתי בילה ע"ה אשת
 מהור"ר בער כהן אהיים גיווכט מיט אייני משוני קרענק
 דאז זיא ל"ע איר מים ניט האט לאזין קענין וועלכיש וואול
 די שבועות גיווארט האט אוב נון מחו' הקצין מהור"ר בער
 כהן שונט אלי טרייא אן אשתו אונ' אלי רופאים גיברויכט
 האט עש דאך אליש ניט העלפין וואלין דען שיינט דאש
 זולכיש בייא גאט דען אלמעכטיגין בישראלסין גיווארין אלזו
 האט זיא זיך ע"ה לערך ג' שבועות זוא מיט אקוידענט¹)
 גיקוועלט, נון קאן מאן וואול דענקין דאש מאן אליש אין
 דער וועלט גיברויכט אונ' גיטאן האט הן אין רפואות וסגולות
 הקצין מהור"ר בער כהן קיין מעות גישפארט עש זייא מעט
 או רב אביר אליש ניקש גיהאלפין וויא נון קרובתי בילה
 גיזעהן האט דאז עש אלי יום מיט איר ערגיר ווערט אונ'
 דאז אלי רפואות ניקש אן שלאגין אלזו האט זיא גינומין גיסי
 ר' יוסף סג"ל אונ' מהור"ר שמואל ארגליש שי' אונ' דאז
 בעלה מהור"ר בער כהן לאזין צו זיך רופין אונ' גאר
 ביוועגליך עמו גירעט אודות היתום גליקבין וועלכיש זיא בייא
 זיך האבין אונ' ארצאגין איזט לערך י"ב או י"א שני' אלט
 גיוועזין אונ' האבין בידי דאז מייטכין און בישרייבליך ליפ
 גיהאט אלזו האט זיא לבעלה מהור"ר בער גאר זער גיבעטין
 ער מויכט איר דען נחת רוח טון איאיר זיא שטערביש אונ'
 איר ת"כ²) געבין ווען זיא שטערביש דאז ער קיין אנדרין נעמין
 וואלטיין אליש דאז יותם גלוקבין בת ר' פייבש כהן שי' וואור
 איבר מהור"ר בער איזט אונקיל גיוועזין אלזו האט ר' בער
 כהן זאלכיש מיט שרייאנדיגי אנין צו גיזאגט, אונ' ת"כ אן

¹) Accident, Zufällen? ²) = Handschlag תקיעת כף =

ר' יוסף אונ' מהור"ר שמואל הנ"ל גיגעבין אונ' מקבל קנין דרויף גיוועזין אלזו האט זיא זיך ע"ה דרויף צו רוא גיגעבין אונ' אך גיזאגט זיא וואלט נון גערין שטערבין דאר ווייל זיא נון וויסטי דאז זיא איר גלוקבי וואל פאר ווארט העט אביר מיין גאט וויא קומט דאז זוא ניט וויא מיר מענשין עש גידענקין זיא האבין גישריבן אן ר' זעליק להנוביר וועלכיר איזט אה מן היתום גלוקבין גיוועזין אונ' האבין אין ג"כ ארצאגין אונ' האבין זיך עטו עם הקצין ר' הירץ הנוביר¹⁾ משדך גיוועזין ער זולטי לדורתו בילה קומין וועלכי גיפעהרליך קרנך ווער אונ' אין גערין קודם מיתה זעהן ווייל דען זיא האבין דיא בידי קינדר הנ"ל גאר זער גיליבט צווישן דעסין האבין דיא רפואות איר ווערקין גיטאן אונ' זענן כמה עמיר מים פון איר גיקומין אלזו דאז מאן האט גימיינט זולכיש ווער צו איר גינעזונג אביר קונטרארי זולכיש בעו"ה גראד איר מיתה מקרב גיוועזין ר' זעליק מהנוביר איזט גיקומין אונ' זיא צוואהרין גיפונדין אין מיינונג צור בעשירונג אביר וואש זאל איך טיך פיל מזו מטערי אויף האלטין ער איזט קיין יום בייא איר גיוועזין זוא האט זיא המקום ב"ה צו זיך גינומין צו אירן מאן אונ' אונזיר גנצי פריינדשאפט אונ' דער גנצי קהילה גרוויש לייט וועזין דען זיא איזט גאט זייא איר גנעדיג איין וואקרי פאר שטענדיגי פרא גיוועזין דיא דאז לב מבעלה גאר וואל צו ריגירין גיוואושט, נון וואש מאג דאש אליש העלפין אל איר געלט אונ' גוט אונ' אליש גומיש וואש בעלה הקצין מהור"ר בער כהן בשבילה גיטאן האט ניקש וואלין העלפין האט פיל לאזין בשבילה לערנין גרושי צדקות אויז גומיילט אביר שיינט איר צייט איזט דאר גיוועזין אונ' דער ר"ה מי יחיה ומי ימות אם זעלבין בישלאסין גיווארין.

¹⁾ Wohl Juda Naftali Hirz, der am 13. Adar 1709 in Hannover verstorbene Sohn Leffmann Behrens' s. Kaufmann, Samson Wertheimer p. 86 n. 1.

אלו איזט זיא בשם טוב גישמארבין אונ' נקבר גיווארין בעלה מהור"ר בער אונ' אלי פריינט גרושין צער גיטריבן וויא צו דענקין שטיט ובפרט מחותני ר' אנשיל ואשתו ממה וועלכי בת אחותה גיוועזין איזט אונ' ראובן [בן] אחותו של ממה וועלכיר ג"כ בבית מהור"ר בער כהן איזט מגדל גיווארין אונ' זענין אך מיט היתום גלוקבי איזט ממה אשת ר' אנשיל ע"ה מימלי¹⁾ גיוועזין ואחיו ראובן איזט דודו של גלוקבין גיוועזין דאז זיא זיך לאחר השבעה האבין לקצת ווידר מנחם גיוועזין אונ' גידאכט דאז הבית של הקצין ר' בער כהן דאך ניט אנט פרעמט ווערט קומט איר נאהנדי קרובה גלוקבי ווידר דרין אלוז איזט איין צייט לנג נאך דער שבעה הין גאנגין דאז דיא קרובי הנ"ל מן גלוקבי האבין אן הקצין מהור"ר בער כהן גידרונגין ער זאלמי עש אופין באר מאכין דאז ער היתומה גלוקבי ווידר נעמט כדי ער מנוחה פאר דיא שדכני האט אונ' זיא פון זיך פטרת וויא ער אך באמת קיין מנוחה גיהאט דען איין אידריר דער איין בת גיהאט העט זיך גערין עם מהור"ר בער כהן גיוועזין ווען ער זיך אך העט זולין מכלה זיין, נון מהור"ר בער כהן האט הקרובים דוחה גיוועזין פון אייניר צייט צור אנדרי אונ' פאר גיבראכט ווער נאך צו פריא לבסוף אביר איזט הריוז גיקומין עש ווערי אימי אי אפשר דאז ער היתום נעמין קענטי דען ער העט היתום בביתו ארצאגין אליש איין קינט אונ' אך עמה אום גאנגין אליש וויא מיט איינים קינט זוא איזט עש אים און מיגליך זוא איין קינד פאר איין פרא צו נעמין, זולת זה איזט ער איין מאן דער השוכי בני איזט אונ' איזט קיין קינט מער וויא זאל ער איין אשה נעמין דיא תוך כמה שנים קיין בת בנים איזט זולמי ער נון איזהו שני ווארטין על בתולה הנ"ל דאש זיא איין בת בני ווערט מי יודעה וויא

¹⁾ Mämmole = Muhme, Tante.

לנג. דער מענש נאך לעביט דאז ער ניט יוצא איזט ער
ווארטיג זאל זולכיש האט דיא פריינט בכלל הנ"ל זער ארשרעקט
אונ' אין מיט גרויש גימיט ביוועגניש צו גימיט גפירט דאש
ער לאשתו אין אירי מוימיש נומ אונ' אנגשט האט ת"כ געבין
אונ' פאר עדים מקבל קנין גיוועזין דאז ער גלוקכי לאחר
מותה נעמין וויל, האט מהור"ר בער כהן גיזאגט יוא עש איזט
אמת אוביר איך האב זולכיש גיטאן מיין פרא ע"ה צו איר נחת
רוח, צו דעם בין איך [בעו"ה] אין ווא איין צרה גישטאכין¹⁾
דאז איך ניט גיוואושט וואש איך טון זאל, איך ביט לאז מיר
גלוקכי מיין ת"כ מוחל זיין איך וויל אים איין גרויש שטיק
געלט צור נדוני. נאך געבין דאז עש קאן איינין פיינין בריה
ביקומין אליש איך בין, צו דעם איר פערכט אייך דאז מיין
הויז זאל ניט פון איך פאר פרעמט ווערין העט איר זונשטין
איין בתולה אונטיר אייאיר משפחה דיא ראוי לנשואין
איזט וויל איך דיא זעלבי נעמין אונ' דאך בייא גלוקכי טון
וויא גידאכט, אביר דיא אליש אויף גלוקכי גיהאלטין איזט
גיוועזין וויא שונט גידאכט, ר' אנשיל ואשתו מטה ואחיה ר'
ראובן רויטשילט דיא האבין קיינים קיין אנדרין השידוך גיגינט
אליש גלוקכי דען אפשר מורא גיהאט באם איין אנדריר
שידוך גשען האטשי ג"כ פון אירי משפחה ווערין זיא ניקש
מער נחשוב בבית של הקצין הנ"ל ובאמת זענין הנ"ל גאר
חשוב אצל מהור"ר בער כהן גיוועזין טמש על פיהם יצאו
ויבואו, באותו פעם האב איך בתי פריידכין גיהאט איזט
צווארין נאר י"ב שנים אלט גיוועזין אביר פאר זייניר עלטיר
גאר גרויש גיוועזין אונ' גאר איין שין מענש גיוועזין דאז
קיין דוגמה גיהאט, אלזו איזט אחי ר' וואלף צו מיר קומין
אונ' גיזאגט וואש טושטו וויא זיצטו שטיל ר' בער כהן
נעמט גלוקכי ניט אלזו וויל אים בתך רידן, איך האבי אחי
אויז גילאכט אונ' דאר בייא מזולז גיוועזין וואש רידישט דוא

¹⁾ = gesteckt.

דאז איך זולמי דען יותם גלוקכי היזק טון אביר אחי מיר
 גיזאגט אונ' גישווארין ער וויסט גיוויש דאז ר' בער גלוקכי
 ניט נעמט אונ' נעמיט ער בתי ניט זוא נעמיט ער איין ווילד
 פרעמדי זוא איזט דאז גנטצי בית אנטפרעמט, נון ווער וואלט
 זיך ניט גערין עם מהור"ר בער כהן האבין מתחתן גיוועזין
 דאר אלי מעלות בעולם אן זענין¹⁾ אלוז איזט אחילר' בער
 הנ"ל גנגין אונ' השידוך גירעט והישב ער קענט בתי ת'
 ניט דאך מאן זאלטי מיט ר' אנשיל אונ' אשתו ור' ראובן
 רירן באם ער מאכין קענטי דאז זיא מאכטין דאז גלוקכי אים
 זיין ת"כ מוחל ווער וועלכיש ער אן דודתה בילה ע"ה גיטאן
 האט ווער ער פרידליך²⁾, אביר דאר אחי מיט הקרובי הנ"ל
 גירעט זענין זיא מלא חימה גיוועזין אונ' וויא מאן זאגט
 זולמי מטה רויטשילט גיזאגט האבין איאר זיא וואלט ליידן
 דאש בתי תי' זולט ר' בער נעמין פיל ליבר וואלט זיא האבין
 דאש איין ווילט פרעמדיר ר' בער נאם אלוז האבי איך דיווש
 גיהערט אונ' מיך ווייטיר ניקש אין גיקריט³⁾ צווישן דעסין
 האט מהור"ר בער כהן עם גלוקכי גירעט אונ' גיבעטין זולט
 אים הת"כ מוחל זיין ער וואלטי אים גרושי נדוני נאך
 געבין אונ' איין פיינין חשובין בחור געבין, אביר אליש קיין
 דיעה גיוואלט אלוז האט זיך ר' בער כהן אצל רבנים גישריבן
 אונ' העסק פיר גיבראכט אונ' אום התרה אן גיהאלטין דאש
 ער מויכט איין פרא נעמין הגאון אב"ד בקלויז באלטנה⁴⁾
 האט אים וואלין קיין התרה געבין אביר וויא מאן גיזאגט
 האט ע"י רבני' אחרים התרה ביקומין ר' אנשיל דאז ער
 גיזעהן האט דאז קיין דיעה איזט דאש מהור"ר בער גלוקכי
 נעמין ווירט אלוז העט ער גערין גיזעהן דאז מהור"ר בער
 כהן העט דיא זעלבי גינומין אביר עש שיינט דאז מהור"ר

¹⁾ da [= an dem] alle Vorzüge der Welt an sind
²⁾ zufrieden ³⁾ daran {gekehrt ⁴⁾ R. Zebi Aschkenasi s.
 Kaufmann, die letzte Vertreibung p. 220 n. 2.

בער כהן שונם לענגשמױז זײן הערמױץ על בת של ר' מעבלי
שיף גיזעצט האט וועלכי ער אך גינומין אונ' איאר השנה
צום ענד גיוועזין איין יונגין זון עמה גיהאט מאן קאן זיך
וואול גידענקין וואש פאר איין שמחה מהור"ר בער מיט דען
זון גיהאט, קורץ צו פארין איזט ר' אנשיל ב"מ איין האשטיגין
טוט איין גינומין איזט בלילה פריש אונ' גיוונד צו בעט גנגין
קיין שעה תוך בעט גילעגן יצא נשמתו הטהורה איזט פון
דער גנצי קהילה גאר זער ביקלאגיש גיווארין דען איזט גאר
איין אדם חשוב וירא אלקי גיוועזין אשר לא הי' דוגמתו
לאחר זה בין איך תוך יריד לייפציג גיוועזין לערך א' שנה
והצי דאז מהור"ר בער כהן האט חתנה גיהאט קומין כתבי'
ללייפציג דאז אשת ר' בער כהן זער קראנק איזט דיא אנדרי
פאשט קומין כתבים דאש זיא טוט איזט, וואש דיווש פאר
איין בהלה תוך לייפציג גיוועזן איזט אי אפשר לכתוב נון
ניט לנג דער נאך האט ר' בער אחותו של אשתו ע"ה גינומין
אין אלין זאכין איזט מהור"ר שמואל ארגילש יד באמצע
גיוועזין דען ער גאר הויך אצל מהור"ר בער כהן איזט
אשטימירט גיוועזין זמן מה דאר נאך איזט מהור"ר שמואל
הנ"ל תוך ב"ה גנגין אן עש"ק אונ' ב"מ איין חולשה אן גנגין
אונ' שטראקס טוט גיוועזין מאן קאן וואול גידענקין וואש
פאר איין ארשרעקנים אין דער קהילה איזט גיוועזין אלזו
בעו"ה אין אייניר קארצי צייט ר' אנשיל מהור"ר שמואל
ארגילש ואשת ר"ב כהן גישטארבין, אויב נון קרובתי בילה
ע"ה איזט צו קורץ גישעהין עם הת"כ מן מהור"ר בער אונ'
הנ"ל זענן עדים גיוועזין איזט אליש להמקום ב"ה ביקאנט
אונ' בין איך אונ' אלי מענשין פיל צו שוואך דאז מיר דרויף
זולטין גידענקין אך ורק להמקו' ב"ה וב"ש צו ביטין ער
ווייטיר מיסיר חרון אפו מעלינו ומכ"י זיין זאל, לאחר זה
האט מהור"ר בער כהן גלוקכי תוך עושר וכבוד איזו געבין

אונ' זיך משדך גיוועזן להקצין מהור"ר יהוד' מבערלין¹⁾ אונ
 גאר פיל בייא אלי אירי גישוויסטריג גיטאן וויא ידועה
 ומפורסם איזט לכל בני אדם איך העט זולכיש גאר ניט
 בפנסקי גישריבן אך ורק ווייל מיך דוכט דאז זולכיש איין
 זאך איזט דיא ניט גימיון איזט אונ' היר אויו צו זעהן איזט
 וויא דאז מענשליכי גליק זוא פאר ענדירליך איזט אלזוא האבי
 איך [מיר] דיא מיא גינומן אונ' זאלכיש דאש פרינציפאלשטי
 מיט היר אין גיזעצט דען קרובתי הצנועה בילה ע"ה קודם
 מיתתה גימינט זוא זעס אויף דער העכשטי שטאפיל פון
 איר גליקעליקייט וועלכיש אך נאך מענשליכי נאטור גיוועזן
 איזט זיא האט מהור"ר בער כהן צום מאן גיהאט וועלכיר
 איין גרוישר למדן איין כהן איין בן טובים איין מופלג בעשירות
 איין לב טוב גיהאט ג"ח גיוועזן בין עניים ולעשירים, האבין
 זער וואול יחדיו גילעביט אויב זיא שונט קיין זרע קיימא
 גיהאט האבין יחדיו זוא האבין זיא בייא זיך גיהאט בניו של
 ר' פייבש כהן זעליגמאן ואחותו גלוקכי האבין זיא קיין הפרש
 גיוואושט אונ' דיא ביירי קינדיר גיליבט אליש ווען זיא פון
 איר אייגין לייב גיבורין ווערין קרובתי בילה ע"ה אל איר
 שראכטין אונ' זורגין איזט אליש פאר דיא ביירי קינדיר גיוועזן
 ענטליך האט זיא [זוא] לנג ע"ה לפי חכמתה גיערביט²⁾
 אביר פיל מער מרצונו של המקום ב"ה גיוועזן דאז זיא דען
 זעליגמאן³⁾ צום חתן גימאכט האט עם בת של הקצין ר' הירץ
 הנוביר האב עש אויו אירן מויל גיהערט ע"ה דאז זיא גיזאגט
 דאש איר דער יונגיר איבר ט"ו אלפים ר"ט גיקאשט האט,
 וואש איזט דאז פאר איין לב מן מהור"ר בער כהן זיך זוא
 פיל געלט קאשטין לאזין אן איינין קינד דאר ער דעראיבר
 אונקיל איזט גיוועזן [אונד בילה ע"ה איזט זיין מיטלה

1) Jost Liebmann. 2) gearbeitet 3) Ueber Seligmann
 Berend, den Sohn Bär Cohens aus Hamburg, den Schwieger-
 sohn Samson Wertheimers s. Kaufmann p. 98 f.

גיוועזין] אונ' האבין זיך דאז מאטכי גלוקכי אך זוא פיל
 זיך וואלין קאשטין לאזין אליש נון דער בחור הנ"ל איזט
 איין התן גיוועזין אונ' עש לרצונה גנגן איזט זוא איזט
 דיא שמחה און בישרייבליך אצלה גיוועזין אונ' אין זאלכין
 כבוד אונ' אישמימציא גיוועזין דאש קיין אשה אין גנץ אשכנז
 גיוועזין איזט אביר בער"ה ווען דאז זאל אן שטרענגשטין
 איזט זוא ברעכט עש¹⁾ אין קרובתי בילה ע"ה אירי בעשמי
 צייט אונ' בעשמי יארין האט זיא פון אלן אירינגין הין וועק
 גימוזט הגם וויא שונט גישריבן ע"ה אין איר טוישיש נויט
 האט זיא גימיינט נחת רוח צו האבין דאז בעלה מהור"ר
 בער כהן זולטי גלוקכי גינומן האבין וועלכיש אך ניש גישעהן
 איזט, נון וואש הילפט דער גוטי פרא אל איר עשירות אל
 איר כבוד אליש נישט אין שלטן ביום המות²⁾ דאש ווערט
 איר בייא שטין איר גרויש עניוות אונ' פיל גוטיש גיטאן
 דאז איזט איר איבר גיבליבן פון אל איר עשירות זיא איזט
 לערך נ"א שנים אלט גיוועזין האבין וויניק מעות צו זאמין
 ניבראכט קיין ט' מאות ר"ט אונ' דער היכשטיר האט זיא
 זוא מילטרייך גיזענגיט וויא עש וויסינמליך איזט אונ' דער
 העכשטי האט להקצין מהור"ר בער כהן גרויש עשירות געבין
 אונ' האט אים געבין זרע קיימא וואור בייא אים המקום ב"ה
 וייל ער ביאת הגואל ארהאלטין אונ' מרחיב גכולו זיין הען
 ער איין רחב לב האט אונ' מאן פינדיט וויניק זייניש
 גלייכיי, היר הער ווערט זיך שיקין וואש איך האב גיפונדין
 בספר יש נוחלין עם הגהה מן הגאון מהור"ר ישעי"ה³⁾ וועלכיש
 מאן מיר אויף טיישיש פיר גיזאגט האט, א' רעה האב איך
 גיזעהין אונטיר דער זונן דיא גאר גרויש איזט אויף דען בן
 אדם ווען הש"י האט אייניג געבין גרויש עשירות ונכסים

1) Wenn das Seil am Strengsten [= Straffsten] ist,
 so bricht es 2) Koh. 8, 2 3) Abraham b. Sabbatai Hur-
 witzens Testament, Prag 1615.

וקרקעות פון אל דער זעלביג טובה ווערט ער נישט זאט.
בעה"ב דהיינו ווען דער בן אדם שטערבין זאל קרוב למיתתו.
אונ' זיכט דיא מיתה זעלבירט פאר זיך אונ' ער לאזט גרויש
ממון אנדרי לייט אודיר זייני קינדר צו דער זעלביג צייט
איזט אים דאז ממון נאך ליבירשט אליש זיין. פאר שנימני
נשמה אונ' גידענקט נישט אן איר דאז ער ביגערט איר צו
געבין וואש איר פעליט אונ' פאר לנגיט דען ער איזט פון
זיין ממון ניקש מפור פאר צדקות אונ' הקדשות אונ' זונשטיין
מתנות לעניי ולאכיונים נאך דען קאמעל לאט מאן אים זיין
לאשט¹⁾ דהיינו נאך זיין פאר מעגין דאר ווארטין אליש דיא
צדקה זאל פאר אים הער גין אונ' אין משמר זיין אויף דען
דרך צו בהיטין פאר אלי כיתות וכיתות מלאכי חבלה בי"מ
אונ' פון אלי חיילות מלאכי אף וחימה ומשחית דיא דאר
זענן באוויר מן הארץ ער רקיע אונ' בהכרח מוז זיין נשמה
צווישן אל דיא חיילות וכיתות השומאה דורך גיהן אונ'
ביגעגנין אן אים אונ' פאר הינדרין אים על הדרך אונ' זענן
אים מיצר מיט אלי ענוים וצער²⁾ רחמי ליצלן ווען ער
אביר צדקה גיביט אז צדק לפניו יהלך ולשמרו בדרך אונ'
ברענגין אים במקומו דאז אים אן ברייט²⁾ איזט בלי עינוי
ומיצר וצער, נון זענן רוב בני אדם בעויה דיא דאש אליש
נישט משים על לב זיינין ווען זיא זעהין דאש זיך דאש לעבין
פון אים שייט מוזטו בן אדם נישט זיין דער גרעשטי נר³⁾ פאר
וועם האשטו גיערביט אונ' דיך בימאיש כל ימי חיך פאר
איין עולם דער נישט דיין איזט אונ' איצונדירט בוז הרגע דאז
דוא זיכשט דאז דיין נשמה פון דיר גיט אונ' קנשט עולם
הבא קאפין אין איינר שעה אונ' דיין שכר איזט גאר גרויש
ווען דוא צדקה גיבשט נאך דענוך ווילטו ניקש ברעכין פון

1) Nach dem Kameel ladet man ihm seine Last; s. Kothuboth f. 67a 2) anbereitet 3) Narr.

דיין געלט וויא וואול דוא זיכשט דאש פרעמדי לייט אונ' דיא זעלביגי דיא זיך ניט במיאט האבין דען מוזטו עש בעל ברחיך געבין אונ' דוא גיאישט לער הין וועק וואור איזט זוא איין פרעמדי זאך מער ער הערט¹⁾ גיווארין וויא וואול דוא וואלשט דיר אין דיין הערטצין גידענקין דוא האשט שוין פיל צדקה גיטאן בייא דיין לעבין פאר מייד דיך פון דיזי גידאנקין דען אין הקומץ משביע את הארי²⁾ אונ' בוודאי איזט דאש ניט מספיק צו דען גרוישין ווייטן וועג וואור דוא הין גין מויזט וויא מיר אך גפינדין אין דער גמר' פון כתובות³⁾ פון דען תנא הגדול מר עוקבא ע"ה וועלכיש וויסקליך איזט לכל בני אדם וואש פר גומיש ער גיטאן האט בחייו נאך דענוך בשעת מותו האט ער גיזאגט וואו פאר איין ווייטן וועג האב איך צו גין אונ' וויא וויניג צערונג האב איך מיט צו נעמן זוא איזט ער אויף גישטאנדין אונ' האט פון כל אשר לו דיא העלפט אין צדקה גימאכט, וויא וואול אונזיר חז"ל זאגן דאז דער בן אדם זאל ניט מער פון דען זייניגן הין וועק געבין אליש דאז חמישי' דאז איזט גירעט ווייל דער בן אדם זיך בייא לעבין אונ' פריש אונ' גיוונד איזט אביר בשעת מיתתו מאג ער אפילו כל אשר לו הין וועק געבין כי אדם קרוב לעצמו, נון דענק זיך דער בן אדם דער מר עוקב' איזט אייניר גיוועזין פון דיא שמערקשטין מענין בוים⁴⁾ בתורתינו הקדושה דער האט אלוו גיטאן וואו זאל נון אין דיזי דורות גימייני מענשין טון דארום זאל איטליכר קלוגיר ביזוניניר מענש זיין אונ' זאל זיך בוחר זיין איין היפש חלק פאר זיך אונ' זייניר נשמה, דען הייך קודמים דען וואו הילפט אונ' באט דאז דער ביטריפטי נשמה ווען ער לאזט כל אשר לו זייני קינדר וואור אום ער זיך לנג גיערביט אונ' גימיט האט, אונ' ער ווערט גיווארפין בכור

1) erhört 2) Berachoth f. 8 3) f. 67 b 4) Tannenbäume.

תחתיה ובעפר יסודה, ולמשחת נהפך הודו, אונ' זייני יורשי'
 בלייבין זיטצין אין זיין גרושי היפשי הייזר אונ' פאלאשמין
 אונ' זיטצין ברווחי אונ' זינגין בקול זמרים ושבתים אונ'
 ער זיצט אלייניג אין דער ביטריפטי גרויב ביליל ונגוחים,
 אונ' זיין קאפף נידירט אין שירויאריג קייט ובקול בוכים,
 זיין יורשים עסין פון זיין ממון לויטר מעדנים אונ' זיין שפיז
 איזט לויטר ערר על כן דעם הש"י האט חכמה ודעת געבן
 זאל זיך אליש צו הערמטצין נעמין כי אם אין הוא ל[י] [ו] מי לו
 זאם לא עכשיו אימתי עד כאן, הגם החכם הגדול נאך פיל
 מער תוכחה ושאר זכין הממתיקים כדבש שרייבטי, זוא
 וויל איך עש דאך דער בייא בירואין לאזין אונ' ווער וואש
 זויטיר דאר פון ווישין וויל מאג אין ספר הנ"ל לייאין ושאר
 ספרים, ליבן קינדר אום גאמיש ווילין העט יראה שמים אין
 אייאיר הערמטציר וואש איר בעולם הוזה ניט העט ווערט
 אייך המקום ב"ה כפל כפלים בעה"ב געבין, וויא ווען איר
 המקום ב"ה בכל לבבכם ובכל נפשיכם דינט וויא איך שונט
 צום עפטרין גידאכט מאג אויף דיזין ניט יותר פון שרייבין,
 ווידר צו אונזיר צוועק צו קומין לאחר זה האב איך בתי
 פריידכן תי' פאר קנסת עם בנו של הקצין פ"ו ר' משה
 בר"ל¹⁾ צווישן דעסין האבין מיר ווידר איין אן שמיסכן²⁾ גיהאט
 וועלכיש המקום ב"ה נאך איך מיט גנאדין אפ גיווענט האט,
 דהיינו וויא שוין גידאכט דאז בני נתן סג"ל האט קרושפידענין
 מיט הקציני' ר' שמואל ובנו הקצין ר' מענדלי, באותו פעם
 האט בני נתן סג"ל גאר הרבה ח"כ פאר הקצינים הנ"ל
 אקסעפטירט גיהאט טייליש מהם זענן בלדי פאר פאלין
 גיוועזין וקצת מהם האבין נאך צו לאפין גיהאט אלזו איזט
 בני נתן סג"ל גיוואונט גיוועזין קודם דאש דיא ח"כ זענן

¹⁾ Mardochai Sohn Mose R. Lübs in London ²⁾ ein Anstösschen.

פאר פאלין גיוועזן הקציני די רימיסי לידו גימאכט, אביר
 תוך זו הזמן האט בני נתן סג"ל קיין כתבי קיין רימיסי
 מהקציני גיהאט ענטליך איזט הצעקה גיקומין דאש הקצין
 ר' שמואל ובנו תפוס זענין¹⁾ ווא באלדי אליש דיא צעקה
 גיקומן איזט תוך המבורג תכף אל דער קרדיט וואש בני
 נתן סג"ל גיהאט האט אליש היין וועק גיוועזן אונ' דער איין ח"כ
 אויף בני נתן סג"ל גיהאט מן הקציני הנ"ל או זונשטין האט
 תכף אויף אים עם התשלום גידרונגין נון וואש האט מאן טוהן
 זאלין לא זו בלבד דאז בני נתן סג"ל האט זוא פיל ח"כ
 אופים האלו גיהאט לשלם אונ' זענין נאך כמה ח"כ דאר
 צו גיקומין דיא ער נאך האט טוויין אקסעפטירן אונ' דאך
 קיין ח"כ עם פראטעשט לאזין צו רוק גיין, נון איזט עש קודם
 יריר לייפציג גיוועזן אונ' בני נתן סג"ל ללייפציג גימוזט אלוו
 האט ער נעביך גיצאלט וואש ער גיקענט האט אונ' מיט
 ביטריפטים הערשצין ללייפציג גיצאגין נאך דעם ער כל כלי
 כסף וזהב פאר זעצט גיהאט אונ' פון מיר גנגין מיין לוכי
 מוטיר איך גיא איטצונדיר פון דיר גאט ווייס וויא מיר ווידר
 צו זאמין קומין איך האב נאך איזהו אלפים צו צאלין ביט
 דרך זייא מיר בהילפיג וואו דוא קאנשט איך ווייס הקציני
 הנ"ל ווערין אונש ניט לאזין אלוו איזט בני נתן סג"ל מיט
 זיינר חברות' ללייפציג גיצאגין אן יו' א' תכף אן יום ב'
 האט זיך מיין צרה אן גיפאנגין מיט ח"ב לשלום איך האב
 גיטאן מה דאפשר לי אליש מייניגי פאר זעצט אונ' מיך
 בילן קיין איברים ראש הנין גישטאכין²⁾ דאז איך ניט מער גיקענט
 האבי אן יו' ו' האב איך נור נאך ת"ק ר"ט גיהאט צו צאלין

1) Ueber die am 19. September 1697 erfolgte Verhaftung Samuel und Emanuel Oppenheimers s. Kaufmann n., Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers p. 23 f. 2) und mich bis über den Kopf hineingesteckt.

האב איך ניש מער קענן אויף ברענגן אונ' האב גוטי ח"כ
 גיהאט אויף פאר נעמי ב"ב תוך המבורג דיא איך אן דער
 בערש האב פאר קאפן וואלן אונ' בין זוא בישריפמיר הייט
 דיא גנצי בערש הרום גנגין דאז איך דען מאקלירש האב
 דיא ח"כ געבין אביר נאך דער בערש האבין מיר דיא
 מאקלירש מיין ח"כ ווידר גיבראכט דען קייניר קיין ח"כ וואלן
 אן זעהין, אלזו בין איך בישריכט גיוועזין אונ' ענטליך האט
 מיר גאט גיהאלפן איך דיא ת"ק ר"ט ביצאלט האבן, אן
 שבת האב איך מיך ריזילפירט דאש איך יו' א' למחרת
 וויל ללייפציג פארין באם איך ללייפציג פינד דאז הקציני'
 האבין רימיסויא ללייפציג גשיקט זוא וויל איך תכף ווידר
 צו רוק פארין זוא אביר הקציני' הנ"ל קיין רימים שיקן ווערט
 וויל איך מלייפציג נאך ווין ציאין למחוי הקצין מהור"ר
 שמשין אב"ד וועלכיר איין אוהב נאמן באותו זמן איזט גיוועזין
 דער זעלבי ווערט אונש וואול צו דען אונזריגין העלפן אלזו
 האבן אחי ר' וואלף גיבעטין זאל מיט מיר ציאין אלזו זענין
 מיר יו' א' מיט הודירוואנין¹⁾ מהמבורג גיצאנין ללייפציג וויא
 איך פאר לייפציג בין קומין בין איך אויף איין דארף ליגן
 בליבין אונ' איין שליח אין מקום ארין גשיקט אונ' מיין
 קיגדר צו מיר לאזין ארויז קומין וועלכי מיר בריכט האבין
 דאז הקציני' הנ"ל אויזם רעשט²⁾ זיין אונ' רימיסי גשיקט אל
 אירי ח"כ בכבוד צו ביצאלין תכף ומיד וויאדאז גיהערט האב מיך
 תכף עם אחי [ווידר] אופים וועג גיזעצט אונ' צו רוק גיפאהרין
 אונ' זענין יו' ו' עש"ק ביא גושיר צייט ווידר דאר היים
 גיוועזין אלזו בין איך אין ו' יום ללייפציג ומלייפציג להמבורג
 גיפארין זאל איך נון שרייבין דיא שמחה וואש מיין קיגדרכיר

1) Hauder = Miethwagen 1) aus dem Arrest; am
 5. October 1697 waren die Oppenheimer bereits enthaftet
 s. Kaufmann a. a. O. 26.

נעביך גיטריבן ובפרט כלתי מרים אשת נתן דען מיר אין
 זוא איין הויך ביטריפטין שטאנט זענן פון אנאנדיר גיצאגן
 דאז מיר ניט גימיינט האבין אלזו כפשוטה יחדיו צו קומין,
 נון אביר האט המקום ב"ה אונש ממש כהרף עין גיהאלפן
 גילובט אונ' גידנקיט זייא דער העכשטי, הגם הקצוני' הנ"ל
 האבין אלי הוצאו' ביצאלט אביר קענין עש דאך אונש כל
 ימיהם ניט צלין וואש בהלות צרות ודאנות מיר גיהאט האבין
 המקו' ב"ה וויל זיך דאך ווייטיר איבר אונש מרחם זיין אונ'
 אונש נור אונזיר לחם חוקים בכבוד מיד ה' געבין אלזו
 דיווש אך ת"ל צו גוטן אפ גילאפין, לאחר זה האב איך
 גימאכט חתנה מבתי פרידכי תי' עם בנו של מחו' מהור"ר
 משה בן מהור"ר ליב אלטנה החתנה איזט באלטנה גיוועזן
 גאר איין חשובי חתנה גיוועזן אלזו החתנה תוך ששון
 ושמחה נגמור גיווארין לאחר זה איזט זמן חתנה מבני ר'
 משה סג"ל ארבייא גיקומין איך האבי גישריבן למחו' הקצין
 כהר"ר שמשון בייארשדארף דאש איך מיך רישט אום אויז
 צו ציאין ולחתנה צו קומין אביר מחו' ר' שמשון מיר
 גישריבן עש איזט אים אי אפשר אין דער צייט חתנה צו
 מאכין מאחר הש"י אים העט מזכה גיוועזן זיין יונגשט קינד
 אויז צו געבין אונ' אלזו קענט ער החתנה ניט אין זיין אלטין
 הויז מאכין אך ורק ער העט אן גיפאנגין איין חדש בית צו
 בוואן זוא בלדי דאש פירטיג איזט וואלט ער מיר שרייבן
 דאז מיר קומין זולטין אונ' תוך עושר וכבוד החתנה מאכין
 אביר הטעם איזט ניט אליש גיוועזן אודות זיין חדש בית
 בוואן אך ורק עש איזט אצל מארגנראף מברייט איין נייאר
 יועץ גיקומין וועלכיר זיך נגד מחו' הקצין כהר"ר שמשון
 גישטעלט ניט אנדרשט אליש דווקא המן אונ' ניקש אנדרשט
 [גיטראכט] אליש לאבד ולהשמד ולהרוג, ובאמת אים אך זער
 וויא גיטאן דאז ער זיך ניט גיוואושט צו ווענדין אונ' צו קערין
 ובפרט דאז כל אשר לו אצל הדוכס יר"ה האט שטיין

גיהאט אלזו איזט דיווש העיקר מעם גיוועזין דאש ער
החתנה ניט לזמנה גימאכט, אביר המקו' ב"ה דער דאר
האט אן גיועהין וואש גרויש גוטיש מביתו קומט ובפרט מן
הכנסת אורחים עשירים ודלים אונ' וואש גוטיש אליש ער
גיטאן האט אן ב"י אין דער גנצי מדינה אונ' ממש דיא גנצי
מדינה ארהאלטין האט אונ' וואש ער להבא נאך שון קן
אונ' ווערט, אלזו המקום ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו מהפך
גיוועזין כל מחשבתו הרע מזו המן אונ' אלי ביזי מחשבות
מזו הרשע מהפך לטובה גיוועזין דאו הרשע גנץ שפול איזט
גיוועזין אונ' מחו' כל יום ויום עולה למעלה גיקומן דאש
און בישרייבליך איזט איין ב"י זוא פיל השיבות אצל שררה
יר"ה צו האבין השי' וויל אין עד ביאת הגואל דאר ביא
ארהאלטין אביר האט דאך נאך שנה תמימה גיווארט איאיר
מיר האבין קענין חתנה מאכין, נון וויל איך היר מיט מיין
פיניפט בויך בישליסין.

סליק ספר המישי.

היר מיט וויל איך מיין זעקסטיש בויך אן פאנגין איך
וועלכין איך פאר מיינט האב אל מיין פאר גניגליכקייט צו
פינדן אונ' איך מיך אין זוא איין שמאנט צו זעטצין דען
איך צוואהרין גנצי פירצעהן יאר גימיידיט האב דאר מיר
דאך פיל פרטייאין¹⁾ זענין פיר גישלאגן ווארן ממש דיא פאר
נעמשטי אין גנץ אשכנז אביר אלזו לנג איך גיקאנט האבי
אונ' מיר גידוכט דאו איך מיט דען מייניגן וואש מיר בעלי
זצ"ל גילאזין מיך קאן מחייה זיין מיר ניט אין זון גינומן
מיך צו פאר ענדרין אביר אויב דער היכשטי מיין פיל

1) Partieen.

פאלטיג עכירות אן גיזעהן אונ' מיר ניש לדעת' געבן דאז
 איך איין מאן גינומין העט דאר מיר זענן פארטייאן פיר
 גישלאגן גיווארן דאש איך אונ' מייני קינדר העמין קענין
 דאר דורך גליקזעליג זיין אונ' מיך אויף מיין ביטריפטי ערבייט
 זעליג עלטיר העט קענן אין גירואיגן¹⁾ שמאנט זעטצן זוא
 האט זולכיש אליש דעם גרויש גוטיגן גאט ניש גיפעליג
 גוועזן ובוודאי מכה עונותי מיך צו דיזיר פולגינדי פרטייא
 ריזולפירן גימאכט וויא פולגינדיו איין מעהרירש פולגן ווערט
 אונ' ביא דעם אלום דאנק אונ' לוב איך דאך מיין בישעפיר
 דער מיר מער גינאד אונ' בארימהערציקייט אין מיין הוכי
 שטראף ביווייזט מער אליש איך און ווערדיג זינדיגרין ווערדיק
 אונ' ווערט בין אונ' דער גרושי גאט דער מיר דיא גנאד אונ'
 בארימהערציקייט גיביט אונ' ביא (אל) אל מיין צרות מיך
 צור גידולד אן פירט דעם לוב אונ' דאנק איך איביקליך
 אוב איך זולכיש שונט ניש טון קאן, מיט פילין גרושין
 פאשטין אודיר זונשטין גרושי תשובת וויא איך וואול שולדיג
 ווער אונ' טון זולמי אביר דיא גרושי דאנות אונ' בארן
 נכריה אך זונשטין מיך עש ניש טון לאוין הגם דאש איך
 וואול ווייס דאז זולכי אנטשולדיגונג גאר וויניק פאר המקום
 ב"ה העלפין ווערין ומשום זה כתבתי זאת מיט צימרינריר
 האנד אונ' ביטרי הייסי פרערין דען עש שטיט המקום
 ב"ה צו דיגן בכל נפשך ובכל מאדך אלזו גיהערט דער
 זינדיג מענש זיין גוף וממון ניש צו אכטין הש"י ב"ה דאר
 מיט צו דינין אונ' אלי תירוצים אויטיל שבושים זענן איך
 ביט גאט דען אלמעכטיגן מיר דען חסד צו טון דאז ער
 מיך קריפטיגט אונ' כח גיביט אונ' אין מיין דיעה גיביט
 גיקש אנדירשט אליש להמקום ב"ה צו דינין אונ' דאש איך
 ניש מיט מיין ביזולפירטי בישמירטי קלידיר פאר המקום ב"ה
 קום כמו שנאמר שוב יום אחד לפני מותך²⁾ נון ווישן מיר

1) geruhig 2) Aboth II, 10.

יוא ניט ווען ער דאז דער טאג קומט דאז מיר שמערבין
 זולין אלזו ווייל דער מענש יוא דאז ניט ווייס אלזו איזט ער
 שולדיג אלי טאג תשובה צו טון זולכיש העט איך אך טון
 אונ' ביטראכטין זולין דען איך זאלכיש גאר וואול העט טון
 קענין, הגם איין לומפניר תירוץ פאר מיר האב ערשט וואלן
 מייני יתומכיר בכלל צו רעכט העלפין ולאחר זה בארץ
 הקדושה ציאין זעלבי איך גאר וואול טון קענין ובפרט דאר
 בני ר' משה סג"ל איין חתן גיוועזין לאחר זה איך ניט מעהר
 גיהאט צו פאר זורגין אליש בתי הקמנה היתומה מרת מרים
 תי' אלזו העט איך זינדיגרין זולין קיין מאן נעמין אונ' בתי
 מרים זולין ערשט איין מאן געבין ולאחר זה העט איך טון
 זאלן אליש וויא איין כשרה פרומי יידישי פרא גיהערט אונ'
 אלי הבלי עולם בעולם הוזה פאר לאזין זולין אונ' מיך מיט
 דען ביזולכן וואש איך נאך איבריג גיהאט האבי לארץ הקדושה
 ביגעבין זולין דען לשם העט איך קענין אליש איין כשרי ב"י
 לעבין קענין אונ' העטין מיך הדאגות וצרות פון מייני קינדר
 אודיר פרינט והבלי עולם ניט בישוועהרליך גיוועזין, אונ'
 דאר העטי איך להמקום ב"ה בכל נפשי ובכל מאודי דינין
 קענין אביר וויא שונט גידאכט עוונותי גרמו זאת דאש מיך
 המקום ב"ה צור אנדרי מחשבה גפירט אונ' מיר זולכיש ניט
 גיווע[ר]דיגט¹⁾ האט, נון וואלין ווידר אן פאנגין וואור מיר
 גיהאלטין, בין כך ובין כך האט עש איין גנץ שנה גיווארט
 איאיר איך על בני ר' משה סג"ל זיין חתנה האב קומין
 קענין, צווישן דעסין זענין מיר אליר האנד ווידר ווערטיקייט
 אונ' צרות פון מייני קינדר איין טייליש אויף גישטויסין וועלכי
 מיך מקדמת אונ' אלי יום פיל מעות גיקאשט וועלכיש ניט
 ניטיג לכתוב עש זענין בכלל מייני ליבי קינדר אונ' אינן אליש
 מוחל זוא וואול דיא מיר גרויש געלט גיקאשט אליש דיא

1) gewürdigt.

מיר ניקש גיקאשט דאז איך אלזו יורד מנכסי גיוועזין בין
 צו דעם איך גרוישן מו"מ גפירט דען האב צווארין נאך
 גרוישן קרודיש בין יהודי ואינם יהודים גיהאט ומשום זה
 מיר גרושי צרות אן גיטאן אין זומיר אין היטץ אונ' אים
 ווינטר אין רענין אונ' שניא על ירידים גיפאהרין גנצי טעג
 בירידים אין מיין גיוועלב בזמן החורף גישטאנדין אונ' ווייל
 איך גאר וויניק פון אלי דען מייניגין האבי איבר גיהאלטין
 מיר גאר זויאר לאזין ווערין דאז איך אליש גיטראכט נאר
 מיט כבוד פורט צו קומין דאז איך ח"ו ניט מייני קינדר זול
 צו טייל ווערין אונ' זול ח"ו ניט ארלעכין עומד ומצפה על
 שולחן של חבירי צו זיין אוב עש שוין מייני קינדר ווערין גיוועזין
 ווער מיר ח"ו וויאיר אליש ביא פרעמדרי גיוועזין דען קינדר
 העטין ח"ו זיך אפשר דורך מיך פאר זינדיג'ט וועלכיש מיר
 כל יום ויום ווער ערגיר אליש דער טוט גיוועזין, ועל כל
 אלה האב איך דיא גרושי מיא אונ' ראזין¹⁾ גם תוך מקום גין
 ניט יותר קענין אויז שטיין, הגם איך דאז אליש ניט גיאכט
 מאחר איך תוך גרוישן מו"מ גישטאנדין בין אונ' האב קרודיש
 גיהאט וויא שונט גידאכט באם מיר ח"ו פעם א' עטליכי
 פאק סחורות אודיר זונשטין פיל חובות זולטין יאוש ווערין
 זוא ווער איך ח"ו גנץ מכולה אונ' מוזט ח"ו מיין קרודאטאריש²⁾
 אך מרמה זיין וועלכיש מיר אונ' מייני קינדר אונ' מיין
 פרומין מאן אונטיר דער ערד איין חרפה ווער, באותו פעם
 האב איך אן גיפאנגין חרמה צו האבין אויף אלי דיא גוטר
 שידוכים דיא איך האב פארין לאזין דאר איך העט תוך
 עושר וכבוד מיין עלטיר פאר ברענגין קענין אונ' אפשר
 מייני קינדר דאר דורך אך וואול טון קענין אביר אלי חרשות
 העלפין ניקש איזט צו שפאט גיוועזין גאט האט עש ניט
 האבין וואלין אונ' מיר איין אנדרשט צו מיין און שמערן אין

1) Rasen = laufen, sich abhetzen 2) Creditoren

גיגעבין וויא פולגין ווערט עש איזט זולכיש גישעהין בשנת
 תנ"ט וויא שונט גידאכט דאז איך לבני ר' משה סג"ל וואלין
 חתנה מאכין אביר ניט צו קומין וויא שונט גידאכט בין כך
 ביקום כתבי' מחתני משה שי' ממיין וועלכיר גישריבן מיין
 סיון תנ"ט אונ' דרין גידאכט וויא ר' הירץ לוי איין אלמן
 גיווארין אונ' וואז ער פאר איין חשוביר יהודי למדן אונ'
 עושר אונ' וואז ער פאר איין הויז האלטונג פירט לקצר
 רימיט דען מאן גאר זער וויא דער אמת אך נאך אלין אן
 זעהן גיוועזין איזט אדם יראה לעינים¹⁾ והמקום יראה בלב,
 דיזיר כתב מיר גראד צו האנדין קומין אין ביטראכטונג
 מיני צרות ובפרט איך איין אשה בין גיוועזין מן נ"ד שנים
 אונ' מיין קינדר אונ' מיין זורג כל ימי האב אויז גישטאנדין
 באם דעם זוא ווער קענטי איך נאך מיין עלטיר אין זוא איין
 קהילה קדושה וויא באותו פעם מיין דען שם גיהאט האט
 צו ברענגין מיט רוא אונ' מיניר נשמה וואול טון אונ' האב
 מיך פאר לאזין אויף מיני קינדר באם עש פאר מיר [ניט] ווער
 זולטין זיא מיר ניט צו ראטין אלזו האבי איך לתתני תשובה
 גישריבן איך בין ד"י שנים אלמנה גיוועזין²⁾ אונ' ניא מאליש
 בדיעה גיהאט איין מאן ווידר צו נעמין וויא וואלין עש ידועה
 ומפורסם איזט דאש איך דיא גרעשטי חשובי' תוך גנין
 אשכנז ביקומין קענין אביר מיך ניא מאלש צו ריזילפירין³⁾
 וואלין ניקש דעסטי וויניגר ווייל ער מיר זוא גאר צו ראטיט
 ובאם בתי אסתר תי' ג"כ דאר צו ראטיט בין איך ריזילפירט
 צו, אלזו האט מיר בתי אסתר תי' ג"כ גישריבן אלזו פיל אליש
 זיא נעביך גיוואושט אונ' פאר זיך גיזעהין האט וועגין סך הנדן
 האבן מיר ניט פיל פילפולים מיט גיהאט האב לבעלי גיגעבי
 ממש וואש איך גיהאט האב דען בעלי מיר פאר שריבן באם
 איך ערשט שמערב קריגן מיין יורשים מיין מעות ווידר אונן

1) 1. Sam. 16, 7 2) F.: גיזעסין 3) dazu resolviren.

באם בעלי ערשט שטירבט קריג איך ת"ק ר"ט יותר אליש
 מיין נדן איזט האב אים מ"ו מאות ר"ט געבין בתי מרים
 תי' איזט איין קינד מן י"א שנים גיוועזן האט בעלי זיך פאר
 שריבן אצלו בחינם צו האלטן בזקן זיא תתנה האט ובאם
 איך נאך הרבה מעות העט יותר גיהאט העט איך עש
 לבעלי ג"כ געבין דען איך האבי מיר גידאכט קאן מיין מעות
 אן קיין אורט פאר זיכרטייר אונ' בעשיר האבין אליש בייא
 דען מאן, צו דעם טוא איך בתי מרים תי' היתומה וואול
 זיא הויף ניקש צו פאר צערין אונ' איר מעות גיט דאך על
 רווחי' אונ' דער מאן האט איין גרושין בירוף על מו"ט מי
 יודע וואש איך מיין קינדר תוך מו"ט ברענגין קאן אביר
 רבות מחשבות בלב איש וכו' ¹⁾, יושב בשמים ישחק ²⁾ חמקו'
 ב"ה, בעו"ה אויז אל מיין מחשבות אונ' אן שלעק גילאכט
 אונ' שוין לענגשטוי בייא דען היכשטין מיין פאר דערב אונ'
 צרות בישלאסין אונ' מיך לקצת על עוונותי צו שטראפין
 דאז איך מיך האב מבטיח גיוועזן על בני אדם דען איך
 העט מיר ניש זולין בלבי נעמין איין אנדרין מאן צו נעמין
 ווידר, דען קיין ר' חיים האמיל העט איך קענן ווידר ביקומין
 אונ' זולין בייא מיין קינדרכיר זיטצין בלייבין אונ' גוש אונ'
 ביז וויא עש המקום ב"ה האבין וואלין פאר ליפ נעמין אונ'
 יתומה מרים אויז געבין אונ' דאז נאך וויא גידאכט מיך לארץ
 הקדושה ביגעבין, נון דאש זענן אליש דינגין דיא פאר בייא
 זיינן אונ' וואש גישעהין איזט ניש צו ענדרין עש איזט מיר
 נון ניקש מער מן המקום ב"ה צו ביטן איך נור אליש
 גוטיש פון מייני קינדר שיי' ותי' הערין אונ' זעהן מאג וואז
 מיר אן בילנגיט בין אליש מקבל באהבה מן המקום ב"ה
 וב"ש הגדול, נור דער גרושי גירעכטיגי גאט וויל מיר נור
 דיא גידולד געבין וויא ער מיר ביז אל הער גיטאן האט,

1) Prov. 19, 21 2) Ps. 1, 4.

אונ' אליש לאזין איין כפרה אויף מייני עוונות זיין דען איך
 נעם גאר אופט פון דעם רופא זיין טראנק איין, וועלכיש אין
 ערשטן בויך שטימט¹⁾, נון איזט הקנס גיליגט גיווארן אביר
 בסוד גדול דען האב עש ניש וואלין מפרסים זיין ווער מיר
 סכנה דרויף גישטאנדין אודות אפ צויק מעות מן עצה העט.
 מיך כמה מאות גיקאשט, דען בין פאר נאנט²⁾ תוך המבורג
 גיוועזין אלי סוחר' דיא מיט מיר גיהאנדילט האבין ניש
 אנדרשט גימיינט איך כמה וכמה אלפי אין אייגינש העט
 צווישן דעסין האב איך גיזעהן מיין סחורות ושאר זאכן צו
 געלט צו מאכן אונ' צו ביצאהלין וועם איך חייב בין גיוועזין
 דאז איך דאנק אונ' לוב להמקום ביה דאר איך אויז המבורג
 גיצאגן בין קיין בן אדם הן יהודי ואינם יהודי אי ר"ט בין
 חייב גיוועזין וואור פיר איך שבח והודיה להמקום בין דאז
 ער מיר זולכין גרוישן חסד גיטאן, מייני קינדר שי ותי
 האבין אליש איאיר השידוך גישעהן איזט גם מיין גישוויסטריג אונ'
 פריינט גיוואושט איך מיך עמהם מתייעץ גיוועזין אונ' אויב
 זיא מיר צוואר אלי האבין דאר צו גיראטין איזט דאך זולכיש
 גאר און גליקליך אויז גישלאגן וויא ווייטיר פאלגן ווערט כי
 כאשר יגורתי יבוא אלי³⁾, דאר איך האב זולין השידוך טוהן
 האב איך מורה גיהאט באם איך נאך לענגיר זוא זיטצין
 ווער קום איך גאר אום דאש מייניגו אלזו קעם ח'ו לידי
 הרפות דאז איך אנדרי לייט יהודי ואינם יהודי מוזט צו
 קורטץ טון אונ' לאחר זה אין מיין קינדר הענט פאלין אביר
 דאש אלי האט מיר ניש גיחאלפין איך האב טוהן בעו"ה אין
 איין מאניש הנט פאלין דאז איך דיא זעלביגי חרפה ארלעביט
 דאר איך מיך פיר ביזורג'ט האב⁴⁾ אויב איך שונט ניקש דרצו
 קאן ווא איזט עש דאך מיין מאן דאר איך [האב] גימיינט תוך

¹⁾ s. oben p. 9 ff. ²⁾ berühmt ³⁾ Job 3, 25 ⁴⁾ vor
 der ich gefürchtet.

עושר וכבוד מיט צו לעבן צו דעם לע"ע איך אין תוך
 זאלכין מעמור פינד דאז איך ניט ווייס אוב איך לעת זקנתי
 לינות לילה או פת לחם לאכול האב, אונ' וואר מיך פאר
 גיזורגט דאז מיין קינדר הי' ניט זאל צו טייל ווערן מיר
 ערשט לע"ע קענט צו קומן, איך האב גמיינט מיט דעם
 דאש איך איין מאן נעם זוא איין בריה אונ' גרוישן בעל
 מו"ט מיין קינדר מיט צו העלפן אונ' דאז זיא דורך אין תוך גרושן
 מו"ט קומין זאלטין איזט בעו"ה גראד קונטרארי גישעהן דען
 בני נתן סג"ל אום כמה מאות קומין דאז אים בעלי נאך
 חייב איזט אונ' האלב על ירו של בעלי רינגירט¹⁾ ווארין
 אודות זייני חילופים אלי פראטעשטירט גיווארין באם ניט
 המקום ב"ה אים שיינפארליך²⁾ ביווארט אונ' גיהאלפין העט,
 בתי מרים היתומה האב איך גימיינט גנץ וואול צו טון דאז
 זיא נעביך פון איר מעות קאן אויף ליגן אלזו האב איך זיא
 גראד מיט מיר אין דאש אייסירשטי פאר דערב גיזעצט וועלכיש
 [גון] נאך השי' ב"ה גינעדיגליך אפ גיווענדיט וויא ווייטיר
 פולגין ווערט אלזו מיין הערטיצי ליבה קינדר איזט צו זעהן
 דאז איך אליש וואול איבר טראכט אונ' איבר ליגט האב
 אונ' אליש וויא איך גימיינט האב דאז וואול גיטאן איזט
 גראט צום ארגשטין אויז גישלאגין אלזו קאן איך בעו"ה מיר
 יוא ניקש אנדרשט טראכטין אלזו זאלכיש מייני ביטרי
 עבירות שולט איזט דרום מיין הערטיץ ליבי גיטרייא קינדר
 וואש זאל איך פיל זאגן אודיר שרייבין אין חדש תחת
 השמש³⁾ איך בין עש ניט אליינט דיא עש זוא גאנגין האט
 אך ורק פיל אנדרי מער דיא פרוימר אונ' בעשיר זיינין
 גיוועזין אליש איך, דאש איך ניט ווירדיג אונ' ווערט בין
 דערי אירי פויס שטאפין⁴⁾ צו גין גלייך דיזש פולגינדיש מעשה

1) ruinirt 2) offenkundig 3) Koh. 1, 9 4) Fusstapfen.

לייאן ווערט וועלכיש איין מעשה דאז גוויז אמת איזט אונ' גוויש נישעהן איזט זוא וואר זול עש מיר אך אויז גן אליש עש דען פרוימן מלך איזט אויז גנגין אונ' ווען איר וואלט קלוג אונ' ביטראכטליך זיין מוזט איר זעלבשטין מודה זיין דאז המעשה אמת, דאר ווייל דער עולם גערין וואש נייאיש האט זוא האב איך דיווש מעשה אויזם לשון הקודש אויף פייטש אויז גישריבן כדי לראות דאז פאר נעמי פרומי לייט אך אויז שטיהן מוזין אונ' השיי אינין אך העלפט דער זאל אונש וכ"י אך העלפין ושמתנו כימות עניתנא¹⁾ אמן ואמן, איין מעשה פון איין מלך²⁾ דער האט גיוואונט אין דיא אראבישי לענדיר איין מעכ[ט]גיר מלך האט גיהיישין ידירה דער זעלביגי מלך האט זוא פיל ווייבר גיהאט וויא דאז זעלביגי מאלט דיא מאנר אין דיא אריאנטאלישי לענדיר גיוועזין ער האט אך פיל קינדר מיט זייני ווייבר גיהאט דיא דער קיניג אלי זער גיליבט אונ' זיא אלי אליש קיניגליכי פרינצין אונ' פרינצעסין ארציאין לאזין, אונטר דען קינדרין האט ער איין זון גיהאט וועלכיר דער שינשטיר אונטיר אלי דען קיניגש קינדר איזט גיוועזין וועלכין דער קיניג אך מער אליש אלי זיין קינדר גיליבט אונ' דערינט וועגין³⁾ אים פיל מוטווילין אונ' ניקש ווירדיקייט איבר זעהן דאר הער פיל ביויש פון גיקומין וויא איר ווייטיר פאר נעמן ווערט, דער זון האט גיהיישין אבדון דיזיר אבדון האט איין שוועסטיר גיהאט דיא אך איבר אויז זער שין גיוועזין מאן האט זיא גיהיישין דיא שיני דאנילא, נאך האט דער קיניג איין זון גיהאט האט גיהיישין עמוניש דער זעלבי עמוניש האט זיך פאר ליביט אין דער שיני דאנילא אביר ער האט איריר גיט קענין מעכטיג ווערין אונ' האט זולכיש אך קיינים דערפין פאר טרוואין דען ער זיך פאר דאש קיניגש צארין גיפערכט וויא וואיל אין דער קיניג אך

1) Ps. 90 15 2) vgl. 2. Sam. c. 18 3) derentwegen.

זער ליפ גיהאט אונ' דען עמוניש אין הויכן ווערדין גיהאלטן
דען נאך האט עמוניש ניקש זאגן דערפין אלזו איזט עטליכי
צייט הין וועק גנגן, דאו זיך דער עמוניש מיט זיינר ליב
זא גיקוועלט דאש ער גנץ פאר מאגירט אונ' אפ גיצערט
איזט וועלכיש איינר פון זייני גיזעלן אונ' גוט פריינט אן
אים גישפירט אונ' עמוניש זולכיר גישטאלט אן גישפראכין
מיין הער אונ' ליבר פריינט איך שפיר נון איין גירווימי צייט
אן אים דאו אים זיין פריידיקייט אונ' אלי' גיזעלשאפטין בייא
לייטן איזט פאר גאנגן ער זוכט אלי אפ גילעגיני אורטיר
זיין לייפ איזט אים גנץ פאר מאגירט, זיין גישטלט גנץ פאר
ענדירט וואש מאג דען קיניגליכן פרינצין עמוניש דאך שאדיק¹⁾,
ער האט דאך רייכטום אונ' ער²⁾ גינגון, איך ביט מיין פריינט
זאגט מיר וואש ער אויף זיין הערטצין האט פיליכט ווערט
אים זיין בישווערנים גירינגרט ווערן אונ' אויב איך אים
העלפין קענטי, אלזו ענפירטי עמוניש צו זיינן פריינט אונ'
זאגט מיין פריינד איר האביט אליש מיט ווארהייט אונ'
גרוישן פאר שטאנט גירעדיט אביר וואש מיר שאט קאן מיר
קיין מענש [אין] העלפין אליש דער ביטרי טויט דער קאן מיך
פון מיין איבל ביפרייאן אונ' איך דערף עש אך קיינים אפין
בארין אליש דיר גיטרייאר פריינט וויל איך עש דאך פאר
מיין טריט אפינבארין וויא וואול דאו איך ווייס דוא מיר אויז
מיינר גרושי נויט ניט העלפין קאנשט, עמוניש זאגטי נון
הער צו מיין גיטרייאר פריינט וואש פאר איין זעלצמיט³⁾
אונערהערטי קרנקהייט אונ' ביקימירניש מיך איבר פאלין
האט אונ' דיזוש איזט מיין איבל אונ' [מיין] קראנקהייט דאו איך
דען גיפט דער שונהייט פון דער שיני דאנלא אין מיר
גיזאגן האבי דיזוש איזט מיין איבל אונ' מיני קראנקהייט

1) = fehlen 2) Ehre 3) seltsame.

איך האב אליש גיטאן אונ' גימיינט מיך פון דער קראנקהייט
 צו קורירין אביר דאו זיך זאל גאט ארבארמין יוא מער איך
 מיין דאו איך מיך וויל פון דער שינו דאנליא אנטפערין¹⁾ יוא
 מער ווער איך פון איך ליפשאפט גיקרענקיש נון מיין פריינט
 ווען ער מיר ניט מיט זיינין גיטרייאין ראט הילפיט ווא בין
 איך גנץ פאר לארין, אלזו זאגט דער פרינט, ניקש אנדרשט
 אליש דיזוש ווען ער מיר מיין גיטרייאין ראט וויל פולגין,
 האף איך אין בלדי צו גינעזין, טוט אלזו ליגט אייך אין איין
 בעט אונ' מאכי זיך קרנק וויא זיין גויכט אך אויז ווייזט אונ'
 לאט ניקיץ ביא אייך זיין אליש עטליכי פון זייני גיטרייאשמי
 דינר דיא א(י)[ו]ם זיין היימליכקייט ווישינשאפט האבין אך קיין
 אנדיר דאקטיר צו אים קומין אליש זיין פאר טרויטיר לייב
 דאקטיר דער זעלבי זאל דאש שפארגימענט²⁾ מאכין דאש
 ער זער גיפערליך קראנק ווער אליש דאן ווערט אהן צווייפיל
 דער קיניג קומין אין צו ביווכין אונ' אים ביפראגין וואו זיין
 קראנק הייט איזט, אלזו מיין ליבר עמוניש זאלט איר אייך
 פיל קראנקיר אונ' שוואכיר שטעלין אליש איר אן אייך
 זעלבשטין זייט אונ' דען קיניג מיט שוואכיר שטים ענטפריין
 אונ' זאגין דאו ער גאר קיין שלאף האט אך קיין אפיטיט
 צו עסין ער העט זיך שונט אן אונטרשידליכי אורטיר עסין
 לאזין קאכין אביר איזט מיר אליש צו ווידרין קאן ניקס
 גניסין, דיויש איזט מיר נאך אין גיפאלין דאו אייניג מיטיל
 מיר מיין לעבין צו ערהאלטין ווען עש דעם קיניג וואול גיפיל
 דו ער מויכט גינעדיגש ביפעהלן אן זיינר טאכטיר דיא
 דנילא דאו זיא מויכט אין מיין קאמיר קומין אונ' אין עסין
 מאכין דאש איך עש זעך פילייכט ווערט גאט געבין דאש
 עש מיר שמעקין ווערט אונ' מיין לעבין דאר מיט צו
 ארהאלטין איך ווייס גוויש דער קיניג ווערט אים זאלכישי

1) entfernen 2) Spargament, ausgesprengtes Gerücht.

זער ליפ גיהאט אונ' דען עמוניש אין הויכן ווערדין גיהאלטן
דען נאך האט עמוניש ניקש זאגן דערפין אלוו איזט עטליכי
צייט הין וועק גנגין, דאז זיך דער עמוניש מיט זיינר ליב
זוא גיקוועלט דאש ער גנץ פאר מאגירט אונ' אפ גיצערט
איזט וועלכיש איינר פון זייני גיזעלין אונ' גוט פריינט אן
אים גישפירט אונ' עמוניש זולכיר גישטאלט אן גישפראכין
מיין הער אונ' ליבר פריינט איך שפיר נון איין גירווימי צייט
אן אים דאז אים זיין פריידיקייט אונ' אלי' גיזעלשאפטין בייא
לייטן איזט פאר גאנגין ער זוכט אלי אפ גילעגני אורטיר
זיין לייפ איזט אים גנץ פאר מאגירט, זיין גישטלט גנץ פאר
ענדירט וואש מאג דען קיניגליכן פרינצין עמוניש דאך שאדין¹⁾,
ער האט דאך רייכטום אונ' ער²⁾ גינגין, איך ביט מיין פריינט
זאגט מיר וואש ער אויף זיין הערטצין האט פלייכט ווערט
אים זיין בישווערנים גירינגירט ווערין אונ' אויב איך אים
העלפין קענטי, אלוו ענפירטי עמוניש צו זיינן פריינט אונ'
זאגט מיין פריינד אור האביט אליש מיט ווארהייט אונ'
גרוישן פאר שטאנט גירעדיט אביר וואש מיר שאט קאן מיר
קיין מענש [אין] העלפין אליש דער ביטרי מויט דער קאן מיך
פון מיין איבל ביפרייאין אונ' איך דערף עש אך קיינים אפין
בארין אליש דיר גיטרייאיר פריינט וויל איך עש דאך פאר
מיין טויט אפינבארין וויא וואול דאז איך ווייס דוא מיר אויז
מיינר גרושי נויט ניט העלפין קאנשט, עמוניש זאגטי נון
הער צו מיין גיטרייאיר פריינט וואש פאר איין זעלצימי³⁾
אונערהערטי קרנקהייט אונ' ביקימירניש מיך איבר פאלין
האט אונ' דיווש איזט מיין איבל אונ' [מיין] קראנקהייט דאז איך
דען גיפט דער שונקייט פון דער שיני דאנילא אין מיר
גיזאגין האבי דיווש איזט מיני איבל אונ' מיני קראנקהייט

1) = fehlen 2) Ehre 3) seltsame.

איך האב אליש גיטאן אונ' גימיינט מיך פון דער קראנקהייט
 צו קורירין אביר דאז זיך זאל גאט ארבארמין יוא מער איך
 מיין דאז איך מיך וויל פון דער שיני דאניליא אנמפערין¹⁾ יוא
 מער ווער איך פון איך ליפשאפט גיקרענקיש נון מיין פריינט
 ווען ער מיר ניט מיט זיינן גיטרייאין ראט הילפיט זוא בין
 איך גנץ פאר לארין, אלוז זאגט דער פרינט, ניקש אנדרשט
 אליש דיזש ווען ער מיר מיין גיטרייאן ראט וויל פולגין,
 האף איך אין בלדי צו גינעזין, טוט אלוז ליגט איך אין איין
 בעט אונ' מאכי זיך קרנג וויא זיין גויכט אך אויז ווייזט אונ'
 לאט ניימיץ בייא איך זיין אליש עטליכי פון זייני גיטרייאישטי
 דינר דיא א(י)²⁾ זיין היימליכקייט ווישינשאפט האבין אך קיין
 אנדיר דאקטיר צו אים קומין אליש זיין פאר טרויטיר לייב
 דאקטיר דער זעלבי זאל דאש שפארגימענט²⁾ מאכין דאש
 ער זער גיפערליך קראנק ווער אליש דאן ווערט אהן צווייפיל
 דער קיניג קומין אין צו ביזוכין אונ' אים ביפראגין וואז זיין
 קראנק הייט איזט, אלוז מיין ליבר עמוניש זאלט איר איך
 פיל קראנקיר אונ' שוואכיר שמעלין אליש איר אן איך
 זעלבשטיין זייט אונ' דען קיניג מיט שוואכיר שמים ענטפרין
 אונ' זאגין דאז ער גאר קיין שלאף האט אך קיין אפיטיט
 צו עסן ער העט זיך שונט אן אונטרשידליכי אורטיר עסן
 לאזין קאכין אביר איזט מיר אליש צו ווידרין קאן ניקס
 גניסין, דיויש איזט מיר נאך איין גיפאלין דאז אייניגי מיטיל
 מיר מיין לעבין צו ערהאלטין ווען עש דעם קיניג וואול גיפיל
 דו ער מויכט גינעדיגש ביפעהלן אן זיינר טאכטיר דיא
 דנילא דאז זיא מויכט אין מיין קאמיר קומין אונ' איין עסן
 מאכין דאש איך עש זעך פילייכט ווערט גאט געבין דאש
 עש מיר שמעקין ווערט אונ' מיין לעבין דאר מיט צו
 ארהאלטין איך ווייס גוויש דער קיניג ווערט אים זאלביש

1) entfernen 2) Spargament, ausgesprengtes Gerücht.

ניש פאר זאגן אונ' אים דיא שיני דאנילא שיקן ווען זיא
 נון אין זייני קאמיר קומט זאג ער דאז אלי הריוז גין ער וויל
 זעהן ווען ער זיך אליינד בפינד אוב אים דיא שפייזן ווערין
 בעשיר שמעקן אלש דען מיין פריינד עמוניש ווערט ער
 שוין זעהן מיט גוטין אודיר גיוואלט צו זיין פאר גניגן צו
 קומין אונ' וואש דען גישעהין ווערט ניש צו ענדרין זיין,
 אונ' זייני מוטיר וועלכי דאש קיניגש הערטן אין אירי הענדין
 ווערט שוין ווישן דאז קיניגש צארין צו שמילין, מיין ליבר
 פריינט זאגט עמוניש ער האט מיר זוא איין גוטין ראט
 גיגעבן איך בפינד מיך שוין קרעפטיגיר אונ' זיין גיטרייאין
 ראט מוז פארט גין זולט איד אך דאר איבר שטערבין אלזו
 איזט עמוניש אין זיין קאמיר גנגין אונ' זיך צו בעט גיליגט
 אליש ווען ער זער קראנק ווער אונ' זיין גיטרייאין לייב
 דאקטיר בייא זיך גיהאבט דער זולכי קרענק קונט פאר¹⁾
 גימאכט דאז זיא פאר דען [קיניג] קומין איזט וועלכיר דען ניש לנג
 גיזוימט אונ' צו דען עמוניש גנגין אום אים אין זייני קראנקהייט
 צו ביזוכין אונ' מיט אים פריינטליך גירעט אונ' דען אום
 שטאנט פון זינר קראנקהייט גיפראגט וואור אויף אים
 עמוניש מיט שוואכיר שטים גיענפירט וויא אים זיין פריינט
 גיראטין האט אונ' איר שוין גילייאנט העט אלזו באלדי זאגט
 דער קיניג צו עמוניש גיטרישט מיין ליבר זון עש זאל אים
 ניקש אין מיין גאנטצין קיניגרייך פאר ווייגרט וועדין אלזו
 בלד וויל איך אים זייני שוועסטיר צו אים שיקן אונ' ווינש
 דאז אים איר גיקעכמיש זאל וואול אן שלאגן אונ' שמעקן
 דאז ער צו זייני גיוונדהייט אונ' פאריגי קרעפטין ווידר קומין
 זאל, אלזו נאם דער קיניג איין פריינטליכן אפ שייר פון
 עמוניש אונ' שיקט אלזו פורט נאך זינר מאכטיר דאז זיא

1) kundbar.

אלו בלד נאך אירין ברודיר גין זולט אונ' אים גומי שפיז
מאכין אויב ער פון איר וואש עסין מניכט, דיא שיני דאנילא
וואר וויליג אירין פאטיר גיהארזאמשט צו פולגין אונ' גינג אין
איר ברודירש עמוניש זיין הויז אונ' פאדירטי פון [דען] גזינד
וואש ניטיג וואר צו אייניר גומי שפיז צו קאכין וויא נון
עמוניש מערקט דאז דיא שפיזיין באלדי פערטיג ווארין היש¹⁾
ער אידיר מאן אויז זיין קאמיר גין, אליש זיך נון עמוניש
אליינד ביפאנד מיט זיין שוועסטיר, זאגט ער מיין ליבי
שוועסטיר ברענג מיר דיא שפיזיין הער אויף מיין בעט דאז
איך זיא אויז דיין האנט עסין מאג פילויכט ווערין זיא מיר
בעשיר שמעקין, אליש אים נון דיא שיני דאנילא דיא שפיזיין
בראכטי ביגרייפט ער זיא אונ' זאגט צו איר מיין ליבה
שוועסטיר דוא מוזט בייא מיר ליגין אודיר איך מוז שטערבין
זואור איבר דיא דאנילא זער ארשראק אונ' שפראך מיין
ליבר ברודר מוזט זולכין און ארהערטי שאלקהייט ניט, ביטיט
דען קיניג פון מיינט וועגין איך ווייס גוויש ער מיך דיר ניט
פאר זאגין ווערט, יוא אל דאש רידן אונ' ביטן וואלטיין דער
דאנילא ניט העלפין, דער עמוניש צאג זיא צו זיך אונ' לאג
מיט גיוואלט בייא איר, דאר נון עמוניש זיין ביזין ווילין
פאר בראכט האט וויא ער זיא צו פארין זוא ליפ גיהאט
אלוז פיינט וואר ער איר, אונ' שמים זיא פון זיך אונ' היס
זיא הין וועק גין, דיא דאנילא שריא ביטירליך איזט עש ניט
גינגין דאש ער מיך צו שאנדין גימאכט אונ' וויל מיך נאך
פון זיך שטויסין אביר אל איר היילין אונ' שרייאן האט דען
עמוניש ניט ביוואגין ער רופט זייני קנעכט ארין דיא דאנילא
אויז זיין הויז צו שטויסין אלוז איזט דיא דאנילא מיט שרייאן
אונ' וויינין אויז דען עמוניש הויז גנגין וויא זיא נון ארויז

1) hiess.

גיאט ביגעגניט איר איר ברודר אבדון אונ' זיכט דאז זיא
 ווא שרייאט אונ' איר קינגליכי קליידר צו ריסן האט, ווא
 זאגט איר ברודר אבדון מיין שוועסטיר עש איזט דיר גיוויש
 לייט גישעהן אין דיין ברודירש הויז שווייג שמיל אונ' גיא
 אין מיין הויז ביז דאז איך מיך ווער אן דיין ברודר גיראכין
 האבין אלזו האט דיא דאנילא נאך דעם זיא אירן ברודר
 אבדון אליש ערצילט האט מיט שימפף מוזין הין וועק גין,
 אוב דער קיניג שונט דיא זאך גיוואר ווארדין אונ' זער
 דאריבר ארגרימט גיוועזן ווא האט דאך דיא קיניגין דען
 עמוניש מוטיר עש ווא ווייט גיבראכט דו דער קיניג וועגין
 דער גרוישי ליפשאפט דיא ער צו איר גיהאט דען עמוניש
 אליש פאר צייאט האט, אביר דאש קיניגש זון דער אבדון
 האט דיא זאך אין זיין הערשצין גיטראגין, נון עש איזט איין
 צייט לנג דער נאך גיוועזן דאש דער אבדון איין גרושי יאכט¹⁾
 אן גישמעלט אונ' אלי קינגליכי פרינצין וויא אך זיין ברודר
 עמוניש דאר צו גיפרייאט²⁾, אליש נון צו אויבינד דיא יאכט
 אויז גיוועזן האט ער איין קעסטליכי מאל צייט גימאכט וויא
 זיא נון זעגין אב בעשטין גיזעסין אונ' געסין אונ' גיטרונקין
 האט דער אבדון אויף זייני קנעכט גיוואונקין וועלכי איבער
 דען עמוניש גישפרונגין אונ' אין אומש היות גיבראכט דא
 האבין זיך אלי קינגליכי פרינצין ארשראקין אונ' זיך אלי צו
 פפערט גיזעצט אונ' איזט אייניר צום קיניג גיקומין דער האט
 גיזאגט דאז אבדון העט אלי דאש קיניגש קינדר ארשלאגין
 וואור איבר זיך דער קיניג זער ארשראקין אונ' גרושין יאמיר
 גיטריבן אביר עש איזט דער בייא גיוועזן דער ביזי ראט
 געביר עמוניש זיין פריינט וועלכר צום קיניג גיזאגט מיין
 הער קיניג ארשרעקט דאך ניט ווא זער עש ווערין גיט אלי

1) Jagd 2) geladen.

דאש קיניגש קינדער זיין אום קומין, איך מיין דאש קינד
 מער ווערט זיין אום קומין אליש עמוניש, דען זיין זון אבדון
 ווערט זיך וועגן זיינער שוועסטער דאנילא גראכין האבין וויא
 זיא רידן קומין דאז קיניגש קינדער אלי צו רייטן אביר דאש
 קיניגש צארין איזט איבר דען אבדון זער ארגרימט ניוועזן
 אונ' איהם ביפעהלין לאזן זאל זיך נימר מער פאר דאז
 קיניגש אויגן זעהן לאזן, אביר דער אבדון האט דאש ניט
 פאר טראגן קענן דאז ער זאל אליש אין פאר באנטיר¹⁾
 לעבן אונ' האט גיטראכט נאך דאז קיניגש לעבן דאז ער
 דאש קיניגרייך ביקעס, דען דער קיניג האט זיין אנדרין זון
 פאר איין קיניג ארקלערט נאך אים אלזו האט דער אבדון
 יוא לענגער יוא מער אליש פאלק אן זיך גיצאגן מיט גוטן
 ווארטן אונ' אלזו איין גרושי ריבעלירייא קיגן זיין פאטער
 דען קיניג אן גישטעלט אונ' גאר וויניק אלטי גיטרייא דיא
 נאך בייא דען קיניג גיבליבן אביר אבדון איזט צו זיין פאטער
 גיצאגן אונ' דיא שטאט איין גינומין גרויש מוט ווילן מיט
 דאז קיניגש ווייביר גיטריבן, אביר דער קיניג מיט זייני
 גיטרייא דינר האבין זיך בייא צייטן אויז דער שטאט גימאכט
 צו בישערמין איר לייביר, עטליכ דינר דיא פאר מאליש
 בייא דען קיניג גיוועזן זיין אונ' נון צו דען אבדון גיפאלן
 זיין האבין דען קיניג מיט שטייגן נאך גיווארפן אונ' גישאלטן
 אונ' גיפלוכט אלזו האבין דאז קיניגש גיטרייא דינר גיזאגט
 צו דעם קיניג אוב מאן זאל צו זעהן דאז דיא טויטי הונד
 דען קיניג זוא שענדן אונ' לעשטערין מיר וואלן איבר זיא
 פאלן אונ' ווען מיר אך זולטן אין שטיקן צו ריסן ווערדין,
 אביר דער פרויטי קיניג האט עש ניט ליידין וואלן אונ' האט
 צו זייני גיטרייא דינר גיזאגט דאז וויל מיר דאש מיין זון

1) Verbannter.

טוט וועלכיר פון מיין לייב איזט גיבאהרין אונ' מיר נאך
 מיין לעבין שטיט ווארום זולין עש דען ניט אנדרי טון עש
 איזט אליש פון מיני זינט וועגן אלזוא איזט ענטליך דער
 שמרייט זער שווער אויף דען קיניג גיוועזין דאז ער זיך מיט
 זייני מנין אין דיא וועלדיר האבין מוזין ריטירירין דאך האט
 זיך דער קיניג אין איין פאשטי שטאט ביגעבין אונ' אל זייני
 גיטרייא קריגש לייט אן גירעט זיינין זון אבדון גיטרישט
 אונ' ריטירליך אנמקינגן צו גין, דען קומט אבדון צו אונש
 אין דער שטאט זוא זענין מיר אלי פאר לארין, דאש קיניגש
 זיין ראט האבין אל זייני קריגש לייט פאר גוט אן גינומין
 אונ' דער קיניג האט זיך גירישט אונ' מיט זיין פאלק וואלין
 גין פארין אין דער שפיץ אביר דאז קיניגל גיטרייא אויברשטין
 אונ' יענראלשפירשונין¹⁾ האבין זאלכיש דעם קיניג ווידר
 שפראכין אונ' ניט ליידין וואלין דען זוא האבין גיזאגט דער
 קיניג זיכט יא וואול וואז דער גנצי שמרייט פון דאז קיניגש
 וועגן איזט דען ווען דער אבדון דען קיניג העט ארשלאגין
 זוא פאר לאנגיט ער קיינין מער דען ביקעם ער דאז קיניגרייך
 אביר דער קיניג זאל בלייבין אין דיזיר שטאט אין זיינין
 שטאנט אונ' זאל גאט בעטין דאז ער אונז אונזרין פיינט
 זאל אין אונזרי הענט געבין, אלזו זאגיש דער קיניג נון ציאיש
 הין אין פרידין גאט זאל מיט אייך זיין, אלזו צאגין אלי איר
 שארין אונ' איר אויברשטין פאר דען קיניג אויז דער שטאט
 אונ' דער קיניג ביפול דען אויברשטין אונ' אלי ביפעלכיש האביר
 אונ' באט זוא גאר זער דען אבדון צו פאר שוינין אלזו זענין
 דאש קיניגש קריגש לייט קיגן דען אבדון גיצאגין מיט איינר
 פריידיג מוט אונ' זיך אויף גאט אונ' אירי גירעכטי זאך
 פאר לאזין אויב זוא שונט דיא העלפט זוא שטרק ווארין

1) Generalspersonen.

אליש דער אבדון מיט זיין קריגשהער אביר גאט דער שיקט
 אייני גרושי פאר טוימילונג¹⁾ אין דאז שאר פון אבדון דאז זיא
 אלי גישלאגין אונ' פאר יאגיש וואורדין פון דאש קיניגש
 זייני קריגש לייט אונ' פיל איין גרושי פורכט אויף אינין דען
 דיא פארכטיש גאטיש אונ' זייני ראכנינג האט דען אבדון
 אונ' זיין שארין פאר טוימילט אונ' אבדון זעלבירט איזט אך
 דורך איין ווישטינייא גיפלויגן אום זיין לייב צו בישערטין אביר
 ער וואורד פון דאז קיניגש קריגש לייט מיט שפיסין ארשטאכין
 אלוז איזט דער שמרייט גישטילט גיווארין אביר נימיץ האט
 דען קיניג זאגין וואלן דאש זיין זון אבדון איזט גיטיט ווארין
 אונ' דער קיניג האט גיפראגט לעביט אבדון אך נאך, קיינר
 אביר האט דען קיניג ניט ענטפירן²⁾ וואלן אונ' האבין זיך אלי
 פון דען קיניג גישליכין, אליש ווען זיא דען שמרייט פאר
 לארין העטין דאש האבין דאש קיניגש גיטרייא אויברשטין
 גיזעהן אונ' זענין צו דען קיניג גיקומין וואש טוט דער קיניג
 דאר, לאט ער אל זייני לייט דיא איר לייביר פאר דען קיניג
 אונ' זיין גאנציו גישלעכט זוא ריטירליך גיוואגיש נון זעהן
 מיר וואול ווען נור דער אבדון לעביט אונ' דאז מיר אלי
 ארמארט ווערין זוא ווער דען קיניג ניקש אן גילענין, מיר
 שווערין אים ווערט ער זיך ניט אונטר דאז טור שטעלין
 אונ' מיט זיינים פאלק גיטליך רירן דאז זיא אין ווידר אין
 זיין רייך פירין זוא ווערט אים פיל וויאיר גישעהין אליש אים
 זיין לעבישטאג גישעהין איזט אלוז האט דער קיניג זיין
 אויברשטין גיפאלגיש אונ' זיך אונטר דען טפארטין גישטעלט
 אונ' מעניקליך גיטליך צו גירעט אונ' אל דאש קיניגש פריינט
 אונ' פיינט זענין צום קיניג גיקומין אונ' ער האט זיא אליש
 פאר געבין אליש וואש זיא ווידר אין גיטאן האבין אונ' אלוז
 האבין אים פריינט אונ' פיינט מיט גרוישן יובל גישרייא אונ'

1) Vertaumlung = Verwirrung 2) antworten.

מיט פוקין אונ' פיונין¹) ווידר אין זיין קיניגרייך גפירט אונ' דער פרומי קיניג האט לאזן אין זיין גנצין לנד אווירופן אלי דיא דאר זענן פליכטיג גיווארין אונ' ביפורכטן זיך פאר דאז קיניגש און גינאד זולן אלי ווידרום קומן אונ' זאלן צו גינאדין אן גינומין ווערין דען דער קיניג האט גיזאגט עש איזט עבין אליש ווען איך היינט ווער צום קיניג גימאכט ווארין דרום זאל אידיר מאן מיין גינאד עמפפאנגן אלזו האט דער קיניג מיט זיכרהייט פריד אונ' ער זיין קיניגרייך זער גלאר ווערדיק²) ביז אין זיין ענד ריגירט אונ' נאך בייא זיין לעבין זיינין זון פריד ליב אן זייני שטאט צום קיניג גיזאלפ³) אונ' גיקרינט, נון היר אויז צו זעהן דאז צווארין גאמיש שטראף לאנציע⁴) אביר בלייבט דאך ניט אויז אונ' גאט ביצאליט אליש דער עמוניש ווייל ער זוא שאלקייט אן זייניר שוועסטיר גיטאן האט מוזין זוא שענטליך אין זייניר יונגי בלויט דורך דיא הנט זיין ברודיר אבדון אים קומן, דער קיניג וועלכר זיין זון אבדון פיל פרעוויל אונ' מוטווילין אונ' ביז דאמיין⁵) האט צו גיזעהן אונ' אים וועגן גרושי ליפשאפט ניט גישטראפט האט מוזין פאר דען זעלבין אנטלופין אונ' גאר [פיל] שימפף שאדין אונ' טריפזאל מוזין אויז שטין אונ' ווער ניט גיוועזין זיין גרויש ביז פערטיגש⁶) הערץ דאש אים גאט ביוונדירליך ביוואריט העט ווער ווייס וואש ביזיש אים נאך מער גישעהן אונ' אילינדיקליך פון דעם זעלבין ווער ארטארט⁷) גיווארין, אבדון דער זוא פיל ביזיש אונ' מארט דאמיין⁸) גיטאן זיינין פרומין פאטיר דען קיניג אויף לייב אונ' לעבין גנגין זיין פאטיר קעבס ווייביר גישענדיט זולכין אילינדיגן שענטליכן טום אך נעמין מוזין, זולכיש זאל זיך איין אידריר צו הערטצין נעמין דען גאט דער גירעכטי ריכטיר ביצאלט

1) Posaunen 2) glorwürdig 3) gesalbt 4) langsam
5) Uebelthaten 6) bussfertiges 7) ermordet 8) Mordthaten.

אליש וויא שונט אופט מאלש גידאכט דאז מיר מענשן ניט
 יודיצירן קענין וועם גאט שטראפט אודיר פיל גוטש גיביט
 גאט שלאגט אונ' גאט הייליט ווידר זיינן נאמין איזט אלי
 צייט גילוביט, ווידר צו אונזרין צוועק צו קומן דאר מיר
 גיהאלטין האבין אונ' דאש איך גימיינט מיט מין מאן נעמין
 מיך אונ' מייני קינדער אין גירויאיגן שטאנט צו זעמזין אביר
 קונטרארי וויא שונט גידאכט אונ' ווייטיר גידענקן ווער,
 אונזיר התקשרות תוך מיין איזט גישעהין תוך סיון תנ"ט
 דורך חתני משה אונ' מחו' ר' אברהם קרומבאך ואשתו נון
 וואש זאל איך פון דיא לייט שרייבן בוודאי בין איך זיא דן
 לכף זכות דאז זיא אליש גיטאן האבין לש"ש דאז זיא גימיינט
 האבין איך זער וואול אן קום וויא עש אך אלזו דאש אן
 זעהינש¹⁾ גיחאט האט, אביר איזט אנדרשט בעו"ה אין דער
 דאט²⁾ ארויזר גיקומין וויא ווייטער פולגין ווערט, הזמן חתנה
 איזט גישמעלט גיווארין ליג בעומר ת"ס³⁾ איזט אליש אין דער
 שטיל גיוועזין מטעם איך למעלה גישמעלט⁴⁾, נון צווישן דעסין
 האב איך דאש מייניגי צו מעות גימאכט כדי דאז ניקס חייב
 בלייבן בין, אונ' הח"כ אן הקצין מחור"ר גבריאל⁵⁾ בפירדא
 גשיקט המעות דאר פיר אן צו נעמין אונ' אויף אונזרי אן
 קונפט צו האלטין צווישן דעסין האב איך עם בעלי כתבים
 גיוועקסילט אונ' ער אך זייני כתבי גינוגין גישמעלט דאז
 איך אונ' אנדרי מער דיא זיא גיליאיט⁶⁾ האבין אלי פאר
 זיכרונג אונ' פאר גניגליכקייט דרין גיוועזין איזט אונ' ניקש
 קענין בעו"ה דרין פאר מערקן דאז זיא איין גרויש ווערק

1) Ansehniss = Ansehen 2) in der That 3) Freitag
 den 7. Mai 1700 4) s. oben p. 275 5) Ueber Gabriel Levi,
 den am 26. Juni 1710 verstorbenen Gründer der Talmud-
 klause von Fürth (Wolf IV, 1176) und Schwiegervater des
 R. Mose Brandeis s. Kaufmann in Monatschrift 37, 385,
 389 6) gelesen.

וואר אין איך בעוה קומין בין אונ' נון ניט צו ענדרין איזט דריין שטעקין זולט, לערך טבת ת"ס דאז איך מיך האב זואלין אויף דער וועג געבין עם בני ר' משה סג"ל אונ' אים חתנה צו מאכין ומחתנותו למיץ ציאיך, האט מיר המקום ב"ה ל"ע¹⁾ איין קרענק צו גשיקט וועלכי מיך ששה שבועות בעט לעגריג גימאכט וועלכיש בעלי האט ע"י סוחר גיוואר גיווארין, נון דיא טרישטליכי בריף וואש ער אן מיך גישריבן גם אן גיסי ר' יוסף מיט וואש פאר גרושי פיר זורג²⁾ ער מיך אן אים רעקומאנדירט איזט ניט בישרייבליך אביר אויף וואש פר מיינונג זולכיש גישעהן איזט להטקוי ב"ה ביקאנט, אויב עש אויף דען ביזילכן מעות אן גיזעהן גיוועזין קאן איך ניט ווישין, נון וויא מיר המקום ב"ה ווידר צו מייניר פולגיג³⁾ גיוונטהייט גיהאלפין בין איך מהמבורג עם בני ר' משה סג"ל ובתי היתומה מרים לברונשוויג גיצאגן דען איזט יריד לשם גיוועזין האב אך נאך וואש פון רישטאנט מסחורות גיהאט לשם פאר קאפט, לאחר יריד בין איך עם גושי חברות לבייארשדארף מיט מיין קינדר הנ"ל גיצאגן אין מיינונג ר"ח ניסן עם בני ר"מ סג"ל חתנה צו מאכין, בין פורים צו באטבערג גילעגין אלזו הכף לאחר פורים איזט בני ר' זנוויל ז"ל מיט מיר לפ"ד⁴⁾ גיפארין, מיר זענין תוך פיארשדארף תוך ווירטץ הויו גלייך קיגן מחו' הקצין ר' שמשון איבר⁵⁾ אין גיפארין דען מחותני הנ"ל זיין חדש בית איזט נאך ניט פערטיג גיוועזין אונ' אין זיין אלטין בית איזט עש צו ענג גיוועזין אביר מיר זענין אלי יו' ג' פעמים אצל מחותני הקצין גיהולט ווארדין צום עסין עם כל הכבוד אונ' פירשטליך טראקטירט גיווארין אביר כל זאת איננו שוה לי דאז איך למחו' הנ"ל ואשתו גיזאגט איך האב צווארין קיין אור זאך פון היר צו איילין, אביר איך האב אך מיין רואן⁶⁾

1) = לא עליכם 2) Fürsorge 3) völligen 4) Baiersdorf 5) gegenüber 6) Raison = Grund.

ווארום איך גערין האבין וואלט דאז בני ש"י זיין חתנה ר"ה
 ניסן זיין זולט כי ידועה לכם מיין התקשרות דאז איך ליג
 בעומר הבע"ל תוך מיץ זיין מוז, אונ' דער מאן האט מיין
 מעות שונט לידו וויא אך דער אמת איזט גיוועזין, דען מיין
 שלימול זיך זוא גיפודירט אביר איזט פיל גירעט גיווארין
 אונ' פיל פאר גישלאגן גיווארין מחו' הנ"ל גיואנט איך מויכט
 טון וואש איך וואלטיט עש ווער אים אי אפשר ניט איאר
 חתנה צו מאכין אליש שבועות הבע"ל איך זולטי למיץ ציאן
 חתנה צו מאכין אונ' מיני קינדר לחברותה מיט נעמין ער
 וואלטי מיר מאה הגר"י געבין על הוצאות, נון זולכיש איך
 ניט טון וואלין אך מיר ניט אן גישטאנדן, אלזו מיך ריוולפירט
 וואש ניט צו ענדרין איזט זעלבי מיט גידולד אן צו נעמין,
 אונ' אויב מיר שונט אייניגן ווידר ווילין וועגן הנדן מצדי
 צדדים גיהאט וויא זאלכיש לאחר החתנה אם בעשטיין צו
 ביווארין איזט זוא איזט זאלכיש דאך אין אלין גוטן וכבוד
 ביא גיליגט גיווארין אלזו האב איך י' שבועות מיין זמן תוך
 בייארשדארף צו גיבראכט מן פורים ער שבועות ת"ס אלזו
 החתנה תוך סיון ת"ס גיווארין עם כל הכבוד שבעולם אונ'
 מצדי צדדים גאר פיל וואקרי לנדיש לייט גיקומין דאז¹⁾ החתנה
 מיט פאר גניגליכקייט ת"ל אפ גילאפין המקום ב"ה ובי"ש הגדול
 זויל אינן מול וברכה געבן דאז זיא תוך עושר וכבוד עד
 ביאת הגואל פאר ברענגן מיגין אונ' אינן זרע כשר געבין
 העוסקי בתורת ה' וביטיהם ובימינו ישעינו המקום ב"ה וישלח
 משיח צדקינו אמן, לאחר החתנה האב איך [אך] מיין [וועג]
 למיץ²⁾ גינומין דא איך האב גימיינט לעת זקנותי אין
 גוטין רויאיגין שטאנט מיך צו ביגעבין אונ' אין זוא איין קהילה
 [קדושה] מיין נשמה וואול צו טון אביר מיין גאט אונ' בישעפיר
 אנא הולך ואנא מפניך אברח אלזו האבי איך מיר תוך

1) F: אלזו 2) Metz.

פיארשדארף איינין מאן גירונגין בשמו קאפיל איזט שמש
 לשם גיוועזן דער מיט מיר ציאין עד ק"ק פרנפורט, דען
 האבי כתבי מבעלי גיהאט תוך פ"ד דאו ער מיר לק"ק פ"פ
 וויל אימיץ שיקן ממיץ דער מיך עד מיץ קומפיארין¹⁾ זאל,
 אלזו האב איך מיין רייו עם בתי מרים תי' אונ' דען קאפיל
 לבאמבערג גינומן בני ר' משה סג"ל האט מיט מיר גיוואלט
 עד באמבערג אביר האבי עש ניט ליידן וואלין מאחר עש
 ממש נאך אין זיין חתנה וואך גיוועזן אלזו מיר אפשייד²⁾.
 גאר שמערצליך גינומן אונ' מצירי צרדי' גרושי בכיות פאר
 בראכט צווארין בין בשמחה גיוועזן דאו איך בני האב
 בכבוד מכניס לחופה גיוועזן אונ' גיזעהן איך אין ת"ל וואול
 אן גיבראכט וממש עין בוכה ולב שמת, דיא נאטויר קאן
 עש ניט אנדרשט מאכין אלזו בין לבאמבערג קומין אונ' נור
 איין נכט לשם גיוועזן למחרות האב איך איין קוטש גינומן
 וועלכי איך שונט לענגשטיז³⁾ תוך באמבערג בישטעלט גיהאט
 אונ' מיך אויף מיין וועג לק"ק פ"פ ביגעבן איך האבי אביר
 עש ניט ווערין קענין דאו בני ר' זנוויל ע"ה מיט מיר גריטן
 איזט ביז[ק]ין ווירטצבורג וצו ווירטצבורג האבין מיר יחדיו איין
 איביגן אפ שייד גינומן וויא ווייטיר פאלגין אונ' האט עש
 בעו"ה דען מענשין אונ' מיר ביירי אויף אונזיר ביטריפטן
 הערטציר גילעגן דש מיר אונש אין דיזיר וועלט ניט מער
 זעהן ווערין וויא אן זיינין אורט ווערט גידאכט ווערדין אלזו
 בין מייניש וועגיש גיצאגן אונ' בשלוי יו' ו' עש"ק ד' [ד'] סיון⁴⁾.
 ת"ס לק"ק פ"פ גיקומין אונ' לשם גיפונדין איין בעל בית
 מק"ק מיץ בשמו ליזר אונ' כתב מבעלי אונ' אונש אויף
 דער וועג גשיקט לעקוכין⁵⁾ ושארן שיבושי אונ' גאר היפליך

1) accompagniren 2) Abschied 3) längstes = längst
 4) Freitag den 11. Juni 1700 5) Lebkuchen.

ג'שריבן דאז מיר מ'ין גרויז פאר שטיאינדיש¹⁾ און גליק ניט ג'טריימיט האט, מאן האט מיר תוך ק"ק פ"פ כל הכבוד שבעולם און ג'טאן דיא מאן איינר אשה נור אן טון קאן וויא אך דען גנצין וועג וואור איך ג'רייזט בין כל הכבוד שבעולם אן ג'טאן יותר איך ווערט ג'וועזין בין, בפרט בק"ק פ'ורדא וואש איך פאר כבוד אונ' גוטיש לשם ג'נאסין דען פ'ורדא איזט נור ג' פרסאות מן פ'יארשדארף אל'ו האט מיר בני נתן סג'ל המעות מנרן של בני ר' משה סג'ל אונ' דאז ב'וילכן מעות וועלכיש גאר וויניק ג'וועזן וואש איך נאך איבריג ג'האט לק"ק פ'ורדא אן הקצין פ'ו מהור"ר גבריאל ל'דו ג'מאכט, זאל איך נון שרייבן כל הכבוד דאז איך ממנו פון ז'ין גנץ ב'ית האב עמפפאנגין קאן ניט ג'נוגין פון שרייבן לא די דאז דיא ערליכי לייט האבין גרויז טרחה ממני ג'האט עם המעות פאר ח"ב²⁾ אויף צו נעמין אונ' מיר עש לקצת ג'נעבין ולקצת נאך מ'ינר ארדינונג³⁾ אן אנדרי פלאטצין גשיקט, דען האב בני ר' משה ז'ין מעות אן אונטרשדיליכי לייט קודם חתנותו על רווחי פאר לינט⁴⁾ אונ' מהו' ר' משה באמבערג מיר צו ג'פאלין ג'טאן אלף ר"ט על רווחי ג'נומין הגאון אב"ד מהור"ר מענדיל רויטשילד גם [כן] אלף ר"ט ג'נומין אונ' ליב ב'יביר מבאמבערג גם אלף ר"ט, דען רעשט האבין מיר אים תוך ב'יארשדארף פאר לינט, לאתר זה האב איך עם הקצין מהור"ר גבריאל אפ ג'חשבונת אונ' אים וואלין ז'ין פר'וויסיאן⁵⁾ כראוי צאלין האט ער ק'ין פשוט נעמין וואלין אונ' ג'זאגט דאז איזט ק'ין מעות פון מו"ט דאז איזט איין דבר מצוה אונ' ג'ח האב אים צווארין פיל ר'זאן ג'בראכט אביר ק'ין דיעה אפילו ק'ין פאשט מעות⁶⁾ פאר חשבונת הש"י ב"ה וויל עש אים ב'יצאלין, נון ווידר צו אונזר ר'יו צו

1) vor = bevorstehendes 2) חלוף בריף Wechselbriefe

3) Ordnung = Ordre 4) verlehnt = verliehen 5) Provision

6) Postgeld.

קומין בין יו' ב' בהשכמה מק"ק פ"פ אויז גיצאגן מיט
 מיין גלויטש מאן [ליזר] האבי בק"ק פ"פ גיפונדן ר' ליבירמאן
 מהאלבירשטאט וועלכיר איזט מהאלבירשטאט למיץ גיצאגן
 הזקן אביו פ"ו ר' אברהם שפיארא¹⁾ צו ביזוכן גם ר' הירץ
 רופא²⁾ ויעלכו מיט מיר בחברות' למיץ גיפארין אלזו האבין
 מיר גאר איין היפשי ריז גיהאט, ב' פרסאות איאיר מיר
 למיץ קומין זיין האט בעלי זיין שרייביר צו טפערט³⁾ גשיקט
 אונ' ביא אונזיר וואגין גריטין ביז מיר זענן אין דאז אושפיז
 בית גיקומין דאר האט ער אצלו גיהאט פון אליר הנט
 אכילה ושת' זוא פיל ער אויף זיין טפערט האט קענן פורט
 ברענגן, דיזור שרייבר לעמלי ווימפי⁴⁾ אצלי זיין קומפלימענטין
 אפ גיליגט בשביל בעלי נאך דעם דאש מיר געסין אונ'
 גיטרונקן זענן מיר לערך נאך ב' או ג' שעות פארט גיריזט
 אונ' איזט דער אפ גיזאנט לעמלי בלילה אצלינו גיבלבן
 אביר איאיר מיר זיך האבן וואלין צו רוא ביגעבין, פון אונש
 אפ שייד גינומין ער מויזט גוט צייט אין מיטץ זיין אונ' דאז
 זעלביגי וואר מיר גילעגן זיין איזט קיין ה' שעות ממיץ
 גיוועזן דאז איזט המקו' ב"ה ביוואושט אוב איך שוין אליש
 הערליך אונ' גוטש אונ' נאך דען שיין נאך עשירות פאר
 מיר גיזעהן ובפרט הכתב' מבעלי זענן פוליר יראה אונ'
 פאר גניגליכקייט גישריבן גיוועזן אלזו בין איך דאך ניש אהן
 שווער מויט גיוועזן אוב מיר הסוף מיין ביטריבטיש הערטיץ
 האט צו גיטראגן אודיר אויב מיר דאך וויא גיוועזן דאז
 איך מיך ווידר צום אנדרן מאן ביגעבין זאל אביר דיא

¹⁾ Ueber Abraham Speier in Metz s. REJ. 19, 118
 n. 3, 119 ²⁾ d. i. Naftali Hirz Wallich, der Concurrent des
 Dr. Salomon Gomperz aus Lippstadt s. Carmoly, histoire
 des médecins juifs p. 200 und Cahen in REJ. 8, 259, der
 aus Lippstadt irrthümlich Lippshitz gemacht hat ³⁾ Pferd
⁴⁾ 1711 wird sein Vermögen auf 18000 L. geschätzt (s. p.
 314 n. 7).

ביטראכטונג איזט פיל צו שפאט גיוועזן אלוו איך מיין און
 מוט אונ' ביקימירטיש הערץ מוזין גרושין צוואנג אן טון
 זולכיש צו פאר בערגן אליש מיר נון יו' ו' עש"ק כב' סיון
 ת"ס א' שעה פון מיין קומין זיין זוא זעהן מיר קומט דער
 שרייביר לעמלי ווימפין ווידר צו רייטין אונ' נאך איינר בייא
 אים נעבין איין קומט וואר אין גיועסין האשה החשובה אשת
 הרבני ממיץ אונ' אשה החשובה הרבני אשת אביד מהור"ר
 אהרן¹⁾ אונ' הקצינה מחותנת יאכום²⁾ וועלכי מיך דאר האבין
 אויף דאש אליר אן נעמליכשטי מיט אלין כבוד מקבל גיוועזן
 אונ' איך האב מוזין אין איר קומט זיטצין אונ' זענן אלוו
 נאך מיין גיפאהרין, דיוזש איזט צווארין איין גרוישר כבוד
 גיוועזן זולכי דרייא חשובי ווייבר מיר שפילה אנמקיגן גיקומין
 אביר דער כבוד מיר זער פאר זאלטצין גיווארין, וויא איך
 נון ניט ווייט מק"ק מיין קומין בין איזט אונש בתי הצנועה
 אסתר תי' אנמקיגן גיקומין וועלכי הויך מעוברת גיוועזן אונ'
 זיך [אין] איינר זעניפט⁸⁾ איר מוטר לכבוד לאזין אנמקיגן טראגין,
 אלוו בין איך בבית של חתני משה שי' אפ גישטיגן ער
 האט גיוואונט באותו פעם בבית של בילה קרומבאך חתני
 שי' איזט ניט לביתו גיוועזן איזט תוך פרוי⁴⁾ גיוועזן, נון
 זענן הנשי החשובי הנ"ל דיא מיר אנמקיגן גיפארין ווידר
 אהיים גנגין מיט היפליכי אגמשולדיגונג ווער⁵⁾ סמוך לש"ק

¹⁾ Ueber R. Ahron Worms, früher Rabbiner in Neu-Breisach und Mannheim, wo er 1684 זרע אברהם (Sulzbach 1685) approbirt, s. Cahen in REJ. 8, 267 ff. und Kaufmann, Samson Wertheimer p. 90 n. 1. Vielleicht war die ungenannte Rabbinerin Röscl, die am 19. Ijar d. i. am 15. Mai 1718 in Metz verstorbene Wittwe R. Gerson Aschenasi's, s. Kaufmann, die letzte Vertreibung p. 228 n. 1, wahrscheinlich aber die Gattin des R. Gabriel Eskeles, des Rabbiners von Metz ²⁾ d. i. Agathe, die Gattin Abraham Schwabs ³⁾ Sänfte ⁴⁾ Paris ⁵⁾ es wäre nemlich.

איך האב מיין דאנקואגונג פאר זולכי גרושי כבוד אונ' מרחה
אן אינין אפ גיליגט זוא גוט אליש איך עש גיקענט אונ' דיא
אויף ריכטיגני טיששי אורט¹⁾ מיר עש גילערנט האט, לאחר
זה האט מיר בתי תי' איין זופף²⁾ גימאכט דאו איך עסין זולט
אביר דען היכשטין ביקאנד מיין לב מיר זער בישווערט
גיוועזין דאו זעלברט ניט גיוואשט וואור אן עש מיר מנגילט,
איך האבי עש זעלבשטין בייא מיר הטילטול הדרך צו
גישריבן, א' שעה דער נאך קומט מיין חתן עם פ"ו הקצין
ר' אברהם קרומבאך אונ' מיך בוילקומיט איין וויניק אצלי
גיוועזין אונ' ווידר איריש וועגיש גנגין מיט דער ערשט³⁾ האב
איך בחיי ניט גיוואשט ווער החתן איזט דען איך בירי כל
ימיי ניט גיועהין באם ניט מחותני הקצין ר' אברהם אין
קטאוויט⁴⁾ גיזאגט איך זולטי מיך ניט טועה זיין דאו ער החתן
ווער וועלכיש מיט שטיל שווייגין פאר ענפירט⁵⁾ האבי, אלזו
איזט דיא צייט הין ויעק גנגין דאו ש"ק גיווארין איזט אביר
איך בין ניט שולין⁶⁾ גיוועזין בתי אסתר תי' איזט שולין גיוועזין
וויא כל העולם עליה מעיד גיוועזין דאו זיא ממש קיין שויל
פאר זוימט האט דעם שם טוב דען זיא פון אידיר מענשין
גיהאט איזט ניט צו בישרייבין וועלכיש אך אל מיין שמחה
ותנחומה במיץ גיוועזן זוא לנג איר הש"י איר גיוונד גילאזין,
אין דער שול צייט זענין מיין שטיף קינדר גיקומין אונ' מיר
שלו' געבין איך האב זיא אביר ניט גיקענט, אך נימיץ קיגן
ווארטיג גיוועזין דעם איך דרום פראגין קענין, אלזו זאג איך
צו אינין איך ווייס ניט פון וועמין מיר דיזי ער צו קומיט
דען איך פרעמד בין אונ' קען קיינים, זוא זאגט הענדלי
קענט איר אונש ניט איר זאלט זיא אינויר מוטיר זיינין, אלזו
צו אינין גיזאגט ווען איך זאל אייער מוטיר זיין זוא ווערט

1) die aufrichtige deutsche Art, im Gegensatz zu dem
französischen Metz 2) Suppe 3) mit der erst = Anfangs
4) Scherz, Spott 5) beantwortet 6) Schulen = in der Synagoge.

איר אויך מיין קינדר זיין, נאך¹⁾ עטליכי וויניק ווארט ווייל
 מאן אויז דער שול איזט גיקומין זענן זיא ווידר אין אלי
 היפליכקייט הין וועק גנגן בתי תי' איזט אך מב"ה קומין
 אלזו האבין מיר זיך צום טיש גיזעצט, ר' ישעי' קרומבאך
 אצל בתי תי' גיוועזין וויא מיר נון געסין האבן קומט הנער
 שלמה וועלכיר זוא אליש איין קאמיר דינר אצל בעלי גיוועזין
 אונ' המשרתת אונ' האבין ב' גרושי איכר גילטי פלאטין²⁾ אין
 א' איזט גיוועזין דיא בעשטי אונ' שינשטי קונפעקטין אונ'
 אין דיא אנדרי דיא בעשטי פירות זוא וואול פון אויז לענדישי
 אליש לימוניש אפיל זיניס³⁾ אליש דיא בעשטי אין לענדישי
 פירות אונ' דרויף איין שלשלת של זוא מיט איין שטיק גאלט
 גילעגין אונ' ב' גנצי גרושי פאר גילטי בעכיר מיט יין דאש
 איזט מיין שבת אופש⁴⁾ גיוועזין, דיווש איזט גאר ראר גיוועזין
 איך מיר אין מיני שווארי גידאנקן גידאכט מי יתן דאש
 הסוף זוא זיין זאל אלש התחלה איזט אביר מיין גאט אונ'
 הער בעו"ה [אויז] דער גילדיני קעט זענן ממש שטריק אונ'
 אייזרני בנד גיווארין, איין שעה לערך דאר נאך איזט מיין
 חתן אונ' הקצינה מחותנת יאכט תי' גיקומין לערך איין חצי
 שעה גיזעסין אונ' ווידר איין אידריר לביתם גנגין, נון איך
 האב צוואהרין גיזעהין דאש אליש הערליך אונ' מאניפיק⁵⁾ צו
 גיאט דאז איך [מיד] העט זולין מער משמח זיין אליש מיין שווארי
 און מוטיגי גידאנקין נאך צו הענגן ובפרט ווייל מיד איין
 אידריר מענש מקנאה גיוועזין ממש אונ' כל עולם בפה מלא
 גיזאנט איך מוזט פיל גוטיש גיטאן האבין דאש איך זוא
 גליקליך אונ' צו איין גוטין וואקרין מאן אונ' אין זולכין
 עשירות קום, דען נאך⁶⁾ כל זוא איננו שוה לי⁷⁾ איזט מיר מיין
 ביורגט לב ניט רעכט רואיג גיוועזין וסופו בעו"ה מוכיח על

1) nach 2) übergültd = vergoldete Platten 3) Apfelsinen
 4) Sabbathobst 5) magnifique 6) dennoch 7) Esther 5, 18.

תחילתו נון וואש זאל איך עש צו שרייבן עוונותי גרמו
 זאת, אם שבת למחרת האט מאן בתי היתומה מרים
 לאזין רופן מיט מיין שטיף טאכטיר הבתולה פרומיט אונ'
 איר פאר שבת אופש געבן א' גילדין קעטכין אלזו אליש
 הערליך אונ' וואול צו גנגין, אלי כתבי' דיא חתני מפארין
 גישריבן לבתי תי' איזט אייטיל ריקומאנדאציא¹⁾ גיוועזן דאש
 מיך בתי תי' וואול זאל בווערטיג אונ' הכתבי' אייטיל אהבה
 וחיבה גיוועזן וויא עש בליך העט זיין זולין אביר דיא אהבה
 ניש לענגיר גיווערט עד שיפוח היום ונסו הצללים²⁾ וויא אן זיין
 אור[ט] אליש פאלגין ווערט, חתני שי' גימיינט אפשר ער גאר
 איין גוט ווערק פאר ריכטיג דאז איך זער וואול אן קומין³⁾
 ווער, דיא וואך איזט זוא הין וועק גנגין דאז זונדירליך ניקש
 פאסירט איזט דיא אנדרי וואך אליש יו' ה' ר"ח תמוז ת"ס
 איזט החתנה גיווארין מאן האט מיך למחרת מבית של בתי
 תי' גפירט אין מיין מאן זיין שכן הווי, דא בין איך גזעסין
 בזקין לאתר חצות, לאתר חצות האט מיך בעלי מקדש גיוועזן
 מיט איין חשוב ט"ק⁴⁾ מן א' אונץ הרבנית בריינלי והקצינה
 יאכט זיינין דיא אונטר פיריר גיוועזן החופה איזט גיוועזן אין
 אונזרין זומיר היפכין⁵⁾ נאך דער חופה האט מאן מיך גפירט אין
 אונזיר קאמיר פאר דען קאבינעט⁶⁾ וועלכי גאר שין איזט מאבלירט
 גיוועזן אלזו האט מאן אונש גיבראכט עסין אונ' איין חתן
 שאלטכין⁷⁾ וויא עש תוך אשכנז הסירר איזט אויב איך צווארין
 דען גנצין יום ניקש געסין האב איך דאך ניש קעננין איבר
 מיין לב ברענגין דען מיין לב איזט מיר נאך גאר צו פול
 גיוועזן פון דיא גרושי בכיה אלש איך מבתי אסתר גנגין
 האבין מיר ביירי זוא פיל דמעות פאר גאסין אליש וויא
 אונש איזט צו מוט גיוועזן בעלי מיך אין זיין קאבינעט גפירט

1) Recommandation, Ermahnung 2) Schir Haschirim
 2, 17 3) wohl ankommen = glücklich werden 4) = שבעת
 Trauring 5) Sommerhüfchen 6) Cabinet 7) Schaletchen.

אונ' איין גרושי שאכטיל מיט אליר הנט קעטין ושארן טבעתי
 זעהן לאזין אביר מיר דאך צור זעלבין צייט ביז אל הער [ניט]
 דאז גרינגשטי טבעת או מטבעה מכסף וזהב גייעבין דאש ער
 זיך אן מיר ניט האט מכולה געבין, נון לעת ערב האט מאן איין
 חשובי סעודה גימאכט איזט אליש [ווידר] אויף דאז הירליכשטי
 הער גנגין, משרתים אונ' פילצילש אין מיין בית גינג גיפונדין
 אונ' אליר וועגן וואר איך נור הין גיזעהן אונ' גיהערט
 פול אונ' איבר פליסיג גיוועזן, זיין קאנטור¹) פול כסף וזהב
 גישטאכין דאז מאן נאך דען אן זעהן פיל אנדרשט העט זולין
 יודיצירן אליש עש בער'ה גיקומין איזט, ער איזט פרנס אין
 דער קהילה זוא לנג גיוועזן אונ' ממש על פיו יצאו ועל
 פיו יבואו²) איין אידריר מענטש האט אין גיערט אונ' גיפערקט
 יהודי' ואינם יהודי', דיא אחר שבוע נאך אונזיר חתנה זענן
 דיא גרעשטי תקיפי' קומין אונ' מיך בוילקומט אונ' מזל
 גיוואונשין, איך האבי מיר ניקש מער גיוואונשין דאז איך
 גיקאנט צרפת³) כדי איך איין אידרין קענט ריד אונ' אנשווארט
 געבין, נון בעלי האט פאר מיר גירעט, אלזו איזט צייט לנג
 זוא הין וועק גאנגין ממש אין גרושי פאר גינגליכקייט דען
 עש האט מיר ניקש גיפעלט בעלי האט מיר געבין מעות
 וואש אין דער הויז האלטונג איזט נייטיג גיוועזן אויז צו
 געבין, האב גיפונדין דיא פילציל איזט הער אונ' מיינשטיר⁴)
 אין בית גיוועזן אונ' אליש אין⁵) איר הענדין גיהאט פון
 אלי מאכלים גנצי היט מיט צוקיר ושארן זכין דאש זיא
 אומש גאר מיך ניט גיפראגט וואש זיא קאכין אודיר מאכין
 זאל, אוב מיר זולכיש צוואר ניט וואול גיפאלן אונ' בין
 זאלכיש אין מיינר הויז האלטונג בהמבורג ניט גיוואונט
 גיוועזן דאש מאן איין משרתת לאט⁶) הער אונ' מיינשטיר

¹) Comptoir ²) 4. Mos. 27, 21 ³) französisch ⁴) Herr
 und Meister ⁵) F.: אונטיר ⁶) lässt.

זיין משום זה אופט מאהילש¹⁾ מיט מיין שטיף קינדר וויא אך
 עם גיפתי פריידיל גירעט, אביר מיר אלי גיזאגט דאש בלימכי
 ע"ה זיא איבר אלין הערשין לאזין אונ' אליש איר אונטיר
 הענדן גילאזין דען זיא ניט צווייפלן אן אירי גיטרייאהייט,
 בבואי לביתי הב איך ב' משרתי אונ' ב' משרתת גיפונדין
 אונ' נאך דער בייא כמה האנט לאנגירש אונ' ליפערש²⁾, אויב
 מיר זאלכיש שונט אליש ניט וואול גיפאלין האט מאן מיר
 דאך זאלכיש אויו גירעט דאו זאלכיש אליש נאך וויניק ווער
 אליש באותו פעם דאש בעלי זיין ערשטי פרא ע"ה גילעביט
 האט ובאמת האבין מיין שטיף קינדר דיא דאר זענין אויו גיגעבן
 גיוועזין זולכיש גאר אופט בויפציט³⁾ אך מיר גאר אופט אן צו
 הערין געבין וואש פאר טובת והנאות זיא מאמה ע"ה גיהאט
 העבין ממש קצת מהם אירי הויז האלטונג גאר אויו גיהאלטן
 נון איך האב זולכיש ניט טון קענין אונ' ניקש אנדרשט
 אליש וואש אפינמליך גיוועזין מן מאכלים מיין שטיף קינדר
 פון גשיקט ווען מיר איכט שום וואש ביזונדירליכיש גיהאט
 האט ווען איך אן עש"ק פאר איין רביעי' ר"ט או א' ליווער⁴⁾
 שבת אופט גיקאפט האט מאן מיך מיט אויו גילאכט אונ'
 גיזאגט דאו אלי שבת יותר אליש פאר א' ר"ט שבת אופט
 גיקאפט גיווארין אונ' אידרין קינט גנצי קערב פול בביתם
 גשיקט האב מיר זאלכיש צייט לנג גיפאלין לאזין אונ' דאך
 השי' גידאנקט דאו איך גימיינט מיין לנג ווארטין אין מיין
 ביטריפטן אלמנה שטאנט וואול אנגיליגט צו האבין, הגם
 איזט מיר אליש גילה ברעדה⁵⁾ גיוועזין וויא שונט גידאכט
 בעלי איין וואקריר מאן גיוועזין אונ' וויא ער פאר געבין⁶⁾ איין
 עושר זיין וואלן אונ' איך אך בייא אים גיועהין זיא פיל
 דאר כסף וזהב דאו איך בייא קיינים עושר אין גנץ אשכנז

1) oftmals 2) Handlanger und Livrées 3) beseufzt
 4) Livre 5) Ps. 2, 11 6) vorgegeben.

גיזעהן האב, גם האב איך גיזעהן דאז דער מאן גדול מו"מ
 פירט אונ' גאר ריכטיג אין זיינ זאכן איזט אונ' דאש קיינר
 דער מעות פון אים האט האבין זולין איזט ב' פעמים קומין
 דער אין גימאנט האט אליש תכף מיט דען גרעשטין רעשפעקט
 גיצאלט האט אלי דיא לייט יהודי' ואינם יהודי' קורדיט אן
 אלין פלאטצין גיגעבין אונ' גרושי שטיקר מעות אין דער גאס
 פר לינט גיהאמ, צו דעם מאן אים פאר זוא איין נאמן ואיש
 בטוח גיהאלטין, דאז וועלכיר וואש גיהאמ אונ' זעלבי אן
 זיכרי פלאטצין פאר ווארין וואלין עש אצל בעלי געבן וויא
 אך התני משה עצמו קודם איך בין לכאן קומין איזהו
 שבועות צופארין מוזין לפריז ציאין אלזו כל אשר לו גינמן אונ'
 עש בעלי אין זיינר אפוועזנהייט צו פאר ווארין געבין דאש
 ער זולכיש ליבירשט¹⁾ ביא בעלי אליש ביא אביו גיהאמ האט
 דען ניט אליינט דאז מאן בעלי פאר איין עושר גיהאלטין
 האט, מאן האט אין אך פאר איין גרוישן נאמן אונ' ערליכין
 מאן גיהאלטין דאז אלזו וויניק צו צווייפלן גיהאמ דאש איך
 ניט נאך וואונש ווער אן גיקומין, בעלי גאר פיל בלילה
 גיקרעכטיש, אונ' איך האב אין אונטר שידליכי מאלט גיפרעגט
 וואז אים שאמ ווארום ער זוא קרעכטיש האט ער גיזאגט
 עש שאמ אים ניקש, עש ווער זוא זיין נטוואר, אונ' גוואון
 הייט איך האב אן דיא קינדר אונ' גיסתי פרידכי תי' גיפראגט
 וואש דאש ביטייט²⁾, דען איך האב מיר מתחילה איין גבילט
 מאחר וויא כל עולם גיזאגט דאש ער עם אשתו ראשונה
 זוא גאר וואול גילעביט ער זעלבי נאך ניט פאר געסין קענטי.
 אביר זיא האבין מיר אלי גיזאגט דאש זיא זאלכיש וואול
 גיוואונט אן אים ווערין אונ' ער זולכיש בחיי אשתו ראשונה
 ג"כ גיטאן האב מיך צו פרידין געבין אונ' לעתים עש מיך
 פאר דראסין אביר איך האבי ניט גיוואושט דאז זאלכין צרה

1) lieberst = lieber 2) bedeutet.

הינטיר זיין קרעכצין שטעקיט, זיין שלאפין אונ' זיין עסין איזט גאר און רואיג גיוועזין וויא איך נון לערך איין ח' שבועות בין כאן גיוועזין איזט בתי אסתר תי' למו"ט אין קינדבעט קומין עם בן זכר וואור איבר איך זער ארפרייאט בין גיוועזין, דען בתי תי' קיין קינדר מער גיהאט, זענין איר כמה שיני קינדיר גישטארבין אלזו מיר זעמפטליך מיט דען ליבין קינד גאט בהיט אין משמח גיוועזין בעלי אונ' איך האבין דאז גיפאטירשאפט גיהאט בעלי אינין אך איין חשוב קפאטירשאפט געבין איין שאל מוזהב אויזן אונ' אינוויניק מן ג' אונ' דאר בתי תי' זאלין אויז דער קינד בעט גין איר איין דובלון¹⁾ פאר איין קינט בעט שענק גשיקט דאז איזט גיוועזין סוף אלול דאש בתי תי' איזט אויז דער קינט בעט פריש אונ' גיזונד גנגין אן דער ברית מילה אויף גיוועזין אונ' אליש העלפין פאר זעהן אן דער שלישי מילה זיא עצמו גיקאכט דאז זיך איין אידריר פאר וואונדירט האט איבר איר וואול קאכין אונ' פאר אורדינונג, חמותה יאכט תי' מיר אך כמה וכמה פעמי' גיזאגט איך מוז עש גישטין דאז אסתר תי' בעשיר אליש איך קאן קאכין ובאמת באם יאכט תי' וואש גוטיש וואלין גיקאכט האבין (האט) האט זיא בתי אסתר תי' רופין לאזין האט עש איר מוזין קאכין, אונ' דען שם דען בתי תי' גיהאט האט פון ארים²⁾ אונ' רייך אין פרומיקייט זיטיקייט אונ' אליר שויגינד אין דער וועלט קאן איך ניט ארשרייבין איזט אביר אליש³⁾ און מוטיג גיוועזין איבר דען פאר לושט דער פילי קינדר, זיך דאך אך זולכיש ניט פיל מערקין לאזין אין אירי הויז האלטונג גאר פאר זיכטיג קארג אונ' גינייא דאך ערליך אליש צו גנגין אלי צייט איין ר'⁴⁾ אונ' איין בחור איבר אירן מיט גיהאט אונ' ארים אונ' רייך ציכט אונ' ער⁵⁾

1) Doublon 2) arm 3) alles = immer 4) Hausrabbiner
5) Zucht und Ehr.

אן גיטאן דאש איך אלזו גינגן אורזאך גיהאט העט מיך
משמח צו זיין אביר דאו זיך זאל גאט ארבערטן איבר
אונזירי שמחה אונ' וואנקיל מייטיגש גליק וועלכיש דער אן
פאנג פון מיין טריפזאל אונ' צער אין מיין גיוועזן איזט דען
אן יום כיפור נכדי אלי¹⁾ לעב קראנק גיווארין מיט זא פיל
אונ' שווארי אן פאלין אונ' דיווש וואול ה' יו' גיווארט דאש
מיר אן דען ליבין קינד בעו"ה זא פיל צער גיזעהן האבן
דאש איך אופט המקום ב"ה בלבי גיבעטן דען ליבין קינט
דאך זייני גרוישי יסורי צו קערטציני²⁾, דען קיין רופא אודיר
מענש ניט גימיינט דאש עש זאלט דער פון קומין אביר
המקו' ב"ה האט זיך בהרף עין מרחם גיוועזן אונ' אים
זיין רפואה גשיקט וואר אויז צו ארזעהן דאו המקום ב"ה
קאן העלפן ווען אלי מענשליכי הילף שונט פאר לארין זענן
אונ' מאכט מיט זיינר הילף אלי דאקטורים וחכמי צו נרין³⁾
כמו שנאמ' כי אני ה' רופאך⁴⁾, דעם לוב אונ' דאנק איך
אלי צייט אונ' דער גרוישי גיטיגי גאט וויל דאך געבין דאש
אין אביו ואמו שי' ותני מגדיל זיין לתורה לחופה ולמע"ט
אמן, נון קאן מאן וואול דענקן וואש בתי תי פאר איין
שמחה גיהאט אונ' וואש זיא פאר פדיון נפש פאר דען ליבין
קינט גיטאן אפין באר אונ' היימליך דען חתני שי' וויא אך
דערי מער גאר זער אויף דען ביטריפטן מעות פאר פיכט
זיין אונ' אפשר מקיים זיין⁵⁾ יש אדם שחביב ממון יותר מגופו⁶⁾
אונ' זענן ניט צו ארזעטיגן גלייך איין מעשה עם אלכסנדרום
מוקדון וויא וויסנמליך ער דען גנצין עולם דורך גירויזט

1) Nach Elia Gomperz aus Emmerich, dem Gross-
vater des Vaters, benannt; in der amtlichen Zählung von
1717 erscheint nach einer Mittheilung des Herrn Ober-
rabbiners Isaac Weil dieser Sohn Moise Schwaube's, Eli,
als eben verheirathet 2) kürzen 3) zu Narren 4) 2. Mos. 15,
26 5) F. : איזט 6) Pesachim f. 105 a.

אונ' כובש גיוועזין אלוו זיך דער זעלבי גידאכט איך בין
 זוא איין מעכטיגער מענש אונ' בין זוא ווייט גיקומין דאש
 איך ניט ווייט פון גן עדן בין דען ער איזט על נהר גיחון
 גיוועזין וועלכיש איינר פון דיא פיר בעך איזט דיא אום דען
 גן עדן פליסין אלוו ער גרוישי שטארקי שיף גימאכט אונ'
 זיך מיט זייני לייט דרין גיועצט אונ' דורך זייני גרושי חכמה
 אויף דער שפיר גיקומין וואור דאז אורט איזט דאר מאן
 אין גן עדן קומין קאן, וויא ער אביר ניט ווייט דער פון גיקומין
 איזט זוא איזט איין פיאר גיקומין אונ' אל זייני שיף אונ'
 לייט פאר ברענט אהן זיין שיף מיט אים אונ' זייני לייט
 זעגן גיבליבין (האט ער זער גיבעטן) אליש גון דער קיניג
 אלכסנדרוס גיזעהן דאז זיין שיף אונ' לייט זיין גיבליבן¹⁾, מאן
 זולטי אין דאך אין גן עדן אריין לאזן ער וואלטי דיא וואונדיר
 אין דיא גנצי וועלט ארצילין אביר עש איזט אים איין קול
 גיקומין דאש צו אים גיזאגט ער זאל זיך הין וועק מאכין
 ער קענט ניט אין גן עדן קומין כי השער הזה צדיקי יבואו
 בו²⁾, אלוו האט אלכסנדרוס נאך מער גיבעטין ווען ער יוא
 ניט ארלאנגן קענט איניש גן עדן צו קומין זו זולטי מאן
 אים דאך עפיש³⁾ אויז דען גן עדן הריוווערפין דאז ער פאר
 איין צייכין אין דער גנצי וועלט ווייזן קענטי דאז ער זוא
 נאהנט אים גן עדן גיוועזין ווער, אלוו האט מאן אים איין
 אג⁴⁾ הריוו גיווארפין וויא ער דאש גיהאט האט ער ניט
 גיוואושט וואש ער דאר מיט טון זאל אודיר אן פאנגן זאל,
 האט מאן אים גיזאגט ער [זאל] נעמין אל זיין זילבר אונ' גאלד
 אונ' אל זיין גוטי זאכין אונ' זאל עש אין איין וואג שאל
 ליגן אונ' זאל דאש אג דער קיגן אין דער אנדרי וואג שאל
 ליגן זוא ווערט דאז אג אליש איבר וועגן דען דאש אג
 ווערט שוואריר זיין אז אליש, דען קיניג אלכסנדר איזט זוא

¹⁾ Ps. 118, 20 ²⁾ האט ער זער אנפנגן צו בויען: F.

³⁾ Etwas ⁴⁾ Augo.

וויסנמליך איין גרוישר חכם אונ' פיליסוף גיוועזן וועלכיש
 ער פון זיין ר¹⁾ אריסטאטלים גילערניט אונ' גערין אלי חכמות
 ווישין וואלין דאש זוא איין קליין אג זוא פיל כסף וזהב אונ'
 אנדרי זאכין איבר וועגן זאל אונ' האט אן גיפאנגן זולכיש
 צו פראבירן האט איין גרושי מעכטיגי וואג גינומין אונ'
 אויף דער אייני זייט דאש אג גיליגט אונ' אויף דער אנדרי
 זייט כמה וכמה מאות ליטראות כסף וזהב גיליגט אביר אליש
 יותר וואש ער דרויף גיליגט האט אליש ניט קלעקין²⁾ וואלין
 אונ' דאש אג אליש איבר וואגן זולכיש זיך אלכסנדרוס
 גרויש חידוש גינומין אונ' גאר זער גיבעטין מאן מויכט אים
 דאך זאגן וויא דאש קומט דאש זוא איין קליין אג זוא פיל
 כסף וזהב ושאר זאכין איבר וועגן זאל אונ' מיט וואש מאן
 דאך מאכין קענט דאז דיזיש אג ארזעטיג[יט] אונ' ניט זוא שוואר
 זיין האט מאן אים צור תשובה גיגעבין ער זאל נור איין
 ביזילכן ערד אויף דען אג ווערפין זוא ווערט גאר איין קליין
 גרינג גוויכט דאז אג איבר וועגן דאש האט דער קיניג
 אלכסנדר גיטאן אונ' אויף דען אג איין וויניק ערד גיווארפן
 האט גאר איין קלייני זאך דאז אג איבר וואגן, אליש דיזיש
 אלאכסנדר גיזעהן האט איזט ער נאך מער פר וואונדירט
 גיווארין אונ' גיבעטין מאן זולטי אים דאך זאגן וואש דיא
 ביטייטונג פון דיזיש ווער האט מאן אים גיענפירט הער צו
 דוא אלכסנדר דוא זולשט ווישין זוא לנג דאז אג לעביט
 בייא דען מענשין איזט עש ניט צו ארזעטיגין דען יוא מער
 אונ' מער אליש דער מענש האט ער דאך אימ(ט)[יר] צו³⁾
 ניט גיננגין אונ' וויל נאך מער האבין דרום האט דאש אג אל
 דאז זילבר אונ' גאלד איבר וואגן אביר זוא בלדי דער מענש
 שטירבט אונ' דאז מאן ערד אויף זיין אג ווירפט האט ער
 גיננגין דרום אלוו בלדי אליש דוא ערד אויף דען אג גיווערפין

¹⁾ Lehrer ²⁾ ausreichen ³⁾ immer zu = immer fort.

האשט, זוא האשטו עש מיט איין קלייני זאך קענני איכר ווענין, אונ' זיך דוא אלכסנדר קאנשט דאש אן דיר זעלכירט זעהן דוא האשט דיך ניט בניגט¹⁾ אן דיין מלכות אונ' דיך אך ניט בניגט אן דיא גנצי וועלט דיא דוא האשט כובש גיוועזין זוא האשטו נאך קומין וועלין דאר²⁾ גאמיש קינדר אונ' דיניר זיין אלזו ווייל דוא לעבשט איזט קיין פר גניגליכקייט ביא דיר אונ' ווילשט קיין רוא האבן אונ' אימיר צו מער האבן דאר איך דיר דאך פאר גיוויסהייט זאג דאז דוא ווערשט שטערבין אין איין פרעמדיש לנד אונ' האשט ניט לנג מער דער צו אונ' אליש מאן ווערט ערד אויף דיך שימין ווערשטו פאר גניגט³⁾ זיין מיט פיר אילין לאנד דאז דיר זונשטין דיא גנצי וועלט צו קליין גיוועזין אונ' עש ווערט דיר אלכסנדר אן גיזאגט ווייטער ניקש צו רידן אודיר צו פראגין דען מאן ווערט דיר ווייטער ניקש ענפרין אונ' דיך פלוקס פון דיזין אורט הין וועק מאכן דאש דיר ניט ביגענגין זאל וואש דיני שיף אונ' לייט ווידר פארין איזט אלזו איזט דער קיניג ווידר מיט זיין שיף צורוק גיפארין אין לנד הודו אונ' ניט לנג דער נאך איין ביטרן ארשרעקליכן טוט איין גינומן דען מאן האט אים איין סם הסות אין געבין וויא עש ווייט ליפטיג אין זייני בישרייבונג פון זיין לער מיישמיר אריסטומליש בישריבן איזט אלש וויא גידאכט, דאש פיל מענשן זעננין דיא אויף דען טעות גאר זער פאר פיקט אונ' ניט צו ערועטיגין זיין דאז אופט מאהל פיל ביו פון קומין קאן, אונ' גאר צו מילד צו זיין דינט אך ניט דאז מאן דאז זייניג וואולטיט צו און נומצין פרטון⁴⁾, דער כשר גראשין דער ערליך גיוואונין ווערט קומט איינים שוואר אן, אביר מאן מוז אין אלים אונטר שייד ווישן וויא מאן זיך צו פאר האלמין האט, דען דיזוש איזט איין

1) begnügt 2) dahin, wo 3) zufrieden 4) zu Unnutzen verthun.

גימין שפריך ווארט אלי קארגהייט ברײכט¹) ניט, אינ' מעסיגי מילדיקייט פאר ארימט ניט, אליש זיינר צייט געלט אויז צו געבין אונ' אויך אין זיינר צייט געלט צו שפארין, דער האלענדיר זאגט חעלט אויט צו חעבין אין זינר טיאט, דאט מאקט פריפיש²), מאן פינד בעו"ה חכמי א"ה דיא גאר פיל פון זולכי זאכין גאר שין בישרייבין, נון איזט דער ערשטי שטארים גיוועזין דאז איך כאן האבי אויז גישטאנדין אביר עש איזט גאט דער בארים זיך ניט דאר ביא גיבליבן דען עש איזט מיר גנגין אליש וויא יענים דער דאר האט וואלין פאר דען מלאך המות אנמלאפין אונ' וואלין נאך לויז³) גין דען דאר שטערבין דיא לייט ניט אליש אין הויכיר עלטיר וויא ער קומט אונטיר דאש טור זאגט דער מלאך המות צו אים דוא בישט מיר דאר רעכט אין מיין האנט גיקומין דאז איך דיך ממית זיין קאן, איך האב נירגינץ קיין רשות איבר דיך גיהאט אלש דאר, אלזו איזט מיר בעו"ה גנגין איך בין פון המבורג מארץ מולדתי פון מיין קינדר פון מיין פרינט הין וועק גיצאגין אונ' מיר גידאכט וויל זוא ווייט פון אינין ציאין דאש איך ניקש ביז פון אינין זעהן קן, אביר דוא גירעכטיר גאט דוא האשט מיר גוויזן אונ' ווייזט מיר נאך דאז איך פאר דיין צארין רומ⁴) ניט הין וועקלאפין קאן אנא הולך ואנא מפניך אברת אונ' איך זיך וואול דאז איך אן זוא איין אורט קומין בין דאר איך וויניק שמחה ונחת רוח האב, אביר גאר פיל צרות ושברון לב אן מיר אונ' אן מיני ליבי קינדר הערין אונ' זעהין מוז [אונד] אויף דען אלן בין איך מצדיק הדין כראוי דען המקום ב"ה גיבט מיר דיא גידולד דאז איך נאך ביא אל מיין צרות אונ' פורענות נאך מענשין גלייך⁵) בין דאר גאמיש שטראף [חי'ן] נאך פיל ערגיר קענטי זיין גלייך

¹) bereicht = bereichert ²) bringt Profit ³) Succa f. 53a; Sota f. 46b ⁴) Zornesruthe ⁵) menschenfreundlich = ähnlich.

וויא דער רופא גיזאנט האט אין מיין מעשה וואש למעלה¹⁾ שטיהן טוט נישט לנג דער נאך האבי איך בעו"ה דיא בשורה רעה ביקומן דאז בני ר' לייב סג"ל ע"ה איזט גישטארבין איין יונגיר מענש נאך קיין ד"ה שנים אלט גיוועזין אוב איך צווארין מיט דען זון פיל ווידר ווערטיקייט אונ' אילינד אויז גישטאנדין האב אלזו איזט מיר דאך זיין טוט זער בישוועהרליך אונ' וויאר אן גיקומין אונ' דאש איזט נאטוירליך פון עלמירן, מאן קאן דיווש לערנין פון דען פרומין קיניג דוד ע"ה דאש אים זיין זון אבשלום האט גאר פיל ביו אונ' הערץ לייט אן גיטאן אונ' דאר מאן האט זולין מיט אים מלחמה האלטין ער אל זייני לייט ביפולין אים דען אבשלום צו שוינין, אונ' וויא ער גיוואר גיווארין דאש ער אומש חיות גיקומן איזט וואס פאר צער [ער] אום זיין זון אבשלום גיטריבן אונ' זיבן מאלט גירופן אבשלום מיין זון דאר דוירך ער זיין זון אויז זיבן שטאפלן אויזן גיהנם גיבראכט אונ' אינש גן ערן גיבראכט אלזו איך אך פון גרונד מייניש הערטצין דיין מיינין זון אליש מוחל בין וואש ער מעשה נערות גיטאן האט זיך בעו"ה פאר פירן לאזין ער איזט דער בעשטי מענש אים עולם גיוועזין אונ' וואול גילערניש אך זוא איין יודישליך לב גיהאט פאר ארמי לייט דאש זיין גומיש טון איין שם ווייט אונ' ברייט גיהאט אביר בעו"ה גאר צו לידירליך אין זיין מו"ט גיוועזין אונ' זאלכיש האבין רשעים אן אים גימערקט אונ' אים בעו"ה אום דאז זייניגי גיבראכט, נון וויל אים רואין לאזין אונ' ביט מיינין גאט וויל אים זכות אבות גניסן לאזין וואש זאל אודיר קאן איך טון איך מוז צו אים ווען עש רצונו של המקום איזט, אונ' ער נישט צו אונש, דען אלמעכטיגן גאט האט עש נישט גיפאלן מיך פריא צייטינג²⁾ פאר מיין פרומין כשרין מאן ר' חיים האמיל הין וועק צו נעמין וועלכיר צווארין נאך

1) oben p. 12 2) frühzeitig.

זיינר עלטיר נאך העטי וואל לעבין קענן אביר מפני הרעה
 נאסף הצדיק¹⁾ דאש ער ניט האט זולין ארלעבין אלזו פיל זורג
 אונ' צרות אויז צו שטיין ער ע"ה איז גישטארבין אין
 עשירות אונ' אל זיין קינדר גיזעהן אליש גוטיש נון וואו זאל
 איך פיל דאר פון גידענקין האב שוין דאר פון גינגין גידאכט,
 אלזו וויל איך מיין זעקסטוין בויך הירמיש שליסיין אונ' גאט
 דען אלמעכטיגין זאל ווייטיר אויף אלי מייניגי אונ' כ"י קיין
 צרה שיקן אונ' וואו מיר זינדיגי מענשין חייב זיין זולכיש מיט
 זייני גרושי גינאד אונ' בארימהערציקייט אונש מוחל צו זיין
 אונ' אונש פירין²⁾ בארץ הקדושה ועינינו לראות בבנין ב"ה
 זתפארתינו, לכפר את כל עוונותינו כ"ש זורקתי עליכם מים
 טהורים וכו'³⁾.

מליך ספר השישי.

נון וויל איך בס"ד אן פאנגין דאו זיבנטי בויך וועלכיש
 פאר מישט לקצת מער⁴⁾ מריפואל לקצת מיט פאר גניגין נאך
 מענשליכי נאטור כסדר של העולם אונ' ווידר אן פאנגין
 וואור איך אויז גילאזין האבי היר מיט וויל איך מיין זיבנטיין
 בוך אן פנגין גאט זאל געבין דאו איך דאך ווייטיר קיין צער
 מער אן מייני ליבה קינדר ארלעבין דאו איך בעת זקנותי
 אלי פאר גניגליכקייט אונ' איר וואל גאנג זעהן אונ' הערין
 מאג נון למעלה גידאכט⁵⁾ וויא איך מבני ר' זנוויל ע"ה איין
 איביגין אפ שייך גינומין גאט זאל זיך מרחם זיין זוא איין
 וואקריר יונגיר מענש דיא שווארטצי ערד שונט צו קייאין
 בין קיין ב' שנים כאן צו מיץ גיוועזין אליש איך בעו"ה
 דיא בשורה רעה ביקומין דאש ער דאש צייטליכי גיזעגניט
 אונ' אין דאש איביגי גאנגין איזט, וואו מיר דאש פאר צער
 אונ' שברון לב גיוועזין איזט להמקום ב"ה ביקאנט זוא איין

מיט: F.: 4) Ezech. 36, 25 3) führen 2) Jesaja 57, 1 1) 6) oben p. 292.

ליבין זון אין זולכי יונגי יארין צו פאר לירין נון וואש זאל
 איך טון אודיר פיל קלאגן אודיר זאגן, ניט לנג נאך זיין
 אפ שטערבין, איזט אשתו אין קינד בעט קומן אונ' איין
 מאכטיר ביקומין וועלכי ת"ל פריש אונ' גיוונד אונ' שין קינד
 גב"ה איזט השי" ב"ה זאל געבין דאש מיר מצדי צדדים
 זאלין פיל שטחות אן איר ארלעבין זיא ווערט נון לערך י"ג
 שנים אלט זיין זאל גאר איין וואקיר מענש זיין איזט אצל
 אביה זקינה פ"ו ר' משה באמבערג, כלתי אשת ר' זנוויל
 ע"ה האט ווידר איין אנדרין מאן גינומין אביר דען זעלביגן
 ניט לנג גיהאט איזט אך גישטארבין, אלזו דאש גוטי יונגי
 מענש אך איר יוגנט ביז אלהער נעביך מיסראביל צו
 גיבראכט וואו זאל מאן זאגן מי יאמר מה תעשה¹⁾ מאג
 ווייטיר ניקש פון גידענקן דען איזט מיר צו פיל שברון לב,
 נון בין איך כאן לערך א' שנה גיוועזן אונ' פאר מיינט דאש
 איך נון קענטי פאר גניגליך לעבין וויא אך נאך דען אן
 זעהניש לקצת גידאכט, באם בעלי ז"ל ער העטי קענין נאך
 איין שני שנים האלטין, ווא העטי ער זיך ע"ה גינוגן קענין
 ארויז רייסין דען לאחר שני שנים דאז ער ע"ה כל אשר לו
 האט מוזין זייני קרידיטארין געבין איזט תוך צרפות זולכיר
 מו"מ גיוועזין דאז דיא גנצי קהילה זענין עשירים גיווארן
 אונ' ער איזט איין חכם מחוכם גיוועזן אונ' גרוישר בעל
 מו"מ גיוועזן אונ' גאר וואול גליטן גיוועזן מאנק יהודי
 ואינם יהודי אביר המקום ב"ה האט זאלכיש [ניט] האבין וואלין,
 אונ' זייני קרעדיטארין אויף אין גאר זער גידרונגן דאז ער
 ע"ה האט מוזין איבר זייט גיאין²⁾ אונ' כל אשר לו דען זעלבין
 הינטר לאזין, הגם זיא דאז חצי ניט ביקומן האבין וואו ער
 אינן חייב גיוועזן דען נאך זיא זער מיטט עמו גיוועזן אויב
 איך שוינט אצלו אן גיהאלטן אויף מיין כתובה, אביר האב

1) Job 9, 12; Koh. 8, 4 ²⁾ überseit gehen = ins
 Jenseits gehen.

זעלבירט גיזעהן דאז ניקש צו קריגן איזט גיוועזן, ער ע"ה
האט מבתי מרים תי' אל איר מעות בידו גיהאט זולכיש
אביר איך ממנו ביקומין אן אנדרי כתבים על ב"י אביר וויא
זואר אונ' שוואר¹⁾ דאש עש מיר גיווארין איזט דאז ווייס השי'
ב"ה, גם האט בני נתן סג"ל איזה אלפים ר"ט האבין מוזין
האב איך ג"כ גיזעהן צו ביקומין אונ' בשביל זה ניט אויף
מייני כתובה גידאכט אונ' אליש פאר ליפ גינומין, וואש מיר
השי' צו גשיקט אונ' גיטאן אליש וויא דער אדליר דער
זייני קינדר אויף זייני פליגיל גינומין אונ' גיזאגט עש איזט
בעשיר דאז מאן מיך שיסט אליש אין מייני קינדר, וואש
האב איך מיך גניט בעלי ע"ה האט זיך מוזין פאר בארגן
אלוז זענן עש דיא קרעדיטארין גיוואר גיווארין אונ' ג'
ראקארין²⁾ לביתו גשיקט דיא איין אָפּאָנמור³⁾ האבין גימאכט
אונ' אויף גישריבן דען נאָגיל אויף דער וואנט אונ' אלז
פאר חתמנת דאז ער מיר ניט גילאזן מוזן לסעודה אחת
איך בין מיט מיין פילציל אין דער שטויב גילעגן זענן דיא
[ג'] ראקארין ג"כ דרינגן גילעגן אונ' זיא זענן מיינשמיר גיוועזן
קיינר דערפין אויז אונ' אין גין האב איך ביום איין מאלט
וואלין הין וועק גין האבין זיא מיך ביזוכט אוב איך וואש
בייא מיר האב, אלזו איין ג' שבעות אין דען מיסראבלין
שטאנט גילעכט ענטליך האט בעלי זצ"ל איין אקארט⁴⁾ מיט
זייני קרעדיטארין גימאכט אונ' האבין כל אשר לו אויף
גישריבן אונ' אים זעלבי תוך ירו גילאזן דאש ער זאל איין
אויז רויף⁵⁾ מאכין איזט קיין צינגן לעפיל⁶⁾ בביתו גיוועזן איזט
אליש אויף גישריבן גיווארין דאז ער (האט) ניקש האט קענן
מעלים זיין אך ניקש ביגערט מעלים צו זיין דען ער גאט
גידאנקיט דאש ער מיט זיין חיות איזט דאר פון גיקומין
זייני קרדיטארין האבין גיזעהן דאש ער אינגן אליש גיגעבין

¹⁾ sauer und schwer ²⁾ Gerichtsdienner ³⁾ Inventur

⁴⁾ Accord ⁵⁾ = Crida, ital. Grida ⁶⁾ zinnerner Löffel.

וואש ער גיהאט האט האבן זיא עצמו רחמנות איבר אין גיהאט דען ער דיא חצי ניט קענין געבין וואש ער עמהם אקורדירט האט, דאך זענן זיא פרידליך עמו גיוועזן אונ' אים ניט שארף גידרענגט זיא העשין אים וואול קענין תפוס נעמין אביר גיועהין דאו ער איין ערליכר מאן גיוועזן איזט אונ' דאש ער אינין וואש ער נור גיהאט האט הין געבין ולא נשאר מאומה ער איזט גאר איין וואקריר מאן גיוועזן אונ' אין זיין וואול שטאנט פון אלי גליבט אונ' (גפארכיט¹) גיוועזן אונ' איזט פרנס אונ' שתדלין בק"ק מיין גיוועזן ביא לי שנים אונ' אליש גאר שין גפירט דאו ער גרוישן הן גיהאט אצל יהודים ואינם יהודי' אביר דאר אים דאו שלימזל בעו"ה גיטראפין האט איזט אונש זער מיזראביל גאנגן דאו מיר ממש אופט קיין לחם אים בית גיהאט וויא עש כאן פאר איזה שני' זוא גרויש יקרות גיוועזן איך האב נאך קצת מעות פאר מיר גיהאט האב איך לעתים אויז געבין וואש לצורך הבית גיוועזן זוא בלדי ער מעות ביקומין מיר זאלכיש ווידר געבין, חתני הקצין פ"ו משה קרומבאך אים פיל גוטיש גיטאן הגם דאש ער יותר אליש שני אלפי ר"ט אן אים איזט צו קורץ גיקומין, הש"י ב"ה האט זולכיש אך לחתני ש"י גניסין לאזן דאו ער ת"ל ממש דער גרעשטי עושר איזט גיוועזן תוך הקהילה אונ' איין איש ישר ולב חרש ביקומין דאש ער פיל גוטיש טוט עם קרובי' הן מצידו או מצד בתי אסתר תי', וביתו פתוח לרווחה פאר עניים אונ' לע"ע פרנס אלי חשובי אורחים דיא מארבעה פינות עולם זיין אלי ביא אים גאשט אונ' טוט אן אידרין צוכט אונ' ער אן דעסן גלייכין אשתו בתי אסתר תי' ג"כ לקצר בידי האבן גוטי לכבות אונ' גשיכט גאר פיל גוטיש אויז איר בית, הש"י ישלם שכרם אונ' זיא מיט איר קינדרכיר עד מאה שני' תוך עושר וכבוד

¹) gefürchtet.

גיוונד לאוין, לערך הע"ב¹) ר"ח סיון איזט בני אלוי שי' למויט
 איין חתן גיווארין החתנה איזט גישמעלט על סיון תע"ו
 הבע"ל מאחר חתן וכלה בידי נאך רך בשנים זיין ה' יארך
 ימיה' ושנותיהם זיא ברענגן עם מתנות ניט מער צו זאמין
 אליש לערך לי אלפים ר"ט המקום ב"ה זאל אינין מזל וברכה
 געבין, נון ווידר מבעלי זצ"ל צו שרייבן וועלכיר זיך אין
 זיין אילינט ניט גאר וואל האט שיקן קענין דען זייני קינדר
 באותו פעם נאך ניט אין דען שטאנט גיוועזין דאז זיא אכיו
 העטין זאלין פול קומליך העלפין, דאך האבין זיא גיטאן וואו
 זיא גיקענט האבין בנו של בעלי ז"ל בשמו מהור"ר שמואל
 איין גרושיר למדון אונ' גרושיר בריה בכל דבר וחכם מחוכם
 איזט לנג תוך פולין גיוועזין אונ' גילערניט דאז ער דיא
 טרינה²) ביקומין אונ' וויא ער אויז פולין גיקומין איזט לזו
 הזמן בין איך נאך ניט בק"ק מיץ גיוועזין אך ורק איזהו
 שנים דאר נאך אהער קומין האב איך מהור"ר שמואל כאן
 גיפונדין אין זיין אייגין בית בעלי זצ"ל וויא אך הקצי' החס"י
 פ"ו מהר"ר אברהם קרומבאך חמיו של ר"ש הנ"ל האבין
 אים גרושי טובות גיטאן דאז ער האט קענין למודו פארט
 זעטצין אך זוא ווייט פארט גיהאלפין אונ' קצת פון כנ"ל
 בידי עלטרין איר אוטירעטעט גימאכט דאז מאן בני חורגי
 מהור"ר שמואל סג"ל האט פאר איין אב"ד אויף גינומין תוך
 עלויש וועלכיש ער גאר שין לפי חכמתו גפירט האט איזט
 אך פון אלי מענשין גאר זער גיליבט גיווארין אביר אין
 הקומץ משביע את הארי³) דאז זיין סיפוק ניט האט קענין
 גירייבין וואש ער בביתו נישג גיהאט דען אב"ד מהור"ר
 שמואל סג"ל וזוגתו הרבני' מ' קנענדלי הי' בידי אויז גרושי
 הייזיר גיוועזין דיא זיך גאר פרעכטיג גפירט אונ' גאר פיל
 גושיש גיטאן זיא גערין אך אין דען מעמוד זיין וואלן אביר

1) F.: תעיד 2) Morenu-Titel 3) Berachoth f. 3b.

דאז רבנית זולכיש ניט קענין אויז טראגן אלוו אב"ד מ"ש זיך אנגשירט¹⁾ אצל הדוכס לומרינג²⁾ וועלכיר באותו פעם זיין הויף האלטונג תוך לינוויל³⁾ גיהאט דען באותו פעם זיך אן גיפאנגן המלחמה בין מלך צרפות יר"ה והקיסר יר"ה מיט זייני אליערטין⁴⁾ וועלכיש ניט נישטק בשמם צו נענין כי ידועה לכל ווער זיא גיוועזין זיין, לעת הזאת האט אב"ד מהור"ד שמואל אן גינומין המטבע מן הדוכס יר"ה הנ"ל וועלכיש לצורך מו"מ הנ"ל ארפארדירט איין גרויש קאפיטאל מעות וועלכיש אב"ד ר"ש סג"ל ניט האט קענין לבר טון, איין חצי שנה דער פאר איאיר מ"ש האט דיא מטבע אן גינומין האט ער איין קראס אן גיפאנגן דאז אך דער זעלבי איין גרויש קאפיטאל האט מווינ צו זיין דען דער דוכס אונ' דיא גנצי הויף שטאט אליש בייא אים גיקאפט, דען ער האט גרושין חן בייא הדוכס יר"ה גיהאט אונ' בייא אלי יועצים וויא ער אך באמת זוא איין בן אדם איזט שמצא חן בעיני אלהי וואדם⁵⁾ אביר מ"ש הנ"ל דען קראס אך ניט לבר קענין פירין וויא עש גיהערט צו זיין האט ער צו זיך גינומין זיין ביירי שוועגירש וועלכיש כאן מיץ גיוואונט בשמם ר' ישי ווילשמאט⁶⁾ איין פאר נאנטיר ב"ב גיוועזין וועלכיר האט אהותו של מ"ש סג"ל, דער אנררי הייסט יאקב קרומבאך⁷⁾ איזט אשת מ"ש

1) engagirt 2) Leopold Joseph, Herzog von Lothringen, Vater Franz Stephans, des Gatten Maria Theresia's, und Karls von Lothringen 3) Luneville 4) Allirten 5) Prov. 3, 4 6) Vgl. meine Mittheilung aus dem Gemeindebuche von Metz אוצר הספרות III: דברי דימים p. 6, wo ר' ישי ו"ש der hier genannte Isac Willstadt ist 7) der durch seinen Process gegen die Gemeinde und das Rabbinat Metz bekannte Jakob Schwabe, s. Cahen REJ. 8, 262—66. Zu dem Kriegsanlehen von 1711 zahlt er nach dem Gemeindebuche von Metz (s. REJ. 19, 115) 650 L., d. i. $\frac{1}{154}$ seines auf 100,000 L. geschätzten Vermögens.

אחותו של יאקב הנ"ל דער זעלבי אך איין גרוישר אונז
 וואקריר מאן איזט אה של חתני פ"ו משה קרוכבאך דיא
 ג' אנשים הנ"ל האבין איר חשובי ג' בת"י ברחוב של יהודי
 גיהאט אונז זעלבי שטיין גילאזט¹⁾ אונז תוך ליניווייל גיצאנגן אונז
 מיט מ"ש סג"ל [גימאכט] שותפות האבין גרושי שטיקר סחורות
 גיהאט אין איר קראם וועלכי וואול זענן אפ גאנגן ושאר
 מו"מ גיהאט דאז זיא גאר וואול זענן לשם גיזעסין, לאחר
 זה האט ר"ש הנ"ל דיא מטבעה ביקומין וואור אן צווארין
 ניט זוא גרוישן ריווח גיוועזין אך ורק דיא מענג זולכיש איבר
 טראנגן דאז שיניר ריווח אן גיוועזין איזט, באותו פעם אליש
 זיא המו"מ מן מטבעה האבין אן גינומין האט מ"ש סג"ל
 זולכיש לאביו זצ"ל גישריבן, אביר המו"מ בעלי זצ"ל
 ניט אן גישטאנדין דען ער ע"ה חכם מחוכם גיוועזין אונז
 גיוואושט הטבע מן מו"מ דאש דיווש ניט קאן וואול גומ
 טון ובפרט המלך צרפות יר"ה זעלבי ניט וואול ליידין קאן
 דען כאן מיץ איזט דיכט אן ליניווייל אונז ניט מער אלש א'
 יום ריזו משם איזט אונז כל המעות מוז אליש כאן פאר
 קונסימירט²⁾ ווערין אלוו בעלי זצ"ל אליש ביטראכט אליש וויא
 איין אלטיר גיניטיר האנדילש מאן אונז זאלכיש בנו מ"ש
 אליש פיר על כל אופנים גישריבן וואש דאר פאר איין
 קאפיטאל מעות צו גיהערט אונז וואש דרויף ענטשטיהן קאן,
 אביר אלי דרייא הנ"ל יונגי לייט גיוועזין דיא גאר היטציג
 אויף דען מו"מ גיוועזין זיין אונז ענטליך עם הדוכס יר"ה
 גישלאסין כסף סך עצום צו ליפרין אונז דיא ביצאלונג מן
 מטבעה צו האבין אן אונטר שיידליכי מטבעות זולכיש אליש
 זמן מה גליקליך גיגאנגן אביר וויא ווייטיר פאלגן ווערט
 פאר קצת מהם ניט וואול אויז גישלאגן אביר פאר מ"ש
 הנ"ל זיין פירטון³⁾ גיוועזין וויא פאלגן ווערט, איין חצי שנה

1) verlassen 2) verconsumirt 3) Untergang?

נאך דעם דאז דיא שלשה משותפים איר מ״מ עם סתורות
 גפירט ושאר׳ מ״מ עם ח״ב או זונשטין וויא סדר מן ב״י
 איזט האט כאן גיוואונט ב״ב אחד בשמו ר׳ משה רויטשילט¹⁾
 איזט אך איין גרושיר עושר גיוועזין אונ׳ כמה שנים נאך
 לומרינג גיהאנדילט דאש ער גאר ביקאנט לשם אצל תקיפם
 וסותרים גיוועזין, ומחמת ששמע וויא זיא זוא גומי מ״מ
 טעטיק זיך ג״כ לשם גיועצט עם בנו וועלכיר איזט גיוועזין
 התנו של מ״ש סג״ל אונ׳ זולכיש ע״י יועצים אצל הדוכס יר״ה
 אויז גריכט אונ׳ זיך ניט ווייט פון ליניויל ג״כ גיועצט צו
 וואונין וועלכיר אך גאר תקיף אצל הדוכס יר״ה והיועצים
 גיוועזין, נון לקצר דער ר׳ משה הנ״ל האט זיך ג״כ אנגשירט
 אונ׳ אן המטבע כסף גליפירט וועלכיש בכלל זמן מה גיווערט
 האט אונ׳ זענן מיט איר מ״מ פאר גניגט גיוועזין, מהור״ר
 שמואל סג״ל אך אכיו בעלי זצ״ל פיל גומיש גיטאן בב״ד²⁾
 דאש ער קיין מאנגיל גיהאט, זיא האבן המעות משם לכאן
 גשיקט איזט לעתים אן גיהאלטן ווארין אונ׳ ווידר ביקומן
 לעתים אך ניט ווידר ביקומן, צווישן דעסין איזט בעלי זצ״ל
 תמיד בדאנות גיוועזין דען האט גיועהן דאש גדול אחריות
 וסכנה בייא איזט אונ׳ שונט וועלכי כמה פעמי לבנו ר״ש
 גישריבן האט, זולכיש ניקש העלפין קענין דען גישעהני
 דינגין זיינין ניט צו ענדרין וויא נון דיא מלחמה איזט שטארק
 עם מלך צרפות יר״ה וקיסר איזט פורט גנגין איזט פאר באט
 מן מלך יר״ה גישעהן קיין לוטרינגיר געלט איין אודיר אויז
 צרפות ארויז צו פירן צו דעם האט המלך יר״ה דורך זיין
 גדול מנישטיר איין כתב לכאן לאזין שרייבין אן אדון לאטאנדי
 לכאן דאז דער זעלבי זאלט שיקן אן קהל אונ׳ הכתב אן
 קהל ש״י זאל פיר לייאנין וואור אין גישטאנדין אונ׳ בינענט

1) Zum Kriegsanlehen von 1711 (s. oben p. 314 u.
 7) zahlt er 156 L. nach seinem auf 24000 L. geschätzten
 Vermögen ²⁾ = בכל דבר.

גיוועזן דיא חמשה ב"י המשותפי' דיא בכאן גיוואונט האבין
 אונ' מכאן נאך לוטרנינג זענן גיצאגן דאס זיא לשם בלוטרנינג
 בלייבין וואלין מיטב זוא זאלין זיא כל ימיהם קיין פוס אין
 גנץ צרפות זעטצין בייא אונטרשידליכי חרמות אונ' אלוז
 האבין זיא דיא ברירה אויב זיא וואלין ווידר לכאן מיץ קומין
 צו וואנין אודיר בלוטרנינג צו בלייבין דאר אויף זאלין זיא
 איזה חדשי' בידענק צייט האבין וויא נון זאלכיש דען זעמפטליכי
 משותפי' צו וויסין גימאכט וועלכי זיך זער דאריבר ארשראקן
 האבין דען זיא ניט גיוואושט וואו זיא פאר איין ברירה נעמן
 זאלין מאחר זיא כאן איין אידריר חשובי בתים שטיהן גיהאבט,
 גם איר ערונית אך ניט גערין [הינדר] לאזין וואלין צו דעם
 האבין זיא המו"מ עם מטבע[ה] גאר שמארק אצל דוכס יר"ה
 פאר שרייבין בייא גדול קנס אלוז זענן זיא גאר איביל דאראן
 גיוועזן המלך יר"ה האט אך נשריבן באס ב"י הנ"ל בלוטרנינג
 בלייבין וואלין זאלין קהל יצ"ו בפנקסיהם שרייבין דאז זיא
 קיין עירנות יותר הוך מיץ האבין זאלין לקצר זיא זענן גאר
 איביל דאראן גיוועזין ענטליך הזמן מתקרב ובא דאז זיא
 האבין זאלין השובה זאגין אלוז לקצר האט ר' ישי ווילשטאט
 אן ערשטין חברי[ר]ה אן גינמיין לכאן צו קומין¹⁾ דעסין גלייכין
 האט יאקב קרומבאך אך גיטאן ואני לא יודע וויא זיא עם
 הדוכס יר"ה זיינן גיפאהרין וואש זיא אן סחורות אין אירי
 קרעם גיהאט האבין זיא יחדיו גיטיילט אונ' זענן מיט פרא
 אונ' קינדר אונ' אל דאז איריגי לכאן קומין אונ' [זיך] איין אידריר
 ווידר אין זיין הויז ביגעבין אביר מ"ש אונ' ר' משה רויטשילט
 ובנו האבין זיך רויולפירט לשם צו בלייבין וועלכיש בעלי
 זצ"ל זער גיקרענקט אונ' זולכיש זיך גאר זער צו הערטצין
 גינמיין דאז ער הצער ובראשט²⁾ ניט קענן אויז שטיהן דען

¹⁾ Mittwoch den 23. Sivan, d. i. am 6. Juni 1714 unter-
 schreibt er bereits als Mitglied der Gemeinde Metz s. אוצר
 הספרות III: ד"ה p. 6 ²⁾ und Furcht.

ער אהן דעסין איין שוואכיר מאן גיוועזין אונ' גאר זער עם
 החולי ציפירלי¹) איזט גיפלאגט גיוועזין אונ' דאז אים דרויף
 גיקומין אים גאר נידר גישלאגן, הגם דאז אים בנו ר"ש
 סג"ל קיין מנגיל לאזין ליידן אונ' אים גשיקט כל מה שצריך
 אונ' אן זיין קרושפענדענטין אורדיר געבין דאש מאן לבעלי
 זצ"ל זאל געבין וואש ער פאר לנגיט אביר אליש ניט העלפין
 וואלין אך האט ר"ש סג"ל לאביו גשיקט איין רופא מומחה
 אום אים אייניגי רפואות צו טון אונ' אך עטליכי יום בייא
 אים גיבליבין אונ' לקצת רפואות גיברויכט אביר תכף גיזאגט
 דאז ער איין בן מות איזט וועלכיש זיך אך אויז גוויזן דאש
 אים הש"י ב"ה צו זיך אין דאש איביגי גינומין ובודאי ער
 איין בן עולם הבא איזט מאחר ער זמן ארוך כסה שני'
 (ב) פרנס גיוועזין אונ' הקהילה גאר וואול מיט אים צו פרידין
 גיוועזין אונ' ער ממש זיין חיות גיוואגט וואור פון פיל צו
 שרייבין ווער אביר בפינד זולכיש ניט נייטיג ער איזט אין
 זיינר רוא גאנגין אונ' מיך אין אילינד אונ' טריפזאל זיטצין
 לאזין האב וויניק מעות פאר מיין כתובה ביקומין ניט דאש
 שלישי וואז מיר גבירט, דען נאך מה לעשות האב אליש
 להמקו' ב"ה אהיים גישטעלט, באותו פעם בין איך נאך
 בבית של ר' ישו ווילשטט גיוועזין וועלכיש בית האט בעלי
 זצ"ל צו גיהערט אונ' איך פאר מיינט דאז איך בביתו
 קענט בלויבין זוא לנג איך לעבטי וועלכיש מיר אך ר' ישו
 האט צו גיזאגט אביר דאר בעלי זצ"ל גישטארבין איזט אונ'
 ר' ישו מיט זיין פרא אונ' קינדר גם מעביל²) איזט לכאן
 קומין האב איך תכף אויז זיין בית גימוזט אונ' ניט גיוואושט
 וואור איך הין זאל, אצל חתני פ"ו כ' משה קרומבאך האב
 איך אך ניט זיין קענין מאחר ער נאך ניט גיבואיט האט
 וויא ער לע"ע בס"ד גיטאן³) אלזו בין איבל דראן גיוועזין

1) Podagra 2) Möbel 3) Vgl. die Urkunde in Betreff der
 Erweiterung seines Hauses אוצר הספרות III: ד"ה p. 5 ff.

ענטליך בעל בית בשמו יעקב מארבורג מיר איין קטן קעמירכן
 בוואן לאזין וואר אין איך קיין אוביק¹⁾ אודיר שארין שטיין
 גיהאט האב, דאך אויז גינומין דאז איך אין זיינר קוך קאכין
 מאג אונ' אין זיין ווינטר שטויב ג'כ זיין מאג אביר ווען איך
 האב וואלן צו בעט גיין אודיר זונשטין אין מיין קאמיר
 גיין האב איך מוזין ד'ב טרעפין אנויף שטייגן וועלכיש מיר
 גאר שוואר אן גיקומין דאש איך מיינשטי צייט בין לע און
 פעסליך גיוועזין חתני משה הנ"ל איזט אצלי גיוועזין אונ'
 מיך מבקר חולה גיוועזין זולכיש גיוועזין לערך תוך שבת
 תע"ה אונ' צו מיר גיזאגט איך זולטי בביתו קומין ער וואלטי
 מיר איין חדר געבין דאז אן דער ערד ווער דאש איך ניט
 הופט דיא הויכי שמעגין צו שטייגן אביר איך האבי מיך
 דעסין אך גיווייגירט דאש איך ניא מאלש גערין בייא מיין
 קינדר זיין וואלן מכמה טעמים אביר אין דיא לענג האב
 איך עש ניט לענגיר קענין אויז שטין איזט איין שנה גאר
 גרויש יקרות גיוועזין אונ' האב מוזין איין פילציל האלטין
 אונ' אצל קהל מעות גיקאשט, דאש איך ענטליך וואש איך
 מיך לנג גיווייגירט האב אן גינומין אונ' בין אצל חתני פ'ז
 משה קרומבאך גנגין זולכיש איזט גיוועזין [לערך] תוך אייר תע"ה
 אונ' דיזוש שרייבי איך תוך תמוז תע"ה חתני ובתי ש'י ות'י
 אונ' דיא קינדר גב'²⁾ זענן וואל מיט מיר צו פרידן גיוועזין,
 זאל איך נון שרייבין וויא מיך חתני ובתי ש'י ות'י האלטין,
 קאן איך ניט גינגין פון שרייבין, המקום ב"ה זאל עש אינן
 ביצאלין זיא טונן מיר אלי כבוד שבעולם אן אין אליס דאז
 בעשטי אויז דער שיסיל ווערט מיר פאר גיליגט מער אליש
 איך מיר ווינש אונ' ביגער ודואג אני דאש מיר זאלכיש אן
 מיין זכיות באם איך מעט מועיר האב אפ גישלאגן ווערט
 ח"ו, באם איך צו מיטאג צום עסין ניט דאר בין מאחר מאן
 פורציז³⁾ אום קלאק צוועליף עסט, אונ' לאותו זמן זאגט מאן

1) Ofen 2) = Gott beschütze sie 3) praecis.

תהילי כב"ה בשביל נשמתה אמו החסודה יאכט ע"ה וועלכיש
 נון גאר לנג קונטניוויירט¹⁾ האט, אונ' אפשר ווארט עד ביאת
 הגואל, דיווש ווארט איין גנצי שעה לאחר זה באם איך
 מבית הכנסת אהיים קום פינד איך מיין עסין ג' או ד' גריכט
 כל מעדני' וועלכיש מיר צוואהרין ניט גבירט, דאו איך לבתי
 תי' אופט זאג לאז מיר נאר דבר מעט שטיין, והישב בתי
 תי' איך קאך ניט מער אודיר וויניגר בשבילך אליש דער
 אמת איזט, איך בין ווייט אין כמה קהילות גיוועזן אביר
 ניט זוא איין הייז האלטונג פירין זעהן ווערט אליש בעין יפה
 ובכבוד איין אידרן גיגעבן אלזו וואול פלעטין געשט אלש
 גנץ עהרליכי געשט הש"י ב"ה וב"ש וויל זיא נור דער בייא
 ארהאלטן דאו זיא זאלכיש עד מאה שנים מיט גיוונד אונ'
 שלום תוך עושר וכבוד אויז פירין זולין, זאל איך פיל שרייבן
 וואז זונשט כאן פאסירט אודיר אוב זיא זיך דיא קהילה
 בדרך הישר פירט אלזו קאן איך ניט אנדרשט שרייבן אליש
 דאר איך בין לכאן גיקומין גאר איין שיני קהילה גיוועזן אונ'
 גאר פרום אונ' איין שיני קהלש שטויב גיוועזן אונ' אייטיל
 פרנסים ממש אלי זקנים וועלכי קהל שטויב ממש גצירט
 אונ' באותו זמן אין קהלש שטויב קייניר גיוועזן דער איין
 פריק²⁾ אויף גיהאט האט אונ' באותו פעם האט מאן ניקש
 גיוואושט דאש אויז הרחוב של ב"י בדיניהם זאל משפטן³⁾
 אוב שונט לעתים איזט לקצת מחלוקין גיוועזן וויא בעו"ה
 הסידר מן ב"י איזט, זא איזט דאך זעלבי אליש עם קהל או
 דיינים גישטילט גיווארין אונ' אך ניט זוא גרויש גוותני'
 גיוועזן כמו לע"ע גם זיך אך ניט אין זוא חשובי מאכלים
 גיווינט כמו לע"ע איר קינדר האבין זיא זער צום לימוד
 גיהאלטן אונ' כ"פ⁴⁾ דיא חשובשטי רבנים בייא מיין צייטן

1) continuirt = gedanert 2) Perrücke 3) Anspielung
 auf den Process Jacob Schwab's 4) = כמה פעמים wiederholt.

איזט אב"ד ור"מ גיוועזין הגאון החסיד מהור"ר גבריאל נר"ו זאל איך פון דען זעלבין זיין חסידות וצדקות שרייבן וועלכיש זולטי מיר צו פיל זיין אביר מאחר דאש דיווש וועלט קונדיג איזט אלזו שטיט מיר ניט אן זייני מעלות צו שרייבן וועלכי איך ניט דיא העלפטי אודיר דאש מעשר¹⁾ בישרייבן קענטי, לקצר אב"ד הנ"ל האט זיך משרך גיוועזין להקצין מהור"ר שמשין מוויין בנו של הגאון מהור"ר גבריאל האט גינומין בת של מהור"ר שמשין הנ"ל הנדן עם מתנות יותר כמו שלשים אלפים ר"ט גיוועזין²⁾ אלזו איזט אב"ד מהור"ר גבריאל עם הרבני ובנו מהור"ר ליב³⁾ ע"ה וחתן ב"ח מהור"ר בעריש לוויין גיצאגין אונ' החתנה לשם עם גדול כבוד גימאכט דאו אונטר יהודים נאך ניט אלזו פרעכטיג איזט צו גנגין אביר מה לי להאריך מזו כטעריא מאחר איך ניט אליש פולקומליך שרייבן קאן, אלזו בעשיר ביא דען וויניק בלייבן לאזין מאחר דאו זאלכיש דאך וועלט קונדיג גיננו גיוועזין איזט אב"ד והחסיד והמופלג בתורה מהור"ר גבריאל נר"ו, האט אצל קהל ש"ן⁴⁾ רשות גיהאט אחד שנה אויז צו בלייבן, אביר מאן האט כאן ניט גימיינט דאו ער ווערט א' שנה אויז בלייבן אויז דען א' שנה איזט קרוב צו שלשה שנים גיווארין דאר השנה איזט אויז גיוועזין האט איהם קהל ש"ן גשריבן בכל הכבוד שבעולם ער מויכטי דאך ווידר בשלוי למקומו קומין לכאן אין זיין רבנות מיץ דען הקהילה ווער כאן כצאן בלא רועה דען זוא איין קהילה קאן ניט וואול אהן אב"ד זיין, הגם דאו כאן וואקרי לייט גרושי לומדים חכמי ונבונים גיוועזין ובפרט בתוכם הגאון הוקן מהור"ר אהרן⁵⁾ איזט וועלכיר גדול למדון וכמה שני אב"ד תוך מאנהיים ומדינה גם תוך

1) ein Zehntel 2) s. Kaufmann, Samson Wertheimer p. 89 n. 2 3) vgl. Dembitzer II, כלילת יומי a 4) = 5) s. oben p. 295 n. 1. שיחיה נצח

עלוים גיוועזין, וזוקן מהור"ר אהרן הנ"ל האט זיך משרך גיוועזן להתנו של מהור"ר אהרן הנ"ל בתו האט גינומין בנו של מהור"ר אהרן אב"ד תוך עלום אלזו האט מהור"ר גיהאלטין דיא פארטייא מן אב"ד מהור"ר גבריאל אונ' כ"פ פאר גיווענט¹⁾ דאו מהו מהור"ר גבריאל הנ"ל ווערט קומין, דען הגאון מהור"ר אהרן הנ"ל חכם מחוכם מאד איזט אונ' זייני דברים זער נשמעים כי הוא גדול בריה וחכם מחוכם במילי דשמיא ובמילי דעלמא איזט, קהל ש"ן ויידר זמן מה זיך שטילין²⁾ לאזין ענטליך קהל ש"ן אין ארפארונג קומין דאש הגאון מהור"ר גבריאל ווערקליך איזט אויף גינומין פאר איין אב"ד תוך ק"ק ניקלשבורג וואור פון פיל צו שרייבין ווער וואש זיך על זה פאר פילי מחלוקות האכין מתעורר גיוועזין בנו של מהור"ר גבריאל לכאן קומין אונ' גיטיינט אליש קהל ש"ן צו איבר רידן דאו זיא נאך לענגיר ווארטין זאלין אביר מאחר זיא כנ"ל גיהערט דאו הרב מהור"ר גבריאל זיך האט לאזין כנ"ל אויף נעמין האט קהל ש"ן בינעבין צירוף מרובה קהילה גיטראכט אויף איין אנדרין אב"ד אויף צו נעמין וואור דורך זיא גרויש מחלוקות האבין מתעורר גיוועזין דען הצדדי מן מ"ג³⁾ הנ"ל כגון מהור"ר אהרן בינעבין זייני צדדים גאר פיל גיטאן אונ' גרויש מחלוקות גיוועזין דאו זיא גערין פאר ווערט העמין דאש מאן קיין אב"ד זאל אויף נעמין אך ורק אויף החסיד מהור"ר גבריאל צו ווארטין, אביר דאר זאלכיש ניט גישעהין איזט גרויש מחלוקות אנטשטאנדין וועלכיש ניט נוטצליך צו שרייבין איזט ענטליך האט קהל ש"ן מיט איין גזול צירוף מן ב"ב זיך פאשט⁴⁾ פאר שריבן בייא גדול קנס מאחר אב"ד חסיד הנ"ל ניט קומט דאו מאן זאל נאך איין אנדיר אב"ד בוחר זיין, וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' אבין איין רבנות בריף בכל הכבוד כראוי אן זוא איין ת"ח

1) wiederholt vorgewendet 2) stillen = beruhigen
3) = 4) fest. 4) מהו גבריאל

גשריבן להגאון מ"ו אב"ד מהור"ר אברהם¹⁾ נר"ו ר"ג [י] ור"מ
 בק"ק פראג לזמן הנ"ל אונ' זעלבין כתב מיט איין שליה
 מיוחד גשיקט, נאך איין אונ' אנדיר זמן אונ' לקצת פונקטין
 אויז גינומין, וועלכיש כאן קהל ש"ן אן אב"ד הנ"ל בכלל ביי
 בווייליגט האאן, אלזו אב"ד הנ"ל בין קהל ש"ן גשריבן דאו ער
 קומין וויל, אוב נון זאלכיש הגאון מ"ו מ"ג האט צו ווישין קראניק²⁾
 אודיר אויב ער ווערקליך [וואלין] אין זיין רבנות לכאן ווידר קומין
 אונ' איזט אך הגאון אב"ד מהור"ר גבריאל לכאן גיקומין³⁾ אונ'
 גימיינט זולכיש רבנות מיט זויני צדדים צו ארהאלטן אביר
 מאג ניט שרייבן וויא עש כאן צו גאנגין איזט, אונ' פיל
 מחלוקות גיוועזין המקום ב"ה זאל איין אידרין מכפר עוונותיהם
 זיין איך אליש איין שפלה שלעכטוי אשה גבירט ניט בין
 הרים גדולים צו שרייבן המקום ב"ה זאל איין אידרין מוחל
 זיין דער וואש ווידרליך אין זוא פארטייא גיטאן עש ווערן
 גנץ בויך לכתוב דאר פון וואו איין אידרי פארטייא איר
 התנצלות גיטאן המקום ב"ה זאל אונש הזכות פון אלי בירי
 ת"ח גינישין נון אליש הגאון מהור"ר גבריאל צייט לנג כאן
 גיוועזין אונ' גיזעהין דאו ניקש צו ארהאלטן איזט מאחר
 קהל כאן ניט קענין נוסג אהור זיין אלזו החסיד מ"ג הנ"ל
 דרכו ווידר מכאן גינומין בכבוד גדול דען דיא גנצי קהילה
 זענין ניט זיין שונאים גיוועזין אך ורק בכלל זיין אוהבים
 גיוועזין המניעה דאו זיא ניט האבין קענין נוסג אהור זיין
 מאחר זיא הרבני' כתב כנ"ל גשיקט אונ' אב"ד הגדול מהור"ר

1) Der von mir gefundene und REJ. 19, 124—28 veröffentlichte Contract der Gemeinde Metz mit R. Abraham Broda in Prag datirt von Mittwoch dem 17. Cheschwan, d. i. 30. October 1708 2) hat zu wissen krogen = kriegen = bekommen 3) Donnerstag am 19. Siwan 1708 urkundet R. Gabriel, wie aus III: אוצר הספרות p. 5 hervorgeht, noch als Rabbiner von Metz.

אברהם אך גשריבין ער קומין וויל אלזו וויל איך מיין פעדיר
 אין ציאן נור שרייבין דאז הרב הגדול מהור"ר אברהם הנ"ל
 איזט בשלוי לכאן קומין איך קאן ניט ארשרייבין מיט וואז
 כבוד דאז מאן אים לכאן אין גיהולט וועלכיש וואול ווערט
 וועלט קונדיג זיין דאז איך זולכיש פאר און ניטג אכט
 לכתוב, מאן האט אים ממש איין חדש בית לאזין בוואן
 מיט זיין ישיבה חדר וכסאו דאז איך לפי קט שכלי האלט
 דאז זעלבי נירגינגן זוא איזט אונז אונזיר גנגן קהילה בכלל
 הגם דיא קודם ביאתו זיין פרטייא ניט גיהאלטין דאך בכלל
 מיט הגאון אין אליר פרייגדשאפט גילעבט דען זיין פרשוין¹⁾
 זיין לימוד אונז מעשים טובים ווער פיל פון צו שרייבין
 וועלכיש דען גנצין עולם גינגין ביקאנט איזט אונז וואש פאר
 איין לימוד דאש הגאון הנ"ל אין דער קהילה גיבראכט אונז
 ניקש ביגערט אלש יום ולילה מתמיד צו זיין בלימודו ולהרביץ
 תורה בישראל צו זיין קינדר דיא ממש ניקש האבין גילערניט
 האט ער גינומין אונז מיט אינן גילערניט דאז זיא זענין
 בריות גיווארין, נון מה לי להאריך עש איזט דאך מפורסם
 איבר אל פון זיין תורה, אביר אונזיר שמחה האט בעו"ה
 ניט לנג גיווערט דען הגאון אב"ד הנ"ל זיך האט לאזין בק"ק
 פ"פ אויף נעמין אוב קהל ש"ן שונט גאר זער אן אים האבין
 מפציר גיוועזין דאז ער בלייבין זאל אונז אים וואלין געבין
 מה שחפץ לבו אביר קיין דיעה ניט גיוואלט, מיר האבין
 זינטר²⁾ הגאון איזט מכאן גאר שלעכטי צייטן גיהאט מיט
 גוף אונז ממון וויא לקצת נאך שרייבין ווער פיל וואקרי
 יונגי ווייבר בעו"ה גישטארבין אונז דאר מאן קיין ביז פון

1) Schudt IV. 3, 81 sagt von ihm: »R. Abraham Brodt /ein langer/ starcker ansehlicher Mann /der vor etwan 2. Jahr von Metz hieher beruffen worden/ ist bürtig von Pomisla [d. i. Bunzlau], ein Meil oder 4 von Prag in Böhmen gelegen«. 2) seit.

גיהערט האט עש איזט איין גרויש אילינד גיוועזן גאט זאל זיך דאך ווייטיר מרחם זיין אונ' מייסר [I. מסיר] חרון אפו מעלינו ומכ"י זיין אמן אמן, איך קאן ניט אנטהאלטן צו שרייבן [המעשה] וואש גישעהן איזט בקהילתינו מיץ ביום ש"ק דחג שבועות לפרט תע"ה אליש מיר זיינין גיוועזן בב"ה אנשים ונשים והחון המשורר הגדול ר' יוקלא מק"ק רישא¹⁾ במדינת פולין האט אן גיפאנגן צו אורין²⁾ תפילות יוצר ומנגן כנעימת קולו מן האל בתעצומת עד שיגיע לברכה יוצר המאורות³⁾ וקודם שהתחיל ברכה הנ"ל האבין רוב אנשים ונשים גיהערט קולות אליש ווען עטוואז אין ברעכט אונ' גאר זער גירומפיל גיווען דיא ווייביר אויבן אין דער שול האבין גימיינט דאז גנצי גיוועלב ווערט איין ברעכטן אונ' אויף אינין פאלין ומכח הפחד הגדול זאימה דאז דאר איזט גיוועזן על האנשים ונשים ווענין דען גרוישן קול אונ' גרומפיל כגון אבנים אליש ווען איין גרושיר בנין צו ברעכט⁴⁾, איזט דיא פחד גאר גרויש גיוועזן משום זה זענין דיא נשים אויבן אין דער שול זיך גאיילט אונ' וואלין אראפיר גין איין אידריר גערין דיא ערשטי זיין וואלין להציל נפשם זה אומר בכה וזה אומר בכה⁵⁾ ובכה מאנין⁶⁾ אונ' ווייביר ושומעים הנשים המהומה הגדולה שבעזרת אנשים ויצאו דחופין ומבוהלין⁷⁾ וסוברים הנשים כמו שאויבים בא עלינו ת"ו וכדי להציל כל אחת ואחת מהן את נפשה ונפש בעלה ושבתם בכי מעט⁸⁾ רק כל הנשים בב"ה והנשים יוצאנים כל אחד בנבורתה חוץ לעזרה שלהם ביו אויף דיא טרעפן⁹⁾ ומכח דאז איין אידרי גערין וואלין פאר גין זענין זיא רחמנא ניצלן איינר איבר דען אנדרין גיפאלין אינ' אייניר

1) = Rzeszow in Galizien 2) beten 3) Salomon Lipschütz hat nachmals diesen Vorbeter beschuldigt, durch seinen Gesang die Zeit des Schema versäumt zu haben s. REJ. 8, 270 f. 4) zu = zusammenbricht 5) 1 Reg. 22, 20 6) Männer 7) Esther 8, 14 8) ? 9) Treppe.

דיא אנדרי אומש חיות גיבראכט מיט דיא זולין¹⁾ דיא זיא
ברגליהם גיהאט ונהרגו בזמן כמו חצי שעה ששה נשים
אונ' יותר כמו שלושים נשים דיא גיפלאסירט²⁾ זיין גיווארין,
קצת מהם ביז אויף דען שוט דיא יותר אליש רביעי' שנה
אונטיר דיא באלביריר הענט זיין גיוועזין, ואלטלא דאו זיא
ווערין כסדר אראפ גאנגין ווער קיינין ניקש גישעהין, איין
אלטי בלינדי יודינא איזט נעביך ג"כ אויבן אין דער שויל
גיזעסין דיא האט ניט קענן לאפן איזט זיא זיטצין גיבליבן
עד שיעבור הזעם³⁾ איזט איר ניקש גישעהין אונ' בשלוי לביתה
גיקומין אביר מכה דעם גרושין קול דאו זיא האבן גיהערט
האבן זיא דיא פחד אויף זיך גיהאט דאו גיוועלב מן ב"ה
ווערט אויף זיא פאלין וואש דאש נון פאר איין אילינדיר צו
שטאנד גיוועזין איזט ניט צו זאגן אודיר צו שרייבין, דיא
נשים וועלכי זיין ניצול גיווארין מיינשטין אויז דען גידרענג
אראפיר קומין מיט בלויסן קאפף דיא קליידיר פום לייב
גרישין, איין אשה וכמה יותר דיא דאך אויבן אין דער שול
גיוועזין זיין גיזעסין האבן מיר גיזאגט דאו זיא ג"כ וואלין
אראפיר לאפן אביר איזט אינין אי אפשר גיוועזין פורט צו
קומין, האבן ניט קענן פורט קומין זענן ווידר צו רוק אין
דער שול גנגין אונ' גיזאגט ווען מיר יוא זאלין שטערבין
וואלין מיר ליבירשט אין דער שול בלייבן אונ' דאר שטערבין
אליש מיר זאלין אויף דיא טרעפין צו קוועטשט⁴⁾ ווערין דען
עש זענן יותר אליש חמישים נשים אויף דער טרעפף גילעגן
אונ' זוא פאר ווארין⁵⁾ מיט אנאנדיר גיוועזין אליש ווען זיא
איבר אנאנדיר גיפעכט⁶⁾ ווערין אונ' לעבינדיגי אונ' שומי
המבדיל בין החיים למתים אליש אונטיר אנאנדיר גילעגן
דיא מאנין זענן אלי צו לאפן קומין איין אידריר האט גערין

1) Sohlen 2) blessirt 2) Jes. 26, 20 4) zerquetscht
5) verworren 6) gepicht.

וואלן דיא זיינגין מציל זיין, אביר גאר בקושי מיט גרושי ערבייט דאז מאן דיא נשים וועלכי אויף דער טרעפף גילעגן זיין האט פון אנאנדיר גיבראכט, דאש האט אליש ממש איבר איין גרוישי חצי שעה ניט גיווארט, דיא אנשים האבן גרושי הילף גיטאן זענן גאר פיל לייט בורגירש אויז דער גאס תוך היהודי גאס גיקומין מיט לייטרין אונ' האקן דאז זיא האבן וואלן גערין דיא ווייביר פון דיא איברשמי שויל אראפיר דען מאן ניט גיוואושט וויא עש אויבן אין דער ווייביר שול בישמעלט איזט, האנשים תוך ב"ה האבן דען קראך ג"כ גיהערט אונ' ג"כ גימיינט דאש גיוועלב ווערט אויף אינין פאלן משום זה האבין זיא דיא ווייביר צו גירופן זאלן גישווינד אראפיר גן משום זה האבין זיא זיך ג"כ נאך מער גיאילט אונ' אייני איבר דיא אנדרי בעו"ה גיפאלן אונ' ניט פורט גיקענט אונ' זיא אליש אויף דיא טרעפין ליגן גיבליבן, קענט דענקין וואש דאש פאר איין צער איזט גיוועזן דאש מאן ששה מתים¹⁾ מאנק דיא לעבינדיג ארויז גיצאגן וועלכי נאך פאר איין שעה פריש אונ' גיוונד גיוועזן המקו' זאל זיך ווייטיר מרחם זיין אונ' זיין צארין פון אונש אונ' כ"י אפטון, אויז דער אונטירשמי ווייביר שול זענן אך דיא ווייבר גילעגן מיט גרויש גירענג, איך מייטער בין אויף מיין שמעט אין דער אונטירשמי שויל גיזעסן אונ' מיין תפילה גיטאן, אין דעם הער איך איין גילאף פון דיא ווייביר פראג איך וואש ביטייט דיווש גילאף זאנט מיין שכנתה וואש ווערט

¹⁾ Ueber die Namen der Erdrückten s. N. Brüll, Jahrbücher II, 161—65, Neubauer in REJ. 5, 148 und Cahen ib. 8, 269 (nach ihrem Seelengedächtnisse in Metz). Zwei besondere Schriften handeln von diesem Ereigniss: 1) איין נייא קלאג ליד אויף דעם מעשה הגדול והנורא ומהומת 1) מות וואש זיך בק"ק מיין האט צו גטראגן (s. Neubauer a. a. O.), 2) חלקת בנימין (Berlin 1722) s. N. Brüll a. a. O.

עש ביטייטן עש ווערט איין טראגנדי פרויא זיין איבל גיווארין,
אלוז האב איך מיך גאר זער ארשראקן מאחר בתי אסתר
תי' ג"כ מעובר' גיוועזן וועלכי וואול שמונה שמענדין¹⁾ פון
מיר גיועסן אלזו קום איך צו איר אין דען גרוישן גירענג
דאש זיא וויל זיך אך ארויז דרענגין, אלזו זאג איך לבתי
תי', וואור ווילשטו הין, והשכתי לי בעו"ה דאו גיוועלב וויל
אין פאלין אלזו נעם איך בתי תי' פאר מיר אונ' מאך מיט
מיין הענד דאו איך פלאטץ ביקום דאש איך בתי תי' אליש
פארט ברענג, אלזו מוז מאן אויז דער ווייבר שויל איין ה'
או ו' טראפכיר שטייגן וויא איך מיט בתי תי' אויף דער
אונטירשטי טראפף קום פאל איך נידיר אונ' האב גאר פון
נישט גוויסט אך מיך גאר ניט ביווענט אודיר גירופן אום
הילף אונ' במקום זה דאר איך גילעגן בין זיינן אלי מאנין
מוזין גין דיא דאר וואלין דיא נשים אויף דער טרעפף פון
דער אובירשטי שול, אונ' וואן נאך ממש רגע אחת גיווארט
העט ווער איך צו טרעטיין²⁾ גיווארין, אביר ענטליך האבין
מיך דיא מאנין גיועהן אונ' מיר אויף גיהאלפן דאו איך בין
על הרחוב גיקומן האב איך אן פאנגן צו צעקנין דאו איך
ניט גיוואושט האב וואור בתי אסתר תי' הין גיקומן האט
מאן מיר גיזאגט זיא ווער תוך ביתה האבי איך אימיץ הין
גשיקט אום צו זעהן אוב זיא לשם איזט אביר תשובה
ביקומין דאו זיא ניט בביתה איזט בין איך ארוימר גילאפין³⁾
ממש אלש איינר דער ח"ו חסר דיעה איזט קומט בתי מרים
תי' צו מיר צו לאפן אונ' איזט זיך נעביך משמת, דאש זיא
מיך זיכט זאג איך צו איר וואור איזט בתי אסתר תי' זאניט
זיא מיר בבית של גיסה ר' ראובן⁴⁾ וועלכיש ניט ווייט פום
בית הכנסת וואונט איזט, לאף איך פלוקש⁵⁾ בבית של ראובן

1) Ständen = Sitze 2) zertreten 3) umhergelaufen

4) Ruben Grumbachs Vermögen wird bei der Kriegsanzleihe von 1711 auf 68 000 L. geschätzt 5) flugs.

הנ"ל פינד איך בתי תי' זימצין ממש זונדר קליידיר אונז
 שלייאיר שמינין כמה אנשי' ונשים איבר איר דיא זיא פון
 איר חולשית לאבין, נון מה לי להארך ב"ה דאש ער איר
 מיט גזונד גיהאלפין דאש עש ת"ל איר אונז אירין קינט קיין
 שאדין גימאן המקו' ב"ה ובש"ה וויל ווייטיר זיין צארין פון
 אונז אונז כ"י אפ טון אונז פאר זולכי סיבת רעות ווייטיר
 משמר זיין, דער נאך איזט מאן אויבן אין דער ווייביר שול
 גאנגין אונז בודק גיוועזין אוב עטוואז פון דען גיוועלב אודיר
 בנין גיפאלין ווער פון דער ווייביר אודיר מאנגן שול אביר
 האבין גאר ניקש גיפונדין אונז מיר קענין אך ניש ווישין
 וואור דיא סיבה רע איזט הער גיקומין מיר קענין זולכיש
 נירגינג אנדרשט אן הענגין אליש אן אונזיר עבירות אוי לנו
 שכך עלתה בימינו לשמוע אוון דאבה נפשינו¹⁾ שיקיים בנו
 הפסוק²⁾ והבאתי מורך בלבבם ורדף אתכם קול עלה נדף
 ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רודף וכשלו איש באחיו כמפני
 חרב ורודף אין ועל זאת דווה לבינו וחשכו ענינו על החילול
 שבת וי"ט ועל ביטול התפילה כמאמר הנביא³⁾ מי בקש זאת
 מידכם, ביום הקדש הזה מתן תורתינו הקדושה ובחר בנו
 מכל עם ולשון ואלו זכינו היינו שמחים בשמחת מתן תורה
 מקראי קדש ה', ועכשיו היינו חרפה לשכנינו לעג וקלם
 לסביבותינו⁴⁾ וכאלו נחרב המקדש בימינו, ועל הריגת עניות
 ואביונות פלגי מים ירדו עינינו ורוב הנשים מהרוגי הנ"ל
 הי' ילדות בעו"ה גם אחד הי' מהם מעוברת, המה למנוחה,
 ואנחנו לצער יגון ואנחה, ולמחרתו אסרו חג הנ"ל הולכים
 החבר' קברנים לבית עלמין בהשכמה ונקברו הששי הרוגי
 הנ"ל סמוכים זאת לזאת ודא לרא בשורה, ועתה מוטל על
 כל אחד ואחד לפשפש במעשיו איש כדרכם וכפרי מעלילותם⁵⁾

1) Aus dem Mussaf des Versöhnungstages 2) 3. Mos. 26, 36 3) Jes. 1, 12 4) Ps. 79, 4 5) Jer. 32, 19.

להגיד כי ישר ה' אל אמונה ואין עול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית ולא יעיר כל חמתו וחרון אפו, ויאמר למלאך המשחית הרף ירך וגו' ובעל הרחמים ימלא בקשתינו וישמור צאתינו ובואינו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם ולא יהי עוד פרץ וצווחה ברחובותינו ובכל אחינו בית ישראל ובכל מקומות מושבותיהם אמן, עש ווערט נון פיל אונ' פיל גירעט אביר ווער קאן אליש שרייבין אודיר מאמין זיין, דען נאך וויל איך מוטיר לקצת שרייבין בשמה אסתר בעלה הייסט ר' יאקב איזט איין ב"ב ומלמד כאן אלזו זיך דיא אשה מיט איר קינט איין בן מן חמש שנים לערך אויף [דיא] איבירשמי שויל טרעפף גיזעצט מנשים, בזמן דאז זיך המעשה האט אן גיפאנגין אלזו העט זיא גיזעהן דאז זעקס ווייביר [מיט קטנים שליארכיר אויף גיהאט זוא זענין דיא זעקס ווייביר] וועלכי גאר לאנג פון פישמור¹⁾ גיוועזין אונ' דיא ווייביר הנ"ל גנגין אונ' דיא אשה אסתר הנ"ל עטליכי שטעגין אראפיר גישטויסין דיא אשה הנ"ל גיצעקנת וועלט איר מיך מיט מיין קינט טימת זיין, האבין זיא דאז קינט אין איין ווינקיל גיזעצט אונ' זיין הין וועק גאנגין, דיא אשה מיט איר קינט איזט ניצול גיווארין, לזו הרגע עין איזט דיא מהומה ופחד זיך אן גיפאנגין דאז אלי דיא ווייביר אין דער איבירשמי שול זענין אראפיר גילאפין אונ' אייני אויף דיא אנדרי גיפאלין אונ' זיך ניט קענין ריגן אלזו בעו"ה אייניר דען אנדרין צו קוועטשט אונ' זענין אויף דער טרעפף גילעגין אליש ווען זיא צו זאמין גיפעכט ווערין, התני פ"ו כט' משה קרומבאך אך וואלין גין אונ' צו דיא ווייבר גיואגט ווארום דאז זיא ניט אראפיר פון דער שמעג גין האבין זיא געביך גיצעקנת זיא קענטין ניט אראפיר גין דיא טרעפף ווערט אונטר אינין צו בראכין הגם דאז ניקש בעולם אן דיא טרעפין איזט גיבראכין גיוועזין אך ורק דיא אימה ופחד אינין אליש פיר גישטעלט, בעו"ה דיא אשה

1) Positur.

אסתר מיט איר קינד איזט ניצול גיווארין מיט גרושי עמל
 ויגיעה דאז מאן זיא מיט איר קינט האט מאנקין דיא אנדרי
 אראפיר גיקראגין, הגם דיא אשה הנ"ל מער טויט אליש
 לעבינדיג גיוועזין איזט וויא עש זיך אך אויז גיוויזין האט
 דאז זיא האט מפיל גיוועזין אונ' זוא פיל מכות אן זיך ביקומין
 דאז רופאים באלבירירש איבר ג' חדשים איבר איר גנגין
 זיין, מיט דער אשה האב איך מויטיר עצמי גירעט אונ' זיא
 מיר גישווארין עש ווער ניט אנדרשט, אליש וויא זיא מיר
 פאר צילט, האט בעלה אך דרויף מעיד גיוועזין וגם אביה
 ואמה דאז זיא אלזו תכף פאר צילט כנ"ל, גם זענן צו
 איר גנגין חשובי לייט למדני' דאז זיא זאלכיש בייא איר
 שבועה גיזאגט האט אונ' זיא אונ' איר מאן וויא אך איר
 פאטיר אונ' מוטייר פרומי ערליכי לייט, דאר מאן [כאן] בקהילתינו
 קיין שקרים אודיר ווידר ווערטיקייט פון גיהערט האט, ווידרום
 האט מאן לסמוך מעשה זו בלילה איין פאר געמיר ב"ב כאן
 בשמו הקצין יאקב קרומבאך וועלכיר זיין בית דיכט נעבין
 הב"ה האט, אלזו האט אשתו איין גדול מהומה גיהערט
 בב"ה אליש ווען גנבים בב"ה ווערין אונ' אליש ארויש נעמין
 אונ' אליש ווען לייכטיר בב"ה גיפאלן ווערין, האשה בעלה
 אויף גיוועקט אונ' גיזאגט בעו"ה הערשטו ניט וויא איין
 מהומה בב"ה איזט, עש מוזין גנבים דרינג זיין דיא אליש
 ארויז טראגין, האבין זיא נאך דען שמש נשיקט אונ' דיא
 שול לאזין אויף מאכין אין קול ואין עונה¹⁾, האט מאן ניט
 גיפונדין דאז איין שטיקכי ממקומו איזט פאר רוקט גיוועזין,
 דאז מאן בעו"ה ניט ווייס בשל מי הרעה הזאת²⁾, עש איזט
 בעו"ה איין גדול פר טוימלונג גיוועזין דיא נשים האבין
 גימיינט דיא מאנין שויל פאלט איין אונ' דיא אנשים האבין
 גימיינט דיא ווייבר שול פאלט איין משום זה דיא אנשים

1) I Reg. 18, 46, 2) Jona 1, 7.

על הנשים גיצעקנת זאלטין זיך אויז דער שויל מאכין, לקצר
 מאן קאן עש ניש רידן אודיר שרייבין וויא דיא מכה
 בעו"ה גיוועזין איזט הרוב מאנשים ומנשים האבין גיהערט
 גרוישן שטארקין שלאק אליש וויא איין דונירשלאק¹⁾ אונ' אליש
 זוען מאן איין גישטיק לויס שיסט²⁾, הרוב האבין זאלכיש
 גיהערט, וכמה דיא גאר ניקש גיהערט האבין וויא איך מויטיר
 גי"כ ניקש גיהערט האב, נון האבין מיר דען הייליגן מאג
 אין צער ויגון פאר בראכט, דאר מיר זיך זולטין בילדן אן
 דען הייליגין י"ט מתנת הורה זולטין בילדן משמח זיין זאלין
 איזט בצער יגון ואנחה גיוועזין, התזן ר' יוקלי איזט אהיים
 גנגין אויז ב"ה אין דער גרעשטי תפילה האט זיך איין אנדריר
 חזן גישטעלט אונ' גיאורט³⁾ אביר וויניק אודיר גאר ניקש מנגן
 גיוועזין, נשים צדקניות קצת איין חבר' גימאכט אונ' עשרה
 למדני' גידונגן דיא אלי יום למחרות אום ט' אוהר זולין
 לב"ה גין אונ' תהלים זאגין אך צו לערנן בשעה כדי דיא
 יתומים גיווארין זיין קענן קדיש זאגין הש"י זאל איר נשמות
 ברצון טוב מקבל זיין אונ' זאל איר מיתה וועלכי זוא משונה
 גיוועזין זיין איין כפרה פאר איר עבירות זיין ונשמותיהם
 יהיו צרורה בצרור החיים בג"ע זיין אונ' זאלין מוחל זיין
 אלי דיא אינן צו נאה גיטאן האבין דאז זיא בעו"ה אום
 איר חיות גיקומן זיין אונ' זאלין צו הש"י ב"ה אך בעטין
 דאז ער אליש מוחל איזט, איך העט זולכיש ניש אין מיין
 בויך גשריבן אך ורק מאחר זולכיש זוא איין און ארהערטי
 זאך איזט דיא ניש גשעהן איזט אונ' נימר מער גישעהן
 זאל דאז זיך זאלכיש איין אידריר הן איש או אשה בחור
 או בתולה זאל זיך צו הערטצין נעמן אונ' הש"י ביטין דאז
 זולכי שטראף נימר מער קיין יודין קינט זאל צו שיקין,
 אונ' דאז זיך המקום ב"ה זאל מרחם זיין אונ' אונש אויז

1) Donnerschlag 2) ein Gestück = Geschütz lös-
 schießt 3) gebetet.

דיוזן אריכות הגלות ארליוזין זאל אמן ואמן, קאן עש בעו"ה נירגינץ אנדרשט אויף אויז ליגין אליש אודות החטאים דאש גישעהן זיין אן חג שמחות התורה תע"ה דאז אויז גיהויבין זיין אלי ס"ת כנהוג, גם לאהר דאז מאן שבעה ס"ת על השולחן גישטאנדין האט זיך איין גישלעגש מן נשים אן גיפאנגין אונ' בעו"ה אייניר דען אנדריין דיא שלייאיר פום ראש גריסין דאז זיא בעזרת נשים זענן באר האפטיג גישטאנדין, משום זה דיא מאנין ג"כ אין דער מאנין שול יחריו אן גיפאנגין צו צענקן אונ' צו שלאגין, הגם דאש הגאון הגדול מהור"ר אברהם בקול רם גיצעקנת בחרם מאן זאל שטיל זיין אונ' ניט ווייטיר מחלל י"ט זיין אביר דאש האט אליש ניקש גיהאלפין, אלוו אין דער אייל הגאון אב"ד הנ"ל אונ' הקציני' פרנסים אויז דער שול גנגין אונ' גימאכט וואז איין אידריר זיין עונש זיין זאל.

ניסן תע"ט איזט איין אשה אויף דער מוויל¹⁾ גישטאנדין אונ' כלים גזויבירט ביא דער לילה לערך אום " אוהר איזט ניווארדן העל אליש וויא ביא טאג האט דיא אשה גיזעהן אין היממל אונד דער היממל איזט אופי²⁾ גיוועזין אליש וויא איין . . . אונ' פונקין זענן דאר פון גישפרונגין אונ' דער נאך איזט דער היממל ווידר צו גיגאנגין אליש ווען אייניר העט איין פארהאנג צו גיצאגין, אונ' איזט ווידר גנץ פינשמיר גיוורדין השי' ב"ה זאל געבין דאז עש לטובה זיין זאל אמן.

סליק ספר שביעי.³⁾

1) Mosel 2) offen.

3) F.: איך האבע דיא פאגינא ערגענצט פאן דעם אנדערן אריגינאל דא ווא דיא דרייא שטריכלכר שטעהן פעהלט איין ווארט וועלכש איך האב ניכט הערויזבריינגען קענין אינדעם עס אלטערס האלבר שאהן זעהר מטושטש אונד צערריסען וואר.

היום די י"ג כסלו תק"ס לפ"ק.

הקטן ח[יים] בן כהר"ר יוסף האמל סג"ל זצ"ל

רופא בק"פ ס"פ דמיין.

Anhang.

I.

Aufzeichnungen des Phöbus Gans aus Minden.

(Aus cod. Oxford 9087.)

למען ידעו דור אחר דור את כל התלאות הנעשים
בימים ההם על כן על כל [320] הצרות דעדרו ועברו
..... כדי שיהיה זאת לכל בני משפחתי למשמרת.
עד דורי דורות, האמת לא יהיה נעדרת.

ראשית הדברים ידועה לכל שני אחים היו דרים בעיר
מינדין¹⁾ ושם אחד זוסמן גנש ע"ה וזוסמן גנש היה משופע....
כמו עשרת אלפים בכל מכל כל. ונפטר בשם טוב שנת שצ"ו
בחולי ה(ט)[ע] יפוש ב"מ ובאותו הפעם מתו מתוך ביתו נפשות
ולא נשאר מלבד אשתו מרת בלוימכן שתי עם שני בניה
זלמן גנש ובתה חנה, וההוצאה מחמת ה(ט)[ע] יפוש ז... היתה
לערך אלף ר"ט והאלמנה בלוימכן נשמר בביתו עם בתה מחמת
שגם המה היו שוכבים על ערס דוי, רק הנער הקטן זלמן גנש
שלחו למקום אחר עד כי יעבור זעם, לאחר זאת שנמחר הבית
נכנס לביתה זלמן גנש והאלוף נ"י אב"ד ור"ט מ"ו מוהר"ש מק'
הילדסום אונ' אלס ברשימה כסף וזהב ומטלטלים אויף גשריבן
אונ' זיך דש אפטרופוס אן גינומיין, דאך האבן זיא היקרה
בלוימכן לאשן זיצן ונושאה ונותנת בבית.

¹⁾ Minden.

בין כך גתעורר התביעה מהכנים של מוהר"ר משה מהם¹⁾
 ז"ל אונ' תביע גיהט על שני האחים זוסמן וזלמן גנש והתביעה
 היתה דש דיא שני אחים האבן גיהט איין ברודר ושמו איצק
 גנש אונ' איין שוועסטר גיהט מהאחים הנ"ל וועלכי מטופל
 בבנים איז גיוועזין, האבן איצק ושוינבן הנ"ל שני שמרות
 געבין צו ר' משה מהם זיין קינד באופן זה דאש לאחר מות
 . . . זאלין דיא אחים הנ"ל מיט ירשן לאשן אדר זאלין אים
 ו' אלפים געבין מחמת איצק גנש אונ' ד' אלפים מחמת שוינבן
 גנש, והברירה ביד האחים לאחר מיתתם האבין דיא אחים הנ"ל
 אינן קיין חלק ירושה געבין אך דיא אלפים הנ"ל ניט געבין
 ובנים של ר' משה האבן אך ניט תובע גיוועזין דאך האבן
 דיא אחים דיא בני גיסם ר"מ אויז געבין אונ' גרוישי שידוכים
 מיט אינן גיטאן וכמה אלפים מפזר גיוועזין דא גון דיא יורשים
 ובנים של מוהר"ם מהם גיזעהן האבין דש זוסמן גנש נפטר
 איז גיווארין אך אשת זלמן גנש נפטרת אך האט זיך איין
 גרוישר קטט בין מוהר"ר מאיר וואלך אונ' זלמן גנש אן גיהאבן,
 זיין דיא יורשים הנ"ל אויך קומין אונ' דיא שמרות תובע
 גיוועזין זלמן גנש האט משיב גיוועיין זיא האבן ביצאלט
 מכח זיא בני של ר"מ מהם דיא קינד האבן אויש געבין
 ויורשי הנ"ל האבין משיב גיוועזין דש זיא אינן במתנה געבין
 ונתפשרו יחד דש דיא אחים אינן מחמת התביע[ע] ד' אלפים
 ר"מ האבן געבין דהיינו זלמן גנש שני אלפים ומן זוסמן
 גנש עזבון שני אלפים ר"מ ובתוך כך האט זיך זלמן גנש
 ע"ה אן גינומין בעד יתומה חנה בת אחיו אונ' איר איין קנס
 גליגט עם בנו של ר' דוד מהילדסום אונ' איר לגדוני ק"א
 מאות ר"ט צו גיזאגט אך דיא כלה מיט דעם ברודר תיכף
 גשיקט להילדסום אונ' כל חדש ח' ר"ט שכר מזונות ר'
 דוד גיזאלט²⁾.

1) Hamm in Westfalen im Reg.-Bez. Arnsberg.

2) gezahlt.

בין כך וכך עולה הלהב ואש גדול מתלקחת בין זלמן
 גנש ור"מ וואלך אונ' מעזבון זוסמן גנש ע"ה דא צו גינומין
 [320b] . . . . איין משכן פֿון דיא פֿלוימן האט זוסמאן
 גנש ח' מאות ר"מ אך גיהאט אונ' אלש ר"מ וואליך . . . .
 אך זא ווייט זלמן גנש רודף גיוועזין דש ער עוקר דירתו
 ממינדן האט מוויזן זיין ותקע אהליו בהילדסום . . . ר"ד
 הילדסום ובכרחו במינדן האט ער גילאשן זיין שוועסטר הרבנית
 הינדלהא ונ' ר' זויסמן לויבקי¹⁾ ע"ה וכאשר ישבו שם בהילדסום
 אונ' ואר מייניט זיין הזיקות ויודר בד"ש²⁾ מוציא צו זיין אך ויל
 כתבי חרמות מחכמי פוילין שלש ארצות קומין אויף ר"מ וואלך
 דו ער זאל שטיין לד"י עד לבסוף ער ר"מ כופה גיוועזין דש
 ער האט דוקא בק"ו ציית זיין מוזן בעצמו אביר הדבר נשאר
 מעל אונ' זלמן גנש כמעט נשאר קרח מכאן ומכאן זולת ר"מ
 אים האט ח' מאות ר"מ געבין זוילן ועל שאר התביעות ומקודם
 לזאת האט הר"ר פייבש ממינדן בבית הר"ר דוד מהילדסום
 נכנס ויוצא גיוועזין אונ' ביא הגאון מוהר"ר שמעון ע"ה גילערנמ
 ונכנס בבית ובקשורים שישא האלמנה בלוימכן במינדן וקודם
 נסיעתו משם לק' מינדן שלחו אליו מוהר"ש ע"ה וזלמן גנש
 ור' דוד וכך אמרו לו מאחר שמה' יצא הדבר ונגזר דש ער
 איר שוועגריין ומחותנת נעמין זאל אונ' מן האט זיא נאך
 ניט מסלק גיוועזין כדין אלמנה אך זיא נאך נושאה ונותנת
 בתוך הבית אונ' דען עזבון קצת מה שנשאר הכל בידה
 וברשותה אונ' קאנין ניט קומין לכך דש אלש צו ריכטיגקייט
 קומט מכמה טעמים זא זיין זיא וואל מיט צו פֿרידן דש ר"פ
 הג'ל מאג תכף ציאן נאך מינדן אונ' זיך אליר ענינם אן
 נעמין ולשלוט בעזבון הג'ל לטובות היתומים זולת ער זאל
 ערשט איין שבועה מוזן דש ער וויל רעדליך כדין דא ביא
 הנדלין אונ' זוא בילד ער נאך מינדן קומט תכף אין זוסמן

1) Lübbecke in Westfalen im Reg.-Bez. Minden 2) =
 בדין ישראל.

גנש בית גיאן אונ' איין רשימה מאכן מכל מה שנשאר מעובון אונ' דיא רשימה אינן להילדסום שיקן וויא אך ר"פ הנ"ל ואר אינן שבועה גיטאן אונ' נאך מינדן גיצאגן אלש ברשימה אויף גשריבן אונ' האלוף מוהר"ר זעצקי הי" שם במינדן דיא רשימה אלי דפ"ס אונטר התמנת . . . מ"ך נאך הילדסום גינמינן. ואח"כ האט ר"פ הנ"ל כמ"ט התנה גיהאלמיין עם זוגתו בלוימכן שתי' איז תכף דער נאך קומין הגאון מוהר"ר גבריאל סיני¹⁾ מק' פראג וועלכר אך איין יורש איז גיוועזין לנכסי עזבון זוסמן גנש ז"ל מחמת ער דיא מאכט האט גיהט מאשטו ראשונה האט אך ויל שטרות כידו גיהט אונ' וואל ור ווארט גיוועזין דו ער זאל יורש זיין כדין זכר האט מען מיר שלוחות גיטאן דש איך האב מוזן נאך הילדסום קומין אונ' פשרה מיט אים גימאכט אים סך עצום מזומן געבין. אונ' אלף ר"ט אים חייב גבליבן האט זיך ר"ד וולמן גנש גיגן אים משעבד גיוועזין צו צאלין ואחר שירבו הימים אונ ר"פ הנ"ל מתעסק גיוועזין בעניני זוסמן גנש ז"ל אך אלש וואש ער צו מזומנים גימאכט אינן גשיקט להילדסום אלש איין משרת אך כמה פעמים הין גיצאגן אונ' בפני האמרופסים חשבון גיטאן אך קוביע זמן גיוועזין ווען דיא חתונה של הכתולה חנה זאל ווארדן, האט זלמן גנש ע"ה קובל גיוועזין ערשטליך וויא ער מוכבד ווארט דש ער מוז נושא בעול זיין אך [321] מחמת שני יתומים צו אלין נתינות געבין. שנית דש ער . [עו]ק[ר] דירה ממינדן . . . זיין אים דיא עצה חייב גבליבן ו' אלפים שני מאות ר"ט ומשום טעמים ונימוקים האב ער דען זעלכין מו. . . שטעלין אויף ר"ד הילדסום אונ' אים

¹⁾ R. Gabriel, der Sohn des Chajjim R. Sinais, des Neffen des hohen R. Löw, starb 1629 als Rabbiner von Nikolsburg im Alter von 37 Jahren, s. Perls מגילת יוחסין p. 27; vgl. Hoek-Kaufmann, die Familieu Prags p. 390 u. 394.

דיא זעלכי כ"י לידו ליפריין אבר עד היום דיא כ"י ניש . . . .
 לידו קומין ויל ווינגר צו זעהין אונ' מיך כנ"ל גיבעמין מיט
 ר'ד צו רידן כאשר עשיתי ודברתי עם . . . . ער דיא כ"י
 ניש ליד זלמן ליפרט. השיב לי מאחר ער זיכט אונ' שפיארט
 דש זלמן וויל אינגן הברחה מאכן אונ' אלש בחיי להיתום
 הנער בן אחיו געבין והכתולה המשודכת לבנו ביקעם דעם
 ניקש אלש דיא נדוני' דש וואלט ער זא ניש אין גין וקצת
 דברים של טעם משיב גיוועזין. האב איך מיט זלמן גנש ע'ה
 נושא ונותן מענין גיוועזין ובפרט זלמן ע'ה קיין רא"י בידו
 גיהט מחמת הכ"י וביררנו האוכל מתוך הפסולת אונ' פשרה
 ביניהם גימאכט מרצון שניהם דש הכתולה היתומה זאל חצי
 חלק זכר בחוב האבן דש האט ר'ד רשימה בחמ' פון זיך
 געבין דש ער זא איין כ"י בידו האט אונ' ער קיין חלק או
 נחלה דראן האט. רק הכ"י וכל שיעבודיה זיין ל. . . הנ"ל
 באופן הנ"ל לאחר זמן בא הזמן דש דיא חתנה איז גיוועזין
 שם בחילדסום האט מיר זלמן גנש מגלה גיוועזין איך זאל
 זעהין דש איך דש יתום הנער בסוד נאך מינדן בקום מיר
 אך באותו הפעם מיט גיטאן בערך . . . לוש זהב זאל איך
 מקבל זיין לטובת היתום אונ' זיא אים ואר ווארין אונ' מיר
 מגלה גוועזט דו ער בעצמו אך קיין חשק מער האט צו
 בלייבן זונדר ביגערט ווידר נאך מינדן מיר כך געבין בשבילו
 צו הנדלין . . . . אך ווידר נאך מינדן מאג קומין.

וויא נוא זמן החתונה של היתומה קומין איז האט מן
 איר גילפרט כ"א מאות ריש ומלבושים ותכשיט כראוי לפי
 כבודה האב איך גיזעהין דו קיין תכלית איז גיוועזין ואר
 דאש יתום אך ור זלמן גנש לענגר צו הילדסום צו בלייבן
 אונ' ערשטליך גיהאנדלט מיט איינס מטבן (?) ושמו קשפר גיזלר
 דש ער דיא יונגש גנו האט בסוד נאך מינדן גיבראכט אח"כ
 מיר זלמן גנש ווידר מידי יום ויום גשריבן זאל מתבונן זיין
 דו ער ווידר מאג צו מינדן זיין האב איך בידיעתו ערשטליך

מיט ר' מאיר וואלך גיהאנדלט דו ער אים וויל שאפֿן כתב
 חירות מק"ו של קוילן¹⁾ דש ער מאג מהילדסום ווידר וועק
 ציאן אונ' נאך מינדן קומין זאל ער ר' מאיר וואלך פטורים
 געבין אויף דיא ה' מאות הנ"ל דיא ער אים חייב איז וועלכי
 דאך מונח על קרן צבי זיין גיוועזין אונ' מיט קהל מינדן איין
 השוואה גימאכט זלמן גנש זאל געבין כל שנה ושנה להקהל
 מינדן חמשים ר"ט זאל ער פטור זיין מכל מסים ועולים
 שבעולם. ובאותו הפעם האב איך גשיקט ר' דוד מהענא
 אונ' איין עגלה מיט ריקים אונ' אינן מהילדסום לאשן נאך
 מינדן בסוד הולן זיין אים יהודים מהילדסום נאך גיוועזין כדי
 לעכב . . . . . נוא זמן מה [321b] ווידור צו מינדן
 גיוועזין מאוכלי שולחני האבן מר חשבון אין אליס . . . קים
 גיוועזין אין בייא וועזין²⁾ מוהר"ר דוד מהענא ווהר"ר יאקב
 כ"ץ משטטהאגן הי"ד וש"ב זויסמן . . . . . כל
 דבר ודבר מחמת היתומים ומחמת עצמו אין חשבון גיגעבין
 וויא אך זיין בינינו פטורים . . . . . ווארדן
 האט ש"ב זלמן גנש ע"ה מיך זא ביפונדין דש ער מיך ביחידת
 ממנה לאפטרופוס לאשן . . על כל אשר לו ועל נכסי אחיו
 זוסמן גנש ז"ל גלייך³⁾ דער שמר אפטרופסי אוש וויישט
 מאב"ד וב"י י"ץ מק' ורנקבורט.

וויא זלמן גנש גיזעהין דו מחמת צוק העיתים וקטט
 וריב אך גראשי מכה גליטין בהילדסום כליא קרנא גיוועזין
 ולא נשאר כי אם מעט מזעיר לפי רוב עושרו דער מקדם
 זא איז גיוועזין אונ' יוא גערין גיזעהין דו בן אחיו היתום
 נער זלמן גענוכן זוילט דש זעלכי לאחר מותו האבין והמניע
 ער בעצמו אך ויל שטרות לכניו של ר' משה מהם געבין
 שחלו לאחר מותו וועלכי אלמים האבן אן גמראפֿין אונ' דש

¹⁾ = Friedrich Wilhelm, der spätere grosse Kurfürst
 von Cöln am Wasser ²⁾ = im Beisein ³⁾ = wie.

יתום מכל אשר לו ניקש גינומין העט וויא דען מיין שמר אויף ו' אלפים פון זלמן גנש בכלל לבניו של ר' משה מהם גיהאט האבן . . . . . איך בעד ג' מאות בחייו האב אין גיהאנדלט האט ער מתבונן על הענין גיוועזן מצדי צדדים עם כל אנשים נבונים אונ' כאשר ברשימה כ"א שורש לאשן אויף שרייבן אונ' מיר זוילכץ אלש במתנה געבין כדי לזכות היתום בן אחיו הנער זלמן וויא אלי שטרות האבן אויש גיוויזן דיא באותו הפעם גימאכט ווארדן אך מכל מה שנשאר מן העזבון זוסמן גנש זיל אלש ברשימה בעדים כשרים אונטר שריבן ווארדן אונ' אלי שטרות ליד איש מהימן ש"ב זוסמן לויבקא ע"ה בתורת נאמנות אין גיליגט. וויא איך אך בחייו של זלמן גנש ע"ה כמה פעמים חשבון גיטאן הכל כמכואר בפטורים שנת שצ"ד נפטר זלמן גנש ע"ה ושביק חיי לכל בריה איז עבין מלחמה חזקה גיוועזן אין יוצא ואין בא אך לאחר זאת כמו ד' חדשים דש מקום מינדן בילעגרט גיווארין זיינין ערשטליך גראשי נתינות והכבודות קומין כרגילים ושאינן רגילים האב איך מחמת היתום מויזן נושא בעול זיין וויא איכש אפילו בפסק ואר לארין ואפי" מן החובות מויזן געבין אדר ואר י"אוש מוזן אין ליגן כדין, אך האט זלמן ע"ה על סך מה צוואה גיטאן האב איך מקיים מויזן זיין תקף דיא בעלי שטרות המערערים ע"י ב"י דק' ורנקבורט לאשן גיסי זלמן גנש מעכב זיין על ד"י נאך איין מערער נאך מינדן קומין ושמו ר' יאקב מקליב¹⁾ ותביעתו כמעט מ"ו מאות ר"ט אונ' תקף מיך הודף בערכאות גיוועזן ויד היהודים היה במרד ובמעל, דאך האב איכש אזו ווייט גיבראכט דו [322] ער דש משפט מויזן ליגן לאשן אונ' מיט אנדרן מערערין צו ק' ורנקבורט מויזן שמיין.

בין כך וכך נכנסתי בברית עם הר"ר יוסף האמל אונ'

1) Jacob Gomperz, Banquier in Cleve.

לטובת היתום דש קנס גליגט אונ' מיך ור שר[יבן] . . .
 יתום איין ערליכה נרוני דהיינו ב' אלפים מוזמן צו ליברין
 ומחמת צוק העיתים כליא קרנא דהיינו פמו . . . . . אך
 ואר גוש מיט אן גיועהין דו מן דו יתום זאל שיקן למדינת
 פולין צו לערנין כאשר עשיתי . . . . . ובימים מועטים
 עד בערך ד' מאות ואר בראכט להיות בנו של ר"י שטאקרט
 ר' אברם מפונב[וג] א דאש מיינשט דא פֿון צו גניסן האט גיהט.
 אח"כ איז קומין ר' דוד מהילדסום ובנו ישראל האב[ן] . . .
 אך שטרות ותביעות גיהט על זלמן גנש גיהט האבן אך אורי
 גיהט דהיינו אלי ספרים וסדר השייכים להיתום אך דיא גוף
 הכ"י על ר' אלפים ר"ט במ"ן העצה כמה דיו נשתפך
 וקולמסים נשתברו דש מן האט ואר מיינט לתווך השלום
 ונשאר מעל זולת ישראל האט זיך אך מיט אנדרי מערערים
 נאך ורנקבורט גישמעלט אביר מיט ר' דוד האט מען מוזן
 פשרה מאכן כדי להוציא האוחז לבסוף האב איך מוהר"ר דוד
 מהענא גשיקט במקומי לק' ורנקבורט צו שטיין מיט דיא
 מערערים לד"י וועלך אלש בהוצאה מרובה גישעהין מוזן
 לאחר המענות והתשובה האט מוהר"ר גיועהין שיש לחוש
 מאחר שהדבר תלוי בשיקול הדעת דו הכ"ד דיא . . . . .
 מוסין ואר איין הברחה ארקענן האט ער זיך מיט דיא מערערים
 לפשר אן גילאשן אונ' שליה מיוחד למינדן להאמל גשיקט
 האבין האט לערך מאה ביקומין מאחר שכליא קרנא וכמה
 פעמים ר' יוסף שטאקרט צו מיר גיזאגט ער וויל דיא חתונה
 ניט מאכן אים לאז דער חתן זאל אירשט מסולק זיין מכל
 המערערים זאל אים לכל הפחות זי . . . . . ניט ואר צאנקן
 ומזה נראה שכליא קרנא . . . . .
 וויא נוא לאחר זאת דיא גנו ווידור אויש פולין קומין איז
 ונתקרב הזמן דש דיא חתונה האט זיין זוילן אונ' דיא מוזמנים
 בצוק העיתים זייגין אוועק גיוועזין אונ' איך מכיסי כמעט
 ששה מאות טלר אין דען עזבון ואר שיסן מויון האב איך

גינזמן מוהר"ר דוד מהענו' וש"ב זוסמן לויבקא' אונ' מציע דברי
 לפניהם ולפני היתום גיוועזין אונ' מראה מקום בחשבונ' גיוועזין
 דו מיר סך גדול כזו ארויש חייב אין וכמה וכמה יגיע וטרהי
 שהטרהתי אום משני צדדים ואר גוט אן גיועהין דש מיר
 אונש זיילן אין אלין ענינים משהו זיין כדי שלא ליתן
 פתחון פה לר' יוסף לחלוק לזמן החתונה אונ' דש יתום ניש
 מבייש ווערט האב איך חשבון צדק גיגעבן אונ' בינינו פשר
 גימכט ופטורים גמורים כמשמעות הפשרה והפטורים אונ' מיר
 מיד איש מהימן ר' זוסמן אלי שטרות ווידר אין גליברט וויא
 איך אך על זאת האב ווייטר אלי מזומנים ואר ליגט מיט
 מלבושים וכל הצריך לפי כבוד החתן אונ' ניש וואר מיינט
 [322^b] . . . [שיחליף] משכורתו כמו שעשה, אונ' מיט אים
 לאחר זאת אויף זיין החתונה גיצאגין וויא נו אך . . . . .
 פרונג האט ר' יוסף גיבראכט ח' מאות ריש צו טראגן וואלט
 ער ליפרין הגם ער אלף ריש . . . . . מלתא בלא טעמא
 האט פון מיר האבין וועלן זאל אך ליפרן האב איך מציע
 דברים גיוועזין ואמרת . . . . . דש כליא קרנא של
 מזומנים איז דאך איז נאך זא ויל דא דו איך האב מציל
 גיוועזין כאלו הצלתי . . . . . בערך ח' אלפים דש איך
 האב קוינן בחשבון איז אביר אלו כלומר ניש נחשב בעיני
 גיוועזין אונ' מיר אן גימוט ענינים שלא כדין דיין גיוועזין
 אדר וויל דש קנס לאשן ווידר אבגין אונ' תיכף בחרי אף
 אויף גשטנדין אונ' זיין ח' מאות ווידר אוועק גיטראגין האב
 איך מיך מיט מוהר"ר דוד הענו' מתייען גיוועזין אונ' מיר
 עצה געבין איך זאל מוסר מודע' זיין אונ' זאל אים דאר
 נאך ממלא רצונו זיין בכל אוות נפשו וכן עשיתי שלא
 לכייש היתום.

לאחר החתונה בין איך ווידר לביתי שם מינדן גיצאגן
 אונ' וואר מיינט ר' יוסף ווארט דעם זוג מזונות געבין שנה
 וחצי גלייך ער מאל פֿר שריבן האט זיינין זיא בתוך י"ד

ימים קומין צו ציאן נאך מינדן בביתי ר"ה וי"ב וסוכת גיוועזן
 וויא ער גזן וואלין אין זיין בית ציאן האט ער מוזן רשות
 מן הראש האבין האט מיר זיין ווייב ג' ר"ן געבן איך זאל
 גין להראש אונ' איר שתדלנות שרייבן האב איכש בחנם
 ארהלטיג אונ' איר דיא ג' ר"ן ווידר געבן כל הטרחא והעבודה
 הג"ל האב איך גיהט מלבד וואש איך ואר גראשי יוארי
 משפטים עם ערלים גיהט שהן עצמו מלספר. וויא ער נוא
 בביתו איז גיוועזין אונ' האבט ואר מיינט ער ווערט ניט כפוי
 טובה זיין [החלי]ף את משכורתי אונ' מעיו פנים גיגן מיר
 גיוועזין אונ' דען פשר הנעשה בינינו קודם החתונה ניט
 האלטיג וואלין ומרגן אחרי גיוועזין העט אין כופה ומטעה
 גיוועזין דש האט אזו לנג אן גישטנדן ביו בנו של ר' יוסף
 שטאקרט מהאפל אויש פולין איז קומין ושמו ר' אברם מפוונא
 ובאותו הפעם ווידור אן גיפנגין וואלט דען אירשטן פשר
 ניט האלטיג אונ' זאלט אים נאך אמאל חשבון וכדברים האלה
 האב מיך ווידור דורך הפצרות ר' דוד מהעני' לאשן מפתה
 זיין אונ' ווידור אין בייא זיין ר' דוד ור' אברהם שטאקרט
 חשבון צדק גיטאן אונ' ווידור מיט אים בכרית חדש גאנגן אונ'
 וואל אלש ווארט בפשרה ופטורים מרצון בינינו. (כמשמא) [ע]ות
 השטרות שהקם כל זאת באותו פעם וויא דען אך דער
 העתק מפשרה ופטורים וחשבונות אלש ר' יוסף צו גשיקט
 איז ווארדן זולת ר' יוסף זיך וועגן עמליכר פונדן בשווערט
 אונ' וואלן מענות פשיעה מענן האט מיך ר' דוד העני'
 מפתה גיוועזין ואחר שנעשה הפשר ופטורים בקשו נאך
 איין קנין גשעהין באופן זה וז"ל כדי להפיש דעתו של ר'
 שטאקרט נתרצו הצדדים זא ר"י שטאקרט ווארט מהיום בתוך
 חצי [323] שנה קומין אונ' מענת פשיעה מענן. . . . צדדים
 קיין גרוש ב"ד זעצין אדר מרבה בהוצאה זיין מלבד מענות
 ותשובות מעלה בכתב. . . . ולשלוח לב"ד דק' פרגקבורט
 ושם יקוב הדין את ההר, לאחר זאת ר"י שטאקרט ניט. . . .

פשיעה קומין אונ' לאשן פֿר פֿלין זיין איך האב אך נוהג
 גיוועזין מיט גנז וויא . . . פשרות אויש ווייזן אך ווען
 איך אים חשבון גיטאן ער מיר ווידור פטורים געבין ו . . .
 אלש בפירוש ביא מיינין כתבים צו פֿינדן; ומאחר איך אלי
 צייט איר לזות שפתים האב הערין מוזין אונ' מיך חושד
 גיוועזין גלייך העט איך בעניני אפטרופסים ניט רעכט גיהאנדלט
 האב איך אלי חשבונות וכתבים ושטרות צו איינר נאך ריכטונג
 ליגן לאשן כדי להיות נקי מה' ומישראל אונ' אלי צייט ווען
 עש דא צו ווער מיך גרעכט האב מאכן קוינן.

ויהי אחר הדברים האלה דש דיא מלחמה בארץ אשכנז
 לבסוף קומין איז אונ' שלום גימאכט ווארדן¹⁾ אונ' דש פירשמן
 דום מינדן דעם קו' מבראנדבורג זאלן אים גרוימט²⁾ ווארדן
 שרייבט אונס ר' יוסף שטאקרט מהאמל על ידי חתנו גנש
 וויא אים בסוד ווערין גשריבין דש דיא עצה מינדן על יום
 הוועד במינשטר אן הילמן לגירוש היהודים אונ' שרייבט בדרך
 עצה מיר זאלין איין כתב אן בער ווארנדארף שרייבן וועלכיר
 זיך שם במינשטר אויף הלט ונכנס ויוצא לפני המשולח של
 הדוכוס יר"ה כדי לעמוד במשמר לטובתינו וכן עשינו אונ' אן
 אין גשריבן לגמול אתנו חסד זא ח"ו עטווש יהודים לרעה
 גידאכט ווערט לעמוד על ימין צדקינו וכאשר שהגיע הזמן
 דש דער דוכוס יר"ה האט זאלין במדינה האבין מיר נושא
 ונותן גיוועזין בכלל יושבי מינדן להשתדל קיומים מהדוכוס
 יר"ה וויא מיר אך אן גנש ניט אנדרשט גשפירט אלש אונזר
 שותף איז זולת זאת דא עש גון לתכלית ולגמר קומין איז
 דז דער דוכוס יר"ה איז במדינה לעיר בילוועלד³⁾ האט זלמן
 גנש נסוג אהור גיוועזין אונ' אונש בכלל משיב גיוועזין וויל
 קיין קיומים מיט אונש משתדל זיין האב ניט בדיעה אין

1) Der westphälische Friede von Münster am 24. Oktober 1648 2) eingeräumt 3) Bielefeld.

מינדן צו בלייבן הגם מיר בינינו התראה גיטאן . . . . .
 גיט משגיח גיוועזין האבין מיר ואר אונש קיומים משתדל
 גיוועזין וע"י כך גורם . . . . ל לנו כמבואר עוד. ובאותו הפעם
 [328] שבא הדוכס יר"ה לעיר בילועלד הלכתי לשם להשתדל
 הקיומים ומצאתי שם בער וורנדורף האט זיך אלש גומש
 ארכאטן אונ' קיין תואנה אן . . . . פירט מלכד דא עש
 איז לבסוף קומין דש דיא קיומים האבן זאלין גיחתמנת ווערדין
 האט ער זיך זא לנג אויף גיהאלטין דז איכש בין מויד¹⁾
 גיווארדין אונ' ווידור נאך מינדן גאנגין אבר מרדכי בילועלד
 גילאשין בערך ארבעים ר"ט דש ער דיא קיומים מן קנצילייא
 זאל אין לאזין וכך אמרתי לו זא בלד אלש ער דיא ביקומט
 זאל ער זיא שיקן ע"י ציר מיוחד וויא ער אן תיכף ומיד
 דען אנדרין יום זיא מיר גשיקט האט אונ' דאר ביא גשריבן
 בער וואלט מאה ג"ג האבן ואר קאמר גיביר (דש איז דיא
 ערשטי שהחיינו גיוועזין) באותו הפעם האט בער איין מרגליות
 פֿון מיר גיהאט האב איך אים אויף גיזעצט גיטאן על שבעים
 מלך זאל ער מיט מיר וחתני ר' ליב שי' מחלק וואש ער
 ביותר ביקומט אש שבעים מלך דער האט אן חלק גיהט אן
 דער מרגליות מיר האבין אבר דיא מרגליות גיט ווידור קויגן
 ביקומין קיין ריוח אדער קרן אח"כ האבן מיר גיוואר גיווארין
 דש ער דיא מרגליות האט דעם דוכס יר"ה אן גשלאגן יותר
 אלש ב' מאות וחמשים ר"ט (הא מלתא תנינא) אח"כ האט
 ער זיך פאטענטיין צו וועגין גיבראכט מהדוכס יר"ה שהוא
 מולך מעצמו על כלל יהדות הדרים במדינות הדוכס יר"ה אונ'
 ויל ענינם זרים שלא נשמע מקדם מחדש גיוועזין חקים אשר
 לא טובים לכלל יהדות וויא ער נון מבילועלד איז קומין
 למינדן האט ער דיא מאה ג"ג פֿון מיר תובע גיוועזין מחמת
 הקיומים האבן זיא אים אן געבין מוין זולת איך בין דיא

¹⁾ müde.

פשרה בשמחה גיוועזין דש ער זיך דיא ע' טלר האט מחמת
 המרגליות לאשן אב ציאן מיר האבין אבר קוויטונג בגערט
 וועגן דער ק' ז"ב האט אונש אבר קיין דיבור גישטנן האב
 אך וואל מארקין קוינן דש ער זער האט גותן עין אן מיר
 גיוועזין ומקנא בי ועומד עלי לכלותי וויא בעו"ה גישעהין איז
 אח"כ האט ער מסית עלי גיוועזין אשתי בלוימכן שתי"י איר
 ברודר זון דנ(נ) [י]ק בערמן איז לנג אין דער מלחמה מארקמענר
 גיוועזין [323^e] אונ' אים ואר גיזאגט ער האט מיך אן גיפנגין
 מיט דעם זעלכן בערמן . . . . . זיין וגופא דעובדא הכי
 הוא בער וורנדרף איז נאך פיטרשהאגן¹) האט בפני השר
 גראף . . . . . וויטקן שטיין²) וועלכר שטטהאלטער דא איז
 גיוועזין ממליץ בערו גיוועזין וויא איך ע . . . . . ממון חייב
 ווער מחמת ירושתו אונ' וואלט אין ניש צאלין אונ' האט
 ארהלטן דש איך . . . . . אין מיין הויז מפרנס זיין מיט ווייב
 אונ' קינד ביז איך אין מסלק בין וויא ער מיך אך תיכף
 . . . . . מינים בפעל איגש הויש קומין אונ' זיך אן גשמעלט
 אלש ער ווער בעל הבית.

דער ענין מיט דעם דיקן בערמן איז גיוועזין דז ער
 האט לגמרי קיין יורש זיין קוינין מאחר שאב . . . . . זקינז
 לאזי אופל ז"ל האט לאשתי בלוימכן שתי"י איין שטר געבן
 דש זיא זאלין אחר מותו מעזבון קודם לכל אלף ר"ט געמן
 מאחר ער איר קיין נדוני' געבין האט כשאר בנות וכשנפטר
 זיינין דיא אוינקל של דיק בערמן קומן אונ' תובע דיא ירושה
 גיוועזין מחמת דיק בערמן אונ' תובע גיוועזין ואחי . . . יוזל

1) Petershagen, bis 1667 Sitz der Regierung, s. Isaacsohn a. a. O. 2) Johann Graf Wittgenstein, der erste Statthalter des Fürstenthums Minden seit der Besitznahme durch Brandenburg, s. S. Isaacsohn, Geschichte des preussischen Beamtenthums vom Anfang des 15. Jahrhunderts 2, 88.

זיינין בנים קטנים גיוועזן האבן מיך לאשן מזמין זיין דלך
 ורנקבורט מאחר דיא אוינקל זיינין בני ר' ליווא רינטס פוס¹⁾
 בק' ורנקבורט גיוועזן האב במקומי מוהר"ר דוד מהענף — לדון
 עמהם אונ' אלי השבונות וזכיות הין גשיקט דא זיא גיזעהין
 דש דיא יתומים ע"ט . . . קיין זכות העטין לירושה דען דער
 עזבון האט בערך גיט מער אלש שבעה מאות ר"ט . . . גיטראפין
 האבן זיא פשרה אן גמוט האט מיר מוהר"ה שי' גשריבן ער
 זיכט ואר גוט אן דש איך לפנים משורות הדין וואש מרצה
 בין משום לזון שפתים וכן עשיתי האב אידרם מאה ר"ט
 לפשרה מרצה גיוועזן דש איז לפני בית דין בכתב בפשר
 ואר שריבן וארדין אונ' גאנש ב' דין אין ורנקבורט האבן דיא
 פשרה מקיים גיוועזן האב איך אלש ביצאלט גיהט אונ' פטורים
 אויף דיא בצאלונג גיהט. דא ער מיר נון בכח ואלמות איז
 בביתי גיוועזן האב איך דען פשר ופטורים מעתיק אין גלחות
 גיוועזן אונ' נאך פ"ה²⁾ גנגן לפני השר אונ' אים מראה מקום
 גיוועזן דש איך מיט ניקש חייב וויא ער מיר אן תכף שריפטליך
 ביפעל האט מיט געבן דש ער מיר ווידור שמונדלך האט אויש
 מיינס בית גימזט גיין. אחר זאת איז בער וורנדורף נאך צו
 פיטדש האגן גיוועזן אונ' [323d] מיר . . . . .
 כתב גשריבן דיא ווילין דער שר העט אויש משתדל קימים
 העט גיוועזן אצל . . . . . יר"ה אונ' מיר העטין אין
 נאך דש יועין גיט ארקענט³⁾ זא העט ער דעם שר ואר דיום
 . . . . . שטר עטליך תכשימים ואר קופט אונ' צו בורג
 גיטאן⁴⁾ וואר אונטר איין שנור פארליך . . . ער אים ואר סך
 רס"ח טלר העט אב גיקופט זאלטין דיא מינדישי יודין ביצאלין
 אלזו ביגרט ער זיין תשלומין פון מיר איך האב אים ווידר
 משיב ווען מיר דעם שר ווילין וואש געבן ווארין מיר וואל

1) Rindsfuss 2) Petershagen 3) erkannt = sich dankbar erwiesen 4) zu Borg gethan = geliehen.

פינדן האט בחר' אף ווידור אן מיך גשריבן האב אים משיב
 גיוועזן עש גיט בל הקהל אן ער איז קומין צו ציאן נאך
 מינדן אונ' זער אויף מיך גישטנין האט אביר שלא כדין ניקש
 פון קענן האט זיאר מגום גיוועזין אונ' ווידר נאך הרבורט¹⁾
 גיצוגין איז זא אן גישטאנדן בין קומין נאך פיסרש האגין צו
 דער שרתה האב מיט איר דא פֿון גירעט דש אונש ניט אפשר
 איז סך כזה אויש צו ליגן מיר וואלין דאך דעם שר טואן
 מה דאפשר אונ' מיט וואש מכבד זיין האט זיא מיך גינומין
 מיט אויף איר חדר אונ' גיוויזן איין שגור פערליך גיזאגט
 בזה'ל דיא שגור פערליך גיזאגט בזה הלשון העט בערינט
 אירם הערין געבן העט זיא גיט ביגערין גיוועזין האב מיך
 מתמיה גיוועזין דא איך זיא גיזעהין האב זיין גיט ס'ה מלר
 וועהרט גיוועזין דאך האט זיא גיזאגט דער שר וואלט זיא
 אירשט זעהין לאשן וואש זיא ווערט וועהרין האט מיר דש
 זעלבי מאל ויל מגלה גיוועזין אונ' גיזאגט בערנט וואלט מיך
 אן געבין אצל הרוכס אויף לייב אונ' גוט דאש איז אזו אן
 גשטנין ביז ח' ימים זיינין גאר בייא גיוועזין האט אונש בער
 גשיקט איין גלחת ציטאט²⁾ אן דש מיר זיילן קומין נאך הערפֿורט
 ער האב קיין ביפעל ביקומין אונש וואש וואר צו הלטן אין
 נאמין זקו³⁾ מיר האבין ערשטליך הין גשיקט אונזר איידמר ר'
 ליב אונ' ר' יששכר שי' ויא זיין הין קומין האט זיא גיט
 הירן וואלן אונ' תיכף אונש נאך איין ציטאטיאן גשיקט אונ'
 גאר שטרק וואר שריבן לכסוף מיר האבן אונש גיט שויצין
 קוינן אונ' מוזין קורץ אונ' מוזין זעהין גיין אין שניא³⁾ אונ'
 קרידא וויא מיר הין קומין האט ער אונש גיין לאשן אונ' דעם
 ארשטן יום גיט גיזאגט מה בקשתו דען אנדרין יום האבין מיר
 אים זאגין לאשן וואש ער אונש וואר צו טראגן האט זאל
 ער טואן מיר מוזין ווידר אהיים ציאן. האט ער גיט מעיז פנים

1) Herfurt 2) seiner kurfürstlichen Liebden 3) Schnee.

זיין קוינן אונ' [324] זיך גיזעצט. אונ' אונש פֿיאר גיהאלטן
 וויילן דען דוכס יר"ה לעת עתה מעות גניטק האט אונ' ....
 ..... שוין געלד געבין. זאלטן מיר להדוכס יר"ה זא ויל
 געלט לינן¹⁾ אונ' דען ריבית מידי שנה אַם מס . . . . . רעכנן
 שנית ביגערט הדוכס יר"ה צו ווישן אויב מיר אך דער עצה
 מינדן זינט מיר אונטר זיינס שוין גיוועזין עטוויש מסים אדר
 זונסטן געבין האבין זונסטן האב ער ווייטר פֿר דויו מאל ניקש
 פֿאר צו ברינגין. מיר האבין אים משיב גיוועזין וואש אן ליגט
 געלד דעם דוכס יר"ה צו ליאן איז אונזר יכולת ניט דיא לגני
 מלחמה האט אונש מכלה גיוועזין. דער עצה ממידן האבין
 מיר אך ניקש געבין זינט הדוכס יר"ה דיא ממשלה האט גיהט
 דא מיט האט אלש גיט גיוועזין היבט גיסי בערמן אן נון בער
 מיר וואלן ווידר וונדרין ברשותכם איז ער משיב שלום עליכם
 איך לאז אויך היר ביקומן ביו איר מיר דיא רס"ה מלך ביצאלין
 האבין מיר פֿטור זעלין ווערין האבין רצונו מוזין ממלא זיין
 אונ' אים כ"י געבין אחר פורים צו ביצאלין גנש האט אביר
 ניקש וואלין דער צו געבין האבן אונש משווה גיוועזין מיט
 אים דש וועגן צו מעגן ולשלוח טענות ותשובות לק' פרנקברט
 וכן עשינו האבן איין פסק ביקומין מאב"ד י"ן דש זלמן גנש
 זאל שבוע טון אדר ביצאלין האט אביר גיט שווערין קעגן
 האט מוזן מיט צאלן באותו הפעם האב איך אויך זינדן תביעה
 על עשרים מלך אויף אין גיהט אונ' מיט ואר שיקט לאב"ד
 י"ן והשיב ער האב חשבון והאב"ד י"ן האט פסק געבין דו
 ער עשרים מלך זאל ביצאלין ולמחר בואו חשבון. אך האט ער
 בפסק ורשפילט דו ער האט מיט אונש משותף מוז זיין אונ'
 בלייבן אָכר. ער זיאר מגזם גיוועזין אויף דען פסק אונ' גיט
 מקיים וואלן זיין עד היו' אונ' זיך אלש בוטה גיוועזין אויף
 דען איש בער וכל המחניה סופו נפל. ויהי אחר הדברים האלה

1) = leihen.

האט זיך מסתייע מלתא גיוועזין דש חתני האלוף כהר"ר ליב
שי' האט איין מציאה ביקומין האט ק"ל שטיק מרגליות בע[ר]ך
עשרים ר"ט גיקופט זיינן לערך ב' מאות וחצי ר"ט שוה
גיוועזין זיינן עטליכה יודים גיוועזין שרנגו אחריו ער האט
אין משיג גבול גיוועזין כדרך היהודים ער האט אינן משיב
גיוועזין וויל מיט אינן ציית דין ישראל זיין על כל זאת האבן
זיך ניקש דראן משגיה גיוועזין אונ' זיינן גנגן נאך הערפֿורט
וואור נאך דען איש בער איז גיוועזין והשתחו לבעל בער¹⁾
אונ' קובל גיוועזין אויף חתני שי' אינן תיכף ואר מסרת האט
ער תכף גשריבן לחתני שי' בזה [324^b]. . . . .
מודיע דו ער איינס זיין חלק פֿון דיא מרגליות העט אב
גיהאנדלט ער וואלט אירשטן יום . . . . . שיקן אונ'
וואלט זיין חתימה דראן ליגן אונ' לטובת שניהם ואר האנדלן
חתני שי' האט אים משיב גיוועזין ער האט זיך נישט בדרפין
זיין מרגליות צו פר חתמן לאשן דער דין ודברים האט דא אן
מעכט מיט . . . . . לדין זיין דש האט אזו עטליך ימים הין
גשטנדן ער זעלבש קומין נאך מינדן אונ' גימיינט וויל דיא
מרגליות זא בידו ביקומין וויא ער גיזעהן דו אים זיין טומאה
נישט וואלן אן גיאן האט ער זיאר מגזם גיוועזין ועביד אונ'
תיכף מפרסם דעם שר יר"ה גיוועזין דער שר האט לאזין מוציא
קול זיין עש ווערין אים מרגליות אוועק קומין אונ' לאזין מכרין
בב"ה זיין איין מספר וויא ויל זיינר מרגליות זיינר גיוועזין אך
וויא זיא איין גריאן²⁾ זיינן אונ' קיינר לייא מכוון גיוועזין דער
שר נאך מיר גשיקט אונ' מיט מיר אן היבן דא פֿון צו רידן
אונ' מיר זיאר גיטרייאד³⁾ זאלט מיך אלף ר"ט קאסטן (קאסטן)
קנס איך האב אים משיב גיוועזין כהוגן ערשטליך איך
האב ניקש מיט צו טון גיט מיך נישט אן, שנית עש איז קיין
גניבה איז נישט דער אן שפורך איז אויך קיין פֿר באמני

1) Anspielung auf 4. Mos. 25, 2 2) angereicht 3) ge-
dräuet = gedroht.

סחורה האב וואל גיזעהן דש יודי איז באמצע בין אזו ווידר אהיים גנגן דער מסור אבר לא נח ולא שקט. אונ' ווידר גימאכט דש דער שר נאך מיר גשריבן איין ביפעל איך זאל זעהן אונ' שאפֿין דיא מרגליות ארבייא ער וויל זיא זעהן האבן מורא גיהט ואר איין פסלות אונ' התנצלות גיטאן חתני שי' העט זיא למקום רחוק גשיקט וואלט זיא עיי מבין זעהן לאשן האבן מוזן אן געמיזן דיא מרגליות בתוך י"ד ימי' דעם שר צו זעהן לאשן וויא דער זמן קומין איז בין איך אונ' חתני שי' גאנגין נאך פֿיה אונ' דיא מרגליות מיט גינומין אונ' לפני השר גנגין אונ' האט דער שר דיא מרגליות וואל בזעהן אונ' זיא אונש ווידר געבין אך גיזאגט דאש ווערין ניט דיא מרגליות אבר דאך זיא גידרייאט מיר זיינין ווידר וועק גנגן זא בלד מיר פום מבצר זיין גיוועזין שיקט דער שר זיין עבד לאשט אונש זאגין מיר זאלין ניט וועק גין זאלין כאן אין עריסמ¹) ואר בלייבן איך האב עש איין שעה ב' אן גיזעהן אונ' בין ווידר על המבצר גאנגן אונ' בין פֿר דיא שרתה קומין אונ' מיט איר דברים של מעם גרעט האט מיר משיב גיוועזין זיא וויל מיט דעם שר רידן איך זאל נאך דער מאל צייט זיא ווידר אן שפרעכן בין נאך דער מאל צייט ווידר אהין גנגן וויא איך קום לפני המבצר וויל עבין השר מיט דיא שרתה [325] שפאצירן פֿארין וויא זיך מיך זעהן שטיין שיקן זיא דען יונגין שרים איינן צו מיר אונ' . . . . . מיר זאגן דער שר העט איר משיב גיוועזין דיא זאך גינג אין ניקש אן עש ווערין אליש בערמן . . . הענדיל האב מוזן דא בלייבן ביז דיא ווידר זיינין קומין בין איך ווידר לפני השרתה גנגן אונ' מיין בע . . . ואר גיווענט האט מיר משיב גיוועזין זיא וויל מיט דעם שר רידן נאך דער מאל צייט זאל איך ת[שובה] ביקומין בין נאך דער מאל צייט ווידר אהין גנגן אונ' לאשן אן זאגין איז זיא צו מיר-קומין אונ' האט גיזאגט זיא העט

¹) Arrest.

גאר זיאר מבקש גיוועזין וואר מיר אונ' העט מיך פטור גימאכט ווען
מען אבר מיינר ביגעריין זיין¹⁾. זולט מיך ווידר אין שטעלין.
דש האט אזו אן גשטנין ביו שבועות תי"א איז דער
דוכס יר"ה פון ברלין נאך פ"ה קומין האט ער איין בפעל
צו וועגין גיבראכט אויף מיך אונ' חתני שי' אונ' דען בפעל
הינטר האלטיין ביו דער דוכס יר"ה איז וועק נאך קליב גיצוגין
האט ער דען בפעל דען פיש גאל²⁾ אן גליברט דער פיש
גאל האט מיך וחתני שי' צימריין³⁾ נאך פ"ה וויא מיר זיינן
אהין צו אים קומין האט ער צו מיר אן גיפאנגין ער העט
מיר איין בפעל וואר צו האלטיין עש זיין אים לייך מיינט
וועגין איך זאל אים נישט זא אין וואר דענקן אונ' גילייאמט⁴⁾
דעם נאך מיר אין ארפאהרונג גיבראכט וויא דער יוד פילבש זאן
אונ' זיין שוויגער זון האבין אייניגי וואר דעכטיגי פערליין אן
זיך גיקויפט זוילן זיא דש פוירשטן מום מינדן אין א . . .
ווארן הוימן בקנס אלף ר"ט להדוכס יר"ה וואש אביר ווייטר
אין בפעל איז גשטאנדן האט מע . . . נישט וואר גילייאמט
האט גיזאגט צוויא ער אים וואר באטן אונש קיין קופיין צו
געבן אך דען הינטרשטן פונטן נישט וואר צו לייאן. האבן
אבר דאך לבסוף גיוואר ווארדן דו איז פארן גשטנדן זיא
זולן דען גירוש אין דער תפלה לאשן ביפליצירן⁵⁾ דש דיא
בורגין אין מינדן זולן דען בתוך זמן זה איר משכנות ווידר
אין לזון דער פיש גאל מיר אך גזאגט עש זיין אים אויך
פ"ר באטן דען זעלבין נישט נאם הפטיג צו מאכין דער אים
דען ביפעל האט אין גליברט איך האב תיכף זובליצירט⁶⁾ אן
דעם שר אונ' יועצין אונ' ביגערט העתק דש בפעל דש מיך
מיין התנצלות האב ווינשן טואן האט מיר אבר נישט קוינן
ווארדן דער קאנצל מיר גיזאגט דש איז בערנט זיין אן שלעג
. . . . . אויך אונ' דיא אויבריגן אויז מינדן האבן.

1) begehren sei = begehre 2) Fiscal 3) = citirt 4) =
gelesen 5) publiciren 6) supplicirt.

באותו פעם דש בער מיך אזו רודף האט גיוועזן איז
 ר' יוסף שטאקרט מהאמל אך דא גיוועזן אונ' עטליך לנד
 לויפר פֿון האמיל מיט גבראכט פֿון פאלקן מיך וועלן כופה
 זיין זאל מיט אים יורד לדין [325b] זיין . . . . זלמן
 גנש האב וואל וואר שטמן דו ער אונ' דער מעליל אייז בער
 איין קשר בוגדים אויבר מיך . . . . ט. האבן.

וויא אויך באותו הפעם דער מעליל אייגן ושמו ליפמן
 שטט האן האט ג' ימים צו פיטרש האגן גיהט אונ' כופה
 גיוועזן דש ער עדות זאל זאגן וויא איך ווילט גירעט האבן
 בזה הלשון. ער זולט מרדכי בילועלד ניט אין . . . . רן צו
 . . . קומין ווען ער שון ז' דוכסים העט אויף דעם ראש שטיין.
 דער ליפמן שטט האן איז לאחר זאת זמן רב נאך
 המבורג גיצוגן אונ' נפל שם למשכב ונוטה למות האט ער
 (האט) לאשן צו זיך פֿארדרן איזה אנשים אונ' אינן גיזאגט
 מאחר שהוא לע"ע נוטה למות האב ער אינן וואש מגלה צו
 זיין לפני מותו אונ' אינן גיזאגט וויא אין בער וורנדרף האב
 כופה גיוועזן דש ער צו פ"ה האב בערכאות מוזן עדות זאגן
 על הר"ר פֿייבש מינדן וואור אויף הרטה האב אונ' וויל עש
 בער וורנדרף ניט מוחל זיין בעה"ז וכעה"ב איז אך זא נפטר
 ווארדן ושבק חט' לכל חי. באותו פעם איז ר' יוסף שטאקרט
 צו מינדן גיוועזן האט ער בפירוש גיזאגט בפני ר' יוסף בנו
 של ר' . . . . בילועלד ואיזה שאר אנשים ווען ער גיפֿראגט
 האט ווערט וויל ער דש אך עדות על ר' פֿייבש . . . . זאגן
 וויא ערש אך לבסוף האט גיזאגט אונ' דש גנין עדות איז
 מונח עוד היום בייא פיש גאל אין פיטרש האגן מאכן מחמת
 דער מאנדט האבן ניקש קעגן ריכטן והומן קצר בין איך דעם
 דוכס יר"ה נאך גיצאגן ביו קליב אונ' זובליצירט אן דוכס
 יר"ה וויא איך קיין מרגליות גיקופט וחתיני האב יא מרגליות
 גיקופט אבר זייגן ניט וואר טעכטיג¹) אך גימנט אן שפראך²)

1) verdächtig 2) Anspruch.

האט אן דיא מרגליות אונ' האב דען גרוש ווידר מבטל
גיוועזין באופן זה דש דער פיש גאל צו פ"ה זאל ואר הערין
וויא עש מיט דען מרגליות בשאפין איז אונ' בריכט ווידר מוזן.
בין כך האט דער מעליל כופה גיוועזין לחתני שיה'
דו ער דיא מרגליות האט מוזן דעם רב אין ליגן ויהי בימי
שפוט השפטים ויהי ר"ב בארץ ושמו ר' שמואל מהילדסום
איז גיוועזין ר' יוסף שטאקרט זיין שוואגר אונ' דער מעליל
בער האט זיך צו אים משדך גיוועזין וויא נון דער בער איז
תקף ווארדן האט ער משתדל גיוועזין דו דער ר' שמואל
איז קורפירשטליכר רב גיווארדין צו הלברשטט אונ' צו מינדן
אונ' בילועלד וסביבותיהם דיא מרגליות זיינן גילעגן בייא
דעם רב האט ער זיא גיט קוינן ווידר ביקומין אונ' דער פיש
גאל האט אך ניקש פועל גיוועזין דש חתני שיי איז מוכרח
גיוועזין זעלבשטן נאך קליב צו ציאן אונ' ווידר איין בפעל
צו וועגין גיבראכט מהדוכס יר"ה אן דעם פיש גאל [326]
בייא ווארלושט זיינש דינשט דו ער זאל אינקווארירן¹⁾ וויא
עש מיט דיא מרגליות . . . . האט זא האט דער פיש גאל
פארט גימושט אונ' גובה עדות גיוועזין אונ' אלין אום שמנד
בריכט נאך קליב גשיקט אונ' חתני שיי אזו לנג דא גילעגין
אונ' ביפעלין ביקומן מהדוכס יר"ה דש מן אים דיא מרגליות
זאל לאשן לחלוטין, וויא ער מיט זעלבוס ביפעל קומין איז.
דאך ער דאך דיא מרגליות גיט קאנן אונ' מוזן מיט יהודים
אך ציית דין זיין וויא אך איין פסק אונ' פשרה דאראן
ארגנגן דאך דער מעליל עיי השר מעכב גיוועזין דו חתני
שיי אונ' גימכט דיא מרגליות האט קענן ביקומין עד היום
באותו פעם זומן איז דער מעליל צו דוין בורג²⁾ גיוועזין איז
דער דוכס יר"ה שם גיוועזין האט ער זיאר אויף אונש גנגן
לכלותינו.

1) inquiriren 2) Duisburg.

האב איך לכני לאזי שי' חתונה גימאכט אלול תי"א
 אונ' בני חורגי זלמן גנש אויף דיא חתונה גיברייט¹⁾ כדי לתווך
 שלום וויא ער אך קומין איז אונ' ניט גימיינט כי תואנה הוא
 מבקש האב איך אין מיינס חדר אינר שכטל אלי מייני כתבים
 שמיין גיהט דיא ווייל מן נון דעם חתן האט צו בעט גיבראכט
 כסדר עולם האט זיך זלמן גנש ואר שליכן אין מייין חדר
 אונ' דיא שאכטל מיט דיא כתבים אויש גילידנט²⁾ ריא שאכטל
 ווידר היין גשטעלט אונ' מיט דיא כתבים אהיים גנגן אונ'
 תקף צו מחר בהשכמה איין שולחנת כיקומין אונ' דיא כתבים
 בכלל זיינס שווער ר' יוסף האמיל צו גשיקט וועלכיר באותו
 פעם איז צו שטט האגן אויף זיינש ברודרש מאכטר משה
 קראמט(ט)[ר]ש חתנה ניוועזין.

זא איך נון דש מארגנש קום אין דש חדר האב איך
 תקף קוינן זעהין דש איינר איז בייא דער שאכטל גיוועזן
 דען דער דעקיל איז ניט רעכט ווידר דארויף גיוועזין ויבוקש
 הדבר דש זיא איז אויז גילידקט ווארדן האב תקף גראשי
 בהלה וצער אין גינומין אויף זא איין אבידה אונ' ניט קוינן
 דענקן משל מי הרעה האב איך תקף לאשן ע"י הרב ר'
 שמואל בייא חיב"ן³⁾ לאשן מכריז זיין דער גנו אבר איז נוך
 דען זעלבן מורגן בהשכמה נאך פ"ה גנגן איז דא אהין צימירט
 גיוועזין מחמת ער זיילן בייא דעם פיש גאל עטליך מעות
 אליגן⁴⁾ אונ' איז דאש וועגין אין ארעשט דא גינומן ווארדן
 איך האב מייין אבידה לאשן מכריז זיין בכ"ה בייא חיב"ן איז
 אבר אלש ואר שוויגן גיבליכן. האב גראש חקירה ודרישה
 גיהט האב אבר ניקש קוינן ארפאהרין נייארט האב אזו ויל
 חקירה גיהאט וויא דש איין שולחנת זייא קומין יום ה' נאך
 שטט הגן אונ' אינר פאלשטר עטווש כ"י טראגן גיבראכט

1) gepreit = geladen 2) ausgeledigt = ausgeleert

3) = bei schwerem Banne 4) erlegen.

אונ' נימנט אלש ר' יוסף האמל זעלברט וועלין זא בלד דש
 ר' יוסף דש מקבל [326b] גיוועזין איז ער מיט . . . . .
 בית אמיט גנגן בשמחה רבה אונ' זיך אין ב' שעות ניט
 זעהן לאשן דא האב איך ווייטער חוקר ודורש גיוועזין אונ'
 גיוואר ווארדן וואש זלמן ואר איין שולחנת האט אוועק גשיקט
 האב דיא זעלכי שולחנת לאשן אבהערין ואר עדים האט זיא
 מודה גיוועזין וויא זיא זלמן גנש העט בהשכמה יום ה' נאך
 מיין זונש חתונה נאך שטמהגן גשיקט אונ' איר איינר
 פאלשטר פֿר חתמנט . . . מיט געבין אונ' איר ביפֿאהלן
 זאלט זיא נימנט אנדרשט אן געבין אלש ר"י זעלברט אדר
 זיינס זון דער אויש פולן קומין וויא זיא אך זאלכש גיטאן
 העט אונ' זיא דען פאלשטר מיט כתבי ר"י זעלבשט געבין
 אך האט זיא מודה גיוועזין וויא אח"כ אשת זלמן גנש אונ'
 דש רב ר' שמואל ווייב ווערין בייא איר גיוועזין אונ' העטן
 איר דורט צו גיזאגט ווען אימנט ווער קומין אונ' זיא פֿרעגין
 וואש זיא העט גיטראגין זיילט זיא זאגין זיא העט כלים וועק
 גיבראכט אונ' זיילט ניט מגלה זיין דש זיא כתבים העט וועק
 גיטראגין דא איך נון אזו ויל נאך ריכטונג גיהט האב איך
 ב' עדים כשרים גינומן אונ' בין גינגן נאך פ"ה צו זלמן
 גנש אונ' איז ער נאך אין ארעשט גיוועזין. האב אים בפני
 העדים . . . . . גיטאן אך בייא חיבין גיפֿראגט זאל מיר
 דען אמת מגלה זיין גלייך דיא התרא גשריבן . . . יז וויישט
 האט ער משיב גיוועזין ער האב קיין בריב וויש אך פֿון קיין
 כתבים ער איז אך נאך פֿון זיין מחותן ר' דוד מעמדן זונדרליך
 גיפֿראגט אונ' אראינרט ווארדן האט אלש גילייקנט . . . . .
 בין איך ווידר נאך מינדן גנגן אונ' דען רב ר' שמואל אן
 גטראפֿן אונ' אים גיזאגט . . . איך גילה דעת האב וויגן
 מיני כתבים גיטאן האט ער זאל מיר העלפֿן דש איך זיא
 ווידור ביקום, האט ער משיב גיוועזין ער קאן מיר ניט העלפֿן
 אונ' וויש מיר ניט צו העלפֿן דא בין איך דעם אנדרן מארגן

כב"ה בין אשרי ולמנצח גישמנדן אונ' קובל גיוועזין מאחר
 איך גילה דעת הב וועגן מיינר גזילה אונ' דער רב זאגט ער
 קאן מיר ניט העלפֿין אונ' וויש מיר ניט צו העלפֿין וויל איך
 מיך מנקי זיין נגד אלהים ואדם להציל את שלי איז דער
 רב לפנים כב"ה גיוועזין אונ' מיר ניט דיבור אז משיב גיוועזין
 משוב ועד רע אך קיין בר ישראל מיר קיין דיבור מישוב
 גיוועזין, דא איך נון גיזעהין דו קיין הצלה איז כדי להציל
 את שלי בין איך גנגן צום שר וועלכר דש מאל אין מינדן
 האט הווי גיהלטן אונ' קובל בפניו גיוועזין מאחר מיר אזו
 איין הפסד גישעהין זיין אונ' קום נוא אין גווישי ארפאהרונג
 דש מיינ שטיף זון זלמן גנש וועלכר איצונדרט צו פ"ה אין
 [327] ארעשט איז האט מיר דיא כתבים גינמן אונ' וועק
 גשיקט דש ער אין מויכט דא צו . . . שטן מיר זיא מויזט
 ווידר שאפֿן האב אים בפירוש גיזאגט איך קלאג אין פֿר קיין
 גנב אן דען ווען ער מיר העט גנבן וואלן האב איך כלים
 של כסף דא בייא שטיין גיהט אונ' האט זיא שטן לאזן
 גיארט¹⁾ זיין כוונה איז דיא וויילן איך אפטרופא בין גיוועזין
 מיינט ער אונ' איז מיך חושד איך העט אים און רעכט גיטאן.
 האט מיך דער שר גיפֿרעגט אויב איך אויך גוויש
 ווישט דו ער זיא האט האב איך משיב גיוועזין וויא איך דיא
 שולחנות האב צו עדות אלש בלד האט דער שר גשיקט
 נאך פ"ה אונ' אין לאשן ברענגין איף דש מבצר ער האט
 זוילן מודה זיין האט אלש גלייקנט דער שר האט דיא
 שולחנת אך לאשן אויב העדין האט דען אמת מודה גיוועזין
 בין כך איז ר' יוסף האמל קומין צו גיאן האט ער וועלין נאך
 מינדן גין איז צווישן ביקן בורג אונ' מינדן צו בעציון אינש
 ווארטש הווי גיזעשין איז איינר קומין צו גין פֿון מינדן ושמו
 אהרן באק, האט אין ר' יוסף גיפֿראגט וואש איז גיאיט צו

1) sondern.

מינדן האט ער גיזאגט מן זאגט וויא זלמן גנש איז תפוס
 ר' יוסף האט עש אך לכתחילה וואלן לייקנן אבר ואר ווריקט
 דז ער דיזן שטיך גיט העט גיהאלטין אונ' האט עש מודה
 גיוועזין אונ' ג. . . . אבר אלש פֿר לייקנט לענגר אז ח'
 ימים דש ר"י דיא כתבים שון אין מינדן גליברט האט זוא
 ענטליך האבן מוזן משתדל זיין דש איינר איז צו אים קומין
 דער אים האט מגלה גיוועזין דש דיא כתבים שון ווידר אין
 מינדן זיין ער זאל מודה זיין זא האט ער מודה גיוועזין
 תיכף האט ר' יוסף וצירופו גשיקט נאך הערבורט אונ' בער
 ווארנדורף זיין איידום לאשן הולין אונ' . . . . לאשן שתדלנות
 שרייבן דז מיר דיא שורה מיין כתבים גיט זאל ווידור אויש
 פאלגן לאשן וויא איך דען כמה פעמים זופליצירט דש וועגיין
 אך מונטליך אן גיהאלטין ניקש פועל זיין קענן כי יד רודי
 באמצע אך תיכף ומיד רי"ש דש בערמנן פֿון פֿ"ה בער
 וורנדארף זיין פֿעטיר צו פֿעעהרט גשיקט נאך דויו בריג איז
 עבן בער ווארנדארף גיוועזין נאך דעם דוכס יר"ה אונ' אין
 ואר איינן שתדלן גינומין הגם דז איך זעלברט בין נכנס
 בעובי הקורה גיוועזין אונ' אזו ווייט גיבראכט דש עש דער
 שר האט אן דיא יועצים וואר ויזן אונ' אפשר ויל גרינגר
 אלש ב' מאות וואלט גיבראכט האבן:

בין כך וכך ויבוא השטן להתיצב בתוכו איז בער קומין
 צו ציאן אונ' תיכף גימאכט דש עש [327b] . . . . רויז
 ווידר אויש דר הנט גינומין אונ' ער שתדלן גיוועזין אצל
 השר אונ' ואר . . . . משתדלמ דש גנש האט מוזן ג'
 מאות טוקאטן קנס געבן וועלכי ג' מאות טוקאטן ער אך
 . . . לבסטן להדוכס יר"ה גשיקט הגם דש דאש מעשה
 ביניהם ואר קיין גניבה נחשב איז אונ' קיין [סכנ]ות נפשות
 ווארט איין שיפוליוס¹⁾ גינענד בלשונם וויא איך אך זעלברט

1) spoliium.

מיט ר' יוסף גירעט מה טעם עש אזו איין קנס רב קאסט
האט ער משיב גיוועזן בער זאגט ער זיין אין שתדלן דעם
דוכס יר"ה געלט איין צו ברענגן ובאמת האב איך איר כוונה
וואל פֿר שמנן אבר מוסכם איז גיוועזן מפּור ממון צו זיין
ר' פייבש ממינדן מוז ואל צאלן.

וויא אָך ר' יוסף אן מיך גשיקט איך זולט גנש ווידר
פּטרן האב אים משיב גיוועזן וויל עש אין בידענקין געמן
האט מיך אביר ווייטער ניש גשיקט דש הט אזו אן גשמנין ר"ה
י"ב וסובות דאך ויל גיומס אונ' דרייאין דש זיא מיר צו לייב
זאלין האבן ואר געמין מוזין. אָך י"ט מיך ניש אין ב"ה ליידין
וואלין אונ' מיר וואשר אונ' ווייד¹⁾ אויף גזאגט אם שמיני עצרת
תי"ב קומט מיר איין שריפטליכי ציטאמאין פֿון פ"ה דש איך
מחר זאל זיין אום ח' שלעג צו פ"ה אן גיועהין²⁾ דש מיר פייאר
טג האבין אונ' זאלין מיין כתבים גיעפנט ווארדן צו ביזעהן וואש
ור כתבים דארונטר זיין דיא דיק בערמן אן גין איז דער שר
עבין אין מינדן גיוועזן האב מיך דאן בשווערט ווילן מיר
י"ט האבן האט מיר תשובה געבין איך מויזט עש בייא דעם
פיש גאל אן זוכן. האב גלייך וואל אן י"ט היזן גשיקט לעשות
התנצלות האט עש ניש וואלן אן געמן דרויף אחר י"ט האב
איך חתני הר"ר [י] ש"י בכחי היזן גשיקט האט אין אבר ניש וואלן
אן געמין האב איך וואל קוינן משיג זיין כי כלתה הרעה אונ'
האב אויך גיועהין וויא יום ולילה אנשי מתנגדים אנשים ונשים
גרינג אוים גרינג אום מיין בית גיהאלטין דש איך וואל
ה(ש)[ס] כ(ני)נות האב קוינן משיג זיין אונ' האב מיך זיאר ואר תפיסה
גיפֿאורכט גלייך מתנגדי האבן מוציא קול גיוועזן עש וועהר
קיו ביפעהל מיך צו תפסן. האב גשיקט פעם אחת חתני הרר"
ש"י זאל טואן אלש ווען ער וואלט צום שער הנויז גין וויא
ער איז בייא דיא שמירה קומין האבן זיא אים מעכב גיוועזין

¹⁾ Wasser und Weide ²⁾ ohngesehen = unerachtet.

אונ' ניט וואלין אנויז לאזין ער זאל ערשט זיין שם פֿון זיך
 געבין וויא ער זיילכש גיטאן האבן זיא אים פֿא(ר) [ס]ירן לאשן
 האט ער חוקר [328] ודורש גיוועזין האבן זיא גיזאגט עש
 ווער ביפאלין פֿילכש זאלמן ניט הגוים צו לאזן האב איך זיא
 גווישט כי תואנה ועלילות הם מבקשים בין אך נאך דיא
 לילה צו איינס תקון מיר ויל ענינים מגלה גיוועזין וויא זיא גיאן
 אויף מיך אוים גיין זומיין צו ברענגן האב איך ואר (ראט) [דאש]
 בעשט גיהאלטן דו איך וכלי איחור זיך¹⁾ דש איך נמלט . . . .
 תיבה דיא לילה ביקומן איין קרון²⁾ מיט איינס סוס דער האט
 איין זאטל מיט גינמיין אונ' מיך בהחבא אין דעם קרון גליגט
 ביז איך חצי מיל בין פֿון דעם מקום גיוועזין דען זאטיל אויף
 דש סוס גליגט אונ' דעם פֿורמאן ואר איין שליח מיט גנומיין
 עד אויזן בריק³⁾ פֿון דארט בין איך גיצאגן צו וואגן אויף לינגן⁴⁾
 אונ' שוואל⁵⁾ דעפנדר⁶⁾ אונ' עמריך ומשם עד קליב צו עמריך
 האב איך כתבים ביפונדן דש מיין איידם הרר"י ש"י אונ' בני
 ש"י שרייבן זא בלד ב' שעות נאך מיינס וועג ציאן איז דער
 בי(כ) [ט]על⁷⁾ קומיין פֿון דער קאנצלייא אונ' מיך ציטירט האט אשתי
 שתי משיב גיוועזין איך ווער ניט דאהיים אויבר איין ווייל
 איז ער ווידור קומיין אונ' בייא ב' מאות זב' מיך ציטירט איז
 אשתי זעלברט הין גנגן אונ' מיר התנצלות גיטאן דו איך ניט
 דא היים ווער האבן זא לנג גיפראגט דו זיא האט גיזאגט איך
 ווער צום דוכס יר"ה גיצאגן דער מעליל איז יוצא ונכנס גיוועזין
 גיברומט וויא איין בער גראש רשעת גירעט לסוף אשתי שתי
 ווידור היים גנגן האט ניט לנגר גיווערט מען ב' ריקס אין מיין
 בית גשיקט לשמירה עוד זה מדבר וזה בא האט מען דען דיק
 בער מן מיט ווייב אונ' קינד אויך אויף עקסיקוציאן וובין⁸⁾
 גשיקט וועלכר מער רשעת אונ' גיוואלט גיטאן אלש העמן

1) sehe 2) Wagen 3) Osenbrüggen 4) Lemgo 5) Zwolle
 6) Deventer 7) Büttel 8) Executionswachen (וובין?)

נאך " ריקס אים בית גילעגן פעם אחת האט זיין מרשעת דש ווייב מעליל גיוועזין ווען זיא וואס אנילה מאכט זא שפייאין דיא יהודים אין דש עסין אונ' צו דיא יועצים גאנגן אונ' איין אן געבן האבן דיא יועצים גשיקט נאך מיינס גזינד האבן אונש ואר גיהאלטן האבן זיא זיך עדות ברופין אויף דיא ריקס וויא אך דיא ריקס האבן קומין אונ' תל דיא מרשעת מכחיש בפני היועצים דש איז ניש חד מן אלף ואש זיא ואר חילול השם גמריבן האב איז אך ניש אפשר מעלה בכתב צו זיין, וויא איך נוא צו קליב בין קומין האב איך בנו של מוהר"ר דוד וויזל הנק' גומפיל ובני של מוהר"ר גומפיל עמריך הנק' אלי¹) דא גיפונדין זיינן אלש בלד מיט מיר גנגן צו איינס דאקטור פאפשט²) [328b] . . . . . אתו היבט ער אן טרם אתחיל לדבר איצונדרט בין איך קומין פֿון אקוד' זיין שרייבן פֿון . . . . . לעוי קומן וויא איין יוד פֿון מינדן ווארט קומן דער האב אויף דעם ק'ו גירעט מן זאל אין תופס ליגן אין שוואר(ר[ג]ן טארן³) ער קאן דעם ק'ו ב' אלפים קנס געבין. . . . . איך בין דער יוד פֿון מינדן אבר ניש דער זיילכש גירעט האט בין קומן לעשות התנצלות אונ' האבן מיט אים נושא ונותן גיוועזין ועצתו הטוב איך זאל אלי מייני הכבוד ע"י מלומד אין זעצין אונ' זאל עש לפני הדוכס יר"ה ברענגין לאשן.

האב תיבף איין מלומד אן גינמיין אונ' מייין בשווער אונ' אן ליגן אלש מעלה בכתב גיוועזין אונ' אלש דעם גיהיימן יועצים אויבר ליפֿרט אונ' בפ"י זויבליצירט אויף דעם מעליל וויא אלש שקר זייא וואש ער אן גיבט.

1) Elias Gomperz 2) Dr. jur. utr. Hermann Papst, ein Vetter des Bürgermeisters von Cleve, Dr. jur. utr. Heinrich von Diest, s. Scholten, die Stadt Cleve p. 583 3) in den Schwanenthurm des Schlosses von Cleve s. ib. 598 ff.

בתוך כך מאכט ער דאש דיא יועצים אך מוזין אויכר
 מיך שרייבן איך וואלט איין¹⁾ ניט גיהארשם זיין זיא העמן מיך
 ציטירן לאשן איך ווער ניט ארשינן וויא זולכש כתב קומט
 לפני הדוכס יר"ה האט זולכש מיין גומי זאך עטווש ממשיך
 אונ' אויף גיהאלטן האב אך מוזן דש בכתב ואר ענטוורן....
 זיילכט(ש) [ש] בלד ד' שבועות האט גיווערט האב איך ענטליך איין
 בפעהל ביקומין אן שטט ה... ר וועצים דש מן מיך
 אן אלין זאכין ווידר דין ומשפט ניט בשווערין זאל אונ' אלש
 וואש איך זופליצירט האב אן דוכס יר"ה איז מיט דעם בפעלן
 בחותם של הדוכס יר"ה אין גשלאסין ווארדן אונ' . . . .
 געבין בין זא ז' שבועות צו קליב בהוצאה מרובה גילעגן
 ומשם ווידר בהוצאה גדולה ובסכנה גדולה מחמת רבוי גשמים
 ומים שאין להם סוף נאך מינדן ת'ל בשלום קומין אבר בבית
 נאך גיפונדן דיא ריקים דען דיק בערמן מיט זיינר מרשעת
 אונ' קינדן איז סמוך לשבת גיוועזן דש איך מיין כתבים ניט
 האב קוינן אן געבן עד יום א' ויום ב' האב צום שבת מיין
 דאק אן גיטאן איז בלילה בליל שבת דער טמא דיק בערמן
 גשליכטן ואר מיין בעט מיר אין וועק גינומן אונ' הגניבה בהלמין
 יום א' דיא כסף קנעפ ארויז גשניטן דעם רב ר' שמואל זיא
 צו ואר וואהרן גיטאן דיא ענינים נפלאים וויא זיא באותו
 הפעם מיט מיר נוהג גיוועזין הן עצמו מלספר.

יום ב' האב איך דען יועצי" מיין ביפעהל בענין אלן
 כתבים אן געבין אונ' גיבעטין מיר גון דיא עקסיקוציאן ווידר
 אפ צו נעמין הגם מייני מתנגדים גאר ויל דרום גיטאן אונ'
 ואר מיינט זיילכש צו הינדערן דיא יועצים אביר מיר ווידר אויז
 בפעהל אב גיטאן דאך האבן מיך יודים כופה גיוועזין דש
 איך נאך כל שבועה דעם דיק בערמן מוזין ה' רביעית ר"ש
 געבין אין גזילה גדולה מזו [329] וויא מיין מתנגדים גון ואר

1) ihnen.

נומן דש אדונינו הדוכס יר"ה אוהב משפט מיך אן משפט גיוויזן . . . . . איך זאל ציית דין ישראל זיין הגם זיא מיך מקדם אלי צייט רודף בערכאות גיוועזן אונ' זיא . . . . . היזק ערשט מוזן זיין דאך מיך ארכאטן בפני ב'ד הגדול בק' ורנקבורט צו שטיין אך קיין ב'ד . . . . . גיוועזן מיר אך באותו פעם בנו של ר' יוסף הנק' ר' שמואל ביגעגנט על רחוב אונ' אים . . . . . יא ת'ל ורנקבורט וויל איך ציית דין זיין ותשובתו מן מוז צו ורנקבורט אלי שטויקבר גיט גיוואר ווארדן. תיכף האבן מיך מיינ מתנגדים אין חרם גיטאן אונ' קנס י' ג"ג לדוכס כל יום האב מיך גיט ואר גוואלט שויצן קוינן אונ' מרצה גיוועזין איין (כאר)[בורר] (פ)[ה]ולין צו לאזין בקנס מאה ז"ב בתוך ד' שבועות האב תיכף גשיקט איין שליח נאך ר' מאיר מוילר מיר גיזאגט ער ווער איין דיין כשר והגון.

בתוך כך דש איך נאך אים גשיקט איין שליח נאך ר' מאיר הנ"ל קומט מיר אין ציטאטיאן פֿון פ"ה איך זאל מחר אום ח' שלעג אויף דעם קאנציליא זיין איך גידענק גיט דש מיך יהודים ווארדן רודף זיין מאחר נאך איינס בורר גשיקט האב אונ' גיא הין וויא איך קום אויף דיא קאנציליא זיך איך דען מעליל בער אונ' דען עוף טמא בני חורגי גנש גין שפאצירן איז מיר תמי' גדולה גיוועזן האט עטווש לנג גיוואהרט ביז מיר זיינין גיפאדרט ווארדן לבסוף זיין מיר ואר דיא יועצים גיפאדרט ווארן האט בערנט לעווי איין זובליקציאן דען יועצים אויבר געבן. האבן מיר דיא יועצים ואר גיהאלטין דש ווער דיא אורזאך דש זיא מיך העטין ציטירן לאשן ער העט בערנט לעווי איין זובליקציאן איבר געבין דש זיא מיך העטין י"ג ימים אין חרם גיטאן ווער איך דעם דוכס יר"ה ואר פֿאלן ק"ל זוב בזה"ב. צום אנדרן העטן זיא מיך לאשן ציטירן בקנס ב' מאות זב' אונ' וועהר גיט ארשינג, צום דריטן ווער דא איין שטיף זון זלמן גנש דעם ווער איך ו' אלפים חייב וואלט ער דעם

ק"ו דיא חציו געבן דש מן אים זיילט ביחולפיג זיין צו דער
 ביצאלנג. צום פֿירדן העט איך אויף דעם ק"ו עמליכה ביזה
 ריד נאך גירעט דש וועגן ווערין זיא וואל ואר אורזכט מיך
 אן אנדרי אורטיר צו ברענגין אביר זיא העמין נאך איין אונ'
 אנדר בידענקן דא בייא אלזו זאלט איך אן גילוכן בייא
 ד' אלפים ר"ט קנס דש איך ניט פֿון פֿ"ה ווייכן וואלט בין
 אויף ווייטר בישיד דא מיט היישן זיא מיך אב טרעמין אונ'
 נאמן קיין ואר ענטוורונג [329b] אן ביז דען אנדרן יום קרעג
 איך איין מליץ אונ' גינג אויף דיא קאנצילייא פונד דיא
 מתנגדים ווידר שפאצירן גין אונ' ווארדן ווידר אינן לפני
 היועצים גירופין אונ' וואורד מיר ואר גיהאלטין וואש זיא מיר
 דען אירשטן יום האטן ואר גיהאלטן זונדר גנש האט איין
 . . . . ריך ברדוקט¹⁾ איבר מיך אין געבין וואורד מיר ניט
 קופייא פֿון צו גישטעלט. מיין מליץ וואלט מיין התנצלות
 ואר ברענגין וויזן אונש דיא יועצים מיר זאלטן אין איין אנדר
 חדר גין אונ' זולט דא פראטיקול גיהאלטין ווארדן מיר גינגן
 איין שמונד החי רעה בע"ה אך דא ומצא את מינו זלמן גנש
 אונ' דער (ווי) [מ]יך גרעב' (?) גיקלאגט אן וועגין דער ב' מאות ג'ג
 קנס דער ערשטן ציטאטיאן מיין מליץ ואר ענוורט אלש גניץ
 וואל העטן מיר כדין אך ניקש קוינן פֿון דא מיט גינג דער
 יום אך אחין ואר ווייטר ניקט פֿר ריכט וואהרן גלייך וואל
 ווידר בישידן על יום ג' גינג ווידר אויף מיט מיינס מליץ אונ'
 קאמן אך לפני היועצים דא גון מיין מתנגדים ואר נאמן דש
 מיר לפני היועצים דיין ומשפט וועהר גישעהין קונט אלש וואל
 ענטווארן. אונ' ביגערט בער מיר דש נאך ריכט דו איך אויף
 דעם דוכס יר"ה העט גירעט זאלט מיר פונם [ר] האלטן גלייך
 איך וועהר ער האט גון מיט עדים נאמנים ביווייזן וואלט איך
 מיין עונש מקבל זיין ואם לאו ועשיתם לו כאשר זמם זא גינג
 דער מעליל אונ' מאכט דיא יועצים ואר דעכטיג זיא הילטן

1) Verdict.

עש מיט מיר אונד וועהרין . . . . טה צד דען זיין דעה
וואר מיך צו תפסן אונ' ניט צו הערין דש דיא יועצים מפני
פחד ומורא של השר ירה דש זיא דער מעליל האט אן געבין
זיך מיינר זאכן ניט וואלטן אן געמין וואלט מיך קיינר מער
הירן אדר זעהין אונ' דרפמ בייא יום קיינס אינש בית קומן
זונדר ווען איך יא גין וואלט מוזט איך בלילה גין זאגטן מיר
דיא יועצים עש וועהר אויז אירר הנט גשפילט מיין ווייב אונ'
קינדר ווארן זיך מטריח אונ' בראכטן ד' זיין האפטיגני¹⁾ בוירגר
אויז מינדן וואלטן ערבים זיין מיך אלי צייט צו ליפרן וויא
אלי עריבות גיט דש וואהר אבר קיין דעה דש מן זיא וואלט
אן געמין זינדערן זיא זולטן ערבים קבלנים זיין דש זיא ד'
אלפים ר"ט ואר מיר ביצאהלן וואלטן דא איך דאך נאך נימט
(ציית P) בדין מוזט אלזו קרוב צו ז' שבועי אין ארעסט גין בין כך
איז מיין בורר ר' מאיר קומין נאך מינדן האבן זיא ער אונ'
ר' משה קן אלש בלד נאך איינס שלש גשריבן בלתי ידיעתי
ר' משה קן העט איך מכמה וכמה טעמים מן הדין פסלן קוינן
דער שלש אך ניט ממוצע גיוועזין אך תיקף מיט מייני מתנגדים
געשיין אונ' גיטרונקן אונ' כמה וכמה טענות גינן אים גיחט
דו ער ניט ממוצע לדין איז גיוועזין. אבר זיא האבן אלש
[380] בלתי ידיעתי ואר דיא הנט גינומין אך מעולם ניט
מרצה גיוועזין ואר זיילכס ביד צו שטיין אך ניט מרצה
גיוועזין אן זיילכס מקום שאינו ממוצע תפוס לדין צו גין האב
דאך אלש על אפי וחמתי מוזן.

ערשטליך איז נוא קומן ר' מאיר מלויר [1. מוילר] נאך פ"ה
בין איך אלש נאך אין ארעסט גיוועזין אונ' בלד דא גיוועזין האט
גיזאנט ער האב מיט ר' משה קן אב גירעט דו ער וואלט אך
הין קומן אונ' וואלט איין התחלה מאכן ביז דער שלש דא צו
קעם האב איך מיט אים גירעט אונ' מוזו גיוועזין ער זיכט
וויא זיא מיך רודף זיין גין אויף מיר אויף גוף אונ' ממון אין

1) sesshaftige.

גיבעטין ווען ער זען דש שלא כדין צו גינג דאז ער זיך
 מסלק וואלט זיין האט מיר וואל צו גיזאגט אביר בעו"ה ווינג
 גיהאלטן דען ר' משה קן האט אין אך זיצן לאשן איז ניט
 קומן האט אין עטווש פו דראסן האט זיך אן גינמיטן וויל
 ווידר נאך מיגדן גין וויא ער אויז גיט אויף דעם שדה קומט
 אים תיכף נאך צו רייטן בערמנן בן אחיו של בער ווארנדורף
 זאגט אים אן בציווי השר ער זאל זא טרישט¹) ניט זיין דו ער
 וועק גיט דהיינו מוז דער בורר ובעל דבר אלי בייד מעוקל
 גיוועזין דש איז קודם שבת אם ערב שבת ביום א' איז דאש
 וועש שדיים²) מיט אנגדר קומן אין איינס ספינה מייני מתנגדים
 דער רב ר' שמואל דער בורר . . . . כלם כאחד.

אונ' דיא התחלה גימאכט זיין שטר בירורים אדר קומפרמיז
 מעולם ניט גידאכט זונדרן דעם מעלי ור"י שטאקרט ב' בפעהל
 מן השר צו וועגן גיבראכט דש איך דעם ב"ד זאל פארירן
 האבן אביר דיא ביפעהל ניט זעהין לאשן.

וויא דא נון האבן ערשטליך קובע מקום גיוועזין מענות
 ותשובות אב צו העריין איז קומין דיק בערמן אונ' איין מורשה
 מיט גיבראכט ושמו ר' מאיר מן פירש האגן מחותן של בער
 ווארנדארף אונ' וואלן תובע זיין.

וטענתי מאחר שידוע דו איך פון יודים בין מעוקל
 בערכאות גיוועזין אונ' זיא מיך רודף גיוועזין זוילן זיא ערשט
 מסלק יד גוי זיין מיט אלין הוצאות והזיקות בין אבר מיט דער
 מענה מעולם ניט גיהורט גיווארדן אונ' מיך לאשן תובע זיין
 אונ' בעל כרחי מוזן משיב זיין זונשמן העמן זיא ערשטליך
 מסלק יד ערכאות גיוועזין כדין ווען איך שאן העט לפני דיינים
 מתחילה בדיעה גיהט צו טענן העט איך אבר במקום שאינו
 ממוצע ניט גישטמן דער מורשה האט אן גיפאנגן אונ' [380b]
 מגדיל איין ענין גיוועזין אונ' מיך אום כמה מאות מחמת נכסי

1) dreist 2) Anspielung auf בית דין.

עזבון חמי לאזי ז"ל תובע גיוועזין אך . . . נכסי אביו דיק
בערמן האב אבר וואל זעהין קוינגן דו ר' משה קן דיא מענות
גשריבן האט האב איך אירשט ביגעהרט זיא זאלין מיר מיין
זכיות וראיה לידי שמעלין קאן זונשמן ניט משיב זיין מיר
אבר אך אין גינארדן פֿום ב"ד אב גישלאנגן האבענליך¹⁾ ביגערט
העתק פֿון מיינן פטורים . . . האבן מיר עש איין מאל
מרצה גיוועזין זאל זיא אפ שרייבן וויא איך בין גשמנדן אונ'
דיא התחלה גימאכט אפ צו שרייבן האט מירש ר' משה קן
זאר דעם פנים וועק גינומין דער מורשה האט אויף דיא פשרה
גמענת ווער במעות גיוועזין איז אבר מעולם קיין מעות מברר
צו זיין גיוועזין דאך האב איך משיב גיוועזין זא ער יא דיא
ערשטי פשרה ומעשה ב"ד ניט האלטן וויל ליג ער ווידר
ארויש וואש ער האט מקבל גיוועזין וועגן דער פשרה אונ'
וואש ער אויך בערכאות האט מזיק גיוועזין וויל איך איין דיין
מיט אים ליידין אויב איך אים צו מאהל וואש חייב בין דען
האב דאש אלש לפנים משורת הדין געבין.

דאש ב"ד האט היישן אב טרעטין אונ' זיך מתייען
גיוועזין ווידור אין גירופן אונ' מיר משיב גיוועזין דש זעלבי
ונש איך אים געבין העט ווער אינגן מושלש ווען איך זוכה
בדין . . . זוילט איך בייא דעם ב"ד פֿיגנדן זיין זיא תיכף
נוגעים גיוועזין.

האב תיכף גיועהין כי כלתה הרעה אונ' מיר אלי כחות
ואלמות גיטאן אלי פטורים ופשר גיפסלת . . . מעם וריח
האט באמת לנגי צייהט גיוואהרט איר זיא איר ו' הדיומות
האבן קוינגן . . . ווארדן רע משה קן האט שכירות הקצוב
גיהט איז אים מ"ו ר"ט דאפֿון צו גיזאגט דער . . . וור
שר האט אך מוזן האבן דש ב"ד האט וואלן האבן אונ' מיין
בעל דבר האט ניט פרוטה א' גיהאט צו צאלן איז פשוט

¹⁾ habe endlich.

גיוועזין דו האבן מוזן גזילה טון. אונ' דער מעליל איז אלי
 צייט פנימה וחיצון גיוועזין מ'ין בורר האט נישט בייא מיר
 מארפין זיין אונ' יום ולילה זיין זיא בייא מ'ין מתנגדים
 גיוועזין לסוף זיא האבין אן גיפאנגן איך זאל פשרה מאכן
 איך האב גיזאגט ווייזט מיר דז א' פרוטה חייב בין עש מוז
 זיין פשרה זיין קרוב לדין ר' מאיר מוילר צו מיר קומן בסוד
 כלומר מגלה גיוועזין איך מוז פשרה מאכן דען איך העט פעם
 אחת צום שר [גיזאגט] זא ויל גראש אלש איך אים חייב ווער
 זא ויל מלך וואלט איך דעם שר קנס געבין האבן מיך בעויה
 ע"י אונס כופה גיוועזין אויש דער הנט צו געבן אונ' גימאכט
 דש איך אים זאל ב' מאות וחצי געבן. אונ' שמונים ר"ט
 האב איך תובע גיוועזין [381] מחמת ער מיך האט רודף
 בערכאות גיוועזין האבן זיא אין ווינט גישלאגן איך האב
 צועק . . . . . ווען ער שון יא דורט ווער אונ' אשתי
 שתי מעולם קיין שטר העט קומט אים נישט בייא וויי . . .
 זא ויל דען דער סך עזבון איז ז' מאות גיוועזין זיין ב' זכרים
 ג' נקיבות אידרי שמה"ז¹⁾ גיהט דהיינו קומט לחלקו ב' מאות
 אונ' זא מאכט אידרן יותר אלש ב' מאות וחצי:

מן האט מיך לאשן צועק זיין אונ' דען פרעון בתוך
 ג' ימים אן גיזאגט אונ' בין אלש תפוס בעיגול גיוועזין.
 ואחר זאת הדברים האלה איז קומין ר' יוסף האמל מיט
 זינים זון ר' שמואל וחתנו ר' זלמן גנש מיך אך לפני ב"ד
 תובע גיוועזין דו איך נון גיזחן וויא דש ב"ד בייא מיר
 גיהאנדלט האט ביין דיק בערמן האב איך וואל משיג זיין
 קוינן וויא זיא אירשט בייא דען ווארדן נושא פנים זיין אונ'
 בפרט דער מעליל איז אלי צייט יוצא ונכנס גיוועזין מיט
 מנין כמה פעמים אויף דיא מבצר גאנגן. האב איך מקדים
 גיוועזין יא איך וויל מענן מיט ר' יוסף ודוגמת[ ] אביר על

1) שטר חצי זכר = 1)

מנת לשלוח מענת ותשובת לב"ד הגדול בק' ורנקבורט האט מיר ר' משה קן משיב גיוועזין עש זיין ביפעזיא¹⁾ מוזן פסקן האב גיזעהין כי כלתה הרעה אונ' ניט קויגן ניצל ווערן אונ' ווען איך דען בעסטן מורשה בעולם העט גיהט העט ניקש גיהאלפן.

האב אך קיין עדים קויגן האבן דא איך העט קענן מוסר (ה)[מ]ודעה זיין ואר זיין כי נמוג כל לב מפני פחד המעליל האב איינין בסוד ביקומין ושמו אברהם וואלך הויש מיר בסוד וועלין חתמן דיא מסירת מודעה העט איך נאך א' דעם סוד מגלה גיוועזין ושמו ר' משה לויבקא האט גימיינט דער זעלביג זאל זיך אך חתמן וויא דער זעלבי דש הערט שווייגט ער שמיל אונ' גיט צו מיינן מתנגדים איז אינן מגלה פראגט זיא כלומר דרך עצה אויב ערש זאל חתמן אלש בלד שיקט דש ב"ד נאך אברהם וולך דש מוז אך דען אמת זאגן וויא איך שון דיא מסירת מודעה גשריבן אונ' אב פארדן האבן אבר מיין אונס וואל דראן פינדן קויגן אונ' איר חפיצות דא אין גיפונדן בין איך גשמנדן בפני ב"ד אונ' מיינין מתנגדים אונ' האבן אי' לפנים גיזאגט מאחר איך זיך²⁾ דיא כחת ואלמות דיא זיא מיט מיר נוהג זיין והבי"ד ומקום אינן ממוצע וויל איך מענן ולשלוח מענות ותשובות ובאם לאו דו זיא מיך ווארדן כופה זיין בין איך בפניהם מוסר מודעה אלש [381b] וואש . . . . . פסקן אונ' אלש וואש איך מיך מרצה בין בין איך אייטל אונס ויבוא יומו ויש ת"ל [אלהים שופט] אשר בארץ. ביום א' כלילה בין איך גנגן מבית בעל בית שלי נאך דעם פיש גאל האב ענינים מיט אים צו טואן גיהאט האבן דיא מתנגדים מסררים גיהאט אונ' מיר אלי גאסין ביזעצין לאזין מיט רודי וריקים איך האב פון ניקש גיוואשט וויא איך בין ווידר אויש דש פיש גאל זיין הויז גאנגין האב

1) Befehl, sie 2) ich sehe.

איך וואר . . . . דיא שמירה וואר האנדן וואר בין איך עטווש
 מחוץ לרחוב גנגן אונ' מיך מסבב גיוועזין לבית הקאנצליר
 וויא איך סמוך לפתח הקאנצליר בין קומט איין גנצר הויפן
 דער מזיקי אויף מיך צו דרינגן איז סמוך אן דער וועזיר
 גיוועזין האב איך צועק גיוועזין האט דאש קאנצלירש עבד
 דש פתח אויף גימאכט מיך מציל מיד הרשעים גיוועזין העטין
 מיך אפשר אינש מים גיווארפין האב גימיינט זיא ווערין גוא
 אוועק אונ' וויל אהיים גיין קומט אירשט דער רעכטי מזיק
 בער מיט ר"י שטאקרט אונ' איין גרושין שראה¹⁾ נאך אך ריקים
 בייא אינן גיהט געמן מיך תיכף תפוס אונ' ווארד מיט ב'
 ריקים אין יוזל זיין בית גיבראכט זיין וואל איין שעה ב'
 בייא מיר גיוועזין איז דיא שמירה ווידר וועק גאנגין זיא
 מיין מתנגדים אביר זיינין דיא לילה אויף דאש מבצר צום
 שר גנגן [ויום] שלאחריו האבן זיא בלבולים גיהט מיט
 דער עצה פ"ה דו זיא מיך אויף אירים גיביט האבן תפסנן
 לוזן וויא זיא דש זעלבי האבן משתיק גיוועזין האב איך ניט
 גיוואר ווארדן. האב ליום אחריו ווידור קומין מוזן לכ"ד דיא
 ערשטי טענה של ר"ש ומחמת גנש איז בנו ר' שמואל
 מורשה . . . . . מיך תובע גיוועזין איך העט ערשמליך
 זיינין שוואגר גנו וואר מסרת אונ' העט איהן תפסין לאשן
 בבבל ברזל וועגן מיינר כתבים אך ר"י שטאקרט העט איך
 תפסן לאשין ביגערט פון מיר אלי הוצאות והזיקות ותפיסה
 מיין תשובה בקיצור מעולם האב איך גנש אדר שטאקרט
 ניט תפסן לאשן קיין תפיסה מעולם אויף זיא גיזוכט רק
 האב פון גנש מיין גניבה ניט קוינן מציל זיין ע"י חרם יב"ן
 גלייך אך מיין הוצאות אויז ווייזן וכל מה שעשיתי נגד גנש
 עשיתי להציל את שלי ר' שטאקרט האב איך מעולם ניט
 פר קלאגט ויל ווינגר תפיסה אודר עיקול אויף אין ביגערט.

1) Schrei.

זויא גון דיא מענות באריכות גנגן זיין אכר דאש איז עיקר
 המענה איך האב ווידר תובע גיוועזין זיא זאלן מסלק יד
 ערכאות זיין אך קאן איך ניקש משיב זיין אם לא מזו מיין
 גניבה פון זלמן גנש ווידר האבן דא אלי מייני זכיות אין
 זיין האב מיט קיינר [332] מענה ניקש ארהלמין קענין אונ'
 זעהן מוזין דש מייני מתנגדים מייני כתבי אלי ב. . . . .
 אך דאש ב"ד אונ' מיר אפילו העתק ניט וועלן געבין ווען
 איך מאות פטורים ופשרות העט העמין דש ב"ד אלש גיפסלת.
 ביום ו' עש"ק איז חתני הר"ה ש"י ביא מיר גיוועזין
 אונ' מיר אונש מיט אנדר מתיעץ גיוועזין מאחר דיא
 (ע) [א] למות וכחת צו זעהן אונ' צו גרייפן איז זאל איך ווייטר
 גיט לפני ב"ד גין זאל זיא מאכן לאשן וויאש זיא וואלן
 וויא זיא איך נאך מיר שיקן איך זאל ואר זיא קומין האב
 גיט קומין וואלן אלש בלד קומט דער שמש משה גריגל
 ווידר אונ' זאגט מיר עש זייא ביפעהל מן השר ביא ה'
 מאות ר"ט איך זאל קומן לפני הב"ד בין כך האב איך גיזעהן
 דש יהודים מצד האבן משמר גיוועזין דאש בית דא איך
 וחתני ש"י זיינין אין גיוועזין ומתיירא הייתי דש זיא ח"ו
 חתני ש"י אך מעקל זיין וואלטן וויא זיא פשוט בדיעה גיהט
 בין גנגן חוץ לבית אונ' איין אנדר רחוב מסבב גיוועזין זיינין
 מיר דיא שומרים תיכף נאך גנגין ובין כך נמלט חתני אונ'
 ווידר נאך מינדן גאנגין בין ווידר למקום ראשון גאנגין איז
 אלש בלד דער שמש ווידר גנגין צו מיר וכידו איין ביפעהל
 מן השר ביא ה"ט ר"ט קנס דש איך זאל אין אלן שמויקן
 דעם ב"ד פארירן דא איך דש גיזעהן האב בין איך מוכרח
 גיוועזין אונ' ווידר אהין גנגין האט דש ב"ד דעם בפעל בידם
 גיהט ר"ט קן האט אים ואר גילייאט איז זא גשטעלט גיוועזין
 מי יתן דו כל חכמי אישכנו מויכטן אין לייאן האט אלש
 בלד רי"ש¹⁾ איין מורשה אויף גישטעלט ושמור' מאיר פֿרידבורג

1) = R. Joseph Stuttgart.

מיך ווידר תובע גיוועזין האב אך משיב גיוועזין וויא איינר
 דער אזו שטיין מוז במקום ובב"ד שאינן ממוצע בין כך וכך
 איז קומין דש שר זיין קמיר דינר אונ' דש ב"ד לאשן בפני
 ארויז צו זיך פאדרן וכך אמר ער זייא גשיקט פום שר צו
 פראגן אויב איך אך דעם ב"ד פאריר והדיוט ר' משה קן קפיץ
 בראש פתח ואמר דיא ערשטי ביפעהל איינן פון ב' מאות
 אונ' איינן פון ג' מאות העט איך ניש פארירט אביר דויון
 פון ה' מאות קנס פארירט איך יא האט אפילו ר' מאיר מילר
 אין מוכיח על כך גיוועזין וואש . . . דיא תיכף דער קאמיר
 דינר צו מיר גיזאגט בפקודת השר איך זאל דא אין דעם
 בית אין ארעסט ואר בלייבן ביז אויף ווייטר ביישייד ובער
 וחברותיו ר' [י] שטאקרט מיט אים גנגן על המבצר בין כך האב
 איך דעם מורשה מוזן משיב זיין עוד זה מדבר זיין מייני מתנגדים
 כמעט ב' שעות אויון גבליבן אונ' ווידר קומן כשזוה גכנס
 זה יוצא האב וואל משיב זיין קוינגן דש דבור התחדשות
 [383b] . . . . . ין אך נאך דעם אמט מאן גנגן וב'
 שעות קודם שבת איז דיא גנצי עצה . . . פון דער גייא
 שטט פיטרשהאגן אונ' מיך פון דעם ב"ד צו זיך ארויש
 פאדרין לאשן אונ' צו מיר גיזאגט עש זייא ביפעהל דש איך
 זאל אין גיהארשום ליישטן אונ' איר תפוס זיין אונ' מיט
 איהנן גין האב איך תיכף ומיד מיט איינן גין אונ' זיא מיך
 אויף דש עצה בית גיבראכט אין איין . . ריפט חדר אביר
 תיכף ומיד בכבלי ברזל בשתי רגלים מיך גישלאסן בערך ל'
 ליטרות ברזל אונ' ב' שומרים בייא מיר גישאן לשמר איז אין
 שבט תייב גיוועזין וחזק הקור האב דען שומרים יום ולילה
 ב' ק"ש געבין מלכד שכר ועץ ושמן האב אלי הוצאה שטיין
 מוזן דיא תפיסה האט גיוואהרט ביז ערב שבת פרשת שמיני:
 יום ב' שלאחריו האט דש ב"ד ווידר גיזעסין אונ' מיך
 מיט דיא ב' שומרים ואר דאש ב"ד גיבראכט צו מענן זוילכש
 איז כמה וכמה פעמים גישעהין דו איך בין מיט דיא שומרים

ואר דש ב"ד גיגאנגן ובאמת האבן יא דיא שומרים כמה פעמים מטיב גיוועזין מיט מיר ואלולי ח"ו העט מיך משום חוזק הקור דאש עול ברזל ניט קוינגן צו קומין אבר דיא האבנש בסוד גדול מוזין טון דען ר"י¹⁾ שטאקרט בעצמו וכבודו כמה פעמים זעלברט בייא דעם ראש עצה גיוועזין אונ' קובל גיוועזין אויף דיא שומרים וויא זיא מיר ברזל קלים אן טעטן אפשר גנש לעדיג לישן גין אונ' ער מאיים אויף דען ר"ע²⁾ גיוועזין דש באמת דיא שומרים מפני הפחד ומורא ניט ויל הנחה האבן טון קעגנין הגם איך זיא יוא זעהיר מהנא האב גיוועזין האב נאך גיהט דש זעלבי מאל מפזר ממון צו זיין; בינו וכינו איז צו מיר קומין ר' מאיר פרידבורג מהותן של בער אין דיא תפיסה ממש כעצת אחיתופל אונ' מיר גיזאגט עש העט וואל וואר נומן ווען איך קענט דען איש בער צום אוהב ביקומין זוילט אלש גוט ווערדן איך מוזט אבר עטווש מפזר ממון גינגן אים זיין איך האב גיזעהן דו איך בידם תפוס בין אונ' קיין הצלה דא גיוועזין האב איך יא מיט אין אין איין דרך אין גילאשין דאש איך אים זאל ג' מאות ר"ט געבין דא גינגן וויל ער מיך פטרן מן הקנס אונ' אלי מייני כתבים ווידר לידי ליפרן אך דש משפט מיט ר"י שטאקרט זולטן גנש זאל לק"ו ואר שיקט ווארדן אונ' זאל פטרן מן התפיסה ווארדן וויא ער דען סך עצום [333] האט מקבל גיוועזין נסוג אחור אונ' מעליל אן מיך גיוועזין איך העט אימש וועגן . . . הוצאה געבין דא איך כל ימי זוילכר גישטאלט מיט אים ניקש צו טון גיהט דש איך אים זולט פרוטה אחת מן הדין הוצאה חייב זיין גיוועזין.

דש האט אזו אן גישטנדן ובין כך וכך דש ב"ד זיא וואל זיך גיהאלטן מיט אכילה ושתיה אונ' . . . אין דער גאהר קוינס³⁾ לאזין וואש דארויף גין אך לפרקים מיך אויש

1) = 2) Garküche. ראש עצה = 1)

דער תפיסה לוישין הולין מיט שומרים ואר זיא מענגן מוזן פעם
אחת ר"מ קן גיועשיין בב"ד אונ' מיינר מתנגדים איר טענה אלש
בכתב ואר זיך גיהט אונ' גימענת גלייך עש מורשא זיין האב
אויף מוזין משיב זיין אביר פון אלי מייני משכנות פשרים
וזכיות ניט העתק צו מאל ביקומין קוינג. איך האב אויף ר"י
שטארקט תביעה גיהט וויא ער במזיך האב עדות גיזאגט וויא
איך העט אויף אלש מוזן משיב זיין אבר פון אלין מייני
חשבונות פטורים וזכיות ניט העתק צו מאל ביקומין קוינג;
איך האב אויף ר"ש תביעה גיהט וויא איך וויא ער במזיך
האב עדות איבר מיך גיזאגט וויא איך העט אויף דעם דוכס
יר"ה גירעט דהיינו איז ער איין מסור אונ' איז מהוייב כל ההיזק
צו זיין האט דאש ב"ד מיר גיזאגט איך זאל מייין תביעה אוש
דער תפיסה בכתב צו שיקן זאל שטארקט משיב זיין האב
אבר מעולם פון שטארקט קיין תשובה גיהערט אדר גיזעהין זיא
גלייך וואל פסק הארויף אויש גיזאגט וויא איך לבסוף נאך שרייבן
ווארד. זוא איך נוא כל הגזילה גיזעהין אונ' דיא תפיסה האב
איך מבקש גיוועזין דש מיך דער שר יר"ה מוכט זעלכשט איין
מאל ואר זיך לאשיין וועלכש איך בהוצאה האב ארהלמיין דש
מיר אויטיענין געבין ווארדן איז בין אלש איין תפוס היין אויף
דאש מבצר גיבראכט אונ' דער שר מיך לבד אין איין חזק
לאשן ברענגין אונ' דאצו מיר גיקומין דש ערשטי דש איך
גירעט אדוני איך פֿינט מיך זואר בישווערט אין אלין מיינין
ענינים אונ' דש ב"ד הלט איך ואר פארטייש האב אים
[383b] דברים של טעם גיזאגט איך ביט דאך איר גינאדן
מויכטן צו לאשן דש אלי מייני משפטים נאך ורנקבורט אן
אונזרי האבי רביני מויכט ואר שיקט ווארדן מעולם לא בקשתי
דבר אחר. האט מיר דער שר משיב גיוועזין זיא זאגין דיא
ראביניר האבן אויך שון ווא ביפונדן . . . איר אייער לעבין
שאן פֿאר פֿאלין האכט. האב אים ווידר משיב גיוועזין דאש
זייא ניט בדינינו אין זעלכן זאכין ומבקש גיוועזין דש מויכט

ואר שיקט ווערין האט דער שר גירעט ווען זיכש זולט בפידן
 דש זיא ניט רעכט משפטן זוילטן זיא קנס להדוכס יר"ה ב'
 אלפים געבין השבתי דש מוזן אבר אונפרטיישי יודי ארקענן
 האב בער"ה וואל זעהין קעגן וויא אלש בישאפין איז בין
 ווידור ע"י שומרים במקומי הראשון גיבראנט ווארדן בלתי ידיעתי
 ובקשתי האט ביום שלאחריו דער שר ב' קומזאריאן גיזענט
 אונ' מיך ווידר ברענגין לאשן מן התפיסה אויף דאש מבצר
 ואר דיא קומזאריאן זיין מייני מתנגדים אלי קומין דש ב"ד
 אונ' זוגשטן כמה וכמה איך בין לבד גישטנדן איז דאש ערשט
 גיוועזין דש דיא קומזאריאן האבן גיפראגט אויב איך נימנש
 אין מיינר זייטן העט האבן זיא משיב גיוועזין מיינ משפט
 העט זיך זוא ביפונדן דז בער אן מיינר זייטן העט אינן מודה
 גיוועזין דאש איך אונגירעכט בין איז אויש דיק בערמן זיין
 ענין גירעט ווארדן אלש האט איך גירעט אונ' צועק גיוועזין
 מיר גשיכט כח דא איז פשרה ופטורים האבן מייני מתנגדים
 כלם פה אחד מיך מכחיש גיוועזין אונ' אלי כתבים אינן אין
 יחדות גיוועזין אונ' מייני מתנגדים האבן זיא בידם גיהט משה
 קן הדיוט קפץ בראש כלם אונ' גיזאגט זיא גיפונדן מיך אלוו
 ווען איך אין פולן ווער העט מן מיר ואר לענגש נאז אונ'
 מויל אונ' ארין אבגישניטן¹⁾ איך העט אך כתבים בער
 מעליל מיר דיא יד אויף דעם ראש גליגט וזיל וואש איז
 מענכיר אן גינעגלט זעם עש ניט האלב זא ואר דינט האט
 דש רשעים[ות] דש זיא לפני השררה גירעט מעולם לא נשמע
 דא דיא שררה גיזעהין שכלם פה א' יעידן ויגידון עלי וואש
 האבין זיא טון זעלין זיין מיר נון דש ב"ד מקדמת דנא אנגיגן
 גיוועזין מכאן ולהבא זיין זיא נאך מער מיינ שונאים גיוועזין
 אונ' טון מיר תובע דש דיינת געלט גיוועזין לערך ב' מאות
 ר"ט האבן] וואלן האב אינן ניט זא ויל געבין וואלן לבסוף זיא

¹⁾ Vgl. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 97 n. 85.

האבן [334] מ'ך אך ואר קלאגט בפני השר וויא אך דער
שר יר"ה צו מ'ר גשיקט זיין זיקטורים . . . צוקר בעקיר אונ'
מ'ר לאזין אן זאגין איך זאל דש ב"ד מסלק זיין אונ' זונסטן
פיל ענינים מש . . . דיא מ'ר דער שר האט לאשן אן זאגין
האב איך תשובה געבין וויא בערינט לעווי האט . . . .
ביקומין כדי דש זאל דש-משפט ואר שיקט ווארדן אונ' וויל
מ'ך פטרן מן התפיסה אונ' . . . . ער מ'ר זונשטן האט ואר
שפראכן דיא זעלבי תשובה איז לפני השר יר"ה קומין איז
זא איין יום ב' אן גשטנדן איז ערשמליך ר"מ קן צו מ'ר קומין
אונ' זער מגזים גיוועזין ומאיים עלי איך זולט זעהן וואש איך
מעט אונ' מ'ר בער ניט צו שונא מאכן אדר איך קומט גוויש
אין איין תפיסה דש איך ניט ווישט פון טאג אודר נכט אונ'
זוילט משנה דבורי זיין זאלט זאגין איך העט אים דיא ג'
מאות וועגין הוצאה געבין אונ' זא איך דש מעט וואלט ער
מ'ר בכל מאמצי כח העלפין האב ניט גיוואלט לבסוף דש
גנצי ב"ד קומין אונ' בכלל מאיים אויף מ'ך גיוועזין דברים
שלא ניתן ליכתוב וכופים אותי דש איך אים בכתב מויון
געבין העט אים דיא ג' מאות בשביל הוצאה געבין לאחר זאת
האט אים דש ב"ד בפסק גשריבן געבין דו איך אים ד' מאות
ר"ט וחצי מחוייב בין מחמת הוצאה האב כל ימי מיט אים דש
וועגין ניט טוען גיוועזין אך בין אים כל ימי קיין פשוט חייב
גיוועזין דו ער דין ודברים העט אן מ'ך האבן קויגן וויא איך
גוא האב וואלן פטור זיין לבסוף האב איך אים נאך מאה ר"ט
ור געבין מויון אונ' על כל זאת ניט אות אחת פטורים ביקומין.
דאש ב"ד מ'ך אך נוגש גיוועזין בפקודת ובציווי השר
דש איך אין מויון קליד ר"ט געבין מלכד הוצאות וואש זיא
פ'ר ציהערט. האבן האב איך איין חלק אך מוון געבין. דא זיא
נון דיא מעות אוועק גיהט האבן זיינין דיא חשובים אלי ג'
צו מ'ר קומין אין דיא תפיסה והדיוט ר"מ קן קפין בראש אונ'
דיא פסקים אויו גיזאגט אלש בפה ניקש . . . מ'ר אך ניקש

בכתב געבין אפילו מה שיש לי זכות בין ואר אינן גשטנין
 בכבלי ברזל איין תפוס דא מן משפט אינר הלט ערשטליך
 הא ר"מ קן גיזאנט זיא העמין גיפסקנת דו איך זיילט ביצאלן
 גנש מ"ז מאות ווייל איך העט לפני השר קובל גיוועזין מחמת
 מיינר גניבה של הכתבים זיא העמין עיש [צ]וואר ואר קיין מסירה
 ארקענט אבר דיא הוצאה מוז איך ביצאלן ומחמת דו איך פֿון
 גנש העט תובע גיוועזין מייני כח [334b] דר זאלט מיר גנש
 דיא כתבים ווידר מחויב צו געבין אדר זאלט מיר ב' מאות
 ר"מ געבין אונ' איר זאלט זעהין דיש (איך)[ר] דיא כתבים מן השר
 ווידר ביקומט . . . . בין זיא גיפסקנת איך זולט גנש ה'
 מאות ר"מ צאלין מחמת החוב של עצה דען דער ראש . . . .
 האט ביקומן. עוד האבן זיא גיפסקנת זאל אים י"א מאות טלר
 צאלין ווער איך אים ע"י השבון חייב נאך " לומ' זהב מנגלט
 אין מיינס השבון ע"י עמליך כסף קאן ניט אלש ווישן וואש
 זיא בכח גירעט האבין ומחמת דו מיך שטאקרט העט תובע
 גיוועזין איך העט אין ור מסרת וועגין דער כתבים העט אין
 לאשן מעקל זיין זיילט איך מיינ נקיון בשבועה לפני השררה
 מון אדר וואש שטאקרט ווער בשבועה ארהלטיין דאו ער הוצאה
 העט גיהט מוזט איך אים צאהלן ומחמת דו איך העט שטאקרט
 תובע גיוועזין וועגן ער האט עדות אויף מיך גיזאנט וויא איך
 זעלט האבן גירעט על אדוננו הדוכס יר"ה אונ' ביגערט אלי
 הוצאה והזיק ווער שטאקרט פטור דען עש ווערין ב' עדים
 גיוועזין מלבד שטאקרט ממילא העט שטאקרט מיט זיין עדות
 ניקש מוזק גיוועזין.

האב איך גיפרעגט ווער זיין דיא ב' עדים דען גיוועזין
 השיב משה קן ליפמן שנוט האן אונ' דיק בערמן ובתוך כרי
 דיבור האט דער משוקין משה קן ווידר חוזר גיוועזין ומתוך
 דבור איז ניט דיק בערמן גיוועזין איז זונשט א' גיוועזין אבר
 מעולם ניט פורמט) [ש] בשם גיוועזין . . . ים העט ער גכליבן ב"יא
 דיק בערמן העט איך תכף (זיג) [גיז]אנט וייל אים קיין מעות

געבין זאל ער ערשט הוצאה צאהלין לכך האט ער משנה
הדיבור גיוועזן וכאמת איז איידל שקר דא שטאקרט יא מיט
שנוט האן גיוועזן.

דא גון דיא פסקים זא האב מפיו ר' משה קן גיהערט
האב איך ביגערט זיא זוילן מיר . . . מהיכן דנתוני השיב ר"מ
קן מיר האבן עש אזו גיפסקנת. האב איך אים ווידר משיב
גיוועזן שאין לי לשלם גלייך זיא אך בייא מייני כתבים
. . . דן דען ערך בכלל וויל אביר געבין מה שיש לי כד"י העט
איך כמה אלפים וואלט אלש אוועק געבין כדי אז איך פטור
מן התפיסה קומט אבר וואלט אח"כ דיא כחות ואלמות וישן אין
אכט צו נעמן האט מיר ר"מ קן משיב גיוועזן מען גיב מיר
גישט אויף איין שבועה [385a] דאך גיזאגט ווען איך גנש
קענט חשבון געבין בדארף איך ניקש צו געבין אונ' מוזט מיר
אלי הוצאה ביצאהלין אביר מיר ניקש גשריבן געבין כדי איך
פֿון אלין ענינים ניקש צו ביווייזן האב. ועוד האבן זיא בער
ווארנדארף בפסק גשריבן געבין וויא איך אין העט ור מסרת
אוניא מחיי . . . אין שלש קהלות אום צו מון שולדג זאל
אך מיך מחייב מלקות גיוועזן זולת זא . . . האב איך מעולם
בפני ב"ד דרויף גיט טוען גיוועזן האב מיך אך גיט תובע
גיוועזן דארויף רק מעצמם עשו את כל אלה ועל בקשת
מתנגדי: אח"כ זיינין דש ב"ד קומן לתפיסה צו מיר אונ' בכתב
מיר דיא מחילה גילייאט דאך גיזאגט בער ביגער דיא מחילה
גייארט אין מינדן אונ' מיך כופה גיוועזן דאש איך האב אלש
מיוין זעלבשט אונטר שרייבן צו האלטן. לאחר זאת זיינין ב'
מן הב"ד ווידר מיט אירר גזילה אוועק גיצאגן והטמא קן ימ"ש
גשאר מיתר הרפאים. האט מיך ר"י שטאקרט מיך בשיקט אין
דיא תפיסה מיט ג' עדים זיין כלומר ג' עדים משלש ארצות
גיוועזן אייגר איז גיוועזן ר' איזק רינטל והשני אברהם וואנורידן
מפאזן ווערדר והחוט המשולש זקן אשמאי ר' גרשון מפוזין
שהוא עובד ומשתחוה לבעל בער. האבין מיר אביר קיין התראה

גשריבן וואלן געבין זולת הטמא כלי קן מיט אינן קומן כדי
דיא . . . . האט קונין לתכלית ואר ריכט וארן והעיקור של
התראה ומשמעותה איך זאל אהיא . . . . מקיים זיין אדר
ער וויל מיך נוגש זיין בכל כפיות שבעולם הגם איך אים
תשובה נוצחת געבן . . . איך גיזאגט וואש ר"י שטאקרט טוט
מוז ער בהתרת ב"ד הגדול טואן ווען ער התרה . . . . מוז
איכש גישעהן לאשן אונ' האב ביגערט דיא עדים זיילן מיין
תשובה באריכות . . . . זיין התראה זעצין אונ' איר העתק
געבין ויבא השטן ר"ט קן להתיצב בתוכם זיא זיילטן . . . .
תשובה זוא גיט אן נעמין זונדרן ווען איך ר' שטאקרט וואש
וואלט זיילט איך אים ע . . . . האט וואל גיוואשט כי נמוג
כל לב דו איך קיין עדות האבן קינן האב איך מוזן אונטר
דיא התראה שרייבן וויא דער טמא גיוואלט האט ובאותו פעם
ר"ט קן גירעט וויא איך גיזאגט פון התרת ב"ד הגדול וז"ל מיר
זייגין ב"ד הגדול. אח"כ הנוגשים אצים בכל יום ויום אונ' וואלין
גיזאלט זיין הגם איך מיך ארכאמן צו טון כדי מיך דאמיט
גיט פטרן וואלן אונ' אלזו תפוס בכבלי ברזל זיצן לאשן ביז
" ימים קודם פסח ת . . . . [385¹] . . . צו מיר קומן בתפיסה
דער פוקד אונ' אמט שרייבר צו פיטרש האגן ובידס איין
ביפעהל כחותם של השר אונ' מיאר ואר גילייאט דש איך
זאל מקיים הפסקים זיין אונ' זאל קנס להדוכס יר"ה ביצאהלן
ובאם לאו זאל מן מיך אחר כלות ח' ימים אן דען קאק¹) שטעלין
אונ' דער תליין²) זול . . . זא ויל שליך בשבט מוסר געבין
אלש איך גנש מאה מלר העט שקר גיטאן אונ' דיא מדינה
ואר ווייזן נבהלתי ודוממתי על המראה ומבקש גיוועזין מויכטן
מיר דאך העתק דש ביפעהל געבין ותשובתם זיא האבן זיילכש
קיין כח האבין מירש אביר ב' ג' פעמים ואר גילא(איי)אט כדי איך
דיא ראשי פרקים האב גיוואשט. אחר יום או יומים האב איך

1) = Pranger? 2) Henker.

מתבונן על הענין גיוועזין אונ' ווידר זובליצירט אן שר יר"ה
אונ' אלי פונטן אך ואל ואר ענטוורט ובפרט העיקר מחמת
שטאקרט וגנש האב איך וואל מ(ת) [ס] רבן גיוועזין דש איך אים
מעולם קיין שקר גיטאן אונ' ארביט¹⁾ מיך אים נאך כל שעה בפני
אנשי נאמנים לנד זעסיגן לייט וויל חשבון טון אונ' דעם שר
דיא זובליקציאן אויברשיקט בין כך וכך האט מיר דער שר
ווידר דוירך זיינין לאנד טראשטן גלאדבעק²⁾ לאשן אן זאגין
איך זאל בתוך ח' ימים ר"ל זהו בדה"ב³⁾ קנס להרוכס יר"ה
ארליגן אדר ער וויל מיך לאזין לתפיסה ברענגן דש איך דיין
אדר מאנט⁴⁾ זויל קוינן זעהין איז נון גנש סמוך לפסח גיוועזין
האבן מיין קינדר שיי זיך זא ויל אן גינומן אונ' ר"א [ל] זה
ב(י) [ד"ה בער⁵⁾] ארליגט וויא זיא ערב פסח קומן נאך פ"ה ואר מיינין
מיך פטור צו ביקומן זובליצירט שטאקרט וגנש דש מען מיך
ניט זול פטור . . . וזה לשונם איך קוינט אויף דעם עצה בית
זא ואל זי זויסי לחם עסין אלש אנטר וועגין . . . זא מושיין
זיא ר"ל זכ"ה⁶⁾ אויז געבין אונ' פארט פסח תפוס גבליבן ח"ה
של פסח זיין מיין מתנגדים כגון שטאקרט וצירופו ווידר אן
צו ציאן קומן וויא זיא נוא ואר נומן איך מיך . . . גנש
חשבון צו געבן ואר אנשי נאמנים אונ' דער בפעליך דורך
מיין זויבליצירן . . . גיווארן האבין זיא גימאכט דש דער
חשבון זאל גישעהין אויף דער אמט שטובן אונ' תיכף אלי מייני
חשבונות לאשן מעתיק זיין אין גלחות אונ' האבן מצינצ[ד]ס
גינומין אירן אן האנג ר' מאיר פרידבורג איך אלש איין תפוס
האב גימנט גיהט אויך גימנט ביקומין בעין כי נמוג כל לב איז
איינר ממדינת פולן גיוועזין ושמו . . . האב איך
בוחר גיוועזין זאל בייא דעם חשבון זיין זא בלד מיר זיין קומן
אויף דער אמט שטוב האבן מתנגדים דיין זעלבן גיפסלת

בדמים הנהגים = ³⁾ Landdrost Gladbeck ²⁾ erbiete ¹⁾ erbiete
זרובים בדמי המדינה = ⁶⁾ baar ⁵⁾ ? ⁴⁾ בינינו

גיזאגט איך העט זובליצירט דש דר חשבון זולט ואר לנד
 זעסיגי לייט גישעהין אונ' דש זייא קיין לנד זעשיג האב
 בעו"ה קיינס גיהט אדר ביקומן קוינן האב זיא ואר גישלאגן ר'
 מאיר פאלק מפ"ה (ב)[ה]אב אין מושין באונס צום חשבון נעמין
 אונ' [386a] מתנגדים האבן ביא זיך גיהט ר"ט קן רט זעליק
 בער וכל צירופו של שטאקרט . . . גיוועזין לפני השררה ויל
 נימנט אז שטאקרט אלש זיינן בורר דרבייא האבן (הא[ט] דיא
 חיה[רעה פוער פיו גיוועזין ער מוזט דאער ביא זיין) האט דיא
 חיה רעה פוער פיו גיוועזין [ער] (א)[מ]ויזט דאבייא זיין וויילן זיין
 קוד' אינטרעסי דאערבייא גיזוכט ווער האב ווידר גיזעהין כי
 כלתה הרעה. אלש זיא האבן אלי מייני חשבונות וזכיות
 בידם גיהט וואש ר"ט פרידבורג עט האס מויף גיוועזין אונ'
 מיר יתר אלו ז' אלפים בחשבון מיקר גיוועזין אונ' דיא מרתה . . .
 מטנות גיוועזין מיך אזו ויל מיצר גיוועזין מיט איין שקרים
 וזיזופים דש זיא לכסוף דיא זל . . . ה גירעט איך זיילט זעהין
 דש איך מיט אינן לפשרה נינג כדי איך דיא תפיסה אמאל
 [פמור] ווער האב ווידר על אפי מוזין ווילען פשרה צו מאכן האב
 עש מוזן אויש דער הנט געבין דיא פשרנים אלש ר"ט קן
 ודוגמתו מיר ואר גיזאגט זיא וועלן מאכן איכש אין י' שנים
 צאהלן זאל האבין מיך ווידר ואדרנ' לאשן אן דיא אמטשטוב
 אונ' האב זיא פשרה כלומר ואר חתמנט ג . . . גיבראכט אונ'
 אויף גיבראכט אונ' מתנגדים נאך מינדן גאנגין אונ' תיכף
 אין מיינ בית מיינ ספרים הקדושים זיך לאשן אן שצין וויא
 זיא זעלבש גיוואלט האבן ובתוך . . . איין פרסום אין
 מקום געבין בין איינס בעל מלחמה חייב גיוועזין קן ר"ט
 דעב . . . אין בית גנגין אונ' זיך פור זייני קינ ר"ט
 מטלטל[ל]ין למשכונ' גינומין דא מתנגדי שטאקרט וצירופו דש
 גיזעהין הבין זיינין זיא כולם בכלל נאך פ"ה קומן אונ' מיך

1) fordern.

בפני השררה ואר אונגרהשם¹⁾ אן גיקלאגט אונ' ביגערט מן
 זאל מיך אין איין אנדרי תפיסה זעטצין וויא דען אם ערב
 שבת קודש פרשת שמיני תיב' צו מארגן אום ח' שלעג מן
 מיך פום עצ. . . . . תת תפוס אראב גיפירט זיין מיין מתנגדים
 כלם בכלל ואר דעם מבצר אויף דעם פלאץ גישמנדן אונ'
 דיא נקמה אן גיזיחן וויא מען מיך האט גיווארפֿין אין איין
 תפיסה הייסט דער טרוצן בורג וואור מן גולנים ורצחנים אין
 וורפֿט אונ' מיר כבלים של ברזל א. . . . . דיא אפשר שלשים
 למרות האבין גיואגין הש"י היודע כל הנסתרות וויא מיר
 מיין . . . . . ונפש גיוועזין איז אונ' תיכף ואר באטן דש קיין
 ב"י זאל צו מיר קומין אפי' אשר . . . . . טראפֿין אום מיך
 גין אונ' האבן זיא אך צופה רעסטירן לאשן בייא ה' מאל
 . . . . . אויז (שד"כ) [ש"ב] יוזל ש"י זיין בית ניט טראפֿין גין בין אזו
 גילעגין כתפיסה סמוך לי. . . . . דער שומר מיר וואש צו
 עסין גיבראכט אונ' איין בונד שטרוא אונ' איז איין מ. . . .
 קומין מיר אן גיזאגט וועגין דער אונגיהארשם זולט איך קנס
 געבין אלף ר"ט . . . . . [336^b] . . . . . גיזאגט על הראשונים
 אני מצער האבן גיבראכט איין שפניאשן קראגן²⁾ . . . . . לה
 מאיים גיוועזין האב מיך אביר ניקש מרצה גיוועזין בין אביר
 דיא לילה . . . . . ארבן אין דער תפיסה למחר ביום
 השבת האט מן ווידר אן גיהובן איך זאל מיך . . . . . ריין
 כדי איך אויש דער תפיסה קום האב גיזעהין דו בעו"ה (ז) [ק]יין
 רחמנות והצלה דא איז האב מיך ב' מאות ר"ט מרצה גיוועזין
 האט אביר ניט זיין קוינן אונ' גנש שבת אזו גלעגין אונ'
 יום א' וכמעט שלא פרחח נשמתי האב איך ה' מאות ר"ט
 קנס מוזן מרצה זיין דא האב איך נון גימיינט איך ווארט
 פטור קומין האט (ד) [מ]ען מיך אויז דער תפיסה אויף דאש מבצר
 אין איין חדר גיבראכט דיא ברזלים ווידר אן גיטאן אביר

1) Ungehorsam 2) spanischen Kragen.

מיר צו גילאסן דש מן מיר איין בעט גיבראכט האט דא בין
 איך אזו גילעגין בין פ' דברים האב וואל לפרקים אן שר
 יר"ה זובליצירט אונ' אין גומן מעמד גיבראכט אביר מתנגדי
 אליש ווידר הינדר גאנגין ביום השבת פ' דברים האט אשתי
 תי' ע"י שתדלנות משתדל גיוועזין דש זיא צו מיר האט
 מיגן קומין וויא זיא בייא מיר איז קומט דש שר יר"ה זיקטרוים
 האט כתבים בידו וויא גנש זובליצירט אונ' שמעלט בתוך
 הזובליקציאן מיין אונגיראטור שטיף פֿאמר וועליך מיר עשרת
 אלפים גיגנבת האט . . . . . ניקש נאך דויוז תפיסה
 ביגערט מן זוילט מיך הרשויר אן גרייפן אונ' לאש מיר
 . . . . . דאבייא אן זאגן בתוך ח' ימים עש צו ריכטיגקייט
 צו ברענגין אדר מוזט מיך ווידר בתפיסה קשה ברענגין לאשן
 אונ' אין דער זעלבי תפיסה ליגן לאסן וויא מיר אן איין
 שבת האבן גיהט דש ארקען השי' האב ווידר זובליצירט
 ומבקש גיוועזין דאש האט אזו אן גשמנין עד יום ו' ערב
 שבת קודש סמוך מ' כאב האט גנש אונ' שטאקרט ווידר
 גאנצי פאקיש כתבים אונ' פֿר שריפטן אן שר גשיקט אונ'
 זו פֿיל צו וועגין גיבראכט דו מן מיך ד' שעות קודם שבת
 האט ווידר אין איין תפיסה קשה גיבראכט מים אין בו אבל
 נחשים ועקרבים יש בו אשתי תי' זיאס גילאפֿין אונ' דיא
 גאנצי לילה כמעט אויף גיווארט דער שר מיט דער שרתה
 נאך וויסקן שטיין¹⁾ גיצאגן איז אשתי דער שרתה ואר דער
 קושש קומין אונ' מבקש גיוועזין תשובתה אייער מן קוימט
 אויש דיור תפיסה ניש אונ' זוילט ער דרינגן פֿר פֿוילן בין
 ער ביצאלט בין אזו בענז[ו]ה"ה שבעות גילעגין אין דער
 תפיסה בין כך לכך איז חותני . . . ראל שי' מהילדסום צו
 מיגן גיוועזין אונ' אשתי ובתי שתי' מיט אים גיהנדלט דש
 . . . . וואלן ה' מאות ר"ט קנס דער שרתה אן ווייוזן בייא

1) Wittgenstein.

דער עצה מינדן וועלכי אים . . . איז דיא עצה אך זיך
 מרצה גיוועזין כדי איך האב זיילן פטור ווערין קומן וויא
 מען ואר האפט אונ' גימיינט עש זי'א רצון האבן דיא
 קומיסריאן תשובה געבין דיא זומי¹⁾ . . . ש . כ אין אלש חייב
 ווער זאלט ניט זארעטורט²⁾ ווערדן זא וואר שטאקרט אונ' דש
 קנס . . . עש ווידר אן שר יר"ה גילאנגין לאשן וואש
 דער דא אין טון וואורט דעם מוזמן [337a] זיא נאך לעבין.
 וויא נון ווידר תשובה קומן איז מהשר יר"ה ובה . . .
 סמוך ללילה מיר דער לייטן אמט³⁾ על המבצר לפני התפיסה
 בשורה גיזאנט איך וואו . . . בלד פטור ווערין מתפיסה
 הקשה וויא אך בזו הרגע דער שומר התפיסה קומן אונ' מיך
 האט אויש גילאשין אונ' גיבראכט אין דיא קורטי גארד וואור
 דיא רק" שמירה האלטין ווידר לברזל אן גיטאן אן ב' רגלים
 בין זא אין גילעגין דען אנדרן מארגן זא בלד עש מתנגדים
 האבין גיוואר גיווארדן דש מיר דיא תפיסה איז לינד גיווארן
 איז דער איש בער קומן אונ' בייא דיא קומסריא זער שטארק
 אן גיהלטין זולטן מיך ווידר לתפיסה קשה ברענגן ותשובתם
 וואש דער שר ביפעהלט דעם מוזן זיא פארירן בין זא אין
 דער תפיסה גילעגין ר"ה וייכ וסוכות האב ניט גיוואלט מאין
 יבוא עזרי זולת האב גיוואר ווארדן דש מתנגדי האבין
 ויל שקרים ועלילות אין פולן אן הגאון מוהר"ר שעפטל
 מפוזנא⁴⁾ גשריבן איין גנש רשעות ספר אויבר מיך גשריבן
 אונ' אנין גשיקט וויא זיא אך בשקרים וזיפים מוהרר"ש האבן
 ממעה גיוועזין דז ער איין התרה האט ג . . . מיך אין צו
 האלטין אונ' מיין דם מתיר גיוועזין וויא אלש אין מוהרר"ש
 זיינין כתבים אן גיסי האציקש מוהר"ר זלמן כ"ץ ש"י בק' ליסא

1) Summe 2) ? 3) Volksetymologische Entstellung:
 Leutenant = Lieutenant 1) Ueber R. Sabbatai Scheftel b.
 Jesaja Hurwitz, vgl. Perles a. a. O. 77 und Kaufmann,
 die letzte Vertreibung p. 66 ff.

וועלכר זעלבש פונזא גיצאגן אונ' באמת הרר'ש . . אבי'ד
מפוזין ווידר כמה כתבים אן מתנגדי גשריבן זיא זולן מיך
פטרן על ד"י ולית דמשגח ביה ותיכף אחר סוכות האבין
מהותנ"י והאלופים יושבי עמריך מוהר"ר גומפל שי' ובנו אלי'
גומפל וויל אצל אדוננו הדוכס יר"ה אונ' דש מתנגדי זולן
שטיין צו קליב ואר דען קומיסריאן דיא אדוננו הדוכס יר"ה
דא צו ואר אורדנירט האט אונ' מיך אלי גיגולת כתבים אונ'
אלי שריפטלכי נאטריקש צו שמעלין זיילכן ביפעהל האבן
זיא כתוב וחתום גשיקט מיט הר"ר מאיר מקליב נאך פ"ה
ושמחתי על הבשורה טובה עד מאוד וויא נון ר' מאיר דען
יועצים האט דעם ביפעהל אן גליברט . . . . זיא העמין
מיר מיין תפיסה ניקש צו שאפין זיא הילטן מיך ניט תפוס
זיא וואלין מיך אך . . . געבין בלתי ידיעת השר וועלכר
נאך ביל ועלד¹⁾ וואורד קומן דא וואלין זיא עש אן ג . . .
וויא זיא אך גיטאן אונ' תיכף דען ביפעהל הין גשיקט מיט
אירם זיקטרוים . . . איז דער דוכס ירום הודו אך אים אויף
צוג גיוועזין אונ' נאך בילועלד קומן וויא נון מי . . מתנגדי
דש גיוואר ווארדן האבן זיא ניט גרואט יום ולילה ביו זיא
ווידר דען בי . . . [337b] . . . אונ' ב' ביפעהל אן דיא
יועצין גיבראכט דער אירשטי משמעו' זא זיא זיך . . גיש
גילאשן זיילטין זיא מיך ווידר תפסין דער אנדרי משמעות
זיא מיך אזו לנג תפוס זאלין ביו אלש מחמת הקנס אונ'
שטאקרט ביצאהלט איז אך דעם רעבינר ווידר אן ביפאָהלין
מיך אין חרם צו טואן אונ' איז דר ב"י²⁾ דער מיט שייכות
האבן ווארט זאל כל פעם " . . . קנס געבין וויא בנמש
גיברטקייט³⁾ איז באותו פעם איז אישתי שתי' מיט חתני הרר'ל
שי' נאך בילועלד גיצאגין אונ' ואר מיינט דעם דוכס יר"ה
גירעט אונ' איר גיזאגט עש זאל איר גיהאלפין זיין אבר
מחוץ למחנה איז מתנגדי' איר שתדלן גשמנדן אונ' ווידר

¹⁾ Bielefeld ²⁾ = בר ישראל ³⁾ Bannsgebürtigkeit.

זיא ג'זאגט זיא זאלט הין גין ער האט זיין רעכטיקייט זיא
 האבן אך באותו הפעם אן גישמעלט אז דיק בערמן מיט זיין
 ווייב דש זיא זאל איר קינד מיט נעמין און נאך בילד פֿעלד
 גין אונ' לפני הדוכס יר"ה איין פֿום פֿאל מיט דעם טון אונ'
 אך איבר מיך קובל זיין כדי להבאיש ריחינו וויא זיא אך
 גיטאן האט אונ' אהין גיצאגן האט זלמן גנש איר איין כתב
 מיט געבין אן דאש מעליל זיין משרת ושמו ר' זעליק . . .
 דיא מרים הצופה האט זיך טועה גיוועזין גיבט דעם כתב
 הר"ר זעליקמן בילועלד דער זעלב . . . דעם בריב פֿינט דא
 אין דאש גאנש שרייבט דיא שתדלים זאלמן גון וואל צו
 זעהן דש דיא . . . ר מיט אירן שתדלנות גיקש פועל זייא
 אונ' זונשטן ויל רשעות וויא גון דיא גוטי לייט צו בילועלד
 דיא מרים אלש אויז פֿרעגין אונ' הערין דעם גרושן חלול
 השם געבין זיא איר איין עצה זיא זולט גיט להדוכס גין
 אונ' זייגין זיא קצת משחד דש זיא ווידר וועקציט¹⁾ אבר זלמן
 גנש זיין כתב האבן זיא אשתי שתי צו גשמעלט אונ' מיר
 נאך האבין ויא גון אשתי וחתני שתי גיזעהן כי כלתה
 הרעה אונ' דש זיא דאש זקשט²⁾ וואר ריסין קויגין אך דעם
 דוכס יר"ה תיכף משם וועק גיצאגן זייגן זיא בפחי נפש ווידר
 נאך מינדן גאנגין איך האב זובליצירט אן יועצין ותשובתם
 זיא האלטן מיך גיט תפוס איך מוז אודר בפֿעהל פֿון דוכס
 יר"ה ברענגין האבן אן דען שר זובליצירט ותשובתו ער האט
 זיך דער זאכן גאנש אבגיטאן האב גיזעהן דש קיין רחמנות
 והצלה איז גיוועזין אונ' מיך מכין . . . ה גיוועזין האב עבין
 ברזלים אן גיהט דיא איך האב קויגן פֿון דיא רגלים אפישטרייכן
 . . . . נקב בלילה בחצי הליל גימאכט אונ' בין אוועק גאנגין
 ובדעתי האב וואלן דעם דוכס . . . נאך ציאן אונ' ערישטליך
 מייגין דרך אויף האמבורג וועלין נעמין כדי איך וואר סיוע
 . . . ין ביקומין בין זא גנגין לבר פֿון פֿיה דש איך בין קיגן

1) wegzieht 2) ?

יום פֿון פֿיה נאך (דש איך בין קיגן יום) . . . . לויסלבורג
 קומין מיך דא לאשן איבר דיא וועזיר זעצין איז איינר
 גיוועזין דער האט מיך [338^a] גיקענט דער זעלב' איז נאך
 פֿיה גנגין אונ' גיואגט וויא איך מיך דא העט לאשן איבר
 דיא . . . . האבן מיר ניט וואלן נאך שיקן זונדר דיא עצה
 האבן מיך ווידר מוזין שאפין אדר דיא הא . . . . ריט קנס
 געבין מיינט וועגין דא האבן זיא מיר אל' דרכים נאך גשיקט
 צו פֿום אונ' צו פֿערד . . . . גאנגין אויף ניאנבארג דא האב
 איך איינין ביקאנטן ספן פֿון מינדן אן גיטראפֿין. דער האט
 נאך תיכף סמוך ללילה אפגיפֿארין האט מיט מיר מטיב גיוועזין
 אונ' אינש ספינה גינומין איז נאך גיפֿאהרין ביז צו דער
 דראקנבורג וויא ער וויל אן לאנד ליגן קומין דיא רודפֿים אן
 דש מים אונ' נעמין מיך זא ווידור תפוס ברענגין מיך אינש
 פויארן הויז האבין מיך אביר ניט שלימ. . . טראפֿן ווילן
 עש אין איינר אנדר' מדינה גיוועזין אונ' זיאד גומל חסד מיט
 מיר גיוועזין דיא לילה האט מיך כפר' ביוואכט עד ליום מחר
 האבין מייני רודפֿים גימיינט מיך תיכף ומיד מיט צו ביקומן
 האט אביר ניט קוינן האב ערשט (האב אירשט מוזין) נאך
 ניאן בורג צום טראשטיין¹⁾ גין דער דראשט איז ניט דא היים
 אביר דער אמט שרייבר ביפֿאלן זולן מיך הין ברענגין האבין
 מיך ב' פויארן פֿויגט²⁾ הין גיבראכט וז' הטח עלי חסד דו איין
 איברשטר לייטן אמט³⁾ אין דער דראקן בורג גיוועזין ושמו
 בעלינג האט מיך וואל גיקענט דער איז הין גריטן אונ'
 גימאכט בייא דעם אמט שרייבר דו ער מיך ניט אין איין
 תפיסה קשה גיבן זונדרן בבית השער אן דעם מבצר זא האט
 מען מיר איין אייזרן פאלטן אן גילעגט האב איך מיך גאר
 וי. . . גיניט יותר אלש ח' ימים אויף דעם שטרויא מוזן
 ליגן ביז איך לאשתי שתי מודיע גיוועזין זיא מיר . . .
 מטות גשיקט אך זעלבשטן צו מיר קומן וויא נוא ווידר

1) Drosten 2) Bauernvögte 3) Oberstlieutenant.

דער מראשט אהיים קומן זייגן מייני רודפ'ים קומין אונ' ואר מיינט מיך פשיטה פטור ווידר מיט נאך פ"ה צו ביקומין האט אין דער מראשט משיב גיוועזין בלתי רשות וידיעת הדוכס מצעל טארף¹) ער מיך ניט פטור געבין האבין דיא עצה פ"ה תיכף גשיקט נאך צעל אונ' גרוש שתדלנות גשריבן דאש ביפעהל אן מראשטן איז קומן ער זאל מיך ווידר ליכרין אין פֿירשטן דום²) מינדן העט איך גוא רעכטי שתדלנים גיהט דיא אום מיך גאנגין ווערין צו (נ) [צ]על העמן זיא מיך ניט פטור ביקומין אונ' העמן מייני מתנגדים דא מיד למשפט מוזן שמיין האט גיארט . . . שתדלנים גימאנגלט אין החבוש מתיר עצמו ביום שבת קודש ר"ח טבת ת"ג האט דער . . . איין עגלה ביגעבין ב' שומרים מיט כלי זין אונ' מיך מקבל גיוועזין זא בין איך גשלאסן ווארדן אונ' פֿון דא גליברט ווארדן אן דעם אמט ערין בורג דא זיין ווידר ויל שומרים גיוועזין איין . . . ווידר גשלאסן ווארדן אונ' גיפירט ווארדן אויף דש מבצר ערין בורג דא בין איך גלי . . . בבית השער האב אביר ת"ל גראש שלום גיהאט אונ' ער"לים גרוש רחמנות אויבר מיר . . . [388b] . . . דא גילעגין גישלאסן האט מיך ווידר דער מראשגאל³) לאשן צו זיך פֿארדן אונ' מיך אויס גיפראגט וויא מייין ענין איז אונ' ווארום איך תפוס בין האב קצת ענינים מגלה גיוועזין האט ער רחמנות גיהאט אונ' תיכף ביפאהלין מאן זאל מיך ווייטער ניט שליסן יום ג' איז דא ווידר איין עגלה גיוועזין מיט איינר שמירה מיך זונדר גישלאסן גיבראכט מיט אן דש אמט ראדן⁴) אונ' פֿירשטן דום מינדן דא איז ווידר איין שמרקי שמירה גיוועזין אונ' איין עגלה דיא האבין מיך גישלאסן גיבראכט נאך ראדן אונ' אין דש משפט גיבראכט בבית השער אונ' דא איין גרושה שמירה גיוועזין אונ' צרות גדולות גניט האב בדוחק שטרוא קענין האבן אונ'

1) Zelldorf 2) Fürstenthum 3) ? 4) Rahden in Westfalen im Reg.-Bez. Minden.

זא תפוס גיוועזין עד יום ו' בהשכמה איז דער דראשט קומן
 מיך אלזו בלד לאזן פֿאָרדן צו זיך אונ' דברים טובים וניחומים
 גרעט אונ' תיכף מיך בעגלה מיט ג' שומרים נאך פֿ"ה גשיקט
 ביז לעת ערבית אהין קומין אוי לאותה חרפה ובושה דיא איך
 אין גינומן בין ווידר דער עצה גליברט ווארדן האבן מיך אין
 איין תפיסה אונטר דער ערד גליגט אונ' גאר הרט גישלאסן
 האב גרויז צער דיא לילה גיהט בין זוא גילעגין עד מחר ישבת
 קודש חצי היום האט מן מיך ווידר אויש דער תפיסה גיבראכט
 אויף דער עצה קעליר בייא איין אש ביז לילה דא הט מן
 מיך ווידר גיבראכט אויף דש חדר וואש איך דרויש האב
 פליטה גימאכט אונ' מיך אלי מייני מטות ולבושים וואש איך
 האב דא גילאשן ווידר צו גישמעלט האב אביר עצה אלי
 הוצאה יותר אז חמשים ר"ט ביצאהלן מוזן בין אזו ווידר תפוס
 בכבלי ברזל גיוועזין אונ' מתנגדי אן אלי פלשי כתבים נישט¹⁾
 משגיח גיוועזין האב אך בייא דער שררה שם פֿ"ה ניקש
 ארהלמן קוינן בין כך וכך האט חתני הר"ר אל שי ומחותני
 הר"ר יששכר שי כתבים גשריבן נאך ק"ק פוזין אן הגאון
 מוהרר"ש אונ' קצת דיא נבלה ממתנגדי מגל(א) [ה] גיוועזין בתוך
 הכתבים אונ' זיא אויף דיא פֿאשט גיטראגן האבן ואל אך ו'
 ר"ט מעות אין גילעגט להוצאות ויכא השמן אונ' גזלת דיא
 כתבים מן הפאשט אויש דער תיבה וכאותו הרגע האב איך
 אך כתבים גשיקט (דיא מיט פֿוירט²⁾ האבין גיזאלט) . . .
 חתני שי וואלן אויף דיא פֿאשט דיא מיט פֿוירט האבן גיזוילט
 אין ברך מיט אין שליסן ויבוקש הדבר וימצא דו דער מעליל
 בעצמו זיא וועק גינומין ותשובו הראש . . . עש זיך בפֿינדן
 זאלין זיא איר עונש אויז שטין אונ' זיא אבר מכמיה גיוועזין
 כח זאל אים . . . גשעהין דער מעליל אפילו דש מעות צו זיך
 נעמין אדר דער ראש האט אינש ווידר געבין דיא כתבים
 זייגין גיליאנט ווארדן דיא זיך ניט אזו בפֿונדן וויא ער אן

1) nicht 2) fort.

גיבעין אך דעם גראשן שחד פו גיזאגט אונ' חרא וכ"י¹⁾ זאלן
 עש צאהלן אדר האט ניט קאנן אן קומן [389a] דער ראש
 ת"ל אוהב משפט דא ער נון גיזעהין דו ער ניט בנבלותו
 שטאמס) [ט] האט האבן קאנן . . . האט אנדרי עלילות גיזוכט אונד
 ביי' דעם ב"ד צו פ"ה אויף די' צוטאמין צו וועגין גיבראכט
 כדי ווען זיא ארשיינט העט ער זיא בעלילתו תפסן לאשן זיא
 האבן איין בכח הין גשיקט זאל אזו הירן וואל וואש מן פֿון
 אינן האבין וויל ותשובתו השר זיא מיין זעלברט קומן דא זיא
 נון גיזעהין מן שנוולד להם האבן זיא בהסכמה א' איין דרך
 לאדוננו הדוכס י"ה נאך ברלין גינומן ואנג זה האב איך בכתב
 מיין בישוער אינן אך אלש ארטיקלש ווייש²⁾ מיט געבין וויא
 זיא נון נאך ברלין זייגן גיקומן אונ' אן גיהאלטן האבן זיא
 די' תשובה ביקומן דער פלוני זייא גיפֿאדרט ער ווארט זעלברט
 אהין קומן זאלן זיא איינר גיגן דען אנדרן גיהורט ווארדן דער
 פלוני איז הין גיצוגן אונ' מיט זיך גינומן ר' יודא הויקשר
 (ט) [ו] אונט צו גיסא וויא דער זעלביגע נון אהין מיט אים קומט
 שיקט ער ווא אלזבלד אן חרל ור"י³⁾ אונ' לאשט אין מורא מאכין
 זיא ווילטן זעהין וואש זיא טעמטן דו קיין חלול השם גשיכט
 זולטן ווידר מתקן זיין מה שעוותו ער זולט אלש יודשליך
 הער גין ובאם לא דש זיא זולכש ניט טעמטן זא ווערין איצונדרט
 פונער יודל דא וואלט ער אינן התראה טון דו זיא קיין ד"י
 ביגערטן און פֿון איין גשי . . . נעמן ואר דער מכה האב איך
 מורא גיהט אונ' אינן גשריבן זאלן זיך ניט לאשן מטעה זיין
 . . . אים האב וואל דענקין קעגין דו ער ר"י דארום מיט
 גינומין זיא אויש אירם פֿארטל צו מרייבן אבר מי יבא אחר
 המלך אשר כבר עשהו האבן זיך לאשן מטעה זיין אונ' אים
 אלש מרצה גיזועזין אונ' ר"י הויקשר זיא מבטיח גיזועזין זאל
 אלש יודשליך הער גין אונ' וויל ניט ממדינה וועק איך זול

התני ר' לייב ³⁾ Alles artikelweise ²⁾ ? התני ר"א ור"י ¹⁾
 ? ור"י יששכר

פסוד ווערדן זא זיינין זיא ווידר ביחד וועק גיצאגן וויש ער נון
איין אונ' אנדריי ביפעהל האט אויש גיבראכט עצמו מלספר
וויא זו נון ווידר נאך מינדן זיא קומין האבן דיא טראקטאמן
אן גיפאנגין האט מן אביר גיט פיל פון יודשליך הער גין
גיוואוישט . . . איך אלש גין מוזן וויא מתנגדי האבן וואלן ר'
יודא העקשר צו מיר בתפיסה קומן אונ' מרדכי בילועלד איך
מיט אים טעם וסברה רידן וואלן וכך אמרתי מאחר האב'ד
גשריבן אזא איך ערבות שמעל מיך שטאקרט ונגש פטרן
מתפיסה איך בין נוא מוכן ערבות צו שמעלן ולציית דין בפני
די' צדק ממילא בין איך יא לעת כזאת שטאקרט וחתנו גיט
מער חייב ותשובתם עש זי'א א . . . קיין צייט אויש סדר
טהרה צו רידן זי'א איידל טומאה דא זיא אין האלטן וויל
איך פסוד מתפיסה . . . מוז איך אלש טאן וויא זיא וואלן
כאוות נפשם דא איך גיועהין דו זונשמן קיין הצלה איז האב
איך ערשט בפני עדים מוסר מודעה גיוועזין אך בפני צייגן
ונטר'יא פראטנשטירמ'1) . . . [339b] . . . גיצוונגן בין לאישן
אויף שרייבן למשמרת אח"כ האב איך ר"י הויקשר מוזן כח
הרשאה . . . ער רשות הט מיינטוועגין צו האנדלן אונ' ערשטליך
מיט זיך גיבראכט יודשי עדים אח"כ . . . מיט זיך גיבראכט
ונטר'יס האב אך פ'ר אין מויזן זאגן דש איך ר"י כח ורשאה
גיב אלש . . . ער שליסט דו איך דש האלטן וויל. קוים
איך ר"י העקשיר גיזאגט איך וויל אליש וועק געבין כדי איך
פסוד קום רק דו אדונגנו הדוכס יר"ה ביום ה'ך"ב אייר תי"ג
צו מיר ר"י הויקשר קומן לתפיסה מיט זיך גיהאט אונ' בידם
קומפרמיז כתוב ומשמעות דו איך מוהר"ר חיים מייזליש אונ'
מוהר"ר גרשון חזן ומלמד של ר"ב וזלמן גנש במינדן אונ' נאך
איין מלמד פון גאשילר לדיינים מקבל בין בשביל רב' שטאקרט
וגנש ואח"כ ר"י ווידר קומן איין נאמוריוס עם ב' עדים מיט
גיבראכט ואר איין ר"י כח ורשאה געבין דו ער זאל רשות

1) vor Zeugen und Notaren protestirt

האבן מייני קרישומירין¹⁾ אלש צו זימירן אונ' דש איך עולמי וויל ניש ווידר תובע זיין ממתנגדי אונ' דש ער רשות זאל האבן צו קוויטירן אונ' זיך קוויטירן לאשן אח"כ ר"י ווידר קומין אונ' מיר גיציגט איין ביפעהל דש מיך ניש פטור זאל לאשן ביז איך ביצאהל שטאקרט אונ' גנש כ"ד מאות מלר אונ' ה' מאות קנס להשררה שטאקרט דער שררה צו גיזאגט מיך תפוס צו האלטן דש איך ביצאהלן וואלט והמותרות אן שטאקרט צו ביצאהלן באותו פעם איז איך אן מיך גשיקט ווארדן ר' ליב הארפארט מיט ר' יודא הויקשיר מיך גאר הארט אראנירט²⁾ אונ' ביגעהרין גיוועזין דאז איך מיך זאל פֿר שרייבן זא איך ווידר למדינה וויל דו איך ווידר למדינה וויל דו איך דעם שר וויל ה' מאות מלר דיא שטאקרט האט ואר שבראבן תפוס צו האלטן ביצאהלין אונ' נאך ב' מאות מחמת בער ה' מאות קנס דיא איך מיך ואר אב[ל] גירט דעם דוכס צאהלין הגם דש קנס של ה' מאות במלואה דא גיוועזין האט מן מיך דאך נוגש גיוועזין מרצה צו זיין אביר שטאקארט האב איך תשובה געבין וויל ער זיין חוב אנדרן נידרין מוז איך גישעהין לאשן על אפי לאחר חצות אום ג' שלויג³⁾ האט זיך דש כ"ד גיזעצט בבית ערל בין איך מיט מיינס שומרים אויז דער תפיסה ואר זיא גיבראכט לאחר כל הסכסוכים. בצירוף אב"ד איין סרגל קיטל⁴⁾ ושזפא דון⁵⁾ ... פֿר ערשמליך מיר דו כ"ד פֿארגיהלטן אן גיפנגן מיך משביע צו זיין חב דיא ס"ת מוזן גולל זיין עד פ' יתרו אונ' מוזין עשרת [הדברות] לייאן מראש ועד סוף אונ' מיר דו כ"ד במעט איין גנץ בוך פאל פאר גלייאט. האב איך זון נאך זאגן אונ' מיין [האנד] אין דיא ס"ת ליגן. בייא דער שבועה איז שטאקרטש זון מוהר"ר שמואל בכח אביו [340a] גיוועזין אונ' גנש. שלא בפני כ"ד האט ר' שמואל מיר גיזאגט בזה הלשון בייא א..... דו דוא ניש זאלשט שמיל זיצן אונ' ווידר משפטין. זאלט דיר

1) Creditoren? 2) arrogirt 3) um drei Uhr 4) Sargenkittel vgl. Zunz, Gottesd. Vorträge² 456 n. 5) ?

נים ווידר פֿארן דער ה . . . . . הב שמיל גשוויגן מטיב
 עד רע ניקש משיב גיוועזן. בי בן צוה עלי ר"י הויקשר דוא
 . . . . . בדיבור הקל קוסט איך עילמים ניט פטור אוני אויטש חיורי¹⁾
 דאצו. דא נון דער צר דיא . . . . . הב איך גיפראגט מהיכי
 תיתי דו איר מך אזו משביע זייט. האבן זיא משיב גיוועזן דו
 ערשטי דיא שבועה זו גיפסקנת בי דינא אחר בי דינא לא דייק.
 הגם שיש לי לשאל מאחר שפסקו ש . . . על מי ועל מה
 מיך מיין מתנגדים תפוס גיהלמן איז אבר קיין זמן גיוועזן
 פיל קושיות צו פֿראגן. איז אין נון אלש גל פרט וואש מכל
 אשר לי נאך דא איז גיוועזן. ובתנאי האב איך גשווארן דו
 זאלין לון וויא דר דין אזוט. מוזן שלשי וכסות ומלבושים האט
 מירש צוגיזאגט אבר ניקש גיהלמן בין ווידר פֿוס ביד למקום
 [ר' יודא?] הראשון גיבראכט. יום' כ"ז אייר תי"ג בהשכמה קומט
 חיוורא ה . . . מיר אוני איין זובליקאצין בידו האט רב לאון
 אויף זעצין ומשמע' כלומר אלש איך דען שר מה . . . הבש
 אונטר שרייבן מוזן. אח"כ קומט ער ווידר זאגט רבי ביגערט
 צו ווישן וועלכן דרך איך גין וויל מיך וואל לאשן איבר דיא
 וועזיר זעצין אים ספינה. אך ביגערט רבי איך זאל מיך . . .
 לאשן דיין איר איך מתפיסה גין וכדומה זאלכר שיבושים זיא
 ביגערט האבין איז מיר פֿיל פא . . . אח"כ קומט ר"י ברענגט
 בשורה זייא נון אלש רצון ביא דעם שר יר"ה אום ב' שלעג
 זאלט איך אויף דיא אמבט שטוב גיבראכט ווערדן דא זאל
 אלש פֿאר ריכט ווערדן. אחר הצות בין איך ווידר גיברכט
 ווארדן אלש איין תפוס אין דיא אמבט שטוב. איז ערשטלך
 רבי אנין גנגן פשוט אלש ערשטלך גיוועזן וויא דיא ראשי
 פרקים איבר אנגדר זיין גנגן. וויא דרנאך הט ער זעלבשט צו
 . . . איך זאל אנין קומן. בין איך מיט ר' הויקשר אנין גנגן.
 דר איז גיזעסן דר פֿישנאל אוני . . . האבן גיפראגט ווער

¹⁾ Vielleicht eine Anspielung auf Baba m. 58b:
 אזיל סומקא ואתי חיוורא.

איז דא וועגן יודן יושט גאלד שמיד פונל) [ן] האמל איז קומן בנו
 של ר' . . . בער אוישטרליצער רב הגאון הגדול מוהר"ר שמואל
 התופס ישיבה בק"ק הילדסום ע . . . הבן זיא גיפראנט אב
 ער כח פונל) [ן] יושט ג"ש העט. השיב בן. האבן זיא ערשטלך
 כ . . . כלומר בשם השר ומשמעות וויילן איך עטליך עקסעס¹⁾
 העט בינאנן אונ' . . . ווען איך דיא מעות זאל צאלן אן
 בערנט ו' מאות. גנש ב' מאות. והמות . . . אח"כ האט מיך
 דער פֿישנאל ופוקר שטארק משביע גיוועזן דאמיט בין
 איך נון . . . [340b] . . . זיין אפגנגן. בין איך ווידר
 לפני השופטין גנגן אונ' מבקש גיוועזן דו איך . . . כ"ד שעות
 זמן הב. הבן מיר משיב גיוועזן עז זייא אירש הגדלש ניט
 בחרה להן מ"ן צרה וזנדרן איך מוזט בערנט לוי אן שפרעבן
 בין איך גנגן . . . ת ש"ב יוזל איז ער בלד קומן ר"י הויקשער
 צו גין מיך מוהר"ר גיוועזן באזהרה אחר. אזהרה איך זאלט קיין
 המשכה טאכן. בין תיכף גאנגן מיט איינים שליח כמו חצי
 תחום שבת פונל) [ן] פיטורש האגן. דען שליח ווידר גין לאזן בין
 אין איינש פויארן בית גנגן עד לילה אונ' בין ווידר בסוד
 לפיטורש האגן בבית יוזל גנגן. ליל מוצאי שבת בין איך מיט
 ש"ב יוזל גנגן אין מגדול צווישן פ"ה אונ' מינדן בהשכמה יום
 א' הב איך לאזן צו מיר קומן מיני גומי פֿריינט ש"י ות"י אויז
 מינדן. אן דער פאקן מיל²⁾ אן דער וועזיר הבן מיר אונש גיווענגט.
 זוא בין איך גנגן ביז דאן הויזן³⁾. איז איין עגלה גיוועזן הב
 מיך אויף גידינגט אונ' הר"ר אנשל מעמדן ש"ב זלמן ש"י מיכל
 מעמדן האב איך גומי חברותא גיהאט ביז עמדין. עכ"ל.

II.

Aus Samuel b. Meir Hekscher's Notizen hinter צמה יוד im
 Besitze von Rabb. Dr. Sg. Auerbach in Halberstadt.

ויתגכלו אותי להמיתני כורה שוחה בו יפול לול' ה'
 עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי אודה ה' מאוד בפי ובתוך
 רבי' אהללנו. אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך. הגומל

1) Excess 2) Mühle 3) Tannhausen.

חסדים טובי לחייב[י]ם שנמלני כל טוב כי חלצת את נפשי ממות
 את עיני מן דמעה את רגלי מדחי על הניסים ועל הנפלאות
 שעשית לי בזמן הזה ובימים ההם כיום די' ו' מנחם תמי' לפי'ק
 פה המבורג¹⁾ מעשה שהי' כך הי' באותו היום הייתי על הבערש
 עד שעה וחצי אחר חצות וקנתי לי באי' צו אונטר פֿומר
 אונטרם ראקי, ורציתי להלך לביתי לאכול וכשבאתי על הבואר
 שטאב סמוך לאפטיק ראיתי מלפני איש א' הולך לדרוכו כאלו
 גם הוא רוצה להלך לנייאשטט, וכשבאתי סמוך לו ראיתיהו
 שהי' מלוכש בכגדי משי שחור מראהו נאוה יפה עיני וכשבאתי
 אצלו הביט לאחוריו ושאל לי בזה הלשון יוד האבט איר וואיש
 צו שאכרין, השבתי לו מיין הער איך הב זונדרליכש ניכטיש.
 האט דער הער וואש צו שאכרין, הישב לי יא איך הב איין
 וועניג גאלד איך איין וועניג זילבר בליכט דען הערן מיט מיר
 איין מיין לוזימענט צו גיהן, השבתי לו יא, ותיכף חזר לאחוריו.
 ואני הלכתי אחריו למלון לביתו ועל הדרך דבר עמדי איך הב
 עבין וועלין נאך, דער נייא שטט גיהן דא הב איך מיין אייגן
 קוף מאן, ואני חשבתי כדבריו כן הוא ולא עלה על לבי שחשב
 רעה עלי כאשר תשמע להבא, ועל הדרך אמרתי רביש'ע היה
 נא מצליח את דרכי אשר אנכי הולך עליה, והנה הארורה
 הזאת לא הוליכה לי דרך הישר והסבני דרך מעוקס כדי להטעות
 לי שאחשוב שהוא איש זר אשר לא בקי בדרך הנה, והנה
 כאשר בא לפני הבית קפיץ קל כארי ודילג וירץ לתוך הבית
 חיש קל הקל הזה ואני אחריו, וכאשר באתי לתוך הבית
 באמת מזלי חזה איזה רעה אשר שמר לנגדי לולי הי' אשר
 עזרני, חרדה גדולה נפלה עלי כי קפיץ עלי כיעתותא ופחד
 בלבי מאחר שמצאתי הבית רק איין בו כלי בית כנהוג בבית
 הסוחרים או בבית אישפי'ז הנה ולא ראיתי שום בן אדם בתוכו,

¹⁾ Vgl. Diarium Europ. Contin. XVII, 244, Schudt
 IV, 1, 207.

כי אם איש א' הו' הולך ושוב בתוך הבית מעוטף בסרבלו
 כאלו רצה להלך למקום. וסברתי שהוא סוחר א' ואעפ"כ
 במחתי בחסד ה' אשר בל ינחני לעושקי. והלכתי עם האיש
 הזה לתוך חדר הפנימי ושם ה' שלחן וכסאות מוכני. והבליעל
 הזה ישב על כסא א' ולי נתן כסא לישב עליו שהי' אחורי
 נגד פתח החדר כי כל מחשבותיו רעה עלי. והוציא משק בתי
 השוקים שאבטלין בתוכו ושרשרות זהב, גם איזה כסף, ושאל[נ]
 מה אדוני רוצה ליתן לי בעד השרשרות הזה, מד פתחתי
 הסרבל שלי והנחתי הבאי' שהי' לי תחת הסרבל על השלחן
 נגדי והשכתי לו מה רוצה אדוני שאתן לו בעד הלזם הישב
 לי מ"ז שוק, ואני אמרתי בלבי מ' יתן שאקנה אותו במקח
 הזה אך כדי שלא ירגיש שהיא כ"כ בזול צויתני¹⁾ לו מ"ז
 שוק. בתוך כדי הדבור בא הצורך הזה אשר הלך בתוך הבית
 לכתחילה לתוך החדר שאנחנו בו גם מעוטף בסרבלו והיא ה'
 הבעל אושפיזי עצמו ושאל לי באיזה מקום אני דר ובאיזה
 רחוב השכתי לו כאן בעלבשטראס ויתנכלו אותי להמיתני, כי
 לכתחילה ה' סבורי' שהבאי' אשר נשאתי תחת הסרבל שלי
 הוא מעות כדרך החלפני' כאן נושאי' כיסם תחת סרבלם, והי'
 הפר עצתם וקלקל מחשבותם, כאשר ראה רק שהיא באי
 ובגדים שלי ה' קרועים ובלועי' אז אמר כמה עסקתם. השיב
 האחר שהוא רוצה למכור לי השרשרות זהב והוא הניח לי הלזם
 בעד מ"ז שוק ואני לא רוצה ליתן לו רק מ"ז שוק הישיב לו
 הראני נא והראה לו אז אמר אני אתן לאדוני מ"ז שוק וחצי
 (עם ה' ש') יותר מאשר הוא בעצמו בקש בעד הזהב. ושאל
 לו בזה הלשון גיטרויאט מירש דער הער וואל, כדי שלא ארגיש
 נבילותם ורמאתם ואחשוב כאלו הבליעל הזה אשר הביאני
 לתוך ביתו הוא זה, והישיב לו כן, אז הלך מהבית לדרכו
 ואני אמרתי להבליעל האחר לא רוצה אדוני למכור לי הכסף,
 השיב לי לאו, במקום שהזהב נמכר אוכל גם למכור הכסף,

1) Germanismus: = bot.

אעפ"י כן לא השבתי שום רעה עליהם, רק כל מגמת לבי ה'
 שבעל האושפיז' הוא בעל פליטה, לכן שאלתי לשגלו הנצבת
 לימינו אחר הלכו לא יש לארונך איזה דבר לעסוק ולמכור,
 השיבה לי בזעם ובפנים זועפות לא. אז הלכתי מביתו ואני
 בדרך הלכתי פגע בי המנוול הבליעל הזה על הרחוב לשוב
 לביתו שאלתיהו ובקשתיהו לחזור ולמכור לי השרשרות זהב ואתן
 לו ריווח עליו השיב לי שהוא רוצה לתן אותו לשגלתו ואשתו
 אז הלכתי לביתי ואמרתי גם זו לטובה. והלכתי לביתי ואכלתי
 ושבעתי וברכתי לה, והנה למחרתו ביו' ה' ז' מנחם הג'ל
 בהשכמה גדולה באה צעקה גדולה ומרה ברחוב שהאיש א'
 נאבד, ושמו אהרן בן החבר משה חתן יוסף בר חיים דק"ק
 המבורג ובקשהו בכל שווקי' ורחובות כל היום ההוא וכל הלילה
 ולא נמצא, אז אמרתי בלבי יפה דברי חכמינו ז"ל שלא לילך
 יחדי בבית גוי' ואמרתי לאבי ש"י גם אתמול נפל פחד ואימה
 גדולה עלי' שהלכתי בבית גוי' יחדי וחלילה אם היו פוגעים
 בי מי ה' תובע דמי מידן, וכן דברתי והלכתי עם אבי' ש"י
 על הבערש כדי לזרז את האנשים לחקור הנה והנה באיזה
 תחבולה האפשרי באולי יגעו וימצאו איזה ידיעה וכאשר באתי
 על הבערש גם דברתי בתוך ההמוני הדברים אשר קרוני אתמול
 מעשה שהי' וה' אנה שישמע הדבר איש א' ושמו ליפמן בר'
 יעקב שמש ושאל לי' באיזה אופן הי' השרשות גם באיזה
 בית הי' והגדתי לו את טבעו ומהותו ומקום הבית אז השיב
 לי שזה השרשרות הי' משכון אצלי ובעל האושפיז' הוא
 מפורסם שהוא רשע רוצח וגנב אז חרדה גדולה נפלה עלינו
 ותיכף עלתה בלבנו שבוודאי מאחר שהוא גוי חשוד שאפשר
 יש לו חלק באבידות הקדושי הנ"ל, גם בתוך כדי דבור בא
 קול תרועה שהקדושי אברהם מ"ן עה"ש אשר נאבד באסרו
 חג של ש"ת שנת [תמ"ה] גם זה הי' יוצא ונכנס באותו הבית של
 הצורך הנ"ל כשהי' דר בשיפרג' ועלשאפט וגם באותו היום שנאבד
 נראה בבית הנ"ל, אז פתחו כולם בפה א' ואמרו אין ספק שזה

הצורך האביד את הבי' קדושי' הנ"ל ואמרתי אל הבי' כמר
 ליפמן הנ"ל מאחר ישאתה מכרו לשעבר בא נא אל בית הצורך
 הנ"ל ונראה אם יתודע לנו איזה הקירה או ידעה ועשינו
 תחבולה והלכנו שם אל הבית לשאול לו כמר ליפמן הנ"ל
 מאחר שרגיל להתעסק עמו אם לא הוצה למכור לו השרשרות
 הנ"ל ישקנה מזו וכאשר באנו לביתו, והנה לא מצאנו הכליעל
 הזה עם שגלו האחרים בביתו רק ישפחה אחת ושאלנו לה אין
 אדונה עם שגלו בבית והשיבה אינה יודעת ושאלנו אם לא
 יודעת מאיש זר אשר באן באושביזא והשיבה שלא הי' כל
 היבועה שום זר ואז ראינו למרתף ונכנסם[נ] עמה בדברים
 באם לחקור ממנה איזה דבר אבל לא יכלנו לחקור ממנה
 כלום, אעפ"י כן אמרנו ללך לעת ערב ע"ד פעם לשם לראות
 אם בא לביתו וכן עשה כמר ליפמן הנ"ל והלך לעת ערב
 לביתו אבל עוד לא שמע ולא ראה בעל אושביזא גם שגלו
 וכאשר שמנו הדברים האלה על לבנו נכנס בנו החישיד עליו
 יותר מאחר שאין דרך בעל אושביזא לצאת מביתו עם שגלו
 כל היום והנה לא נחנו ולא שקמנו ולמחרתו בידו הלך כמר
 ליפמן הנ"ל עם אשתו לבית הצורך הנ"ל וכשמצאה שאלו
 תיבה בבקשה שימכור לו השרשרות זהב שקנה מאיש זר
 ויתן לו ריווח והשיב לו שלא הי' זר בביתו והשרשרות הזאת
 זה שלו והראו לו השרשרות ואמר ישזה שרשרות אשר הושכן
 אצלך. אז שתק כמר ליפמן הנ"ל, אך בקש ממנו באם שיבא
 איזה זר לביתו שיש לו איזה דבר לישא וליתן לשלוח אצלו
 לעסוק עמו, והשיבו כן אך שתוק ולבך לפומי' לא גלי',
 ובתוך כדי דבור נשתנה פניו ככרום, וכאשר בא אלי כמר
 ליפמן הנ"ל והגיד לי הדברי' כהווייתן אז חרדה גדולה נפלה
 עלי ואמרתי הלא תראה ברור גמור שבו רמאות גדול ובוודאי
 וודאי' היא הרג את הקדוש הנ"ל, גם הקדוש כמר אברהם
 מיין, אך אעפ"י כן לא ידעין מה לעשות בעסק זו כי דבר
 קשה הוא להעליל עלילות בלי שום עדים והכל הי' הוצה

לתבוע את דם הקדושים מיד הרוצח הזה. העיר את רוחני
 מולם כאחד והשריש לבנו היא וודאי הרוצח. ולמחרתו ביד
 השבת מי מנחם הנ"ל יצאתי מב"ה מדרעקוואל לביתי מצאתי
 לפני פתח ביתה אשת כמר ליפמן אושטרוד וספרתי לה
 דברים הדבריו אשר נעשה בהדבר הנ"ל ומי האיש הבליעל
 הנ"ל. אז פתחה בפה מלא אין ספק שזה הרוצח כי אני
 מכירו. והנה בחצי שעה אחר זאת בא הבליעל הזה עם שגלו
 לימינו, ועבר לפני פתח בית האשה הנ"ל, ואחריו נושא סבל
 הולך בקרון תיבה קטנה מסוגרת וכאשר ראה האשה הזאת
 אמרה אולי הרשעים הללו יצאו משער העיר לפרוש בים
 לפליטה. ובוודאי שהתיבה הזאת שלו. ואפשר שהורג בתוכו.
 ולבשה רוח, והביטה אחריהם, ויצאה אחריהם עד לאלטונא.
 ושמה ראתה שהלכו לאוישפיזא סמוך לעלב. אז האשה הזאת
 עשתה אסיפה גדולה בין היהודי ואמרה שזה וודאי הרוצח
 וכששמעו זאת שלחו אחריהם לראות מה יעשו באוישפיזה.
 וכשראה הבליעל שהיהודי נקבצו יחדיו הלך מאוישפיזה לאוישפיזה
 אחר וכאשר ראה שגם שמה הלכו יהודי נקבצים, הלך מאוישפיז
 ברחוב לילך להמבורג. והי הפיל עליו אימה ופחד ונשא את
 נפשו לרוץ קפיץ כארי ודילג לבא אל מחוז המבורג, וכאשר
 שראו היהודי שהוא רוצח לברוח, אז תפשוהו בבגדו ואמרו
 לא כן אתה, למה רץ ועל מה רץ לך עמנו להשררה והוליתוהו
 לאדון פריזדענטין שי' וכאשר נתפרסם הדבר תיקף הלכתי
 לאלטונא בחדוה, גם לבית הפריזדענטין אשר תבע אותי להגיד
 לו מעשה אשר קרוני בבית הבליעל הנ"ל, וכאשר באתי לבית
 הפריזדענטין מצאתי הבליעל הנ"ל עם שגלו בבית החיצון
 הלוך ושוב בקצף. ובזעם חירף וגיידף ירוק ירק בפנים של
 האלוף ר' זעליגמן יצ"ה. אחר הדברים האלה תבע אותי האדון
 פריזדענטי גם הבליעל הנ"ל ושגלו, וספרתי לו הדברים אשר
 קרוני וכשנשא ונתן עם הבליעל הנ"ל בשאלת ותשובי ארוכים
 נתפסו ונלכדו בדבריהם שנראה להאדון ראי ברורה שזה הרוצח

אך אעפ"י כן הגיד לפ"ו יצ"י מי יכול לתפוס אותו על דברים
 מאחר שאין עדים בדבר ואין ממש מאחר שהוא לא הודיע[ה]
 כלום. וה' אשר רצה לנקים נקמת דם עבדו השפוך נתן
 בלב אשה אשת אהרן בר משה שגם היתה מכירה והלכה
 לבית הכליעל הנ"ל, שם מצאה שלחנו ערוך כי שפחה שלהם
 היתה סוכרת שיבאו לביתם אז פתחה בערמה בזעקת מר
 ויללה גדולה בזה"ל א וואט פר איין אונגליק איז אונז דירק
 טוא קאמין. ואני יודע שאין אשם בו כי בוודאי שהור שהי'
 בביתו הוא עשה הרציחה. אך יראתי שבאם לא יודה תיכף
 והעסק יבא באריכות יתפס בכבלי ברזל. אז השיבה השפחה,
 אמת שאין אשם בו אך הור עשה. אז פתחה אשה שבאם
 יתודע לנו ההרוג תיכף יפטר אדוניך. אז השיבה השפחה
 והראה, באותו מקום נרצה ושם נקבר. פתחה האשה בא נא
 תיכף עמדו לאלטוני והגד נא זו הדברי שאין אשם באדוניך,
 תיכף יפטר אדוניך מכלום. כן עשתה השפחה והלכה עמה
 לאלטוני, אז כאשר באתה. ושמענו כדברים האלה ויפג לבנו
 כי לא האמינו לקול הדברי האשה, וכאשר בדקנו אותה בחקירו'
 ודרישות מצאנו דברי וודאי כנים וה[ו]ן לכנוה להאדון פריודענמ
 כי הוא חקרה בדברי ומצא דברי מכוונים, תיכף שלח להשררה
 בכאן להודיע להם הדברי של השפחה, אעפ"י כן ליתר במחון
 שלחו השררה ירה מהמבורג שני נאמנים לאלטוני לשמוע
 מפיה ולא מפי כתבי. ומצאו ג"כ דברי מכווני. תיכף חפשו
 באותו מקום שהגידה ומצאו החורג ב"מ נחפר בקרקע סמוך
 לפתח החצר. וכמו מעקה עשה הרוצח סביבות המקום כדי
 שנפנה מדרסת הרגל. וכאשר מצאנו הרוג בפצעים וחבורות
 ומכת מרי אשר לא נשמע ולא נראה, אז כאשר הודיע הדבר
 לאלטוני, תפסו את השפחה אצל השומר ישמורו שכוודאי
 אין בה מעל מאחר שהיא [ע"ב].